ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
Π.Μ.Σ. 'ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ'
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Συμβολή στην Ιστορία της Επανάστασης του 1821
Το ανέκδοτο Αρχείο Δ. Ρώμα στο Ε.Λ.Ι.Α
και η δράση της Επιτροπής Ζακύνθου κατά το 1825

ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ
Α.Μ: 1107Μ008

ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ: Μαρία Ευθυμίου
(Αναπλ. Καθηγήτρια Φιλοσοφικής Σχολής
Πανεπιστημίου Αθηνών)

ΑΘΗΝΑ 2010

Ο Διονύσιος Ρώμας
Ελαιογραφία Σπ. Δ. Πελεκάση, Οικία Δ. Αλ. Ρώμα (Ζάκυνθος)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 2

ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΙΚΟΝΩΝ 3

ΠΡΟΛΟΓΟΣ..... 4

ΕΙΣΑΓΩΓΗ 11

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΡΩΜΑ 11

Ο ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΡΩΜΑΣ 13

1. ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΡΩΜΑ 16

1.1 ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟΥ Δ. ΡΩΜΑ 16

1.2. ΑΡΧΕΙΟ ΡΩΜΑ (Εθνικής Βιβλιοθήκης) 19

1.3. ΑΡΧΕΙΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΡΩΜΑ (Ε.Λ.Ι.Α.) 20

2. ΤΟ Ε΄ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ & ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΡΩΜΑ 29

2.1. ΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΟΥ 1825 29

2.2. Η ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΡΩΜΑ & ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΖΑΚΥΝΘΟΥ (1825) 40

2.2.1. Παρεμβάσεις στον εμφύλιο πόλεμο 40

2.2.2 Η απάντηση στην αιγυπτιακή πρόκληση 54

2.2.2.1. Ενεργοποίηση δικτύου πληροφοριών 54

2.2.2.2. Προώθηση της ιδέας δημιουργίας τακτικού στρατού 62

2.2.2.3. Παρακολούθηση της αιγυπτιακής προέλασης 73

2.2.2.4. Μέριμνα για αμάχους 78

2.2.3. Η συμβολή στις διπλωματικές ενέργειες 80

2.2.3.1. Η διαμόρφωση θεωρητικών αρχών 80

2.2.3.2. Η Πράξη Υποτέλειας 84

2.2.3.3. Ανάμιξη στην εσωτερική πολιτική σκηνή 101

2.2.3.4. Προσπάθεια βαλκανικής συνεννόησης 110

2.2.4. Η οικονομική υποστήριξη του Αγώνα 113

2.2.4.1. Προσπάθεια για εξωτερικό δάνειο 113

2.2.4.2. Πηγές χρηματοδότησης 114

2.2.4.3. Προσφορές εφοδίων – τροφίμων 116

2.2.4.4. Εξόφληση συναλλαγματικών 122

2.2.4.5. Διευθέτηση οικονομικών ζητημάτων 125

2.2.4.6. Απελευθέρωση αιχμαλώτων 127
2.2.4.7. Βοήθεια σε ιδιώτες 128
ΕΠΙΛΟΓΟΣ 132
ΜΕΤΑΓΡΑΦΗ ΑΝΕΚΔΟΤΩΝ ΕΓΓΡΑΦΩΝ 134
ΓΛΩΣΣΑΡΙ 239
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 241

ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

1. Οι Κούρτιος, Μούκιος και Φραγκίσκος Ρώμας 11
2. Οι Αλέξανδρος και Διονύσιος Α. Ρώμας 12
3. Τα οικόσημα των Ρώμα 12
4. Το αρχοντικό Ρώμα 17
5. Το οικόσημο της οικογένειας Βούλτζου 18
6. Οι υπογραφές των μελών της Επιτροπής Ζακύνθου 58
7. Οι Κωνσταντίνος Δραγώνας και Παναγιώτης Στεφάνου 59
8. Το τεκτονικό δίπλωμα του Παν. Στεφάνου 60
9. Ο Ιταλός Φιλέλληνας Ιωσήφ Ροζαρώλ 62
10. Η μαχαίρα του Σισίνη 75
11. Η σφραγίς του Κολοκοτρώνη 86
12. Ο Φρειδερίκος Άνταμ 94
13. Η υπογραφή του Ιωάννη Θεοτόκη 103
14. Ο Φραγκίσκος Καρβελάς 123
15. Ομολογία 125
16. Ο Διονύσιος Ρώμας 248

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στα πλαίσια της υποψηφιότητάς μου για το πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών «*Πολιτική Επιστήμη και Ιστορία*» στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, επέλεξα ως σύμβουλο σπουδών μου την αναπληρώτρια καθηγήτρια της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών κυρία Μαρία Ευθυμίου. Με τη βοήθειά της αναζήτησα ένα θέμα για τη μεταπτυχιακή μου έρευνα, το οποίο, αφενός να τοποθετείται χρονικά στη δεκαετία της Ελληνικής Επανάστασης της Ανεξαρτησίας (1821 – 1830) – περίοδος που εμπίπτει στα πλαίσια των ιστορικών μου ενδιαφερόντων - και αφετέρου να μην έχει έως τώρα μελετηθεί επαρκώς, ώστε να μπορέσει και η δική μου συμβολή να προστεθεί στην καλύτερη γνώση της Επανάστασης του 1821. Αναζήτησα το θέμα μου στα Γενικά Αρχεία του Κράτους, στα αρχεία του Ιστορικού Μουσείου Αθηνών και στο αρχείο του Ελληνικού Λογοτεχνικού Ιστορικού Αρχείου (Ε.Λ.Ι.Α.). Η συγκεκριμένη αναζήτηση με έφερε σε επαφή με αρχεία πολλών αγωνιστών του ΄21, αλλά η προσοχή μου εστιάστηκε γρήγορα στο αρχείο του κόντε Διονυσίου Ρώμα, ο οποίος συνέβαλε τα μέγιστα στον Αγώνα της Ανεξαρτησίας, κυρίως με τη σύσταση της Επιτροπής Ζακύνθου, *προς την οποίαν «ως προς πολικόν αστέρα απέβλεπον τότε οι τον άπελπιν αγώνα διεξάγοντες Έλληνες»* . [1]

Η Επιτροπή φαίνεται να συστάθηκε κατά το δεύτερο εξάμηνο του 1824. [2] Όταν ο Ρώμας επέστρεψε από την Ιταλία στη Ζάκυνθο το καλοκαίρι του 1824, αποφάσισε να συντελέσει στα οικονομικά, πολιτικά, πολεμικά και διπλωματικά ζητήματα του ελληνικού αγώνα. Συνεργάστηκε για αυτό με τον νεότατο τότε Παναγιώτη Θ. Στεφάνου (έναν από τους καλύτερους γιατρούς της εποχής και ανεψιό του τραπεζίτη Αλεξίου Στεφάνου) και τον Κωνσταντίνο Δραγώνα, ο οποίος ήταν πριώρος στο λαζαρέτο της Ζακύνθου και, ως εκ τούτου, είχε άμεση επαφή με τους ερχόμενους στα Επτάνησα. [3] Η Επιτροπή βρισκόταν σε ανταπόκριση με τα επιφανέστερα πρόσωπα του Αγώνα, πολιτικούς, στρατιωτικούς και κληρικούς και, ως εκ τούτου, ελάμβανε και έστελνε πολυάριθμες επιστολές προς καθένα ξεχωριστά ή προς περισσότερους

---

[1] Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα. Μετ' εισαγωγής του εκδίδοντος Δ. Γρ. Καμπούρογλου. Αθήνα (τυπογραφείο Κορίννης), τόμ. Α΄ (1819 – 1825) 1901, Εισαγωγή, νγ΄.

[2] Ο Μιαούλης σε επιστολή του προς την Επιτροπή (ακρωτήριο Σκρόφαις, εκ του πλοίου Άρεως, 8/1/1825), ζητώντας βοήθεια για τη σωτηρία του Μεσολογγίου, αναφέρεται και σε προηγούμενες επιστολές προς αυτήν (Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 158 / 2989 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης).

[3] Το λαζαρέτο ήταν νησίδιο πλησίον της Βενετίας, όπου υπήρχε μοναστήρι ερημιτών του τάγματος του Αγίου Αυγουστίνου με ναό αφιερωμένο στην Αγία Θεοτόκο (Santa Maria di Nazaret ή Nazaretum = λαζαρέτο). Το όνομά του καθιερώθηκε ως συνώνυμο της λέξεως λοιμοκαθαρτήριο, καθώς οι Βενετοί ήταν οι πρώτοι που ίδρυσαν εκεί υγειονομείο για την πρόληψη μεταδοτικών νόσων από τους ταξιδευτές (1403), οι οποίοι παρέμεναν υπό έλεγχο για 40 ημέρες (quarantina). Η ίδρυση λαζαρέτου στη Ζάκυνθο κρίθηκε αναγκαία ήδη από το 16ο αιώνα, λόγω της γεωγραφικής γειτνίασης με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, όπου η πανώλη θέριζε [Ερμάννος Λούντζης: *Περί της πολιτικής καταστάσεως της Επτανήσου επί Ενετών*, Αθήνα (Κάλβος) 1969, 31). Ο Μ. Οικονόμου [*Ιστορικά της ελληνικής παλιγγενεσίας ή Ο ιερός των Ελλήνων αγών*, Αθήνα (τυπογραφείο Θ. Παπαλεξανδρή) 1873, 17] αναφέρει έξι «*θραύσεις μεγίστας εκ πανώλης*» μεταξύ 1480 και 1790 στην Πελοπόννησο. Το λοιμοκαθαρτήριο της Ζακύνθου αποτέλεσε στα επαναστατικά χρόνια *«τόπο εθνικών μυστικών συμβουλίων μεταξύ εντοπίων και προσφύγων, ιδιαίτερα Πελοποννησίων»* [Ντ. Κονόμος, *Ο Δ. Ρώμας και η ελληνική εθνεγερσία*, Αθήνα (χ.ε.) 1972, 79]. Περισσότερα για την πανώλη στο Κ.Π. Κωστής, *Στον καιρό της πανώλης: εικόνες από τις κοινωνίες της ελληνικής χερσονήσου, 14ος – 19ος αιώνας*, Ηράκλειο (Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης) 1995.

συγχρόνως. Για αυτό «*ένα είδος πατριωτικής πρεσβείας*» την ονομάζει ο Χρ. Στασινόπουλος, [4] «*Υπουργείο Οικονομικών και Εξωτερικών μαζί*» τη χαρακτηρίζει ο Παν. Μπελούσης. [5] Ο Ντ. Κονόμος, με τον πάντα ένθερμο τοπικό πατριωτισμό του, θα γράψει: «*Η δράση της Επιτροπής Ζακύνθου κρατεί το μεγαλύτερο βάρος του πολέμου. Το να μη σβήση ολότελα η ιερή φλόγα της Ελευθερίας στο Μοριά οφείλεται αποκλειστικά στην αδελφότητα του τρισυποστάτου της Ζακυνθινής Επιτροπής. Υπήρξαν ιστορικές στιγμές που κρίθηκε η τύχη της Επαναστάσεως και σώθηκε χάρη στην ακατάβλητη τριανδρία των ενθέρμων και αξίων διπλωματών και πατριωτών*». [6]

Ως <u>έργο</u> της η Επιτροπή Ζακύνθου έθεσε:

- *Την κατάρτιση επιμελητείας για την αποστολή τροφίμων, πολεμοφοδίων και άλλου υλικού στην επαναστατημένη Ελλάδα (Ναβαρίνο, Μεσολόγγι), τα οποία προμηθευόταν από συνεισφορές Ζακυνθίων, πλουσίων και μη, και από τις προσωπικές οικονομικές συνεισφορές του Ρώμα*
- *Τη ναύλωση πλοίων για συνεχείς αποστολές εφοδίων*
- *Την οργάνωση εθελοντικών σωμάτων πολεμιστών*
- *Τη φροντίδα για τα προσωρινά δάνεια και για την εξαργύρωση των συναλλαγματικών του ελληνικού Δημοσίου στη Ζάκυνθο*
- *Την προστασία των λιμοκτονούντων γυναικοπαίδων*
- *Την απελευθέρωση αιχμαλώτων*
- *Τη μέριμνα για την ασφάλεια επιφανών προσώπων*
- *Την κατάπαυση των εμφύλιων συγκρούσεων*
- *Την εγκατάσταση ανταπόκρισης με φιλέλληνες αξιωματικούς στο στρατόπεδο του Ιμπραήμ*
- *Την αναζήτηση αγγλικής βοήθειας για τη σωτηρία της Επανάστασης με την περίφημη «Πράξη της Υποτέλειας», ένα αμφιλεγόμενο διπλωματικό έγγραφο, με το οποίο οι Έλληνες ζητούσαν τη συμπαράσταση της Μεγάλης Βρετανίας, προκειμένου να σώσουν την Επανάστασή τους.* [7]

Η σύγχρονη ιστορική έρευνα ουσιαστικά υποτιμά το έργο της Επιτροπής Ζακύνθου και των στελεχών της. Εξ αυτού υποτιμά και την προσφορά του ζακυνθινού κόντε, καθώς σε ολόκληρη την '*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*' της Εκδοτικής Αθηνών, ο Δ. Ρώμας αναφέρεται δύο μόνο φορές (τόμος ΙΒ, σ. 193, όπου η καταδίκη του από τις αγγλικές αρχές των Επτανήσων σε ισόβια εξορία λόγω του φιλελευθερισμού του, και

---

4 Χρ. Στασινόπουλος, *Λεξικό της ελληνικής Επαναστάσεως του 1821*, Αθήνα (Λεβεντιά) 1970 – 1972.

5 Δημ. Σαμπατάκης, *Μεγάλες Ζακυνθινές Μορφές*, Ζάκυνθος [χ.ε.] 1952, 14.

6 Κονόμος, *ό.π.*, 83.

7 Αρκετοί σύγχρονοι ιστορικοί αντιμετωπίζουν με μεγάλο σκεπτικισμό τη δράση της Επιτροπής Ζακύνθου, θεωρώντας ότι «*κυριώτερο έργο της ήταν να προπαγανδίζει την αγγλόφιλη πολιτική στην Ελλάδα*» [Τ. Σταματόπουλος, *Ο εσωτερικός αγώνας*, Αθήνα^3 (Κάλβος) 1979, 2, 524] δεχόμενη μάλιστα κατευθείαν εντολές από τις αγγλικές αρχές [Διονύσιος Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάστασις*, Αθήνα^3 (Μέλισσα) 1956–1960, 5, 60]. Η Πράξη της Υποτέλειας συχνά επισκιάζει κάθε άλλη δράση των Ζακυνθίων, η συνολική προσφορά των οποίων κρίνεται, εν πολλοίς, από την τοποθέτηση των ιστορικών απέναντι στη συγκεκριμένη διπλωματική ενέργεια. Το ίδιο διαπιστώνει, παρουσιάζοντας τις απόψεις των ιστορικών του 19^{ου} αιώνα, και ο Δ. Καμπούρογλου, ο οποίος, περισσότερο νηφάλια, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο «*σκοπός της ιδρύσεως της Επιτροπής ήτο ευρύτατος και γενικός και όχι η προς την Βρετανίαν προσέγγισις, ήτις είναι έν, ίσως το σπουδαιότερον, των κατορθωμάτων της*» (Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Εισαγωγή, ξα΄ - ξδ΄). Από αυτόν φαίνεται πως αντιγράφει και ο Κονόμος (*ό.π.*, 79 – 82).

σ. 407, όπου η Πράξη της Υποτέλειας). Ειδική μονογραφία για τη δράση του Δ. Ρώμα στα χρόνια του εθνικοαπελευθερωτικού Αγώνα αποτελεί η εργασία του Ντίνου Κονόμου, *Ο Δ. Ρώμας και η ελληνική εθνεγερσία (ό.π.)*. Στα σχολικά βιβλία η αναφορά στον Δ. Ρώμα – όπου υπάρχει - είτε είναι πιστή αντιγραφή της *΄Ιστορίας του Ελληνικού Έθνους*' είτε απουσιάζει παντελώς. Η Επιτροπή Ζακύνθου και η Πράξη Υποτέλειας θεωρήθηκαν από τη νεότερη ιστοριογραφία γεγονότα δευτερεύουσας σημασίας σε σχέση με τις σκληρές στρατιωτικές συγκρούσεις ή τις Εθνοσυνελεύσεις και τα Συντάγματα του Αγώνα. Κανείς δεν φαίνεται να (ανα)γνωρίζει επαρκώς σήμερα τον ευγενή, που κατά τη διάρκεια του Αγώνα απολάμβανε υψίστης αναγνώρισης και εκτίμησης, προαλειφόμενος ακόμα και για την ηγεσία των Ελλήνων, όπως δηλώνεται σε επιστολή του – έμπιστου του Ανδρέα Ζαΐμη - Αντ. Τζούνη στις 19/8/1825: «*ότε ήλθε το πλήρωμα του χρόνου και του νόμου, εξαπέστειλεν ο Θεός τον Υιόν αυτού, τον ένα της Τριάδος, δια την σωτηρίαν του Κόσμου. Ούτω τώρα είναι δίκαιον να έλθη εις τα εδώ και είς* [ένας] *της πατριωτικώς δια την σωτηρίαν της Ελλάδος αγωνιζομένης ευγενεστάτης τριάδος, ο Κύριος Κ*[όμης] *Δ.Ρ ... Η προσωπική παρουσία του ήθελε παρηγορήσει και ενισχύσει μεγάλως τους Έλληνας και ελαττώσει τον αριθμόν των εναντιοφρονούντων. Η μόνη φήμη, ότι έρχεται ένας από εκεί, ωφελεί μεγάλως ... Τούτο θέλει ευχαριστήση και τον Γεν. Αρχηγόν* [Κολοκοτρώνη] *και όλους τους αγαθούς πολίτας*». [8]

Η παρούσα εργασία εστιάζεται κυρίως στα έγγραφα του αρχείου Ρώμα κατά το 1825 και τούτο γιατί το έτος αυτό είναι ένα από τα κρισιμότερα του εθνικοαπελευθερωτικού Αγώνα: Στις 11 Φεβρουαρίου ο αιγύπτιος, υποτελής και σύμμαχος του Οθωμανού σουλτάνου, Ιμπραήμ αποβιβάζεται στην Πελοπόννησο και αρχίζει συστηματικές δηώσεις, καταστροφές και λεηλασίες. [9] Ο στρατός του είναι ευρωπαϊκά οργανωμένος, καθώς χρησιμοποιεί σε τακτική παράταξη τη λόγχη και διοικείται από ευρωπαίους – κυρίως Γάλλους – στρατιωτικούς. Στις αρχές του ίδιου έτους, η επαναστατημένη χώρα βρίσκεται τελείως αποδυναμωμένη, καθώς εξέρχεται από τη δίνη του δεύτερου εμφυλίου πολέμου, στη διάρκεια του οποίου παρατηρήθηκε όξυνση του αδελφοκτόνου σπαραγμού και βαρύς εσωτερικός διχασμός. Ο πρώτος μελετητής και εκδότης του αρχείου Δ. Ρώμα Δημήτριος Καμπούρογλου τονίζει την κρισιμότητα και σπουδαιότητα του πέμπτου έτους του Αγώνα για την τελική έκβασή του, όταν γράφει: «*Τι κατάρα! Εις την καταλληλοτέραν στιγμήν προς στρατιωτικήν οργάνωσιν του τόπου επέρχονται οι εσωτερικαί διχόνοιαι, ωσεί δια να δώσωσι καιρόν εις την Πύλην, απελπίσασαν να καθυποτάξη δια των ιδίων δυνάμεων τους Έλληνας, να προσπέση εις τον Μεχμέτ – Αλήν της Αιγύπτου (πατέρα του Ιμπραήμ), ζητούσα παρ' αυτού χείρας, δια να εξανδραποδίση τους Έλληνας και χρυσίον δια να διαφθείρη τας συνειδήσεις. Και ταύτα δια την έλλειψιν γενικώς αναγνωριζομένης κορυφής εν Ελλάδι. Και η αναρχία μαίνεται, ενώ οι ορδαί του Ιμπραήμ, υπό την μάστιγα διασήμων ευρωπαίων στρατηλατών, επιβιβάζονται εις τον Αιγυπτιακόν στόλον και αρχίζουσι να ερημώνωσι την Ελληνίδα γην*». [10]

---

[8] Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 309 / 3066 φακ. 2023 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

[9] Το αρχείο αναφέρεται λεπτομερώς στα φοβερά γεγονότα «*αφ' ότου ο πους του Ιβραήμ επάτησε παρά την Μοθώνην το Πελοποννησιακόν έδαφος, μέχρις ότου εβάδισε και κατά του αηττήτου Μεσολογγίου. Ολόκληρος δηλ. η κατακτητική και καταστρεπτική αυτού πορεία, αι κατερειπώσεις, οι εξανδραποδισμοί, αι απανθρωπίαι και θηριωδίαι των υπό τα όμματα της Ευρώπης αποσταλέντων, όπως εξαφανίσωσι παν ίχνος Ελληνισμού από της κλασικής γης*» (Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Εισαγωγή, νη΄).

[10] Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Εισαγωγή, νβ΄.

Ο Καμπούρογλου αντιλαμβάνεται, επίσης, και την αναγκαιότητα μιας περισσότερο εμπεριστατωμένης ανάλυσης, καθώς, αναφερόμενος στα έγγραφα του αρχείου Δ. Ρώμα για το έτος 1825, τονίζει: «*Η δέσμη του έτους τούτου περιέχει τα πλείστα και πολυτιμότατα των εγγράφων του αρχείου. Δι' αυτών συμπληρούται, εξακριβούται και οιονεί αναδημιουργείται η ιστορία του φρικώδους τούτου έτους, επί τη βάσει επισήμων εγγράφων, επιστολών, εκθέσεων και υπομνημάτων. Οι σπουδαιότατοι πολιτικοί και πολεμικοί άνδρες διαλάμπουσιν εν τοις εγγράφοις τούτοις του Αρχείου, εν οις παρακολουθεί τις τον βίον και την δράσιν αυτών, τινών δε και τον θάνατον.*
Ευνόητος είναι, ότι καθίσταται αδύνατος η και δια βραχυτάτων έστω ανάλυσις τοσούτων και τοιούτων εγγράφων, επίσης δε ως εκ της πληθύος των εμφανιζομένων προσώπων και ο βιογραφικός χαρακτηρισμός πάντων αυτών, όσον περιληπτικός και αν γίνη ούτος. Θα περιορισθώμεν λοιπόν ... χαρακτηρίζοντες τινά εξ αυτών ... και αναλύοντες τα απόλυτον ανάγκην υπομνηματισμού έχοντα έγγραφα». [11]

Για τους συγκεκριμένους λόγους, θεωρήθηκε ότι η δημοσίευση των ανέκδοτων εγγράφων του αρχείου Δ. Ρώμα για το έτος 1825, που βρίσκονται στο Ε.Λ.ΙΑ., μπορούν να αποτελέσουν βάση για μεταπτυχιακό θέμα έρευνας, με στόχο την εκπόνηση μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας, η οποία θα επικεντρωνόταν:

- στη δημοσίευση για πρώτη φορά του περιεχομένου πολύτιμων εγγράφων του Αγώνα της Ανεξαρτησίας, που αφορούν μια από τις πλέον κρίσιμες καμπές του,
- στο σχολιασμό των εγγράφων, ώστε να επιτευχθεί η ένταξή τους στην ιστορική συγκυρία της εποχής κατά την οποία αυτά συντάχθηκαν,
- στη συγκριτική μελέτη των ανέκδοτων εγγράφων με τα ήδη δημοσιευμένα από τον Δημ. Καμπούρογλου, έτσι ώστε να φωτιστούν καλύτερα και να συμπληρωθούν τα συμπεράσματα, στα οποία είχε ήδη φτάσει ο ίδιος,
- στην ανασύνθεση του συνόλου του αρχείου Δ. Ρώμα, το οποίο βρίσκεται διασπασμένο σε Εθνική Βιβλιοθήκη και Ε.Λ.Ι.Α., με έμφαση στον εντοπισμό των ανέκδοτων εγγράφων
- στην αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος και την κινητοποίηση ερευνητών προς την έκδοση και του υπολοίπου ανέκδοτου και ασχολίαστου μέρους του αρχείου Ρώμα.

Η παρούσα εργασία παρουσιάζει 43 ανέκδοτα έγγραφα του πέμπτου έτους της Ελληνικής Επανάστασης (1825), τα οποία μεταγράφει, σεβόμενη τόσο τη λατινική αρίθμησή τους (από τον Αλ. Βούλτζο), όσο και την ορθογραφία – στίξη τους. Το περιεχόμενό τους συσχετίζεται αφενός με τα ιστορικά γεγονότα της εποχής και, αφετέρου, με τις πληροφορίες που προσφέρουν τα υπόλοιπα δημοσιευμένα έγγραφα του αρχείου Δ. Ρώμα. Στόχος είναι η όσο το δυνατόν καλύτερη κατανόηση και πιστότερη ανασύνθεση της δραματικής για τον ελληνισμό αυτής περιόδου, καθώς και η παρουσίαση της ανταπόκρισης των μελών της Επιτροπής Ζακύνθου στα – συχνά ανυπέρβλητα – προβλήματα, που έθετε η συγκεκριμένη χρονική στιγμή του Αγώνα της Ελληνικής Ανεξαρτησίας. Μέσω της αλληλογραφίας του Δ. Ρώμα, επιχειρείται η αναπαράσταση σημαντικών στιγμών του Ελληνικού Αγώνα της Ανεξαρτησίας από μια ιδιαίτερη και, όπως αποδεικνύεται, άκρως ενδιαφέρουσα οπτική γωνία. Η μελέτη του Αρχείου Δ. Ρώμα επιτρέπει την εξαγωγή συμπερασμάτων και φωτίζει ουσιαστικές λεπτομέρειες της Ελληνικής Επανάστασης, συμβάλλοντας εποικοδομητικά στην προώθηση της ιστορικής μας αυτογνωσίας.

[11] Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Εισαγωγή, νβ΄.

Η μελέτη των πρωτότυπων εγγράφων του Αγώνα βοηθά με τρόπο άμεσο και ουσιαστικό την ιστορική έρευνα και την ορθή αξιολόγηση των δρώντων προσώπων. Χρειάζεται, όμως, αυστηρός κριτικός έλεγχος κατά την επεξεργασία τους, αφού πολλά είναι δυσανάγνωστα ή και αλληλοσυγκρουόμενα. Δεν παύουν, πάντως, να αποτελούν πολύτιμη παρακαταθήκη μιας κρίσιμης εποχής. Ο ίδιος ο Δ. Καμπούρογλου έγραφε στην εισαγωγή του δεύτερου τόμου του Ιστορικού Αρχείου Ρώμα ότι «*τα γνωστά ιστορικά έργα, τα περί του Αγώνος πραγματευόμενα, χαρακτηρίζουσιν εν γενικαίς γραμμαίς τα του έτους τούτου. Καίτοι δε ωρισμένα σημεία διαφωτίζονται δι' ειδικών πραγματειών και απομνημονευμάτων, εν τούτοις μένουσι μεγάλα και σπουδαία κενά, ή αποκαθίστανται αυθαιρέτως. Τα κενά ταύτα κέκληται να συμπληρώση η ευσυνείδητος, πολύπονος και άχαρις αρχειακή έρευνα*» .[12]

Κατά τη μελέτη των εγγράφων του αρχείου Δ. Ρώμα, ο ερευνητής εντυπωσιάζεται από την ευρύτητα των πεδίων, στα οποία η Επιτροπή φιλοδόξησε να διαδραματίσει ενεργό ρόλο: από την ανθρωπιστική παροχή βοήθειας προς τους αγωνιζόμενους Έλληνες μέχρι τη διπλωματική στήριξη της ελληνικής κυβέρνησης και τη στρατιωτική παρέμβαση για την πρόληψη αρνητικών εξελίξεων στα πεδία της μάχης. Η αλληλογραφία διεξάγεται στο ανώτατο δυνατό επίπεδο: οι επιστολές ανταλλάσσονται μεταξύ Επιτροπής και πολιτικών - στρατιωτικών παραγόντων, καθώς οι φιλογενείς Ζακύνθιοι επιζητούν την άμεση παρέμβαση στις ενέργειες των επαναστατημένων αδελφών τους. Ο Διονύσιος Ρώμας, ο νους και η ψυχή της Επιτροπής, είναι ο συντάκτης των επιστολών και οι δικές του, κυρίως, απόψεις εκφράζονται σε αυτές. Ο Ρώμας έχει πλήρη συναίσθηση της κρισιμότητας των καιρών. Δεν σταματά να επαναλαμβάνει ότι «*οι καιροί ου μενετοί*» , σε μια προσπάθεια να ενεργοποιήσει την ελληνική Διοίκηση, που φαίνεται να αντιδρά νωχελικά στις προκλήσεις που έθετε η αιγυπτιακή απόβαση στην Πελοπόννησο. Αντίστροφα, οι επιστολές που δέχεται η Επιτροπή δεν απευθύνονται όλες προς τον Ρώμα, αλλά, κυρίως, προς τον Κ. Δραγώνα, ο οποίος – λόγω της θέσης του στο λοιμοκαθαρτήριο – είναι πιο προσιτός για την ανταλλαγή επιστολών, σε γνώση των οποίων δεν υπάρχει αμφιβολία ότι έρχεται ο Δ. Ρώμας. Έτσι εξηγείται ότι στο Αρχείο Ρώμα υπάρχει πλήθος επιστολών που απευθύνονται προς το Δραγώνα, ουσιαστικά, όμως, προς αυτόν τον Ρώμα.

Οι ενέργειες του Ρώμα και των συνεργατών του εντάσσονται στο ιδεολογικό πλαίσιο, που είχε διαμορφωθεί από αιώνες στα Επτάνησα, τα οποία διαδραμάτισαν το ρόλο του συνόρου μεταξύ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της Ευρώπης, μεταξύ της Χριστιανοσύνης και του Ισλάμ. Στους αιώνες που οι Οθωμανοί κυριαρχούσαν σε όλα τα Βαλκάνια, τα Επτάνησα παρέμειναν στην κυριαρχία διαφόρων ευρωπαϊκών δυνάμεων (Βενετία, Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία) και, κατά συνέπεια, δεν γνώρισαν σχεδόν καθόλου (η Κέρκυρα) ή ελάχιστα την Οθωμανική κατοχή. Έζησαν πάντοτε ως μέρος του ευρωπαϊκού πολιτικού, οικονομικού και κοινωνικού συστήματος και οι ελληνικοί πληθυσμοί τους αποτέλεσαν το μόνο συμπαγές τμήμα του ελληνισμού που ακολούθησε το ρυθμό της Ευρώπης, διαβιώνοντας σε απόσταση αναπνοής από τους οθωμανοκρατούμενους ομοεθνείς τους. Χαρακτηριστικά ο Δ. Ζακυθηνός γράφει: « *Ανοιγόμενος ευρύτατα εις τας παντοίας Ελλαδικάς επιδράσεις, ο χώρος του Επτανησιακού πολιτισμού ανήκει, παρά ταύτα, εις την σφαίραν εκείνην του Ελληνικού πολιτισμού, η οποία στρέφεται ισχυρώς προς την Δύσιν και παρ' αυτής λαμβάνει τα ρεύματα των ιδεών, τας αφορμάς της εμπνεύσεως, τα κεντρίσματα της φαντασίας, τας*

[12] Ιστ. Αρχείον Διον. Ρώμα, *ό.π.*, Αθήνα (Εστία), Β΄ (1826), 1906, Εισαγωγή, ζ΄.

τεχνοτροπίας, αυτά τα λογοτεχνικά πρότυπα. Εις τον δυισμόν, ο οποίος είναι κύριον γνώρισμα του πνευματικού βίου του Ελληνισμού ... η Επτάνησος αποφασιστικώς φέρεται προς τας νεωτεριστικάς ροπάς, προς την ανακαίνισιν, προς τας γενναιοτέρας και ελευθεριωτέρας επικοινωνίας» . [13]

Μέσα σε αυτό το περίγραμμα, πολλοί Έλληνες που διαβιούσαν εκεί αισθάνονταν ένα είδος πατριωτικού χρέους προς τους υπόδουλους αδελφούς της ηπειρωτικής Ελλάδας, τους οποίους όφειλαν να συνδράμουν με κάθε τρόπο. Συχνά, κατά το παρελθόν, τα Επτάνησα, λόγω της γειτνίασης με τον τουρκοκρατούμενο ελληνικό χώρο, είχαν χρησιμεύσει άλλοτε ως καταφύγιο και άλλοτε ως ορμητήριο του ελληνισμού. Παράδειγμα της πρώτης περίπτωσης είναι η συγκέντρωση στα Επτάνησα πολλών ορθοδόξων, φυγάδων από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, μετά τη βίαιη καταστολή της ορλωφικής εξέγερσης. Παράδειγμα της δεύτερης συνιστά η αναφορά του ιστορικού Φιλήμονος για το σχέδιο του Αλή Φαρμάκη και του Κολοκοτρώνη να χρησιμοποιήσουν την Κέρκυρα ως επιτελική βάση, για να ξεσηκώσουν τον οθωμανοκρατούμενο ελληνισμό, εκμεταλλευόμενοι τις προς Ανατολάς βλέψεις του Ναπολέοντα. [14]

Χαρακτηριστικές είναι οι αναφορές του Διον. Π. Καλογερόπουλου, ο οποίος συμπυκνώνει την προσφορά των Επτανησίων στον Αγώνα ως εξής: «*Η Ελλάς ίσως θα εστέναζεν ακόμη υπό τον Τουρκικόν ζυγόν, εάν η Επτάνησος δεν παρείχε την ηθικήν και υλικήν υποστήριξιν της εις τους υπόδουλους Έλληνας. Αυτή υπήρξε το καταφύγιον των βραδύτερων διαπρεψάντων κατά την Επανάστασιν ανδρών, το σχολείον εις το οποίον οι άξεστοι ούτοι αρματολοί και κλέφτες εδιδάχθησαν ... την πολεμικήν τέχνην και την αγάπην προς την πατρίδα και την ελευθερία, το κέντρον το οποίον οι καταφυγόντες εις τας Ιονίους νήσους υπόδουλοι Έλληνες εχρησιμοποίησαν προς παρασκευήν του αγώνος της απελευθερώσεως της πατρίδος των. Εις τον αγώνα τούτον συνέβαλλον τα μέγιστα και οι Επτανήσιοι, διότι περιέθαλψαν τας προσφυγούσας εις τας νήσους οικογενείας, συνέδραμον δια χρημάτων και όπλων αυτούς και δεν εδίστασαν και το αίμα των να χύσουν, δια να επιτύχουν την απελευθέρωσιν της Ελλάδος*». [15]

---

13 Δ. Ζακυθηνός, Αι ιστορικαί τύχαι της Επτανήσου και η διαμόρφωσις του Επτανησιακού πολιτισμού (1965), στον τόμο *Μεταβυζαντινά και Νέα Ελληνικά*, Αθήνα, 1978, 391.
Η υπεροχή των Επτανησίων σε σύγκριση με τους υπόδουλους στην Οθωμανική Αυτοκρατορία Έλληνες αποτελούσε κοινό τόπο στην αντίληψη όλων των συγχρόνων: Ο Γάλλος περιηγητής H. Belle περιγράφει ως εξής τη Ζάκυνθο, το fiore di Levante, όπως την αποκαλούν οι Ιταλοί: «*Δεν είμαστε πια στην Ελλάδα και είναι φανερή η επιρροή ενός πιο ραφιναρισμένου πολιτισμού που οφείλεται στη μακρόχρονη κατοχή του νησιού από τους Ενετούς, τους Γάλλους, τους Ρώσους και τους Άγγλους. Οι άνθρωποι που βλέπει κανείς στους δρόμους μοιάζουν να βγήκαν από κάποιον πίνακα του Μπελίνι ή του Βερονέζε. Στα ψηλά παράθυρα των παλιών μεγάρων με τους σκαλισμένους θυρεούς σπουδαίων οικογενειών, προβάλλουν όμορφα ξανθά κεφάλια. Βρισκόμαστε μακριά από την κοινωνική ισοπέδωση της Ανατολής όπου τα παιδιά δε φέρνουν καν το επίθετο του πατέρα τους. Στα μαγαζιά μιλούν ιταλικά και τίποτα στο ντύσιμο δε θυμίζει τη γειτονική ελληνική γη*» [Henri Belle, *Ταξίδι στην Ελλάδα : τρία χρόνια παραμονής και περιπλανήσεων*, Αθήνα (Ιστορητής) 1994].

14 Ιωάννης Φιλήμων, *Δοκίμιον ιστορικόν περί της Φιλικής Εταιρείας* (τυπογραφείο Θ. Κονταξή – Ν. Λουλάκη) 1834, 110 – 113. Βλ., επίσης, Eveline Durie, *Ο Επτανησιακός μυστικός εταιρισμός πριν και κατά τον αγώνα της ανεξαρτησίας*, διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Αθήνα 1999, 197 - 198.

15 Διονύσιος Π. Καλογερόπουλος, *Η Επτάνησος και ο Αγών του 21*, Αθήνα (χ.ε.) 1946, 3.

Αρκετοί Επτανήσιοι αριστοκράτες συμμετείχαν ενεργά στο εμπόριο και στις χρηματοοικονομικές διαδικασίες μιας αγοράς αναπτυγμένης κατά τα διεθνή πρότυπα της εποχής. Ήταν γαιοκτήμονες αλλά και αστοί με τοκογλυφικές και τραπεζικές δραστηριότητες. Παράλληλα, είχαν σταθερό προσανατολισμό προς τους πνευματικούς ορίζοντες της Ευρώπης και, μάλιστα, βίωναν την έλλειψη εθνικής ανεξαρτησίας ως στοιχείο μειωτικό απέναντι στους άλλους πολιτισμένους ευρωπαϊκούς λαούς, στον πολιτισμό των οποίων συμμετείχαν. Ιδιαίτερα η Ζάκυνθος, μακριά από την έδρα του Άγγλου αρμοστή, διακρινόταν για τα αντιδυναστικά αισθήματα των κατοίκων της, καθώς εκεί λειτουργούσε Ιακωβινείο και εκεί έζησε ο Κολοκοτρώνης. [16] Αναφερόμενος στον Δ. Ρώμα, ο Παν. Μπελούσης παρατηρεί ότι «*ο Δ.Ρ. εκφράζει άριστα την εποχή του και τους πατριωτικούς παλμούς των συντοπιτών του. Ούτε είναι δυνατόν να μελετηθή σωστά και να εξηγηθή ο Ρώμας, χωρίς το φόντο μιας Ζάκυνθος που τη δονούν παλμοί ασυγκράτητοι ενός φλογερού και καρπερού πατριωτισμού*» . [17] Στην «*υπερελληνική*» , λοιπόν, Ζάκυνθο «*εύρισκεν η καταδίωξις προσφυγήν , η θλίψις παραμυθία, η πείνα άρτον, η απόπειρα στήριγμα, η εξέγερσις συναρωγήν και θυσίαν εις αίμα και χρήμα, η επιτυχία επευφημίαν*» (Δημ. Καμπούρογλου). [18]

Η σύνταξη της διπλωματικής αυτής εργασίας ολοκληρώθηκε στα πλαίσια των μεταπτυχιακών μου σπουδών στο τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστήμιου και με την αμέριστη επιστημονική και ηθική υποστήριξη των διδασκόντων. Η μελέτη της βιβλιογραφίας σε κάθε μάθημα αυτών των μεταπτυχιακών σπουδών προσέφερε το απαραίτητο υλικό, που με έφερε σε θέση να ολοκληρώσω την τελική εργασία μου. Βεβαίως, ιδιαιτέρως χρήσιμη αποδείχθηκε και η μελέτη της βιβλιογραφίας της σχετικής με την οικογένεια Ρώμα. Η μελέτη των πρωτότυπων εγγράφων του αρχείου Διον. Ρώμα υλοποιήθηκε με την ευγενική βοήθεια των υπαλλήλων του Ε.Λ.Ι.Α, της Βιβλιοθήκης του Παντείου και της Βουλής, της Εθνικής Βιβλιοθήκης και του Σπουδαστηρίου Ιστορίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Ακόμα και το διαδίκτυο προσέφερε την αναλογούσα συμβολή του στην εποχή της ψηφιοποίησης της γνώσης (βιβλιοθήκη '*Ανέμη*' του Πανεπιστημίου Κρήτης). Δεν θα μπορούσα να παραλείψω την έκφραση ευγνωμοσύνης προς τον κύριο Δημήτρη Αρβανιτάκη, επιστημονικό συνεργάτη του Μουσείου Μπενάκη, για τη μεταγραφή των ανέκδοτων από τα ιταλικά κειμένων και την κυρία Έφη Δημουλιά για τη μετάφρασή τους στα νέα ελληνικά. Χωρίς την ανιδιοτελή και πρόθυμη συνεργασία τους, θα απουσίαζαν από την εργασία μου σημαντικά έγγραφα. Σε όλη αυτήν την προσπάθεια αμέριστη, βέβαια, υπήρξε η κατανόηση και η καθοδήγηση της συμβούλου σπουδών μου, της κυρίας Μαρίας Ευθυμίου, προς την οποία αισθάνομαι υποχρεωμένος να απευθύνω τις πιο θερμές ευχαριστίες μου.

---

16 Eveline Durie, *ό.π.*, 199.

17 Σαμπατάκης, *ό.π.*, 11

18 Ο χαρακτηρισμός '*υπερελληνική*' για τη Ζάκυνθο αναφέρεται από τον Γ. Κουντουριώτη σε απαντητική επιστολή του προς την Επιτροπή Ζακύνθου από το Ναύπλιο στις 3/15 Μαρτίου 1825 [Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Α΄, 169 / 2993 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης και Ιστορικών Αρχείον Ύδρας, Αρχείον Λάζαρου και Γεωργίου Κουντουριώτη 1821 – 1828, υπό Α. Λιγνού, Πειραιάς (τύποις Ζαννείου Ορφανοτροφείου) 1926, 4, 193 - 194]. Και ο Γ. Γαζής [*Λεξικό της Επαναστάσεως*, Ιωάννινα (Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών) 1971, *λήμμα Ζάκυνθος*] αναγνωρίζει ότι «*η νήσος έκαμε πολλάς θυσίας δια την ελευθερίαν της Ελλάδος, χρηματικάς τε και σωματικάς*».

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΡΩΜΑ[19]

Η ιστορία της οικογενείας ξεκινάει από την Σικελία το 1228 - 29 με το όνομα '*De Regoli*'. Ο Φρειδερίκος de Regolo, στρατηγός του Αυτοκράτορα Φρειδερίκου Β΄, του επονομαζόμενου Μπαρμπαρόσα, μετά από μια αποτυχημένη διπλωματική αποστολή στον Πάπα Γρηγόριο Θ΄, σχετική με την οργάνωση μιας Σταυροφορίας στους Αγίους Τόπους, παρέμεινε στην Ρώμη, φοβούμενος την οργή του Αυτοκράτορα. Το 1388 ο Ιωάννης de Regolo εγκαταστάθηκε στη Βιτσέντζα, όπου και αναφέρεται μεταξύ των Ευγενών της πόλεως. Επειδή στην Βιτσέντζα υπήρχε και άλλη οικογένεια με το όνομα Regoli, η οικογένεια προσέθεσε το γεωγραφικό προσδιοριστικό da Roma (από την Ρώμη) στο όνομά της. Με την πάροδο του χρόνου η επωνυμία Regoli ξεχάστηκε και το όνομα μετατράπηκε πρώτα σε De Roma και αργότερα απλώς σε Roma.

Το 1548 ο Γαλεάτιος Regolo da Roma, μετά από φονική σύγκρουση με την ισχυρή οικογένεια Βαλμαράνα, κατέφυγε στην Κέρκυρα, όπου παρέμεινε για μικρό διάστημα, και, στη συνέχεια, αναχώρησε για την Κρήτη. Ο Βεναρδίνος δε Ρώμα, είχε διακριθεί στους πολέμους της Βενετίας, τόσο στην ίδια την Ιταλία όσο και στην Κρήτη, όπου και φονεύθηκε το 1551. Γενάρχης του κλάδου της Ζακύνθου, είναι ο **Κούρτιος Ρώμας** (1583 - 1642) ο οποίος εγκαταστάθηκε στο νησί γύρω στα 1610.

Η οικογένεια κατεγράφη στο '**Libro d'Oro**' της Ζακύνθου (κατάλογος των 90 ευγενών οικογενειών) το 1621 και, από τότε, δραστηριοποιήθηκε στο νησί, αναδεικνύοντας μια σειρά από σημαντικές πολιτικές, στρατιωτικές και πνευματικές προσωπικότητες. Στις τάξεις της συγκαταλέγονται στρατιωτικοί ηγέτες, όπως ο **Μούκιος** (1629 – 1670), ο οποίος υπήρξε κυβερνήτης της κοινοτικής γαλέρας του νησιού και διακρίθηκε κατά την πολιορκία του Χάνδακα από τους Τούρκους (1645 – 1669) και

ο **Φραγκίσκος** (1676 – 1743), ο οποίος συμμετείχε στην δεύτερη πολιορκία της Κέρκυρας (1716), με δικό του μισθοφορικό σώμα 500 ανδρών, γεγονός για το οποίο τιμήθηκε με τον τίτλο του κόμητος το 1728.

Οι Ρώμα, σε αντίθεση με άλλες ιστορικές επτανησιακές οικογένειες, συνέχισαν την ενεργό συμμετοχή τους στα κοινά, τόσο επί Αγγλικής Προστασίας (1814 – 1864), όσο και μετά την Ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα. Οι τρεις επόμενες γενιές, διεδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στα πολιτικά πράγματα, τόσο της Επτανήσου Πολιτείας, όσο και του Ελληνικού Βασιλείου (Πρόεδροι Ιόνιας Γερουσίας, βουλευτές και Υπουργοί του Ελληνικού Βασιλείου).

[19] Τα στοιχεία προέρχονται κατά βάση από το δικτυακό τόπο *http://www.romas.gr/index.php*.

Ο **Αλέξανδρος Ρώμας** (1863 – 1914), Πρόεδρος της Βουλής των Ελλήνων, κατά τα έτη 1895 – 1899 - 1902 – 1902 - 1909, επηρεασμένος από τον Giuseppe (Peppino) Garibaldi, δημιούργησε το 1909 το σώμα των "*Ελλήνων Ερυθροχιτώνων*", το οποίο συντηρούσε με δικά του έξοδα. Πολέμησε επικεφαλής του σώματος αυτού κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους (στη μάχη του Δρίσκου τραυματίστηκε). Επίσης, διετέλεσε Υπουργός Παιδείας (1902) και Υπουργός Δικαιοσύνης (1909). Ο γαμπρός του Ιωάννης Κ. Βούλτζος αναμείχθηκε στην πολιτική ως διάδοχος των πολιτικών αρχών του και εξελέγη βενιζελικός βουλευτής (1915), νομάρχης και Γραμματέας της Βουλής.

Μέλη της οικογένειας διακρίθηκαν επίσης και ως πνευματικοί άνθρωποι, όπως ο Γεώργιος - Κανδιάνος Ρώμας, καθώς και ο θεατρικός συγγραφέας **Διονύσιος Α. Ρώμας** (1908 – 1981), ο οποίος βραβεύτηκε για το συγγραφικό του έργο από την Ακαδημία Αθηνών με το Αριστείο Γραμμάτων και Τεχνών. Διετέλεσε βουλευτής και διευθυντής προγράμματος της Ε.Ρ.Τ και ίδρυσε το Τρίτο πρόγραμμα της Ελληνικής Ραδιοφωνίας.

Στη Δύση οι Ρώμα είχαν για οικόσημο έναν μονόκερω (είναι αναγραμμένο στο Libro Bianco tns Βενετίας και το Armorial tns Γαλλίας για τον κλάδο που εγκαταστάθηκε εκεί επί Λουδοβίκου ΙΑ΄). Όταν, όμως, ασπάσθηκαν την ορθοδοξία (γύρω στα 1600) αλλάξανε και το παλαιό τους οικόσημο και από τότε μεταχειρίζονταν, αντί του κληρονομικού μονόκερω, τον δικέφαλο αετό. Ορθοδοξία, ελληνικότητα και δικέφαλος ταυτίζονται στη μεταβυζαντινή νεοελληνική τους συνείδηση! Η δικεφαλοποίηση του μυθικού φραγκικού μονόκερω ήταν γι' αυτούς μια coram populo, ομολογία πίστης. (Δ.Ρώμα, Ο Θρήνος tns Κάντιας, τ. Ι΄, Αθήνα 1982, 505 - 6)

α) *Δίπλωμα του* 1913 *στο Αρχοντικό Ρώμα. Φέρει αντίγραφο του οικόσημου του Nicolas Regolo da Roma από τη Βιτζέντζα, αυλικού του Λουδοβίκου ΙΑ'* (1423 - 83). *Το οικόσημο προέρχεται από το Armorial General, μια ογκώδη συλλογή οικοσήμων και εμβλημάτων που συντάχθηκε επί του Λουδοβίκου ΙΔ'* (1638 -1715). *Η ασπίδα χρωματίζεται μαύρη με χρυσοπόρφυρο μονόκερω (ζώο μυθικό που παριστάνεται* ως *άλογο με ένα κέρατο, γενειάδα τράγου και νύχια βοδιού). Στο ρητό διαβάζουμε: Respice Finem (= Υπολόγιζε το τέλος).*

β) *Σφραγιδόλιθος με το οικόσημο Ρώμα. Στην παραλλαγή αυτή* ο *δικέφαλος αετός λειτουργεί* ως *υποστηρικτής ασπίδας αβακωτής μαύρης και άσπρης (σε χρώμα σκακιέρας, ιτ. Scaccato) με κόκκινο τελαμώνα (ζώνη που διατρέχει την ασπίδα από τα άνω αριστερά στα κάτω δεξιά). Σε άλλες παραλλαγές* ο *δικέφαλος ενσωματώνεται σε ασπίδα. Το οικόσημο στέφεται με στέμμα κόμητος (εννέα κορυφών που απολήγουν σε μαργαριτάρια).*

Ο ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΡΩΜΑΣ

Ο Διονύσιος Ρώμας (1771 – 1857) ήταν γιος του Γεωργίου Κανδιάνου Ρώμα (1725 – 1796) και της Διαμαντίνας Καπνίση. Σπούδασε νομικά στην Πάδοβα. Το 1794 διαδέχθηκε τον πατέρα του στη θέση του Γενικού Προξένου της Βενετίας στον Μοριά και την Ρούμελη, όπου - στη δύσκολη για τον Μωριά περίοδο μετά τα ορλωφικά - «*προστάτης αναδεικνύεται των προσφευγόντων αυτώ ομογενών, οικείος φίλος ευεργετικός των καταθλιβομένων, πρόθυμος συναγωνιστής εις πάσαν αυτών επιχείρησιν, αρίτολμος παραστάτης και συνήγορος των δικαίων των ενώπιον βαρβάρου δυνάστου».* [20] Με αυτή την ιδιότητά του συνδέθηκε και καλλιέργησε σχέσεις με τους σημαντικότερους προκρίτους (Μαυρομιχάληδες, Λόντους, Δεληγιάννηδες, Νοταράδες, Κρεββατάδες [21]) και οπλαρχηγούς του τόπου. Από αυτούς ξεχώρισε τον Θ. Κολοκοτρώνη, με τον οποίο συνδέθηκε με στενή φιλία, η οποία ισχυροποιήθηκε κατά την περίοδο που ο Κολοκοτρώνης υπηρετούσε στα Επτάνησα. [22] Όταν οι δημοκρατικοί Γάλλοι καταλαμβάνουν τα νησιά (1797), ο Ρώμας δεν λυπάται για την κατάργηση των προνομίων των ευγενών, αλλά - όπως αναφέρει ο Π. Χιώτης, που γνώρισε προσωπικά το Ρώμα και μελέτησε το πλουσιότατο αρχείο του - «*ακούει την πολεμόκραχτη φωνή του Ρήγα Φεραίου και τρέχει στο Τριέστι, συναντιέται με τον Εθνομάρτυρα και 'καθιερούται είς των δώδεκα αποστόλων της ελληνελευθερίας' μεταφέροντας το σπόρο του Ρήγα στη Ζάκυνθο*». [23]

Το 1803 εκλέχθηκε μέλος της συντακτικής επιτροπής για την ψήφιση του Επτανησιακού Συντάγματος [24] και το 1806 διορίστηκε στη θέση του Πρύτανη Κέρκυρας, καταλείποντας «*όνομα περίδοξον τοις Κερκυραίοις δια την ευθύτητα αυτού κατά την διαχείρισιν των εγχώριων αυτοίς πραγμάτων*». [25] Το 1809 εξελέγη γερουσιαστής της Ιονίου Βουλής και πρόεδρος του συμβουλίου της δικαιοσύνης. Το 1810 ταξίδεψε ως αντιπρόσωπος των Ιονίων Νήσων, μαζί με τους Ε. Θεοτόκη, Μ. Μεταξά, Σπ. Κονδό και Στάμο Χαλικιόπουλο, στο Παρίσι για να συγχαρεί τον Ναπολέοντα Α΄ για τη γέννηση του γιου του, βασιλιά της Ρώμης. Στη Γαλλία παρασημοφορήθηκε με το παράσημο της Λεγεώνος της Τιμής, χωρίς να χάσει ευκαιρία να γίνει ικέτης υπέρ της Ελλάδος, αναθέτοντας την τύχη της στα χέρια του τότε κυριάρχου της Ευρώπης. [26]

---

20 Παναγιώτης Χιώτης, *Λόγος βιογραφικός περί του Διονυσίου Ρώμα εκφωνηθείς επί του νεκρού αυτού τη 27 Ιουλίου 1857*. Ζάκυνθος (Τυπογραφείο «Ο Παρνασσός» Σεργίου Χ. Ραφτάνη) 1857, 10.

21 Ο Πανούτσος Νοταράς ήταν ανάδοχος του Δ. Ρώμα (Ι. Φιλήμων, Διονύσιος ο δε Ρώμας, εφημ. *Αιών*, αρ. 1555, έτος ΙΘ΄, 5/9/1857).

22 Ο Ι. Φιλήμων, που γνώρισε και τους δύο άνδρες, γράφει χαρακτηριστικά: «*ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, μεθ' ου ήνωσε τον νέον Ρώμαν φιλία περιπαθής και αναλλοίωτος διατηρηθείσα μέχρι των εσχάτων ημερών αμφοτέρων αυτών των προσώπων. Είδον αναντιρρήτως από της εποχής εκείνης και εξετίμησαν, τον μεν Ρώμαν ο Κολοκοτρώνης ως το δραστηριώτερον πολιτικόν όργανον, τον δε Κολοκοτρώνη ο Ρώμας ως το ικανώτερον πολεμικόν στοιχείον της Πελοποννήσου*» (Φιλήμων, Διονύσιος ο δε Ρώμας *ό.π.*).

23 Σαμπατάκης, *ό.π.*, 12.

24 Το σύνταγμα αυτό ήταν πολύ φιλελεύθερο, καθώς προέβλεπε καθιέρωση της ελληνικής γλώσσας ως επίσημης και ανεξιθρησκία. Γι' αυτό ο πληρεξούσιος της Ρωσίας, κόμης Mocenigo, ζακυνθινής καταγωγής, έπεισε τις ρωσικές αρχές, που διοικούσαν τότε τα Επτάνησα, να μην το επικυρώσουν και επέβαλε τη δική του μεταρρύθμισή (Νικ. Μοσχονάς, Τα Ιόνια νησιά κατά την περίοδο 1797 – 1821, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους,* ό.π., τ. ΙΑ΄, 397).

25 Χιώτης, *ό.π.*, 14.

26 Χιώτης, *ό.π.*, 18 – 19.

Με την επιστροφή του στην Κέρκυρα γίνεται μέλος της '*Φιλομούσου Εταιρείας*' των Αθηνών και της '*Ιονίου Ακαδημίας*', ενώ, παράλληλα, συνδράμει στην έκδοση του '*Λόγιου Ερμή*' και «*στέλλει χρηματική συνδρομή στον Πατριάρχη, απαντών εις την εγκύκλιόν του περί εκτυπώσεως και διαδόσεων Ελλήνων συγγραφέων. Δέχεται εις την οικίαν του και δια μακρών συνεννοείται με τον διαπρεπή σοφόν και πατριώτη Κωνσταντά, μεταβάντα εις την Ζάκυνθον δια την ίδρυση σχολείων*» . [27] Η δράση του ενοχλεί τη νέα αγγλική διοίκηση των Επτανήσων. Το 1816 έρχεται σε σύγκρουση με τον άγγλο Ύπατο Αρμοστή Θ. Μαίτλαντ, αντιτιθέμενος στην αυθαίρετη εφαρμογή, εκ μέρους του αρμοστή, της συνθήκης των Παρισίων (1815). Αποβάλλεται από τη Γερουσία ως ανίκανος και ανήθικος (inetto e corotto) επί διαχειρίσει δημοσίου καθήκοντος (μαζί με τους Γ. Φλαμπουριάρη, Μ. Μεταξά, Στεφανίτση και Σολδίνα) και φεύγει από την Κέρκυρα για την Ζάκυνθο, όπου αφιερώνεται ολόψυχα σε πατριωτικά και πνευματικά έργα. [28]

Ο Διονύσιος Ρώμας ήταν πάντα δεκτικός στα φιλελεύθερα μηνύματα λόγω της αφοσίωσής του στο φιλοσοφικό περιεχόμενο του τεκτονισμού, ο οποίος προσέφερε την οργανωτική μυστική δομή του και ένα χώρο για τη στρατολόγηση μερικών από τα δυναμικότερα και ευπορότερα μέλη της Φιλικής Εταιρείας. [29] Ο ίδιος, την άνοιξη του 1815, ως Μέγας Διδάσκαλος του τεκτονισμού, ίδρυσε στη Ζάκυνθο Στοά με το όνομα «*Αναγεννηθείς Φοίνιξ*» (Fenice Risorta) υπό την αιγίδα της «*Μεγάλης Εθνικής Στοάς Ελλάδος*» (Beneficenza e Filogenia riunite), που είχε την έδρα της στην Κέρκυρα. Στη Φιλική Εταιρεία μυήθηκε τον Απρίλιο του 1819 από τον Αριστείδη Παπά, φθάνοντας στο βαθμό του ιερέα το 1819 και του εφόρου το 1820 [30] («*ανεδείχθη παρά των Φιλικών ο πρώτος έφορος εν τη Επτανήσω, και το διανοητικόν ην κέντρον των επαναστατικών υπενεργειών της παρακειμένης Πελοποννήσου*»). [31]

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα σύζευξης τεκτονισμού και πατριωτικού εταιρισμού στη δράση του Ρώμα προσφέρει το συμβάν του 1820, όταν αγγλικό στρατιωτικό άγημα απέκλεισε το αρχοντικό του με σκοπό την ανακάλυψη μυστικών πατριωτικών εγγράφων. Ο Ρώμας δικαιολογήθηκε στον τοποτηρητή Ross, τέκτονα χαμηλότερου βαθμού, ότι επρόκειτο για τεκτονικά έγγραφα και, έτσι, σταμάτησε κάθε ενέργεια, που ίσως αποκάλυπτε τη δράση των Φιλικών της Ζακύνθου. Καθώς ο κλοιός έσφιγγε ολόγυρά του, ο Ρώμας κατέφυγε στη Βενετία, όπου παρέμεινε για τέσσερα χρόνια. Εκεί ανέπτυξε έντονη δραστηριότητα, εργαζόμενος ποικιλοτρόπως

---

27 Κώστας Καιροφύλας, *Η Ζάκυνθος και η Ελληνική Επανάστασις*, Κέρκυρα (Εταιρεία προς ενίσχυσιν των Επτανησιακών Μελετών) 1938, 133. Ο συγγραφέας τιτλοφορεί το ΙΑ΄ κεφάλαιο του έργου του «*Δ. Ρώμας Ο Ιππότης της Επαναστάσεως*».

28 Π. Χιώτης, *Ιστορία του Ιονίου κράτους από της συστάσεως αυτού μέχρις Ενώσεως: έτη 1815-1864*, Ζάκυνθος (Τυπογραφείο «*Η Επτάνησος* «Χρ.Σ. Χιώτου) μεταξύ 1874 και 1877, Α΄, 72 – 77.

29 Παν. Γ. Κρητικός, Συμβολή του τεκτονισμού των Ιονίων Νήσων εις την απελευθέρωσιν του έθνους, *Πρακτικά 3ου Πανιονίου Συνεδρίου, Αθήνα, 1967*, 1, 175 – 209). Η Durie, διερευνώντας τη σχέση του τεκτονισμού με τη Φιλική Εταιρεία αναφέρει ότι «*οι φιλελεύθερες και προοδευτικές για την εποχή εκείνη ιδέες από τις οποίες εμφορούνταν ο τεκτονισμός καθιστούσαν όλα τα μέλη του 'εν δυνάμει' στελέχη της Φιλικής Εταιρείας*» (*ό.π.*, 212) και θεωρεί καρπούς τεκτονικής εμπειρίας τόσο τη σύλληψη όσο και τον τρόπο οργάνωσης της Φιλικής.

30 Στο αρχείο Σέκερη, ο Δ. Ρώμας αναγράφεται ως κατηχητής των Αν. Βολτέρα, Καίσαρος κόμη Λογοθέτη και Μαρή Μεταξά Αντρίτζη (Βαλέριος Γ. Μέξας, *Οι φιλικοί: Κατάλογος των μελών της Φιλικής Εταιρείας εκ του αρχείου Σέκερη*, Αθήνα 1937, αρ. 312, 314, 329, 370).

31 Φιλήμων, Διονύσιος ο δε Ρώμας, *ό.π.*

υπέρ του ελληνικού Αγώνα, που εν τω μεταξύ έχει εκραγεί. [32] Επιστρέφοντας στην Ζάκυνθο ίδρυσε την Επιτροπή Ζακύνθου με σκοπό την οικονομική και πολεμική ενίσχυση του Αγώνα. Η Durie, που προσφέρει αναλυτικές πληροφορίες για την τεκτονική δράση του Ρώμα (αποκαλώντας τον '*Πρύτανη του επτανησιακού τεκτονισμού*' και τον '*ισχυρότερο άνδρα του ελληνικού τεκτονισμού*') καταλήγει στη διαπίστωση ότι η «*Επιτροπή Αγώνα υπήρξε στην ουσία το ζακυνθινό 'τεκτονικό Διευθυντήριο'*», καθώς ενεργοί τέκτονες ήταν και οι Κ.Δραγώνας και Π. Στεφάνου. [33]

Η προσφορά του Ρώμα εκτιμήθηκε ήδη από τα χρόνια του Αγώνα με ψήφισμα της Γ΄ Εθνοσυνέλευσης: *αρ. 175 Προς τον εκλαμπρότατον κόμητα Δ. δε Ρώμαν Το έθνος, συνηγμένον εις γ' των Ελλήνων συνέλευσιν, χρέον του ιερόν ελογίσατο ν΄ αποδείξη και την ευγνωμοσύνην του προς άπαντας εκείνους τους εναρέτους άνδρας, όσοι το εβοήθησαν. Εκ των τοιούτων είσθε και η εκλαμπρότης σας. Δια τούτο η πατρίς σας συγκαταριθμεί με τα γνησιώτερα τέκνα της και δια του παρόντος επισήμου σας ομολογεί αθανάτους χάριτας, όχι μόνον δι΄ όσα επράξατε υπέρ αυτής άχρι της σήμερον, αλλά και δι΄ όσα θέλει πράξετε εις το εξής, δια να κερδίσετε τους αγώνας σας και να εύρετε εις την ιδίαν συνείδησιν ανεξάντλητον πηγήν ευχαριστήσεως. Δέξασθε, κύριε, την ευγνωμοσύνην του έθνους και μη παύσατε του να το βοηθάτε εφεξής δια των ευεργετικών και μεγάλων προτερημάτων σας.* [34] Αποδέκτες ανάλογων ψηφισμάτων έγιναν και οι Κ. Δραγώνας. Π. Στεφάνου. Στην ίδια Εθνοσυνέλευση, ο Ρώμας προτάθηκε από το Ρήγα Παλαμήδη για τη θέση του πρώτου κυβερνήτη της χώρας, αλλά ο Ζακύνθιος ευγενής συμβούλευσε τους φίλους του οπλαρχηγούς να υποστηρίξουν την υποψηφιότητα του Ι. Καποδίστρια, ο οποίος και τελικώς εξελέγη.

Το 1833 μετέβη στο Ναύπλιο για να υποδεχθεί τον Όθωνα, αλλά εκεί κατηγορήθηκε ότι συμμετείχε σε συνωμοσία εναντίον του βασιλιά, μαζί με τους Θ. Κολοκοτρώνη και Δ. Πλαπούτα, οι οποίοι και καταδικάστηκαν σε θάνατο (26/5/1834). Όταν αναθεωρήθηκε η δίκη (από τους Γ. Τερτσέτη, Γ. Πολυζωίδη) και αποκαλύφθηκε η σκευωρία και η ανυπόστατη κατηγορία, οι τρεις άνδρες αθωώθηκαν πανηγυρικά. Ο Όθωνας τίμησε το Δ. Ρώμα με το ανώτερο παράσημο του Ταξιάρχη του Σωτήρος και τον ονόμασε Σύμβουλο της Επικρατείας. [35] Με το χρυσό Σταυρό του Σωτήρος τιμήθηκαν, επίσης, και οι Δραγώνας, Στεφάνου.

Ο Διονύσιος Ρώμας ήταν παντρεμένος με την Αδριάννα Σταυράκη Λοκατέλλι και είχε δύο γιους: το Γεώργιο Κανδιάνο (1796 -1860) και το Γεώργιο Δημήτριο (1805 – 1874), οι οποίοι έλαβαν σημαντικά αξιώματα στην Ιόνιο Πολιτεία και ανέπτυξαν φιλολογικά ενδιαφέροντα. Πέθανε στην Ζάκυνθο, σε ηλικία 86 ετών, στις 26 Ιουλίου 1857. Ο Φιλήμων δημοσίευσε ένα συνολικό χαρακτηρισμό του '*εθνικού αυτού ευεργέτη*', συνοψίζοντας τη συνολική προσφορά του στο έθνος: «*Νους ευρύχωρος, πνεύμα ενεργόν, καρδία αγνή, ήθος γενναίον και εν γένει συνείδησις καθαρώς ελληνική ουδόλως περιωρίσθη ποτέ εν τω μικρώ κύκλω των πραγμάτων της γενέτειρας αυτού Πατρίδος, αλλά την όλην περιλαμβάνων ιδέαν του Ελληνικού, εργάζετο νέος και γέρων, ιδία και δημοσία, εντός και εκτός της Ελλάδος, υπέρ αυτής και μόνης*». [36]

---

32 Αναλυτικότερα για τη δράση του Ρώμα στην Ιταλία κατά την περίοδο 1821 – 1824, βλ. στα κεφάλαια για τις διπλωματικές ενέργειες και τις οικονομικές συνεισφορές της Επιτροπής.
33 Durie, *ό.π.*, 216 και 219.
34 Χιώτης, *Λόγος βιογραφικός, ό.π.*, 5 – 6
35 Ο Ρώμας αρνήθηκε, όμως, την παρασημοφόρηση από τον άγγλο αρμοστή των Επτανήσων το 1850 (Φιλήμων, Διονύσιος ο δε Ρώμας, *ό.π.*)
36 Φιλήμων, Διονύσιος ο δε Ρώμας, *ό.π.*

1. ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΡΩΜΑ

1.1 ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟΥ Δ. ΡΩΜΑ

Για να αναθεωρήσει τις εναντίον του κατηγορίες ως συνωμοτούντος κατά του Όθωνα, ο Δ. Ρώμας είχε υποβάλει - δια του φίλου Υπουργού Εξωτερικών του Όθωνα Κ. Ζωγράφου – στα γαλλικά *Υπόμνημα προς το βασιλέα Όθωνα* (1837), που αρθρωνόταν σε δύο μέρη: στο πρώτο αναφερόταν στην οικογένεια, το βίο και τις ηθικές του αρχές, ενώ στο δεύτερο ανασκεύαζε την καταδικαστική απόφαση τύποις και ουσία. Στο Υπόμνημα αυτό πιστευόταν για πολλά χρόνια ότι είχε επισυνάψει και το μεγαλύτερο μέρος του αρχείου του, το οποίο έκτοτε εθεωρείτο χαμένο. Όπως αποδείχθηκε από τον Καμπούρογλου, το Υπόμνημα είχε δοθεί από το Ζωγράφο στον ιστοριογράφο Ιωάννη Φιλήμονα, αλλά δεν περιείχε παρά ελάχιστα έγγραφα και μάλιστα επίσημα αντίγραφα, επικυρωμένα από τον πρόξενο της Ελλάδας στην Κέρκυρα. Ουσιαστικά, ο Φιλήμονας απέκτησε το αρχείο Δ. Ρώμα από τον εγγονό του Γεώργιο Καίσαρος Ρώμα, ο οποίος του παρέδωσε δέσμη οικογενειακών εγγράφων για μελέτη. Ο Ι. Φιλήμονας δεν μπόρεσε να μελετήσει τα έγγραφα και, έτσι, ο γιος του Τιμολέων επέστρεψε μέρος τους στο δισέγγονο του Ρώμα, Αλέξανδρο Σπ. Ρώμα, νομίζοντας ότι επιστρέφει όλα τα έγγραφα που διέθετε η οικογένειά του. Όμως, τα περισσότερα έγγραφα παρέμειναν στην οικογένεια Φιλήμονα έως ότου περιήλθαν στην Εθνική Βιβλιοθήκη (φάκελος 2123). Το άλλο τμήμα του αρχείου Ρώμα, που επεστράφη στον Αλ. Ρώμα, σώθηκε από τους σεισμούς και την πυρκαγιά, που έπληξαν το 1953 το αρχοντικό των Ρώμα στη Ζάκυνθο, [37] γιατί είχε μεταφερθεί από το γιο του Διονύσιο Ρώμα στην Αθήνα.

---

[37] **Το Αρχοντικό Ρώμα**: Χτισμένο κατά τη δεκαετία του 1660, από τον Άγγλο μεγαλέμπορο και πρόξενο της Αγγλίας στη Ζάκυνθο Robert John Geoffrey, παραχωρήθηκε κάποια χρόνια αργότερα στον γαμπρό του Robert Sargint. Την εποχή της Αγγλικής Προστασίας (1814 – 64) το κτίριο, προφανώς λόγω της καταγωγής των ιδιοκτητών του, χρησιμοποιήθηκε ως έδρα του Άγγλου διοικητή του νησιού (Resident), με αποτέλεσμα οι Ζακυνθινοί του καιρού του να το γνωρίζουν ως «Ρεζιντέντσα» (Residenza). Όταν, μάλιστα, ο μεγάλος Άγγλος πολιτικός Gladstone επισκέφθηκε το νησί, μίλησε από το μπαλκόνι του αρχοντικού στους συγκεντρωμένους Ζακυνθινούς, που απαιτούσαν την Ένωση με την Ελλάδα.

Αγοράστηκε από τον Αλέξανδρο Ρώμα το 1880 και έκτοτε αποτελεί έδρα της οικογένειας. Από το 1880 και μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο το οίκημα αποτέλεσε και την έδρα ενός από τους δυο μεγάλους πολιτικούς σχηματισμούς του νησιού (του Ρωμιάνικου Κόμματος). Το οίκημα, πέρα από την ιστορική του βαρύτητα για την σύγχρονη ιστορία της Ζακύνθου, αντιπροσωπεύει και το μοναδικό δείγμα μεγάλης αστικής οικίας που έχει απομείνει στην Ζάκυνθο μετά τους σεισμούς του 1953.

Κατά την περίοδο των σεισμών, το κτήριο υπέστη εκτεταμένες ζημίες, χωρίς όμως να καεί από την μεγάλη πυρκαγιά που ακολούθησε τις σεισμικές δονήσεις. Χάρη στην επιμονή του προηγούμενου ιδιοκτήτη του, του γνωστού Ζακυνθινού λόγιου και πολιτικού Διονυσίου Ρώμα, και στην αφοσίωση της συζύγου του Μαρίας, το παλιό αρχοντικό όχι μόνο δεν ξεθεμελιώθηκε, όπως τόσα και τόσα άλλα, αλλά αντίθετα αποκαταστάθηκε, σχεδόν ατόφιο, στην προσεισμική του μορφή. Πραγματοποιήθηκαν μόνο οι επιβεβλημένες από το καταστροφικό σεισμό μετατροπές, όπως η αφαίρεση ενός ορόφου και μιας πτέρυγας με στάβλους και αποθήκες, καθώς και του οικίσκου του προσωπικού.

Είναι γνωστό ότι μετά τους καταστροφικούς σεισμούς του 1953 - και την ακόμη πιο καταστρεπτική επέμβαση του τότε ελληνικού κράτους - τα αστικά κέντρα Ζακύνθου και Κεφαλονιάς οδηγήθηκαν σε πλήρη αφανισμό. Έτσι το «Ρωμιάνικο της Χώρας» αποτελεί και το μόνο δείγμα μεγάλης κοσμικής αστικής αρχιτεκτονικής που έχει επιβιώσει μέχρι τις μέρες

Το τμήμα του αρχείου, που ήταν στην κατοχή του Διονυσίου Αλ. Ρώμα, αγοράστηκε από τον Αλέξανδρο Βούλτζο (γιος της Ασπασίας Αλ. Ρώμα και του Ι.Κ. Βούλτζου, αντιπλοίαρχου του πολεμικού ναυτικού και βουλευτή το 1950), και είναι αυτό που, κατόπιν δωρεάς, βρίσκεται σήμερα στο Ελληνικό Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο (Ε.Λ.Ι.Α).

Ο Δ. Γρ. Καμπούρογλου - με την ιδιότητά του ως επιμελητή των χειρογράφων της Εθνικής Βιβλιοθήκης - είχε πρόσβαση στη μελέτη του τμήματος εκείνου του αρχείου που βρισκόταν εκεί (μελέτησε 200 έγγραφα). Παράλληλα, μελέτησε 132 έγγραφα που βρίσκονταν στο αρχείο Αλ. Ρώμα, 12 στο αρχείο Π. Ρώμα, 10 στην οικογένεια Δραγώνα, 7 στην οικογένεια Αλ. Ζαΐμη, 4 στην οικογένεια Κουερίνου - Μανιά και διάφορα άλλα μεμονωμένα έγγραφα. Ο Καμπούρογλου προέταξε στην έκδοση του σώματος αυτών των εγγράφων (συνολικά 375) μια εκτενή εισαγωγή αρθρωμένη σε δύο μέρη: *Α΄ Η Φιλική Εταιρεία εν Ζακύνθω (1819 -1820) – Β΄ Η Επανάστασις (1821 – 1826)*. Στη συνέχεια, προέβη στη μεταγραφή των εγγράφων με απλή χρονολογική παράθεση, χωρίς λεπτομερή σχολιασμό ή υπομνηματισμό. Η συγκεκριμένη έκδοση κρίνεται πολύτιμη, δεν είναι όμως πλήρης, αφού δεν περιλαμβάνει το σύνολο του αρχείου ούτε, βέβαια, τα πορίσματα της ιστορικής επιστήμης του τελευταίου αιώνα σχετικά την Ελληνική Επανάσταση του 1821.

Ο Αλέξανδρος Βούλτζος από την πλευρά του, αφού μελέτησε ολόκληρο το αρχείο Ρώμα (τόσο τα έγγραφα της έκδοσης του Καμπούρογλου, όσο και τα ανέκδοτα έγγραφα που βρίσκονταν στην κατοχή του) φαίνεται πως σκόπευε στην έκδοσή των ανέκδοτων εγγράφων, ώστε να ολοκληρωθεί η δημοσίευση του αρχείου. Η έκδοση αυτή δεν υλοποιήθηκε ποτέ, ωστόσο ο Αλ. Βούλτζος παρέδωσε στο Ε.Λ.Ι.Α:

- το τμήμα του αρχείου Ρώμα που βρισκόταν στα χέρια του,
- μια δακτυλογραφημένη χρονολογική καταγραφή ολόκληρου, πια, του αρχείου για τα έτη 1819 – 1827 (σημειώνοντας δίπλα από κάθε έγγραφο είτε τον αριθμό της έκδοσης του Καμπούρογλου, είτε την ένδειξη '*ανέκδοτος*'),
- μια δακτυλογραφημένη μεταγραφή των ανέκδοτων εγγράφων (ως το 1826), που δεν είχε μελετήσει και εκδώσει ο Δ. Καμπούρογλου στο έργο του (δεν γνωρίζουμε για ποιο λόγο – από αβλεψία ή από συνειδητή επιλογή - ο εκδότης παρέλειψε τη δημοσίευση αυτών των εγγράφων). Τα έγγραφα αυτά έχουν ως κοινό τους χαρακτηριστικό ότι είναι επιστολές που δέχθηκαν απευθείας ή προς ενημέρωσή τους οι Δ. Ρώμας και Κ. Δραγώνας. Η μεταγραφή των περισσοτέρων εγγράφων από τον Αλ. Βούλτζο – παρά τα όποια σφάλματα και τις αβλεψίες – βοηθά τον ερευνητή, αφού έτσι εξοικονομείται πολύτιμος

μας στην πόλη της Ζακύνθου. Και τούτο, μάλιστα, όχι μόνο όσον αφορά στην εξωτερική του μορφή, αλλά και στους εσωτερικούς του χώρους.

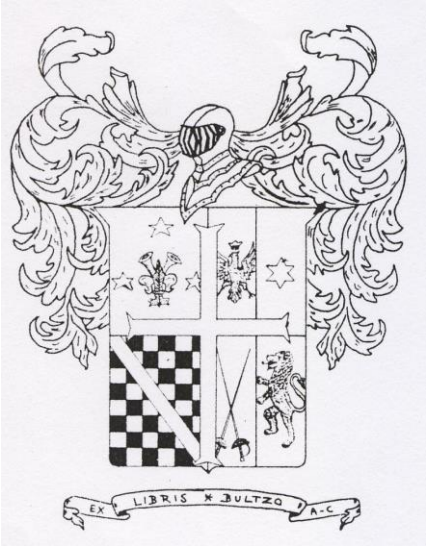

Το αρχοντικό Ρώμα πριν το σεισμό, μετά το σεισμό και όπως είναι σήμερα (*http://www.romas.gr/index.php*)

χρόνος για την διεισδυτικότερη ανάλυση των περιστάσεων κάτω από τις οποίες εγράφησαν τα κείμενα και το φωτισμό των συνθηκών της συγκεκριμένης εποχής. Τέλος,

- δύο ευρετήρια με βιογραφικά στοιχεία των αναφερομένων στο αρχείο Ελλήνων και αλλοδαπών.

Το αρχείο Ρώμα στο Ε.Λ.Ι.Α. είχε τακτοποιήσει το 1994 ο Οδυσσέας Δημητρακόπουλος, ενώ το Διεθνές Πρότυπο Αρχειακής Περιγραφής (ΔΙ.Π.Α.Π.) συνέταξε η Χριστίνα Βάρδα (27/6/2000). [38] Το τμήμα αυτό του αρχείου Ρώμα περιλαμβάνει πλήθος επιστολών και υπομνημάτων, τα οποία φωτίζουν πτυχές του Αγώνα της Ανεξαρτησίας με τρόπο άμεσο και γλαφυρό. Πολλά είναι αδημοσίευτα, με το Φάκελο 2 (1819 – 1824) να περιέχει 68 ανέκδοτα έγγραφα, το Φάκελο 3 (1825) 44 ανέκδοτα έγγραφα, ενώ στους Φακέλους 5 (1827), 6 (1828 - 1853) και 7 (1854 – 1899) όλα τα έγγραφα είναι ανέκδοτα. Διακόσια, δηλαδή, χρόνια μετά την Ελληνική Επανάσταση ένα σημαντικό τμήμα του αρχείου Διονυσίου Ρώμα παραμένει ακόμα αδημοσίευτο.

Το οικόσημο της οικογένειας Βούλτζου
Οι τρεις αστέρες συμβολίζουν ότι τριτότοκος υιός της οικογένειας μετέσχε των σταυροφοριών
(εσώφυλλο της έκδοσης του «Ιστορικού Αρχείου Δ. Ρώμα» από τον Δ. Καμπούρογλου)

Ακολουθεί η περιγραφή του αρχείου, όπως είναι ταξινομημένο σήμερα στην Εθνική Βιβλιοθήκη και στο Ε.Λ.Ι.Α. (με βάση την καταγραφή του Αλ. Βούλτζου). Η έμφαση δίδεται στα ανέκδοτα έγγραφα που περιλαμβάνει και ιδίως σε αυτά του 1825 (φάκελος 3), που αποτελούν το αντικείμενο αυτής της διπλωματικής εργασίας.

[38] *http://www.elia.org.gr/EntryImages%5C1%5CPΩMA,%20OIK.rtf*.

1.2. ΑΡΧΕΙΟ ΡΩΜΑ (Εθνικής Βιβλιοθήκης)

Το αρχείο Διον. Ρώμα στην Εθνική Βιβλιοθήκη αποτελείται από δύο ογκώδεις φακέλους εγγράφων: ο πρώτος περιλαμβάνει τα έγγραφα 6551 – 6800, τα οποίαι εκτείνονται χρονικά ως τα μέσα του 1826. Ο δεύτερος περιλαμβάνει τα έγγραφα 6801 – 7050, που αφορούν την περίοδο από τα μέσα του 1826 ως το 1838. Πρόκειται για αρίθμηση που υιοθετήθηκε μετά την έκδοση του πρώτου τόμου του Ιστορικού αρχείου Δ. Ρώμα από το Δ. Καμπούρογλου το 1901 (σε αυτή ο εκδότης αριθμεί διαφορετικά τα έγγραφα, κατατάσσοντάς τα στο φάκελο 2123), αλλά, οπωσδήποτε, πριν την έκδοση του δεύτερου τόμου το 1906, στον οποίο ακολουθείται η νέα αρίθμηση. (Στη συγκεκριμένη εργασία τα έγγραφα δηλώνονται με βάση την αρίθμηση του Καμπούρογλου, όπως αυτή αναφέρεται σε κάθε τόμο του Ιστορικού αρχείου Δ. Ρώμα. Στο σώμα κάθε εγγράφου υπάρχουν και οι δύο αριθμήσεις).

Στον πρώτο φάκελο υπάρχουν:
α) το αρχείο Φιλήμονος ΙΙ (Αρχείο Υψηλαντών, 1829 Αχρονολόγητα, 6551 – 6562),
β) ένα σώμα εγγράφων που τιτλοφορείται «*Εκδουλεύσεις του Κόμητος Κυρίου Διονυσίου Δε Ρώμα υπό την Αριστοκρατείαν των Ενετών ως Γενικός Πρόξενος καθ' όλην την Πελοπόννησον και αντίγραφα εκ των πρωτοτύπων εννέα αρ. 9*»
(6563 – 6571) και
γ) το αρχείο Φιλήμονος ΙΙΙ, που αφορά στα έγγραφα των ετών 1800 – 1826
(6563 – 6800).

Τα δύο πρώτα είναι ανέκδοτα, ενώ στο τρίτο έχει βασιστεί η έκδοση του Ιστορικού αρχείου Δ. Ρώμα από το Δ. Καμπούρογλου ως εξής: 6572 – 6577 Έγγραφα περιόδου 1800 – 1821
6578 – 6581 Έγγραφα αφορώντα τη Φιλική Εταιρεία
6583 – 6637 Έγγραφα των ετών 1821 – 1824
6638 – 6737 Έγγραφα 1825 (εκ των οποίων ένα σώμα αντιγράφων με την παλαιά αρίθμηση 3004 – 3032 αφορά στην αλληλογραφία της Επιτροπής Ζακύνθου με την ελληνική Διοίκηση)
6738 – 6800 Έγγραφα έως 25/7/1826.

Στο δεύτερο φάκελο συμπεριλαμβάνονται:
α) 6801 - 7017 Έγγραφα από 25/7/1825 – 1838
β) το αρχείο Φιλήμονος ΙV (7018 – 7050) και
γ) Συναγωγή Β (α) ετών 1770 – 1824
Εκτός των εγγράφων του 1826, τα πλήθος των εγγράφων του συγκεκριμένου φακέλου είναι ανέκδοτο.

1.3. <u>ΑΡΧΕΙΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΡΩΜΑ (Ε.Λ.Ι.Α.)</u>

Φάκελος 1 ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΡΩΜΑ (1499 – 1817)

Υποφάκελος 1.1. Έγγραφα 1499 – 1817, αρ. 18
Υποφάκελος 1.2. Έγγραφα 1790 – 1800, αρ.22
Υποφάκελος 1.3. Έγγραφα 1802 – 1817, αρ. 32

Ο φάκελος περιέχει δικαιοπρακτικά έγγραφα, ένα έγγραφο του Fr. Morozini προς Μούτσιο Ρώμα (Χάνδακας, 25/9/1669), επιστολές Ιωάννη Καλογερά, Ισμαήλ πασά κ.ά., που αναφέρονται στον πρόξενο της Βενετίας στην Αρκαδία Τζώρτζη Κανδιάνο Ρώμα και το γιο του Διονύσιο Ρώμα (1499 – 1800). Επίσης επιστολές Τζώρτζη Συγούρου κ.ά. προς το Διονύσιο Ρώμα, όταν ήταν Πρύτανις Κέρκυρας, σχέδιο επιστολής Ρώμα προς βεζύρη Μορά – Βαλή, αλληλογραφία Αδριάννας Σταυράκη Λοκατέλι με τη μητέρα της, προσκλήσεις προς D. Foscardi και ένα αντίγραφο έκθεσης με τίτλο «Stato politico delle Isole Ionie scritto a Londra, nel 1817, da Ugo Foscolo» (26 φύλλα).

Στους παρακάτω φακέλους 2,3,4,5 (περίοδος ελληνικής επανάστασης, 1819 – 1827) τα ονόματα των επιστολογράφων που επανέρχονται συχνότερα είναι τα εξής: Εμμ. Ξάνθος, Ανδρέας και Κων/νος Μεταξάς, Θεοδ. Κολοκοτρώνης, Αλ. Μαυροκορδάτος, Γ. Συγούρος, Γεώργιος. και Μιχ. Σισίνης, Δ. Περούκας, Χρ. Ζαχαριάδης, Γ. Σταύρου, Δημ. Πλαπούτας, Νικήτας Σταματελόπουλος (Νικηταράς), Ιω. Ρωμαίη, Ιω. Πέτας, Ι. Γ. Εϋνάρδος, Β. Καποδίστριας, Παν. Καραϊωάννης, Γ. Μαυρομιχάλης.

Φάκελος 2 ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΡΩΜΑΣ – ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΖΑΚΥΝΘΟΥ (1819 – 1824)

Υποφάκελος 2.1. Έγγραφα 1819 – 1821, αρ. εγγράφων 1 – 18
[9 ανέκδοτα ως εξής:

1819 Κ. Γεροστάθη προς Δ. Ρώμα
Α. Παππά προς Δ. Ρώμα (λανθάνει)
1820 Θ. Δημάδημος προς Δ. Ρώμα
1821 Α. Καντακουζηνός προς Δ. Ρώμα
Φ. Παπαμανώλης προς Δ. Ρώμα
Δ. Υψηλάντης προς εφόρους Νεοκάστρου
Καλαμάς προς Π. Αναγνωστόπουλο
Ν. Κ. προς Δ. Ρώμα
Μεθώνης Γρηγόριος προς καπετάν Ν. Κολομπόταση **]**

Υποφάκελος 2.2. Έγγραφα 1822, αρ. εγγράφων 19 – 44
[12 ανέκδοτα ως εξής:

Ι. Ζαήμης προς Δ. Ρώμα
Ε. Παυλίδης εκ Πίζης προς Δ. Ρώμα
Ε. Ξάνθος προς Δ, Ρώμα
Δ. Ρώμας προς Πινέλ
Ι. Μελάς προς Δ. Ρώμα
Νέγρης προς τους Μονάρχας ενωμένους εις το συμβούλιον της Βερώνας
Α. Μεταξάς προς τον Πρεσβευτήν του Βασιλέως της Νεαπόλεως
Α. Μεταξάς προς τον Πρεσβευτήν του Βασιλέως της Γαλλίας
Θ. Κολοκοτρώνης προς Κ. Δραγώνα (λανθάνει)
Κ. Πουλίδης προς Κ. Δραγώνα
Προς Α. Μαυροκορδάτον υπό του αντισυνταγματάρχου
Δ. Κ. υπασπιστού (λανθάνει)
Εις Έλλην προς τον Σουλτάνον (λανθάνει)**]**

Υποφάκελος 2.3. Έγγραφα 1823, αρ. εγγράφων 45 – 83
[15 ανέκδοτα ως εξής:

Κ. Πολυάδης προς Κ. Δραγώνα (2 επιστολές)
Α. Μαυροκορδάτος προς φιλογενείς Ζακυνθίους (2 επιστολές)
Α. Μεταξάς προς Δ. Ρώμα
Όρσολα Βαλσάμου Ρώμα προς την πενθεράν της
Ανεπίγραφος επιστολή Κ. Δραγώνα
Ανεπίγραφος επιστολή Ν. Καλογεροπούλου
Μαρτινέγκος προς Δ. Ρώμα
Α. Μαυροκορδάτος προς Κ. Δραγώνα και Ν. καλύβαν
Δ. Γουζέλης προς Κουερίνον και Βλάχον (λανθάνει)
Γ. Σιγούρος προς Δ. Ρώμα
Επιστολή εκ Βενετίας
Γ. Σισίνης προς Κ. Δραγώνα
Δ. Βλαβιανός προς Δ. Ρώμα **]**

και 3 έγγραφα χρονολογημένα 1824 (μη αριθμημένα – ανέκδοτα) ως εξής:

Π.Π.Γερμανός (3/12/1823)
Σχέδια 2 επιστολών Ρώμα

Υποφάκελος 2.4. Έγγραφα 1824 (1), αρ. εγγράφων 84 – 108 και
Υποφάκελος 2.5. Έγγραφα 1824 (2)), αρ. εγγράφων 109 – 136
[28 ανέκδοτα ως εξής:

Διακήρυξις του Βουλευτικού
Επιστολή εκ Ζακύνθου
Γ. Σισίνης προς Κ. Δραγώνα (2 επιστολές)
Κ. και Ι. Βλάσση προς Δ. Ρώμα (2 επιστολές)
Α. Μαυροκορδάτος προς φιλογενείς Ζακυνθίους
Ν. Γερακάρης προς Κ. Δραγώνα
Εγκύκλιος προς Δ. Βούλτζον υπό Όσμπορν
Ε. Ξένος προς Κ. Δραγώνα (3 επιστολές)
Καπεταρόπουλος προς Γ. Σισίνην
Λεβίδης προς Δραγώνα
Λ. Βασιλάς προς Δ. Ρώμα
Α. Μαυροκορδάτος προς Κ. Δραγώνα
Λαμπρινού προς Δ. Ρώμα
Υπόμνημα φίλου της ελευθερίας
Κ. Μπότζαρη προς Καρβελάν
Ζαχαριάδης προς Δραγώνα
Απόδειξις πληρωμής χήρας Μάρκου Μπότζαρη
Σπυρίδων προς παππά Π. Μπάλμπη
Β. Ορντιάρντι προς Δ. Ρώμα
Βαρθολομαίος προς Ζαχαρόπουλον
Γ. Σταύρου προς Ιγνάτιον
Δ. Πλαπούτας προς Κ. Δραγώναν
Ανυπόγραφον σχέδιον επιστολής
Καλαμογδάρτης και Πολύδωρος προς Κ. Δραγώνα **]**

και 3 έγγραφα χρονολογημένα 1824 (μη αριθμημένα – ανέκδοτα) ως εξής:

Πληρεξούσιο Ι. Μάριου προς Δραγώνα (Ζάκυνθος, 13/3/1824)
Αλληλογραφία Δραγώνα με Μαυροκορδάτο (21/7/1824)
Σχέδια επιστολών Ρώμα προς Giovanni Martinengo (Οκτ. 1824)

*Από τα 136 έγγραφα λανθάνουν πέντε

Φάκελος 3 ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΡΩΜΑΣ – ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΖΑΚΥΝΘΟΥ
(1825)

Υποφάκελος 3.1. Έγγραφα 1825 (1), αρ. εγγράφων 1 – 36
[18 ανέκδοτα ως εξής:

I. Νικόλαος και Βασίλειος Μπουνδούρης προς Κ. Δραγώνα
Ύδρα 1/1/1825

II. Χρ. Ζαχαριάδης προς Κ. Δραγώνα
Πύργος 2/1/1825

III. Χρ. Ζαχαριάδης προς Δ. Ρώμα
Πύργος 2/1/1825

IV. Νικήτας Σταματελόπουλος (Νικηταράς) προς Κ. Δραγώνα
Δραγαμέστον 8/1/1825

VIII. Χρ. Ζαχαριάδης προς Δ. Ρώμα
Πύργος 16/1/1825

IX. Κων/νος Μεταξάς προς Δ. Ρώμα
Πύργος 31/1/1825

XI. Niccolo Rasin προς Δ. Ρώμα
Κεφαλονιά 12/2/1825 (ιταλικά)

XII. Χρ. Ζαχαριάδης προς Δ. Ρώμα
Πύργος 15/2/1825

XIII. Ιωάννης Γ. Πέτας προς Δ. Ρώμα
Πύργος 20/2/1825

XVI. Παναγιώτης Καραϊωάννης προς Δ. Ρώμα
Πύργος 3/3/1825

XVIII. Αλ. Μαυροκορδάτος προς Σπ. Σκούφο
Ναύπλιο 15/3/1825 (ιταλικά)

XX. Εκ Γλαρέντζας (Γεώργης) προς Δ. Ρώμα
Πύργος 26/3/1825

XXI. Αντίγραφο Επιστολής Γ. Μαυρομιχάλη προς «φιλογενείς πατριότας» *Νεόκαστρο 30/3/1825*

XXIV. Χρ. Ζαχαριάδης προς Κ. Δραγώνα
Πύργος 4/4/1825

XXV. Κύριλλος προς Κ. Δραγώνα
Πύργος 5/4/1825

XXVI. Μανουήλ Βερνάρδος προς Μανουήλ Γεωργίου
Ναύπλιο 5/4/1825

XXXII. Σταμάτης Λεβίδης προς Δ. Ρώμα
Νεόκαστρο 24/4/1825

XXXVI. Ημιτελές Αντίγραφο Επιστολής Ιω. Ρωμαίη προς Ροζαρώλ Μεθώνη 10/5/1825 (ιταλικά) ***]***

Υποφάκελος 3.2. Έγγραφα 1825 (2), αρ. εγγράφων 37 – 78
[8 ανέκδοτα ως εξής:

XXXVIII. Νικόλαος Πονηρόπουλος προς Κ. Δραγώνα
Ναύπλιο 13/5/1825

XL. Alesio J. Nipoti Stefano προς Δ. Ρώμα
Zante 14 Maggio 1825 (ιταλικά)

XLIII. Γεώργιος Μαντζουράνης προς Κ. Δραγώνα
Ύδρα 15/5/1825

XLVII. Δημητράκης Πλαπούτας προς Κ. Δραγώνα
Σουλήμα 24/5/1825

XLVIII. Ημιτελής Επιστολή Εις Λονδίνον προς Ορλάνδον
Ναύπλιον 4/6/1825 (ιταλικά)

XLIX. Rozaroll Scorza προς Κ. Δραγώνα
Zante 10 Giugno 1825 (ιταλικά)

LXVI. Σχέδιο επιστολής περί απόπλου Μιαούλη
10 Agosto 1825 (ιταλικά)

LXXI. Χρ. Ζαχαριάδης προς Κ. Δραγώνα
Ναύπλιο 14/8/1825
(και Σχέδιο Απάντησης Δραγώνα στα ιταλικά, 7/9/1825) ***]***

Υποφάκελος 3.3. Έγγραφα 1825 (3), αρ. εγγράφων 79 – 106
[9 ανέκδοτα ως εξής:

LXXXII. Αντίγραφο μέρους επιστολής Αγίου Μετρών προς Δ. Ρώμα *Κέρκυρα 3/10/1825*

LXXXV. Μιχαήλ Σισίνης προς Κ. Δραγώνα
Γαστούνη 18/10/1825

LXXXVI. Μεταγραφή Συναλλαγματικής επί του δανείου εις Λονδίνον
(λανθάνει) 26/10/1825

LXXXIX. Α. Μιαούλης προς Conte A. Palma
30/10/1825 (γαλλικά)

XC. Γεώργιος Σισίνης προς Κ. Δραγώνα
Γαστούνη 30/10/1825

XCI. Γεώργιος Σισίνης προς Κ. Δραγώνα
Γαστούνη 31/10/1825

C. Γεώργιος Μήντζου προς Κ. Δραγώνα
7/12/1825

CI. Δημήτριος Παύλου προς Κ. Δραγώνα
12/12/1825

CIII. Δημήτριος Παύλου προς Κ. Δραγώνα
Εκ του λιμένος 24/12/1825 ***]***

Εκτός αρίθμησης βρίσκονται 10 έγγραφα στην ελληνική γλώσσα (8 ανέκδοτα)

Α. Εκ Σμύρνης προς Αντώνιο (;)
Σμύρνη 30/3/1825

Β. Δημ. Γράπλος
Πύργος 15/4/1825

Γ. Αντίγραφο Επιστολής Παλαιών Πατρών Γερμανού προς
Δ. Ρώμα Γαστούνη 20/7/1825

Δ. Αγωνιστές προς Γ. Σισίνη
Αύγουστος 1825

Ε. Απόσπασμα επιστολής Θεοδώρου Κολοκοτρώνη
Εκ του κατά Βέρβενα Γεν. Στρατοπέδου 12/8/1825

ΣΤ. Δημήτριος Βακαλόπουλος (;) προς Κ. Δραγώνα

Ζ. Γεώργιος Βυζάντιος προς Δ. Ρώμα

Η. Απόδειξη Ιω. Μαυροκέφαλου (εκδεδομένο)
Ζάκυνθος 10/9/1825

Θ. Κων. Στερίου Μπαχόμης προς Δ. Ρώμα
Ζάκυνθος 18/11/1825

Ι. Γεώργιος Μαυρομιχάλης προς Δ. Ρώμα
Αγκώνα 25/6/1823 (εσφαλμένη κατάταξη)

*Από τα 106 έγγραφα λανθάνουν τρία (τα 2 έχουν εκδοθεί)

Φάκελος 4 ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΡΩΜΑΣ – ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΖΑΚΥΝΘΟΥ
(1826)

Υποφάκελος 4.1. Έγγραφα 1826 (1), αρ. εγγράφων 1 – 34
Υποφάκελος 4.2. Έγγραφα 1826 (2), αρ. εγγράφων 35 – 76
Υποφάκελος 4.3. Έγγραφα 1826, (3), αρ. εγγράφων 77 – 106
Υποφάκελος 4.4. Έγγραφα 1826, (4), αρ. εγγράφων 107 – 141

και 5 έγγραφα χρονολογημένα 1826 [μη αριθμημένα – ανέκδοτα ως εξής:
Σχέδιο επιστολής περί σχεδίου Gordon
Οπλαρχηγοί Σπάρτης προς Δ. Ρώμα από Τζίμοβα (5/9/1826)
Ιδιωτικό συμφωνητικό Ρώμα
Ξενόγλωσσο Έγγραφο
Θ. Πετρίνης προς Διοικητική Επιτροπή
(Αγκώνα, 19/31 – 10- 1826) **]**

*Από τα 141 έγγραφα λανθάνουν τρία (εκδεδομένα)

Φάκελος 5 ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΡΩΜΑΣ – ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΖΑΚΥΝΘΟΥ
(1827)
Τα έγγραφα του έτους 1827 είναι όλα ανέκδοτα

Υποφάκελος 5.1. Έγγραφα 1827 (1), αρ. εγγράφων 1 – 22
Υποφάκελος 5.2. Έγγραφα 1827 (2), αρ. εγγράφων 23 - 55
Υποφάκελος 5.3. Έγγραφα 1827, (3), αρ. εγγράφων 56 - 81
Υποφάκελος 5.4. Έγγραφα 1827, (4), αρ. εγγράφων 82 – 122
Υποφάκελος 5.5. Έγγραφα 1827, (5), αρ. εγγράφων 123 - 155

και 7 έγγραφα χρονολογημένα 1826 [μη αριθμημένα – ανέκδοτα ως εξής:
6 ξενόγλωσσα έγγραφα
Επιστολή προς Κανδιάνο Ρώμα

*Από τα 155 έγγραφα λανθάνουν εννέα

Φάκελος 6 ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΡΩΜΑΣ – ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΖΑΚΥΝΘΟΥ – ΚΑΝΔΙΑΝΟΣ ΡΩΜΑΣ (1828 – 1853)
Τα έγγραφα του φακέλου είναι όλα ανέκδοτα

Υποφάκελος 6.1. Έγγραφα 1828 (1), αρ. εγγράφων 1 – 25
- Σχέδιο επιστολής Θ. Κολοκοτρώνη προς υπουργό Εξωτερικών Μ. Βρετανίας Γ. Κάνιγκ.
- Επιστολές προς Διονύσιο Ρώμα, Κωνσταντίνο Δραγώνα, Επιτροπή Ζακύνθου και Αντριάννα Σταυράκη Λοκατέλι: Amantia Zograpody, Michele Ciciliani, Νικήτας Σταματελόπουλος, Constantin Petalas, Δημητράκης Πλαπούτας, Giovani Romey, Χριστόφορος Ζαχαριάδης, Γεώργιος Συγούρος, Χρήστος Βλάσσης και Αδελφοί, Κωνσταντίνος Κυριακίδης κ.ά. Αντίγραφα επιστολών Διονυσίου Ρώμα προς Α. Ζαΐμη.

Υποφάκελος 6.2. Έγγραφα 1829 (2), αρ. εγγράφων 26 - 40
- Επιστολές προς Διονύσιο Ρώμα, Κανδιάνο Ρώμα, Κωνσταντίνο Δραγώνα: Πρωτοσύγγελος Αμβρόσιος, Χριστόφορος Ζαχαριάδης, Giovani Romeyί, Σπυρίδων Τρικούπης, Αλέξανδρος Καντακουζηνός, Θ. Κολοκοτρώνης, Laurent Baldini, Σταμάτιος Μπουντούρης, Κωνσταντίνος Κυριάκος.

Υποφάκελος 6.3. Έγγραφα 1830, (3), αρ. εγγράφων 41 - 47
- Επιστολές προς Διονύσιο Ρώμα: Semiani & Co, Σόλων Κρεστενίτης, Αλέξανδρος Καντακουζηνός, N. Raykos.

Υποφάκελος 6.4. Έγγραφα 1831 - 32, (4), αρ. εγγράφων 48 – 59

- Επιστολές προς Διονύσιο Ρώμα, Κωνσταντίνο Δραγώνα κ.ά: J. Pinel προς Orsola (σύζυγο Κανδιάνου Ρώμα), ιερέας Αναστάσιος Πολίτης, Σπυρίδων Τρικούπης, Παναγιώτης Κόκκαλης προς το θείο του Π. Δημητρακόπουλο, Αθ. Παπαλουκάς, Κώστας και Νικόλαος Μπότζαρης.

Υποφάκελος 6.5. Έγγραφα 1833 - 34, (5), αρ. εγγράφων 60 - 82

- Αντίγραφα επιστολών Διονυσίου Ρώμα προς Θεοχάρη, Heideck, πρίγκηπα G. de Wrede, Franz, A. Ζαΐμη, υπόμνημα προς Όθωνα.
- Επιστολές προς Διονύσιο Ρώμα κ.ά: Κώστας Μπότζαρης. Α. Ζαΐμης, Θ. Κολοκοτρώνης, Δημητράκης Πλαπούτας, Κωνσταντίνος Θ. Κολοκοτρώνης, Καλλίνικος Καστόρχης, Νικήτας Σταματελόπουλος, Π. Νικολαΐδης προς Γ. Κουντουριώτη, Κ. Καναλέτος.

Υποφάκελος 6.6. Έγγραφα 1835 - 39, (6), αρ. εγγράφων 83 - 109

- Επιστολές προς Διονύσιο Ρώμα, Κανδιάνο Ρώμα, Κωνσταντίνο Δραγώνα: Ιωάννης Βλασσόπουλος, Π. Πορφυρός, Καλλίνικος Καστόρχης, Γ. Βαλτινός, Ιωάννης Μάης, A. Karzaiti, Νικόλαος Γερακάρης, Εμμ. Ξάνθος, C. F. Mocenigo, Μπαρώνος Άου, Διονύσιος Α. Έλληνας.
- Πιστοποιητικό βαπτίσεως (αντίγραφο) Γεωργίου Κανδιάνου Ρώμα, αποδείξεις

Υποφάκελος 6.7. Έγγραφα 1840 - 49, (7), αρ. εγγράφων 110 - 137

- Επιστολές προς Διονύσιο Ρώμα, Κανδιάνο Ρώμα, Κωνσταντίνο Δραγώνα: Αναστάσης Σκορβώλης, Διονύσιος Α. Έλληνας, Θαλής Θεοδωρίδης, Χ. Γκίκας, Βασίλειος Παπαγεωργόπουλος, A. Karzaiti, Κ. Καναλέτος J. G. Eynard, Νικόλαος Θεοδοσίου, Νικόλαος Χειλόπουλος, Ρ. Μουρούζη προς το γιο της Αλέκο, σχέδιο υπομνήματος προς Διον. Ρώμα, Ι. Γ. Μαυρομιχάλης προς Ιωάννη Κουερίνο, Σ. Κρεστενίτης.

Υποφάκελος 6.8. Έγγραφα 1850 - 53, (7), αρ. εγγράφων 138 - 163

- Επιστολή Κανδιάνο Ρώμα προς τους συμπολίτες του.
- Επιστολές προς Κανδιάνο Ρώμα: Σπυρίδων Ζερβός, H. G. Ward, D. Sicuro, Θ. Ξένος, υπόμνημα Loverto, Σ. Ε. Μεταξάς, A. Cottuvali.
- Διπλώματα απονομής μεταλλίων προς Δ. Ρώμα και Κ. Δραγώνα για τη συνεισφορά τους στην ανέγερση του Πανεπιστημίου.
- Καταγραφή προσωπικών ειδών του αποθανόντος Ιωάννη Βαρβάκη.
- Σχέδοα επιστολών Δ. Ρώμα προς το γιο του Κανδιάνο Ρώμα.
- Διοριστήριο Σπυρίδωνος Ρώμα ως γραμματέζε οικονομικού τμήματος Γερουσίας
- Σχέδιο υπομνήματος Γερουσίας προς τη βασίλισσα της Μ. Βρετανίας Βικτωρία.

Φάκελος 7 ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΡΩΜΑΣ – ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΖΑΚΥΝΘΟΥ – ΚΑΝΔΙΑΝΟΣ ΡΩΜΑΣ (1854 – 1899)

Υποφάκελος 7.1. Έγγραφα 1854 – 65 (1), αρ. εγγράφων 1 – 22

- Επιστολές προς Διονύσιο Ρώμα και κυρίως προς Κανδιάνο Ρώμα: Η. Πάνος, Νικόλαος μητροπολίτης Ζακύνθου, Alessandro Salomon, H. G. Ward, Φ. Μερκάτης, Ιωάννης και Τιμολέων Φιλήμων, Ιω. Δράκος.
- Δίπλωμα απονομής Σταυρού Ταξιαρχών στον Κανδιάνο Ρώμα (1858)
- Διαβατήριο Σπυρίδωνος Κ. Ρώμα.

Υποφάκελος 7.2. Αχρονολόγητες Επιστολές

- Αχρονολόγητες Επιστολές προς Διονύσιο Ρώμα, Κανδιάνο Ρώμα και Κωνσταντίνο Δραγώνα (2).

Υποφάκελος 7.3. Πολιτικά

- Σχέδια επιστολών πολιτικού περιεχομένου Δ. Ρώμα και διάφορα πολιτικά κείμενα, αναφορές, σημειώσεις κ.ά.

Υποφάκελος 7.4. «Δίκη Ναυπλίου, 1833»

- Διάφορες μαρτυρίες, απολογίες, σημειώσεις, σχετικές με την κατηγορία συνομωσίας του Δ. Ρώμα εναντίον του Όθωνα και τη δίκη του Ναυπλίου.

Υποφάκελος 7.5. Ποικίλα (1858 – 1899)

- Ποιήματα, έγγραφα, εκλογικά αποτελέσματα.
- Κείμενο ερωταποκρίσεων κατά τη βάπτιση της εβραίας Διαμαντίνας (;) σε χριστιανή
- Μεταγραφή (δακτυλογραφημένη) τεκτονικών εγγράφων του Γ. Καντιάνο Ρώμα.
- Φάκελοι με σφραγίδες οικοσήμων σε βουλοκέρι.

2. ΤΟ Ε΄ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ & ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΡΩΜΑ

2.1. ΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΟΥ 1825

Ο Κωνσταντίνος Μεταξάς, με το λιτό και περιεκτικό ύφος του, συμπυκνώνει στα Απομνημονεύματά του την κατάσταση των ελληνικών πραγμάτων: «*Κατά το 1825 μεγάλα δεινά έλαβον χώρα. Εκτός των διαιρέσεων, αίτινες υπήρχον, εκτός του περιορισμού του Γέροντος Κολοκοτρώνη, Σισίνη και λοιπών οπλαρχηγών εις Ύδραν, τα εμφύλια πάθη εις Πελοπόννησον είχον κορυφωθεί ... ένεκα δε των αντιζηλιών του Μαυροκορδάτου και Κωλέττου διεφώνουν μεταξύ των και αυτά τα μέλη της Κυβερνήσεως. Δια των χρημάτων όμως του εν Λονδίνω δανείου ενισχυόμενη έτι μάλλον η Κυβέρνησις εστρατολόγει. Εις τοιαύτην κατάστασιν πραγμάτων δύο τρομεραί εκστρατείαι ητοιμάζοντο κατά της Ελλάδος, η μεν του Μεχεμέτ Αλή κατά της Πελοποννήσου, η δε του Ρεσίτ Πασά ή Κιουταχή κατά της Δυτικής Ελλάδος ή του Μεσολογγίου. Η πρώτη υπό την οδηγίαν του Ιβραήμ πασά, υιού του Μεχεμέτ Αλή απεβιβάσθη εις Μεθώνην μεσούντος του Φεβρουαρίου, η δευτέρα υπό τον Κιουταχήν φθίνοντος του Απριλίου ... επολιόρκει το Μεσολόγγιον*». [39]

Ο κεφαλλονίτης στρατηγός εστιάζει την προσοχή του στην τραγική αντίφαση, η οποία χαρακτηρίζει τις ελληνικές υποθέσεις στις αρχές του πέμπτου έτους της επανάστασης: τη στιγμή που η Πύλη εξαπολύει ένα οργανωμένο σχέδιο για την κατάπνιξη της ελληνικής επανάστασης, οι εσωτερικές συγκρούσεις για την εξουσία κορυφώνονται με έναν εμφύλιο πόλεμο μεταξύ των σημαντικότερων εκπροσώπων την πολιτικοστρατιωτικής τάξεως της Πελοποννήσου και των Υδραιοσπετσιωτών, υποστηριζόμενων από τους Ρουμελιώτες οπλαρχηγούς. [40] «*Και άρχισαν να γράφονται οι μελανώτερες σελίδες της Επανάστασης, σελίδες αδελφοκτόνου πολέμου, μίσους, καταστροφής και πράξεων ντροπής για τους πρωταγωνιστές του μεγάλου Ξεσηκωμού*

---

39 Κων/νος Μεταξάς, *Ιστορικά Απομνημονεύματα εκ της Ελληνικής Επαναστάσεως*, Αθήνα (Γ. Τσουκαλάς) 1956, 125 – 126. Ο Κ. Μεταξάς είναι ο μόνος Επτανήσιος αγωνιστής που έλαβε στην Επανάσταση το βαθμό του στρατηγού, ενώ χρημάτισε και υπουργός Δικαιοσύνης το 1823.
Η απόβαση του Ιμπραήμ συμπίπτει χρονικά με την εκστρατεία του Κιουταχή, ο οποίος ξεκίνησε από τη Λάρισα (20/2/1825) με στόχο τη Δυτική Στερεά και το Μεσολόγγι, και την εκστρατεία των Αμπάζ πασά και Μουστάμπεη εναντίον της Ανατολικής Στερεάς (αρχές Απριλίου). Είναι έκδηλο – μετά την ύφεση των στρατιωτικών επιχειρήσεων κατά το 1824 - το τουρκικό σχέδιο για πολλαπλή προσβολή των ελληνικών θέσεων και οριστική κατάπνιξη της Επανάστασης. Σχετικά με τις στρατιωτικές επιχειρήσεις του 1824, ο Mendelson – Barholdy [*Ιστορία της Ελληνικής Επαναστάσεως*, Αθήνα (Αναστ. Δ. Φέξης) 1894, 519 – 520] γράφει: «*Αι πολεμικαί των Τούρκων εργασίαι εγένοντο κατά το έτος 1824 τόσον χαλαρώς και νωθρώς, ώστε εφαίνετο ούτως ειπείν, ότι ο Μαχμούτ ήθελε να δώσει καιρόν εις τους στασιαστάς γκιαούριδες ίνα αλληλοσπαραχθώσιν ... Αφορμή όμως των χαλαρών εκείνων κινήσεων των Τούρκων δεν ήτο εξάντλησις μόνον, αλλά και παντελής μεταβολή πολεμικού σχεδίου*».

40 Ο Κ. Μοσκώφ (Η διαλεκτική της Ανεξαρτησίας, *περιοδικό ΑΝΤΙ, περίοδος Β΄, τεύχος 15, 22/3/1975*, 18) θεωρεί τους εμφύλιους πολέμους ως τη σύγκρουση μεταξύ των μεταπρατικών δυνάμεων μέσα στο νεογέννητο ελληνικό κράτος και των εθνοτικών κοινωνικών στρωμάτων. Τη νίκη στις μεταπρατικές δυνάμεις θα τη δώσει «*η ένταξη σε αυτές των οικονομικά και πολιτιστικά καθυστερημένων πληθυσμών της Ρούμελης ... αλλά και του προσφυγικού πληθυσμού των Ηπειρωτών ... που παραδίδονται απεγνωσμένοι στους φέροντες το χρήμα, εγγλέζικο ή ντόπιο, ηγέτες του Αγγλικού ή του Γαλλικού κόμματος, σταφιδέμπορους ή εφοπλιστές του Μωριά και των νησιών*».

του Έθνους, σε όποια παράταξη και αν ανήκαν». [41] Τα ρουμελιώτικα στρατεύματα του Γκούρα ερημώνουν, χειρότερα από τους Οθωμανούς, τις επαρχίες της Πελοποννήσου, ενώ οι κυριότεροι αρχηγοί του τόπου (Δεληγιανναίοι, Ζαΐμης, Λόντος, Κολοκοτρώνης) εκδιώκονται ή φυλακίζονται. Η άμυνα των ελληνικών παραλίων έχει τελείως παραμεληθεί, την ίδια ώρα που τα χρήματα του αγγλικού δανείου έχουν κατασπαταληθεί σε επιχειρήσεις εναντίον Ελλήνων και όχι για την αντιμετώπιση των αποβατικών ενεργειών των Αιγυπτίων.

Ο Δ. Κόκκινος χαρακτηρίζει την κατάσταση, στην οποία βρήκε ο Ιμπραήμ τους Έλληνες, ως *θλιβερόν δίπτυχον δράμα (* «*Το πρώτο τμήμα τούτου είναι η ένοπλος ρήξις μεταξύ των αντιπαλαιόντων δια την κυβερνητικήν εξουσίαν ισχυρών παραγόντων, και το δεύτερον, η εκ της Αιγύπτου εισβολή*» *)* και χαρακτηρίζει την κυβερνητική εκστρατεία δια των μισθωθέντων ρουμελιώτικων στρατευμάτων «*οικτρόν ' διαγούμισμα' της χώρας*», που «*επέφερεν την πλήρη εξασθένησιν ... Ολόκληρος ο πληθυσμός της Πελοποννήσου είχε καταπτοηθεί εκ της λεηλασίας, του φόνου, των επιθέσεων και των βιαίων απαγωγών των γυναικών και πάσης κακοποιίας, ωσάν εκ της επιδρομής αδυσωπήτων εχθρών ... Έτσι η Πελοπόννησος είχε στερηθεί των φυσικών υπερασπιστών της, όταν ο εχθρός απεβιβάσθη εις την Μεσσηνίαν*». [42] Έτσι, λοιπόν, εξηγείται «*η ευκολία μεθ' ης απεβιβάσθη και εκινήθη εντός της χώρας ταύτης ο Ιμβραήμ* και όχι, βέβαια, «*ως αποτέλεσμα ανεξηγήτου απωλείας της ελληνικής αλκής*». Ο Ν. Δραγούμης τονίζει με έμφαση: «*Ήσαν δε δυστυχώς αι εμφύλιοι οδύναι και του εχθρικού σιδήρου και πυρός χαλεπώτεραι. Διότι την μεν προς την πατρίδα αγάπην και την ανδρείαν δεν είχεν εξαλείψει η πολυχρόνιος δουλεία, την πολιτικήν όμως αρετήν είχε διαστρέψει κατά πολύ, ανασπάσασα από την ψυχήν των την αρχαιοπρεπή εκείνη αφιλοκέρδειαν, την θυσιάζουσαν προθύμως την φιλαυτίαν εις την υπέρ των κοινών απερίσπαστον μέριμνα*». [43]

Ο Γ. Κορδάτος – με τη γνωστή μαρξιστική φρασεολογία του - αναλύει τα αίτια της μάλλον εύκολης και γρήγορης επικράτησης των νησιωτών: «*Αι αντιδραστικαί ενέργειαι των κοτζαμπάσηδων και αι ιδιοτελείς απαιτήσεις και αι καταπιέσεις των μεγαλοκαπεταναίων, έφεραν τας λαϊκάς μάζας υπό την πολιτικήν επιρροήν των Κουντουριωταίων – Μαυροκορδάτου, διότι η παράταξις αυτή παρουσιάζετο ... ως συνταγματική – δημοκρατική. Δι' αυτό, με την ενίσχυση των λαϊκών μαζών, το κόμμα των εμποροναυτικών της Ύδρας και των άλλων Νησιών κατώρθωσε κατά τας αρχάς του 1825 να παραμερίσει την αντίδραση των ολιγαρχικών και να επιβληθεί. Εξ άλλου η παράταξις αυτή απέκτησε κύρος, διότι κατώρθωσε να συνδέσει την επαναστατημένη Ελλάδα με την Αγγλίαν, δηλαδή δια των δανείων να επιτύχει την ημιαναγνώρισιν του εθνικού αγώνος*». [44] Ο Ροτζώκος, περισσότερο νηφάλια, παρατηρεί ότι «*οι καιροί έχουν αλλάξει και η Επανάσταση διαμορφώνει μια νέα ιστορική συνθήκη κοινωνικών και πολτικών διαφοροποιήσεων που μεταμορφώνουν τη φυσιογνωμία του παραδοσιακού κοινωνικοπολιτικού χώρου, αναιρώντας τις αρχές κοινωνικής και πολτικής οργάνωσης της κατακτημένης κοινωνίας*». [45] Είχε έλθει η ώρα για τη μετάβαση από το τοπικό στο εθνικό, από το παραδοσιακό στο νεωτερικό, από το

---

41 Γ.Δ. Κατσούλης, *Το κατεστημένο στη νεοελληνική ιστορία*, Αθήνα[2] (Νέα Σύνορα) 1975, 108.

42 Κόκκινος, *ό.π.,* 4, 334–337.

43 Δραγούμης Νικόλαος, *Ιστορικαί Αναμνήσεις*, Αθήνα (τυπογραφείο Λαζ. Βηλαρά) 1874, 2.

44 Γιάνης Κορδάτος, *Η κοινωνική σημασία της ελληνικής επαναστάσεως του 1821*, Αθήνα (Επικαιρότητα) 1983, 170.

45 Νίκος Ροτζώκος, *Επανάσταση και Εμφύλιος στο εικοσιένα*, Αθήνα (Πλέθρον/Δοκιμές) 1997, 176.

ετερογενές στο ενοποιητικό. Ο G. Hering μιλά για «*βαθιές αλλαγές στις πολιτικές ομάδες που συντάραξαν το παλαιό πελατειακό σύστημα*» και είχαν ως συνέπεια – μέσα από τις ωδίνες του δευτέρου εμφυλίου πολέμου - να επικρατήσει η ιδέα του συγκεντρωτικού κράτους σε βάρος της αρχικά διακρινόμενης ομοσπονδιακής – τοπικής δομής του υπό διαμόρφωση κοινού των Ελλήνων. [46]

Το αποτέλεσμα ήταν ότι «*από την Επτάνησον, το Παρίσι και από τα άλλα κέντρα του ελληνισμού και της Ευρώπης, οι περισσότεροι ανεγνώριζαν το κόμμα των Κουντουριωταίων ως το κόμμα που μπορεί να οδηγήσει την χώραν εις την νίκην*». [47] Η αλήθεια είναι πως «*η κυβέρνηση Κουντουριώτη βγήκε από τους εμφυλίους πολέμους δυναμωμένη και κάπως συγκροτημένη ... Ήταν η πρώτη επαναστατική κυβέρνηση που απέκτησε την αίγλη και το γόητρο της ανώτατης κεντρικής αρχής στο εσωτερικό και στο εξωτερικό*», [48] γεγονός που αποτελεί σημαντικό σταθμό στην ιστορία της επαναστατημένης χώρας. Μάλιστα, ο Αγ. Αγαπητός αποδίδει τα εύσημα στον Κουντουριώτη, ο οποίος «*κατώρθωσε, την τόσον αναγκαίαν εν τη τρικυμιώδη εκείνην εποχήν, παγίωσιν της κυβερνήσεως, δι' ης επέβαλεν υπακοήν εις τα ατίθασα στοιχεία και έδειξεν εις την, προς την Ελλάδα τότε έχουσα τα βλέμματα εστραμμένα, Ευρώπη, ότι είνε ικανή, αφ' εαυτής να κυβερνηθή*». [49] Το τέλος του εμφυλίου πολέμου συνδυαζόταν με το γεγονός ότι «*ως τις αρχές του 1825 η επανάσταση είχε πλέον επικρατήσει στρατιωτικά σε όλη σχεδόν την Πελοπόννησο. Ιδίως μετά τη σύντομη και καταστροφική εκστρατεία του Δράμαλη, η Πελοπόννησος δεν γνώρισε κάποια σοβαρή και διαρκή οθωμανική απειλή και μετατράπηκε μάλλον σε πεδίο πολιτικών αντιπαραθέσεων και ένοπλων συγκρούσεων μεταξύ των επαναστατών*». [50] Στο νου των ενθουσιωδών εκ φύσεως Ελλήνων είχε καλλιεργηθεί η πίστη σε ένα ευοίωνο μέλλον που έφτανε ως την αντίληψη ότι, επιτέλους, η ελληνική επανάσταση είχε ολοκληρωθεί επιτυχώς, κάτι που πιστευόταν και ευρύτερα: ο ναυτικός ακόλουθος της γαλλικής πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη Ρουερσώ έγραφε στις 3/12/1824, μετά από επίσκεψή του στο Ναύπλιο, προς τον προϊστάμενό του υπουργό των ναυτικών ότι «*τα λαμπρά κατορθώματα όσα επέτυχον οι επαναστάται κατά το έτος τούτο επαγίωσαν το οικοδόμημα της παλιγγενεσίας αυτών*». [51]

Η ασφάλεια που ένιωσαν οι Έλληνες στις αρχές του 1825 τους οδήγησε σε μια κατάσταση πλεονάζουσας και παράλογης αισιοδοξίας, όπως φαίνεται έκδηλα στις παρατηρήσεις του Απ. Βακαλόπουλου: «*Στις αρχές του 1825 η πίστη των Ελλήνων στην απελευθέρωσή τους αναβαπτίζεται και η κοινή γνώμη όλων, Ελλήνων και φιλελλήνων, αισιοδοξεί ... Δεν είχαν συνειδητοποιήσει το φοβερό κίνδυνο που τους απειλούσε και η παράλογη αισιοδοξία τους έφτανε ως την ασύγγνωστη απερισκεψία. Όλοι φώναζαν: 'Ποιος έχει χρεία τους Στραβαραπάδες; Και 200.000 να έλθουν' ... Πολλοί παράγγελναν στους φίλους τους στρατιώτες να τους φέρουν και έναν αιχμάλωτο Αιγύπτιο για σκλάβο*». [52] Ο εφησυχασμός των Ελλήνων και η υποτίμηση της

---

[46] Gunar Hering, *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821 – 1936*, Αθήνα (M.I.E.T.) 2004, Α΄, 98 και 101.

[47] Γιάνης Κορδάτος, *ό.π.*, 171.

[48] Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, Αθήνα[2] (Ηρόδοτος) 1980, τόμος 7, 374.

[49] Αγαπητός Σ. Αγαπητός, *Οι ένδοξοι Έλληνες του 1821 ή Οι πρωταγωνισταί της Ελλάδος*, Πάτρα (τυπογραφείο Α. Σ. Αγαπητού) 1877, 230.

[50] Ροτζώκος Νίκος, Ο αφανισμός των «προσκυνημένων, *εφ. Το Βήμα, Νέες Εποχές, 26/3/2000*, 8.

[51] Κ. Παπαρρηγόπουλος, *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, Αθήνα[6] (Ελευθερουδάκης)1932, 6, 123 – 124.

[52] Απόστολος Βακαλόπουλος, Η Επανάσταση κατά το 1825*, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα (Εκδοτική Αθηνών) 1975, τ. ΙΒ΄, 374 και 376 – 377. Σχετικά ο G. Finley [*Ιστορία της Ελληνικής*

αιγυπτιακής εισβολής («*εγωισμός κούφος και ανόητος*» [53]) εξηγείται εύκολα υπό το πρίσμα της τότε κατάστασης, αποτέλεσε, όμως, ένα ολέθριο σφάλμα, καθώς επέτρεψε στις δυνάμεις του Ιμπραήμ να αγκιστρωθούν χωρίς σχεδόν καμία δυσκολία στη Μεσσηνία και να επιχειρήσουν την πλήρη ανατροπή των στρατιωτικών δεδομένων.

Η εσωτερική κατάσταση αποτυπώνεται εύγλωττα και από τον Δ. Κόκκινο: «*Εις το Ναύπλιον, όπου ήδρευεν η κυβερνητική κεφαλή, τα πράγματα ευρίσκοντο εις χαώδη κατάστασιν. Ουδέν σοβαρόν μέτρον ελαμβάνετο προς αντιμετώπισιν του εκ του εχθρού κινδύνου. Τόσο το βουλευτικόν όσο και το εκτελεστικόν ησχολούντο περί μικρά. Και αι περί των περισσότερον ασημάντων ζητημάτων λαμβανόμεναι αποφάσεις υπεβάλλοντο εις την έγκρισιν του προέδρου Κουντουριώτη, ο οποίος καθ' όλον τον Ιανουάριον του 1825 ευρίσκετο εις την Ύδραν. Τα κυβερνητικά στρατεύματα εξακολουθούσαν να αφήνονται άλλα εις την επαρχίαν Καρυταίνης, όπου περέμενε ο Κωλέττης, και άλλα εις την Ηλείαν, λεηλατούντα τας ατυχείς αυτάς περιφερείας, χωρίς να λαμβάνεται κανένα μέτρον χρησιμοποιήσεώς των δια τας πραγματικάς ανάγκας του αγώνος*». [54]

Η κυβέρνηση Κουντουριώτη δεν πρόλαβε να χαρεί τη - δια πυρός και σιδήρου - νίκη της στο δεύτερο εμφύλιο, καθώς «*η χώρα βρισκόταν στις παραμονές ενός μεγάλου κινδύνου, του Μεχμέτ Αλή της Αιγύπτου, ενός αληθινού αφρικανικού σιμούν, που επρόκειτο ύστερα από ένα μήνα να ενσκήψει σφοδρός και να κατερημώσει την Πελοπόννησο*». [55] Τις ίδιες ημέρες που φυλάκιζε τους αντιπάλους της στην Ύδρα, ο Ιμπραήμ («*ακμάζοντος του χειμώνος*», τον οποίο δεν θεωρούσε «*νεκρή εποχή*»[56]) αποβιβαζόταν στην Πελοπόννησο και επετύγχανε τον πλήρη αιφνιδιασμό της ελληνικής κυβέρνησης, καθώς οι χειμερινές πολεμικές επιχειρήσεις ήταν «*πρακτική αδιανόητη τότε στον οθωμανικό κόσμο και ελάχιστα συνηθισμένη ακόμα και σε δυτικού τύπου πολέμους*». [57] Η αδράνεια των Ελλήνων αποτυπώνεται και στα λόγια του Κ.

Επαναστάσεως, Αθήνα[2] (Αφοί Τολίδη) 1861, 65 – 66] τονίζει: «*Λέξεις ικανές να αποδίδουν το μέγεθος της περιφρονήσεως που αισθάνονταν οι Έλληνες στις αρχές του 1825 για τον τακτικό στρατό του πασά της Αιγύπτου δεν υπάρχουν. Έλεγαν ότι οι Αραπάδες θα έφευγαν προτροπάδην και μόνο στη θέα των αρματολών, που πάντα υπερίσχυσαν μπροστά ακόμα και στους πιο γενναίους μουσουλμάνους της αυτοκρατορίας του σουλτάνου. Η πίστη που είχαν στον εαυτό τους τούς εμπόδισε να πάρουν οποιαδήποτε προφυλακτικά μέτρα απέναντι σε έναν περιφρονητέο, ασήμαντο, κατά τη γνώμη τους, εχθρό. Στην κρίσιμη αυτή στιγμή για την επανάσταση, ο πρόεδρος της Ελλάδος,, ο Γεώργιος Κουντουριώτης, αποδείχθηκε ολότελα ανάξιος της υψηλής αποστολής που του είχε αναθέσει το έθνος. Ο Κωλέττης, άπειρος, και ανεπαρκής».*

53 Φωτάκος, *Απομνημονεύματα περί της Ελληνικής Επαναστάσεως*, Αθήνα (Π.Δ. Σακελλαρίου) 1899, 2, 25.

54 Κόκκινος, *ό.π.*, 4, 554.

55 Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 7.

56 Σπ. Τρικούπης, *Ιστορία της ελληνικής επαναστάσεως*, Αθήνα (Ι. Ν. Σιδέρης) 1925 – 26, 3, 196 και C.M. Woodhouse, 1821 *Ο Πόλεμος της Ελληνικής Ανεξαρτησίας*, Αθήνα (Εστία) 1978, 153.

57 Γ. Θεοδωρίδης, *Ο Ιμπραήμ, τα αδιέξοδα και η επέμβαση των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων* στην Ιστορία των Ελλήνων, *Η Ελληνική Επανάσταση 1821 – 1827*, Αθήνα[2] (Δομή), χ.χ , 11, 553.
Η ελληνική κυβέρνηση είχε, ήδη από τις αρχές του 1824, πληροφορίες για τη συμφωνία μεταξύ του σουλτάνου και του πασά της Αιγύπτου και για τις τρομερές δυνάμεις που ετοίμαζαν. Το καλοκαίρι είχε ληφθεί η απόφαση για τη στρατιωτική οργάνωση και άμυνα της Πελοποννήσου με τη σύσταση τριών στρατοπέδων: της Αχαΐας με αποστολή την πολιορκία της Πάτρας, της Ηλείας, με αρχηγό τον Αναγνωσταρά, και της Μεσσηνίας. Λόγω του εμφυλίου πολέμου, όμως, κανένα δεν λειτουργούσε κατά τις αρχές του 1825. Οι ελληνικές αρχές δεν ανησύχησαν ούτε όταν ο ελληνικός στόλος επανειλημμένα είχε συγκρουστεί με τον Ιμπραήμ (χαρακτηριστικό παράδειγμα η μεγάλη νίκη του Μιαούλη στη ναυμαχία του

Δεληγιάννη: «*Ενώ απ' όλα τα μέρη της Ευρώπης και της Τουρκίας ήρχοντο ειδήσεις, ότι ο Αιγύπτιος Σατράπης Μεχμέτ Αλή ετοιμάζει εκστρατείαν μεγάλην ... και η ιδία Κυβέρνησις εγνώριζεν ότι ο Ιμπραήμ πασιάς έκαμεν απόβασιν εις την Κρήτην ... ο Κωλέττης κατεγίνετο με τα Ρουμελιώτικα στρατεύματα να καταστρέψη ημάς τους κατά τους σκοπούς του αντάρτας, να γυμνώση και υποδουλώση και την Πελοπόννησον, να αποκατασταθή ως άλλος Αλή πασιάς εις αυτήν σατράπης και να υποσκελίση τον μόνον αντίπαλόν του Μαυροκορδάτον ... να μείνη κύριος και απόλυτος δεσπότης μόνος αυτός*». [58]

«*Εφεξής η Επανάστασις προσλαμβάνει τραγωδίας σχήμα*» [59], καθώς η κυβέρνηση αντιδρά με χαρακτηριστική καθυστέρηση, που αγγίζει τα όρια της εγκληματικής βραδύτητας: ο Κουντουριώτης αναχωρεί από το Ναύπλιο κατά του Ιμπραήμ στις 16/3/1825 εν μέσω μιας ανατολίτικης πομπής, «*ως να ήθελε παραστήσουν μίαν κωμωδία*» [60]. Ο πρόεδρος της ελληνικής κυβέρνησης – κατά τη γλαφυρή περιγραφή του Mendelson – Barholdy «*μη δυνάμενος δε, ως αληθής νησιώτης, να ιππεύση καλώς, εδαπάνησε τρεις όλας ημέρας ίνα φθάση εις Τρίπολιν, κρατούμενος ένθεν και ένθεν υπό δύο υπηρετών, ως αγκαλίς αχύρου, επί του πλουσίως κεκοσμημένου ίππου. Σμήνος χρυσοστόλων υπηρετών, καπνοσυριγγοφόρων και γραμματέων απετέλει την πομπήν ... Επέθηκε δε την κορωνίδα εις την ένδοξον αυτού εκστρατείαν, διορίσας αρχιστράτηγον τον αγαθόν αυτού φίλον πλοίαρχον Σκούρτην, γενναίον μεν ναυτικόν, αλλ' εντελώς αδαή του κατά ξηράν πολέμου*». [61] Για το διορισμό αυτό «*τόσο μεγάλος ήταν ιδίως ο γογγυσμός και η αγανάκτηση των περήφανων Ρουμελιωτών, ώστε ο ερεθισμός τους παρά λίγο να προκαλέσει τη διάλυση των στρατευμάτων*». [62] Ανέχθηκαν, όμως, την κατάσταση «*επειδή ο χρυσός τότε ήτο άφθονος*». [63] Στην Τρίπολη ο Κουντουριώτης παρέμεινε κλινήρης ως τις 2 Απριλίου, «*ισχυριζόμενος ότι αδιαθετούσε, αλλά πράγματι αθυμών και αμηχανών. Είχε τρομάξει ο ίδιος προ του επιχειρήματός* του». [64] Όταν αναχώρησε ξανά, δεν τόλμησε να προχωρήσει πέρα από το χωριό Σκάλα Μεσσηνίας, δέκα ώρες μακριά από το Κρεμμύδι, τόπο συγκέντρωσης των Ελλήνων οπλαρχηγών, οι οποίοι περίμεναν («*ως οι Εβραίοι το Μεσσία*», όπως του έγραφε με αηδιαστική κολακεία ο Σκούρτης) «*να παρρησιασθή ο Πρόεδρος δια να στείλουν τους εχθρούς κατά διαβόλου*», κάτι που, ίσως, ήταν εφικτό τις πρώτες ημέρες της αιγυπτιακής απόβασης. [65]

Γέροντα στις 29/8/1825), ο οποίος εκινείτο, πριν αποβιβαστεί στην Πελοπόννησο, μεταξύ Κρήτης και Ανατολικού Αιγαίου. Και, σίγουρα, δεν έλαβαν σοβαρά υπόψη τους την πληροφορία, που έφτασε στις παραμονές της αιγυπτιακής απόβασης: «*Από της 17ης Δεκεμβρίου 1824 ο έπαρχος Σύρου Θεοχάρης Παπαντωνίου και αργότερα ο πληροφοριοδότης Γκιούστος ειδοποιούσαν την κυβέρνηση ότι η αιγυπτιακή εκστρατεία ήτο ζήτημα ολίγων εβδομάδων και καθόριζαν τα σημεία της εισβολής. Επεσημαίνοντο τα Μοθοκόρωνα και το Ναυαρίνον και κατά δεύτερον λόγον αι Πάτραι*» (Κόκκινος, *ό.π.*, 4, 554).

58 Κανέλος Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, Αθήνα (Βιβλιοθήκη) 1957, 2, 231.

59 Παπαρρηγόπουλος Κ., ό.π. , 162.

60 Κάρπος Παπαδόπουλος, *Απάνθισμα του ιστορικού αγώνος των Ελλήνων*, Αθήνα (Παπαζήσης) 1976, 93.

61 Mendelson – Barholdy, *ό.π.*, 552.

62 Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 22.

63 Φωτάκος, *ό.π.*, 2, 24.

64 Κόκκινος, *ό.π.* , 4, 594.

65 Φωτάκος, *ό.π.*, 2, 23.

«*Ο αστήρ της επαναστάσεως ήρχισε να ωχριά*», [66] όταν οι αιγυπτιακές δυνάμεις νίκησαν τους Έλληνες στο Κρεμμύδι (7/4/1825) και άρχισαν την πολιορκία του Παλαιοκάστρου και του Νεοκάστρου, τα οποία έπεσαν στα χέρια του Ιμπραήμ μετά την καταστροφή στη Σφακτηρία (26/4/1825). [67]. Από τη συμφορά της Σφακτηρίας με τους 350 νεκρούς (ανάμεσά τους οι Τσαμαδός, Αναγνωσταράς, Σανταρόζα, Σαχίνης) σώθηκαν με πολύ κόπο πάνω στο πλοίο '*Άρης*' οι Μαυροκορδάτος, Δ. Σαχτούρης, Σταμάτιος Λεβίδης, ενώ αιχμάλωτοι συνελήφθησαν ο βουλευτής Κων/νος Ζαφειρόπουλος και ο Ακαρνάνας Ευστάθιος Κατσαρός, αρχηγός της σωματοφυλακής του Μαυροκορδάτου, ο οποίος συνελήφθη έχοντας στο σελάχι του 1.500 τάληρα. [68] Στην αιχμαλωσία θα βρεθούν μαζί τους, μετά την πτώση του Παλαιοκάστρου στις 30/4/1825, και ο αρχιερέας Μεθώνης και Νεοκάστρου Γρηγόριος («*θείος του Γρηγοριάδη, άνθρωπος μεγαλεπήβολος και ατρόμητος*»), ο Νικόλαος Γεωργακόπουλος («*ο ατρόμητος εκείνος αρχηγός της Μοθώνης*» [69]) και ο Χατζηχρήστος, ο μόνος που τελικά επέζησε των βασανιστηρίων, για να απελευθερωθεί μετά τη ναυμαχία του Ναυαρίνου.

Ο Μακρυγιάννης, που είδε την καταστροφή της Σφακτηρίας από τα τείχη του Νεοκάστρου, συγκεφαλαιώνει τις αιτίες της ήττας στη Μεσσηνία: «*Ο Κουντουργιώτης, κουτός ... αντίς να βάλη αρχηγόν να σώση την πατρίδα κι αυτός να δοξαστή, κατά δυστυχίαν από το 'όμως' δεν ξέρει άλλο, κ' έβαλε το Σκούρτη να διοικήση και να οδηγήση τους αρχηγούς της ξηράς ο θαλασσινός, απλός αξιωματικός – ούτε και της θάλασσας τον πόλεμον δεν τον γνώριζε καλά. Έλεγε των στρατιωτών 'Όρτζα πότζα!' ... τέλος πάντων ο πατριωτισμός όλων αυτεινών και της συντροφιάς τους, η ψύχωση της φατρίας και η διαίρεση και ο ενφύλιος πόλεμος και η διχόνοια των μεγαλοκέφαλων Κωλέττη και Μαυροκορδάτου ... και το 'όμως' του Κουντουργιώτη και το 'όρτζα πότζα' του Σκούρτη ... ο Μπραΐμης μπήκε στην Πελοπόννησο και την έκαμε γης Μαδιάμ όχι από την παληκαριά των Αράπηδων. Αλλά από αυτά οπού λέγω*». [70]

---

66 Κ. Παπαρρηγόπουλος, *ό.π.*, 154.

67 Ο Μακρυγιάννης, διαπραγματευτής της ασφαλούς παράδοσης του φρουρίου του Νεοκάστρου στον Ιμπραήμ (11/5/1825) και ο μόνος Ρουμελιώτης, κατά το Δεληγιάννη, που έμεινε στην Πελοπόννησο για να πολεμήσει (*ό.π.*, 3, 253), γράφει: «*Αυτείνη η μέρα ... ήταν πολύ φαρμακερή δια την πατρίδα, οπού 'χασε τόσα παληκάρια και σημαντικούς άνδρες, στεργιανούς και θαλασσινούς. Δια όλη την πατρίδα ήταν φαρμάκι εκείνη η μέρα δια μας πεθαμός, ότι χάσαμεν τους συντρόφους μας. Κι ο πόλεμος αυγάτισε τώρα. Η θέση εκτεταμένη. Εμείς ολίγοι. Και νερό τελείως. Κι άγρυπνοι νύχτα και μέρα. Και οι σημαντικοί αρχηγοί της πατρίδας να μας κάναν σίγρι από τη ράχη. Τόσες δυνάμεις μας έβλεπαν με τα κιάλια αδιάφοροι σαν να μην είμαστε αδελφοί τους και συναγωνισταί τους. Μας βλέπαν κι άκουγαν το θρήνο των κανονιών μας, οπού πετζοκοβόμαστε*» (Στρ. Μακρυγιάννη, *Απομνημονεύματα*, 224).
Βλ., επίσης, τη δραματική περιγραφή των γεγονότων στον Κόκκινο, ο οποίος επιγράφει το σχετικό κεφάλαιο '*Η εκατόμβη της Σφακτηρίας και η έξοδος του Άρεως*' (*ό.π.*, 4, 609).

68 Ο Σταματόπουλος (*ό.π.*, 3, 138) καταγγέλλει ως δείγμα σπατάλης του αγγλικού δανείου ότι ο Ευστάθιος Κατσαρός «*έπαιρνε μερίδες για 50 στρατιώτες, ενώ δεν είχε παρά μόνο 7 άνδρες*».
Ο Βακαλόπουλος (*Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 75) αναφέρει τον Ευστάθιο ως καπετάν Αναστάσιο Κατσαρό, συγχέοντάς τον με τον συνεπώνυμό του - φιλικό και μέλος της Πελοποννησιακής Γερουσίας - προύχοντα της Κυπαρισσίας και γαμπρό του αρχιερέα Γρηγορίου, ο οποίος αιχμαλωτίστηκε στο Νεόκαστρο και πέθανε εκεί (Δεληγιάννης, *ό.π.*, 3, 84 και 2, 252).

69 Οι χαρακτηρισμοί ανήκουν στο Δεληγιάννη (*ό.π.*, 2, 240 – 241).

70 Στρ. Μακρυγιάννη, *ό.π.*, 216. '*Τραγική επιλογή*' χαρακτηρίζει και ο Θεοδωρίδης την ανάθεση της αρχηγίας του ελληνικού στρατεύματος στον πλοίαρχο Σκούρτη, αφού «*αυτός ο διορισμός*

Ο Μιαούλης εκδικήθηκε, βέβαια, με ναυτική νίκη, που κατήγαγε η 1η μοίρα του ελληνικού στόλου (30/4/1825), όταν «*με άνεμον βοηθόν, ωρμήσαμεν δια μέσου των Σαπιέντσων εις τον Αιγυπτιακόν Στόλον*», μια νίκη που θεωρήθηκε ένδειξη θείας δίκης. [71] «*Η 'Ασία', λαμπρά φρεγάτα εν Δέπτφορδ ναυπηγηθείσα, δύο βρίκια και εξ φορτηγίδες ανετινάχθησαν εις τον αέρα, και μία αποθήκη επί της ξηράς επυρπολήθη επίσης ... Αλλ' ο Αιγύπτιος δεν εταράχθη δια τοιούτων μεμονωμένων ατυχημάτων εν ταις εργασίαις αυτού. Είχε ριζώσει πλέον εν Πελοποννήσω, και ήτο αδιάφορον εις αυτόν, αν εξετέλουν ανδραγαθήματα τα ελληνικά πυρπολικά*». [72] Την ίδια ημέρα ο Κουντουριώτης επέστρεψε στο Ναύπλιο, αφήνοντας όχι «*απλώς 'ταραχήν και απελπισίαν', αλλ' άφρακτον την χώραν προ της αιγυπτιακής στρατιάς*», και κατόπιν αναχώρησε «*δια την Ύδραν και δια το ζωογόνον ιώδιον της θαλάσσης της, αφήνων την κυβέρνησιν εις το Ναύπλιον εις τους μεταξύ του Κωλέττη και Μαυροκορδάτου διαξιφισμούς, αντί να προβή, έστω και τώρα αλλ' αμέσως, εις το κατά πρώτον επιβαλλόμενον μέτρον δια την δημιουργία στρατού, εις την συνένωσιν όλων των παραγόντων δια της παροχής αμνηστίας των κρατουμένων εις την Ύδραν και όλων των διακηρυχθέντων 'ανταρτών' χάριν του κοινού αγώνος. Έτσι άφησε να περάσουν τρεις ακόμη σχεδόν εβδομάδες πλήρους απραξίας και εγκαταλείψεως της χώρας εις την διάθεσιν του εισβολέως*» [73] Και ο Παπαρρηγόπουλος χαρακτηρίζει '*οικτρά*' την εκστρατεία του Κουντουριώτη, «*όστις βραδέως οποσούν φθάσας εις Καλάμας τάχιστα επέστρεψεν εις Ναύπλιον μη ιδών κατά πρόσωπον τον πολέμιον*». [74]

Ο Ιμπραήμ ξεκινά τώρα μια χειμαρρώδη προέλαση στην καρδιά της Πελοποννήσου. Η ηρωική αντίσταση του Παπαφλέσσα στο Μανιάκι (20/5/1825) δεν είναι δυνατόν να τον αποτρέψει απο την κατάληψη της Καλαμάτας και της Κυπαρισσίας, αφού «*ουδέν ίσχυσεν η ανδρεία και η γενναιότης απέναντι της τακτικής του πολέμου, την οποίαν αντιμετώπιζαν δια πρώτην φοράν τα ελληνικά στίφη*». [75] Ανεπιτυχώς επιχειρήθηκε, επίσης, η ανακοπή της προέλασης του Ιμπραήμ προς την Τρίπολη στη μάχη της Τραμπάλας. [76] Τις ίδιες ημέρες η κυβέρνηση, βιασμένη από τις κρίσιμες στιγμές και τη λαϊκή κατακραυγή («*εν αυτή τη Ύδρα εξετράπη ο λαός εις*

δυσαρέστησε, όχι άδικα, τους εμπειροπόλεμους Ρουμελιώτες οπλαρχηγούς που θεωρούσαν τους εαυτούς τους σαφώς πιο αρμόδιους για τη διεξαγωγή ενός χερσαίου πολέμου» (ό.π., 556). Ο Στασινόπουλος (*ό.π.*, λήμμα Μαυροκορδάτος) εντάσσει το διορισμό του Σκούρτη στο πλαίσιο του εσωτερικού εμφύλιου ανταγωνισμού, αναφέροντας ότι αυτός έγινε «*για να μη δοθεί η αρχιστρατηγία σε καπετάνιο της ξηράς και σε περίπτωση νίκης κατά των Αραπάδων δοξαστεί, και γίνει επικίνδυνος για τους πολιτικάντες, όπως έγινε με τον Κολοκοτρώνη*» (εννοεί τη νίκη επί του Δράμαλη). Σε αντιστοιχία, ο Φωτάκος τονίζει τις ελπίδες του Κωλέττη περί αποτυχίας της εκστρατείας, ώστε να εκτεθεί ο Μαυροκορδάτος «*όστις πράγματι εδιοίκει τα πράγματα*» (*ό.π.*, 2, 24).

71 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 223 / 5216 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης και Ιστορικών Αρχείον Ύδρας, *ό.π.*, 6, 318. Βλ., επίσης, A.Prokesch – Osten, *Ιστορία της Επαναστάσεως των Ελλήνων κατά του Οθωμανικού κράτους εν έτει 1821 και της ιδρύσεως του ελληνικού βασιλείου διπλωματικώς εξεταζομένη*, Αθήνα (τυπογραφείο Αθηνά) 1868, Α΄, 388 – 389.

72 Mendelson – Bartholdy, *ό.π.*, 555.

73 Κόκκινος, *ό.π..*, 4, 626.

74 Παπαρρηγόπουλος, *ό.π.*, 126.

75 Γ.Κ. Ασπρέας, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος 1821 – 1921*, Αθήνα (Κ.Ε.ΙΝΕ) 1922, 46**.** Ο Δεληγιάννης, που δεν συμπαθεί καθόλου τον Παπαφλέσσα, αναγνωρίζει ότι ο θάνατός του «*απέπλυνε όλους τους ρύπους του ιδιωτικού και πολιτικού βίου του και χρεωστεί η Πατρίς να τον συγκατατάξη και αυτόν μετά των λοιπών ενδόξων και αθανάτων αυτής προμάχων*» (*ό.π.*, 3, 13). Βλ. περιγραφή της μάχης στο Φωτάκος, *ό.π.*, 2, 79 – 89.

76 Φωτάκος, *ό.π.*, 2, 103 – 108 και Δεληγιάννης, *ό.π.*, 3, 21 - 30.

απειλάς, ενώπιον του Λαζάρου Κουντουριώτου, κραυγάζων 'αν δεν τους ελευθερώσετε, τους ελευθερώνομεν ημείς με τα όπλα'» [77]) τελικά αποφυλακίζει τους αρχηγούς των Πελοποννησίων (17/5/1825). Με το διάταγμα της γενικής αμνηστίας, διορίζει το Γέρο του Μωριά (τον οποίον η κοινή γνώμη και η λατρεία είχαν ξανακάνει θρύλο) και (τιμητικά) τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη αρχηγούς του '*περί το Νεόκαστρον ελληνικού στρατοπέδου*'. Ο προσκείμενος στον Κολοκοτρώνη Φωτάκος γράφει: «*Ο Κολοκοτρώνης ως καλός πατριώτης, και ουδόλως φιλέκδικος, πληροφορηθείς περί της καταστάσεως της Πελοποννήσου και πατριωτικώς φερόμενος, έδωσε λόγον ότι αφιερούται εις τον κατά του Ιβραήμη πόλεμον, και ότι επεθύμει την στερέωσιν της ενεστώσης Διοικήσεως, ίνα τω χορηγήση τα μέσα προς αντίκρουσιν του εχθρού*». [78] Ο ίδιος ο Κολοκοτρώνης αφηγείται: «*Ερχόμενοι εις το Ναύπλιον ωρκηθήκαμεν το Βουλευτικόν, το Εκτελεστικόν, και ημείς εις την Εκκλησίαν, ότι να αφήσωμεν τα περασμένα να τα λησμονήσωμεν, να ενωθώμεν και να μην έχωμεν άλλην ιδέα. Παρά να δουλεύσωμεν δια την πατρίδα μας. Έτζι μ' έκαμαν γενικόν αρχηγόν*». [79] Και ο Κόκκινος συμπληρώνει, εκφράζοντας το πνεύμα των ημερών: «*Κατά την μέραν εκείνην ήτο σαν να είχε συντελεσθή αναβάπτισις εις τα νερά της πηγής Σιλωάμ των ιδεωδών του αγώνος. Ήρχιζε νέα περίοδος*». [80]

Ο Σπ. Τρικούπης παρατηρεί την αλλαγή των ισορροπιών: «*Τοιουτοτρόπως οι μεν προ ολίγου αποκηρυχθέντες και μέχρι θανάτου καταδιωχθέντες ως ολετήρες της πατρίδος, εθεωρήθησαν ως σωτήρες αυτής. Οι δε καταδιώκται αυτών νομοτελεσταί οι δια της σπατάλης του δημοσίου πλούτου υπερισχύσαντες κατησχύνθησαν*». [81] Ο Νίκος Ροτζώκος, αντίθετα, εκτιμώντας την τρέχουσα πολιτική κατάσταση, θεωρεί την απελευθέρωση των ανταρτών ως ένα ακόμα βήμα στην πορεία για την επικράτηση της κυβέρνησης στο εσωτερικό πολιτικό μέτωπο: «*Η εθνική διοίκηση, όπως ακριβώς τους προηγούμενους μήνες είχε δείξει την οργή της προς τους 'αντιπατριώτες' επιβάλλοντας με την ισχύ τη θέλησή της, έτσι και τώρα, με την πράξη της αυτή να τους αμνηστεύσει, δηλαδή να τους 'συγχωρήσει', έδειχνε τη γενναιοδωρία της προς τα μεταμελημένα τέκνα της, Και στις δύο περιπτώσεις, και με την τιμωρία και με τη συγχώρηση, η εθνική διοίκηση επιβεβαίωνε και επικύρωνε την επιβολή της κυριαρχίας της στην επανάσταση*». [82]

Ο στρατηγός έδωσε μόνο μία μάχη κατά παράταξη εναντίον του Ιμπραήμ, υποκύπτοντας στις κυβερνητικές πιέσεις για μια τελική σύγκρουση. Η βαριά ήττα στα Τρίκορφα στις 24 Ιουνίου / 6 Ιουλίου του δίδαξε ότι η καταλληλότερη τακτική για το άμεσο μέλλον ήταν ο αδιάκοπος και σκληρός κλεφτοπόλεμος διαρκούς φθοράς του αντιπάλου ημέρα και νύχτα, ένα είδος πολέμου που οι Έλληνες γνώριζαν άριστα. [83] Έτσι, η σύγκρουση με τους Αιγυπτίους περνά σε μια δεύτερη φάση: πρόκειται για

---

77 Mendelson – Bartholdy, *ό.π.*, 556.

78 Φωτάκος, *ό.π.*, 2, 130.

79 Γ. Τερτσέτη, *Διήγησις συμβάντων της ελληνικής φυλής, Απομνημονεύματα Κολοκοτρώνη*, Αθήνα (Χ.Ν. Φιλαδελφέως) 1846, 144.

80 Κόκκινος, *ό.π.*, 5, 31.

81 Τρικούπης, *ό.π.*, 218 – 219.

82 Νίκος Ροτζώκος, Η πολιτική και θεσμική θεμελίωση του επαναστατημένου έθνους (1822 – 1825), στην *Ιστορία των Ελλήνων*, *ό.π.*, 11, 333.

83 Ο Δεληγιάννης, που δίνει μια παραστατική περιγραφή της μάχης (*ό.π.*, 3, 37 - 47), αναγνωρίζει και αυτός ότι «*δεν ηδυνάμεθα να πολεμήσωμεν τον δυνατόν εκείνον εχθρόν επιθετικώς και δια το άνισον της δυνάμεως και δια το ανόμοιον της επιστήμης του πολέμου*». Βλ. επίσης, Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 90 – 91 και Κόκκινος, *ό.π.*, 5, 114.

έναν πόλεμο ενεδρών, «*που αποτελεί την αληθινή εποποιία του πελοποννησιακού λαού*». [84] Ο Κολοκοτρώνης διετύπωσε τις θεωρητικές αρχές αυτής της μορφής πολέμου, τις οποίες και εφάρμοσε συστηματικά στην πράξη: «*Υποχώρησιν έγκαιρον εις τας ακαθέκτους ορμάς του. Να τον παρακολουθούμεν δε με άοκνον όχλησιν, προσκόμματα παρεμβάλλοντες έμπροσθεν εις τας προσθοπορείας του και παγίδας εις τας ουραγίας του, εκ πλαγίου δεξιά και αριστερά, νυκτός και ημέρας, ενέδραις, κλοπαίς, δόλοις. Να μ' ευρίσκη, ει δυνατόν, πάντοτε πλησίον του, χωρίς να με βλέπη. Καταστροφήν και ματαίωσιν εις όσα κατορθοί, ή νομίζει ότι κατώρθωσε κατά τας περιστάσεις, εωσού κουρασθή, αποκάμη και απελπισθή. Και ο άγιος Θεός, ο την ελευθερίαν μας αποφασίσας, θέλει μας βοηθήσει*». [85]

Ο Ιμπραήμ κατέλαβε την εγκαταλειμμένη Τρίπολη (9/6/1825) και κινήθηκε προς το Ναύπλιο, όπου τον ανέκοψαν οι Έλληνες στη μάχη των Μύλων (13/6/1825). [86] Έκτοτε εγκαταστάθηκε στο κέντρο της Πελοποννήσου, επιχειρώντας καταστρεπτικές επιδρομές, αν και απέτυχε στην επίθεση κατά της Μάνης. Κατά τους μήνες Ιούλιο και Αύγουστο διεξάγεται στην Πελοπόννησο ένας πόλεμος φθοράς και πείσματος, ένας «*δραματικός πολεμικός χορός με επαναστροφάς εις τα ίδια μέρη ανάμεσα εις φλόγας και αίματα, αναζωπυρούμενου ολοένα από την μανία των επιτιθεμένων και την ζωτικότητα των Ελλήνων αγωνιστών, που δεν απηλπίζοντο προ του πανισχύρου εχθρού*». [87] Όπως αναφέρει και ο Απ. Βακαλόπουλος «*δεν υπάρχουν πια πολεμικά μέτωπα, ούτε γραμμές άμυνας, όλος ο χώρος αποτελεί τόπους συγκρούσεων, όπως και όλος ο πληθυσμός, ανεξάρτητα από ηλικία και φύλο, είναι ουσιαστικά επιστρατεύσιμος. Ο κλεφτοπόλεμος τώρα παίρνει τη μορφή μικρών αυθύπαρκτων και ανεξάρτητων της μιας από την άλλη συγκρούσεων, γίνεται ένας σκληρός αγώνας κατά περιοχές ... Μια παράξενη και ανορθόδοξη τακτική είχε αρχίσει στην Πελοπόννησο, πιο άτακτη από την ενσυνείδητη εφαρμογή του ανταρτοπολέμου, χωρίς συστηματικό συντονισμό, μάλιστα χωρίς καμιά εξάρτηση και επαφή με το γενικό αρχηγό, μια τακτική με πολλούς κατά τόπους αρχηγούς και μερικούς άνδρες, εξαρτημένους μόνο απ' αυτούς, μια τακτική όπου ενεργούσαν όλοι ως αρχηγοί μαζί και στρατιώτες – ένας πόλεμος επιθετικός και ταυτόχρονα αμυντικός με μικροομάδες και με συνεχείς και απρόοπτες ενέδρες που γεννούσαν στον εχθρό την υποψία και το άγχος της συνεχούς παρουσίας τους*». [88]

Οι Έλληνες, κατά το καλοκαίρι του 1825, θεώρησαν αυτόν τον τρόπο πολέμου τον καταλληλότερο για την υπάρχουσα περίσταση, γιατί έτσι διατηρούσαν την επανάστασή τους, ενώ ο Ιμπραήμ δεν μπορούσε να καυχηθεί στην Ευρώπη ότι είχε κυριεύσει την Πελοπόννησο, αφού ακόμα υπήρχαν ενεργές πολεμικές εστίες. Βρίσκονταν, όμως σε απόγνωση και ήταν έτοιμοι να συζητήσουν, και να δεχθούν ακόμη, τα πάντα: «*Η αιγυπτιακή ξιφολόγχη, που είχε χωθεί βαθιά στη σάρκα των επαναστατών, έκανε τους κυβερνήτες και το λαό να στραφούν σπασμωδικά προς κάθε σκέψη, προς κάθε κατεύθυνση ελπιζομένης σωτηρίας, προς διορισμό μιας επιτροπής για τη σύνταξη ενός συντάγματος που θα ευνοούσε τη συγκέντρωση της εξουσίας στα χέρια*

---

84 Απ. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική Ιστορία*, Θεσ/νίκη (Βάνιας) 1993, 189.

85 Οικονόμου, *ό.π.*, 539.
Ο Mendelson – Bartholdy (*ό.π.*, 556) σχολιάζει πως «*η υπεροχή της ευρωπαϊκής πολεμικής είχε καταδειχθή σκληροτάτη εις τα όμματα των κλεφτών. Ως τείχη ίσταντο προ αυτών αι λόγχαι και το ιππικόν των Αιγυπτίων, ενώ τα εαυτών όπλα τοις εφαίνοντο βεβαίως αληθινά καλάμια*». Βλ., επίσης, Prokesch – Osten, *ό.π.*, 384.

86 Κόκκινος, *ό.π.*, 5, 44. Βλ., επίσης, Prokesch – Osten, *ό.π.*, 399 - 400.

87 Κόκκινος, *ό.π.*, 5, 110.

88 Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 265 – 266 και 290 – 291.

λίγων, προς την αποδοχή της υποψηφιότητας του δούκα του Nemours, προς την αποφυλάκιση του Κολοκοτρώνη, προς τη στρατολογία 4 ή 8.000 τακτικών μισθοφόρων Αμερικανών ή Ελβετών» [89] Στις τραγικές συνθήκες αυτού του καλοκαιριού, υπήρχε σε πολλούς Έλληνες η πεποίθηση πως – δυστυχώς - μόνο η ξένη βοήθεια θα έφερνε τη δικαίωση του Αγώνα. «*Οι αλλεπάλληλες ήττες τους απογοητεύουν και τους ρίχνουν σε μεγάλη συνειδησιακή κρίση. Νομίζουν ότι όλα πια είναι χαμένα και ότι δεν απομένει άλλη πια ελπίδα σωτηρίας παρά μόνον η εξωτερική βοήθεια*» [90], ακόμα, ίσως, και με την υπαγωγή στην προστασία μιας μεγάλης δύναμης (Πράξη Υποτέλειας).

Στο κομβικό αυτό σημείο για τον ελληνικό Αγώνα και λόγω της φοράς των πραγμάτων αρχίζει να επέρχεται σταδιακά η βαθιά αλλοίωση της πολιτικής ζωής των Ελλήνων, οι οποίοι εγκαταλείπουν τον τοπικισμό και την εσωστρέφεια, για να στραφούν σε ευρύτερους ορίζοντες, συνδέοντας την τύχη τους με τις ευρωπαϊκές εξελίξεις και προθέσεις. Είχε έλθει η στιγμή για τις φατρίες των Ελλήνων να τοποθετηθούν απέναντι στην πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων και, τελικά, να υιοθετήσουν μια υπεύθυνη στάση προς το μέλλον. Από την επιλογή που θα υιοθετούσαν κρινόταν, άλλωστε, και η επικράτηση τους ή όχι στο εσωτερικό πολιτικό πλαίσιο. Χαρακτηριστικά Ο Γ. Θεοδωρίδης γράφει: «*Σε τελευταία ανάλυση η προοπτική μιας διπλωματικής δραστηριότητας για την επίλυση του ελληνικού ζητήματος θα έφερνε σε πλεονεκτική θέση στο εσωτερικό πολιτικό πεδίο εκείνο το κομμάτι των παραγόντων που θα είχε κάνει τη ΄σωστή΄ επιλογή προσεταιριζόμενο τη δύναμη που θα επέλυε το ελληνικό ζήτημα, με μεγάλες, ως εκ τούτου, πιθανότητες κατάκτησης και άσκησης της κεντρικής εξουσίας ... Πρόκειται για στοιχείο που αφορούσε στη διαχείριση της ιστορικότητας της ελληνικής κοινωνίας: το άνοιγμα στη Δύση και τη νεωτερικότητα*» . [91]

Τον Οκτώβριο οι αιγυπτιακές δυνάμεις εισβάλλουν στη Ηλεία, ενώ συνεχίζεται η πολιορκία του Μεσολογγίου. Οι Έλληνες φεύγουν από παντού κυνηγημένοι και αντιμετωπίζουν έντονα το φάσμα της γύμνιας, της φτώχειας και της πείνας. Η επανάσταση φαίνεται να αργοσβήνει. Οι διάσπαρτες εστίες αντίστασης δεν μπορούν να αντιστρέψουν τη ροή των στρατιωτικών επιχειρήσεων, όσο και αν ο C.M. Woodhouse διατυπώνει αισιόδοξες κρίσεις για τη στρατιωτική παρουσία των Αιγυπτίων στην Πελοπόννησο κατά το 1825: «*Οι Έλληνες δεν είχαν κερδίσει ούτε μια μείζονα μάχη. Όσο και αν οι επιτυχίες του Ιβραήμ ήταν καταστρεπτικές, εκεί όπου έστρεφε τα κτυπήματά του, δεν είχαν, εντούτοις έως τότε κανένα αποφασιστικό αποτέλεσμα. Είχε ανακαταλάβει πολλά σημαντικά φρούρια και είχε καταστρέψει τα σπίτια και τις προμήθειες χιλιάδων Ελλήνων. Αλλά, εκτός του να πολλαπλασιάζει τον αριθμό των απελπισμένων ανθρώπων ... είχε σημειώσει ελάχιστες προόδους προς τον δεδηλωμένο σκοπό του ΄είμαι αποφασισμένος να τους υποτάξω ... τα πάντα θα καταστραφούν και οι κάτοικοι στα βουνά πρέπει να πεθάνουν από πείνα ή από κρύο'. Αλλά δεν κατόρθωσε ποτέ να μπει καν στη Μάνη κι ένας Άγγλος αξιωματικός ... έγραφε*

---

89 Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 90 – 91.

90 Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 231.
Ο ίδιος παρακάτω (*ό.π.*, 245) σχολιάζει: «*Παρουσιάζεται τότε μια εικόνα, χαρακτηριστική γενικά της νεώτερης ελληνικής ιστορίας, εικόνα, η οποία προβάλλεται συχνά ως σήμερα, ο χωρισμός δηλαδή, του λαού σε μερίδες, που προσδοκούν από το ένα ή το άλλο μεγάλο ευρωπαϊκό κράτος την εύνοια και την προστασία του στα εθνικά θέματα. Είναι η μοίρα των μικρών εκείνων κρατών, που δεν μπορούν να παρουσιάσουν οικονομική, πνευματική και κοινωνική εξέλιξη κάπως ανεξάρτητη από εξωτερικές δυνατές πιέσεις και επιρροές*».

91 Θεοδωρίδης, ό.π., 577.

ότι 'οι συγκοινωνίες ολόκληρου του Μοριά είναι σ' ελληνικά χέρια ... ο πασάς είναι κύριος μόνο του σημείου που κατέχει ο στρατός του'». [92]

Οι χειμαζόμενοι αγωνιστές, ωστόσο, αντιμετώπιζαν στην πράξη ένα σκληρό αιγυπτιακό σχέδιο. Ένα σχέδιο πλήρους εξόντωσης των πληθυσμών, όπως αποκαλύπτει ο Mendelson – Bartholdy: «*Οι Αιγύπτιοί του ηρήμωσαν πανταχού την χώραν, ηφάνισαν και τους εσχάτους πόρους των απελπισθέντων κατοίκων, ώστε ο φεύγων το ξίφος του εχθρού απέθνησκε της πείνης. Αντί των ταραχοποιών Ελλήνων ήρχετο ίσως τότε να κατοικήση την Ελλάδα ευαγωγότερος τις λαός Φελλάχων ή Κοπτών. Όπως άλλοτε οι τύραννοι της Ανατολής Σαγχερίβ και Ναβουχοδονόσωρ εξωλόθρευον πρόρριζα ολόκληρους λαούς και τους αντικαθίστων δι' άλλων, ομοίως εσκόπει και ο Ιβραήμ να εκτελέση αγρίως και αμειλίκτως το σχέδιον αυτού, επιφέρων πόλεμον εξολοθρεύσεως, εις ον οι Έλληνες μόνον δια ληστρικού μικροπολέμου και διαρπαγών ηδύναντο ν' απαντήσωσιν*». [93]

Το 1826 ερχόταν με τις μοναδικές ελπίδες στραμμένες στη σύγκληση μιας τρίτης εθνικής συνέλευσης, αλλά και με την εποποιία του Μεσολογγίου να πλησιάζει προς την κορύφωσή της.

Τα παραπάνω γεγονότα του 1825 αναδύονται ανάγλυφα μέσα από το Αρχείο Δ. Ρώμα και της Επιτροπής Ζακύνθου. Παράλληλα, το έγγραφα του Αρχείου αποκαλύπτουν με πρόδηλο τρόπο την αντίδραση των Ζακυνθίων στις προκλήσεις που έθετε με επιτακτικό τρόπο η ακολουθία των γεγονότων και αποσαφηνίζουν τις προσπάθειές τους για ενεργό παρέμβαση στη διαμόρφωση των εξελίξεων.

92 Woodhouse, *ό.π.*, 157.
93 Mendelson – Bartholdy, *ό.π.*, 565.

2.2. Η ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΡΩΜΑ & ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΖΑΚΥΝΘΟΥ (1825)

2.2.1. Παρεμβάσεις στον εμφύλιο πόλεμο

Οι ανέκδοτες επιστολές των Χ. Ζαχαριάδη, Π.Π. Γερμανού και Κ. Μεταξά ενημερώνουν την Επιτροπή Ζακύνθου για τις εξελίξεις που σχετίζονται με τον εξελισσόμενο εμφύλιο πόλεμο: Οι Ρουμελιώτες του Κωλέττη και του Γκούρα σπέρνουν τον τρόμο στην Πελοπόννησο, οι αντάρτες συλλαμβάνονται και αντιμετωπίζουν την προοπτική του θανάτου, η Διοίκηση ισχυροποιεί τη θέση της.

Στις αρχές του 1825, ο δεύτερος εμφύλιος πόλεμος βαίνει προς το τέλος του. Η Επιτροπή Ζακύνθου ενημερώνεται αδιαλείπτως για τα τεκταινόμενα στον ελληνικό χώρο μέσω επιστολών, που της επιτρέπουν να έχει μια σαφή εικόνα των εξελίξεων. Από τους πλέον τακτικούς επιστολογράφους προς την Επιτροπή είναι ο Χριστόφορος Ζαχαριάδης, που με το πλήθος των επιστολών του επιβεβαιώνει το χαρακτηρισμό που του δόθηκε ως ταχυδρόμου και εκπρόσωπου της Επιτροπής στην Πελοπόννησο. [94] Τρεις ανέκδοτες επιστολές του Ζαχαριάδη υπάρχουν στο αρχείο Ρώμα κατά την κρίσιμη αυτή καμπή του εμφυλίου, όπου κυριαρχεί το θέμα της εισβολής των Ρουμελιώτικων κυβερνητικών στρατευμάτων στην Πελοπόννησο, με στόχο την κατάπνιξη κάθε εστίας αντάρτικης αντίστασης. Οι εισβολείς επιδόθηκαν σε καταστροφές και διώξεις, προκαλώντας – όπως φαίνεται από τις επιστολές – ένα σκηνικό τρόμου.

Στην πρώτη επιστολή του, [95] ο Ζαχαριάδης διαπιστώνει με λύπη του ότι «*όχι μόνο παύσις των δεινών μας δεν έγινε ακόμα αλλά ούτε και μικρά θεραπεία ήρχισε εις τα πράγματα*» και αναφέρει πως «*όλος ο λαός της Πελοποννήσου είναι καταβεβαρημένος από τας αρπαγάς και δυναστείας των ρουμελιώτικων στρατευμάτων και ο θεός βοηθός*». Όσο για τους αντάρτες Δεληγιανναίους, αυτοί κατέφυγαν εις τα μέρη του Μυστρά και «*κροτούν συνελεύσεις*». [96] Οι «*καταχρήσεις και αταξίες των ηπειρωτών*»

---

94 «*Κατήγετο από την Αρκαδίαν της Τριφυλλίας. Ευρισκόμενος δε εις Βλαχίαν εγένετο ιερολοχίτης, και επολέμησε μετά των λοιπών ιερολοχιτών. Διαλυθείσης δε της εκεί επαναστάσεως, έφυγεν από την Βλαχίαν, επανελθών εις την Πελοπόννησον με τον Γιαννάκην και Αποστόλην Κολοκοτρώνην, Ιωάννην Πέταν Ζακύνθιον και τινάς άλλους, ευρέθη εις τα Τρίκορφα, εις δε την μάχην της Γράνας έλαβε μέρος και επολέμησεν. Έπειτα παρηκολούθησε τον στρατηγόν Θ. Κολοκοτρώνην, ο οποίος τον ηγάπα και τον ετίμα και τον είχε μεταξύ των συμβούλων του, τον εμπιστεύετο δε πολύ και τον απέστελλεν εις διαφόρους υπηρεσίας, μάλιστα δε εις την Ζάκυνθον επήγαινε και ήρχετο. Υπηρέτησε δε την πατρίδα με μεγάλην φιλοπατρίαν και απαραδειγμάτιστον ενθουσιασμόν. Δι᾽ όλα ταύτα έγεινε γνωστός εις τους Έλληνας, οίτινες τον ηγάπησαν και τον ετίμησαν*» (Φωτάκος, *Βίοι Πελοποννησίων ανδρών*, Αθήνα 1888).

95 Ανέκδοτες επιστολές Ζαχαριάδη από τον Πύργο, 2/1/1825. Η πρώτη επιστολή προς τον Κων/νο Δραγώνα (ΙΙ) αποτελεί απλώς διαβιβαστικό για την κύρια επιστολή (ΙΙΙ) που απευθύνεται προς τον Δ. Ρώμα

96 Οι Αναγνώστης και Κανέλλος Δεληγιάννης, μετά την είσοδο στην Πελοπόννησο των Ρουμελιωτών του Γκούρα (23/11/1824) και την κατάληψη της Τρίπολης από τα κυβερνητικά στρατεύματα (2/12/1824) κατέφυγαν στη Λακεδαίμονα (21/12/1824) και αργότερα παραδόθηκαν στη Διοίκηση (τέλη Ιανουαρίου 1825). Ο Κ. Δεληγιάννης αναφέρει στα '*Απομνημονεύματά*' του για τη δράση των Ρουμελιωτών στην Πελοπόννησο: «*βλέποντες οι οπλαρχηγοί, ότι ήνοιξε δι' αυτούς στάδιον ευδαιμονίας και ο χρυσούς αιών των λιρών και των λαφύρων ... έτρεξαν εις την Πελοπόννησον ως αι άρπυιαι εις τα πτώματα των ζώων ... Το να εξιστορήση δε κάλαμος ανθρώπινος τας αρπαγάς, τας κακώσεις, τας βιαιοπραγίας, τας*

συνεχίζονται και τον επόμενο μήνα, καθώς Κωλέττης και Γκούρας προελαύνουν. [97] Φαίνεται, όμως, ότι ξεπερνούν κάθε όριο («*ήτον τόσο σκληραί ώστε και την ιδίαν Διοίκησιν παρόργησαν μεγάλως. Τα κακά οπού αυτοί έπραξαν εις τον αθώον λαόν της Πελοποννήσου κανένας νόμος δεν τα συγχωρεί να τα κάμουν ούτε εις αυτούς τους ιδίους πρωταιτίους*»). Ο Ζαχαριάδης διαπιστώνει με πίκρα: «*βλέπω ότι κοντά εις τους Έλληνας τα παθήματα δυσκόλως θα τους χρησιμεύσουν δια μαθήματα*». [98]

Η αλήθεια είναι ότι οι νικητές είχαν λειτουργήσει στην Πελοπόννησο με την «*ψυχολογία κατακτητών σε εχθρική χώρα*». [99] Ιδιαίτερα δεινοπάθησε η Αχαΐα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα προσφέρει η περίπτωση του Π.Π. Γερμανού, ο οποίος συνελήφθη από το '*μέντορα*' του Γκούρα («*ο οποίος τον εκινούσε όπως ήθελε*» [100]) Νικολέτο Σοφιανόπουλο στο μοναστήρι της Χρυσοποδαρίτισας στα Νεζερά και οδηγήθηκε στη Γαστούνη βαδίζοντας, μέσα στην καρδιά του χειμώνα, «*το περισσότερο διάστημα πεζός μέσα στα χιόνια, στις βροχές και στις λάσπες. Τον παρέδωσε στον Γκούρα, αλλά από τα χέρια του τον απελευθέρωσε ο Γεώργιος Δράκος Σολιώτης [101] που κάκισε τον Ρουμελιώτη αρχηγό για την ασέβειά του και τον απείλησε ότι θα κατέφευγε ακόμη και στη βία για να απελευθερώση τον ιεράρχη*». [102] Σε

παραβιάσεις υπάνδρων και παρθένων γυναικών, τας οποίας έπραξεν ο Γκούρας, ο Τσιαβέλλας, ο Καραϊσκάκης ... είναι αδύνατον, καθότι μήτε αυτοί οι Τούρκοι επί της επαναστάσεώς μας έπραξαν τοιαύτας αθεμιτουργίας, αλλ' ουδ' οι Άραβες επί Ιμπραήμ πασιά, τα οποία αυτά εφόβισαν τους δυστυχείς κατοίκους ... και έφευγαν με τις οικογένειές τους εις τα όρη, εις τα δάση και εις τα σπήλαια εν καιρώ χειμώνος δια να σωθώσιν από τας ανοσιοργίας αυτών των ανθρωπόμορφων θηρίων» (*ό.π.*, 2, 208 και 215).

97 Ανέκδοτη επιστολή Ζαχαριάδη προς τον Ρώμα από τον Πύργο, 15/2/1825 (XII).

98 Ο Σταματόπουλος επιγράφει σκωπτικά '*Η κάθοδος των Δωριέων στην Κορινθία'* το αντίστοιχο κεφάλαιο του βιβλίου του (*ό.π.*, 1, κεφ. ΛΑ΄, 387), για να δηλώσει τη βιαιότητα της εισβολής, ενώ η Δέσποινα Κατηφόρη (Τα Πολιτικά Γεγονότα από τον Ιούλιο ως το Δεκέμβριο 1824, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό.π., 359) γράφει: «*Οι Ρουμελιώτες διέπραξαν αγριότητες στην Κορινθία σαν να ήταν εχθρική χώρα. Κατέστρεφαν και λεηλατούσαν τα χωριά, ενώ οι κάτοικοι σκορπίζονταν στα βουνά. Ιδιαίτερα λεηλατήθηκε το σπίτι των Νοταράδων. Μάλιστα αναφέρεται ότι εκτός από τα προϊόντα και τα χρήματα που άρπαξε ο Γκούρας από το Σωτ. Νοταρά, τον ανάγκασε να υπογράψει έγγραφο με το οποίο τον υιοθετούσε και τον αναγνώριζε γενικό κληρονόμο του ... Οι αγριότητες των Ρουμελιωτών ανησύχησαν το Εκτελεστικό, που διέταξε (10 Δεκ.) το Γκούρα να μην καταστρέψει εντελώς τα Τρίκαλα και να κινηθεί ' εις τα πρόσω ... δια να αποκαταστήσει ... την ευταξίαν εις τας επαρχίας όπου εμφωλεύουν οι γνωστοί ταραχοποιοί '*».

99 Δ. Κακάμπουρας, *Η Βρετανική πολιτική, ο Μπάιρον και οι Έλληνες του '21*, Αθήνα (Ιστορητής) 1993, 167.

100 Δεληγιάννης, *ό.π.*, 2, 210 και 215.

101 Ο Κ.Δ. Αινιάν στη *Βιβλιοθήκη του λαού*, αποδίδει την ενέργεια του Σολιώτη στον Κ.Π. Λοιδωρίκη [Α.Ν. Γούδας, *Βίοι παράλληλοι των επί της αναγεννήσεως της Ελλάδος διαπρεψάντων ανδρών*, Αθήνα (τυπογραφείο Μ.Π. Περίδου) 1870-1875, 2, 123].

102 Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 373. Ο ίδιος συνεχίζει: «*Οι παρεκτροπές των ρουμελιώτικων στρατευμάτων δεν περιορίστηκαν μόνο στην Αχαΐα, αλλά ξαπλώθηκαν και στην Ηλεία, στην Τριφυλία και σε όλες σχεδόν τις άλλες επαρχίες της Πελοποννήσου: οι καταπιέσεις, οι ληστείες, οι κακοποιήσεις, οι βασανισμοί και οι συλλήψεις των κατοίκων από τους στρατιώτες, με το πρόσχημα ότι αναζητούν και τιμωρούν τους αντάρτες, ήταν ένα πολύ συνηθισμένο φαινόμενο ... Κατά τα μέσα Ιανουαρίου, ο Μακεδόνας αγωνιστής Νικόλαος Κασομούλης, περνώντας από τα χωριά της Αχαΐας, έβλεπε στα πρόσωπα των χωρικών ζωγραφισμένο ακόμα τον τρόμο από τα δεινά που είχαν περάσει ... Η τωρινή συμφορά τους τούς θύμιζε τα παθήματα των πατέρων τους από τους Τούρκους κατά την επανάσταση του 1770 και ξαναζωντάνευε τη φυσική παλαιά αντίθεση και διαίρεση Ρουμελιωτών και*

μεταγενέστερη επιστολή του, ο ιεράρχης αναφέρεται στις περιπέτειες, στις οποίες είχε περιπέσει '*από τους πράττοντες τα εσωτερικά*', «*και εκείνα μεν υπόφερα γενναίως, αλλ' ιδού εις ποίαν κατάστασιν κατήντησαν τα πράγματα οι κακόφρονες*». Ο Γερμανός, με τη συγκεκριμένη επιστολή, επιδιώκει την επανέναρξη της πλούσιας αλληλογραφίας του με το ζακύνθιο κόντε, η οποία είχε διακοπεί μετά την επιστροφή και των δύο από την Ιταλία. [103]

Συχνά, ο Ζαχαριάδης, για να δώσει εναργέστερη εικόνα των αναφορών του προς τον Ρώμα, εμπερικλείει στα γράμματά του επιστολές άλλων προσώπων, που είτε απευθύνονται ευθέως στον κόντε είτε απλώς του κοινοποιούνται. Στην πρώτη επιστολή του Ιανουαρίου 1825, [104] ο Ζαχαριάδης περιέλαβε μία ακόμα του ζακυνθινού αγωνιστή Ιωάννη Πέτα [105] και μία αναφορά του στρατηγού Γκούρα προς την ελληνική Διοίκηση, η οποία είναι διαφωτιστική των δεινών, όπως γράφει. Το σχόλιο του Ζαχαριάδη για την επιστολή του Γκούρα αποκαλύπτει τον ηθικό αυτουργό της ρουμελιώτικης επέμβασης στο Μωριά, έστω και αν δεν τον κατονομάζει: «*είναι μεν κάλαμος του ρηθέντος στρατηγού, οδηγίαι όμως εκλάμπρου υποκειμένου όστις φαντάζεται να στήση τα θεμέλια της δόξης του εις την καταστροφήν των πελοποννησίων*». Η αναφορά, την οποία αναμφισβήτητα αντιλήφθηκε ο Ρώμας, γίνεται για τον '*δικτάτορα*' και *΄μέγα κατακτητήν*' - όπως τον αποκαλεί ο Κ. Δεληγιάννης - Κωλέττη, ο οποίος είχε προσεταιριστεί τους Ρουμελιώτες, κολακεύοντάς τους με απονομή στρατιωτικών βαθμών και ικανοποιώντας τους οικονομικά με τις λίρες του δανείου και τα πλούσια λάφυρα του Μωριά. Ο Κωλέττης επειγόταν για τη χρήση όπλων με στόχο την εκμηδένιση την πελοποννησιακής ολιγαρχίας και ανέλαβε προσωπικά την αρχηγία των Ρουμελιώτικων στρατευμάτων κατά την επιδρομή τους στην Πελοπόννησο. [106]

Πελοποννησίων». Και ο αγωνιστής Μακρυγιάννης, βλέποντας την ελεεινή συμπεριφορά των συμπατριωτών του, νιώθει βαθύτατη αγανάκτηση και τιμωρεί με άγριο ξυλοκόπημα τέσσερις άνδρες του, που είχαν τολμήσει να ξεγυμνώσουν δυστυχισμένους χωρικούς από τα πράγματά τους. Καταπικραμένος βροντοφωνεί: *«Την επανάστασίν μας θα την καταντήσουνε ληστεία και η πατρίς κατάντησε η παλιοψάθα των ατίμων*». (Στρ. Μακρυγιάννη, ό.π., 208). Βλ. και Φωτάκος, *Απομνημονεύματα,* 2, 3 – 7.

103 Ανέκδοτη Επιστολή εκτός αρίθμησης (Γ) Π.Π. Γερμανού προς Ρώμα από την Γαστούνη, 20/7/1825. Η επιστολή αυτή αποτελεί ένα από τα τρία επικυρωμένα αντίγραφα που συναντούμε σε αυτό το σώμα των ανέκδοτων εγγράφων του 1825, δείγμα των επιλογών που είχε κάνει ο ίδιος ο Δ. Ρώμας, για να στηρίξει εμπεριστατωμένα το Υπόμνημά του προς το βασιλιά Όθωνα, όταν κατηγορήθηκε για συνωμοσία εναντίον του (1837).Το πρωτότυπο έχει εκδοθεί από τον Δ. Καμπούρογλου (Ιστ. Αρχείο Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 258 / 75 αρχείου Αλ. Ρώμα).

104 Ανέκδοτη επιστολή Ζαχαριάδη προς τον Δ. Ρώμα από τον Πύργο, 2/1/1825 (ΙΙ).

105 Ο Ιωάννης Γ. Πέτας σπούδασε ιατρική στο Παρίσι και συμμετείχε τόσο στις επιχειρήσεις του Ιερού Λόχου στις Ηγεμονίες όσο και στις πολιορκίες Τρίπολης, Πατρών, Μεσολογγίου με το βαθμό του χιλίαρχου (1821 – 1822). Το 1823 ως αντιστράτηγος, μαζί με το Γ. Σισίνη, στρατολόγησε 250 άνδρες, για να αποτραπεί η έξοδος των Τούρκων από την Πάτρα. Στις επιχειρήσεις του Κολοκοτρώνη στην Πιάνα και το Χρυσοβίτσι κατά του Ιμπραήμ (καλοκαίρι 1825), ο Πέτας ήταν υπό τις διαταγές του (βλ. σχετικό λήμμα στο Στασινόπουλος, *ό.π.*).

106 Ο Φωτάκος (*Απομνημονεύματα*, ό.π., 2, 217) γράφει για τον Γκούρα και τη σχέση του με τον Κωλέττη: «*Ο Γκούρας είναι αληθινόν, ότι ήτο ανδρείος εις τους πολέμους ... αλλ' ήτο άνθρωπος ολίγου πνεύματος, και παλαιόθεν ήγετο και εφέρετο από τον Κωλέττην, ο οποίος και εις πολλά άλλα εγκλήματα έσπρωξεν αυτόν, και προ πάντων εις το εξής μέγιστον κακούργημα, διότι αυτός ο Γκούρας με τα ίδια του τα χέρια έπνιξε τον στρατηγόν Οδυσσέα Ανδρούτσου*»

Λίγες ημέρες αργότερα, η κατάσταση δεν έχει καθόλου βελτιωθεί, καθώς «*τα πράγματα κατά το παρόν δεν δεικνύουν παρά σκοτεινά μόνον φαινόμενα*». [107] Η Διοίκηση απάντησε στην αναφορά του στρατηγού Γκούρα, προτρέποντάς τον «*να εφησυχάση και ότι τα αυτά φρονεί και εις εκτέλεσιν αυτών ενασχολείται*». Αν και η αλληλογραφία του Γκούρα με τη Διοίκηση δεν βρέθηκε στο αρχείο Ρώμα, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι η αναφορά του δεν είναι άλλη από την επιστολή που απέστειλε στον Κουντουριώτη από τη Γαστούνη (31/12/1824). Σε αυτήν ο στρατηγός γράφει καταπικραμένος: «*Αλλ' ενώ επερίμενον να ιδώ εξολοθρεμένους και κρεμασμένους τους πιασθέντας, και αποκηρυγμένους και εξωρισμένους τους φευγάτους εις όλη τους την ζωήν, καθώς διορίζουν οι νόμοι της δικαιοσύνης, βλέπω παρά πάσαν ελπίδαν να ζητήτε πρώτοι εσείς, και ακολούθως οι άλλοι, να τους υπερασπίζεσθε, και να ζητήτε να τους γλιτώσετε*». [108] Η απαίτηση του Γκούρα για θανάτωση των ανταρτών εδραζόταν στις ανησυχίες που του προκαλούσε το γεγονός ότι η παράδοση του Κολοκοτρώνη στη Διοίκηση (30/12/1824) έγινε με την υπόσχεση της αμνηστίας. [109] Ο Γκούρας, έχοντας συνείδηση των θηριωδιών που διέπραξε, γνώριζε ότι, αν οι αντάρτες ξαναέπαιρναν την εξουσία στα χέρια τους, θα του '*έδιναν το κεφάλι στο χέρι*'. Γι' αυτό ήταν ο πλέον ένθερμος οπαδός της εξόντωσης των '*κακοπατριωτών*', θεωρώντας το δικό τους όλεθρο ως προσωπική του εξασφάλιση («*δια τούτο καρτερώ να μάθω, θα παιδευθούν, θα εξορισθούν, θα χάσουν το βιος τους όσοι εκίνησαν τον πόλεμον τούτον κατά της Διοικήσεως, δια ρέγουλάν μου*»). [110] Νωρίτερα, σε γράμμα του από τα Τρίκαλα Κορινθίας (11/12/1824), ο στρατηγός είχε καταδείξει «*ποίοι εστάθησαν οι πρωταίτιοι των μεγίστων του έθνους ζημιών, τους οποίους δεν αμφιβάλλω καθόλου ότι οι νόμοι θέλουν τους τιμωρήσει απροσωπολήπτως*», καθώς «*ή τα νησιά και η Ρούμελη να γενούν δούλοι τεσσάρων οικογενειών της Πελοποννήσου, ή όλοι οι Έλληνες να χαίρουν τα αυτά δίκαια και να είναι ελεύθεροι*». [111]

Η συγκεκριμένη φράση του Γκούρα αποδίδει απόλυτα το πνεύμα της εμφύλιας σύγκρουσης μεταξύ των Ελλήνων: πρόκειται για τον αγώνα επικράτησης μεταξύ των παραδοσιακών κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων, όπως εκφράστηκαν στους αιώνες της οθωμανικής κατάκτησης, ενάντια στα ενοποιητικά πολιτικά προτάγματα που προωθούσε η ανάγκη για συγκρότηση εθνικού κράτους πέρα από τοπικά συμφέροντα. Ο Ροτζώκος περιγράφει πολύ εύστοχα το σχήμα αντιπαλότητας μεταξύ Διοίκησης και ανταρτών, όταν γράφει: «*Η διοίκηση, αποδίδοντας ριζοσπαστικό*

---

107 Ανέκδοτη επιστολή Ζαχαριάδη από τον Πύργο, 16/1/1825 (ΥΙΙΙ).

108 Ιστορικόν Αρχείον Ύδρας, *ό.π.*, 4, 527 – 528.

109 Ο Κολοκοτρώνης παραδόθηκε στη Διοίκηση (Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 159 / 69 αρχείου Αλ. Ρώμα) , συντετριμμένος από το θάνατο στις εμφύλιες συγκρούσεις του γιου του Πάνου στις 13/11/1824, και έτσι δεν επαληθεύτηκαν οι φόβοι του Ζαχαριάδη, όταν πληροφόρησε για το γεγονός το Δραγώνα (17/11/1824): «*εκ τούτου φαίνεται ότι αι αμαρτίαι του δυστυχούς λαού της Ελλάδος ακόμη δεν έπαυσαν. Διότι, αν αυτός ο θάνατος δεν ακολουθούσεν, ίσως και ο εμφύλιος πόλεμος δεν επροόδευεν. Τώρα όμως, από τα φαινόμενα, Κύριος οίδεν εις ποίαν ακμήν θέλει φθάσει*» (Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 153 / 2988 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης). Στο Ιστορικόν Αρχείον Ύδρας υπάρχει έγγραφο του Πλαπούτα και του Απ. Κολοκοτρώνη προς τη Διοίκηση (Τριπολιτζά, 20/12/1824), όπου ο Γέρος του Μωριά δίνει το λόγο της τιμής του για υποταγή στη φωνή της Διοικήσεως, ενώ σε άλλο (Ναύπλιο, 30/12/1824) ομολογεί τα σφάλματά του, δηλώνει την πίστη του και δέχεται οποιαδήποτε ποινή (*ό.π.*, 4, 467 – 468 και 522 – 523).

110 Ιστορικόν Αρχείον Ύδρας, *ό.π.*, 4, 516 – 517. Βλ., επίσης, 5, 73, όπου ο Γκούρας εκφράζει την αγανάκτησή του για την προστασία που βρήκαν οι φυγάδες αντάρτες στη Δ. Στερεά από τον Μαυροκορδάτο.

111 Ιστορικόν Αρχείον Ύδρας, *ό.π.*, 4, 445 – 446. Βλ., επίσης, 5, 42.

χαρακτήρα, στο ιδεολογικό επίπεδο, ανάμεσα σ' αυτήν (υπεράσπιση του έθνους / στερέωση των νόμων) και τον αντίπαλο (ενάντιοι των ιερών νόμων του έθνους και της διοίκησης) τροφοδοτεί και, ταυτόχρονα, νομιμοποιεί βίαιες πρακτικές εναντίον κάθε αποστάτη. Έτσι, λοιπόν, ο Γκούρας μετατρέπεται σε αδιάλλακτο εκπρόσωπο και υπερασπιστή των Νόμων και του Έθνους ... Η καταστροφή του υλικού πλούτου των αρχόντων, οι εμπρησμοί και οι διαπομπεύσεις συμβολίζουν την καταστροφή της προυχοντικής εξουσίας, την καταστροφή της ίδιας της παραδοσιακής τάξης πραγμάτων, στην οποία στηρίζεται η προυχοντική δύναμη και οι υφιστάμενες σχέσεις εκμετάλλευσης». [112] Όταν, όμως, η Διοίκηση υπαναχωρεί και υπόσχεται αμνηστία, ο Γκούρας βρίσκεται εκτεθειμένος, αφού έχε έλθει σε ρήξη αίματος με τους Πελοποννήσιους προύχοντες. Η αμνηστία αναστέλλει την πορεία προς την απόλυτη επικράτηση της Διοίκησης και αφήνει μετέωρο τον Γκούρα, ο οποίος εξέφρασε δυναμικά και – κατά τη γνώμη του ανεπιστρεπτί – τη μετάβαση στη νέα εποχή.

Σκοπός, πάντως, της Διοικήσεως, λέει ο Ζαχαριάδης, δεν είναι να αμνηστεύσει τους αντάρτες, αλλά να τους δικάσει και να τους τιμωρήσει «*καθ' όλην την αυστηρότητα των νόμων*», γι' αυτό, άλλωστε, καθησυχάζεται και ο Γκούρας (η απαντητική επιστολή του Κουντουριώτη αποστέλλεται στο στρατηγό στις 7/1/1825). [113] Όπως φαίνεται, τη χρονική αυτή στιγμή, υπάρχουν έντονες πιέσεις για την εξόντωση των ανταρτών, μια σκέψη που δεν είχε λίγους οπαδούς στο κυβερνητικό στρατόπεδο. [114] Ήδη, όταν γράφεται αυτή η επιστολή, το Βουλευτικό είχε συστήσει εννεαμελή δικαστική επιτροπή (5/1/1825), ενώ οι κρατούμενοι μεταφέρθηκαν στις φυλακές της Ύδρας στις 6/2/1825, με την εθνική γολέτα '*Γοργώ*', [115] που κυβερνούσε ο Κυριάκος Σκούρτης. Εκεί τους «*εφύλαττον ως λέοντας εις το κλουβί ημερονυκτίως*». [116]

Ο Ζαχαριάδης θα αναφέρει την μετριοπαθή άποψή του, σχετικά με το θέμα της κατάλληλης τιμωρίας των πρωταιτίων του εμφυλίου, σε κατοπινή επιστολή προς την Επιτροπή (Ναύπλιο, 7/3/1825), [117] αρνούμενος να τους θεωρήσει προδότες, μια ιδιαιτέρως βαριά μομφή, που, όπως φαίνεται, διέσπειραν κυβερνητικοί κύκλοι: «*Είναι καλόν να παιδευθώσι, και θα παιδευθώσι οι αντάρται αυστηρώς, διότι αλλέως δεν θα ησυχάση ποτέ η Πατρίς, ως όπου αυτοί εγεννήθησαν από την φύσιν ταραχοποιοί και δεν θέλει παύσωσι να ταράττουν την Πατρίδα. Θα παιδευθώσιν όμως εις το κεφάλαιον της ανταρσίας, και όχι διότι αυτοί εφαντάσθησαν ποτέ να γίνουν προδόται της Πατρίδος*». Στη συγκεκριμένη χρονική συγκυρία αναφέρεται και η πρόταση του Κωλέττη για απελευθέρωση των ανταρτών του εμφυλίου πολέμου, ίσως σε μια

---

112 Νίκος Ροτζώκος, *Επανάσταση και Εμφύλιος στο εικοσιένα*, *ό.π.*, 182 και 190.

113 Ανέκδοτη επιστολή Ζαχαριάδη από τον Πύργο, 16/1/1825 (ΥΙΙΙ). Στη συγκεκριμένη επιστολή επισυνάπτεται ακόμα ένα γράμμα του Ι. Πέτα προς τον Ρώμα, αφού, όπως φαίνεται, ο Ζαχαριάδης είχε αναλάβει τη μεταξύ τους προσέγγιση. Η επιστολή αυτή του Ι. Πέτα υπάρχει στο Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 161 / 71 αρχείου Αλ. Ρώμα.

114 Τα σχέδια της Διοίκησης για τον Κολοκοτρώνη φαίνονται ξεκάθαρα από μια επιστολή του Γ. Μαυρομμάτη, μέλους της τριμελούς επιτροπής διοίκησης της Τριπολιτσάς: «*Περί του Κολοκοτρώνη ... με φαίνεται συμφέρον να τον μεταχειρισθή ευμενώς κατ' αρχάς, δια να παρακινηθούν και οι άλλοι σύντροφοί του να κλίνουν τον αυχένα, και τότε στο σακκί και στο φούντο*» (Κόκκινος, *ό.π.*, 4, 538).

115 «*τους επεβίβασαν εις μίαν παληογουλέταν ως καταδίκους*» (Φωτάκος, *Απομνημονεύματα*, ό.π., 2, 19).

116 Δεληγιάννης, *ό.π.*, 2, 220 και 223.

117 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 172 / 2992 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

προσπάθεια του ικανού πολιτικού να διατηρήσει τον ενεργό του ρόλο στα πράγματα, μετά το διορισμό του Μαυροκορδάτου ως Γραμματέα του Εκτελεστικού σε βάρος της δικής του υποψηφιότητας. Από την πρόταση του Κωλέττη διαφαίνεται πως εξαρχής υπήρξε η σκέψη για απελευθέρωση των ανταρτών ενόψει του αιγυπτιακού κινδύνου, πρόταση που η κυβέρνηση Κουντουριώτη απέρριψε πολλές φορές στη συνέχεια. [118]

Στην ίδια περίοδο των εμφύλιων συγκρούσεων, αναφέρεται και το «*εντροπαλόν κίνημα του Οδυσσέως*» (Ανδρούτσου), το οποίον έφερε μικρή αναστάτωση στις προετοιμασίες για την πολιορκία της Πάτρας, καθώς μόνο ένα μέρος των ρουμελιώτικων στρατευμάτων εστάλη στη Λειβαδιά. [119] Η επιχείρηση, όμως, δεν αναβάλλεται, καθώς «*συντόμως ξεκινά ο πρόεδρος από Ναύπλιον δια ξηράς δια εδώ*». [120] Το βάρος της ετοιμαζόμενης πολιορκίας έχει αναλάβει ο ίδιος ο πρόεδρος του Εκτελεστικού Γεώργιος Κουντουριώτης, εξοπλίζοντας 10.000 στρατιώτες (διάταγμα Εκτελεστικού στις 12/1/1825). [121] Η κατάκτηση της Πάτρας αποτελεί κοινή πίστη ότι θα ισχυροποιήσει την Επανάσταση, ενώ το διαφαινόμενο τέλος των εμφυλίων πολέμων διαποτίζει με αισιοδοξία τα γράμματα ορισμένων αγωνιστών σε σχέση με την εσωτερική κατάσταση της χώρας. [122] Πάντως, λίγο αργότερα, ο Ζαχαριάδης δεν θα συμμεριστεί αυτήν την αισιοδοξία: σε εκτενή επιστολή προς τον Δραγώνα (Πύργος, 3/4/1825), ενημερώνει για το διορισμό του ως Γενικού Επιθεωρητή των στρατευμάτων για την πολιορκία της Πάτρας και εκφράζει την άποψη ότι οι «*καταχρήσεις θα χάσουν το έθνος περισσότερον παρά η δύναμις των εχθρών*». [123]

---

118 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 170 / 2991 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.
Ο Prokesch – Osten (*ό.π.*, 397) ο οποίος θαυμάζει και συχνά επαινεί τον Κωλέττη, θεωρεί ότι η σκέψη της απελευθέρωσης των ανταρτών υλοποιήθηκε τελικά από αυτόν («*Το μέτρον τούτον ενήργησεν αυτός ο Κωλέττης ο πάντοτε εύκαμπτος και ήκιστα εμπαθής*»).

119 Πρόκειται για την εκστρατεία του Γκούρα που οδήγησε στη σύλληψη και, αργότερα, στη θανάτωση του Ανδρούτσου στην Αθήνα (5/6/1825). Ο Οδυσσέας, για να αντιδράσει στη συμπεριφορά της κυβέρνησης Κουντουριώτη, που δεν τον χρηματοδοτούσε και τον παραγκώνιζε, είχε '*προσκυνήσει*' συνεργαζόμενος με τους Τούρκους και εκτείνοντας στην απελπισία του τα συνηθισμένα '*καπάκια*' στα όρια της προδοσίας. Αξίζει αναφοράς η γνώμη του φιλέλληνα Eugene Villeneuve: «*Αυτός ο Οδυσσέας, ο τόσο άτυχος, ήταν ο γενναιότερος Έλληνας. Στις μάχες ριχνόταν πάντα πρώτος. Η φήμη του ήταν τέτοια που το όνομά του μόνο αρκούσε να τρομοκρατήσει τους Τούρκους ... Αν η μόρφωση του Οδυσσέα ανταποκρινόταν στο θάρρος του και την περιφρόνηση του κινδύνου, χωρίς αμφιβολία θα είχε γίνει ο πρώτος άνδρας της Ελλάδας*» (Ημερολόγιο Eugene Villeneuve, Βρυξέλλες 1827, *εφ. Ελευθεροτυπία, Ιστορικά, 1821 Οι Αθέατες Όψεις*, 133 - 134). Ο Γ. Γαζής (*ό.π.*, σχετικό λήμμα) τονίζει την αντιφατικότητα του χαρακτήρα του, καθώς γράφει ότι ήταν αχάριστος, άρπαξ, απειθής, φίλαρχος, αλλά και ανήρ με πολύ νουν πολιτικόν και πολεμικόν, σοβαρός, στρατηγηματικός, προνοητικός.

120 Ανέκδοτη επιστολή Ζαχαριάδη προς τον Ρώμα από τον Πύργο, 15/2/1825 (XII).

121 Η πρωτοβουλία του Κουντουριώτη για την κατάληψη της Πάτρας (η οποία ποτέ δεν επετεύχθη κατά τη διάρκεια του Αγώνα) υπαγόταν καθαρά στα πλαίσια του εσωτερικού πολιτικού ανταγωνισμού, όπως δηλώνει ο Τρικούπης (*ό.π.*, 3, 196) και ο Βακαλόπουλος (Η Επανάσταση κατά το 1825, ό.π., 376): «*Αντί ο Κουντουριώτης να έχει τον ελληνικό στόλο σε κατάσταση ετοιμότητος και να στρέψει την προσοχή του στον εφοδιασμό και στην οχύρωση των κάστρων της Μεσσηνίας, όπου θα προσπαθούσε ο Ιμπραήμ να κάνει προγεφύρωμα, κινούμενος από λόγους αντιζηλίας και έχθρας προς τους δυνατούς προκρίτους της Αχαΐας Α. Ζαΐμη και Α. Λόντο, σκέφτηκε να οργανώσει μεγάλη εκστρατεία εναντίον της Πάτρας και να τεθεί επικεφαλής. Η αίσια έκβασή της νόμιζε ότι θα εξευτέλιζε τους δύο πολιτικούς του αντιπάλους, που είχαν κατά καιρούς πολιορκήσει την πόλη εκείνη, χωρίς όμως κανένα αποτέλεσμα*».

122 Ανέκδοτη επιστολή Κ. Μεταξά προς τον Δ. Ρώμα από τον Πύργο, 31/1/1825 (IX).

123 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.* , 193 / 2997 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

Η Επιτροπή αντιδρά με Υπομνήματα προς τον Κουντουριώτη και επιστολές προς Κωλέττη και Γκούρα, όπου συμβουλεύει αυτοσυγκράτηση και ομόνοια.

Η ενημέρωση που φτάνει στη Ζάκυνθο για τα τεκταινόμενα στην απέναντι ακτή, της Πελοποννήσου, προκαλεί την άμεση αντίδραση της Επιτροπής. Οι Ζακύνθιοι πατριώτες, αφού συνέλεξαν με προσοχή τις πληροφορίες που έφθασαν από την Πελοπόννησο, αφού έκριναν τις όποιες αντιφάσεις τους και αφού διαμόρφωσαν εμπεριστατωμένη άποψη για τις προθέσεις των δρώντων προσώπων, είναι τώρα σε θέση να γνωρίζουν πού θα απευθύνουν το λόγο τους και το περιεχόμενο που θα έχει αυτός. Η παρέμβασή τους εκδηλώνεται για πρώτη φορά στις 24 Φεβρουαρίου/ 8 Μαρτίου 1825 με Υπόμνημα «*από τινά φίλον της ελληνικής υποθέσεως και ειδήμονα της παρούσης πολιτικής καταστάσεως*» (προφανώς τον Δ. Ρώμα) προς τον πρόεδρο του εκτελεστικού Γεώργιο Κουντουριώτη. [124] Σε αυτό, με τον τίτλο «*Παρατηρήσεις επί της παρούσης καταστάσεως*», η Επιτροπή Ζακύνθου προσφέρει ένα πανόραμα των ελληνικών πραγμάτων, όπως διαμορφώνονται στις αρχές του 1825: «*Η διάμεσος αργοπορία εις την ενασχόλησιν των φρουρίων της Πελοποννήσου, τα κακώς δαπανώμενα του εθνικού ταμείου, η κατάκτησις των εθνικών εισοδημάτων, μεταστρεμμένων εις ιδιαιτέραν χρήσιν και ωφέλειαν και αι ακατάπαυσται αναφυόμεναι εσωτερικαί διχόνοιαι και κατ' εξοχήν τον χειμώνα, εμπόδισαν πάντοτε τας υγιεστέρας πράξεις*». Από την άλλη, ο ανώνυμος αποστολέας επαινεί την κυβέρνηση, επειδή δεν προέβη σε άμεση τιμωρία των ανταρτών, καθώς αυτό θα όξυνε περαιτέρω τα πνεύματα και θα προκαλούσε αλγεινή εντύπωση στο εξωτερικό, όπως έχει ήδη συμβεί με τη «*διαφημισθείσα απιστία του Οδυσσέως*». [125]

Φαίνεται πως αντίγραφα του Υπομνήματος αυτού είχαν αποσταλεί και σε άλλα πρόσωπα πέραν του Κουντουριώτη, καθώς στο αρχείο Ρώμα υπάρχει μια επιστολή του Πέτα προς τον Ρώμα, όπου ο επιστολογράφος – καθόλου αισιόδοξος - σχολιάζει ως εξής: «*Το από τας 24 τρέχοντος γεγραμμένον μοι μετά χαράς χθες εδέχθην και προσεκτικώς ανέγνωσα πολλάκις ... αλλά με λύπην μου βιάζομαι να σ' είπω ότι, κατά το παρόν, η Πατρίς υστερείται από ικανά τέκνα, δια να αιστανθούν οποίον έντιμον χαρακτήρα και γενναίον φρόνημα πρέπει κάθε γνήσιος έλλην να έχη*». Η απαισιοδοξία του Ι. Πέτα εδράζεται στην στενή του επαφή με την ελληνική πραγματικότητα των ημερών του, την οποία ο ίδιος περιγράφει με μελανά χρώματα: «*Εάν θείος δάκτυλος δεν εκριζώσει από τας καρδίας των Ελλήνων τα μυσαρά ελαττώματα ... δυσκόλως δύναται να φωλεύσουν εις αυτάς τας ιδίας καρδίας ο αληθής πατριωτισμός, η αρετή και η αλήθεια. Είναι όμως και αγαθοί αρκετοί. Πλην αι πατριωτικαί των ασχολίαι ματαιώνονται επι τέλους από τας φαυλότητας των φιλοδόξων τυραννοφρονούντων και ακούραστων αρπάγων, οι οποίοι, κατ΄ ατυχίαν, είναι πολύ περισσότεροι*». Σε μια δεύτερη, μεταγενέστερη, επιστολή του (Πύργος, 5/5/1825), η κατάσταση έχει επιδεινωθεί, αφού ο διχασμός εντοπίζεται μέσα στους κόλπους της κυβέρνησης: «*όσα θεσπίζει ο Πρόεδρος, η Διοίκησις αναιρεί ... Όλοι ζητούν την πτώσιν του Μαυροκορδάτου. Τούτο έκαμε την διαίρεσιν της Διοικήσεως, ότι ο Πρόεδρος τον υπερασπίζεται μεγάλως ... έχομεν τριών λογιών διοικητάς, οι μεν αναίσθητοι και έτοιμοι εις όσα τους προβάλη άνθρωπος, όστις, κατά την ανόητον φαντασίαν των, είναι*

---

124 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 165 / 3005 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

125 Γενικότερα, όπως τονίζει ο αυστριακός διπλωμάτης και ιστορικός A.Prokesch – Osten (*ό.π.*, 364) «*η κοινή γνώμη εν Ευρώπει υπέρ των Ελλήνων είχε λάβει δεινήν πληγήν ένεκα των ανοσιουργημάτων του εμφυλίου πολέμου, και των διηγήσεων των εξ Ελλάδος επανερχομένων φιλελλήνων*».

δυνατός, οι δε αγοράζονται ποικιλοτρόπως, και οι τρίτοι, καλοί πατριώται και με πνεύμα πλην χωρίς φωνήν, καθότι και οι δύο πρώτοι έπεται να τους είναι ενάντιοι». [126]

Στις 3/15 Μαρτίου 1825, η Επιτροπή δέχεται την απάντηση του Κουντουριώτη στο Υπόμνημά της: ο πρόεδρος της ελληνικής Διοίκησης περιορίζεται να διαπιστώσει πως «*ακόμη δεν εφθάσαμεν εις την ποθητήν εκείνην θέσιν τού να ενεργώμεν ανεμποδίστως και κατά τας αρχάς των προ πολλού φωτισμένων και ευνομουμένων εθνών, μ' όλον ότι εφέτος εκάμαμεν γιγαντιαία βήματα εις την τελειοτέραν διευθέτησιν των εσωτερικών*» και ανακοινώνει την απόφασή του να ηγηθεί των ελληνικών δυνάμεων κατά του Ιμπραήμ (θέσπισμα Ε΄, 21/28 – 2- 1825), χρησιμοποιώντας, όμως, το ρήμα '*επειθαναγκάσθην*'. Παράλληλα, εκφράζει την ανασφάλειά του, παρακαλώντας προφητικά τα μέλη της Επιτροπής να αναβάλουν την αποστολή προς αυτόν του ξίφους που είχαν προθυμοποιηθεί να του δωρίσουν «*έως να ιδήτε εάν τα πράγματα, ήγουν η προκειμένη εκστρατεία με δείξουν άξιον της τιμής και της υπολήψεώς σας*». [127]

Στις 16/28 Μαρτίου 1825 φτάνει στο Ναύπλιο το δεύτερο Υπόμνημα – υπό τύπον επιστολής αυτή τη φορά - προς τον εκλαμπρότατον Πρόεδρον κ. Γεώργιο Κουντουριώτη από τη Ζάκυνθο. [128] Με αυτό οι Ζακύνθιοι φιλογενείς γίνονται πιο συγκεκριμένοι όσον αφορά στις προθέσεις τους, διακηρύσσοντας το σκοπό των πρωτοβουλιών τους, οι οποίες αποβλέπουν «*το κοινόν συμφέρον της Ελλάδας, εξαιρέτως εις την παρούσαν κρισιμωτάτην περίστασιν*». Είναι, μάλιστα, κατά τη γνώμη τους, σε θέση να εκπληρώσουν επιτυχώς την αποστολή τους, καθώς κρίνουν τα πράγματα με «*καθαράν απροσωποληψίαν ... όντες χαρακτηρισμένοι εχθροί και επαγγελματικώς εις παν προσωπικόν τέλος*». [129] Σε αυτό το σημείο επιμένουν

---

126 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 166 / 73 αρχείου Αλ. Ρώμα και 224 / 3033 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

127 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 169 / 2993 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης και Ιστορικόν Αρχείον Ύδρας, *ό.π.*, 4, 193 – 194. Την εποχή αυτή ήταν συνηθισμένη η αποστολή δώρων, τα οποία συνόδευαν την ανταλλαγή επιστολών, ιδιαίτερα στην αρχή μιας γνωριμίας: η Επιτροπή προσφέρει στον Κουντουριώτη ξίφος «*άξιον να καθοπλίση τον βραχίονα του αρχηγού του ελληνικού Έθνους εις τους καίριους τούτους καιρούς*», στο ναύαρχο Τσαμαδό «*24 μποτίλιες ρουμ και 24 ορτζάδα, δια να μεταχειρισθήτε μετά του ανδρείου ναυάρχου κυρίου Μιαούλη εις υγείαν μας*», και στο Νικηταρά ένα κιάλι και ένα ωρολόγιον (ο Νικηταράς λαμβάνει το θάρρος να ζητήσει και δύο τρομπέτες, ενώ και ο Κ. Μεταξάς ζητά γλυκίσματα και υφάσματα). Αντίστροφα, ο Ρώμας λαμβάνει ως δώρο τέσσαρας γάλους και δέκα καπόνια από τον Πέτα. Βλ. Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 148, 161, 290 / 62, 71, 107 αρχείου Αλ. Ρώμα και 164, 220, 289 / 2991, 3026, 3064 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

128 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 174 / 3006 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης και Ιστορικόν Αρχείον Ύδρας, *ό.π.*, 4, 223 – 229. Το υπόμνημα έφερε από τη Ζάκυνθο ο Ι. Πέτας (Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 193, 207 / 2997, 3022 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης).

129 Τα μέλη της Επιτροπής, «*ευρισκόμενοι μακράν της κονίστρας των πολιτικών παθών και ξένοι προς τον θλιβερόν εκείνον αγώνα της κομματικής επικρατήσεως δεν αναμίχθηκαν ποτέ στην εσωτερική πολιτική*» (Κόκκινος, *ό.π.*, 4, 355). «*Ο Ρώμας δεν εδέχθη να μεταβή, προσκληθείς παρά του Κολοκοτρώνη εις Πελοπόννησον, ότε πάντες είχον πλέον κατανοήση ότι χρειάζεται μια διοικούσα χειρ, εις ην ν' ανατεθώσιν αι τύχαι της εν εσχάτω κινδύνω περιελθούσης χώρας*», αναφέρει και ο Δ. Καμπούρογλου (Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Β΄, Εισαγωγή, ζ΄ - η΄). Την ακεραιότητα του χαρακτήρα του Ρώμα, ο οποίος «*ουδεμία είχε αξίωσιν προσωπικήν*», τονίζει και ο Φιλήμων (Διονύσιος ο δε Ρώμας, *ό.π.*), αποδίδοντάς του επιμονή, αυταπάρνηση και ηθική γενναιότητα.

ιδιαίτερα, αφού αντιλαμβάνονται την πιθανή καχυποψία του Κουντουριώτη τον πρώτο αυτό καιρό μετά τη λήξη του εμφυλίου πολέμου. Σε μεταγενέστερες επιστολές τους θα επανέλθουν συχνά στο λεπτό αυτό θέμα, γιατί γνωρίζουν ότι, αν δεν αποκατασταθεί ένα αμοιβαίο πνεύμα εμπιστοσύνης με την κυβέρνηση, θα είναι αδιανόητη κάθε είδους συνεργασία και, άρα, κάθε προσπάθειά τους θα είναι εκ των προτέρων καταδικασμένη σε αποτυχία.

Η Ζάκυνθος, όπως προκύπτει από τα γραφόμενα, είναι το καταλληλότερο σημείο, για να μπορούν οι Ζακυνθινοί πατριώτες να παρατηρούν ορθά τα τεκταινόμενα: έξω από το πεδίο των συγκρούσεων, αλλά και τόσο κοντά, ώστε να ακούνε τις κραυγές του πολέμου. Αυτή η απόσταση εξασφαλίζει την ψύχραιμη εκτίμηση των καταστάσεων, μια αρετή που απουσιάζει – έως ένα βαθμό φυσιολογικά - από τους εμπλεκόμενους στη δίνη των μαχών, και αυτήν επικαλούνται τα μέλη της Επιτροπής, για να στηρίζουν τη βασιμότητα των παρεμβάσεών τους. Παράλληλα, βρίσκονται μακριά από τις εσωτερικές έριδες, που συγκλόνισαν μόλις πριν από λίγους μήνες τους Έλληνες, οι οποίες εξακολουθούν να θέτουν προσκόμματα στην ομαλή εξέλιξη των ελληνικών υποθέσεων. Αυτό τους επιτρέπει να μην τυφλώνονται από πάθη, να μην ενδιαφέρονται για την προσωπική τους προβολή και να μην ελπίζουν σε ατομικά οφέλη. Γι' αυτό το λόγο, η συμμετοχή τους στα δρώμενα μπορεί να εμπνεύσει την – σπανίζουσα την εποχή εκείνη - εμπιστοσύνη και να διαλύσει κάθε καχυποψία για τις προθέσεις τους. Είναι – κατά τη γνώμη τους – οι καταλληλότεροι σύμβουλοι, αυτοί ακριβώς που δεν υπάρχουν, σε καμία περίπτωση, στη σπαρασσόμενη από ιδιοτέλεια Πατρίδα. Την ιδιοτέλεια, που – κατά τη γνώμη του Ρώμα - είναι το πλέον επικίνδυνο ελάττωμα της ελληνικής ψυχής.

Οι Ζακύνθιοι πατριώτες αισθάνονται έντονα την ανάγκη να πείσουν για την αγνότητα των σχεδίων τους. Πέρα, λοιπόν, από τις διακηρύξεις τους, φροντίζουν να δώσουν απτά δείγματα της ανιδιοτέλειάς τους και της ουδετερότητάς τους σε σχέση με την εσωτερική κατάσταση στην Ελλάδα. Ενημερώνουν για κάθε ενέργειά τους τον πρόεδρο του εκτελεστικού Γεώργιο Κουντουριώτη, αποστέλλοντας προς γνώση και έγκρισή του τις επιστολές τους, που απευθύνονται προς όλα τα σημαίνοντα πρόσωπα, έτσι ώστε να μην υπάρξει ίχνος καχυποψίας στις μεταξύ τους ανταποκρίσεις. [130] Γνωρίζουν πως - υπό την απειλή του Ιμπραήμ – μόνο μια δυνατή, οργανωμένη και κοινά αποδεκτή διακυβέρνηση των ελληνικών υποθέσεων μπορεί να διασφαλίσει την επιτυχία. Και ως εκ τούτου είναι απολύτως απαραίτητο να λησμονηθούν το ταχύτερο τα μίση προ του κοινού κινδύνου. Δηλώνουν προς πάσα κατεύθυνση πόσο μεγάλες συμφορές έφεραν οι εμφύλιοι σπαραγμοί και πόσο απειλείται ο ελληνικός Αγώνας, αν αυτοί συνεχιστούν. Άλλωστε, όπως θα γράψουν στον Γκούρα, ο Ιμπραήμ δεν θα είχε επιτεθεί στην Πελοπόννησο, αν δεν είχε ακριβείς πληροφορίες για τις διαιρέσεις και την αταξία των Ελλήνων.

---

130 Η Επιτροπή «*υποβάλλει αυτήν* (την επιστολή προς τον Γκούρα) *υπό την σεβάσμιάν σας παρατήρησιν και παρακαλεί ότι, επικεκριμένη, αρμοδίαν και ωφέλιμον εις τας δημοσίας υποθέσεις, να την σφραγίσητε και να την εξαποστείλητε προς αυτόν. Τούτον το μέτρον ικανώς σας αποδείχνει τον σκοπόν μας, όστις είναι να σας ιδεάζωμεν εις όλας μας τας πράξεις, ώστε πάντοτε να κινώνται με την κοινήν συνδρομήν και να μην δύναται να προέλθη ουδέν, το οποίον να μην είναι ανάλογον και ομοιόσχημον προς τους κλάδους των δημοσίων υποθέσεων*». (επιστολή 21 Μαρτίου/3 Απριλίου 1825 προς τον Κουντουριώτη στο Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Α΄, 179 / 3011 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης και Ιστορικόν Αρχείον Ύδρας, *ό.π.*, 4, 243 – 245).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της τακτικής των μελών της Επιτροπής αποτελούν οι πανομοιότυπες επιστολές προς τους πρωταγωνιστές του εμφυλίου Κωλέττη και Γκούρα. (16/28 Μαρτίου και 22 Μαρτίου/4 Απριλίου αντίστοιχα). [131] Και στις δύο, ο Ρώμας δεν διστάζει να κολακέψει, προκειμένου να εκμαιεύσει την ευνοϊκή ανταπόκριση στις ιδέες του. Στον μεν Κωλέττη γράφει, τιμώντας το ρόλο του στον εμφύλιο πόλεμο: «*Συ μεταξύ της σατανικής ανταρσίας τινών διεφθαρμένων και τυφλωμένων από ιδιοτελείας, εφέρθης με μεγάλην δραστηριότηταν και με μεγάλην επιμονήν, ώστε έφθασας να διασκεδάσεις εις ολιγότερον χρόνον το ολέθριον νέφος, το οποίον εσκότιζε τας θεωρίας παντός εξωτερικού παρατηρητού, ως προς την υπόληψιν του ελληνικού Έθνους*», ενώ στον Γκούρα: «*Επειδή υπεστήριζες το απαραβίαστον των συστημένων νόμων και την υπόληψιν του έθνους εις την Συνταγματική του Διοίκησιν, συ έδωκες δοκιμάς πολλά φανεράς της ψυχικής σου ευθύτητος, της ορθότητος της κρίσεως και της ισχύος της καρδίας σου*».

Και στους δύο, ο Ρώμας διατυπώνει επιγραμματικά τους στόχους της παρέμβασης της Επιτροπής Ζακύνθου, επιζητώντας - και σε αυτήν την περίπτωση, όπως και στα υπομνήματα προς τον Κουντουριώτη - να καταστήσει σαφές το χαρακτήρα και τα σχέδια των μελών της Επιτροπής: «*Μη έχοντες τινά κλίσιν μερικήν ούτε με τα πρόσωπα, ούτε με τας κυριευούσας στάσεις εις το εν Ελλάδι εσωτερικόν, μηδέ ασχολούντες τους σκοπούς μας και τας εργασίας μας εις άλλο, παρά εις μόνην την σωτηρίαν της Πατρίδος, της δόξης της και τιμής, ούτως ηδυνήθημεν να ερευνήσωμεν τας υποθέσεις απαθώς εις πάσαν περίστασιν και κατά τούτο η κρίσις εχρημάτισε πάντοτε ειλικρινής και δικαία*». Και καταλήγει, επιμένοντας, όσον αφορά στον Κωλέττη, στην ανάγκη κατευνασμού των παθών μεταξύ των Ελλήνων («*είναι χρεία, προ παντός άλλου, να εμπνεύσεις εις τους άλλους με το παράδειγμά σου την λήθην κάθε μερικού σου πάθους και να παύσεις πάσαν ιδέαν εκδικήσεως*»), αφού «*Αλίμονον εις τα δημόσια πράγματα, αν ο εχθρός σας εύρη ακόμη διηρημένους!*». [132]

---

131 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 176, 180 / 3008, 3012 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

132 Ο Ρώμας διαισθάνεται πως η φίλαυτη και φιλόδοξη φύση του Κωλέττη είχε τραυματιστεί, όταν ο ανταγωνιστής του Αλ. Μαυροκορδάτος διορίστηκε Γενικός Γραμματέας του Εκτελεστικού (6/2/1825) και υπό αυτή του την ιδιότητα συνόδευσε τον Κουντουριώτη εναντίον του Ιμπραήμ. Για τα σχέδια του Κωλέττη, αποκαλυπτική είναι η αναφορά του Δεληγιάννη (*ό.π.*, 2, 230): «*Ο Κωλέττης ενήργησε τότε δια παντοίων μέσων δια να διορισθή βοηθός του Κουντουριώτη να συνεκστρατεύσουν. Και αφού επετύγχανε τούτο, έχων την επιρροήν των Ρουμελιωτικών στρατευμάτων, ήλπιζεν ότι ήθελε κατορθώσει και του Κουντουριώτη την αξίαν να μηδενίση και τον Μαυροκορδάτον να υποσκελίση και να γίνη αυτός κύριος της πολιτικής αυτής πάλης. Αλλά και κατά τούτο απέτυχε, καθότι ο παμπόνηρος Φαναριώτης επρόβλεψε και κατά τούτο και προτού φθάση αυτός εις το Ναύπλιον είχε διοργανίσει και κατέστρεψεν όλα αυτά τα επίβουλα σχέδια του Κωλέττη*».
Σχετικά ο Μακρυγιάννης (*ό.π.* , 215) τονίζει: «*Η δυστυχία είναι ότι οι δυο μεγαλοκέφαλοί μας, Μαυροκορδάτος και Κωλέττης ζηλεύει ένας τον άλλον, κι ό,τι καλό κάμη ο ένας από αυτούς το χαλάγει ο άλλος. Δια να μην πάγη ο Κωλέττης, καθώς ήταν διαταμένος, με τους Ρουμελιώτες, το χάλασε αυτό ο Μαυροκορδάτος και 'νέργησε και πάγει κεφαλή ο Κουντουργιώτης. Κι αυτό το σκέδιον ήταν του Μαυροκορδάτου, να μην γένη τίποτας καλό εις την πατρίδα, καθώς δεν έγινε*». Και ο Οικονόμου (*ό.π.*, 498 – 499) σχολιάζει: «*Την προτίμησιν του Μαυροκορδάτου του να συνοδεύση αυτός τον Κουντουριώτη εις την εκστρατείαν εθεώρησεν ο Κολέτης θρίαμβον του Μαυροκορδάτου κατ' αυτού ή ως δικτατορία του Μαυροκορδάτου, ης αυτός ο Κολέτης εξέπεσε. Διότι εθεωρείτο ότι, ο μεν Κουντουριώτης το όνομα μόνον εδάνειζε, ως δε πράγματι δικτάτωρ ήθελε διευθύνει και διεξάγει τα πάντα, εν ονόματι μόνο και υπογραφή του Κουντουριώτου, ο Μαυροκορδάτος. Η δε τούτου κατά τούτο επιτυχία και προτίμισις και*

Όσο δε για τον Γκούρα, ο ζακύνθιος κόντες εφιστά, στο σημείο αυτό, την προσοχή του Ρουμελιώτη οπλαρχηγού στην υπεροχή του κοινού καλού σε σχέση με το ατομικό όφελος, αφού, όπως πρεσβεύει η κοινή λογική, κανένα ίδιον όφελος δεν προωθείται σε συνθήκες κοινής ανυπολησίας. Και, έτσι, αγγίζει την καρδιά του προβλήματος των εμφυλίων πολέμων, οι οποίοι σε μέγιστο βαθμό οφείλονται στην αδυναμία των αντιμαχομένων να υποτάξουν το προσωπικό συμφέρον στο κοινό καλό. Η τύφλωση αυτή προκαλεί τα δεινά και γι' αυτό χρειάζεται να ακουστεί η νηφάλια φωνή της ανιδιοτέλειας. Ολοκληρώνει, λοιπόν, με μια έκκληση, που δηλώνει πόσο καλός γνώστης είναι της κατάστασης στην Πελοπόννησο μετά τις επιδρομές των Ρουμελιωτών «*Κάμε, ώστε όλοι οι υπό την εξουσίαν σου Έλληνες να αισθανθώσιν, ότι η μόνη αρμονία δύναται να τους λυτρώση από κάθε εναντίον και να μην πιστεύη ο Ηπειρώτης ή ο Ακαρνάνος, ότι η γη της Πελοποννήσου είναι δι' αυτούς ξένη, και δια τούτο πρέπει να ματαχειρίζηται τους κατοίκους της και όχι ως εχθρούς, παρητημένους εις την διαρπαγήν του*».

Παράλληλα, ο Ρώμας εκφράζει την ανησυχία του για τη φιλοχρηματία των Ελλήνων, η οποία, σε συνδυασμό με το τυφλό πάθος για υπεροχή, μπορεί να οδηγήσει στη δωροληψία και, άρα, στην προδοσία: «*Επειδή ούτος ο βάρβαρος τύραννος φέρει μεθ' αυτού τον μέγιστον εχθρόν των ελληνικών ψυχών, ως είναι εκείνος του βδελυρού αυτού χρυσίου. Ούτω πρέπει έκαστος αγαθός χριστιανός και αληθής πατριώτης να μένει άγρυπνος και προσεκτικός, ώστε να μη μολυνθεί το έθνος μας από τοιούτον μίασμα, πηγήν των επιβουλών και προδοσιών ... Πίστευσόν μας, ότι τοιαύται πράξεις αναλογούν με την προδοσίαν του αθλιεστάτου Οδυσσέως*». Ο χαρακτηρισμός αυτός του Οδυσσέα ασφαλώς θα άρεσε στο διώκτη του, τον Γκούρα!

Γενικότερα, από το ύφος και τη γλώσσα των συγκεκριμένων επιστολών προς τους κρατούντες, είναι φανερό ότι ο Ρώμας προετοιμάζει το έδαφος για πολύ πιο ουσιαστικές παρεμβάσεις στο άμεσο μέλλον. Γι΄ αυτό επιθυμεί να έχει κερδίσει τις εντυπώσεις, να έχει, ουσιαστικά, προδιαθέσει τους ισχυρούς, ώστε να προλειανθεί το έδαφος για την επιτυχία των σκοπών του. Είναι τελείως εύγλωττο το γεγονός ότι, κατά την περίοδο αυτή, δεν απευθύνει επιστολές σε κανένα σχεδόν πρόσωπο που δεν βρίσκεται στη διαχείριση των εσωτερικών υποθέσεων, ενώ λειτουργεί οργανωμένα και υπομονετικά, χωρίς να βιάζεται ή να εξωθεί τα πράγματα με άκαιρες πρωτοβουλίες. Σε ένα πρώτο στάδιο τον ενδιαφέρει η προσέγγιση των εν τοις πράγμασι, κατόπιν θα έλθει η αξιοποίηση αυτής της προσέγγισης να δώσει τα απτά της αποτελέσματα. Αργότερα, τη θέση των Κωλέττη και Γκούρα θα λάβουν στις επιστολές της Επιτροπής οι Μαυροκορδάτος, Τσαμαδός, Μιαούλης, Κολοκοτρώνης, γιατί αυτοί τότε θα έχουν τη δυνατότητα παρέμβασης. Δεν θα είχε νόημα – για τη σκέψη και τα σχέδια του Ρώμα – μια επιστολή στον αντάρτη Κολοκοτρώνη την περίοδο του εμφυλίου ούτε μια επιστολή στο γαλλόφιλο Κωλέττη την επόμενη της αγγλόφιλης Πράξης Υποτέλειας.

αποτυχία του Κολέτου, τραύμα μέγα επήνεγκον εις την τούτου αντιζηλίαν και φιλοδοξίαν. Όθεν κατ' αμφοτέρων συνέλαβεν μήνιν και σκοπόν ν' αντιδράση και ματαιώση, ει δυνατόν, την εκστρατείαν των εκείνην και ούτως εκδικηθή αμφοτέρους και ... «γαία μιχθήτω πυρί».

Η ανέκδοτη επιστολή του επάρχου Πύργου Π. Καραϊωάννη αποτελεί το έναυσμα για τις επαφές του με την Επιτροπή.

Το πρόσωπο που αναγκαστικά εμπλέκεται στη διακίνηση της αλληλογραφίας μεταξύ ελληνικής Διοίκησης και Επιτροπής Ζακύνθου είναι ο νέος έπαρχος της επαρχίας Πύργου *Παναγιώτης Καραϊωάννης*, αφού η Ηλεία αποτελεί το πλησιέστερο στη Ζάκυνθο τμήμα της Πελοποννήσου. Η απάντηση του Κουντουριώτη στο πρώτο Υπόμνημα της Επιτροπής (3/15 – 3- 1825) περνά από τα χέρια του Καραϊωάννη, ο οποίος βρίσκει την ευκαιρία να επισυνάψει σε αυτήν ένα δικό του σημείωμα. Σε αυτό ανακοινώνει το διορισμό του και θέτει τον εαυτό του στις υπηρεσίες του Δ. Ρώμα, «*αν είναι συγχωρημένον να γράφωνται μεταξύ μας ειδήσεις*». [133] Το ύφος της επιστολής και οι φιλοφρονήσεις του αποστολέα της («*δούλος ταπεινός και φίλος ειλικρινής*») προς τον παραλήπτη φανερώνουν τη μεγάλη υπόληψη και εκτίμηση που απολάμβανε ο Ρώμας στην επαναστατημένη Ελλάδα.

Ο Καραϊωάννης θα φανεί χρήσιμος στην Επιτροπή Ζακύνθου λίγο αργότερα (2/14 Απριλίου 1825), όταν οι ζακυνθινοί ευγενείς λαμβάνουν γνώση και ενημερώνουν τον Κουντουριώτη για συνωμοσία που εξυφάνθηκε στη Ζάκυνθο εναντίον της Διοικήσεως από ντόπιους συνεργάτες των φατριαστών Ζαΐμη και Λόντου. Στάλθηκε, μάλιστα, κάποιος Δ. Γραμματικόπουλος με σκοπό να οργανώσει τη δολοφονία των μελών της Διοίκησης. Για την αποτροπή αυτών των σχεδίων, η Επιτροπή αποστέλλει επιστολή προς τον Π. Καραϊωάννη με την προτροπή να συλληφθεί ο Γραμματικόπουλος («*να διενεργήσετε με δραστηριότητα ταύτην την πατριωτικήν μας είδησιν, η οποία είναι τόσον αναγκαία και ωφέλιμος ως προς την σωτηρίαν του ελληνικού έθνους*»), όπως και έγινε («*ο σημειωθείς ταραξίας εσυλλήφθη και από τα εν αυτώ γράμματα δεν εξεσκεπάσθη τίποτες. Ελήφθησαν όμως τα αναγκαία μέτρα, δια να μη μας βλάψη και αυτός και οι φίλοι του*»). [134] Η αποκάλυψη της συνωμοσίας και η άμεση αντίδραση των Ζακυνθίων στην αντιμετώπισή της αποτέλεσε, αναμφίβολα, ένα ακόμα δείγμα πίστης προς την ελληνική Διοίκηση και, ασφαλώς, εκτιμήθηκε θετικά από τον Κουντουριώτη στην παρούσα συγκυρία.

Σχετικό με το διαμεσολαβητικό ρόλο του Καραϊωάννη στη διακίνηση της αλληλογραφίας μεταξύ Ζακύνθου και κυβέρνησης φαίνεται ότι είναι και ένα ενημερωτικό σημείωμα, προς τον συνεργάτη της Επιτροπής Ζακύνθου Θεόδωρο Λεονταρίτη (;), που βρέθηκε στο Αρχείο Ρώμα. [135] Σε αυτό, ο αγγελιοφόρος Δ. Γράπλος ξεκινά από τον Πύργο, για να εγχειρίσει σώμα επιστολών στον πρόεδρο Γ. Κουντουριώτη, επιστολές που είχε στα χέρια του ο έπαρχος Πύργου, πιθανότατα από τα Ιόνια νησιά.

---

133 Ανέκδοτη επιστολή Καραϊωάννη προς Ρώμα από τον Πύργο, 3/15 – 3 – 1825 (ΧΥΙ).

134 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 189, 192, 205 / 3016, 3017, 3001 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης και 201 / 83 αρχ. Αλ. Ρώμα. Βλ., επίσης, Ιστορικόν Αρχείον Ύδρας, *ό.π.*, 4, 282 – 284 και 331 – 332.

135 Ανέκδοτη επιστολή Δ. Γράπλου εκτός αρίθμησης προς Θ. Λεονταρίτη από τον Πύργο, 15/4/1825 (Β).

Αλληλογραφία Επιτροπής με Νικηταρά: νουθεσίες, λόγια εκτίμησης, εμφύλιος και Νεόκαστρο, αγώνας στο Μεσολόγγι.

Η Επιτροπή Ζακύνθου φρόντισε επιμελώς, κατά το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, να διασφαλίσει διαύλους επικοινωνίας με τους διοικούντες τον ελληνικό Αγώνα. Αυτή η προσπάθεια προϋπέθετε – όπως ήδη τονίστηκε – να μην δοθούν καθόλου υπόνοιες ή να αναφυούν αμφιβολίες περί των ειλικρινών προθέσεών της. Στο πλαίσιο αυτό εξηγείται η σιωπή της αλληλογραφίας των Ζακυνθίων προς πρόσωπα, τα οποία φαίνεται ότι εκτιμούσαν, αλλά στην περίοδο των εμφυλίων τα πρόσωπα αυτά είχαν ταχθεί ενάντια στη Διοίκηση. Ενδεικτική ως προς αυτό είναι η επιστολή του Νικήτα Σταματελόπουλου ή Νικηταρά, [136] ενός από τους πλέον τακτικούς επιστολογράφους προς την Επιτροπή. Ο Νικηταράς επιζητά αποκατάσταση της μεταξύ τους αλληλογραφίας. Βρίσκεται φιλοξενούμενος του στρατηγού Γ. Τσόγκα [137] «*από ανέλπιστα περιστατικά*» (σαφώς υπονοεί τους εμφύλιους πολέμους και την αναγκαστική φυγή του από το Μωριά προς τη Δ. Στερεά) και στενοχωριέται που δεν έχει λάβει εδώ και καιρό γράμμα από τον Δραγώνα, παρά το γεγονός ότι ο ίδιος – όπως διακηρύσσει - θεωρεί τη Ζάκυνθο δεύτερη πατρίδα του (Ο Νικηταράς πριν από την επανάσταση είχε διαμείνει για αρκετό διάστημα στη Ζάκυνθο μαζί με τον Κολοκοτρώνη και γνώριζε όλους τους φιλικούς). Όσον αφορά τη δική του αμέλεια «*κατά τη διάρκεια των τεσσάρων ήδη χρόνων του Ιερού αγώνος μας*», αυτή οφείλεται στο γεγονός ότι «*τα προς την πατρίδα χρέη μου δεν με άφηναν ήσυχον, δια να ευχαριστήσω τους φίλους μου*». Η Επιτροπή – για τους λόγους που εξηγήσαμε – δεν ανταποκρίθηκε στο αίτημα του Νικηταρά, γι' αυτό ο Πελοποννήσιος οπλαρχηγός αναγκάστηκε να προβεί σε παρόμοια επιστολή επανασύνδεσης με τον Δραγώνα και αργότερα, (Μεσολόγγι, 21/4/1825), [138] όταν σχεδίαζε την αποχώρησή του από τη Δ. Στερεά, για να επιστρέψει στην Πελοπόννησο, που κινδύνευε από τον Ιμπραήμ.

Η αποκατάσταση της αλληλογραφίας που επιδιώκει ο Νικηταράς θα υλοποιηθεί με το γράμμα της Επιτροπής Ζακύνθου στις 27/4/1825, όταν πια ο εμφύλιος έχει λήξει και η επαφή των Ζακυνθίων με την ελληνική Διοίκηση έχει προχωρήσει. Η επιστολή αυτή αποκαλύπτει τόσο την εκτίμηση των μελών της Επιτροπής προς τον Νικηταρά,

---

136 Ανέκδοτη επιστολή Νικηταρά προς Κ. Δραγώνα από το Δραγαμέστο, 8/1/1825 (ΧΥ).

137 Ο Γεώργιος Τσόγκας από τη Βόνιτσα, «*άνθρωπος χαρακτήρος γενναίου και ανδρείου*», (κατά τον Γαζή, *ό.π.*, σχετικό λήμμα) μετείχε στις μάχες της Δυτικής Ελλάδας και στις πολιορκίες του Μεσολογγίου. Συντάχθηκε πάντα με το μέρος του Μαυροκορδάτου, σε σημείο που να αποκληθεί – μάλλον υπερβολικά - '*όργανο και ψευδομάρτυρας των φαναριώτικων σκοπών του*' (Δεληγιάννης, *ό.π.*, 2, 213). Αυτός φυγάδευσε στα Επτάνησα τους αντάρτες Ζαΐμη και Λόντο, ώστε να αποφευχθεί η παράδοσή τους στην κυβερνητική αρπάγη, δεν υπάρχει, όμως, αμφιβολία ότι εκείνος που είχε υπαγορεύσει τη φυγάδευση ήταν ο Μαυροκορδάτος, για να σώσει παλαιούς και προβλεπόμενους στο μέλλον συνεργάτες από την καταδρομή του αντίζηλού του Κωλέττη (Στασινόπουλος, *ό.π.*, σχετικό λήμμα).

138 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 212 / το πρωτότυπο περισώθηκε στην οικογένεια Δραγώνα.
Ήδη από τις αρχές Απριλίου οι Ζαΐμης, Λόντος και Νικηταράς είχαν κατέβει στην Ηλεία και ενεργούσαν μέσω του Δικαίου, φίλου του Κωλέττη, να αμνηστευθούν για χάρη της πατρίδας που κινδύνευε. «*Αλλ' η εις το Ναύπλιον διοίκησις εζούσεν ακόμη περισσότερον εις την ατμόσφαιραν που είχεν αφήσει οπίσω του ο εμφύλιος πόλεμος, παρά εις εκείνην που είχε δημιουργήσει ήδη η απόβασις του Ιμβραήμ. Αντί να προσπαθήσει να εξακριβώση τας πραγματικάς προθέσεις των επανελθόντων αρχηγών και να επωφεληθή τούτων, ενώ το Νεόκαστρον επολιορκείτο ακόμη και επετρέποντο ελπίδες να ανακοπή η εισβολή των αιγυπτιακών δυνάμεων εις ολόκληρην την Πελοπόννησον, διέταξε να 'κυνηγηθούν οι αντάρται' από παντού, να συλληφθούν και να μεταφερθούν εις το Ναύπλιον*» (Κόκκινος, *ό.π.*, 4, 600).

όσο και, παράλληλα, την ανάγκη που νιώθουν να συμβουλεύσουν πατριωτικώς κάθε αγωνιστή που αλληλογραφούσε μαζί τους, κάτι που είχε ήδη φανεί και νωρίτερα στις επιστολές προς Κωλέττη και Γκούρα. Οι νουθεσίες τους συνοδεύονται και από την ψύχραιμη εκτίμηση της τρέχουσας κατάστασης: «*Άμποτε τα πράγματα του Έθνους να εξακολουθούντο πάντοτε από ανθρώπους ομοίους της ευγενούς αφιλοκερδείας σου. Κατά δυστυχίαν όμως, η Ελλάς υστερείται τοιούτων ανδρών και δια τούτο πολλά υποφέρει από κάθε μέρος, από την υπόκρισιν πολλών, από την φιλοδοξίαν των κακών σπουδαίων, από την ανοησίαν των αρχόντων, από την απλότητα και αμάθειαν του λαού ... Συ πρόσεχε να μην απατάσαι από τα γλυκά αλλά φαρμακερά λόγια των λογιωτάτων, από τα πλακάκια των πολιτικών και από την αχορτασία των κοτσαμπασίδων. Η υποταγή εις τους νόμους και η φρόνησις ας είναι ο οδηγός σου*». [139] Σε αυτές τις παρατηρήσεις, επίσης, προβάλλει ανάγλυφα η πολιτική στάση των Ζακυνθίων, που εντοπίζουν εύστοχα τους γενεσιουργούς παράγοντες των δεινών της Πατρίδας τους.

Κατά το μήνα Μάιο η Επιτροπή δέχεται δύο, ακόμη, συνταρακτικές επιστολές του Νικηταρά (Μεσολόγγι, 19 και 30/5/1825). Με την πρώτη, αναγγέλλεται η πτώση του Νεοκάστρου και αποδίδεται στις εμφύλιες έριδες: «*Με τρέμουσαν πέναν και θλιβεράν φωνήν αναφέρομαι ... ότι το Νεόκαστρον παρεδόθη. Ας ίδωμεν λοιπόν, Αδελφοί, το τι έφερεν η ασυμφωνία και τα επακόλουθα αυτής, δηλαδή κυνηγιμός των πατριωτών και άλλα ... Άλλο όμως δεν εύχομαι παρά ο Κύριος να δώση φώτισιν εις τους πατριώτας μας και ένωσιν, δια να ημπορέσωμεν να βασταχθώμεν και να νικήσωμεν*». [140] Με τη δεύτερη, η απόφασή του να μείνει και να πολεμήσει για την υπεράσπιση του Μεσολογγίου. «*Μολονότι επροσκαλέστηκα από όλους τους ιδικούς μου εις την Πελοπόννησο, ίνα συναγωνισθώμεν εναντίον του λυσσασμένου Ιμπραήμ πασιά, βλέποντας όμως τον μέγαν κίνδυνον οπού επαπειλεί το Μεσολόγγιον, έκρινα αναγκαιότερον να σταθώ εδώ, οπού είναι ο πούντος, από τον οποίον κρέμαται η ελευθερία όλης της Ελλάδος*». Λόγια ενός αγωνιστή, ο οποίος απολάμβανε την απεριόριστη εκτίμηση των μελών της Επιτροπής που του γράφουν «*μας χαροποιεί η άδολός σου και ειλικρινής φιλία, δια την οποίαν ημείς κατ' εξοχήν σε σεβόμεθα και σε κηρύττομεν ως τον πρώτιστον των εναρέτων και ανδρείων πατριωτών ... εσύ ο πατριάρχης των στρατιωτικών*» (10/22 Ιουνίου 1825). [141]

---

139 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 217 / 89 αρχείου Αλ. Ρώμα.

140 Στις εμφύλιες συγκρούσεις αποδίδει και ο Δεληγιάννης την πτώση του Νεοκάστρου (*ό.π.*, 2, 256): «*Τοιούτον άθλιον και θλιβερόν τέλος έλαβεν η πτώσις του ενδόξου εκείνου φρουρίου του Νεοκάστρου ένεκα των καταχθονίων σκοπών δύο κακεντρεχών και αθλίων κομμάτων, εκ της ιδιοτελείας αυτών, και έγινε τόση χύσις αιμάτων, τόση αιχμαλωσία γυναικοπαίδων και τόσα εκατομμύρια χρήματα κατεσπαταλήθησαν επί ματαίω*». Βλ, επίσης, Κόκκινος, *ό.π.*, 4, 619.

141 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 232, 236, 243 / αρ. 3035, 3036 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης . Η εκτίμηση προς το Νικηταρά φαίνεται πως ήταν καθολική, όπως αποκαλύπτει ο Γαζής (*ό.π.*, σχετικό λήμμα): «*ο ήρως και το καύχημα της Πελοποννήσου, ου μόνον δια τους πολέμους και ανδραγαθίας του, αλλά και δια τας αρετάς του. Ην γαρ ο ανήρ αρειμάνιος, απλούς και άκακος, ειλικρινής και τίμιος, πιστός και φιλότιμος, δίκαιος και αμερόληπτος».* Εξαίρεση αποτελούν τα λόγια του Δεληγιάννη (*ό.π.*, 3, 70), ο οποίος δεν θα μπορούσε να υμνεί έναν ανεψιό του εχθρού του Κολοκοτρώνη: «*Ο Νικήτας, ο επονομασθείς από τινάς Τουρκοφάγος ... μ' όλον όπου έγινε η γενική αμνηστία κατά τα μέσα Μαΐου και διεβεβαιώθη ότι άπαντες οι καταδιωχθέντες επί ανταρσία ελάβομεν ενεργητικόν μέρος εις όλας τας εκστρατείας, εις όλας τας μάχας, εις όλους τους κινδύνους, και άλλοι εξ ημών έπεσαν ενδόξως μαχόμενοι, άλλοι έπεσαν αιχμάλωτοι και οι λοιποί κατεστράφημεν από τον τρομερώτατον εκείνον Σατράπη τον Ιμπραήμ πασιάν, αυτός δεν απεφάσισεν να έλθη εις την Πελοπόννησον να συμπολεμήση και συναποθάνη με ημάς, αλλ' έμεινεν εκεί ώστε να ίδη το τέλος της Ξερξικής εκστρατείας του νέου Αννίβα της Αιγύπτου*».

2.2.2 Η απάντηση στην αιγυπτιακή πρόκληση

2.2.2.1. Ενεργοποίηση δικτύου πληροφοριών

Οι ανέκδοτες επιστολές Ι. Πέτα και Ε. Βερνάρδου πληροφορούν για την απόβαση του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο. Αδικαιολόγητη αισιοδοξία.

Η Επιτροπή Ζακύνθου – μετά τις παρεμβάσεις της τις σχετικές με τον εμφύλιο πόλεμο – βρίσκει ένα ευρύτερο πεδίο ανάμιξής της στα εσωτερικά της Επανάστασης μετά την απόβαση των αιγυπτιακών δυνάμεων του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο. Πάντα, όμως, οι ενέργειές της στηρίζονται σε πλούσια ενημέρωση, που της προσφέρουν οι επιστολές από την Πελοπόννησο. Οι πρώτες αναφορές για την απόβαση του Ιμπραήμ και για τις αρχικές ελληνικές αντιδράσεις προέρχονται από δύο επιστολές του Ι. Πέτα. [142] Σε αυτές, ο Πέτας επιβεβαιώνει την αιγυπτιακή απόβαση στην Μεθώνη με περισσότερους από 15.000 στρατιώτες [143] και τη ματαίωση της αναχώρησης του Κουντουριώτη για την πολιορκία της Πάτρας («*λέγουν ότι απέρασε εις Ύδραν δια να εβγάλει εξήντα ελληνικά πλοία*»). Ο Ιμπραήμ επιχείρησε μια πρώτη αποτυχημένη έφοδο στο Νεόκαστρο, προς υπεράσπιση του οποίου έσπευσε ο στρατηγός Βάσσος (Μαυροβουνιώτης). [144] Είναι χαρακτηριστική της αφελούς και επιπόλαιας έπαρσης των Ελλήνων κατά τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή η υποτίμηση του αιγυπτιακού κινδύνου. Ο Πέτας αναφέρει πως «*οι Έλληνες κοινώς χαίρονται δι' αυτήν την απόβασιν, επειδή είναι βέβαιοι ότι όλοι θα γίνουν θύματα της δικαίας κατ' αυτών οργής των*».

Στο δεύτερο γράμμα του ο Ι. Πέτας (Πύργος, 4/3/1825) ενημερώνει την Επιτροπή για την αποστολή του Αναγνωσταρά κατά του Ιμπραήμ. Ο Αναγνωσταράς (Αναγνώστης Παπαγεωργίου) , Υπουργός πολέμου στην κυβέρνηση Κουντουριώτη, είχε αποσταλεί στα τέλη Φεβρουαρίου προς τα μεσσηνιακά κάστρα, για να συγκεντρώσει στρατεύματα και να οργανώσει τις αναγκαίες θέσεις. [145] Αυτή η

---

142 Ανέκδοτη επιστολή Ι. Πέτα προς Ρώμα από τον Πύργο, 20/2/1825 (XIII) και Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 170 / 2991 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

143 Ο αριθμός είναι υπερβολικός, αφού στις 11 και 12 Φεβρουαρίου [«*αποφράδα ημέρα*» κατά τον Κάρπο Παπαδόπουλο (*ό.π.* , 92)] ο Ιμπραήμ αποβίβασε 4.600 άνδρες, εκ των οποίων οι 600 ιππείς και στις 5 Μαρτίου άλλους 7.000 πεζούς και 400 ιππείς. Ατυχώς, «*όταν ο Ιμπραήμ περέπλεε την νοτιοδυτικής Πελοπόννησον και κατευθύνετο προς την Μεθώνην, δεν υπήρχε συντεθειμένος ελληνικός στόλος δια να τον αντιμετωπίση, ή να του προκαλέση καν αντιπερισπασμόν, κατά την απόβασιν των στρατιωτικών του δυνάμεων*» (Κόκκινος, *ό.π.*, 4, 587 – 589). Οι αιγυπτιακές δυνάμεις έφτασαν στις 15.000 άνδρες μόνο κατά τα τέλη Απριλίου, όταν ενισχύθηκαν με 4.000 ακόμα, την αποβίβαση των οποίων ο ελληνικός στόλος δεν μπόρεσε να αποτρέψει, λόγω έλλειψης πυρπολικών. Η τάση για υπερβολή φαίνεται και στον αριθμό 10.000, που δίνει ο Δεληγιάννης (*ό.π.*, 2, 233).

144 Ο γενναιότατος οπλαρχηγός της Εύβοιας Βάσος, καταγόμενος από το Μαυροβούνιο, διετέλεσε πληρεξούσιος στρατιωτικός στη β΄ εθνοσυνέλευση και στρατηγός με αποστολή την υπεράσπιση της Ύδρας το 1824. Παρέμεινε πιστός στους Κουντουριώτηδες, απόλυτα εξαρτημένος από τον Κωλέττη και διώκτης του Κολοκοτρώνη κατά το δεύτερο εμφύλιο (Οι Βούλγαροι του Χατζη – Στεφανή, που σκότωσαν τον Πάνο Κολοκοτρώνη, υπηρετούσαν στο σώμα του). Σύμφωνα με την αναφορά του Γαζή, (*ό.π.*, σχετικό λήμμα), έλαβε μέρος σε 36 μάχες («*εις τους πολέμους του όμως ήτον ατυχής ως επί το πλείστον*»).

145 Αξίζει να παρατεθεί εδώ ο χαρακτηρισμός του Αναγνώστη Παπαγεωργίου ή Αναγνωσταρά από τον Αγαπητό (*ό.π.*, 364 - 365): «*Φοβερός αρματωλός επί των ορέων και τρόμος των τυρρανούντων την πατρίδα του Τούρκων κατά τους μαύρους της δουλείας χρόνους.*

ενέργεια, παράλληλα με το διορισμό του Κ. Μεταξά ως γενικού Επιτρόπου για την αγορά τροφίμων από τα Επτάνησα, ήταν οι μόνες σπασμωδικές αντιδράσεις των πρώτων ημερών από μέρους της ελληνικής πλευράς στην αιγυπτιακή απόβαση. [146] Οι Έλληνες δεν είχαν συνειδητοποιήσει το μέγεθος του κινδύνου που τους απειλούσε, όπως αποδεικνύει και η παιγνιώδης εξήγηση για την καθυστερημένη αντίδραση των Ελλήνων στην απόβαση του Ιμπραήμ, την οποία προσφέρει στην Επιτροπή ο ίδιος ο υπουργός Πολέμου Αναγνωσταράς: «*Η άργιτά μας έως τώρα είναι, επειδή, καθώς γνωρίζετε, οι Έλληνες είναι ολίγον αργοπόρητοι, μάλιστα οπού επρόσμεναν το Πάσχα. Τώρα όμως συνάζονται, δια να κτυπήσωμεν τον εχθρόν, και ελπίζομεν εις Κύριον να τον αφανίσωμεν κατά κράτος και να μείνη εντροπιασμένος*». [147]

Μια ακόμα επιστολή [148] προσφέρει πληροφορίες για την κατάσταση στην Πελοπόννησο, αλλά και εικονίζει παραστατικά την υπέρμετρη ελληνική αισιοδοξία. Πρόκειται για το γράμμα που αποστέλλεται από τον Εμμανουήλ Βερνάρδο (ο οποίος – μετά από τετράμηνη ασθένεια [149] - αναλαμβάνει καθήκοντα γενικού Γραμματέα του υπουργείου δικαιοσύνης) προς τον Μανουήλ Γεωργίου. Το γράμμα αυτό βρέθηκε στο αρχείο του Δ. Ρώμα, αφού πιθανότατα κοινοποιήθηκε και σε αυτόν προς ενημέρωσή του για την κατάσταση στην επαναστατημένη χώρα. [150] «*Οι φετινοί εμφύλιοι πόλεμοι μας εμπόδισαν από το να λάβωμεν νέα βραβεία νίκης κατά των απίστων βαρβάρων, ελπίζω μ' όλον τούτο ότι εντός ολίγου θέλετε ακούσει τον αφανισμό του Αιγυπτιακού στρατεύματος*», διατρανώνει την πίστη του ο αποστολέας και μεταφέρει την πληροφορία που στέλνει από το Νεόκαστρο ο υιός του Μανιάτ Μπέη (Γ. Μαυρομιχάλης) πως «*έκαστος έλλην στρατιώτης δεν αποθνήσκει αν δεν φονεύση πρώτον ανά 30 Αιγυπτίους*» (!). «*Ο πρόεδρος Κουντουριώτης ... θέλει συγκροτήσει γενικήν μάχην και θέλει εξολοθρεύσει δι' όλου το Αιγυπτιακόν τούτο στράτευμα συνιστάμενον από 16 χιλιάδας*». Όσο για τον τουρκικό στόλο «*εξήλθεν από τα Δαρδανέλια ... διευθύνεται δε προς την Σάμον, όπου έχει να απολεσθή μετ' ήχου κανονίων Ελληνικών*». [151]

Απόστολος της Φιλικής Εταιρίας ακούραστος, ενθουσιώδης, πλήρης πυρός ιερού, κατά τας παραμονάς του αγώνος. Πρωταγωνιστής της επαναστάσεως από τας πρώτας ημέρας της εκρήξεώς της, μέχρι της ημέρας καθ' ην ... μάρτυς των θριάμβων του εξ Αφρικής κατακτητού, έπεσεν εν Σφακτηρία πλήρης τραυμάτων».

146 Ο στρατηγός Μεταξάς (*ό.π.* , 127, υποσ.) διορθώνει τον Τρικούπη, που εσφαλμένως αναφέρει ότι κατ' εκείνην την εποχήν ο Μεταξάς επισκέφθηκε ένεκα της αποστολής του την Ζάκυνθο (Τρικούπης, *ό.π.*, 202), διερωτώμενος «*πώς ηδυνάμην να πράξω τούτο αφού ήμην εξόριστος επί κεφαλική ποινή;*». Ο Φωτάκος καταλογίζει στον Μεταξά κακή διαχείριση, που είχε ως αποτέλεσμα την απώλεια τροφών και επιτηδείων (*Απομνημονεύματα*, ό.π., 2, 21 – 22).

147 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 194 / 3711 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

148 Ανέκδοτη επιστολή Ε. Βερνάρδου προς Ε. Γεωργίου από το Ναύπλιο, 5/4/1825 (XXYI).

149 Πρόκειται για τη συνηθισμένη την εποχή εκείνη «*λοιμική με τύφο και πολυχρόνιο πυρετό*», όπως πληροφορούμαστε από άλλη επιστολή του Βερνάρδου προς τον Ρώμα (Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 171 / 76 αρχ. Αλ. Ρώμα).

150 Η επαφή του Βερνάρδου με την οικογένεια Ρώμα είχε ξεκινήσει νωρίτερα, όπως δηλώνει η επιστολή του προς το γιο του Ρώμα, Κανδιάνο (Κύθηρα, 25/4/1824), όπου γίνεται αναφορά και στο Δ. Σολωμό (Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 145 / 59 αρχείου Αλ. Ρώμα).

151 Στις 30 Μαρτίου υδραίικη μοίρα (10 πολεμικά και 3 πυρπολικά) με επικεφαλής τον αντιναύαρχο Γ. Σαχτούρη ξεκίνησε από την Ύδρα αναζητώντας τον τουρκικό στόλο στο Αιγαίο. Στην Τήνο και στα Ψαρά ενώθηκε με αντίστοιχες σπετσιώτικες και ψαριανές μοίρες (ναύαρχος ο Απ. Ν. Αποστόλης). Αναζήτησαν τον τουρκικό στόλο στη Μυτιλήνη, αλλά επέστρεψαν άπρακτοι, καθώς τα τουρκικά πλοία είχαν αποσυρθεί πάλι στα Δαρδανέλια (Βακαλόπουλος, Η Επανάσταση κατά το 1825, *ό.π.*, 379).

Για τους δύο Κρήτες που εδώ αλληλογραφούν έχει σημασία ότι στο Νεόκαστρο βρίσκονται ήδη τρεις ανεψιοί του εν Πετρουπόλει Κρητός Εμμανουήλ Καλλέργη [152] και ότι στο νησί τους «*τινές των Ανωγιανών εκπληρούν τα χρέη των από καιρόν σε καιρόν»*, επιχειρώντας επιθέσεις στις τουρκικές δυνάμεις, μια που ακόμα δεν έχει αποφασιστεί η πολυπόθητη εκστρατεία για την απελευθέρωση της νήσου. [153] Στην προσπάθεια κινητοποίησης της Διοίκησης, ώστε να αναληφθεί η επιχείρηση απελευθέρωσης της Μεγαλονήσου, ο Βερνάρδος είχε πρωτοστατήσει λίγο νωρίτερα, όταν προσυπέγραψε πρώτος την έκκληση '*ταπεινών πατριωτών Κρητών*' προς το Λάζαρο Κουντουριώτη (Ναύπλιο, 30/12/1824). [154] Το ενδιαφέρον του Ρώμα για τις εξελίξεις στην Κρήτη είναι εμφανές από πολλές αναφορές της επιστολογραφίας του και πρέπει να αποδοθεί στον έπαινο που συνόδευε την οικογένεια από τα χρόνια της πολιορκίας του Χάνδακα, στην οποία είχε διακριθεί ο πρόγονός του Μούκιος. Άλλωστε, ο πατέρας και ο γιος του Δ. Ρώμα ονομάζονταν Κανδιάνος (= Κρητικός).

Λίαν ενδεικτική της αντίληψης που είχαν οι Έλληνες υπερασπιστές του Νεοκάστρου για την έκβαση της σύγκρουσής τους με τις αιγυπτιακές δυνάμεις είναι η επιστολή Λεβίδη προς την Επιτροπή, η οποία ομοιάζει με πολεμική ανταπόκριση από την πρώτη γραμμή του μετώπου. [155] Ο αγωνιστής συντάσσει την επιστολή του την ώρα της μάχης με τους '*στραβοαράπηδες*', βαστώντας μια μποτίλια ρούμι και σεργιανίζοντας στα ταμπούρια, όπως γράφει. Η προτροπή του προς το Ρώμα σαφής: «*Μην φοβείσαι δια το Νεόκαστρον τίποτε, αλλ' ούτε για άλλο μέρος ... και αν αγαπάς γράψον μοι να σου στείλω αράπιν και όταν εγλεντίζετε ενθυμάσθε και εμέ … τόσον μόνον σας λέγω ότι σήμερον εις την μάχην εθανατώθησαν εξήντα έως εβδομήντα εχθροί και από ημάς ούτε ένας*». Και όλα αυτά λίγες ημέρες πριν την πτώση του Νεοκάστρου (30/4/1825) και τη συμφορά στην Σφακτηρία!

---

152 Ο Εμμανουήλ Ι. Καλλέργης ήταν αξιωματικός του ρωσικού στρατού και κάτοχος κολοσσιαίας περιουσίας. Ενίσχυσε με μεγάλες χορηγίες την Επανάσταση. Ο Π.Β. Δερτιλής (*Συμβολή εις την δημοσιονομικήν ιστορίαν του αγώνος του 1821*, Θεσσαλονίκη (χ.έ.) 1971, 79) αναφέρει δωρεά του αποτελούμενη από 2.000 τουφέκια, είκοσι πεδινά κανόνια, 4.000 βολίδες και πυρίτιδα]. Ανεψιοί του ήταν οι Νικόλαος, Εμμανουήλ και Δημήτριος. «*Ο μεν απέρχεται ήδη εις Λόντραν με τα υπογεγραμμένα συμφωνητικά του Νέου δανείου των 15 χιλ. ταλήρων, ο δε είναι αρχηγός των πυροβολικής των τακτικών ένδον του Νεοκάστρου, και ο τρίτος στρατηγός ενός σώματος εκ των ατάκτων, και αυτός ένδον του αυτού φρουρίου*», γράφει ο Βερνάρδος. Ο ανεψιός Εμμ. Καλλέργης, φιλότιμος και καλλιεργημένος νέος (μιλούσε αγγλικά, ιταλικά, γερμανικά), συνέβαλε τα μέγιστα στην άμυνα του Νεοκάστρου με τους 80 πυροβολητές του, εκ των οποίων μόνο οι 28 επέστρεψαν σώοι στο Ναύπλιο (Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 64). Ο ίδιος θα αναλάβει αργότερα, με το βαθμό του λοχαγού, τη διοίκηση του σώματος πυροβολικού στον τακτικό στρατό του Φαβιέρου και θα σκοτωθεί στη μάχη του Αναλάτου (24/4/1827).

153 Η κατάπνιξη της επανάστασης στην Κρήτη είχε συντελεστεί ήδη από την άνοιξη του 1824 μέσα σε ένα όργιο από σφαγές, βιαιότητες και αιχμαλωσίες, στις οποίες είχαν προβεί τα τουρκικά στρατεύματα του Χουσεΐν μπέη. Στο νησί είχαν απομείνει όσοι υπό το κράτος της βίας και του τρόμου είχαν δηλώσει φαινομενική υποταγή και όσοι είχαν καταφύγει στα απόκρημνα φαράγγια των άγριων βουνών. Μερικές ομάδες λημέριαζαν στα ορεινά χωριά των Σφακίων, κατέβαιναν από καιρό σε καιρό στις πεδιάδες, άρπαζαν τα ζώα, το λάδι και σκότωναν όσους Τούρκους έβρισκαν μεμονωμένους (Κατηφόρη, *ό.π.*, 345).

154 Ιστορικών Αρχείον Ύδρας, *ό.π.*, 4, 518.

155 Ανέκδοτη επιστολή Στ. Λεβίδη προς Δ. Ρώμα από το Νεόκαστρο, 25/4/1825 (XXXII).

Υπομνήματα και επιστολές της Επιτροπής προς Κουντουριώτη και Τσαμαδό οργανώνουν μυστικό δίκτυο ανταλλαγής πληροφοριών. Η τεκτονική εμπειρία προς όφελος του Αγώνα.

Η πρώτη αντίδραση της Επιτροπής στην αιγυπτιακή απόβαση ενυπάρχει στο Υπόμνημα της 24ης Φεβρουαρίου 1825, [156] όπου ο ανώνυμος επιστολογράφος προτείνει στην ελληνική κυβέρνηση να διπλασιάσει την επαγρύπνησή της, ώστε να προλάβει τις κινήσεις του Ιμπραήμ ως προς τον «*κοινωνιτικόν μολυσμόν* των δωροδοκιών - που θεωρούνται «*σκληρότεροι εχθροί των ελληνικών ψυχών αφ' ότι είναι αι κυρίως πολεμικαί έφοδοι*». [157] Ταυτόχρονα, υπογραμμίζει την πιθανότητα προσέλκυσης από την ελληνική κυβέρνηση ευρωπαίων στρατιωτικών, που υπηρετούν στο αιγυπτιακό στράτευμα. Τέλος, προβαίνει σε μια σειρά νουθεσιών προς την ελληνική κυβέρνηση, ώστε «*να είναι η έκβασις των πράξεών της λαμπρά και να εξαλειφθή η κηλίς των παρελθόντων σφαλμάτων των Ελλήνων*». Οι νουθεσίες αυτές αφορούν ένα ευρύ φάσμα τομέων, από την ανάγκη «*να μην αφίσει η Διοίκησις την φρόνησιν εις τας αποφάσεις της, αλλά να παραβλέψει παν είδος προσωπικής συστολής, οπού είναι ο λόγος περί ασφαλείας και υπολήψεως της πατρίδος*» ως «*την ακάματον επιδεξιότητα που πρέπει να αναλάβει η Διοίκησις, ώστε να ευθύνη εις παν στρατιωτικόν επιχείρημα την αμίμητον ανδρείαν των Ελλήνων*».

Στο Υπόμνημα της 16/28ης Μαρτίου[158] τα μέλη της Επιτροπής (Ρώμας, Δραγώνας, Στεφάνου) ενημερώνουν τον Κουντουριώτη ότι ήδη έχουν στήσει ένα μυστικό δίκτυο συλλογής πληροφοριών από το αιγυπτιακό στρατόπεδο. Επιχειρούν, μάλιστα, να οργανώσουν την ασφαλή αποστολή αυτών των πληροφοριών στην ελληνική κυβέρνηση, καθώς έχουν ήδη συλλέξει τα πρώτα στοιχεία για τον αριθμό και την οργάνωση των αιγυπτιακών στρατευμάτων και για τις κινήσεις του αιγυπτιακού στόλου προς εφοδιασμό της Πάτρας (οι πληροφορίες συλλέχτηκαν από επιστολές που έπεσαν στα χέρια των μελών της Επιτροπής και αποδεικνύουν την άγρυπνη παρακολούθηση από μέρους τους του αιγυπτιακού στρατοπέδου). Σημειώνουν πως από εδώ και στο εξής θα υπογράφουν – αποκαλύπτοντας την τεκτονική τους υπόσταση και προέλευση - με τη συνθηματική λέξη '*Τρισυπόστατος'*. (η υπογραφή αυτή δεν τηρήθηκε κατόπιν, καθώς στα έγγραφα της Επιτροπής ετίθεντο και τα τρία ονόματα, χωρίς να αναγράφεται ότι αποτελούν Επιτροπή). Τα γράμματα από την Ελλάδα ορίζουν ότι θα πρέπει να απευθύνονται προς τον Κωνσταντίνο Δραγώνα

Στο Υπόμνημα αυτό της Επιτροπής Ζακύνθου επισυνάπτεται – ώστε να λάβει γνώση ο Κουντουριώτης – και μια επιστολή, που απευθύνεται προς τον Μαυροκορδάτο. [159] Σε αυτήν, «*οι θρήνοι της νυν υπέρ ποτέ κατατραυματιζομένης φιλτάτης Ελλάδος*» αναγκάζουν τα μέλη της Επιτροπής να προτρέψουν το Μαυροκορδάτο – με την ιδιότητά του ως Γενικού Γραμματέα του Εκτελεστικού - να κάμη ώστε να υλοποιηθούν οι σκέψεις τους «*ως τάχιστα, δια το στενόν μάλιστα του καιρού και το τούτων βάρος και αξίαν*».

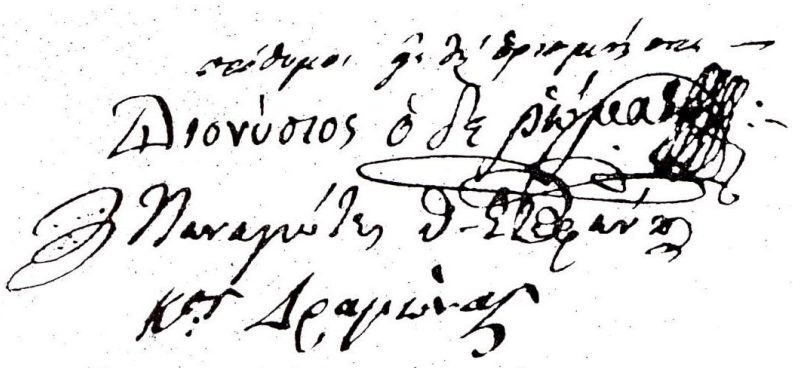
---

156 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 165 / 3005 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

157 Σε επιστολή Ρωμαίη προς Ροζαρώλ (Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 231 / 3693 και 3694 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης) μαθαίνουμε ότι ο γάλλος στρατηγός Joseph – Anthelm Seve είχε συμβουλεύσει τον Ιμπραήμ για τη χρήση της δωροδοκίας με στόχο τον προσεταιρισμό Ελλήνων αγωνιστών.

158 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 174 / 3006 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης και Ιστορικόν Αρχείον Ύδρας, *ό.π.*, 4, 223 – 229.

159 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 175 / 300 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης

Οι υπογραφές των μελών της Επιτροπής Ζακύνθου (διακρίνονται τα τεκτονικά σημεία: σύμβολα και
τελείες) από τη συγκεκριμένη επιστολή προς τον Αλ. Μαυροκορδάτο (Γ.Α.Κ., Αρχείο Αλ. Μαυροκορδάτου, αρ. 2727) από Κονόμος, *Ο Δ. Ρώμας και η ελληνική εθνεγερσία, ό.π.*, 82

Στις 30/3 – 11/4 1825, η Επιτροπή αποστέλλει επιστολές προς τον πρόεδρον Γεώργιον Κουντουριώτη και προς τον Αν. Τσαμαδό, με τις οποίες γίνεται φανερό ότι οι ενέργειες των Ζακυνθίων έχουν πολύ ουσιαστικό περιεχόμενο. [160] Σε αυτήν την ανταπόκριση υπάρχει η λεπτομερής και αποκαλυπτική ανάλυση του δικτύου που είχε εγκαταστήσει η Επιτροπή, προκειμένου να συλλέγει πληροφορίες. Ο βασικός πληροφοριοδότης της είναι ο χιλίαρχος Ρωμαίη, ο οποίος υπηρετεί στο στράτευμα του Ιμπραήμ και - λόγω της τεκτονικής σχέσης του με το στρατηγό Ροζαρώλ [161] – είναι πάντα πρόθυμος να πληροφορήσει τους Έλληνες για τα στρατιωτικά σχέδια των Αιγυπτίων. Οι επιστολές και εκθέσεις του Ρωμαίη στο αρχείο Δ. Ρώμα είναι πολλές [162] και αφορούν πλήθος πληροφοριών από το στρατόπεδο των Αιγυπτίων (ονόματα Ευρωπαίων αξιωματικών και Ελλήνων προδοτών, τη δύναμη και την οργάνωση των αιγυπτιακών μονάδων, τις συνθήκες διαβίωσης των Ελλήνων αιχμαλώτων), αλλά και αξιόλογες οδηγίες για την απόκρουσή τους στο πεδίο της μάχης. Ο συνταγματάρχης του μηχανικού Ιωάννης Ρωμαίη ήταν ο μόνος Ευρωπαίος αξιωματικός του σώματος αυτού στο στράτευμα του Ιμπραήμ.

Η Επιτροπή συντηρεί αυτό το δίαυλο επικοινωνίας με δικά της έξοδα και κινδύνους τηρώντας όλους τους συνωμοτικούς κανόνες (διπλές επιστολές – φανερές και απόρρητες - μυστικοί κώδικες, έμπιστα πρόσωπα) και αυτό ζητά η Επιτροπή να

---

160 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 184, 185, 186 / 3013, 3014, 3015 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης και Ιστορικόν Αρχείον Ύδρας, *ό.π.*, 4, 270 – 274.

161 Ο υποστράτηγος Ιωσήφ Ροζαρώλ, διοικητής μεραρχίας υπό τον Μυρά (Ερρίκου Φορνέζη, *Εβδομάς εν Καταλόγω των Φιλελλήνων. Πλήρης καταγραφή των εν Ελλάδι αγωνισθέντων φιλελλήνων*, έτος Α΄, 1884, αρ. 5/224, σελ. 94), πρώην στρατιωτικός διοικητής Ζακύνθου επί αυτοκρατορικών Γάλλων ήθελε να πολεμήσει υπέρ της ελληνικής ελευθερίας, αλλά κυρίως να μεταχειρισθεί κατόπιν το ελληνικό στράτευμα, το οποίο ο ίδιος θα γύμναζε και θα κατάρτιζε, για την απελευθέρωση της πατρίδας του Νεάπολης (Φωτάκος, *Απομνημονεύματα*, ό.π., 2, 252). Ο ναπολιτάνος στρατιωτικός είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα των φιλελλήνων δεύτερης γενιάς, που – λιγότερο ενθουσιώδεις για το αρχαιοελληνικό μεγαλείο από τους φιλέλληνες των αρχών του Αγώνα – έρχονται να πολεμήσουν, συνδυάζοντας την προσφορά στην Ελλάδα με το ατομικό και το εθνικό τους συμφέρον. Μέλη της ζακυνθινής τεκτονικής στοάς ήταν τόσο ο Ροζαρώλ όσο και ο Ρωμαίη (Κονόμος, *ό.π.*, 96 – 98. Βλ., επίσης, D. Dakin, *British Intelligence of Events in Greece, 1824 – 1827: Documentary collection*, Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος, Αθήνα 1959, τόμ. 13, 87).

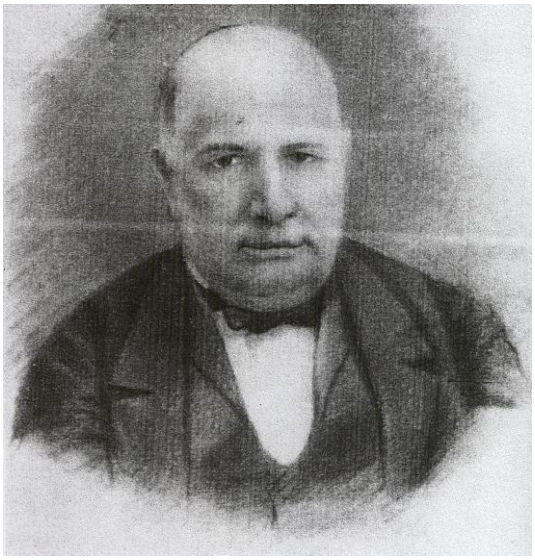
162 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 177, 181, 211 / 78, 39, 87 αρχείου Αλ. Ρώμα - 199, 218, 242, 270 / 3695, 3691, 2999, 3804 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης - 228 / αρχείου Π. Ρώμα.

τηρηθεί και από τον Κουντουριώτη στις επαφές του μαζί της. Στη συγκεκριμένη επιστολή, η Επιτροπή Ζακύνθου επισυνάπτει και ένα ξεχωριστό σημείωμα, όπου – εκφράζοντας την αγωνία της για τυχόν αδέξιους χειρισμούς που θα έθεταν σε κίνδυνο το μυστικό τους σχέδιο - εφιστά την προσοχή του προέδρου στο να αναγνώσει και να σκεφτεί τα γράμματα κατ' ιδίαν «*μήπως και επισυμβή τι απροσδόκητον, το οποίον δύναται να επιφέρη όχι μικράν ζημίαν εις την τελείαν διενέργησιν και εκπλήρωσιν του εκκινημένου σχεδίου μας προς ωφέλειαν και υπόληψιν του ημετέρου έθνους*», καθώς «*εις τοιαύτα επιχειρήματα χρειάζεται μεγάλη προσοχή και πονηρία*».

Ενδεικτική των προφυλάξεων που ελάμβανε η Επιτροπή, προκειμένου να μην αποκαλυφθούν οι συνωμοτικές της ενέργειες, αποτελεί μία επιστολή του Εμμ. Βερνάρδου προς τον Δ. Ρώμα (Ναύπλιο, 4/3/1825). Ο πονηρότατος Δραγώνας ο οποίος ανέγνωσε πρώτος το περιεχόμενό της, όταν η επιστολή αυτή πέρασε - όπως και οι περισσότερες – από το λοιμοκαθαρτήριο, φρόντισε για την άμεση διαβίβασή της στον Ρώμα, υποσημειώνοντας ιδιοχείρως «*προσκυνήσατε εκ μέρους μου τον Δραγώνα, ο οποίος εξετέλεσε εντελώς όλας τας παραγγελίας*». Έτσι, ο Ρώμας ενημερώθηκε για τις ενέργειες του Δραγώνα, χωρίς να χρειαστεί να ανταλλαγεί μεταξύ τους επιστολή, η οποία ίσως καθίστατο ύποπτη στις βρετανικές Αρχές. Όπως σημειώνει ο Ντ. Κονόμος «*Ο Δραγώνας εκμεταλλεύεται την εμπιστοσύνη των Άγγλων και μεταβάλλει το Λοιμοκαθαρτήριο σε μυστικό τόπο συνεντεύξεων των ερχομένων δήθεν ως ταξιδιωτών Ελλήνων οπλαρχηγών και απεσταλμένων της προσωρινής κυβερνήσεως μ' αυτόν και τον Δ. Ρώμα*» και ως «*ανήρ πνεύματος ισχυρού, επιχειρηματίας και πατριόφρων, αναπτύσσει δεξιότητα διανοίας, μετέρχεται επιτηδείως πάσαν εμπιστευμένην εις εαυτόν υπόθεσιν του αγώνος, εφευρίσκει παν μηχάνημα όπως νικηθή πάσα δυσκολία, καταστραφή πάσα ραδιουργία, διακοπή πάσα πλεκτάνη ψευδοπολιτικής*». [163] Παρόμοιο παράδειγμα συνωμοτικότητας αποκαλύπτει και η αλληλογραφία του Ροζαρώλ με την Επιτροπή: όταν ο στρατηγός ζητά από το Δραγώνα να του αποσταλούν οι επιστολές του Ρωμαίη, δεν αναφέρει στο γράμμα του το όνομα του κοινού φίλου. [164]

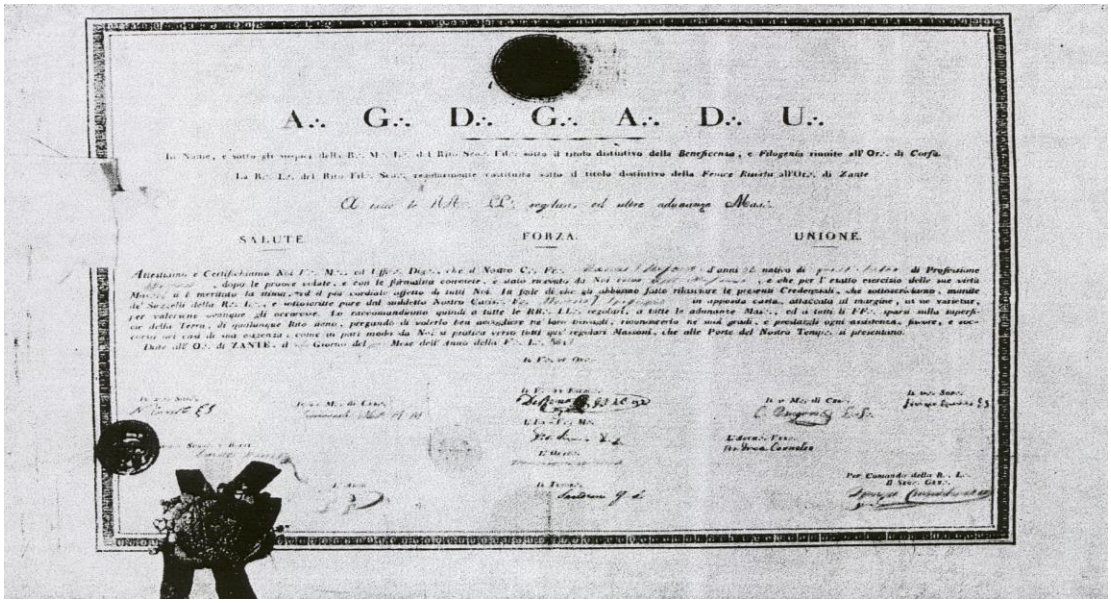
Κωνσταντίνος Δραγώνας (1780 – 1858)
Ελαιογραφία σε χαλκό αγνώστου.
πρωτότυπο παρά Σπ. Δ. Πελεκάση
Ντ. Κονόμος, Ζακυνθινοί Φιλικοί

Παναγιώτης Μαρίνος Θ. Στεφάνου (1792 – 1863)
Φωτογραφία, Οικία Δημ. Διον. Στεφάνου, Αθήνα.
Ντ. Κονόμος, Ζακυνθινοί Φιλικοί

163 Κονόμος, *Ζακυνθινοί Φιλικοί*, Αθήνα (χ.έ.) 1966, 57 – 58.
164 Ανέκδοτη επιστολή Ροζαρώλ προς Δραγώνα από την Ζάκυνθο, 10/6/1825 (XLIX).

Όπως είναι εμφανές από τη μελέτη των συγκεκριμένων επιστολών και υπομνημάτων, οι Ζακύνθιοι πατριώτες ουσιαστικά λειτουργούν ως μυστικοί πράκτορες, επιτυγχάνοντας πρόσβαση στα απόρρητα σχέδια του Ιμπραήμ και ενημερώνοντας με άκρα μυστικότητα τους Έλληνες ηγέτες για τις κινήσεις του εχθρού. Εδώ ο Ρώμας αξιοποιεί τις εμπειρίες του από το μασονισμό, οργανώνοντας ένα δίκτυο έμπιστων απεσταλμένων, που επιχειρούν με βάση τις αρχές της συνωμοτικότητας να έχουν πρόσβαση στις πιο απόρρητες πληροφορίες.

Το τεκτονικό δίπλωμα του Παναγιώτη Θ. Στεφάνου (1792 – 1863) της Ζακυνθινής Στοάς 'Beneficenza e Filogenia riunite' (1817), με την υπογραφή και του Δ. Ρώμα. Αρχείο οικογένειας Στεφάνου (Ντ. Κονόμος, Ζακυνθινοί Φιλικοί)

Συγχρόνως, η Επιτροπή προωθεί τις πληροφορίες και προς τους αγωνιστές του Νεοκάστρου, αποστέλλοντας επιστολή προς τον «Γενναιότατον Ναύαρχον της εν Νεοκάστρω Ελληνικής Μοίρας κύριον Αναστάσιον Τσαμαδόν», όπου ο ναύαρχος παροτρύνεται να δώσει βάση στις επιστολές του Ρωμαίη (είναι «*διορισμένος επίτηδες να σας ειδοποιή περί παντός κατά καιρόν γενομένου, το οποίον επιζητεί την ετοίμην σας συνδρομήν εις αντενέργειαν παντός εχθρικού εγχειρήματος*»). Οι επιστολές του Ρωμαίη προς το Ροζαρώλ αποστέλλονται στον Αν. Τσαμαδό, μέσω του ζακυνθινού καπετάνιου Πέτρου Μεσήνη. [165]

Η Επιτροπή Ζακύνθου επιτυγχάνει, επίσης, να έχει πρόσβαση σε πληροφορίες για τις κινήσεις του αιγυπτιακού στόλου στο Ιόνιο πέλαγος. Σε επιστολή της προς τους Ανδρέα Μιαούλη και Αναστάσιο Τσαμαδό, δίνεται η πληροφορία για την αποστολή αιγυπτιακών πλοίων από τον Κορινθιακό κόλπο στην Πρέβεζα, προκειμένου να μεταφερθούν εχθρικά στρατεύματα στην Πελοπόννησο, και ζητείται η λήψη άμεσων μέτρων από την ελληνική πλευρά. Σε σύγχρονη επιστολή προς τον Γεώργιο Κουντουριώτη επαναλαμβάνεται προς ενημέρωσή του η ίδια πληροφορία. [166] Στα τέλη του μηνός Απριλίου υπάρχουν τρεις ακόμα δημοσιευμένες επιστολές προς το ναύαρχο Τσαμαδό και μία προς το Μιαούλη (2/15 – 5 – 1825) στο Νεόκαστρο, οι οποίες επικεντρώνονται στην κοινοποίηση ειδήσεων για τις κινήσεις του εχθρικού

165 Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 32.
166 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 197, 198 / 3021 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης και Ιστορικόν Αρχείον Ύδρας, *ό.π.*, 4, 312 – 313.

στρατεύματος και στόλου σε Ρούμελη και Αλβανία αντίστοιχα, προκειμένου να προληφθούν τυχόν αρνητικές εξελίξεις. [167] Σε αυτές τις επιστολές διατυπώνεται η άποψη ότι «*η Ελλάς ανεγνώρισε μέχρι τούδε την σωτηρίαν της, ως και εφεξής θέλει γνωρίση την ανεξαρτησίαν της και δόξαν ως επί το πλείστον από τους σκέπτοντας ήρωας την θαλάσσιόν της δύναμιν*».

Ο Κουντουριώτης θα απαντήσει στο γράμμα της Επιτροπής της 30/3 – 11/4/1825, αλλά η επιστολή του (Σκάλα, 14/4/1825) [168] δεν δείχνει ότι αντιλαμβάνεται τη σπουδαιότητα των πρωτοβουλιών της Επιτροπής ούτε επιδεικνύει κάποια ταχύτητα στην εκμετάλλευση των πληροφοριών που του αποστέλλονται. Ο πρόεδρος παραδέχεται ότι «*τα καθ' ημάς είναι κατά το παρόν ολίγον αδρανή*» και αποδίδει αυτήν την αδράνεια στο ότι «*διάφοροι ιδιωφελείς και ανόητοι περέλυσαν πολλά εκ των σχεδίων μας*» και στο ότι «*η τύχη εβοήθησεν έως τώρα τον εχθρόν. Αλλά το Νεόκαστρον είναι εκτός κινδύνου και καταγίνομαι να συστήσω πελοποννησιακόν στρατόπεδον, αφού μάλιστα απεσύρθησαν τα αιώνια όργανα των ταραχών και καταχρήσεων ... Εις την Αν. Ελλάδα ενίκησεν ο Σ. Γκούρας τον Τουρκοδυσσέα και, εάν πιστεύσωμεν νεωτέρας ειδήσεις, τον εζώγρησε κιόλας*». Είναι φανερό πως η προσοχή της Διοίκησης περισπάται από τα τρέχοντα εσωτερικά προβλήματα, αδυνατώντας να αξιοποιήσει το κατασκοπευτικό δίκτυο των Ζακυνθίων.

Η πραγματικότητα αυτή γίνεται αντιληπτή από τα μέλη της Επιτροπής, τα οποία σε σχεδόν σύγχρονη επιστολή τους προς τον Γ. Κουντουριώτη (2/14 Απριλίου 1825) [169] στηλιτεύουν την αδράνεια της ελληνικής Διοίκησης, η οποία άφησε να περάσουν τριάντα πέντε ημέρες, χωρίς να εναντιωθεί αποφασιστικά στην απόβαση του Ιμπραήμ. «*Αύτη η αδράνεια δεν δύναται παρά να προξενήση δυστυχίαν εις το Έθνος και αύτη αψυχεί τον όστις σας βοηθεί και κατασταίνει περιφρονημένον εις τα όμματα των έξω το ελληνικόν όνομα και εμψυχόνει την εναντίαν φατρία, ήτις υπάρχει εις την Ευρώπην*». [170] Συμβουλεύει, λοιπόν, τον πρόεδρο του εκτελεστικού: «*μήτε επιχειρίζεσθε εις πράγματα, τα οποία να μην είναι από ημάς εδώ ωριμασμένα και συμβουλευμένα ... Βεβαιωθείτε ότι ημείς εδώ είμεθα εις κατάστασιν να γνωρίζωμεν τα πάντα και να τα ζυγίζωμεν Μη πιστεύετε εις παν ό,τι δεν διαβαίνει και δι' ημών, και μην αφίνετε να κυριεύεσθε αιφνηδίως και απολύτως από τας αυτάς κακοτεχνίας και μηχανουργίας, αι οποίαι μέχρι τούδε κατετραυμάτισαν την Ελλάδα και την ώθησαν πολλάκις εις τον κρημνόν, δι' έλλειψιν φώτων, αγχίνοιας και διοικητικής πολιτικής διευθύνσεως*». Από τις διατυπώσεις της επιστολής, ο Ρώμας και οι συνεργάτες του προδίδουν την αγωνία τους για την τύχη των προσπαθειών τους, οι οποίες δεν φαίνονται να τίθενται σε πρώτη προτεραιότητα από τους διοικούντες τον Αγώνα.

---

167 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 213, 220, 221, 222, αρ. 3025, 3026, 3029, 3030 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

168 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 205 / 3001 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

169 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 189 / 3016 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης και Ιστορικόν Αρχείον Ύδρας, *ό.π.*, 4, 282 – 284.

170 Ο Κονόμος (*Ο Δ. Ρώμας και η ελληνική εθνεγερσία*, ό.π., 97) καυτηριάζει τους *αιώνιους Έλληνες που* «*είχαν άλλα σοβαρότερα ζητήματα να λύσουν αναμεταξύ τους κι έτσι πού καιρός ή μυαλό των υπευθύνων ηγετών για να προλάβουν, όσο υπήρχε ακόμα καιρός, όλα τα κινήματα του Ιμπραήμ!*».

2.2.2.2. Προώθηση της ιδέας δημιουργίας τακτικού στρατού

Το θέμα του στρατηγού Ροζαρώλ και η ίδρυση τακτικού στρατού. Αποτυχία της ανταπόκρισης των ζακυνθίων με την ελληνική Διοίκηση.

Σε άμεση συνάρτηση με τις πληροφορίες που έρχονταν από το αιγυπτιακό στρατόπεδο και τη συνεργασία της Επιτροπής με τους Ρωμαίη και Ροζαρώλ είναι η προσπάθεια των Ζακυνθίων να προωθήσουν την ιδέα της ίδρυσης ελληνικών τακτικών στρατιωτικών σωμάτων. Ο Ρώμας είχε αντιληφθεί την αναγκαιότητα οργάνωσης τακτικού στρατεύματος, το οποίο θα μπορούσε να αντιπαραταχθεί σε μάχες εκ του συστάδην με τους πειθαρχημένους Αιγύπτιους λογχοφόρους, [171] καθώς ο ανταρτοπόλεμος των Ελλήνων δεν θα μπορούσε πια να προσφέρει, όπως συνέβη στις αρχές του Αγώνα. Όπως εύστοχα σημειώνει ο Απ. Βακαλόπουλος «*Μετά την απόβαση του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο οι μάχες αρχίζουν να χάνουν την παλαιά τους ομηρική όψη, τον χαρακτήρα των θορυβωδών εκείνων ατάκτων συγκρούσεων, που δεν έχουν αποφασιστική ροπή στην εξέλιξη του πολέμου, ούτε και μεγάλο αριθμό νεκρών και τραυματιών. Τώρα τείνουν να πάρουν τα κύρια χαρακτηριστικά των συγκρούσεων των ευρωπαϊκών στρατών: γίνονται αποφασιστικές και πολύνεκρες*». [172]

Ο Ιταλός φιλέλληνας Ιωσήφ Ροζαρώλ (1775 – 1825)
Ελαιογραφία στο μουσείο Ριζορτζιμέντο της Ρώμης
(Ντ. Κονόμος, *Ο Δ. Ρώμας και η ελληνική εθνεγερσία*, ό.π., 96)

Στην άποψη περί ανάγκης δημιουργίας τακτικού στρατού κατέληξε ο Ρώμας προφανώς επηρεαζόμενος από τις «*Σκέψεις του Μάρτυρος της Ελευθερίας*» στρατηγού Ροζαρώλ, οι οποίες δηλώνονται σε μια λίγο κατοπινή έκθεσή του προς την «*Τριανδρίαν της Ελλην. Ελευθερίας*» (Ζάκυνθος, 18 - 30/4/1825). Αυτήν την έκθεση ο Καμπούρογλου χαρακτήρισε «*έργον πρώτης δυνάμεως δια την εμβρίθειαν, πολυμάθειαν, ειλικρίνειαν και το θάρρος των ιδεών του*». [173] Σε αυτήν ο στρατηγός υπεραμυνόταν των δυνατοτήτων του οργανωμένου στρατεύματος: «*Δεν γίνεται επανάστασις άνευ πολέμου, ουδ' αποτέλεσμα πολέμου χωρίς μάχας, ουδέ μάχαι άνευ στρατού, ουδέ στρατός άνευ εντέχνου καταρτισμού πάντων των σωμάτων, άτινα αποτελούσιν εν στράτευμα, ουδέ τέχνη άνευ στρατηγού, όστις να την εφαρμόση ίνα νικήση, ουδέ, τέλος, νίκη, αν η κορυφή του στρατού δεν έχη πεποίθησιν και μάθησιν».* [174] Νωρίτερα, σε ένα γράμμα του Ρωμαίη προς το Ροζαρώλ (Μεθώνη, 8 -

---

171 Ο Γ. Γαζής (*ό.π.*, σχετικό λήμμα) αποδίδει τη δύναμη του Ιμπραήμ σε «*τρία τινά: Από την φοβεράν ιππικήν των περίφημων κιολεμένιδων. Από τον τακτικόν στρατόν, τον οποίον διεύθυναν αξιωματικοί της Γαλλίας αρνησίθρησκοι ... και τρίτον από Ευρωπαίους, ους είχεν εις τον στόλον*».

172 Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 380

173 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Εισαγωγή, ογ΄.

174 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Α΄, 208 / 86 εγγράφων Αλ. Ρώμα - 199 / 3695 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

20/4/1825), τονιζόταν πόσο σημαντικό και ουσιώδες θα ήταν για τους Έλληνες αν εφοδιάζονταν με όπλα και ξιφολόγχες, για να μπορούν να αντιστέκονται όχι μόνο στις εφόδους του ιππικού, αλλά και στις συγκρούσεις με το πεζικό. Ο αυτόπτης μάρτυρας των γεγονότων του Νεοκάστρου Ρωμαίη τονίζει ως μεγάλο δίδαγμα από τις εχθροπραξίες την επείγουσα και σπουδαιότατη ανάγκη να οργανωθούν τάγματα τακτικού πεζικού, πυροβολικού, μηχανικού και ας είναι μικρά, για να μπορέσουν να νικήσουν τους Αιγυπτίους, «*που στην πραγματικότητα δεν αξίζουν παρά μόνο τόσο όσο τους κάνει ν' αξίζουν η απειρία των Ελλήνων*». [175]

Η σκέψη των Ζακυνθίων ήταν να προτείνουν στην ελληνική Διοίκηση την πρόσληψη του στρατηγού Ροζαρώλ ως *΄Γενικού Διδασκάλου των ελληνικών στρατευμάτων*', καθώς ο στρατηγός ήταν ικανός «*να ανανεώσει μαθήσεις και εξ αρχής να διδάξει στρατεύματα, παντελώς στερημένα και αμαθή προς στρατιωτικήν γύμνασιν, οποίοι είναι οι ημέτεροι ομογενείς*» (Υπόμνημα της 16/28ης Μαρτίου προς τον Κουντουριώτη [176]). Τα μέλη της Επιτροπής (Ρώμας, Δραγώνας, Στεφάνου) είχαν από νωρίς προχωρήσει στη βολιδοσκόπηση του ναπολιτάνου στρατηγού, ο οποίος δεχόταν να έλθει στην Ελλάδα υπό τον όρο της πολιτογραφήσεώς του ως Έλληνα πολίτη και της άρνησης εκδόσεώς του σε οποιοδήποτε ευρωπαϊκό κράτος. Οι συζητήσεις με το στρατηγό είχαν προχωρήσει αρκετά, φθάνοντας ως τις λεπτομέρειες της μισθοδοσίας του. Η Επιτροπή ενημέρωσε για όλα αυτά τον Πρόεδρο και προθυμοποιήθηκε να ενισχύσει με δάνειο δύο χιλιάδων ταλήρων την ελληνική κυβέρνηση για την ευόδωση της συγκεκριμένης συνεργασίας.

Τα μέλη της Επιτροπής προσέδιδαν εξαιρετική σημασία, για την αντιμετώπιση του Ιμπραήμ, στην πρόσληψη του στρατηγού Ροζαρώλ και ως εκ τούτου ανησυχούσαν για την πιθανότητα απόρριψης της πρότασής τους. Γι' αυτό το λόγο επανέρχονται στο αίτημά τους για πρόσκληση του στρατηγού, «*επειδή αύτη η απόφασις ανοίγει ευρυχωρότατον στάδιον εις πάσαν μέλλουσαν πράξιν*». [177] Σε νέο Υπόμνημα τους, της 31/3 – 12/4 1825, [178] οι Ζακύνθιοι φιλογενείς φανερώνουν την απογοήτευσή τους *«επειδή τα πράγματα της Διοικήσεως σας είναι κακώς συμβουλευμένα και χειρότερα οδηγημένα».* Αυτό το γεγονός τους αναγκάζει να δηλώνουν ότι *«τα πολιτικά και μυστικά νέα ... δεν εμπιστευόμεθα πλέον εις τινά από τους κακώς διευθύνοντας τα διοικητικά πράγματα»*. Η μομφή τους απευθύνεται, κατά πάσα πιθανότητα, στον Μαυροκορδάτο, ο οποίος δεν εμπιστευόταν εξ αρχής την υποψηφιότητα Ροζαρώλ, καθώς είχε αμφιλεγόμενες πληροφορίες για την ειλικρίνεια των προθέσεων του ιδίου του στρατηγού, αλλά κυρίως του πληροφοριοδότη του, του Ρωμαίη.

Οι πληροφορίες αυτές παρουσίαζαν τον Ροζαρώλ να διαπραγματεύεται με τον Ιμπραήμ την πιθανότητα πρόσληψής του στο αιγυπτιακό στράτευμα. Οι διαβεβαιώσεις της Επιτροπής ότι αυτές οι διαπραγματεύσεις γίνονταν απλώς για να καλυφθεί η απρόσκοπτη ανταλλαγή πληροφοριών με το Ρωμαίη, δεν έπειθαν τον

---

175 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 218 / 3691 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης, όπου υπάρχουν δύο πρωτότυπα και δύο μεταφράσεις (3725, 3747). Στο αρχείο Δ. Ρώμα στο Ε.Λ.Ι.Α. υπάρχει, επίσης, αδημοσίευτο ημιτελές αντίγραφο της συγκεκριμένης επιστολής, του οποίου δημοσιεύουμε μεταγραφή και μετάφραση (σε φωτοτυπία από το Ιστ. Αρχείο Δ. Ρώμα) στην παρούσα εργασία (XXXVI).

176 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 174 / 3006 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης και Ιστορικών Αρχείον Ύδρας, *ό.π.*, 4, 223 – 229.

177 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 184 / 3013 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης

178 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 188 / 3027 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

καχύποπτο Μαυροκορδάτο, ο οποίος – θεωρώντας ότι έχει ανακαλύψει κάποια συνωμοσία - παρατηρούσε πικρά «*Ο Romei φαίνεται πολλά ευχαριστημένος καθ' όλα τ' άλλα, εκτός της οφθαλμίας, η οποία τον ενοχλεί ... Κατά δυστυχίαν, έβλεπεν αρκετά, ώστε να κάμη το σχέδιον του κανονοστασίου, το οποίον ακαταπαύστως κτυπά το Νεόκαστρον*». [179] Οι φόβοι των Ζακυνθίων για την τύχη του θέματος Ροζαρώλ θα ενταθούν, καθώς στην ίδια επιστολή αναφέρεται ότι ο διορισμός Ροζαρώλ εγκρίνεται μεν από το Εκτελεστικό, αλλά ο διορισμός δεν μπορεί να γίνει στην παρούσα φάση, λόγω έλλειψης των αναγκαίων χρηματικών ποσών για τη μισθοδοσία του στρατηγού (150 τάληρα μηνιαίως) και της ανεπαρκούς επάνδρωσης τακτικού στρατεύματος προς εκπαίδευση. Ο Κουντουριώτης αναφέρει απλώς ότι ο Ροζαρώλ «*ημπορεί όμως να μας χρησιμεύσει μεγάλως εις το να σύρει τους συμπατριώτας και φίλους του, οι οποίοι ευρίσκονται μετά των χαναναίων*» και κλείνει με την καθησυχαστική διατύπωση ότι «*τα εσωτερικά μας δεν είνε τόσον δεινά, καθώς η φιλογένειά σας υποπτεύεται*». Μάλιστα, σε σχεδόν σύγχρονη επιστολή του, [180] ο Πρόεδρος - κωλυσιεργώντας χαρακτηριστικά - ενημερώνει την Επιτροπή ότι δεν δύναται προς το παρόν να απαντήσει στο φλέγον για τους ζακυνθίους θέμα της πρόσκλησης Ροζαρώλ, «*δια το πολυάσχολον και διότι προσμένω απάντησίν σας εις όσα σας προέγραψα από Τριπολιτσάς*».

Καθώς οι ημέρες περνούν, η αδημονία της Επιτροπής Ζακύνθου για την αδικαιολόγητη καθυστέρηση της οριστικής απάντησης μετατρέπεται σε δίκαιη αγανάκτηση, καθώς «*αυταί αι πράξεις όχι μόνον μας ερεθίζουν δυνατά εις το αίσθημά μας, πλην μας αδημονούν, και, το χείριστον, μας βραδύνουν τα σωτήρια εκείνα σχέδιά μας, ως προς την ευτυχίαν και ανεξαρτησίαν της Ελλάδος ... Υποπτεύομεν μήπως και τινές δύστροφοι περιπλεγμοί, ως το σύνηθες, περιστοιχίσουν εκ νέου και αυτόν τον πρόεδρον, του οποίου τας εργασίας θέλει κάμνουν να μεταβληθώσιν εις νέα δυστυχήματα*» (επιστολή προς τον Χρ. Ζαχαριάδη, 14/26 Απριλίου 1825). Ο Ζαχαριάδης καλείται, έστω και για λίγες ώρες στη Ζάκυνθο, ώστε να ενημερωθεί για τα σχέδια της Επιτροπής και να προωθήσει, έστω και προφορικά, την επαφή με τον Κουντουριώτη. Στις 18/30 Απριλίου 1825 ο ίδιος ο Διονύσιος Ρώμας υπογράφει επιστολή προς τον Αλ. Μαυροκορδάτο, με την οποία εκφράζει την έκπληξη που του επροξένησε η αντίδραση του Μαυροκορδάτου στο Υπόμνημα της Επιτροπής (16/28 Μαρτίου 1825), «*περί υποθέσεως, ήτις, αποβλέπουσα το κοινόν συμφέρον των Ελλήνων, απαιτούσε ταχείαν απάντησιν από τον πατριωτικόν σας ζήλον*» . [181]

---

179 Επιστολή - απάντηση των Κουντουριώτη – Μαυροκορδάτου στο Υπόμνημα της 16/28 Μαρτίου 1825 (Τριπολιτσά, 2/14 – 4 – 1825), με κομιστή τον Μιχαήλ Σεβαστό, απεσταλμένο της ελληνικής Διοίκησης στο νησί για την αναζήτηση οικονομικής βοήθειας και την αγορά εφοδίων. Βλ. Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 190, 191 / 2996, 2995 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης και Ιστορικών Αρχείον Ύδρας, *ό.π.*, 4, 279 - 282. Η αντίδραση του Μαυροκορδάτου στην πρόσκληση Ροζαρώλ εμφαίνεται και σε άλλες επιστολές του αρχείου (165, 210). Στον Μαυροκορδάτο αποδίδει το ναυάγιο των σχεδίων της επιτροπής και ο Φωτάκος (*Απομνημονεύματα*, ό.π., 2, 255), ο Καμπούρογλου (Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Εισαγωγή, οδ΄), καθώς και ο ίδιος ο Ρώμας σε επιστολή του προς τον Φρ. Άνταμ (Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 46).

180 Επιστολή - απάντηση στην επιστολή της 30/3 – 11/4/1825 της Επιτροπής (Σκάλα, 14/4/1825). Βλ. Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Α΄, 205 / 3001 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

181 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 207, 209 / 3022, 3023 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

Η αναμενόμενη οριστική απόφαση του Κουντουριώτη (απάντηση στο Υπόμνημα της 31/3 – 12/4/1825) φτάνει από τη Σκάλα Μεσσηνίας (ημερομηνία αποστολής η 12/4/1825) αλλά απογοητεύει και εξοργίζει την Επιτροπή των Ζακυνθίων, αφού – πέρα από την απόρριψη της πρόσκλησης Ροζαρώλ - εκφράζει επιφυλάξεις για τις προθέσεις και τα σχέδια της Επιτροπής. Σε απαντητική επιστολή της (19/4 – 1/5/1825), η Επιτροπή διατρανώνει για μια ακόμη φορά τα πιστεύω των μελών της και δίνει ένα μάθημα ανιδιοτέλειας προς τον Κουντουριώτη, τονίζοντας «τα εξής αξιομνημόνευτα και αιωνίως επίκαιρα για όσους εργάζονται ανιδιοτελώς ή αυταπαρνητικά κι έχουν παστρικά χέρια και περίσσευμα ψυχής για την οικοδόμηση ενάρετων εθνικών έργων» [182] : «*είμεθα ανώτεροι πάσης κατακρίσεως ιδιοτελείας ... δεν ανήκομεν εις ουδεμίαν φατρίαν ... υπερέχομεν από τη δημώδη ποταπότητα, ήτις από ίδιον τι συμφέρον ή πάθος, πίπτει να κολακεύη τους εν αξιώμασι άνδρας ... ημείς ομιλούμεν με πράξεις, και όχι με φράσεις κενάς από ουσίαν ... επειδή το εθνικόν συμφέρον νομίζεται ως ίδιόν μας και επειδή δι' αιώνων εις τούτο εθυσιάσαμεν και ανάπαυσιν και περιουσίας*». Και με πίκρα διαπιστώνεται: «*Συγχωρήσατε την ευτολμίαν μας – αλλά πρέπει να το φανερώσωμεν - ή η Εκλαμπρότης σας εντελώς έως ώρας δεν μας εγνωρίσατε, ή αναφέρεσθε εις συμβούλια όχι καθαρών ανδρών εις όλα σας τα κινήματα ... Με τούτο δε τελειόνομεν. Προφυλάχθητε, αλλά καλώς προφυλάχθητε από τας εξωτερικάς επιρροίας και μάλιστα από εκείνας, τας οποίας ούτε ο ορθός λόγος, ο πατριωτισμός και η ειλικρίνεια σας παρρησιάζει, αλλ' η κακώς ωδηγημένη ατομική φιλαυτία και ιδιοτέλεια τας παρεσκεύασε και με ανέκφραστον ραδιουργίαν τας προβάλλει. Η σωτηρία της Ελλάδος είναι εις την Εκλαμπρότητά σας*». [183] Πρόκειται για την τελευταία απόπειρα (!) επικοινωνίας και συνεννόησης μεταξύ της Επιτροπής Ζακύνθου και της επίσημης ελληνικής Διοίκησης, αφού τώρα πια «*η ιστορία θέλει καταστήσει την αληθή κρίσιν των συμβάντων και αύτη θέλει παραδοθεί εις τα χρονικά των εσχατωτέρων γενεών*».

Λίγους μήνες αργότερα, ο Ζαχαριάδης θα μεταφέρει προς τον Δραγώνα [184] τα παράπονα και τη λύπη των κυρίων Κουντουριώτη (και Μαυροκορδάτου) «*διατί η αυτού επιτροπή δεν γράφει καθαρά και εκτεταμένα, καθώς η εκλαμπρότης του έγραψε προλαβόντως εις αυτήν με όλην την ειλικρίνειαν*». Πρόκειται, ασφαλώς, για την επιβεβαίωση της σιωπής, την οποία τήρησε η Επιτροπή των Ζακυνθίων προς την κυβέρνηση μετά το ναυάγιο των μεταξύ τους επαφών κατά τους προηγούμενους μήνες. Σε υποσημείωση συμπληρώνει κάποια λόγια και ο Στ. Λεβίδης, προκειμένου να αρθούν παρεξηγήσεις, που, όπως φαίνεται, έχουν αναφυεί στις σχέσεις του με την Επιτροπή. Στο τέλος αυτής της επιστολής ο Δραγώνας συντάσσει στα ιταλικά την απάντηση, επικεντρώνοντας την προσοχή του στις άδικες αναφορές του

---

182 Κονόμος, *Ο Δ. Ρώμας και η ελληνική εθνεγερσία*, ό.π., 85.
Ο ίδιος, με εμφανή δόση υπερβολής, θεωρεί ότι στη φράση «*ημείς ομιλούμεν με πράξεις, και όχι με φράσεις κενάς από ουσίαν*», ο Ρώμας συμπυκνώνει όλη του τη ζωή και το όνειρό της αποκαταστάσεως της Ελληνικής φυλής (*Ζακυνθινοί Φιλικοί, ό.π.*, 18). Την ίδια, πάντως, φράση θέτει ο Καμπούρογλου στην προμετωπίδα της πρώτης σελίδας στο Ιστορικό Αρχείο Δ. Ρώμα, θεωρώντας ότι εκφράζει περισσότερο από κάθε άλλη το πνεύμα του Δ. Ρώμα.

183 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 190, 191, 210 / 2996, 2995, 3024, φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης) και Ιστορικών Αρχείον Ύδρας, *ό.π.*, 4, 279 – 282, 366 – 369.

184 Ανέκδοτη επιστολή Ζαχαριάδη προς Δραγώνα από το Ναύπλιο, 14/8/1825 (LXXI). Η απάντηση του Δραγώνα αποτελεί μάλλον σχέδιο προς έγκριση από το Ρώμα, αφού είναι γραμμένη στο ίδιο φύλλο χαρτί και ανυπόγραφη. Δεν γνωρίζουμε αν εστάλη έτσι ακριβώς ή διορθωμένη.

Κουντουριώτη και του Μαυροκορδάτου. Εμείς αναμένουμε «*οφειλόμενες απαντήσεις από αυτούς σχετικά με την άθλια εποχή του Μεσσηνιακού κόλπου*» και την απόρριψη της πρόσκλησης του στρατηγού Ροζαρώλ, δηλώνει με έξαψη ο Δραγώνας. Όσο για το Λεβίδη διασκεδάζεται κάθε υποψία δυσαρέσκειας από μέρους της Επιτροπής προς το πρόσωπό του. Ίσως οι αναφορές του Λεβίδη προέκυπταν από την ανησυχία του ότι οι ψυχρές σχέσεις των Ζακυνθίων με τον Μαυροκορδάτο αντανακλούσαν και στο δικό του πρόσωπο, ως φίλου και ακολούθου του φαναριώτη πολιτικού.

Κρίνοντας συνολικά την ανταπόκριση της Επιτροπής με τους Έλληνες διοικούντες, μπορούμε να σταθούμε στην αξιοθαύμαστη επιμονή και συγκέντρωση των Ζακυνθίων στο στόχο τους. Δεν κουράζονται να επαναλαμβάνουν τα σχέδιά τους, να επιχειρηματολογούν – όσο πιο πειστικά μπορούν – για να πείσουν, να μεταχειρίζονται και πλάγιες οδούς, ώστε να επαναφέρουν τα αιτήματά τους: όταν ο Κουντουριώτης δεν απαντά ταχέως στις επιστολές τους, καλούν το Ζαχαριάδη στη Ζάκυνθο, ενώ, παράλληλα, αλληλογραφούν με τον Αλ. Μαυροκορδάτο, τον Ι.Κωλέττη, τον Αναστάσιο Τσαμαδό, τον Ι. Γκούρα. Συχνά, μάλιστα προτρέχουν των εξελίξεων με απώτερο στόχο να τις συνδιαμορφώσουν: προτείνουν την πρόσληψη του στρατηγού Ροζαρώλ, έχοντας ήδη συζητήσει μαζί του. Είναι φανερό πως δεν είναι διατεθειμένοι να χάσουν χρόνο. Γι' αυτό, η κωλυσιεργία της ελληνικής κυβέρνησης τους πικραίνει στην αρχή και τους εξοργίζει στη συνέχεια: οι συμβουλευτικοί τόνοι των πρώτων επιστολών προοδευτικά δίνουν τη θέση σε έναν εκνευρισμό, τόσο γιατί η ελληνική Διοίκηση δεν ανταποκρίνεται αμέσως, όσο και γιατί υπάρχουν υπονοούμενα από πλευράς της για την καθαρότητα των προθέσεων τους. Οι Έλληνες διοικούντες κρίνουν την Επιτροπή υπό το ημίφως των εσωτερικών αντιπαραθέσεων. Αυτό αδικεί τα μέλη της Επιτροπής και αποτελεί τελικά το μεγαλύτερο εμπόδιο στην πρόσβαση που αυτά επιζητούν να έχουν στις εξελίξεις.

Η διάσταση της Επιτροπής είναι εμφανής, κυρίως, με τον Κουντουριώτη. Από τη μία, ο μορφωμένος αριστοκράτης Διονύσιος Ρώμας, ο ευγενής που σπούδασε στην Ευρώπη και ζει στα αγγλοκρατούμενα Επτάνησα, ο γνώστης των ευρωπαϊκών εξελίξεων και των συνωμοτικών διεργασιών της διπλωματίας. Από την άλλη, ο Γεώργιος Κουντουριώτης, αγνός αγωνιστής αλλά περιορισμένων δυνατοτήτων πολιτικός και στρατιωτικός ηγέτης, [185] ο πρόεδρος μιας κυβερνητικής επιτροπής που, κατά τον Ρώμα, περιστοιχίζεται από κακούς συμβούλους, ο άνθρωπος που έχει την άμεση ευθύνη των αποφάσεων σε μια απείθαρχη χώρα. Οι καθυστερήσεις στη λήψη των αποφάσεων, που για την ελληνική νοοτροπία θεωρούνται δεδομένες, είναι για

---

185 Το σχόλιο του Petropoulos για τον Κουντουριώτη είναι ότι του έλειπαν η παιδεία και η οξύνοια, για να κυβερνήσει αποτελεσματικά, όχι όμως η φιλοδοξία (John Petropoulos, *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο (1833 – 1843)*, Αθήνα (M.I.E.T.) 1985 - 1986, 87). Ο Βυζάντιος σχολιάζει ότι επιθυμούσε «*δόξης στρατιωτικής, ει και ολοσχερώς εστερημένος στρατιωτικής αρετής και της ελαχίστης πείρας*» (*ό.π.*, 72), ενώ ο Βακαλόπουλος επικαλείται μαρτυρίες ξένων, που τον χαρακτηρίζουν πλαδαρό, καλοκάγαθο άνθρωπο, χωρίς ταλέντο, θάρρος και γενναιοψυχία. «*Θεωρούνταν ο πλουσιότερος της Ελλάδας, αλλά και μεγάλος κομματάρχης ... Με την πολιτική του όμως αυτή, τη στενοκέφαλη και ανελεύθερη, παρενέβαλλε προσκόμματα στην πραγματοποίηση της ευημερίας της πατρίδας του*» (*Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 23 – 24). Η αναφορά, πάντως, του αγωνιστή Γ. Γαζή (*ό.π.*, σχετικό λήμμα) είναι θετικότατη για των προσφορά των Κουντουριώτηδων στον Αγώνα: «*εστάθησαν οι ευεργέται και λαοτρόφοι της Ύδρας και οι άτλαντες, ούτως ειπείν, της Ελλάδος, οι βαστάξαντες εις τους ώμους των δια θαλάσσης το βάρος της επαναστάσεως, οπλίζοντες και τρέφοντες και μισθούμενοι και πληρώνοντες εξ ιδίας δαπάνης πολλά καράβια πολεμικά*».

τον Ρώμα αδιανόητες. Η πραγματικότητα του Αγώνα δεν μπορεί εύκολα να κατανοηθεί από τον καλλιεργημένο αριστοκράτη, όπως, αντίστοιχα, δεν γίνονται εύκολα αντιληπτά και τα μεγαλεπήβολα σχέδιά του από τους διοικούντες τον Αγώνα. Κάτω από αυτές τις συνθήκες ήταν μάλλον φυσιολογική εξέλιξη η δυσχέρεια στην εγκατάσταση μιας ομαλής ανταπόκρισης.

Η πλέον δραματική αποτίμηση αυτών των πρώτων μηνών της αιγυπτιακής εισβολής δίδεται, άλλωστε, και στο ημιτελές γράμμα στα ιταλικά, [186] που αποστέλλει άγνωστος επιστολογράφος προς τον Ιωάννη Ορλάνδο, [187] τον Έλληνα απεσταλμένο για τη σύναψη των δανείων του Αγώνα στο Λονδίνο: Ο έξωθεν αυτός αντικειμενικός παρατηρητής (του οποίου πολύ θα θέλαμε να γνωρίζαμε το όνομα) έρχεται να επιβεβαιώσει – από την επίσκεψή του στον ελληνικό χώρο - τις απόψεις του Ρώμα για τους Έλληνες διοικούντες, όταν γράφει: «*Η κυβέρνηση είναι οργανωμένη κατά τρόπο που ο ίδιος ο Ναπολέοντας δεν θα μπορούσε να προσφέρει στην Ελλάδα κανένα πλεονέκτημα ... Ο Κουντουριώτης δεν μου φαίνεται άνθρωπος φτιαγμένος για τις δημόσιες υποθέσεις ... Ο Μαυροκορδάτος δεν ασκεί μεγάλη επιρροή και αποσπάται η προσοχή του από μια πληθώρα ασήμαντων λεπτομερειών. Εξαιρουμένου του κυρίου Κωλέττη ο οποίος είναι πολύ επιδέξιος στους χειρισμούς του, σχεδόν όλα τα άλλα μέλη της κυβερνήσεως διακρίνονται από μια απόλυτη ανικανότητα*». [188]

Η Επιτροπή Ζακύνθου θα αντιληφθεί έγκαιρα τις διαστάσεις του ελληνικού προβλήματος, κατά την κρίσιμη περίοδο του 1825, και – παρά την απογοήτευση για την αποτυχία των πρώτων ενεργειών της - θα επιχειρήσει στο εξής με άλλες – ακόμα πιο δραστικές πρωτοβουλίες – να οδηγήσει τις εξελίξεις προς την κατεύθυνση, που τα μέλη της θεωρούσαν επωφελή για την ελληνική υπόθεση.

---

186 Ανέκδοτη επιστολή αγνώστου προς Αν. Ορλάνδο από το Ναύπλιο, 4/6/1825 (XLVIII).

187 Ο Ι. Ορλάνδος, γαμπρός του Κουντουριώτη, ήταν μέλος του Εκτελεστικού κατά την Α΄ Εθνοσυνέλευση και πρόεδρος του Βουλευτικού κατά τη Β΄. Ο Στασινόπουλος, όπως και πολλοί άλλοι ήδη από την εποχή του Αγώνα, τον κατηγορεί για πολυτελή ζωή και ατασθαλίες κατά την παραμονή του στο Λονδίνο, καταλογίζοντάς του '*συμφεροντολογικό πατριωτισμό*'. Ομοίως, ομιλεί και για το δεύτερο απεσταλμένο στο Λονδίνο, τον φιλικό Ανδρέα Λουριώτη, «*πιστό όργανο του Μαυροκορδάτο*», όπως λέει (*ό.π.*, βλ. αντίστοιχα λήμματα).

188 Ο Ευρωπαίος επισκέπτης διατυπώνει στην επιστολή του κρίσεις και για άλλα σημαίνοντα πρόσωπα του Αγώνα, τα οποία συνάντησε κατά την παραμονή του σε Ύδρα και Ναύπλιο, όπως τον Εμμ. Τομπάζη, ο χαρακτήρας και κυρίως η κριτική σκέψη του οποίου «*θα μπορούσαν να είναι στοιχεία πολύ χρήσιμα για την Ελλάδα*», τον Άστιγξ, τον Κολένιο.
Ο Εμμανουήλ Τομπάζης (1784 – 1831) πολέμησε για την απελευθέρωση της Κρήτης ως αρμοστής της (1823 – 1824), συμμετείχε στην καταδρομική επιχείρηση του Κανάρη κατά του αιγυπτιακού στόλου στην Αλεξάνδρεια τον Ιούλιο του 1825 (Κόκκινος, *ό.π.*, 4, 635) και σε ναυτικές επιχειρήσεις υπό τον Α. Μιαούλη (Στασινόπουλος, *ό.π.*, σχετικό λήμμα).
Ο Φραγκίσκος Άμπνεϋ Άστιγξ (1794 – 1828), ο «*δημοφιλέστερος των Άγγλων φιλελλήνων μετά το Βύρωνα*» (βλ. λήμμα στο Στασινόπουλος, *ό.π.*) ήταν ο κυβερνήτης του ατμόπλοιου '*Καρτερία*', «*της πρώτης εθνικής μονάδας του ελληνικού στόλου*» την οποία διοικούσε με ευρωπαϊκή πειθαρχία, εφαρμόζοντας στην πράξη τις ιδέες του περί λειτουργίας τακτικού στόλου (Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 348 και 595 – 596). Ο ίδιος είχε συμβάλει στην αγορά της με το ποσό των 5.000 λιρών. Ο Άστιγξ πολέμησε εναντίον του Δράμαλη, στην Κρήτη υπό τον Εμμ. Τομπάζη και έχασε τη ζωή του στον Κορινθιακό κόλπο.
Ο Giacinto Collegno, ταγματάρχης μηχανικού του Πεδεμοντίου, διεύθυνε την άμυνα του Νεοκάστρου ενάντια στον Ιμπραήμ. Στο ημερολόγιό του (Diario dell' assedio di Navarino, Τορίνο 1856) περιγράφει την αντίσταση των Ελλήνων κατά του Ιμπραήμ στο Νεόκαστρο.

Το θέμα της ίδρυσης τακτικού στρατού στα πλαίσια της αντιπαλότητας νεωτερικότητας και συντηρητισμού. Η θέση της Διοίκησης και των οπλαρχηγών. Η προσπάθεια τακτικοποίησης των ατάκτων.

Η διαφορετική εκτίμηση των πραγμάτων από τον Ρώμα και τους συνεργάτες του εντάσσεται στο πλαίσιο της διαφοράς ιδεολογίας μεταξύ αυτών που ο Π. Νικηφόρος Διαμαντούρος ονομάζει «*δυτικοποιημένους Έλληνες*» και της παραδοσιακής ελίτ του ελληνικού χώρου (κοτσαμπάσηδες), η οποία επιθυμεί να διοικήσει τον Αγώνα στη βάση προεπαναστατικών μεθόδων. Οι εκσυγχρονιστές, με ευρωπαϊκή παιδεία και εμπειρίες, εκφράζουν «*ένα πλαίσιο θεσμικό, το οποίο είναι κατ' εξοχήν έκφραση μιας διαδικασίας αστικής, που με τη σειρά της προϋποθέτει κατ' εξοχήν ένα πέρασμα στον καπιταλισμό*». Η προσπάθειά τους να εισάγουν αυτό το πλαίσιο στον ελληνικό επαναστατικό χώρο προσκρούει στις αντιλήψεις μιας κοινωνίας βαθύτατα προκαπιταλιστικής, η οποία «*δεν έχει τις αναγκαίες δομές για να δεχθεί ένα τέτοιο πλαίσιο*». [189] Το πλαίσιο αυτό περιελάμβανε τη δημιουργία ενός συγκεντρωτικού συνταγματικού κράτους δικαίου, δομικά συστατικά του οποίου θα ήταν η ελευθεροτυπία, ένα φωτισμένο εκπαιδευτικό σύστημα και η συγκρότηση τακτικού στρατού. [190]

Η ιδέα της συγκρότησης τέτοιων σωμάτων αντιμετώπιζε από την αρχή της επανάστασης τη μαζική αντίθεση, ιδιαίτερα των ατάκτων οπλαρχηγών, οι οποίοι ανησυχούσαν ότι η ίδρυση τους θα απειλούσε τη δική τους εξουσία. Ως θεσμός τελείως ξένος προς την ελληνική παράδοση, η ίδρυση τακτικού στρατού πολεμήθηκε από τις παραδοσιακές κοινωνικοπολιτικές δυνάμεις της Επανάστασης, οι οποίες προκάλεσαν πολλά προσκόμματα στις προσπάθειες ίδρυση τέτοιων σωμάτων. Η πρώτη σοβαρή προσπάθεια έφερε τη σφραγίδα του Μαυροκορδάτου, είχε, όμως, ανακοπεί μετά την ατυχή μάχη στο Πέτα (4/7/1822).

Μόνο κατά τους πρώτους μήνες του 1825, ο Παναγιώτης Ρόδιος είχε επιτύχει να λάβει την έγκριση από την ελληνική Διοίκηση για την εκγύμναση υπό τας διαταγάς του ενός μικρού σώματος Ελλήνων στρατιωτών, χωρίς – όπως φαίνεται – να απολαμβάνει ιδιαίτερης εκτίμησης για τις ικανότητές του. [191] Ο Ζαχαριάδης, στην επιστολή της 7/3/1825, [192] συμβουλεύει την Επιτροπή να μην αλληλογραφεί με τον

---

189 Π. Νικηφόρος Διαμαντούρος, Προσπάθεια δημιουργίας δυτικού τύπου κράτους στην Επανάσταση και κοινωνικοπολιτικές συγκρούσεις στο συλλογικό τόμο *Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας (18ος – 20ος αι.)*, Εισαγωγή και επιμέλεια Γ.Β.Δερτιλής – Κ.Κωστής, Αθήνα – Κομοτηνή (Εκδ. οίκος Αντ. Ν. Σάκκουλα) 1991, 123 – 129. Στο ίδιο συλλογικό έργο, ο Δερτιλής διατυπώνει εύστοχα την άποψη ότι «*στην Ελλάδα του 19ου αι. κυριαρχικός φορέας ιδεολογίας δεν είναι η εγχώρια αστική τάξη αλλά η ομογένεια*». (Ο ελληνισμός της ομογένειας και η ελλαδική αστική τάξη, 159)

190 Ο Prokesch – Osten περιγράφει (*ό.π.*, 297 – 302) τις διαφορετικές επιδιώξεις κατά το 1824 δύο αντιπάλων κομμάτων στον ελληνικό χώρο: του ξενικού «*όπερ ήθελε δια νόμων και κυβερνητικών τύπων ειλημμένων εκ της Ευρώπης να περιζώση το δέμα και να το συγκρατήση*» (το κόμμα του Μαυροκορδάτου και των εν Ευρώπη ανατραφέντων Ελλήνων) και του εγχωρίου «*όπερ ηργάζετο πεπεισμένον ότι πας λαός, όστις θέλει πράγματι να προοδεύση, οφείλει να εκβλαστήσει αφ΄ εαυτού*» (το κόμμα των οπλαρχηγών και πολλών προυχόντων, το κόμμα των πολεμιστών και του λαού).

191 «*Η κυβέρνησις προς ιδίαν εαυτής ασφάλειαν είχεν ανάγκην στρατιωτικών δυνάμεων. Προς τούτο φυσικά δεν εξήρκουν οι μόλις 300 τακτικοί άνδρες, τους οποίους επροσπάθησαν εκ δευτέρου να μορφώσωσι, και ενεπιστεύθησαν εις ανεπιτηδείους χείρας*» (Prokesch – Osten, *ό.π.*, 362)

192 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 172 / 2992 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

αρχηγό του τακτικού σώματος Παν. Ρόδιο σχετικά με τον πιθανό ερχομό του Ροζαρώλ στην Ελλάδα, αφού – όπως γράφεται ειρωνικά - «*αυτός δεν θέλει κανέναν άλλον τακτικόν πολεμικόν εις την Πατρίδα να έλθη, διότι τότε θα πιάση 'παληά του τέχνη κόσκινο'. Θέλει να χαίρεται η μουντζουναριά του αυτό το πολεμικόν δικαίωμα, δια το οποίον δεν εγεννήθη, αλλ' ούτε ηξεύρει πως αβυζοτίζουν το τουφέκι, ή από ποίον μέρος κρεμούν το σπαθί*». Η κρίση του Ζαχαριάδη φαντάζει ορθή, αφού ο Ρόδιος (αν και φημιζόταν ως «*περίφημος δια τας γνώσεις και εμπειρίας του εις τα στρατιωτικά*» [193]) δεν είχε ικανή πολεμική παιδεία (είχε σπουδάσει φιλολογία στο Παρίσι) και, πράγματι, παραιτήθηκε, όταν η διοίκηση του τακτικού σώματος ανατέθηκε στο Φαβιέρο (30/6/1825), αρνούμενος να υπηρετήσει ως υπαρχηγός. [194]

Ο άγνωστος Ευρωπαίος επιστολογράφος ενός γράμματος προς τον Αν. Ορλάνδο διαπιστώνει, επιπλέον, ότι η στρατιωτική μονάδα του Π. Ρόδιου «*αντί να αυξάνεται, μειώνεται κάθε μέρα εξαιτίας της λιποταξίας. Φαίνεται πως ο Ρόδιος δεν χαίρει ούτε αγάπης ούτε εκτίμησης*». [195] Ο ίδιος θέτει τις βάσεις για την ευόδωση ενός σχεδίου συγκρότησης τακτικών στρατευμάτων: «*Απαιτείται μια κυβέρνηση δραστήρια, ισχυρή, σοφή, γρήγορη στα βήματά της, και χρειάζονται τακτικά στρατεύματα εκ της αλλοδαπής ... Αλλά θέλει η πληρωμή και η σίτιση των στρατιωτών του να διασφαλίζονται δια μέσου ενός ειδικού οικονομικού κονδυλίου απαραβίαστου*» (οι υπογραμμίσεις δικές του) ... «*Τρία πράγματα απαιτούνται για να επιτευχθεί η Ανεξαρτησία: 1ο Τακτικά στρατεύματα. 2ο Χρήματα. 3ο Κυβέρνηση για να τα διευθύνει και να αντλεί από αυτό όφελος*». Είναι εμφανές ότι και οι τρεις αυτές προϋποθέσεις απουσίαζαν από την τότε μαχόμενη Ελλάδα και έτσι έχουμε ένα σαφές πλέγμα αιτιών για την αβίαστη προέλαση του Ιμπραήμ και τη συντριπτική επικράτησή του στην Πελοπόννησο.

Οι επιτυχίες του Ιμπραήμ κατέστησαν, πάντως, την αναγκαιότητα ίδρυσης τακτικού στρατού προφανή σχεδόν σε όλους. Την ίδια γνώμη, σχημάτισαν ακόμη και ορισμένοι άτακτοι οπλαρχηγοί, οι οποίοι δεν οχυρώνονταν πίσω από προσωπικά συμφέροντα, όπως ο Μακρυγιάννης, που κατατάχθηκε ως απλός στρατιώτης στο σώμα του φιλλέληνα Φαβιέρου. Ο ίδιος γράφει «*Τους είπα, η πατρίς χωρίς τακτικόν δεν πάγει ομπρός και θα μπω σ' αυτό*». [196] Ενδιαφέρον παρουσιάζει για το συγκεκριμένο θέμα η επιστολή του Κουντουριώτη από τον Αλμυρό της Μάνης προς τον αδελφό του Λάζαρο (20/4/1825), όπου – απογοητευμένος από την αποχώρηση των ρουμελιώτικων στρατευμάτων από την Πελοπόννησο με το πρόσχημα της έλλειψης πληρωμών [197] - εύστοχα επισημαίνει και ο ίδιος την ανάγκη για τη δημιουργία τακτικού στρατεύματος: «*Όπως βλέπω τα του στρατιωτικού μας, ποτέ δεν ελπίζω να υπάρξη ησυχία εις το εσωτερικόν της Ελλάδος, εάν δεν αποκτήσωμεν τακτικόν στράτευμα. Και όχι τα όσα μέχρι τούδε ημπορέσαμεν να κάμωμεν δάνεια, αλλά και όλα της Αγγλίας τα χρήματα να φέρωμεν, δεν είναι δυνατόν να χορτάσωμεν*

---

193 Γαζής, ό.π., *λήμμα Ρόδιος*.

194 Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 402.

195 Ανέκδοτη επιστολή αγνώστου προς Αν. Ορλάνδο από το Ναύπλιο, 4/6/1825 (XLVIII).

196 Στρ. Μακρυγιάννη *ό.π.*, 247.

197 Για τη συμπεριφορά και τη φιλοχρηματία των Ρουμελιωτών οπλαρχηγών ο Δεληγιάννης γράφει (*ό.π.*, 2, 228) διερμηνεύοντας το κοινό αίσθημα της εποχής: «*Αφού εγύμνωσαν, ελεηλάτησαν και κατέστρεψαν την Πελοπόννησο, αφού ήρπασαν τας λίρας του Αγγλικού δανείου, τόσα εκατομμύρια δια εικονικούς μισθούς, ανεχώρησαν άπαντες και απήλθον εις την Ρούμελην ... συνοδευθέντες με τας κατάρας και τα αναθέματα όλου του Πελοποννησιακού λαού, τον οποίον αφού κατεβασάνισαν σκληρώς και απανθρώπως έξ σχεδόν μήνας τον άφησαν και εις την διάκρισιν του εχθρού, εις την εσχάτην απελπισίαν*».

την απληστία των Ελλήνων αρχηγών και στρατιωτών». [198] Ο Πρόεδρος της ελληνικής κυβέρνησης φθάνει, μάλιστα, να μιλήσει για τη «*βάρβαρον φιλοχρηματίαν του στρατιωτικού μας*» σε επιστολή του προς τον Αδ. Κοραή. [199]

Η πίστη του Κουντουριώτη, λοιπόν, είναι ότι η ίδρυση τακτικών σωμάτων δεν έπρεπε να βραδύνει γιατί, αφενός, θα περιόριζε την οικονομική αιμορραγία του δημόσιου ταμείου και, αφετέρου, θα εξάλειφε την αχρειότητα των στρατιωτών. Σε αυτήν, ακριβώς, την έλλειψη ηθικής ποιότητας των Ελλήνων αποδίδει, άλλωστε, ο ίδιος σε επιστολή του προς την Επιτροπή (Ναύπλιο, 6/5/1825) την πτώση του Νεοκάστρου, που φυσιολογικά ακολούθησε. Αυτή η ήττα οφείλεται «*εν μέρει εις τα συνετά και καλώς ωργανισμένα μέτρα του εχθρού, αλλά το περισσότερον εις την ηθικήν κατάστασιν του εσωτερικού μας*». Τώρα πια, πιστεύει, «*εγνώρισαν και οι τυφλώττοντες και σκληροτράχηλοι τα αίτια των δυστυχιών μας, καθώς και τα μέσα της διορθώσεώς των, και ήδη εστράφη η προσοχή απάντων εις ταύτην την κατεύθυνσιν*». Όσο για τις δικές του ευθύνες, γράφει: «*Εγώ, κύριοι, εμβήκα εις τα πράγματα με μόνην την επιθυμίαν του να φανώ χρήσιμος. Ημπορώ μεν να ηπατηθώ, αλλά με είναι αδύνατον να θελήσω το κακόν εν γνώσει*». [200]

«*Προτάθηκε λοιπόν η συγκρότηση μιας Εθνικής Φρουράς. Η ιδέα υιοθετήθηκε με μεγάλη διάθεση από την κυβέρνηση και μάλιστα έγινε προσπάθεια να υλοποιηθεί, αλλά οι απαίδευτοι, πάντα ισχυρογνώμονες, την αντιμετώπισαν με τόση περιφρόνηση και τόσο ισχυρή αντίθεση, που με πολύ κόπο συστάθηκε ένα σώμα το οποίο περιεβλήθη με κάποια φαινομενική τάξη, ένας μικρός αριθμός ανδρών, τους οποίους οι συμπολίτες τους περιγελούσαν αντί να τους μιμηθούν*», γράφει στο ημερολόγιό του ο φιλέλληνας Emerson. [201] Ο χλευασμός των ατάκτων κατά των ανδρών του τακτικού σώματος στο Ναύπλιο οδήγησε ακόμα και σε ένοπλο επεισόδιο με δύο νεκρούς και αρκετούς τραυματίες. [202] Ο Φωτάκος, άτακτος αγωνιστής ο ίδιος, καταλογίζει στους τακτικούς μεγάλη αντιζηλία και πάθος κατά των ατάκτων, «*διότι επεθύμουν να εκλείψουν οι άτακτοι και να αποκτήσουν αυτοί περισσοτέραν υπόληψιν*». [203]

Το συγκροτηθέν σώμα τακτικού στρατού, υπό την αρχηγία του γάλλου φιλέλληνα Φαβιέρου, ήταν μικρό και χρειαζόταν χρονικό διάστημα κάποιων μηνών, ώστε να εκγυμναστεί και να μπορέσει να βοηθήσει. Ήδη, όμως, η προέλαση του αιγυπτιακού στρατού είναι θυελλώδης. Οι ελπίδες τώρα στρέφονται στη βοήθεια από το

---

198 Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 63. Ο ίδιος θεωρεί τα ρουμελιώτικα στρατεύματα του Κωλέττη και του Γκούρα ως την πρώτη προσπάθεια εθνικοποίησης των ατάκτων, με τη λογική ότι οι Ρουμελιώτες είναι οι πρώτοι που πολεμούν στο όνομα μιας ενιαίας εθνικής διοίκησης ενάντια στις διασπαστικές – τοπικές δυνάμεις των Πελοποννησίων [*Τα ελληνικά στρατεύματα του 1821. Οργάνωση, ηγεσία, τακτική, ήθη, ψυχολογία*, Θεσσαλονίκη (εκδ. Καραγιάννη) 1970, 185 – 215].

199 Γ. Βαλέτας, *ό.π.*, Β2, επιστολή 990 (11/5/1825) 441.

Ο Prokesch – Osten τονίζει (*ό.π.*, 331 – 332) ότι «*το δάνειον έπληξεν ως δια τινός μαγικής ράβδου τον μόλις βλαστάνοντα έρωτα της πατρίδος και την αρετήν ... Αφ΄ ης στιγμής έφτασεν εις την Ελλάδα το δάνειον, οι πλειότεροι εκινούντο μόνον δια χρημάτων μετρητών ή υπεσχημένων. Επώλουν τας υπηρεσίας των*».

200 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 226 / 3035 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

201 Ημερολόγιο James Emerson, Λονδίνο 1826, *εφ. Ελευθεροτυπία*, ό.π., 118.

202 Χ. Βυζάντιος, *Ιστορία των κατά την ελληνικήν Επανάστασιν εκστρατειών και μαχών*, Αθήνα (τυπογραφείο Κ. Αντωνιάδου) 1874, 77 - 78.

203 Φωτάκος, *Απομνημονεύματα*, ό.π., 2, 13.

εξωτερικό. Ο Μιαούλης σε επιστολή του προς τον Ρώμα (έξω της Μοθώνης, 1/11/1825) ζητά από την Επιτροπή να φροντίσει για την αποστολή ενός τακτικού σώματος φιλελλήνων από το εξωτερικό: «*είναι απαραιτήτως αναγκαία εις την σωτηρίαν της Ελλάδος κατά το παρόν, εκτός της θαλασσίας δυνάμεως ... και ικανή εις την ξηράν δύναμις*», αφού «*τακτικόν στράτευμα δεν θέλουν να κάμουν, ή δεν φροντίζουν περί αυτού αναλόγως της ανάγκης*». Παράλληλα, στηρίζει τις ελπίδες του στη συμφωνία του λόρδου Κόχραν «*να έλθη εις βοήθειαν της Ελλάδος με έξι πολεμικά βαπόρια*».[204] Τις ίδιες ημέρες, ανάλογη ελπίδα εκφράζει και ο Γεώργιος Σισίνης, ο οποίος προετοιμαζόμενος για την απόκρουση της αιγυπτιακής εισβολής στην Ηλεία, γράφει στον Ρώμα σχετικά με την έλευση των έξι πολεμικών πλοίων υπό τον Κόχραν ότι «*οι Έλληνες εκεί έρριξαν μόνον και μόνον τους οφθαλμούς των*». [205]

Η τρομοκρατία του Ιμπραήμ είχε, παρά την αρχική περιφρόνηση των Ελλήνων για την ποιότητα των δυνάμεών του, οριστικά πείσει την κυβέρνηση και την κοινή γνώμη για την αναγκαιότητα του τακτικού στρατού. Κλονίστηκε ακόμη και η γνώμη του Κολοκοτρώνη, ο οποίος παραδέχεται σε επιστολή του προς την Επιτροπή (9 - 21/12/1825) ότι «*ημείς πάντοτε καλώς εγνωρίσαμεν, ότι η σύστασις των εθνών έγινε δια των τακτικών στρατευμάτων, και ο Ιμπραήμης τρανώτατα μας το απέδειξε*». Οι Ζαΐμης και Δεληγιάννης γράφουν προς την Επιτροπή (από το περί την Βοστίτσαν Στρατόπεδον, 15/12/1825) ότι άδικα «*μας κατηγορούν, ότι δεν θέλομεν και την σύστασιν του τακτικού εις την Ελλάδα, ωσάν να ήμεθα οττεντότοι και δεν γνωρίζομεν ότι στρατιώτης αληθινός δεν ημπορεί να είναι παρ' ο τακτικός*». [206] Είναι φανερό ότι οι Πελοποννήσιοι οπλαρχηγοί δεν θα μπορούσαν πια, στη χρονική αυτή συγκυρία, να εναντιωθούν στο δυνατό ρεύμα, που απαιτούσε τη συγκρότηση τακτικών στρατευμάτων. Προκειμένου, όμως, να μην απωλέσουν τη δύναμη και το αξίωμά τους διαμορφώνουν ένα δικό τους βασικό σχέδιο, με το οποίο ζητούν τη βαθμιαία μετατροπή των ατάκτων σε τακτικούς και την υπαγωγή τους σε Έλληνα αρχηγό. Ο Κολοκοτρώνης προτείνει για τη συγκεκριμένη θέση τον Π. Ρόδιο. Ήδη από τον προηγούμενο μήνα (26/11/1825) είχαν διαβιβάσει, μέσω του Γενικού Αρχηγού, τις προτάσεις τους με Υπόμνημα προς την κυβέρνηση. [207] Τα σχέδια αυτά – ρεαλιστικά τα χαρακτηρίζει ο Απ. Βακαλόπουλος - στα οποία ήταν αναμεμιγμένος και ο Ροζαρώλ, δεν προχώρησαν μετά το θάνατο από τύφο του ναπολιτάνου στρατηγού στο Ναύπλιο (21/11/1825), αλλά και τη σθεναρή αντίδραση του Μαυροκορδάτου. [208]

Για την αντίδραση του Μαυροκορδάτου στο σχέδιο τακτικοποίησης των ατάκτων, ο Φωτάκος ισχυρίστηκε ότι αυτή εκδηλώθηκε, επειδή οι Κουντουριώτης και Μαυροκορδάτος φοβήθηκαν μήπως, με τη συγκρότηση τέτοιων μονάδων, όλη η δύναμη πέσει στα χέρια των στρατιωτικών και έτσι οι πολιτικοί χάσουν κάθε

---

204 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 343 / 3075 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

205 Επιστολή Γ. Σισίνη προς Κ. Δραγώνα (Γαστούνη, 5/11/1825) στο Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 345 / 125 αρχείου Αλ. Ρώμα.

206 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 368, 371 / 3839, 3840 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

Πάντως, στα Απομνημονεύματά του, ο Κολοκοτρώνης εξακολουθεί να υπερασπίζεται τον κλεφτοπόλεμο, λέγοντας ότι «*αυτός ήταν ο μόνος τρόπος να χτυπούν τους Τούρκους, επειδή δια να συστήσω γενικόν στρατόπεδο δεν ημπορούσα α΄, διότι δεν είχα ζωοτροφίας, β΄, πολεμοφόδια και γ΄, διότι ήτον το μόνον αδύνατον να νικήσωμεν τους Τούρκους με παρατεταγμένη μάχην δια το πολυάριθμον του εχθρού*» (Τερτσέτης, *ό.π.*, 165).

207 Βλ. τις σχετικές επιστολές στο Φωτάκος, *Απομνημονεύματα*, ό.π., 2, 59 – 62.

208 Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 325.

οντότητα. [209] Ο Βακαλόπουλος θεωρεί αυτήν την άποψη αφελή, αφού ο εκσυγχρονιστής Μαυροκορδάτος ήταν από τους πλέον θερμούς υποστηρικτές της δημιουργίας τακτικών δυνάμεων. Ο Βακαλόπουλος δίνει και την εξήγηση αυτής της στάσης του Μαυροκορδάτου: «*Οι προτάσεις του Ροζαρώλ και του Κολοκοτρώνη οδηγούσαν στη σύσταση ημιτακτικών τοπικών ... και όχι εθνικών στρατευμάτων. Και αυτό ήταν που αποδοκίμαζε ο Μαυροκορδάτος, γιατί αυτός με την απόλυτη γενίκευση του θεσμού του τακτικοιύ στρατού σκόπευε από το ένα μέρος να εξουθενώσει τη δύναμη των τοπικών κατά παράδοση στρατευμάτων και από το άλλο να εξευρωπαΐσει τον ελληνικό στρατό*». [210]

Το θέμα της ίδρυσης τακτικού στρατού στην υπηρεσία του Αγώνα της ανεξαρτησίας αποδείχθηκε τελικά απροσπέλαστο, καθώς εντάχθηκε από νωρίς στο πλαίσιο των εσωτερικών συγκρούσεων, οι οποίες δεν επέτρεψαν σε καμία περίπτωση τη γρήγορη και αποτελεσματική υλοποίηση του θεσμού. Πάντως, σύμφωνα με τη διαπίστωση του Χαρ. Παπασωτηρίου «*η αδυναμία της ηγεσίας της Επανάστασης να δημιουργήσει τακτικό στρατό για την άμυνά της οδήγησε την ελεύθερη Ελλάδα στα πρόθυρα του αφανισμού*» καθώς «*αν ένα μέρος των κονδυλίων των δανείων είχε δεσμευτεί για ... δημιουργία τακτικού σώματος, θα μπορούσε ίσως να είχε συντελέσει στη δημιουργία του πυρήνα ενός κράτους αμυντικά ικανού να αντιμετωπίσει τη διπλή εισβολή του Ιμπραήμ και του Κιουταχή*». [211] Αυτό, όμως, δεν έγινε ποτέ και έτσι οι παραδοσιακές δυνάμεις απέδειξαν την ισχύ τους και τη δυνατότητα της ματαίωσης εκσυγχρονιστικών βημάτων, τα οποία θα μπορούσαν να είχαν ωφελήσει πολλαπλώς την Επανάσταση.

209 Φωτάκος, *Απομνημονεύματα*, ό.π., 2, 255. Ο Σταματόπουλος (*ό.π.*, 3, 112 – 114) υιοθετεί αβασάνιστα την άποψη του Φωτάκου.

210 Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 323.

211 Χαρ. Παπασωτηρίου, *Ο αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία*, Αθήνα (Ι. Σιδέρης) 1996, 162 και 191.

2.2.2.3. Παρακολούθηση της αιγυπτιακής προέλασης

Η Επιτροπή ενημερώνεται για τις πολεμικές συγκρούσεις στην Κεντρική Πελοπόννησο από ανέκδοτη επιστολή αγωνιστών προς Γ. Σισίνη και την αλληλογραφία Ζαχαριάδη - Δραγώνα. Ανταπόκριση Ρώμα με Πελοποννησίους.

Το καλοκαίρι του 1825, οι Έλληνες επιδίδονται σε ένα απεγνωσμένο αγώνα αντίστασης, προσπαθώντας να φθείρουν τα αιγυπτιακά στρατεύματα, που - εγκατεστημένα στην Τρίπολη - επιχειρούν καταστροφικές επιδρομές στην Κεντρική Πελοπόννησο. Ο Φωτάκος περιγράφει με μελανά χρώματα την κατάσταση: «*Κατ' αυτήν δε την εποχήν υπήρχε γενική απελπισία εις την Πελοπόννησον ... Τόσον δε πολύ εδειλίασαν οι στρατιώται, ώστε ούτε εις θέσιν αμυντικήν έστεκαν ούτε επίθεσιν καμμίαν έκαμναν. Μόνον δε αποσπάσματα στρατιωτών από του στρατοπέδου χωριζόμενα έκαμναν ενέδρας εναντίον του εχθρού. Το δε είδος τούτο του πολέμου ολίγον κατ' ολίγον ευδοκίμησεν*». [212] Το φθινόπωρο ο αγώνας μεταφέρεται στην Ηλεία, όπου γράφονται ορισμένες από τις πλέον ένδοξες σελίδες του Αγώνα της ελευθερίας, καθώς οι κάτοικοι αντιστέκονται σθεναρά στον εισβολέα. Παράλληλα, το στενά πολιορκημένο Μεσολόγγι ζει το δικό του δράμα. Η Επιτροπή των Ζακυνθίων ενημερώνεται για τις εξελίξεις στα πολεμικά μέτωπα, στηρίζει τις ελπίδες των αγωνιστών και μεριμνά για τη σωτηρία αμάχων και αιχμαλώτων.

Ο προύχοντας της Γαστούνης Γ. Σισίνης αναδεικνύεται σε ένα από τα κεντρικότερα πρόσωπα στα έγγραφα του Αρχείου Ρώμα αυτής της περιόδου (δεύτερο εξάμηνο του 1825,) καθώς στην περιοχή του ή γύρω από αυτήν διεξάγεται το μεγαλύτερο μέρος των συγκρούσεων. [213] Μια ανέκδοτη επιστολή, από την πρώτη γραμμή του πολεμικού μετώπου, απευθύνεται προς αυτόν και δίνει λεπτομερείς πληροφορίες για τις εχθροπραξίες που λαμβάνουν χώρα στην Κεντρική Πελοπόννησο μεταξύ Ελλήνων και αιγυπτιακών στρατευμάτων κατά τα τέλη Ιουλίου – αρχές Αυγούστου του 1825: στρατιωτικό σώμα, σταλμένο και πιθανώς χρηματοδοτούμενο από τον ίδιο, συμμετέχει στην προσπάθεια απόκρουσης του Ιμπραήμ στην Αρκαδία. [214] Οι αγωνιστές αυτοί (κατά το πλείστον Γαστουναίοι, Πυργαίοι, Φαναρίτες και Αρκαδινοί, υπό την ηγεσία των Πλαπούτα και Δεληγιάννη) ανήκαν

---

[212] Φωτάκος, *Απομνημονεύματα*, ό.π., 2, 199 – 201.

[213] Ο Γεώργιος Σισίνης του Χρύσανθου (1769 – 1831) ήταν ο εύπορος κοτζαμπάσης της επαρχίας Γαστούνης κατά την έκρηξη της επανάστασης του 1821, '*ανήρ πλούσιος μεν, μεταδοτικός δε και ελεήμων*', (Γαζής, *ό.π.*, σχετικό λήμμα), προσκείμενος στον Κολοκοτρώνη. «*Ήτο φιλόξενος, φιλόδωρος, παράφορος και ορμητικός. Η παράδοση λέει ότι το σεράι του Σισίνη κατά την τουρκοκρατία είχε καταντήσει χάνι. Πας εξόριστος Επτανήσιος ή διωκόμενος ή φυγάς της τουρκικής θηριωδίας, εις τον Σισίνη εύρισκε καταφύγιον καθώς και κάθε τυχοδιώκτης*» (Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία Ελλάδος, χειρόγραφο αρ. 20507 με συντάκτη τον Μιχαήλ Σισίνη). Κατά το δεύτερο εμφύλιο, κατέφυγε στην Ζάκυνθο, αφού «*μπήκε ο Γκούρας με τους ανθρώπους του εις το σπίτι του Σισίνη και του πήραν όλο του το βιον και τα ζωντανά του και τα πήγαν εις την Αθήνα. Και τα μαγαζιά με τα γεννήματα αυτηνών κι όλης της συντροφιάς τα πήραν όλα*» (Στρ. Μακρυγιάννη, *ό.π.*, 208), ενώ ο γιος του Χρύσανθος, «*στρατηγός άριστος*» κατά τον Φωτάκο (*Βίοι Πελοποννησίων ανδρών*, σχετικό λήμμα) εστάλη αιχμάλωτος στο Ναύπλιο. Ο Μιχαήλ Σισίνης αιχμαλωτίστηκε από τον Ιμπραήμ κατά την υπεράσπιση του φρουρίου Χλουμουτσίου, αλλά απελευθερώθηκε.

[214] Ανέκδοτη επιστολή αγωνιστών εκτός αρίθμησης προς Γ. Σισίνη από τον Ατσίχολο Γορτυνίας, Αύγουστος 1825 (Δ).

στο τμήμα του ελληνικού στρατεύματος που είχε ταχθεί από τον αρχιστράτηγο Θ. Κολοκοτρώνη για την παρενόχληση των αιγυπτιακών δυνάμεων στα Δερβένια του Λεονταρίου, που χωρίζουν την Αρκαδία από τη Μεσσηνία. Οι συχνοί τους ακροβολισμοί απασχόλησαν για σημαντικό χρονικό διάστημα τους Αιγυπτίους της Πόλιανης και του Ίσσαρι, αποτρέποντας – παρά τις δυσκολίες ανεφοδιασμού – τη διέλευσή τους προς την Ανδρίτσαινα.

Η επιστολή των αγωνιστών συντάσσεται στο χωριό της Γορτυνίας Ατσίχολος, από το οποίο ο Πλαπούτας είχε εκδιώξει τον Ιμπραήμ τον Ιούλιο του 1825 («*επολεμήθη παρά των ημετέρων Αρκαδίων και Φαναριωτών κατά ταις Καρυαίς καρτερικώτατα, έχασεν υπέρ τους διακοσίους θανατωθέντας και κρατηθέντας, αγνοούνται οι πληγωμένοι, και ικανά ζώα και ετράπη εις φυγήν. Την μεθαύριον προσέβαλε πάλιν κατά των ημετέρων και πάλιν απεκρούσθη, απωλέσας υπέρ τους εκατό»)* και περιγράφει τη σύγκρουση στο ορεινό χωριό της Μεγαλόπολης Ίσσαρι όπου «*τους επέπεσεν τρίτον ο ίδιος, η μάχη εγένετο πεισματικωτάτη, οι ημέτεροι αντέχοντες γενναίως, τον επέκρουσαν πολλάκις εφορμήσαντα, και με μεγάλην του φθοράν τον εφυγάδευσαν, του εφόνευσαν έως διακοσίους και του εζώγρησαν υπέρ τους τριάκοντα και ικανά ζώα, είτα, δι' έλλειψιν τροφών και πολεμοφοδίων, του παρεχώρησαν το χωρίον και κατετάχθησαν αδιάλυτοι δύο ώρας μακράν*»). [215] Ο Ιμπραήμ έκαψε το χωριό, όπως είχε πράξει και νωρίτερα με το χωριό Δραγουμάνου (Κοτύλιο) της επαρχίας Ολυμπίας, γεγονός στο οποίο αναφέρεται η επιστολή των αγωνιστών. [216]

Στις συγκρούσεις αυτές έλαβε ενεργό μέρος και ο Αθ. Γρηγοριάδης, προεστός της Αρκαδιάς, ο οποίος αναφέρει άλλη μάχη στις 28/7/1825, στην οποία σκοτώθηκαν πάνω από 180 Αιγύπτιοι και 22 Έλληνες. [217] Όσον αφορά το Ίσαρι, έβγαζε κατά το Φωτάκο, «*τα καλύτερα παλικάρια της επαρχίας Φαναρίου*» με αρχηγούς τον Αθ. Σιώρη, Παν. Κατριβάνο και Δημ. Καραλή. Στο χωριό αυτό πολέμησε τον Ιμπραήμ και ο Σιώρης στις 7/8/1825 (στην ηρωική έξοδο, μετά από μάχη πέντε ωρών, χάθηκαν 65 Έλληνες). [218]

---

215 Ανώνυμη Έκθεσις περί των πολεμικών γεγονότων αποκειμένη στο Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 305 / 3089 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης. Βλ. και την επιστολή του Γεωργίου Κουντουριώτη προς τον αδελφό του Λάζαρο (Ναύπλιο, 15/8/1825) στο Ιστορικόν Αρχείον Ύδρας, *ό.π.*, 5, 333 – 334, όπου ο αριθμός των Αιγυπτίων ανέρχεται στους 1.500 μαχητές.

216 Ο Τρικούπης (*ό.π.*, 228 – 229) περιγράφει τις ίδιες εχθροπραξίες ως εξής: «*Ο Ιβραήμης ... απέστειλε πολυάριθμον άλλο σώμα εις συγκομιδήν των γεννημάτων της επαρχίας Καρυταίνης και εις αιχμαλωσίαν. Το σώμα τούτο επροχώρησε εις τα ορεινά χωριά Δραγουμάνου, Καρυών και Κρομποβού, αλλ' απεκρούσθη και έπαθεν. Επάτησε και το Ίσαρι. Εκατό των εν αυτώ, κλεισθέντες εν τη εκκλησία, επολέμησαν όλην την ημέραν, και εξωρμήσαντες ξιφήρεις μεσούσης της νυκτός διεσώθησαν, εκτός ενός φονευθέντος και ενός πληγωθέντος. Οι εχθροί έκαυσαν το χωρίον την επαύριον, και επανήλθον εις την πεδιάδα της Καρυταίνης*». Ο Δεληγιάννης αναφέρει 17 Έλληνες νεκρούς, ενώ ανεβάζει τις απώλειες των Αιγυπτίων σε πάνω από 300 άνδρες (*ό.π* , 3, 63 – 64).

217 Αθ. Γρηγοριάδης, *Ιστορικαί Αλήθειαι: ήτοι η ιστορία του νομού Μεσσηνίας (1479 – 1834)*, Αθήνα (Γ. Κασίμης) 1934.

218 Στασινόπουλος, *ό.π., λήμμα Ίσαρι*.

Μαχαίρα του Σισίνη, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα

Ο Σισίνης ενημερώνει για τη δράση αυτού του σώματος τον Ρώμα, όταν του γράφει (Γαστούνη, 4/8/1825): «*Δεν έχομεν άλλο νεώτερον, ειμή τον πόλεμον με εν σώμα Αράβων, οπού επήγαιναν εις Νεόκαστρον και εις τον κάμπον της Καρυταίνης, τούς επολέμησαν το σώμα των Γαστουναίων, Πυργαίων και Αρκαδίων. Εσκότωσαν υπέρ τους εκατό, τούς επήραν πολλούς σκλάβους και αλογομούλαρα και τούς οπισθοδρόμησαν».* Μπορούμε, βάσιμα, να υποθέσουμε ότι ο Σισίνης είχε επισυνάψει την επιστολή που δέχθηκε από τους αγωνιστές προς τον Ρώμα, ώστε να λάβει λεπτομερή γνώση ο ζακύνθιος κόντες. Έτσι εξηγείται η ύπαρξη της επιστολής αυτής στο Αρχείο του. Ο Ρώμας, όμως, πληροφορείτο για τις εχθροπραξίες και από άλλες πηγές: από το Στρατόπεδο Βερβένων στις 3/8/1825 ο Γενικός Αρχηγός Κολοκοτρώνης του γράφει: «*Ο δε Κολιόπουλος ευρίσκεται κατά το εν Καρυαίς στρατόπεδον με τους Αρκαδίους, Φαναρίτας, Λεονταρίτας και Ανδρουσιανούς ... οίτινες και ευδοκίμησαν εις διαφόρους συμπλοκάς με τον εχθρόν, ώστε εις τρεις τέσσερας μάχας εθανάτωσαν έως τριακοσίους*». [219] Στις 16/8/1825 η επιστολή του οπλαρχηγού Αναγν. Παπασταθόπουλου από τον Πύργο πληροφορεί για τον «*πόλεμον του Στρατηγού Κολιόπουλου, οπού προ οκτώ ημέρας έκαμεν εις Ίσσαρι με τους εκεί ευρισκόμενους εχθρούς, όστις εφόνευσε υπέρ τους εκατόν πενήντα Άραβας και εκ των ημετέρων εσκοτώθησαν δύο και είς πληγωμένος*». [220]

Πέρα, όμως, από το ουσιαστικό έργο της παρενόχλησης των αιγυπτιακών στρατευμάτων, οι Έλληνες πέτυχαν, τον Αύγουστο του 1825, και μια σημαντική νίκη κατά του Ιμπραήμ Πρόκειται για την επικράτηση τους μετά από τριήμερη μάχη (12 – 14/8) στη Δαβιά της Αρκαδίας, όπου έχασαν τη ζωή τους 500 Αιγύπτιοι αξιωματικοί και στρατιώτες, ενώ προκλήθηκε σημαντικό πλήγμα στον ανεφοδιασμό των στρατευμάτων του Ιμπραήμ με την κατεδάφιση των οκτώ τοπικών μύλων, που τον τροφοδοτούσαν. Η νίκη στη Δαβιά θεωρείται η δεύτερη σημαντική νίκη των Ελλήνων, μετά τη μάχη των Μύλων, όπου ανακόπηκε η προέλαση του Ιμπραήμ προς το Ναύπλιο. [221] Η Επιτροπή ενημερώνεται για τις λεπτομέρειες της σύγκρουσης από τον Χρ. Ζαχαριάδη, ο οποίος πολέμησε εκεί. Ο Ζαχαριάδης εκφράζει την πεποίθησή του ότι αυτή η ελληνική επιτυχία θα σημάνει την αναστροφή των στρατιωτικών επιχειρήσεων στην Πελοπόννησο, αφού προκάλεσε μεγάλες απώλειες στον εχθρό και έδωσε το δικαίωμα στους Έλληνες να σχεδιάζουν την πολιορκία της Τριπολιτσάς. [222] Παρομοίως – γράφει ο Ζαχαριάδης - τα πράγματα βαίνουν καλώς στην Κρήτη, όπου, μετά την κατάληψη των φρουρίων της Γραμβούσας και της Κισάμου, «*η μεγάλη έλλειψις των αναγκαίων και των όπλων τους εμποδίζει ιδαλλέως ήθελον έχει καθαρισμένην όλην την Κρήτην από τους εχθρούς».* [223]

---

[219] Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 282 / 103 εγγράφων Αλ. Ρώμα – 279 / 3065 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης και Φωτάκος, *Απομνημονεύματα*, ό.π., 2, 202 – 203.

[220] Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 303 / 3060 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

[221] Η περιγραφή της μάχης και η σχετική έκθεση του Κολοκοτρώνη προς τη Διοίκηση στο Φωτάκος, *Απομνημονεύματα*, ό.π., 2, 215 – 223. Βλ., επίσης, Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 270 και Ανώνυμη Έκθεσις περί των πολεμικών γεγονότων αποκειμένη στο Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 305 / 3089 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

[222] Ανέκδοτη επιστολή Χρ. Ζαχαριάδη προς Δραγώνα από το Ναύπλιο, 14/8/1825 (LXXI).

[223] Πρόκειται για την προσπάθεια ξεσηκωμού που επιχειρήθηκε τον Αύγουστο του 1825 από τους Εμμ. Αντωνιάδη και Δημ. Καλλέργη, η οποία, τελικώς, δεν επέτυχε παρά την κατάληψη της Γραμβούσας και την παρενόχληση των Τούρκων μέσω πειρατικών επιδρομών (Βακαλόπουλος, Η Επανάσταση κατά το 1825, *ό.π.*, 392 και Κόκκινος, *ό.π.*, 4, 633).

Επιστολές Ρώμα προς Πελοποννησίους.

Ο Ρώμας, μαθαίνοντας με ανακούφιση τις επιτυχίες των Ελλήνων στο πεδίο της μάχης διατρανώνει την πίστη του πως, αν δεν υπήρχαν οι εσωτερικές έριδες, η επανάσταση δεν θα κινδύνευε. Σε επιστολή του προς Κολοκοτρώνη, Κολιόπουλο και Πλαπούτα (7/19 – 9 – 1825) γράφει: «*επιθυμούμεν τα μέγιστα να ακούσωμεν νέους θριάμβους κατά του εχθρού, όστις ενθαρρούμενος από τας ολεθρίας διαιρέσεις, προερχομένας από την επάρατον κακοήθειαν, παρατρέχει, καίτοι αδύνατος, εις τα ενδότερα της Πελοποννήσου καίων και λεηλατών τας πλουσιωτέρας και ενδυναμοτωτέρας επαρχίας, αφού αιχμαλωτίζει σκληρώς και απανθρώπως το ασθενέστερον μέρος του πελοποννησιακού λαού, το οποίον μεταχειρίζεται ανηλεώς εις την θηριώδην αυτού όρεξιν*». Αταλάντευτη, βέβαια, παραμένει η βούληση της Επιτροπής να συνδράμει με κάθε τρόπο τον Αγώνα: «*ας είσθε βέβαιοι, ότι, παραβλέποντες κόπους και δαπάνας, και άνευ σκοπού ιδιοτελείας, θα συνδράμωμεν μετά προθυμίας εις όσα συντελούν εις την ανόρθωσιν και την δόξαν των ελληνικών κοινών συμφερόντων*» (προς Κολοκοτρώνη, 9/9/1825).

Αλληλογραφία Νικηταρά – Σισίνη εν όψει της αιγυπτιακής εισβολής στην Ηλεία. Επιστολές Σισίνη και Πλαπούτα προς την Επιτροπή. Ο οπλαρχηγός Γ. Μήντζος.

Το φθινόπωρο του 1825 επικρατεί διάχυτος ο φόβος για την πιθανή εισβολή του Ιμπραήμ στην Ηλεία. Ο Νικηταράς, αμέσως μετά την επιστροφή του στην Πελοπόννησο από το Μεσολόγγι, [224] είναι ο πρώτος που αντιλαμβάνεται το μέγεθος του κινδύνου και ζητά τη συνδρομή του Σισίνη, ώστε να υλοποιηθεί με μέγιστη ταχύτητα και αποτελεσματικότητα η στρατολόγηση ανδρών, προκειμένου να αποτραπεί η επικείμενη εισβολή του Ιμπραήμ. Από την Αγουλινίτσα (7/8/1825) του γράφει: «*Εδώ, αδελφέ, εις τον Ιμπραήμη στέκει η ελευθερία και η ανεξαρτησία μας ... και θεωρείτε οπού είναι μεγαλωτάτη ανάγκη να τρέξωμεν εκεί, δια να εμποδίσωμεν αυτόν, δια να μην πέση εις τούτους τους κάμπους, επειδή, αν τούτο ακολουθήση (ο μη γένοιτο) τότε βέβαια πλέον η Ελλάς κλονείται*». Και '*αντιγεγραμμένον εις το δεύτερον πρόσωπον του ανωτέρου αντιγράφου*' προσθέτει την επόμενη ημέρα: «*όποιος δεν κινήση τώρα, είναι αντίχριστος και εχθρός της πατρίδος*». [225]

Η αναχώρηση του Ιμπραήμ από την Τρίπολη με κατεύθυνση την Ηλεία γνωστοποιείται στη Ζάκυνθο από την επιστολή Πλαπούτα (Παλούμπα, 3/10/1825), [226] ενώ η εισβολή των αιγυπτιακών στρατευμάτων στην απροστάτευτη Ηλεία από την αντίστοιχη του Γ. Σισίνη (Παλιόπολη, 24/11/1825), ο οποίος γράφει: «*εγώ έφυγον και δεν έλειψα να με πιάσουν και τον ίδιον. Μου επήραν όμως το πράγμα μου. Δεν μου άφησαν τίποτες, επειδή και κάτι ολίγον είχα σηκωμένα και δεν επρόφθασα να το ασηκώσω όλον ... Σας λέγω όμως δια την δυστυχίαν της επαρχίας μας, ότι ενώ απέρασαν οι Τούρκοι εχάλασαν, έφαγαν, επήραν ζώα και γεννήματα, αφού ανεχώρησαν εκτύπησαν και τα όσα εμείναν και γεννήματα και σφαχτά ... και δεν έμεινε τίποτε και πως θα γενούμεν από τροφάς και εγώ δεν ηξεύρω*». Και κλείνει με τη

---

224 «*Ο μόνος Πελοποννήσιος, που δεν αδιαφόρησε, αλλά κι επολέμησε μάλιστα ένα χρονικό διάστημα στο Μεσολόγγι, ήταν ο αγνός και ατρόμητος Νικηταράς*» (1787 – 1849), ο οποίος έμεινε στην Ιερή Πόλη ως τα τέλη Ιουλίου 1825. Τότε αρρώστησε και αναγκάστηκε να φύγει για τον Μωριά. Οι συναγωνιστές του και όλος ο λαός τον ξεπροβόδισαν γεμάτοι συγκίνηση και του χορήγησαν «*ευχαριστήριον έγγραφον*» (Σταματόπουλος, *ό.π* ., 2, 339 – 340).

225 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 291, 292 / 3055 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

226 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 335 / 3071 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

δραματική περιγραφή της μάχης στο Βαρθολομιό (8/11/1825) - μιας από τις σημαντικότερες που έγιναν εναντίον των Αιγυπτίων - στην οποία οι Έλληνες ανανέωσαν το παράδειγμα του Λεωνίδα: «*επιάσαν τους τάφρους οπού ήταν εκεί και επολεμάγαν με ανδρείαν, και ήταν οι Τούρκοι καβάλα 1.000, τακτικοί έως 800. Αυτοί και με όλους επολέμουν και εσκότωσαν και 350 Τούρκους, και επήραν και άλογα πολλά. Κατά δυστυχίαν, ο Θεός τους έδωσε μίαν ραγδαίαν βροχή, τα τουφέκια τους δεν επίαναν, εκτυπήθησαν με τα χέρια, εχάθηκαν ιδικοί μας 155, Τούρκοι αρκετοί*». [227]

Οι Έλληνες απέτυχαν να αποκρούσουν τις δυνάμεις του Ιμπραήμ κατά την εισβολή του στην Ηλεία. Ο αιγύπτιος πασάς, αφού λαφυραγώγησε όλη την περιοχή, ξεκίνησε στις 13 Νοεμβρίου για την Πάτρα και το Μεσολόγγι. Ο Πλαπούτας ενημερώνει την Επιτροπή (Χελιδόνι Ηλείας, 23/11/1825) για την αδυναμία των Ελλήνων να κλείσουν τη διάβαση προς τον κάμπο της Ηλείας, στο Κλειδί, αλλά διαβεβαιώνει και για την αδάμαστη αποφασιστικότητα τους να αντισταθούν: «*Βεβαιωθήτε, κύριοι, ότι οι Έλληνες δεν εφαντάστηκαν ακόμη τον Αιγύπτιον εχθρόν δυνατόν τόσον, όσον δια να ημπορέση να τους εμποδίση τα μέσα της ελευθερίας των, και αποφασισμένοι πάντοτε να πολεμήσουν, δεν θέλουν παύση τον πόλεμον. Δια τα κινήματα του εχθρού, όσω γρήγορα γίνονται, τόσον γρήγορα και απερνούν, χωρίς όφελός του*». [228] Ο Πλαπούτας θα προσφέρει στους Ζακύνθιους και την πληροφορία για την αποτυχημένη απόπειρα του Κολοκοτρώνη να καταλάβει με τέχνασμα την Τριπολιτσά τη νύχτα της 27ης προς 28η Δεκεμβρίου (Άργος, 8/1/1826). [229]

Ο Ηλείος προύχοντας Γ. Σισίνης με την οικογένειά του κατέφυγε στη Δίβρη, όπου – όπως γράφει στην Επιτροπή - «*ημείς περιμένομεν την ώραν να ακούσωμεν δια πού εκινήθη ο Ιμπραήμ, και τότε να κατέβουν τα Πελοποννησιακά στρατεύματα όπου εις Καλάβρυτα ευρίσκωνται και να του ριφθούν. Και αν από την Γαστούνη δεν φύγη, τότε φεύγει δυναστικώς και να πληρώση τας ζημίας όπου έκαμε με το αίμα του*». [230] Η επιστολή αυτή εστάλη στον Δραγώνα μέσω του Ηλείου οπλαρχηγού Γ. Μήντζου, [231] ο οποίος με ένα πρόχειρα και βιαστικά γραμμένο σημείωμα («*Μια εξαιρετικά δυσανάγνωστος και προφανώς άνευ ενδιαφέροντος*» επιστολή, όπως παρατηρεί ο Αλ. Βούλτζος) διαβίβασε το γράμμα του Σισίνη στη Ζακυνθινή Επιτροπή. [232]

---

227 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 358 / 3083 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης. Βλ., επίσης, Κόκκινος, *ό.π.*, 5, 170 στο κεφάλαιο με τίτλο «*Ηρωική αντίστασις εις το Βαρθολομιό*».
Η μάχη στο Βαρθολομιό περιγράφεται από τον Δεληγιάννη *(ό.π.*, 3, 79 – 80), ο οποίος ανεβάζει τις ελληνικές απώλειες σε 258 άνδρες και των Αιγυπτίων σε πάνω από 700, και από τον Φωτάκο (*Απομνημονεύματα*, ό.π., 2, 258 – 259), που τη χαρακτηρίζει «*μία εκ των μεγαλειτέρων και σημαντικωτέρων, όσαι μέχρι τούδε είχαν γείνει εναντίον του Ιμβραήμ*».
228 Ο Βακαλόπουλος (*Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 416) σχολιάζει: «*Ομολογουμένως οι επαρχίες της βορειοδυτικής Πελοποννήσου αναπτύσσουν μεγάλο ζήλο για ν' αντιμετωπίσουν τον εχθρό, όσο και την πείνα. Με την πρωτοβουλία τους και την άκαμπτη αντίστασή τους άρχισαν να διαλύουν τον διαφημιζόμενο 'πανικό φόβο' των Πελοποννησίων*».
229 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 354 / 3082 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης και Β΄, 6 / αρχείου Π.Κ. Ρώμα. Για τις απόψεις του Κολοκοτρώνη σχετικά με τα αίτια της αποτυχίας, βλ. επιστολή του προς τον Κουντουριώτη από τους Μύλους στις 30/12/1825 (Ιστορικών Αρχείον Ύδρας, *ό.π.*, 6, 333 – 334).
230 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Α΄, 366 / 3086 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.
231 Ο Γεώργιος Μήτσος δύο φορές (3/10 και 9/12/1825) με 300 άνδρες είχε αντισταθεί επιτυχώς στις δυνάμεις του Ιμπραήμ, οχυρωμένος στο μοναστήρι της Σκαφιδιάς. «*Οι Αιγύπτιοι επετέθησαν εναντίον της μονής, αλλ΄ απεκρούσθησαν μετ' απωλειών και επειδή δεν διέθεταν καιρόν προς πολυήμερον πολιορκίαν απεχώρησαν*» γράφει ο Κόκκινος (*ό.π.*, 5, 170).
232 Ανέκδοτη επιστολή Γ. Μήντζου προς Δραγώνα από την Σκαφιδιά Ηλείας, 7/12/1825 (C).

2.2.2.4. Μέριμνα για αμάχους

Οι Πελοποννήσιοι αναζητούν φιλοξενία των οικογενειών τους στην Ζάκυνθο. Αλληλογραφία Μιαούλη – Επιτροπής για τη διάσωση Ηλείων φυγάδων.

Μια άλλη τραγική διάσταση στις εξελίξεις της συγκεκριμένης εποχής αποτελεί η τύχη των αμάχων. Η Επιτροπή των Ζακυνθίων δεν θα μπορούσε να μείνει αδιάφορη στις ποικίλες εκκλήσεις που δεχόταν πολύ συχνά, για να προσφέρει την αρωγή της. Οι αγωνιζόμενοι Έλληνες θεωρούν τη Ζάκυνθο ως το πλησιέστερο έδαφος που μπορεί να προσφέρει τη σωτηρία στους ίδιους ή στις οικογένειές τους, αφού είναι τόσο κοντά και κατοικείται από ομοεθνείς τους. Αυτονόητη υποχρέωση των ζακυνθινών είναι η παροχή φιλοξενίας και, ειδικότερα, της Επιτροπής, η μεσολάβηση στις αγγλικές αρχές για την παροχή ασύλου. Ο Φιλήμων χαρακτηρίζει '*πολύτιμον αδελφήν*' την Επτάνησο, η οποία «*καθ' όλον τον αγώνα εγένετο το μέγα πανδοχείον των αδυνάτων μελών των στρατευομένων ανδρών, ή των παρά του εχθρού καταδιωκομένων επί σφαγή αδελφών. Πρώτος και μεγάθυμος συστρατιώτης της όλης εθνικής υποθέσεως, αφειδής προμηθευτής εφοδίων και τροφίμων, η Επτάνησος υπερτέρησε κατά την οφειλομένην προς άπαντας εθνικήν ευγνωμοσύνην*». [233]

Η πρώτη φορά που αναδύεται κατά το 1825 η ανάγκη για τη μεταφορά αμάχων στη Ζάκυνθο είναι ακριβώς μετά τη νίκη των Αιγυπτίων στη Μεσσηνία, όταν οι Έλληνες της Κεντρικής Πελοποννήσου αναμένουν την προέλαση του Ιμπραήμ προς τα μέρη τους. Στην επιστολή του στρατηγού από την Καρύταινα Δημητράκη Πλαπούτα [234] από τη Σουλήμα, [235] ζητείται η φιλοξενία στη Ζάκυνθο της οικογένειας του γραμματικού του, η οποία βρίσκεται στον Πύργο και «*κατά το παρόν από τα περιστατικά δεν ημπορεί να σταθεί εις εκείνα τα μέρη*». Ο ίδιος ο γραμματικός Χριστόδουλος Καπιτάρης ζητά ιδιοχείρως - προσθέτοντας κάποια λόγια στην ίδια επιστολή - τη διαβεβαίωση του Δραγώνα για τη μεταφορά, «*δια να μην κάμω τον κόπον αδίκως*» και ενημερώνει ότι έχει ήδη επικοινωνήσει για το ίδιο θέμα με το Ζαχαριάδη. [236] Είναι φανερή η αγωνία του γραμματικού, αφού φροντίζει για την κινητοποίηση όλων των προσώπων που θα μπορούσαν να προωθήσουν το συγκεκριμένο αίτημα, ώστε αυτό να λάβει επιτυχή κατάληξη.

---

233 Ι. Φιλήμων, Δοκίμιον ιστορικόν περί της ελληνικής επαναστάσεως, Αθήνα (Εταιρεία ελληνικών εκδόσεων) 1859 – 61, 1969 ανατ., 3, θ΄].

234 Ο Δ. Πλαπούτας (1786 – 1864) είχε μυηθεί στη Φιλική Εταιρεία και είχε υπηρετήσει στα Επτάνησα. Κατά την Επανάσταση πολέμησε στο Βαλτέτσι και στην πολιορκία της Τρίπολης, ενώ κατά τον εμφύλιο συντάχθηκε με τον Κουντουριώτη και μεσολάβησε για την παράδοση του Κολοκοτρώνη, γεγονός για το οποίο τον μέμφεται ο Φωτάκος (*Απομνημονεύματα*, ό.π., 2, 10 και 213).

235 Η Σουλιμά (σημερινό Άνω Δώριο), κεφαλοχώρι της Τριφυλίας, ήταν η πατρίδα των περίφημων Ντρέδων, αλβανόφωνων πολεμιστών με αρχηγό το Μήτρο Αναγνωστόπουλο, οι οποίοι ανήκαν στην παράταξη του Κολοκοτρώνη (Στασινόπουλος, *ό.π.*, σχετικό λήμμα).

236 Ανέκδοτη επιστολή Δ. Πλαπούτα προς Δραγώνα από την Σουλήμα Τριφυλίας, 24/5/1825 (XLVII).
Ο ίδιος γραμματικός φέρεται – με το όνομα Χριστόδουλος Καπεταρόπουλος - συντάκτης μιας ανέκδοτης επιστολής προς το Σισίνη κατά το προηγούμενο έτος (Γαστούνη, 2/6/1824).

Η ανάγκη για τη μεταφορά των αμάχων προέκυψε, πάντως, ιδιαιτέρως επιτακτική μετά τη θυσία του Παπαφλέσσα στο Μανιάκι (20/5/1825) και την κατάληψη της Αρκαδιάς (22/5) και της Καλαμάτας (τέλη Μαΐου) από τις δυνάμεις του Ιμπραήμ. Η προέλαση των Αιγυπτίων προς την Τρίπολη δημιούργησε την ίδια αδήριτη ανάγκη και στους επόμενους μήνες, όπως δηλώνουν επιστολές του προεστού και αρχηγού των όπλων της Κυπαρισσίας Αν. Κατσαρού (Ζούρτσα, 14/7) και των Αν. Παπαγιαννόπουλου, Κ. Δεληγιάννη, Ι.Θ. Κολοκοτρώνη (Ναύπλιο, 26/7), οι οποίοι παρακαλούν την Επιτροπή Ζακύνθου για τη μεταφορά στη Ζάκυνθο των συγγενών τους, οι οποίοι «*αγανάκτησαν τρέχοντες από όρη εις όρη και από δάση εις δάση*». Οι Έλληνες, κατά την περίοδο αυτή, τελούν υπό καθεστώς φυγής, τρομοκρατημένοι από την επέλαση των αιγυπτιακών δυνάμεων. Η δραματική κατάσταση αποτυπώνεται στην επιστολή του Γ. Πέτα προς την Επιτροπή (Δημητσάνα, 29/6), όπου αναγράφεται ότι «*ο εχθρός είναι εις τα άκρα της Καρύταινας και οι ανδρείοι Έλληνές της, λησμονούντες τα πρώτα των ανδραγαθήματα, τρέχουν ως φρενιασμένοι να διασώσουν τας φαμελίας των, χωρίς να ηξεύρουν πού. Ο σκοπός του να τας διασώσουν με την νίκην είναι μακράν απ' αυτούς*». [237]

Ένα δεύτερο κύμα φυγής θα παρουσιαστεί λίγους μήνες αργότερα, κατά την εισβολή του Ιμπραήμ στην Ηλεία. Ιδιαίτερη αναφορά αξίζει να γίνει στους φυγάδες αμάχους, τους οποίους επιχειρεί να σώσει η συγκεκριμένη μοίρα του ελληνικού στόλου, που παραπλέει τις πελοποννησιακές ακτές. Ο Μιαούλης αρχικά δηλώνει στην Επιτροπή ότι «*ο στόλος αδυνατεί να πάρει εις τα καράβια τους φυγάδες ... έπειτα ουδέ ηξεύρομεν τι να τους κάμωμεν, και αν τους δέχωνται αυτού ή αλλού*» και παρακαλεί «*να ενεργήσετε η ευγενία σας και να στείλετε απ' αυτού καΐκια επίτηδες δια να τους πάρουν από το Κάστρο. Εν ταυτώ να φροντίσετε και δια το μέρος οπού να καταφύγουν αυτοί οι άνθρωποι, ή εις Ζάκυνθον, αν η Διοίκησις τους δέχεται, ή εις Κάλαμον, ή όπου και όπως αλλέως στοχασθήτε*». [238] Δύο ημέρες μετά, ο ναύαρχος επανέρχεται στο ίδιο αίτημα. [239] Τελικά, τα ελληνικά καράβια φυγαδεύουν τους Ηλείους και τους μεταφέρουν στην νήσο Κάλαμο, όπου δεν έγιναν δεκτοί, και τώρα βρίσκονται στο Δραγαμέστο, όπου «*οι άθλιοι λιμοκτονούν και χάνονται εις εκείνο το μέρος*».[240] Ο Μιαούλης παρακαλεί εκ νέου τα μέλη της Επιτροπής για την έκδοση άδειας εισόδου των αμάχων στον Κάλαμο, [241] αποδεικνύοντας με την επιμονή του ότι η μόνη ουσιαστική ελπίδα αυτών των ανθρώπων βρίσκεται στα χέρια της ζακυνθινής Επιτροπής και όχι του ιδίου ή, πόσω μάλλον, της ελληνικής Διοίκησης.

---

237 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 262, 267, 256 / 3367, 3043 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης. Επιστολές του Κατσαρού προς το Ρώμα υπάρχουν ακόμα στο Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα (*ό.π.*, 284 / 104 αρχ. Αλ. Ρώμα) και στο Ιστορικόν Αρχείον Ύδρας (*ό.π.*, 5, 487 – 488).

238 Επιστολή Α. Μιαούλη προς Επιτροπή Ζακύνθου [Εν βία (= σε καθεστώς ανάγκης), Έξω της Ζακύνθου, 13/11/1825] στο Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 348 / 3077 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

239 Επιστολή Α. Μιαούλη προς Επιτροπή Ζακύνθου (Έμπροσθεν της Γλαρέντζας, εκ του πλοίου '*Θεμιστοκλέους*', 15/11/1825) στο Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 349 / 3079 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

240 Επιστολή Α. Μιαούλη προς Επιτροπή Ζακύνθου (Σκρόφαι, 'εκ του πλοίου '*Θεμιστοκλέους*', 18/11/1825) στο Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 350 / 3080 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

241 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 351 / 3081 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

2.2.3. Η συμβολή στις διπλωματικές ενέργειες

2.2.3.1. Η διαμόρφωση θεωρητικών αρχών

Η δράση του Ρώμα στην Ιταλία.

Ο Διονύσιος Ρώμας είχε ήδη έντονη παρουσία στις διεθνείς σχέσεις του ελληνικού Αγώνα με την Ευρώπη από την εποχή που βρισκόταν στην Ιταλία, εξόριστος από την αγγλική αρμοστεία των Επτανήσων. Αμέσως με την έκρηξή της, η ελληνική Επανάσταση δέχθηκε τη μομφή ότι υπήρξε ξενοκίνητη και ανατρεπτική των ευρωπαϊκών ισορροπιών. Ο Ρώμας, κατά τον Φιλήμονα, «*καταπολεμεί δια λόγου τε και τύπου τας τερατώδεις επί Καρβοναρισμώ και Ιακωβινισμώ αναφυείσας ενοχοποιήσεις, συκοφαντίας και ύβρεις κατά των Ελλήνων, αναπτύσσει ... την καθαράν ελληνικότητα του αγώνος διαβαλλομένου ως ετεροκινήτου, υποστηρίζει ... την άλλως μη παραδεχομένην ή και αγνοουμένην παρά πολλών ελληνική εθνότητα*». Παράλληλα, προσφέρει τη δική του συνδρομή στην έξαρση του φιλελληνισμού «*πανταχού ανιχνεύων στρατιωτικούς γενναίων και ευγενών αισθημάτων προτρέπει και πείθει προς την άμεσον και προσωπικήν βοήθειαν αυτών υπέρ της πατρίδος*». Τέλος, δεν παραλείπει να κοινωνήσει τις απόψεις του στους Έλληνες αγωνιστές, ώστε να τους κατευθύνει προς επωφελείς για το έθνος αποφάσεις «*πάντοτε ψαύων εκ του πλησίον τας προτιμήσεις και ιδέας των Εσπερίων ... εξήντλει τους αρίστους συλλογισμούς και ουδόλως ώκνει μετοχεύων τακτικώς τούτους τοις φίλοις αυτού αρχηγοίς των αγωνιζομένων*». Γι' αυτό και ο Ι. Φιλήμων θεωρεί ως «*άλλην Θείαν οικονομίαν*» την παρουσία του Ρώμα στην Ιταλία κατά την κρίσιμη περίοδο που ο Αγώνας επιχειρούσε τα πρώτα του βήματα, επειδή τότε χρειαζόταν εξωτερική υποστήριξη κατά των αφανών εχθρών της Επανάστασης στην Ευρώπη πέρα από τη στρατιωτική δράση εναντίον των φανερών εχθρών της στα πολεμικά μέτωπα. [242] Το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα της προσφοράς του ζακύνθιου ευγενή δίδεται με την ενεργοποίησή του την εποχή που οι Έλληνες προσπάθησαν να διατρανώσουν τα δίκαιά τους στο συνέδριο της Ιερή Συμμαχίας στη Βερόνα Από τη Βενετία όπου διαβιούσε ο Ρώμας έσπευσε στην Αγκώνα, για να συνδράμει - μέσω των προσωπικών γνωριμιών του - την επιτροπή των Ελλήνων που είχαν αποσταλεί εκεί, αφού «*χωρίς το Ρώμα ποτέ δεν θα έφταναν οι ικετευτικές αναφορές των Ελλήνων στους συγκεντρωμένους βασιληάδες της Ευρώπης στη Βερώνα, ούτε και άλλη στον Πάπα Πίο Ζ΄*». [243]

Οι θεωρητικές αρχές των διπλωματικών αντιλήψεων των Ζακυνθίων.

Έχοντας αυτήν την ευρωπαϊκή εμπειρία, ο Ρώμας θα συνεχίσει να εργάζεται πάνω στις ίδιες κατευθύνσεις και όταν επιστρέφει στη Ζάκυνθο και συνεργάζεται στην ίδρυση της Επιτροπής Ζακύνθου. Η τοποθέτηση του Ρώμα και των μελών της Επιτροπής απέναντι στις διεθνείς σχέσεις της Ελλάδας κατά τη περίοδο αυτή, είναι εξ αρχής εμφανής από το πρώτο Υπόμνημα τους, στις 24/2/1825, και παραμένει αναλλοίωτα σταθερή σε όλη τη διάρκεια του έτους. Είναι αξιοσημείωτη η ωριμότητα και η ευστοχία των παρατηρήσεών τους όσον αφορά τις εξωτερικές σχέσεις της Ελλάδας, αφού ιδιαίτερα ο Δ. Ρώμας «*είχε το σπανιώτατο για τους τότε ομογενείς του*

[242] Φιλήμων, Διονύσιος ο δε Ρώμας, *ό.π.*
[243] Σαμπατάκης, *ό.π.*, 14.

πλεονέκτημα να γνωρίζη άριστα τον ελληνικό και Ευρωπαϊκό κόσμο». [244] Ο Ρώμας, όπως αναδεικνύεται απο τη μελέτη των επιστολών του Αρχείου του, πίστευε ότι:

- οι ευρωπαϊκές δυνάμεις εκτείνουν ή ελαττώνουν τη βοήθειά τους προς τους Έλληνες ανάλογα με την εμπιστοσύνη που οι ίδιοι οι Έλληνες τούς εμπνέουν με τις ενέργειές τους στο εσωτερικό μέτωπο,
- η όποια βοήθεια εκ μέρους των Μεγάλων ευρωπαϊκών Δυνάμεων θα προέλθει μόνο ως το σημείο που δεν θα υποστούν οι ίδιες ζημία και ανάλογα με τους πολιτικούς δεσμούς που έχουν αναφυεί μεταξύ τους,
- οι Έλληνες οφείλουν «*να αποκτήσουν την πίστη των ευρωπαϊκών αυλών και, περικυκλωμένοι από την δημόσιαν υπόληψιν, θέλουσι καθολικώς διακηρυχθή άξιοι να σχηματίσουν Κράτος ελεύθερον και ανεξάρτητον*». Η «δημόσια υπόληψη» (= διεθνής συμπάθεια) είναι όρος απαραίτητος, ο οποίος θα οδηγήσει στο να κερδηθεί η εύνοια των Μεγάλων Δυνάμεων. Η ευρωπαϊκή εύνοια θα ανοίξει το δρόμο προς την αναγνώριση της ελληνικής ανεξαρτησίας, στόχο που εξ αρχής θέτει και επίμονα επαναλαμβάνει στις επιστολές της η Επιτροπή Ζακύνθου σε σχέση με τον ελληνικό Αγώνα [245] και
- στην παρούσα συγκυρία των ευρωπαϊκών ισορροπιών, «*τα συμφέροντα του κράτους της Μεγάλης Βρετανίας συμμορφούνται εντελώς μετά της ανεξαρτησίας και πολιτικής υπάρξεως της Ελλάδος*».

Οι απόψεις του Ρώμα για την ισορροπία των Μεγάλων Δυνάμεων στην εποχή του αποδεικνύει το πόσο βαθύς γνώστης ήταν των ευρωπαϊκού status quo και άρα πόσο πολύτιμες είναι οι παρατηρήσεις του για την ελληνική επανάσταση. Η μελέτη των ευρωπαϊκών δεδομένων τον οδηγεί να πιστεύει πως – στις παρούσες συνθήκες – μόνο η Αγγλία μπορεί να έχει συμφέρον να προσφέρει βοήθεια στους Έλληνες και προς αυτήν τη Δύναμη προτρέπει για συνεργασία. Ο πολιτικός ρεαλισμός του τον απομακρύνει από ουτοπικές θεωρήσεις περί του ομόδοξου με τη Ρωσία ή περί του γαλλικού φιλελευθερισμού, που είχαν την εποχή εκείνη συνεπάρει πολλούς Έλληνες. Το συμφέρον καθορίζει τις διπλωματικές εξελίξεις, πιστεύει ο Ρώμας, και αυτό πρέπει να ανιχνεύεται, προκειμένου να ληφθεί η ορθότερη απόφαση από μια συνετή κυβέρνηση.

Η προσέγγιση του Ρώμα προς την Αγγλία διαμορφώθηκε από τις εξελίξεις στη διάρκεια της επανάστασης. Ο Φιλήμων τονίζει ότι ο Ρώμας ήταν αρχικά γαλλόφιλος, λόγω της επαφής του με τα κηρύγματα των δημοκρατικών Γάλλων και του Ρήγα, αλλά, η ανθελληνική πολιτική του Βιλλέλ και οι επαφές του με το Μεχμέτ Αλή, τον

---

[244] Κονόμος, *Ζακυνθινοί Φιλικοί*, *ό.π.*, 18. Βλ., επίσης, Φιλήμων (Διονύσιος ο δε Ρώμας, *ό.π.*).

[245] Ο Πετρόπουλος θεωρεί ότι τα λόγια και τα έργα των Ελλήνων είχαν όλα σκοπό να εντυπωσιάσουν την Ευρώπη και αναφέρει ως ενδεικτικά παραδείγματα τη διακήρυξη της α΄ εθνοσυνέλευσης (ότι η επανάσταση δεν ήταν εμπνευσμένη από δημαγωγία ή ιακωβινισμό, αλλά μια σταυροφορία χριστιανών εναντίον μουσουλμάνων), τα φιλελεύθερα και δημοκρατικά άρθρα των συνταγμάτων, την προσφορά του ελληνικού στέμματος σε ευρωπαίους μονάρχες, το κέντρισμα του ρωσοαγγλικού ανταγωνισμού [Petropoulos, *ό.π.*, 54]. Ο Ν. Ψυρούκης (Το 1821 και το Ανατολικό Ζήτημα, *περιοδικό ΑΝΤΙ, περίοδος Β΄, τεύχος 15*, 22/3/1975, 16) αναφέρει πως «*τουλάχιστο από τα τέλη του 1822 η ελληνική επανάσταση, με την απόχτηση προστατών, έχανε τη δική της αυτοδύναμη κι αυτόνομη εξέλιξη. Η στρατηγική της και η ταχτική της σ' όλους τους τομείς άρχισαν να καθορίζονται όχι από τις δικές της ανάγκες μα από τις εξελίξεις του ανατολικού ζητήματος. Και η συνέπεια ήταν μία: όλο και περισσότερο η επανάσταση εξαρτιότανε από την πολιτική και τη στάση των λεγόμενων 'προστάτιδων δυνάμεων'*».

έκαναν να στραφεί προς την Αγγλία, η οποία αναγνώρισε τους ελληνικούς θαλάσσιους αποκλεισμούς και δέχθηκε διαπραγμάτευση για τη χορήγηση ελληνικού δανείου, το οποίο «*οι αρχηγοί του λαού το εθεώρησαν ως ημίσειαν αναγνώρισιν και ο λαός ως ολοσχερή*». [246] Από την εποχή αυτή ο Ρώμας «*λαμβάνει θέσιν πρεσβευτού των Ελλήνων προς τους Άγγλους*». [247] Ο Καιροφύλας θεωρεί ότι η στροφή του Ρώμα προς την Αγγλία εμπεριέχει και το στοιχείο της προσωπικής θυσίας: «*Ιδίως δε άξιος θαυμασμού είναι ο Δ. Ρώμας, ο οποίος, καίτοι μισών την αγγλικήν απολυταρχίαν εν Επτανήσω και προσωπικώς απεχθανόμενος τον Αρμοστή Άδαμ, εν τούτοις εδέχθη να συνεννοηθή μαζί του, με την πεποίθησιν ότι εχρειάζετο η θυσία αύτη, διότι η μόνη σωτηρία δια την Ελλάδα, ηττημένη στρατιωτικώς και ηθικώς την στιγμήν εκείνην, ήτο η αγγλική προστασία*». [248]

Ματαίωση κυβερνητικής πρωτοβουλίας από την Επιτροπή Ζακύνθου. Κοινοποίηση των απόψεών της.

Για την πρακτική εφαρμογή των ιδεών τους, οι Ζακύνθιοι γνωρίζουν ότι απαιτείται η συστηματική και πλήρης ενημέρωσή τους σε σχέση με τα τεκταινόμενα στον επαναστατημένο ελληνικό χώρο και, κυρίως, για τις αποφάσεις της ελληνικής κυβέρνησης. Δίνουν, επομένως, μεγάλη σημασία στη συλλογή ειδήσεων, τις οποίες επεξεργάζονται με βάση τις αρχές τους και καταστρώνουν σχέδια διπλωματικών παρεμβάσεων, με τελικό στόχο την ώθηση των εξελίξεων προς την κατεύθυνση που οι ίδιοι θεωρούν επωφελή για τον ελληνικό Αγώνα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της ικανότητάς τους στη συλλογή πληροφοριών αποτελεί το μεταφρασμένο στα ιταλικά διαβιβαστικό της εντολής που έλαβε ο Σπυρίδων Σκούφος από την ελληνική κυβέρνηση**.** [249] Με αυτό ο Σκούφος εντέλλεται να μεταβεί στην Πετρούπολη, προκειμένου να τονίσει στους Ρώσους ότι οι Έλληνες δεν ήταν διατεθειμένοι να γίνουν υποτελείς στο σουλτάνο (όπως προέβλεπε το ρωσικό σχέδιο των Τριών Τμημάτων) και να τους εξηγήσει ότι η ελληνική επανάσταση δεν είχε καμία σχέση με τις επαναστατικές εταιρείες της Ευρώπης . Την αποστολή του Σκούφου προώθησε ο Μαυροκορδάτος με υποκίνηση αγγλική. [250] Η Επιτροπή πληροφορήθηκε το συγκεκριμένο σχέδιο και, όταν ο Σκούφος έφτασε στη Ζάκυνθο για να βρει πλοίο, φρόντισε να τον καθυστερήσει έως ότου υπογράφηκε το ψήφισμα της Υποτέλειας και η κυβέρνηση τον κάλεσε να επιστρέψει. [251] Έτσι, οι Ζακύνθιοι αξιοποίησαν την πληροφόρηση που έλαβαν και πέτυχαν τη ματαίωση ενός ελληνικού διπλωματικού χειρισμού, με τον οποίο διαφωνούσαν, επειδή οι ίδιοι είχαν άλλα σχέδια για την προώθηση του ελληνικού ζητήματος. [252]

---

246 A.Prokesch – Osten, *ό.π.*, 332.

247 Φιλήμων, Διονύσιος ο δε Ρώμας, *ό.π.*

248 Καιροφύλας, *ό.π*, 97 – 98.

249 Ανέκδοτη επιστολή Αλ. Μαυροκορδάτου προς Σπ. Σκούφο από το Ναύπλιο, 15/231825 (XVIII).

250 Σε σχέση με τη συγκεκριμένη αποστολή βρίσκουμε δύο επιστολές του Σκούφου: η πρώτη στο Ιστορικό Αρχείο Ύδρας (*ό.π.*, 6, 262 – 263) με την ευκαιρία της αναχώρησής του για τη Ζάκυνθο (25/3/1825) και η δεύτερη στο Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα (*ό.π.*, 293 / πρωτότυπο στην οικογένεια Δραγώνα), όπου ο Σκούφος ευχαριστεί το Δραγώνα για την εξυπηρέτηση που του παρασχέθηκε κατά τη διάρκεια της παραμονής του στο νησί (8/8/1825).

251 Σταματόπουλος, *ό.π.*, 3, 50.

252 Στο αρχείο Ρώμα στο Ε.Λ.Ι.Α υπάρχει επισυναπτόμενο στο συγκεκριμένο έγγραφο ένα χειρόγραφο σημείωμα, πιθανόν του Οδ. Δημητρακόπουλου, το οποίο χαρακτηρίζει ενδιαφέρον το έγγραφο και προσθέτει «*άμα αναλογιστεί κανείς ότι ο Μαυροκορδάτος 1) είχε*

Παράλληλα, τα μέλη της Επιτροπής φροντίζουν να κοινοποιούν τις πάγιες απόψεις τους προς όλα εκείνα τα πρόσωπα, τα οποία επιθυμούν να προσελκύσουν προς την πολιτική τους. [253] Η αρχή γίνεται με την αλληλογραφία που εγκαινιάζουν με τους ναυάρχους Ανδρέα Μιαούλη και Αναστάσιο Τσαμαδό, που υπερασπίζονται το Νεόκαστρο (Υπόμνημα της 12ης Απριλίου 1825) όσο και με την επιστολή της 14ης Απριλίου 1825 προς τον πρόεδρο της ελληνικής Διοίκησης Γ. Κουντουριώτη. Στην πρώτη – δια χειρός Διονυσίου Ρώμα - εμπεριέχεται μία διεξοδική ανάλυση της διεθνούς κατάστασης και καταγράφονται ιδιαίτερα εύστοχες παρατηρήσεις σε σχέση με την πολιτική των ευρωπαϊκών δυνάμεων απέναντι στο ελληνικό ζήτημα. Εδώ γίνεται λόγος για την ταύτιση των συμφερόντων Ιεράς συμμαχίας και Σουλτάνου, για τα ρωσικά σχέδια επέκτασης στα Βαλκάνια και για τη μεταστροφή της αγγλικής πολιτικής, λόγω των εμπορικών συμφερόντων της Αγγλίας στη Μεσόγειο. Στη δεύτερη τονίζεται πως «*πρέπει να πεισθώμεν, ότι οιονδήποτε κίνημα των ευρωπαϊκών Αυλών προς ημάς, δεν προέρχεται βέβαια από γενναιότητα, ή από αγαθοεργόν πνεύμα, αλλ' από μόνην κίνησιν ιδιοτελείας του εαυτών κράτους. Ούτω λοιπόν είναι χρέος μας να εξετάζωμεν ποίον θέλει είσθαι το συμφέρον του κράτους των διαφόρων ευρωπαϊκών Δυνάμεων και τούτο διερμηνεύοντες, να προσκολληθώμεν εις εκείνην την Δύναμιν, της οποίας το όφελος δεν ανθίσταται εις την της Ελλάδος σωτηρίαν και ανεξαρτησίαν*». Και επαναλαμβάνεται απροκάλυπτα η κλίση των Ζακυνθίων προς την Αγγλία σε μια προσπάθεια προσέλκυσης του Κουντουριώτη: «*Ανακρίνοντες δε βαθέως τα διάφορα συμφέροντα τούτων των ευρωπαϊκών Αυλών, ευρίσκετε ευκόλως, ότι εις μόνην την Μεγάλην Βρετανίαν, ως προς το παρόν αυτής σύστημα, συμφέρει η της Ελλάδος ανεξαρτησία*». [254] Με αυτές τις πρώιμες αναφορές τους, τα μέλη της Επιτροπής Ζακύνθου προλειαίνουν το έδαφος για μια ευνοϊκότερη αποδοχή της επιδιωκόμενης από μέρους τους στροφής προς τον αγγλικό διπλωματικό παράγοντα.

γράψει δια του Genz στον Μέττερνιχ 2) είχε πρωτοεργαστεί εις την περίφημη αγγλική αναφορά, τότε το γεγονός της αναφοράς Σκούφου παίρνει ιδιαίτερη σημασία». Η σημασία αυτή δεν βρίσκεται παρά στην πολυπλοκότητα των διπλωματικών διεργασιών της εποχής και στην πολλαπλή από τους Έλληνες (ουσιαστικά τον Μαυροκορδάτο) αναζήτηση διεξόδων για τον ελληνικό Αγώνα από οπουδήποτε αυτά μπορούσαν να προέλθουν (Ρωσία, Αγγλία, ακόμα και Αυστρία).

253 «*Επί της εποχής ταύτης ο Ρώμας υπήρξε δια τους αγωνιζόμενους Έλληνας ο μοναδικός Πύθιος Απόλλων*» (Φιλήμων, Διονύσιος ο δε Ρώμας, *ό.π.*).

254 Ο Αδαμάντιος Κοραής διαπιστώνοντας τη μεταστροφή της αγγλικής πολιτικής, κατά το 1825, την αποδίδει και αυτός στην ταύτιση των αγγλικών με τα ελληνικά συμφέροντα στην παρούσα συγκυρία και γράφει: «*οι φρόνιμοι και φιλοπάτριδες λειτουργοί της αγγλικής κυβερνήσεως ... επληροφορήθησαν ότι ... την ελευθερίαν της Ελλάδος υπερασπίζοντες, υπερασπίζουν και ενταυτώ και την ελευθερίαν του έθνους των ... ότι, αν επιβουλευθώσι την αυτονομίαν της Ελλάδος, βάλλουν εις κίνδυνον την ίδιαν των αυτονομίαν*» [Προλεγόμενα εις Ξενοφώντος «Απομνημονεύματα» και Πλάτωνος «Γοργίαν», στο Γ. Βαλέτας, *Κοραής, Άπαντα τα πρωτότυπα έργα*, Αθήνα (Δωρικός) 1964/1965, Α2, 1218].

2.2.3.1. Η Πράξη Υποτέλειας

Προετοιμασία διπλωματικής παρέμβασης με επιστολές σε Θ. Κολοκοτρώνη και Α. Μιαούλη.

Στα πλαίσια των διπλωματικών παρεμβάσεων της Επιτροπής πρέπει να τοποθετηθούν οι επιστολές που απευθύνει ο Δ. Ρώμας προς το Γενικό Αρχηγό Θ. Κολοκοτρώνη και προς το ναύαρχο Α. Μιαούλη κατά το Μάιο του 1825. Και αυτό γιατί με τα δύο αυτά γράμματά του ο Ρώμας ξεκινά τη δρομολόγηση του εγγράφου της αίτησης για την αγγλική προστασία. Ο Ζακύνθιος κόντες θεωρούσε τον Κολοκοτρώνη και τον Μιαούλη ως τους πλέον ικανούς κατά ξηρά και θάλασσα στρατιωτικούς, αλλά και πολιτικούς άνδρες, οι οποίοι θα ήταν ικανοί να φέρουν σε επιτυχές τέρμα την υπόθεση του Αγώνα και σε αυτούς φαίνεται πως στήριξε και τις πιθανότητες επιτυχίας των ενεργειών του κατά το διάστημα που ακολουθεί, καθ' όσον μάλιστα είχε απογοητευθεί από τις ενέργειες της κυβέρνησης Κουντουριώτη – Μαυροκορδάτου. Είναι, άλλωστε, η εποχή όπου, όπως σημειώνει ο Απ. Βακαλόπουλος, «*ο Γέρος του Μοριά θριαμβεύει (οι πολιτικοί του αντίπαλοι Μαυροκορδάτος και Κωλέττης περνούν στο περιθώριο) και προς αυτόν στρέφει την προσοχή του ο Διονύσιος Ρώμας της Επιτροπής Ζακύνθου προσπαθώντας να καλλιεργήσει μαζί του σχέσεις και να του υποβάλλει 'ιδέες πολύ περισσότερο υγιείς' από εκείνες που έτρεφε ως τώρα (εννοεί ασφαλώς τα ρωσόφιλά αισθήματά του και τις συμπάθειές του προς τον Καποδίστρια)*».[255]

Στην ιστορική, όπως χαρακτηρίστηκε, επιστολή του προς το Γέρο του Μωριά (21/5/1825) ο Ρώμας - ευρισκόμενος σε πατριωτική έξαρση - ανακεφαλαιώνει τις έως τώρα προσπάθειές του: «*Αχ! Αδελφέ, πόσα έπραξα, πόσα εσυμβούλευσα, πόσα ακαταπαύστως εβοήθησα, αλλά όλα ματαίως. Ήλθε το πράγμα εις τοιαύτην κατάστασιν ώστε οπού εκινδύνευσεν τέλος πάντων να εξαλειφθώσιν οκτώ χρόνων προετοιμασίαι και θυσίαι και θρίαμβοι*», διαπιστώνοντας ότι: «*Η φιλαρχία και η αισχροκέρδεια τα πλέον καλά συστήματα ματαιόνει ... Οι πλέον επικίνδυνοι εχθροί είναι οι οικοκυραίοι*». Συμβουλεύει, λοιπόν, «*Η πολιτική σας και ουχί το πάθος πρέπει να σας οδηγήση εις την παρούσαν καιρίαν περίστασιν. Μεταχειρισθήτε τώρα τον ενθουσιασμό του λαού και οδηγήσατέ τον εις την αληθινήν δόξαν, και μην τον αφήσετε να ψυχρανθή και να πέση εις στοχασμούς και φατρίας*». Τέλος, προετοιμάζοντας την ανάληψη δράσης στο διπλωματικό πεδίο, ο πεπεισμένος αγγλόφιλος Ρώμας προσπαθεί να προσελκύσει τον Κολοκοτρώνη στην αγγλόφιλη μερίδα, επαναλαμβάνοντας και προς αυτόν την πάγια θέση του: «*Εάν σκεφθώμεν ποία από τας ευρωπαϊκάς Αυλάς επιθυμεί την Ανεξαρτησία της Ελλάδος, εγώ έχω λόγον να κρίνω την μόνην Αγγλίαν, και τούτο διατί την συμφέρει εις τα πολιτικά και οικονομικά της σχέδια*» και προτρέποντάς τον «*πρέπει να προσέξετε ακριβώς και να φυλαχθήτε, μήπως και σας συκοφαντήσουν άλλην μίαν φοράν οι εχθροί σας, πως είσθε εναντίον των Άγγλων, αλλά να πασχίσετε με πάσαν σας σπουδήν να τους πείσετε ότι την στερεάν ανεξαρτησίαν του Γένους την ελπίζετε από την μεγαλοψυχίαν της Αγγλικής αποφάσεως*». [256]

---

255 Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 121.

256 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 235 / περισώθηκε στα *Ελληνικά Υπομνήματα* του Ι.Θ. Κολοκοτρώνη, Αθήνα (Χ.Ν. Φιλαδελφέως) 1856, 585 - 590 και έχει χρησιμοποιηθεί από το Σπηλιάδη [*Απομνημονεύματα*, Αθήνα (Χ.Ν. Φιλαδελφέως), 1852, Β΄, 357 – 369], από όπου το αντλεί και ο Γούδας (*ό.π.*, 4, 135 - 140) για τη βιογραφία του Δ.. Ρώμα. Το ίδιο έγγραφο δημοσίευσε και ο Χιώτης, θεωρώντας το καθοριστικό για την προσέλκυση του Κολοκοτρώνη στην αγγλόφιλη μερίδα (*Ιστορία του Ιονίου κράτους*, ό.π., Α΄, 529 – 534), ενώ ο Βακαλόπουλος

Η επιστολή του Ρώμα έφτασε στα χέρια του Κολοκοτρώνη μέσω του Ζαχαριάδη, ο οποίος τον πίεσε – με βάση τις εντολές της Επιτροπής – να γράψει προσωπική επιστολή προς τον βρετανό υπουργό εξωτερικών Γεώργιο Κάννιγκ, διαβεβαιώνοντάς τον για τα αγγλόφιλα αισθήματά του. Όπως σχετικά αναφέρει ο Σπηλιάδης, «*επειδή δε οι Πελοποννήσιοι ενομίζοντο ως εκ των προτέρων Ρωσόφρονες, και οι Άγγλοι επομένως εδίσταζον ως προς την πίστιν του Κολοκοτρώνη και των προκρίτων, εκρίθη αναγκαίον να λάβωσιν προηγουμένως βεβαιότητα πεί τούτου, προ πάντων από τον Κολοκοτρώνη*». Ο Κολοκοτρώνης έγραψε (το μόνο γράμμα που γράφτηκε ολόκληρο από αυτόν), γεμάτος αγωνία για την τύχη της πατρίδας του και για την τεράστια ευθύνη που αναλάμβανε ο ίδιος απέναντι στο Έθνος, την – χαμένη σήμερα - επιστολή, στην οποία πανέξυπνα αναφέρει «*ότι δεν ομοφρονεί με καμμίαν άλλην δύναμιν εκτός μόνον μ' εκείνην, ήτις ήθελε φρονεί αγαθά δια την πατρίδα του, και τούτ' εγγυάται και εκ μέρους όλων των Πελοποννησίων, προκρίτων και μη*» και προσθέτοντας το αλησμόνητο τούτο «*όποιος βοηθήση την πατρίδα μου να ελευθερωθή, με αυτόν πάντα θα είμαι και ποτέ δεν θέλω λησμονήσει τον ευεργέτη της πατρίδος μου*». [257] Ο ίδιος στα Απομνημονεύματά του αναφέρει μιαν άλλη σύγχρονη επιστολή του προς το Ρώμα, όπου διαβεβαίωνε πως «*δεν είμαι αγγλοδιωκτικός και ρωσολάτρης, αλλά είμαι φίλος εκείνου όπου θέλει κάμει το καλό της πατρίδος μου*» και παρακαλούσε τον Ρώμα να γίνει «*εγγυητής εις την εξοχότητά του τον Άδαμ και ο Άδαμ ας γίνη εις την Αυλήν του δια τα φρονήματά μου*». [258]

Ο Κολοκοτρώνης δέχεται, επομένως, να εργαστεί προς την κατεύθυνση της προσέγγισης με την Αγγλία, όπως δηλώνεται και σε μεταγενέστερες επιστολές του προς το Δ. Ρώμα: στις 7/19 Ιουνίου του γράφει ότι θα δεχόταν ευχαρίστως «*τους φίλους της ελευθερίας, τους Άγγλους, ως ελευθερωτές της πατρίδος μου*», και προσθέτοντας «*να έχετε απόλυτη εμπιστοσύνη σε όσα γράφω*» [259] και λίγο αργότερα (Χρυσοβίτσι, 19/6/1825) σε μια επιστολή, όπου – από το ύφος και τις προσφωνήσεις - είναι φανερός ο τεκτονικός δεσμός μεταξύ τους, ο Γέρος του Μωριά γράφει: «*Αδελφέ! Σου ορκίζομαι στην πίστη που έχω στη λατρευτή μας πατρίδα, στην προσωπική μου τιμή και στην άσπιλη φιλία, ότι θα παραμείνω πιστός τηρητής των συμβουλών και γραπτών οδηγιών σου, και ότι θ΄ αναγνωρίζω πάντοτε τους φίλους της Ελευθερίας, τους Άγγλους, σαν ελευθερωτές της Πατρίδας μας και είθε να δώσουν πίστη στα γραφόμενά μου: Όχι μόνο εγώ, αλλά και οι γνωστοί σας ειλικρινείς φίλοι μου συμμερίζονται τη γνώμη μου αυτή. Εγγυήσου λοιπόν για τον Κολοκοτρώνη και τους φίλους του, σαν να ήμουν εγώ ο ίδιος παρών – γιατί αν είναι δυνατόν να με φαντασθής ν' απαρνιέμαι την θρησκεία και την πατρίδα μας, άλλο τόσο είναι δυνατό να προδώσω,*

το θεωρεί ως προϊστορία της Αίτησης Προστασίας (*Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 93). Προλογίζοντας και ο Φωτάκος την παρουσίαση του ίδιου εγγράφου, αποκαλύπτει ότι οι κατηγορίες για ρωσοφιλία εκπορεύονταν από τη «*ραδιουργία του Μαυροκορδάτου και της συντροφίας του κατά του Κολοκοτρώνη, οίτινες εσυκοφάντουν αυτόν ως Ρωσόφρονα, αν και τοιούτον κόμμα δεν υπήρχε τότε εις την Ελλάδα, και τους οποίους ενίκησεν η αθωότης του*» (*Απομνημονεύματα*, ό.π., 2, 168).

257 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Εισαγωγή, πα΄ - Ι.Θ. Κολοκοτρώνης, *ό.π.*, 584 - Σπηλιάδης, *ό.π.*, 356 – 360 και Φωτάκος, *Απομνημονεύματα*, ό.π., 2, 171 – 172.

Ο Βακαλόπουλος (*Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 161 - 162) συσχετίζει την επιστολή αυτή με τα γράμματα του Ι. Πέτα και του Αν. Κατσαρού προς το Δ. Ρώμα (βλ. σελ. 80), για να τονίσει κάτω από ποιο καθεστώς τρόμου ο Κολοκοτρώνης εδέχθη να δηλώσει απερίφραστα την αγγλοφιλία του.

258 Τερτσέτης, *ό.π.*, 157 και Κόκκινος, *ό.π.*, 5, 65 – 66.

259 D. Dakin, *Ο Αγώνας των Ελλήνων για την Ανεξαρτησία 1821 – 1833*, Αθήνα (Μ.Ι.Ε.Τ) 1983, 205.

τα όσα γράφω εδώ, και τον αδελφό μου, τον Κόντε». [260] Το μόνο που ζητά τώρα η Επιτροπή από τον Γενικό Αρχηγό Κολοκοτρώνη είναι «*να ακούσει νίκας κατά του εχθρού δια να παρίσταται εις τους φιλέλληνας Άγγλους μάλλον ευπρόσωπος και θαρραλέα*». [261] Ο Ρώμας αντιλαμβάνεται ότι οι νίκες στο πεδίο της μάχης θα ισχυροποιούσαν τη διαπραγματευτική θέση των Ελλήνων και θα παρακινούσαν ευκολότερα την Αγγλία να συνδράμει τον Αγώνα τους. Αυτό βεβαιώνει, άλλωστε, και η κατοπινή επιστολή της Επιτροπής, με ημερομηνία 9/9/1825, προς τον Κολοκοτρώνη: «*Ταύτα τα επιτυχή έργα καθώς και πάσα πατριωτική ενέργεια, θέλει δώσει νέαν αιτίαν εις τους φίλους της Ελλάδας, να επεξεργασθώσι με περισσότερον ενθουσιασμόν τα της φίλης Ελλάδος συμφέροντα*». [262]

Παπαρρηγόπουλος Κ., *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, Αθήνα[6] (Ελευθερουδάκης), 6, 76

Στο ίδιο πνεύμα, η επιστολή προς το Μιαούλη στις 15/6/1825 [263] επαναλαμβάνει ότι «*πρέπει εξ άπαντος να αποτινάξετε και να καταθλίψετε δια παντός τα μιαρά και αισχρά μηχανεύματα της σπουδαρχίας και ιδιοτελείας ... Εις τούτο το ένδοξον και πολεμικόν στάδιον της Ελλάδος πρέπει όλοι οι Έλληνες, οίτινες είναι γνήσια τέκνα της να τρέξωσι κατά του ασπόνδου εχθρού με την μάχαιραν και με την φωτιάν. Κάμνοντες τοιαύτην απόφασιν, η νίκη των ημετέρων θέλει είσθαι βεβαία*». Η αγωνιώδης αυτή επίκληση φανερώνει εύγλωττα την εσωτερική κατάσταση των ελληνικών υποθέσεων κατά το καλοκαίρι του 1825, ενώ οι δυνάμεις του Ιμπραήμ προελαύνουν. Με αυτήν την επιστολή, η Επιτροπή προσπαθεί – μετά τον Κολοκοτρώνη – να προετοιμάσει και τον Μιαούλη για τις επερχόμενες ενέργειές της προς την Αγγλία, αφού τη συνδρομή του ναυάρχου θεωρούσε απαραίτητη για την ευόδωση των σχεδίων της. Έστειλε, μάλιστα, προς αυτόν και τον έμπιστό της τέκτονα Θεόδωρο Λεονταρίτη, όπως ακριβώς είχε πράξει και με τον Κολοκοτρώνη στέλνοντάς του τον Ζαχαριάδη.

---

260 Κονόμος, *Ο Δ. Ρώμας και η ελληνική εθνεγερσία*, ό.π., 93 – 95. Βλ., επίσης, Dakin, *British Intelligence of Events in Greece*, ό.π., 126 – 129 και 132.

261 Επιστολή της Επιτροπής προς τον Κολοκοτρώνη (9/7/1825) στο Φωτάκος, *Απομνημονεύματα*, ό.π., 2, 172 – 173.

262 Φωτάκος, *Απομνημονεύματα*, ό.π., 2, 243.

263 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Α΄, 238 / 3036 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

Περιεχόμενο και αιτιολόγηση της αίτησης προστασίας στη Μ. Βρετανία

Με την προσέγγιση σε Κολοκοτρώνη και Μιαούλη, έχει, πια, ολοκληρωθεί η προεργασία για την έσχατη προσπάθεια της Επιτροπής Ζακύνθου να παρέμβει καθοριστικά στην εξέλιξη των πραγμάτων. Τον επόμενο μήνα (18/30 Ιουνίου) η Επιτροπή αναλαμβάνει την πρωτοβουλία για τη σύνταξη και υπογραφή της περίφημης «***Αιτήσεως του Ελληνικού Έθνους προς το Βρετανικόν***». Πρόκειται για αίτηση που συνέταξε ο Ρώμας και απέστειλε προς υπογραφή σε όλους τους πολιτικούς και στρατιωτικούς παράγοντες του Αγώνα, προκειμένου να επιτευχθεί η υποστήριξη της Μεγάλης Βρετανίας προς την ελληνική επανάσταση, που κινδύνευε τον έσχατο κίνδυνο από τις δυνάμεις του Ιμπραήμ. Με αυτήν την αίτηση, που απέκτησε ισχύ νόμου, το Ελληνικό Έθνος έθετε «*εκουσίως την ιεράν παρακαταθήκην της αυτού ελευθερίας, Εθνικής Ανεξαρτησίας και της πολιτικής αυτού υπάρξεως υπό την μοναδικήν υπεράσπισιν της Μεγάλης Βρετανίας*». [264]

Στις 6 ή 7 Ιουλίου υπέγραψαν στα Λαγκάδια οι Θ. Κολοκοτρώνης, Ζαΐμης, Λόντος, Δεληγιάννης (το έγγραφο είχε φέρει από τη Ζάκυνθο ο Χρ. Ζαχαριάδης), στις 22 Ιουλίου ο Α. Μιαούλης και οι Υδραίοι (το έγγραφο είχε φέρει ο Ν. Λεονταρίτης) . Η αίτηση υπογράφηκε από τους Στερεοελλαδίτες σε Αθήνα και Μεσολόγγι (26/7 και 8/8 αντίστοιχα), επικυρώθηκε από το Βουλευτικό την 1η Αυγούστου και συνοδεύτηκε από δύο υποδείγματα αναφοράς προς τον υπουργό εξωτερικών της Μ. Βρετανίας Γ. Κάννιγκ και προς τον ύπατο αρμοστή στα Ιόνια νησιά Φρ. Άνταμ, των οποίων ζητήθηκε η συνδρομή για τη διαβίβαση και ευμενή προώθηση του ελληνικού αιτήματος. [265]

Η αιτιολόγηση της αίτησης βρίσκεται στο ότι «*η Διοίκησις της Μεγάλης Βρετανίας ... είναι η μόνη, ήτις διετήρησε μέχρι λεπτού καθαράν την ουδετερότητα, περιφρονούσα να μιμηθή τας αναφανδόν βίας ή τας νεφώδεις διαχειρίσεις, αι οποίαι απ΄ άλλους αδιακόπως επράχθησαν και πράττονται εις την Ελλάδα, Κωνσταντινούπολιν και Αίγυπτον».* Άρα, η Πράξη της Υποτέλειας είναι η μόνη η οποία μπορεί να ανακόψει την ανάμιξη ξένων πρακτόρων, ναυάρχων των Μ. Δυνάμεων και ευρωπαίων μισθοφόρων του αιγυπτιακού στρατεύματος στο εσωτερικό των ελληνικών υποθέσεων, γεγονός που προκαλεί διχαστικές διαιρέσεις και εμποδίζει την επιτυχή ολοκλήρωση του ελληνικού αγώνα. Η φιλάνθρωπος βρετανική επέμβαση είναι αναγκαία για την ειρήνευση, αφού «*οι Έλληνες, εις τοιαύτην γενναίαν μάχην, ή πρέπει να εκβώσιν από ταύτην νικηταί, ή θέλουν είσθαι τελείως αφανισμένοι, επειδή ουδέν μέσον είναι, το οποίον να δύναται να τους αποσπάση από ταύτην την απόφασιν, ήτις ήδη κατήντησεν από τας φοράς του πολέμου και του χρόνου άφευκτος*».

---

[264] Στο Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα (*ό.π.*, 263 / φακ. Α΄ 9822 – 9827 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης) υπάρχουν πέντε πρωτότυπα της Πράξης Υποτέλειας και ένα άλλο με μόνο τις τελευταίες γραμμές του κειμένου και τις υπογραφές: Στο πρώτο, και στο τελευταίο, υπάρχει η χρονολογία ... Ιουνίου 1825 και μόνο η υπογραφή του Κολοκοτρώνη, στα άλλα τέσσερα όμοια πρωτότυπα υπάρχουν διαφορετικές ημερομηνίες (στο ένα 26/7, στα άλλα τρία απλώς Ιουλίου 1825 και το τελευταίο 14/7/1825). Εξ αυτών των τεσσάρων, μόνο στο πρώτο υπογράφει ο Μιαούλης και ακολουθούν οι υπογραφές όλων των πολιτικών και στρατιωτικών του Αγώνα, οι οποίοι δέχθηκαν να θέσουν την υπογραφή τους. Το έγγραφο είχε δημοσιευτεί νωρίτερα από τους Ι.Θ. Κολοκοτρώνη *(* *ό.π.*, 590 – 592), Χιώτη (*Ιστορία του Ιονίου κράτους, ό.π.,* Α΄, 534 – 536), Τρικούπη (*ό.π.*, 397 – 399) και Σπηλιάδη (*ό.π.*, 388 κ. εξ.), όμως ο Καμπούρογλου το εξέδωσε για πρώτη φορά εκ του πρωτοτύπου και με όλες τις υπογραφές.
[265] Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 264, 265 / 99 αρχείου Αλ. Ρώμα.

Η αγγλόφιλη αυτή ενέργεια προκλήθηκε ως άμεση αντίδραση σε μια αντίστοιχη κίνηση, η οποία είχε πάλι ως αφετηρία της τη Ζάκυνθο: οι αδελφοί Γεώργιος και Σπυρίδων Βιτάλης, συνεργαζόμενοι με Γάλλους φιλέλληνες (Roche, Jourdain), προετοίμαζαν την πρόσκληση του δούκα του Nemours (γιου του δούκα της Ορλεάνης) ως βασιλιά της Ελλάδος. Ήλθαν σε επαφή με Γάλλους αξιωματούχους (Villele), επεχείρησαν την ίδρυση γαλλικού κόμματος και κατόρθωσαν να κερδίσουν την υπόσχεση της ελληνικής κυβέρνησης (18/30 Μαΐου) για σύγκληση εθνοσυνέλευσης, που θα προωθούσε το ζήτημα. [266] Όμως, η ύποπτη πολιτική της Γαλλίας, που βοηθούσε τον Ιμπραήμ, η προσέλκυση του Κολοκοτρώνη στην αγγλόφιλη παράταξη και η πανωλεθρία των Ελλήνων στα Τρίκορφα (όταν «*θα έλεγε κανείς ότι ο χρόνος είχε γυρίσει πίσω στις ημέρες του φόβου και της αβεβαιότητας της άνοιξης του 1821*» [267]) έγειραν την πλάστιγγα υπέρ της Αγγλίας. Μια παρόμοια κίνηση για πρόσκληση του Καποδίστρια ως ανώτατου άρχοντα συνάντησε την άρνηση του ιδίου του Κερκυραίου διπλωμάτη, ο οποίος «*αρνήθηκε να πάει στην Ελλάδα σαν τυχοδιώκτης της πολιτικής και διευκρίνισε πως δεν θα λάβει υπόψη του καμία πρόσκληση που δεν θα προερχόταν από εθνοσυνέλευση*». [268]

Το παρασκήνιο της υπογραφής των εγγράφων

Ο εχθρός του Κολοκοτρώνη Κανέλος Δεληγιάννης αποδίδει στο στρατηγό προσωπικά ελατήρια, τα οποία τον ώθησαν να πρωτοστατήσει στην προώθηση του αιτήματος προς την Αγγλία. Σύμφωνα με τον Δεληγιάννη, ο Κολοκοτρώνης επιθυμούσε, με την κίνησή του αυτή, να αναδειχθεί αρχιστράτηγος και, πέραν τούτου, να κυριαρχήσει στην εσωτερική πολιτική σκηνή. Οι Πελοποννήσιοι – γράφει ο Δεληγιάννης – αποδέχθηκαν να υπογράψουν το έγγραφο της υποτέλειας στα Λαγκάδια, που αναγνώριζε τον Κολοκοτρώνη '*Πρόεδρο των κατά ξηράν ευτάκτων Βουλευτηρίων του Ελληνικού Κράτους και Γενικό Αρχηγό των κατά γην Δυνάμεων*', μόνο για χάρη «*της κινδυνεούσης πατρίδος*». Αρνήθηκαν, όμως, να υπογράψουν το όμοιό του, που τους παρουσιάστηκε στο Ναύπλιο. Σε αυτό ο Μιαούλης αναφερόταν ως '*Πρόεδρος των ευτάκτων συσσωματώσεων των Νήσων του Αιγαίου Πελάγους και λοιπών μερών του Ελληνικού Κράτους και αρχιναύαρχος των κατά θάλασσαν Δυνάμεων*'. Αυτό που υπέγραψαν στο Ναύπλιο ως απλοί πολίτες – επιμένει ο Δεληγιάννης - ήταν ένα αντίγραφο, το οποίο δεν έφερε αυτούς τους τίτλους και αυτό το αντίγραφο στάλθηκε στο Λονδίνο. [269] Δεν υπέγραψαν οι Κουντουριώτης, επειδή το έγγραφο δεν τον ανέφερε ως Πρόεδρο, ο Κωλέττης, ο Καραϊσκάκης, ο Νικηταράς και ο Μαυρομιχάλης.

---

[266] Prokesch – Osten, *ό.π.*, 413 - 414.

[267] Θεοδωρίδης, ό.π., 573.

[268] Dakin, *Ο Αγώνας των Ελλήνων για την Ανεξαρτησία*, ό.π., 200.
Ο Σπ. Τρικούπης (*ό.π.*, 274) επικεντρώνεται στη διττή πρόθεση της αγγλικής πολιτικής: «*την ανατροπήν του σχεδίου υπέρ της αναγορεύσεως του υιού του δουκός της Αυρηλίας, και την αποτροπήν παντός παρά γνώμην αυτής κινήματος της Ρωσσίας επί του ελληνικού ζητήματος*».

[269] Δεληγιάννης, *ό.π.*, 3, 53 – 54 και 62 – 63.
Ο G. Hering, πάντως, σχολιάζει (*ό.π.*, 168, υποσ.) πως «*οι αναφορές του Δεληγιάννη σπάνια είναι ακριβείς όταν ασκεί πολεμική στον Κολοκοτρώνη*».

Ο καπετάν Κάρπος Παπαδόπουλος, πρώτος διοικητής του τακτικού Λόχου των Ευζώνων, που ανδραγάθησε στους Μύλους κατά του Ιμπραήμ, [270] επισημαίνει την ακυρότητα του εγγράφου της Υποτέλειας, αφού είχε υπογραφεί από ιδιώτες και δεν είχε εγκριθεί από κανένα εκλεγμένο από το λαό Σώμα. [271] Σχετικά με τη μομφή αυτή, ο Καμπούρογλου αναφέρει ότι ο Ρώμας επίτηδες απέφυγε την υποβολή της Πράξης σε Εθνοσυνέλευση, ώστε να αποφευχθούν «*τα συγκρουόμενα πάθη των επισήμων Ελλήνων των χρόνων εκείνων ... πάθη και εκδηλούμενα και συγκρουόμενα βιαιότερον εν κοινοίς Συνελεύσεσιν*». [272] Μια άλλη μομφή που αποδόθηκε στο έγγραφο, κυρίως από σύγχρονους μαρξιστές ιστορικούς, ήταν το γεγονός ότι «*πλήθος υπογραφές αρχηγών και αξιωματικών, που δεν ήταν εύκολο να βρεθούν προσωπικά πλαστογραφήθηκαν, ωστόσο οι 'υπογραφόμενοι' ήταν απολύτως σύμφωνοι*». [273] Σχετικά με τις απόψεις που διατυπώθηκαν για την απουσία νομιμότητας στο συγκεκριμένο έγγραφο, ο Τρικούπης είχε αρθρογραφήσει το 1825 υπέρ του σχεδίου της Υποτέλειας. Στα επιχειρήματά του ισχυριζόταν ότι η Ελλάδα δεν τίθεται « *η ιδία υπό την υπεράσπισιν*» της Αγγλίας, αλλά θέτει μόνο «*την ελευθερίαν, την ανεξαρτησίαν και την πολιτικήν της ύπαρξιν*», ότι η πράξη της είναι νόμιμη και ότι, αν δεν έγινε κατορθωτό να την υπογράψει εθνική συνέλευση εξαιτίας των κρίσιμων περιστάσεων, υπογράφτηκε όμως από τους πιο επιφανείς άνδρες του έθνους. [274]

Ο Ρώμας δεν επιθυμούσε το έγγραφο της Υποτέλειας να φέρει τις υπογραφές των Μαυροκορδάτου και Κωλέττη, διότι αυτό θα σήμαινε την αυτόματη άρνηση του Κολοκοτρώνη, ο οποίος είχε την πρόθεση να υπερισχύσει στα εσωτερικά πολιτικά πράγματα, παρουσιαζόμενος ως ο μόνος εκφραστής της ιδέας για την αγγλική προστασία. Ο Ρώμας επιθυμούσε το έγγραφο να μην θεωρηθεί αποτέλεσμα υποταγής στην αγγλική πολιτική (εντύπωση που θα δημιουργείτο αναπόφευκτα, αν υπήρχε η υπογραφή του αρχηγού της αγγλόφιλης μερίδας Μαυροκορδάτου) ή να βρει εμπόδια από τον αρχηγό της γαλλόφιλης φατρίας Κωλέττη. Στόχος του ήταν να παρουσιαστεί στην αγγλική κυβέρνηση ένα έγγραφο που θα είχε τη μεγαλύτερη δυνατή συναίνεση στο εσωτερικό. Την περίοδο αυτή, κατά τη γνώμη του, τη συναίνεση μπορούσε να εξασφαλίσει μόνο ο Κολοκοτρώνης, ο οποίος, παράλληλα, ενέπνεε εμπιστοσύνη στις αγγλικές αρχές, γεγονός που έδινε εγγυήσεις για την επιτυχία του εγχειρήματος. Για αυτούς τους λόγους οι Μαυροκορδάτος και Κωλέττης δεν εκλήθησαν να υπογράψουν την Πράξη Υποτέλειας. [275]

---

270 Βλ. επιστολή της Ελληνικής Διοίκησης προς τον Κολοκοτρώνη, όπου υπάρχει η περιγραφή της μάχης και η αναγνώριση της βοήθειας του τακτικού σώματος (Φωτάκος, *Απομνημονεύματα*, ό.π., 2, 118).

271 Παπαδόπουλος, *ό.π.*, 104.

272 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Εισαγωγή, ξγ΄.

273 G. Hering, *ό.π.*, 162, υποσ.

Ο Κολοκοτρώνης γράφει ότι «*επειδή δεν ημπορούσαμε εξ αιτίας των περιστάσεων να ενωθούμεν όλοι και να υπογράψωμεν την αναφοράν, υπογράψαμεν οι εξ και εβάλαμεν και όλων των άλλων τας υπογραφάς*» [Τερτσέτης (*ό.π.*, 155), Σταματόπουλος (*ό.π.*, 2, 528 – 529), Τρικούπης *(ό.π.*, 273), Δεληγιάννης (*ό.π.*, 3, 55) και Κόκκινος (*ό.π.*, 5, 65)].

Ο Φωτάκος με αφοπλιστική απλότητα ομολογεί ότι «*παντού εγίνοντο τότε πλαστογραφίαι, ήτο συγχωρημένον τούτο δια την ανεξαρτησίαν της πατρίδος*» (*Απομνημονεύματα*, ό.π., 2, 175).

274 'Περί της υψηλής υπερασπίσεως την οποίαν επεκαλέσθησαν οι Έλληνες', *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, 10 και 14/10/1825*, αναδημοσίευση '*Εφημερίς Αθηνών*', *16 και 23/10/1825. Βλ., επίσης,* Κονόμος, *Ο Δ. Ρώμας και η ελληνική εθνεγερσία, ό.π.*, 89, υποσ. 4 και Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 254**.**

275 Χιώτης, *Ιστορία του Ιονίου κράτους, ό.π.,* Α΄, 537 και Δεληγιάννης, *ό.π* , 3, 62 – 63.

Στις 23 Ιουλίου ο Δ. Ρώμας απευθύνει επιστολή προς τον Κολοκοτρώνη, όπου διαπιστώνει δύο απειλές σχετικά με την προώθηση του εγγράφου της Υποτέλειας. Η πρώτη προέρχεται από τις αντενέργειες προς την Πράξη Υποτέλειας ορισμένων αλλοφύλων, «*οίτινες δοκιμάζουσι να σύρωσιν εις τους πονηρούς των σκοπούς τους ανοήτους φατριαστάς των ατομικών βλέψεων*» και προειδοποιεί, εκδηλώνοντας την ανησυχία του, ότι «*παν άλλο κίνημα, όπου να μην εκφέρεται εις την συμφωνημένην πραγματείαν, φέρει μερικήν και γενικήν καταισχύνην και αφανισμόν*». Η δεύτερη απειλή εκπορεύεται από την αναμενόμενη αντίδραση του Μαυροκορδάτου στον παραμερισμό του. Ο Ρώμας προειδοποιεί τον Κολοκοτρώνη ότι «*εκείνοι οι ακατάστατοι άνθρωποι ... μηχανώνται να κρατώσι σε πολλά μέρη, και, αν ξεσκεπάσωσι την πραγματείαν σας, θέλει δοκιμάσουν να προχωρήσουν εις αυτήν, δια να καυχηθώσι μετά ταύτα, ότι αυτοί μόνοι την έπραξαν*». [276] και τον ωθεί να αντιπαλέψει όσους αμφισβητούν τη σημασία της για την ελληνική υπόθεση ή την υπονομεύουν.

Είναι αλήθεια ότι ο Αλ. Μαυροκορδάτος προσπάθησε να σφετερισθεί την πρωτοβουλία της Επιτροπής, ύστερα από την υπογραφή της από όλους σχεδόν τους σημαίνοντες Έλληνες. Ο οξυδερκής Έλληνας διπλωμάτης άφηνε τεχνιέντως να εννοηθεί ότι η πρωτοβουλία ήταν έργο δικό του, γεγονός που προκαλούσε το μένος της Επιτροπής, αλλά και του Κολοκοτρώνη. Ο Φωτάκος μιλά για «*τας ραδιουργίας του Μαυροκορδάτου και του Τρικούπη, οίτινες σατανικώς και δολίως ενήργουν δια να υποσκελίσουν αυτόν (τον Κολοκοτρώνη) και τους άλλους, αν και εις το φανερόν εφαίνοντο, ότι τους είχον συντρόφους, αλλ' εις αυτό το έργον είχαν κρύψει τον δόλον ως η έχιδνα το φαρμάκι της*». [277] Ο χολωθείς - λόγω του αποκλεισμού του - Μαυροκορδάτος δεν υπέγραψε την Πράξη του Ναυπλίου, φρόντισε, όμως, να θέσει την υπογραφή του στο αντίγραφο της Στερεάς Ελλάδος, «*κατακεχωσμένη, ως ειπείν, μετά της σωρείας των λοιπών*», γι΄ αυτό και ο Καιροφύλλας σχολιάζει: «*Αλλ΄ ήτο ποτέ δυνατόν ο αρχηγός του αγγλικού κόμματος να μην υπογράψη;*». [278]

Το θέμα της πατρότητας του εγγράφου

Η μυστικότητα των διεργασιών, η ταχύτητα της προώθησης και η άδηλη προέλευση του εγγράφου της Υποτέλειας προκάλεσαν, ήδη από το καλοκαίρι του 1825, μια αντιφατική ποικιλία απόψεων σχετικά με την πατρότητά του. Η πλειοψηφία των συγχρόνων θεώρησε σχεδόν αυτονόητο ότι πίσω από όλα βρισκόταν ο αγγλόφιλος Μαυροκορδάτος, πόσω μάλλον που ο ίδιος άφηνε, για τους δικούς του λόγους, να αιωρείται αυτή η αντίληψη. Πολλοί είναι οι ιστορικοί που επέμειναν ότι πίσω από την ενέργεια της Επιτροπής κρυβόταν η μυστική αγγλική διπλωματία και, μάλιστα, ότι ο αρμοστής Άνταμ, και όχι ο Ρώμας, ήταν ο συντάκτης του εγγράφου. Άλλοι αναζήτησαν την απάντηση ακόμα υψηλότερα, φτάνοντας ως τη συνέργεια του άγγλου υπουργού εξωτερικών Γ. Κάννιγκ, ο οποίος – κατά την άποψή τους - ηγήθηκε μιας μυστικής συνωμοσίας για την υφαρπαγή της ανεξαρτησίας του ελληνικού

---

276 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Α΄, 269 / περισώθηκε στα *Ελληνικά Υπομνήματα* του Ι.Θ. Κολοκοτρώνη (*ό.π.*, 595) και στα *Απομνημονεύματα* του Φωτάκου (ό.π., 2, 176)].

277 Φωτάκος, *Απομνημονεύματα*, ό.π., 2, 174 – 175.

278 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Εισαγωγή, πγ΄ και Καιροφύλας, *ό.π*, 102.
Ο G. Hering (*ό.π.*, 162) αναφέρει ότι «*ο Μαυροκορδάτος δεν είχε καλή γνώμη γι' αυτήν την ενέργεια και υπέγραψε 15ος*» ύστερα από ασήμαντους προκρίτους. Ο Κόκκινος συμφωνεί πως ο Μαυροκορδάτος δεν είχε ανάμιξη και γράφει ότι «*ίσως επιδίωξε το έγγραφο χωρίς να φαίνεται*» (*ό.π.*, 5, 85).

έθνους. Εξ αρχής, πάντως, ο ρόλος του Ρώμα και των συνεργατών του δεν θεωρήθηκε καθοριστικός για τη γένεση μιας τόσο σημαντικής πρωτοβουλίας (με την εξαίρεση του Καμπούρογλου), γι΄ αυτό αναζήτησαν κάτι περισσότερο στις έρευνές τους. Δεν είναι, ίσως, υπερβολή να ειπωθεί ότι κανένα άλλο έγγραφο του Αγώνα δεν προβλημάτισε τόσο την ιστοριογραφία, από το 1825 ως τις μέρες μας, στο θέμα της αναζήτησης των δημιουργών του.

Ο σύγχρονος των γεγονότων Σπ. Τρικούπης – ο οποίος δεν συμπαθούσε τον Ρώμα - τονίζει: «*Οστις γνωρίζει πώς διοικείται η Επτάνησος, δεν έχει ανάγκη να πεισθεί ότι τοιαύτη επιτροπή δεν ήτο δυνατόν να συστηθή άνευ της πλήρους συγκαταθέσεως του μεγάλου αρμοστού, ουδ' ημπορεί ν' αμφιβάλη ότι ο μέγας αρμοστής και επέβλεπε πάντοτε, και διηύθυνε πολλάκις τας πράξεις αυτής*». [279] Ο Τρικούπης θεωρεί, επομένως, βοηθητικό το ρόλο της Επιτροπής, αλλά, έστω και έτσι, έχουμε μια πρώτη απόδειξη ότι ο Μαυροκορδάτος δεν είχε ενεργό ανάμιξη, αφού ο στενός συνεργάτης του Τρικούπης αποδίδει την Πράξη στην αγγλική πολιτική και όχι στο φαναριώτη πολιτικό. Άλλοι αγωνιστές, γνωρίζοντας εκ του σύνεγγυς τις αντιλήψεις του Μαυροκορδάτου, θεώρησαν αδύνατον να μην υπάρχει άμεση ανάμιξή του στη σύνταξη και την προετοιμασία του εγγράφου. Ο Κάρπος Παπαδόπουλος ειρωνεύεται τον αγγλόφιλο Τρικούπη, που προσποιείται (*ό.π.*, 272) ότι «*το έγγραφον τούτο εξέπληξε πλείστους των εν τοις πράγμασι, αγνοούντας πόθεν και επί τίνι σκοπώ ανεφάνη*», γράφοντας «*επειδή όμως ο κύριος Τρικούπης δεν λέγει πόθεν έπεσεν απροσδοκήτως το έγγραφον τούτο, είτε εξ ουρανού ή εκ των νεφελών δια να φωτίση το πανελλήνιον με αληθή ιστορίαν, λέγομεν ημείς πόθεν έπεσεν, διότι το είδομεν, το ηξεύρομεν: έπεσεν εκ των χειρών του Α. Μαυροκορδάτου και του Σ. Τρικούπη».* [280] Και οι δύο πάντως ιστορικοί δεν προσκομίζουν στοιχεία για τις απόψεις τους στηριζόμενοι σε εικασίες και στο αυτονόητο. [281]

Η αμέσως μετά τον Αγώνα ιστοριογραφία υιοθέτησε την άποψη περί της αγγλικής πρωτοβουλίας, η οποία προωθήθηκε περισσότερο σε συνεργασία με τον Μαυροκορδάτο παρά με τον Ρώμα, το όνομα του οποίου συχνά δεν αναφέρεται καθόλου. Ο διπλωμάτης Prokesch – Osten γράφει σχετικά στα 1868: «*Ο Μαυροκορδάτος είχε ενεργήσει προσωπικά στην Ύδρα και όταν επέστρεψε απ' εκεί στο Ναύπλιο στις 20 Ιουλίου, έπεισε την ίδια μέρα την κυβέρνηση να συνέλθει σε έκτακτη συνεδρίαση. Και αφού εξέθεσε την απελπιστική κατάσταση της Ελλάδας, τη διάλυση των στρατιωτικών δυνάμεων, την απόλυτη έλλειψη χρημάτων, τη μεγάλη υπεροχή του εχθρού, πρόβαλε την πρόταση να παραδοθούν στη μεγαλοψυχία της Αγγλίας».* [282] Ο Οικονόμου στα 1873 περιορίζεται να πει ότι η αίτηση προστασίας εστάλη προς υπογραφή στην Πελοπόννησο «*συναινέσει δηλονότι και του Άγγλου διοικητού*». [283]

---

279 Τρικούπης, *ό.π.*, 272. Βλ., επίσης, Δεληγιάννης, *ό.π* , 3, 36.

280 Παπαδόπουλος, *ό.π.*, 104.

281 Σε επιστολή του προς τον αμερικανό Εδουάρδο Εβερέττο ο Κοραής αναγνωρίζοντας την υπέρτατη ανάγκη στην οποία βρέθηκαν οι Έλληνες και η οποία τους ώθησε στο έγγραφο της Υποτέλειας («*ανάγκη ουδέ θεοί μάχονται*»), ακολουθεί την κοινή αντίληψη των ημερών του ότι η όλη ενέργεια είχε «φατριάρχη» τον Μαυροκορδάτο. Βλ. Γ. Βαλέτας, *ό.π.*, Β2, επιστολή 1022 (12/11/1825) 468.

282 Prokesch – Osten, *ό.π.*, 409. Βλ., επίσης Παπαρρηγόπουλος, *ό.π.*, 157.

283 Οικονόμου, *ό.π.*, 548.

Ο πρώτος εκδότης του Αρχείου Ρώμα και του πρωτοτύπου εγγράφου της Πράξης Υποτέλειας Δ. Καμπούρογλου είναι ο μόνος, ο οποίος υπερασπίζεται, στις αρχές του 20ου αιώνα, σθεναρά την αποκλειστική συμβολή του Ρώμα, θεωρώντας απίθανη οποιαδήποτε συνεργασία του με τους Άγγλους. Για τον Καμπούρογλου η συνεργασία Ρώμα – Άνταμ δεν εξηγείται λογικά, αφού και ο Ρώμας και ο Στεφάνου είχαν προηγουμένως διωχθεί από την αγγλική προστασία για τις φιλελεύθερες ιδέες τους, ενώ ο Δραγώνας δεν θα διακινδύνευε ποτέ τη θέση του στην διοικητική μηχανή των Επτανήσων, και συμπληρώνει: «*Εκ της μελέτης των εγγράφων καταδηλούται, ότι η πρωτοβουλία, το επίκαιρον της ανακινήσεως του πράγματος, η σύνταξις του κειμένου και πάσα άλλη ενέργεια μέχρι της επιδόσεως της αιτήσεως ταύτης, οφείλεται αποκλειστικώς εις τον Ρώμαν, όστις ουδεμίαν ουδέποτε έλαβεν οδηγίαν παρά των Αγγλικών Αρχών, αλλ' ... εβολιδοσκόπησε, φαίνεται, πρώτον περί του ευπροσδέκτου της Αιτήσεως τας Αγγλικάς Αρχάς, αίτινες, ευρούσαι το διάβημα εξυπηρετικόν και της τότε πολιτικής των, έρριψαν και αύται καταλλήλως την ιδέαν εις την Ελλάδα, δια να ιδώσι την εκ ταύτης εντύπωσιν, εζήτησαν δε και την προηγούμενην εξασφάλισιν του Κολοκοτρώνη».* [284] Ο Καμπούρογλου, πεπεισμένος από τη μελέτη του Αρχείου Ρώμα για τις ενέργειες του ζακυνθινού κόντε, τον χαρακτηρίζει «*οξυνέστατο καιροσκόπο, ο οποίος διέγνωσε τα πράγματα και διηύθυνεν επιδεξίως την υπόθεσιν*», [285] οι αντιλήψεις του, όμως διαμορφώνονται αποκλειστικά από τη μελέτη του Αρχείου Ρώμα και των πληροφοριών που αυτό παρέχει. [286]

Η άποψη, όμως, περί της αγγλικής πρωτοβουλίας στην προώθηση του εγγράφου έγινε ευρύτερα αποδεκτή από τους μεταγενέστερους του Καμπούρογλου ιστορικούς και συχνά απαντάται ως πολύ πρόσφατα. Αναφέρουμε τα λόγια του Κόκκινου, ο οποίος - στην ίδια λογική με τον Τρικούπη – φτάνει το νήμα ως το αγγλικό υπουργείο των εξωτερικών: «*Πιθανώτατον είναι ότι η πρωτοβουλία της προκλήσεως τοιαύτης αναφοράς είχεν επίσημον αλλά μυστικήν προέλευσιν εκ του επισήμου κέντρου του Λονδίνου ... Δεν ήτο δυνατόν δε να επιχειρή ο Άνταμ να εκμαιεύση δια της επιτροπής της Ζακύνθου αναφοράν, ως η αναφερθείσα, χωρίς να είναι τούτο επιθυμία του Λονδίνου».* Και συνεχίζει «*Ο Δ. Ρώμας ήρχισε την προπαίδεια του Κολοκοτρώνη εις την αγγλόφιλον πολιτικήν δι' επιστολών εκ της Ζακύνθου ... Ο Κολοκοτρώνης εκτιμούσε τον Ρώμα δια την ανιδιοτέλειαν που εχαρακτήριζε πάσαν του πράξιν, δια το φλογερό εθνικόν του φρόνημα και δια τας θυσίας του ... Το σχέδιον τούτο είχε συνταχθεί εις την γαλλικήν και εφέρετο οφειλόμενον εις τον Ρώμα, ο οποίος όμως παρήγγειλε μυστικά εις τον Κολοκοτρώνην ότι είχε γραφή από τον ίδιον τον Άνταμ*». [287] Πιο απόλυτος για τη συμμετοχή του Ρώμα στις διεργασίες, ο Ε. Γ. Πρωτοψάλτης δεν κάνει καμία αναφορά στον Ρώμα αλλά μόνο στον Μαυροκορδάτο. [288]

Ιδιαίτερα, πάντως, προωθήθηκε το σχήμα της αγγλικής - μέσω του Μαυροκορδάτου - επέμβασης στα εσωτερικά του Αγώνα από τη μαρξιστική ιστοριογραφία των μέσων του 20ου αιώνα, η οποία βρήκε στην Πράξη Υποτέλειας ένα λαμπρό παράδειγμα να «*επιχειρήσει τη δική της ερμηνεία του παρελθόντος σε μια*

---

284 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Εισαγωγή, ξγ΄ και πστ΄.
285 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Εισαγωγή, πη΄.
286 Σε επιστολή του προς τον Ρώμα ο Ζαΐμης έγραφε: «*Όλα ήθελεν είναι εις μάτην, αν έλιπεν η δραστηριότης και αι ενέργειαι της ευγενίας σας*» (Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Α΄, 298 / 3057, 3058 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης).
287 Κόκκινος, *ό.π.*, 5, 62 – 63. Βλ., επίσης, Σταματόπουλος, *ό.π.*, 2, 528.
288 Ε. Γ. Πρωτοψάλτης, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, τευχ. Β΄, Αθήνα (Χριστόφορος Κοσμαδάκης) 1970, 43 – 47.

προσπάθεια να αναιρέσει τις εδραιωμένες απόψεις της κυρίαρχης ιδεολογίας και να προσφέρει στην εργατική τάξη το ιστορικό υπόβαθρο για τις διεκδικήσεις της». [289] Οι μαρξιστές ιστορικοί είδαν πίσω από το Ρώμα τον Κάννιγκ και το 'σατανά' [290] Μαυροκορδάτο. Ο Βουρνάς τονίζει με έμφαση: «*Ο πολύς Τζωρτζ Κάννιγκ ... , προετοίμασε μεθοδικά όλο το σχέδιο μαζί με τον κακό δαίμονα της Ελληνικής Επανάστασης και τυφλό όργανο της αγγλικής πολιτικής Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο, και στις 20 Ιουλίου/2 Αυγούστου 1825 τον έστειλε στ' Ανάπλι με ειδικό πλοίο μαζί με τον Άγγλο σύμβουλο Χάμιλτον ... Το σχέδιο του Μαυροκορδάτου, ντοκουμέντο εθελοδουλείας και μοναδικής στην ιστορία αγοραπωλησίας ενός Ευρωπαϊκού λαού, η πτοημένη κυβέρνηση του Αναπλιού το είδε σα σανίδα σωτηρίας και το υπέγραψε αυθωρεί ... Το ξεπούλημα, που είχε διαστάσεις εθνικής προδοσίας, είχε σχεδιαστεί στην Επτάνησο. Εκεί συντάχθηκε το έγγραφο της υποτέλειας, κατ' εντολή του Κάννιγκ, από τον Άγγλο αρμοστή της Επτανήσου Άνταμ με τη συνεργασία του κόντε Δ. Ρώμα»*. [291]

Ο ίδιος ιστορικός, μάλιστα, θεωρεί ότι «*επίτηδες έριξαν οι κοτσαμπάσηδες τον Κολοκοτρώνη σε μια μάχη εκ των προτέρων χαμένη (των Τρικόρφων), για να σπάσουν το ηθικό του και να υποκλέψουν την υπογραφή του*» [292] και επιμένει στην πλαστογράφηση των υπογραφών, για να στηρίξει τη θεωρία του περί σχεδίου υπονόμευσης και προδοσίας των εθνικών δικαιωμάτων του ελληνικού λαού. Έτσι ο Μαυροκορδάτος, «*αφού με τα δάνεια που χρησίμευσαν στο αιματοκύλισμα των Ελλήνων έδεσε την Ελλάδα οικονομικά στους Εγγλέζους κεφαλαιούχους, με την πράξη περί 'προστασίας' την έδεσε και πολιτικά στο άρμα της Αγγλίας*». [293]

---

289 Χρ. Λούκος,, Οι τύχες του Αλ. Μαυροκορδάτου στη νεοελληνική συνείδηση στο συλλογικό αφιέρωμα *Η Επανάσταση του 1821. Μελέτες στη μνήμη της Δέσποινας Θεμελή – Κατηφόρη*, Αθήνα (ΕΜΝΕ) 1994, 906.

290 Ο χαρακτηρισμός αυτός για τον Μαυροκορδάτο ανήκει στο σύγχρονό του Κάρπο Παπαδόπουλο και έρχεται σε αντίθεση με έναν άλλο που απέδωσε ο Σπ. Βερύκιος στον Δ. Ρώμα, γράφοντας, εξίσου υπερβολικά, ότι «*υπήρξε ένας άγγελος παρηγοριάς ... ένας άγγελος ελπίδος και χαράς ... ένας άγγελος που σκορπούσε το σκοτάδι της διχόνοιας ... Ένας άγγελος με Πανεπτανησιακή ακτινοβολία*» [*Επτανησιακοί παλμοί κι αγώνες στο 1821*, Θεσσαλονίκη (τυπ. Αστέριου Συνάπαλου) 1971, 16].

291 Παρόμοιους βαρείς χαρακτηρισμούς χρησιμοποιεί και ο Γ.Δ. Κατσούλης στο έργο του *Οικονομική Ιστορία της Ελληνικής Επαναστάσεως* [Δίφρος, (χ.χ.) 2, 114 - 116], όταν σχολιάζει: «*Κορύφωμα της κατάπτωσης της ηγεσίας απετέλεσε το επονείδιστο ψήφισμα της Υποτέλειας, η πρώτη επίσημη πράξη εθνικής μειοδοσίας, που έθεσε τα θεμέλια μιας εκατονταπεντηκονταετούς ξενοδούλου πολιτικής, με πολύ λίγες εξαιρέσεις εθνικής ανάτασης ... Η πρωτεύουσα του μαχομένου Έθνους δεν ήταν πια το Ναύπλιο, η Βαβυλώνα της διαφθοράς και του τρόμου, η πρωτεύουσα του Έθνους ήταν το Μεσολόγγι, εκεί φώλιασε η τιμή και η λεβεντιά*».

292 Ο Βουρνάς χρησιμοποιεί ως απόδειξη των λεγομένων του μια ομιλία στην ελληνική Βουλή του επτανήσιου Κ. Λομβάρδου το 1864: «*Όταν η έκβασις του αγώνος άρχισε να φαίνεται αμφίβολος, όταν οι αγωνισταί άρχισαν να φοβούνται ότι ο Τούρκος θα επανήρχετο κυρίαρχος επί της γης ταύτης, συνελήφθη η ιδέα να επικαλεσθώσι την βοήθειαν της Αγγλίας. Επικεφαλής της ιδέας ταύτης εις Πελοπόννησον ετέθη ο Ζαΐμης. Φανατικά αντίθετος ήταν ο Κολοκοτρώνης. Έως ου ο Κολοκοτρώνης αντέτεινε, το έγγραφον προς την Αγγλίαν δεν ηδύνατο να σταλή, αλλά μετά την καταστροφή των Τρικόρφων, συναντήσας ο Κολοκοτρώνης εις χαράδραν πνά τον Ζαΐμην, τω λέγει: Βλέπω ότι πάσα ελπίς χάθηκε. Δος μου το χαρτί να υπογράψω!*» (Τάσος Βουρνάς, *Ιστορία της Νεώτερης και Σύγχρονης Ελλάδας*, Αθήνα (Πατάκης) 2003, Α΄, 155. Βλ. και του ιδίου, Το συμφωνητικό της πωλημένης Ελλάδος, *εφ. Η Αυγή, 23/3/1975*)

293 Στασινόπουλος, *ό.π., λήμμα Μαυροκορδάτος*.

Ο Ντίνος Κονόμος - στη βάση νέων στοιχείων - προχώρησε ένα βήμα παραπέρα αποκαλύπτοντας την τεκτονική διάσταση του εγχειρήματος, το οποίο ξεκίνησε από τους τέκτονες Κάννιγκ και Άνταμ. Ο Κονόμος δημοσίευσε ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον '*Ιστορικό Υπόμνημα αγνώστου αγωνιστή της Εθνεγερσίας'*, «*όπου, ανάμεσα στα άλλα, υποστηρίζεται ότι ο γνωστός από τη διεθνή βιβλιογραφία ως τέκτων ... Γεώργιος Canning είχε συντάξει αρχικά ο ίδιος σχέδιο αιτήσεως της Αγγλικής Προστασίας από την αγωνιζόμενη Ελλάδα, που στάλθηκε από τον Ιωάννη Μαυρογορδάτο, εκπρόσωπο του Φιλελληνικού Κομιτάτου του Λονδίνου, στον Διονύσιο Ρώμα»* . [294] Ο Ντίνος Κονόμος εστίασε, επίσης, την προσοχή των ιστορικών στην παραμελημένη εργασία του Dakin *British Intelligence of Events in Greece,* όπου, όπως προκύπτει από τη μελέτη του σχετικού με τις αγγλικές μυστικές υπηρεσίες αρχειακού υλικού, ο Άνταμ ήταν τέκτονας, «*ως το λαιμό χωμένος στην φιλελληνική συνωμοσία*» και απολάμβανε της πλήρους εμπιστοσύνης των μελών της ζακυνθινής Επιτροπής, τα οποία του αποκάλυπταν χωρίς ενδοιασμό «*μυστικά πολύτιμα και ακατάλληλα για τα αυτιά του εχθρού*». Ο άγγλος αρμοστής, έχοντας «*τελικό σκοπό την επικράτηση του αγγλόφιλου κόμματος στην Ελλάδα ... ευνοούσε απόλυτα τους Έλληνες*». Βέβαια, η συνεργασία τους ήταν – κατά τον Κονόμο – ισότιμη, 'απρόσωπη και τεκτονική' φιλική επαφή. Αυτό, άλλωστε δηλώνεται και από ένα γράμμα του Ρώμα (Ζάκυνθος, 8/6/1825) προς τον Άνταμ, όπου ο Ρώμας αποκαλύπτει με πόση υπερηφάνεια αντιμετωπίζει την αγγλική πολιτική, διαδηλώνοντας ότι «*αν την υποστηρίζει το κάνει για το καλό του Έθνους του».* [295] Ο Κονόμος, τέλος, αποκαλύπτει και μια μυστική επιστολή του Π.Θ. Στεφάνου προς τον Άνταμ (16/28 Αυγούστου 1825) όπου δηλώνεται με σαφήνεια ότι η Πράξη της Υποτέλειας ήταν ενέργεια αποκλειστικής πρωτοβουλίας των ζακυνθινών φιλογενών και ειδικότερα του Δ. Ρώμα. [296]

Ο Άγγλος αρμοστής της Επτανήσου Sir Frederic Adam (1781 –1853)
Κερκυραϊκή λιθογραφία της εποχής. Συλλογή Ντίνου Κονόμου (Ντ. Κονόμος, *Ο Δ. Ρώμας και η ελληνική εθνεγερσία,* ό.π., 94)

Γενικότερα, για τη σχέση του Adam προς τα μέλη της Επιτροπής Ζακύνθου, ο Dakin αναφέρει: «*Ο Sir Fr. Adam ... μη γνωρίζοντας όλη την έκταση των δραστηριοτήτων τους, αλλά ξέροντας ότι ήταν ικανοί και ανακατωμένοι στα πάντα, τους χρησιμοποιούσε ως πληροφοριοδότες. Όπως εξηγούσε στην αγγλική κυβέρνηση ... έπρεπε οπωσδήποτε να διακινδυνέψουν τη χρησιμοποίηση αυτών των πρακτόρων ... Περιττό να πούμε πως τα μέλη της επιτροπής της Ζακύνθου εκμεταλλεύθηκαν τόσο καλά τη σχέση τους με τις βρετανικές*

294 Κονόμος, *Ο Δ. Ρώμας και η ελληνική εθνεγερσία*, ό.π., 88 και Γεώργιος Τερτσέτης, *Απομνημονεύματα Αγωνιστών του 1821*, επιμελητής Ντίνος Κονόμος, Αθήνα (Διεθνή Βιβλία) 1970, 279.
295 Κονόμος, *Ο Δ. Ρώμας και η ελληνική εθνεγερσία*, ό.π., 92 – 93 και Dakin, *British Intelligence of Events in Greece, ό.π.*, 126 - 129.
296 Κονόμος, *Ο Δ. Ρώμας και η ελληνική εθνεγερσία, ό.π.*, 95 και Dakin, *British Intelligence of Events in Greece*, ό.π., 152 – 154.

αρχές της Κέρκυρας, ώστε μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα είχαν κατορθώσει να σχηματίσουν ένα αγγλικό κόμμα, που συσπείρωσε τους καθαρά αντικαποδιστριακούς κι αντιορλεανικούς καθώς και τους λιγότερο ενθουσιώδεις οπαδούς των δύο αυτών κινήσεων». [297]

Η συνοπτική παράθεση των απόψεων της ιστοριογραφίας από το 1825 ως τις μέρες μας σχετικά με την προέλευση της Πράξης Υποτέλειας, αποδεικνύει το πόσο δύσκολο παραμένει ακόμα και σήμερα για την ιστορική έρευνα να εντοπίσει με ακρίβεια τη συμβολή των διαφόρων παραγόντων που έδρασαν με κάθε μυστικότητα στην προετοιμασία αυτής της αίτησης («*τας γριφώδεις ή σοφιστικάς, πλοκάς, στροφάς και τροπάς, ή ελιγμούς της διπλωματίας*» [298]), η οποία έμεινε στην ιστορία με το καθόλου κολακευτικό όνομα '*Πράξη Υποτέλειας ή Υποταγής' (Act of Submission)*. [299] Μπορούμε μόνο να θεωρήσουμε ότι η συμβολή του Ρώμα πρέπει να ήταν καθοριστική, όπως αποδεικνύεται απο την προσεκτική μελέτη του αρχείου του, όπου εντυπωσιάζει, βέβαια, η ευρύτητα του βλέμματός του και η προσέγγιση των απόψεών του προς την αγγλική πολιτική ήδη από τα πρώτα Υπομνήματα που απέστειλε προς την κυβέρνηση Κουντουριώτη.

Ο Απ. Βακαλόπουλος επιχειρεί να τοποθετήσει τα πορίσματα της σύγχρονης ιστορικής έρευνας σε μια τάξη. Αναρωτιέται: «*Είχε ανάμιξη, άμεση ή έμμεση, η αγγλική κυβέρνηση στην εκμαίευση της πρότασης των Ελλήνων για την προστασία τους;»* Και απαντά: «*Μπορεί η όλη ιστορία να μη χαλκεύτηκε με σκοτεινό τρόπο από την ίδια την κυβέρνηση ... αλλ' ασφαλώς επωφελήθηκε από τη συνεργασία και τις συνεννοήσεις των δύο τεκτόνων διαπραγματευτών, Ρώμα και Adam, οι οποίοι διευκόλυναν και προωθούσαν τα σχέδια και την πολιτική της θαλασσοκράτειρας στο ελληνικό ζήτημα. Δεν νομίζω λοιπόν ότι ο Ρώμας ήταν ο αποκλειστικός εμπνευστής της αίτησης, όπως υποστήριζε ο εκδότης του Αρχείου Ρώμα Δ. Καμπούρογλου, αλλ' απλώς ο θερμός πατριώτης, που έσπευδε να εκμεταλλευτεί την ταυτότητα των συμφερόντων και των απόψεων Αγγλίας και Ελλάδας».* [300]

Φαίνεται πως η ιδέα της Προστασίας ήλθε από την Αγγλία, ασχημάτιστη, περισσότερο ως μια πρόταση για επεξεργασία παρά ως συγκροτημένο σχέδιο. Την εξειδίκευσή της ανέλαβε ο Ρώμας σε συνεργασία με τον φιλλέληνα Φρ. Άνταμ, ο οποίος είχε στενούς τεκτονικούς, άρα συνωμοτικούς δεσμούς με την Επιτροπή Ζακύνθου. Οι απόψεις που ήθελαν τον Ρώμα να βρίσκεται σε σχέσεις μίσους με τον Άνταμ έχουν πια ξεπεραστεί. [301] Κάτω από αυτό το πρίσμα είναι μάλλον αδιάφορο το

---

297 Dakin, *Ο Αγώνας των Ελλήνων για την Ανεξαρτησία*, ό.π., 203.

298 Οικονόμου, *ό.π.*, 540. Βλ., επίσης, Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 233.

299 Ο Καμπούρογλου αναφέρει πως «*δεν είναι δυνατόν να παραθέσωμεν, ούτε δια βραχέων, τας κρίσεις των διαφόρων ιστοριογράφων, συγχρόνων και μη, επί του σκοπού της Αιτήσεως, ως και τας γνώμας περί του σχόντος την πρωτοβουλίαν Ρώμα και κατά πόσον τούτο οφείλεται εις ιδίαν αυτού έμπνευσιν»* (Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Εισαγωγή, πστ΄).

300 Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 242.

301 Ο Καιροφύλας (*ό.π*, 97 – 98) απέρριψε την αναφορά του Θ. Κολοκοτρώνη, ο οποίος «*εσφαλμένως γράφει, ότι ο Ρώμας συνέστησε την Επιτροπήν χάριν αντιδράσεως προς την Γαλλίαν τη ενεργεία του Άγγλου Αρμοστού Άδαμ. Ο γνωρίζων το άσπονδον μίσος το οποίον ενδομύχως έκρυπτεν ο Ρώμας κατά του Άδαμ, εξ αιτίας του οποίου εγκατέλειπε το 21 τη Ζάκυνθο, θα γελάση με την άδικον αυτήν μομφήν*». Είναι σίγουρο, όμως, ότι ο Κολοκοτρώνης ήξερε τι έγραφε, ενώ η άποψη του Καιροφύλλα υποτιμά τη δυνατότητα του Ρώμα να αρθεί υπεράνω των προσωπικών του παθών.

ποιος ακριβώς είναι ο συγγραφέας του εγγράφου. Πέρα από το πρόσωπο, που ίσως να μην είναι μόνο ένα, ενδιαφέρει ότι το κείμενο παρήχθη ως αποτέλεσμα μυστικών τεκτονικών - φιλελληνικών διεργασιών και όχι, βέβαια, ως συνέπεια συνωμοσίας εναντίον του Έθνους, όπως θέλησε να αποδείξει η μαρξιστική ιστοριογραφία. [302] Ο Ρώμας φαίνεται πως χρησιμοποίησε τις διασυνδέσεις του στο τεκτονικό δίκτυο, για να έχει πρόσβαση στην αγγλική πολιτική, όπως είναι λογικό ο Άνταμ να προσπάθησε να εξυπηρετήσει τα συμφέροντα της χώρας του συνεργαζόμενος με την Επιτροπή.

Ο ίδιος ο ζακύνθιος κόντες με τις επιστολές του προετοίμασε από νωρίς τους Έλληνες για τη στροφή προς την Αγγλία, αφού σε πολλές αναφορές εξήγησε το σκεπτικό του και ιδιαίτερα προς εκείνους που θεωρούσε ότι είχαν τη δύναμη να το υλοποιήσουν, δηλαδή τον Κουντουριώτη, τον Μαυροκορδάτο, τον Κολοκοτρώνη, τον Μιαούλη. Είναι φανερό ότι η αίτηση προς την Αγγλία προετοιμαζόταν μεθοδικά από καιρό στην Ζάκυνθο, αλλά εκδηλώθηκε όταν οι συνθήκες το επέτρεψαν (επιδείνωση της κατάστασης στο πεδίο της μάχης σε τέτοιο σημείο ώστε η επανάσταση να απειλείται με συντριβή από τον Ιμπραήμ / ανάληψη της ευθύνης του αγώνα από Κολοκοτρώνη, Μιαούλη / αποτυχία των επαφών της Επιτροπής με την ελληνική Διοίκηση). Ίσως ο Ρώμας να μην έθετε σε λειτουργία αυτό το έσχατο μέσο, αν η κατάσταση δεν φάνταζε τόσο απελπιστική, δεδομένης της σταθερής πίστης του στην ανεξαρτησία των Ελλήνων. Στις παρούσες, όμως, συνθήκες το θεώρησε «*ως το άριστον μέσον ως προς την κατάστασιν των της Ελλάδος εσωτερικών πραγμάτων*», καθώς '*το μη χείρον αιρετώτερον'*. [303] Άλλωστε ήταν ένα σχέδιο, που οι Έλληνες το είχαν σκεφθεί πολλές φορές ήδη από το 1821, αλλά και αργότερα, όταν απειλήθηκαν από τις δυνάμεις του Δράμαλη. Το είχαν, όμως γρήγορα λησμονήσει, όταν ο κίνδυνος είχε περάσει. [304]

---

302 Ο G. Hering (*ό.π.*, 164) τονίζει πως «*μπορούσαν να υπάρξουν διαφορετικές απόψεις για τις πιθανότητες επιτυχίας αυτού του διαβήματος, η κατηγορία όμως για αντεθνικά κίνητρα βασίζεται, στην καλύτερη περίπτωση, σε παρανόηση*».

303 Οικονόμου, *ό.π.*, 541.

304 Η πρώτη προσπάθεια προσέγγισης της Αγγλίας αποδίδεται στον πρόκριτο του Μυστρά Παν. Κρεββατά, ο οποίος, στις 16/4/1821, ζήτησε τη βοήθεια των Άγγλων της Επτανήσου με γράμμα του προς τον Π.Θ. Στεφάνου (Π.Μ. Κοντογιάννης, *Ιστορικά έγγραφα Ελληνικής Επαναστάσεως*, Ι.Ν. Σιδέρη, 1927, 3 – 4, όπου ένας κατάλογος των εγγράφων που αναφέρονται στην προετοιμασία, υπογραφή και τις αντιδράσεις τις σχετικές με την Πράξη Υποτέλειας). Παρόμοιες ενέργειες αναφέρουν ο Καμπούρογλου (Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Εισαγωγή, πζ΄), όταν ο Ανδρέας Ζαφειρόπουλος προσπάθησε να έλθει σε επαφή με τον αρμοστή Μαίτλαντ μέσω του φίλου του ζακύνθιου πρωτοπαπά Γαρζώνη (1822), αλλά και ο Κορδάτος, όταν αποκαλύπτει πρωτοβουλία του Μαυροκορδάτου: «*Ύστερα από πολλές παρασκηνιακές ενέργειες του Αλ. Μαυροκορδάτου, ο γενικός γραμματέας της κυβέρνησης Γ.Π. Ρόδιος έγραψε στις 24/8/1824 στον άγγλο υπουργό ζητώντας την προστασία της Αγγλίας. Ο Κάννιγκ όμως απάντησε πως δεν μπορεί να κάνει τίποτα, γιατί η Αγγλία κρατά αυστηρή ουδετερότητα στον ελληνοτουρκικό πόλεμο, μπορεί όμως να προσφέρει τη μεσολάβησή του για ειρήνευση των εμπολέμων αν του ζητηθεί*» [Γ. Κορδάτος, Οι επεμβάσεις των Άγγλων στην Ελλάδα, Αθήνα^{3} (Επικαιρότητα) 1974, 30 και Κονόμος, *Ο Δ. Ρώμας και η ελληνική εθνεγερσία*, ό.π., 90 – 91, υποσ. 5]. Έτσι, ο Κάννιγκ έριχνε στους Έλληνες «*την πετονιά με το ποθητό δόλωμα*» (Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 244). Άλλωστε, λίγο πριν την Πράξη ποτέλειας (18/6/1825), η ελληνική κυβέρνηση είχε στείλει στο Λονδίνο τον Σπανιολάκη, για να ζητήσει από την Αγγλία να επιλέξει για την Ελλάδα έναν ηγεμόνα της αρεσκείας της, εκφράζοντας την προτίμησή της για τον Λεοπόλδο Σαξ – Κόμπουργκ (Σταματόπουλος, *ό.π.*, 3, 18).

Σε μια περίοδο, όπου μεγάλο ήταν το πρόβλημα του προσανατολισμού των Ελλήνων μέσα στις αντιμαχόμενες επιρροές των Μεγάλων Δυνάμεων, όταν σχέδια και σενάρια στήνονταν πάνω στην απελπισία και στην αμηχανία τους, ο Ρώμας ήταν ο πρώτος που οδηγήθηκε σε μια συνειδητή επιλογή, στην οποία δεν προσκολλήθηκε μόνο θεωρητικά, αλλά και εργάστηκε για την προώθησή της στο όνομα της σωτηρίας της ελληνικής επανάστασης. Η *ανεξαρτησία*, αναμφισβήτητα, είναι ο στόχος των προσπαθειών της Επιτροπής, αφού πουθενά δεν γίνεται λόγος για τίποτα λιγότερο. Η εκμετάλλευση των ευρωπαϊκών ισορροπιών δεν συνεπάγεται στη σκέψη των μελών της παραχωρήσεις στο ευαίσθητο αυτό θέμα. Ο G. Hering επισημαίνει, άλλωστε, ότι, «*στο διεθνές δίκαιο της εποχής, το αίτημα προστασίας δεν περιόριζε την εθνική κυριαρχία*». [305] Ενδεικτικό είναι ότι και όσοι κατηγόρησαν την εποχή εκείνη το ΄ξεπούλημα΄ στη Μ. Βρετανία απέστειλαν παράλληλα αντίστοιχες επιστολές προς Γαλλία (ορλεανική κίνηση για πρόσκληση ως ηγεμόνα του δούκα του Νεμούρ με υπογράφοντες τους Πετρόμπεη, Κωλέττη, Λόντο, Ζαΐμη) και Ρωσία (Πράξη Υποταγής με τις υπογραφές του μεταμεληθέντος Κολοκοτρώνη και των Υψηλάντη, Νικηταρά). «*Οι πάντες πλέον, ανοικτά και απροκάλυπτα, καλούσαν το δικό τους προστάτη ΄άγιο΄*» [306]

Όσο για το ρόλο του Μαυροκορδάτου, άγνωστο παραμένει αν ο φαναριώτης πολιτικός γνώριζε τις μασονικές συζητήσεις στα Επτάνησα. Ο ίδιος δεν ήταν τέκτονας, διέθετε, όμως, ένα ευρύ πλέγμα πληροφοριοδοτών και φίλων, που σίγουρα θα τον είχαν φέρει κοντά σε ένα τέτοιο σχέδιο, το οποίο, άλλωστε, δεν ήταν καθόλου ξένο στη δική του αντίληψη για την εξωτερική πολιτική του επαναστατημένου έθνους. Ακόμα και σήμερα γοητεύει η αποκλειστική απόδοση της στροφής προς την Αγγλία σε δική του οργανωμένη πρωτοβουλία για τη σωτηρία της Επανάστασης. Μεταξύ των σύγχρονων ιστορικών, την άποψη αυτή εκφράζει ο Π. Πιζάνιας, που σχολιάζει: «*Αφού στο εσωτερικό μέτωπο ο συσχετισμός είχε καταρρεύσει σε βάρος των Ελλήνων, ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος συνέλαβε την ιδέα της αξιοποίησης του ευνοϊκού για τους Έλληνες συσχετισμού στην Ευρώπη ... Το σχέδιο πέτυχε. Θετική στροφή της Μεγάλης Βρετανίας, συμφωνία των τριών μεγάλων δυνάμεων της εποχής, συγκρότηση του συμμαχικού στόλου και ναυμαχία του Ναβαρίνου. Αυτή η πορεία ακύρωσης της ήττας των Ελλήνων οδήγησε αργότερα στην ίδρυση του πρώτου ανεξάρτητου ελληνικού εθνικού κράτους*». [307]

---

305 G. Hering, *ό.π.*, 164.

306 Θεοδωρίδης, ό.π., 579.

Ο Ζαν Μεϋνώ (*Ελληνική Πολιτική και Μεγάλες Δυνάμεις*) τολμά να μιλήσει με σκληρή γλώσσα, όταν λέει πως «*τα προγράμματα αυτών των κομμάτων δεν ήταν παρά η αντανάκλαση των συμφερόντων των ξένων δυνάμεων, που τα κατηύθυναν. Έτσι η ουσία της πολιτικής της χώρας ανήγετο στην άμιλλα που οι ενδιαφερόμενες Μεγάλες Δυνάμεις ανέπτυσσαν δια μέσου των παρεμβαλομένων ιθαγενών στοιχείων στο εθνικό έδαφος ... Δεν είναι αυθαίρετο να υποστηριχθή πως κατά την περίοδο αυτή η κάθε μια από τις ενδιαφερόμενες Μεγάλες Δυνάμεις θεωρούσε την Ελλάδα Πιόνι στο διεθνές ζατρίκιο και κατά συνέπεια προσπαθούσε να προσανατολίση την πολιτική αυτής της χώρας προς κατευθύνσεις, που να ευνοούν τα ιδιαίτερα συμφέροντά της ... Μπορούμε να πούμε πως αυτά τα κόμματα ή αυτές οι φατρίες αποτελούσαν πραγματικά προγεφυρώματα των ξένων Δυνάμεων στην πολιτική ζωή της χώρας*». Βλ., επίσης, Σταματόπουλος, ό.π., 3, 42.

307 Πιζάνιας Πέτρος, Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος: «Σας προσφέρουμε διαρκή συμμαχία», *εφ. Το Βήμα, Νέες Εποχές, 26/3/2000*, 9.

Ο Dakin (*Ο Αγώνας των Ελλήνων για την Ανεξαρτησία,* ό.π., 200 και 206) σχολιάζει, γενικότερα, για τη σχέση του Μαυροκορδάτου με την Αγγλία: «*Όπως οι αντίπαλοί του, έτσι κι εκείνος δεν ήθελε με κανένα τρόπο να ταυτισθεί ο ίδιος ή να ταυτίσει τα συμφέροντα της Ελλάδας με μια*

Κλείνοντας το σχετικό προβληματισμό, ο Θεοδωρίδης σχολιάζει ότι «*οι μετέπειτα κατηγορίες εις βάρος του Μαυροκορδάτου ως μοναδικού υπεύθυνου για την ΄αίτηση προστασίας΄ δεν αφορούν τη συγχρονία των γεγονότων, αλλά προέκυψαν εκ των υστέρων. Η έμπνευση για τη σύνταξη του συγκεκριμένου εγγράφου προερχόταν από την Επιτροπή της Ζακύνθου. Απλώς ο Μαυροκορδάτος, μέσα στο γενικό πνεύμα των καιρών, δεν είχε κανένα πρόβλημα να συναινέσει καθώς ήταν συμβατό με τις γενικότερες πολιτικές απόψεις του*». [308] Αυτή η εκ των υστέρων απόδοση στον Μαυροκορδάτο προθέσεων και ενεργειών τονίζεται ιδιαίτερα ως πρόβλημα της σύγχρονης ιστοριογραφίας από τον Χρ. Λούκο, ο οποίος προτείνει μια διεισδυτικότερη μελέτη του ρόλου του Μαυροκορδάτου στην Επανάσταση, αφού «*οι τύχες του στη νεοελληνική συνείδηση είναι ενδεικτικές της αντοχής ιδεολογικών μορφωμάτων, τα οποία ... αναπαράγονται ... για να καλύψουν ανάγκες του εκάστοτε παρόντος μετατρεπόμενα σταδιακά σε στερεότυπα*». [309]

Η αγγλική αντίδραση. Συνέπειες για το ελληνικό ζήτημα. Ερμηνεία.

Το έγγραφο της Υποτέλειας (το πρωτόγραφο που υπέγραψαν οι Πελοποννήσιοι στα Λαγκάδια) περιήλθε στην κατοχή του Ρώμα μέσω του Ζαχαριάδη και στάλθηκε στον αρμοστή Άνταμ, ο οποίος το διαβίβασε αμέσως στην Αγγλία. Το πρωτόγραφο με τις υπογραφές των Νησιωτών και των εκπροσώπων του Εκτελεστικού και του Βουλευτικού ως απλών πολιτών στάλθηκε στο Λονδίνο με το πλοίο '*Κίμων*', του Δημ. Μιαούλη, γιου του ναυάρχου, προς τον οποίον «*εδόθησαν, παρά του Ρώμα, ως φαίνεται, λεπτομερείς οδηγίαι, φέρουσαι τας επιγραφάς 'Ερμηνείαι προς τον Ναύαρχον κύριον Δημήτριον Ανδρέου Μιαούλην διευθυνόμενον εις Λονδίνον', 'Σχέδιον της Ομιλίας, ήτις θα εκφωνηθή προς τον Βασιλέα', 'Σχέδιον ομιλίας προς τον Μινίστρον των εξωτερικών υποθέσεων Σιρ Γεώργιον Κάνιγγ'*» [310] Στον Άνταμ επιδόθηκε από τον Σπ. Τρικούπη. [311] Το πρωτόγραφο εκ της Δυτικής και Ανατολικής Ελλάδος έφερε στη Ζάκυνθο ο ίδιος ο Ανδρέας Μιαούλης. Προσορμιζόμενος στο νησί συναντήθηκε στο λαζαρέτο και παρέδωσε την αίτηση σε κάποιο έμπιστο πρόσωπο, για να τη διαβιβάσει στον Ρώμα. Σώζεται αδημοσίευτο στα ιταλικά ένα σχέδιο επιστολής αυτού του προσώπου (δεν πρέπει να είναι ο Δραγώνας, γιατί δεν μοιάζει ο γραφικός του χαρακτήρας), το οποίο αναφέρει όλες τις λεπτομέρειες της συζήτησης με τον Μιαούλη. Εδώ αποκαλύπτονται οι επιφυλάξεις του Κουντουριώτη, η πρόθυμη συνεισφορά του Μαυροκορδάτου στη συλλογή των υπογραφών της Στερεάς Ελλάδος

μόνο ξένη δύναμη. Μολονότι ... οι Άγγλοι τον θεωρούσαν γενικά αγγλόφιλο, ο Μαυροκορδάτος δεν ήταν προσκολλημένος αποκλειστικά στην Αγγλία ... καθώς παρακολουθούσε συνεχώς τις ευρωπαϊκές εξελίξεις, έλπιζε ότι ο ανταγωνισμός μεταξύ των δύο κομμάτων θα όξυνε και τον ανταγωνισμό ανάμεσα στη Γαλλική και την Αγγλική κυβέρνηση και θα τις παρακινούσε να κάνουν κάτι για την Ελλάδα». Μια συνολική αποτίμηση του Μαυροκορδάτου επιχειρεί και ο Γ. Κορδάτος [*Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας*, Αθήνα[2] ('20ος Αιώνας') 1956 – 60, 10, 339–355]. Βλ. επίσης Φωτάκος, *Απομνημονεύματα*, ό.π., 2, 58 – 59.

308 Θεοδωρίδης, ό.π., 580.

309 Χρ. Λούκος, ό.π.

310 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Εισαγωγή, πε΄.

311 Ο Κοντογιάννης (*ό.π.*, 13) γράφει: «*Τόσον η έκθεσις όσο και η αποστολή αύτη είναι, εκ των πρώτων διπλωματικών ενεργειών, εις τας οποίας προέβη η Ελλάς, επαναστατήσασα. Και η προσέγγισις του δρόμωνος Κίμωνος εις αγγλικόν λιμένα, είναι πιθανώτατα η πρώτη γενομένη προσέγγισις πλοίου με ελληνική σημαία εις αγγλικόν λιμένα*».

και η άρνηση των Πελοποννησίων να αναγνωρίσουν την ανάληψη της διοίκησης των Ναυτικών από τον Μιαούλη. [312]

Μαζί με αυτήν την επιστολή φαίνεται ότι έφτασε στα χέρια του Ρώμα και το δημοσιευμένο από τον Καμπούρογλου γράμμα του Μιαούλη, με το οποίο ο ναύαρχος παραδίδει τρία αντίγραφα της συγκεκριμένης Αίτησης στον αρμοστή Φρ. Άνταμ (Μεσολόγγι, 28/7/1825, εκ του πλοίου Άρεως). [313] Για τη συγκεκριμένη επίσκεψή του στην Ζάκυνθο, ο Μιαούλης ενημερώνει τον Κολοκοτρώνη (31/8/1825) γράφοντάς του: «*εγώ προχθές επήγα εις Ζάκυνθον και αντάμωσα τους φίλους, με εμψύχωσαν καθ' υπερβολήν και με έδωσαν τας πλέον χρηστάς ελπίδας, και ανυπόμονοι ήσαν να λάβουν τα έγγραφα δια να ενεργηθή, ό,τι μέλει να ενεργηθή*». [314]

Η απάντηση του Κάννιγκ απογοήτευσε τους Έλληνες («*άνθρακες ο θησαυρός*», έγραψε ο Σπηλιάδης [315]), αφού διακηρυσσόταν για μια ακόμη φορά η αγγλική ουδετερότητα (βασιλική διακήρυξη στις 30/9/1825), ενώ η πράξη χαρακτηριζόταν από τον άγγλο υπουργό «*πρόταση όλως διόλου ασυλλόγιστος*», γιατί θα είχε σημαντική συνέπεια την κήρυξη πολέμου κατά της Τουρκίας και θα παραβίαζε τις συνθήκες. Ο Κάννιγκ, όμως, αναγνώριζε τους Έλληνες ως εμπόλεμους και πρόσφερε τη διαμεσολάβησή της Βρετανίας για την ειρηνική διευθέτηση των πραγμάτων, χωρίς να θιγούν τα συμφέροντα και η τιμή αμφοτέρων των εμπολέμων, άρα και της Ελλάδας [316] Η περήφανη ελληνική ανταπάντηση έλεγε ότι «*οι Έλληνες δεν θα ξαναζούσαν ειρηνικά με τους Τούρκους ανάμεσά τους. Έπρεπε ή να νικήσουν ή να πεθάνουν*». [317] Ο Καμπούρογλου σχολιάζει πως «*Η απάντησις του Κάννιγγος απήλπισε τους αναμένοντας ευθύς αίσια αποτελέσματα και μη αναγιγνώσκοντας μεταξύ των γραμμών αυτής. Το ότι έτυχεν απλώς απαντήσεως επαναστατημένος λαός κατά του Κυριάρχου του και όχι εμπόλεμον κράτος, δεν εθεωρήθη ικανοποιητικόν τότε ... Βραδύτερον όμως εφάνη κατά πόσον η εθνοσώτειρα Αίτησις είχε διευθυνθή προσφυώς και επικαίρως και ότι είχε δίκαιον ο Κάννιγκ, ν' αποκαλέση αυτήν 'την λογικωτέραν πράξιν των Ελλήνων από της εποχής του Επαμεινώνδα'*». [318]

Οι διπλωματικές συνέπειες του εγγράφου αποδείχθηκαν πολλαπλώς ωφέλιμες για τον ελληνικό Αγώνα. Ο Απ. Βακαλόπουλος, γράφει: «*Η αίτηση της βρετανικής προστασίας αποδείχθηκε μια βόμβα μεγάλης ισχύος που ρίχτηκε βέβαια στο κέντρο της Πελοποννήσου, αλλά συγκλόνισε την πολιτική ζωή της επαναστατημένης χώρας και επέδρασε ζωηρά στα παρασκήνια των πολιτικών και διπλωματικών κύκλων της Ευρώπης. Ήταν η βόμβα που πυροδότησε το ενδιαφέρον και τον ανταγωνισμό των μεγάλων δυνάμεων στη ΝΑ Ευρώπη*». [319] Πράγματι, η Γαλλία και η Ρωσία,

---

312 Ανέκδοτο Σχέδιο επιστολής αγνώστου περί απόπλου Μιαούλη, 10/8/1825 (LXIV).
313 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Α΄, 273 / 3049 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.
314 Φωτάκος, *Απομνημονεύματα*, ό.π., 2, 175.
315 Σπηλιάδης, ό.*π.*, 381.
316 Επιστολή Κάννιγκ προς Κολοκοτρώνη – Μιαούλη στις 13/10/1825. Βλ. Χιώτης, *Ιστορία του Ιονίου κράτους*, *ό.π.,* Α΄, 544 – 546, Ι.Θ. Κολοκοτρώνης, *ό.π.*, 601 – 603, Σπηλιάδης, ό.*π.*, 380 - 381 και Σταματόπουλος, *ό.π.*, 2, 539.
317 Ι.Θ. Κολοκοτρώνης, *ό.π.*, 603 – 606.
318 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Εισαγωγή, πδ΄. Ο Κόκκινος (*ό.π.*, 5, 70) σχολιάζει: «*Όλοι είχαν απογοητευθεί από την ληφθείσαν απάντησιν του Κάννιγκ. Αγνοούσαν τας μεθόδους των διπλωματών, οι οποίοι άλλα επιδιώκουν και ενεργούν αφανώς προς επίτευξιν των και άλλα φαίνονται θέλοντες εις τας επισήμους δηλώσεις των*».
319 Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 243.

θεωρώντας ότι με την Πράξη Υποτέλειας ενδυναμωνόταν το κύρος και το γόητρο της Αγγλίας κινητοποιήθηκαν στις διαβουλεύσεις σχετικά με το ελληνικό ζήτημα. Ο ανταγωνισμός μεταξύ τους απέφερε, αρχικώς, το Πρωτόκολλο της Πετρούπολης και, στη συνέχεια, τη ναυμαχία του Ναβαρίνου, χάρις στην οποία η Πελοπόννησος απαλλάχθηκε από τον Ιμπραήμ. [320] Επίσης, έσπειρε ανησυχίες και φόβους στο Μεχμέτ Αλή και στον Ιμπραήμ, ενώ γέμισε με αισιοδοξία τους Έλληνες, επιτρέποντάς τους «*να κρατηθούν τον δύσκολο αυτόν χρόνο, ωσότου φανεί κάποιο φως στον ορίζοντα*». [321]

Πέρα από αυτό, το έγγραφο της Υποτέλειας απετέλεσε δικαίωση για τους υπολογισμούς του Κάννιγκ, ο οποίος μέσω αυτού του ελιγμού επεδίωξε ένα ζωηρό και επιδέξιο αντιπερισπασμό, που «*ανταγωνιζόταν τη γαλλική υποστήριξη του δούκα του Nemours και τις απειλές της Ρωσίας για μονομερή επέμβαση στην Ελλάδα*». [322] Παρά την απόρριψη της αίτησης από την Αγγλία, ο θόρυβος που δημιουργήθηκε με την ανακίνηση του ελληνικού θέματος όχι μόνο βελτίωσε τις σχέσεις των δύο χωρών, αλλά «*προκάλεσε τη γένεση των πρώτων πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα και μακροπρόθεσμα προσδιόρισε την πολιτική της ύπαρξη, αλλά και σε κάποιο βαθμό την εξάρτησή της από την Αγγλία*». [323]

---

320 Φιλήμων, Διονύσιος ο δε Ρώμας, *ό.π.*

321 Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 351. Τα ίδια γράφει ο Ασπρέας (*ό.π.*, 48) και ο Prokesch – Osten (*ό.π.*, 407), ο οποίος χαρακτηρίζοντας την Πράξη «*λίαν αμφίβολον μέσον*» και «*τολμηράν απόφασιν*», διατείνεται ότι αυτή δικαιώθηκε εκ του αποτελέσματος.

322 Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 351.
Ο Οικονόμου (*ό.π.*, 548 – 549) παραδέχεται ότι «*αυτή η αίτησις περιελθούσα εις χείρας του φιλέλληνος Κάννιγκ και χρησιμεύσασα αυτώ ως όπλον, μεγάλην έφερε εις τα πράγματα μεταβολήν ... Έφερεν και αυτή αν και βραδέως το αίσιον οπωσδήποτε αποτέλεσμά της*», Και ο Τρικούπης επαυξάνει (ό.π., 276): «*Κινήσαντες οι Έλληνες το φιλότιμον της κυβερνήσεως ταύτης εκίνησαν συγχρόνως και την ζηλοτυπίαν των αντιζήλων της, και ούτως η Ελλάς όχι μόνον δεν έπαθεν αιτησάμενη την υπεράσπισιν μιας και μόνης, αλλ' ωφελήθη τα μέγιστα δια των ενεργειών και αυτής και των άλλων*».

323 Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 243. Ο Φωτάκος (*Απομνημονεύματα*, ό.π.) προσθέτει στα θετικά αποτελέσματα της Πράξης Υποτέλειας και την αντίδραση του γαλλικού κόμματος σε αυτήν μέσω του Κωλέττη, αφού έτσι επιτεύχθηκε - κατά τη γνώμη του - η αναγκαία εξισορρόπηση στην εσωτερική πολιτική σκηνή και αποφεύχθηκαν οι ακρότητες.

2.2.3.2. Ανάμιξη στην εσωτερική πολιτική σκηνή

Ζαΐμης και Κολοκοτρώνης προσφέρουν στην Επιτροπή ένα πανόραμα των εσωτερικών διεργασιών μετά την Πράξη της Υποτέλειας. Εσωτερικός διχασμός. Αντίσταση στους αντενεργούντες.

Η εσωτερική πολιτική κατάσταση κατά το δεύτερο μισό του 1825 προσδιορίζεται καίρια από τις παρενέργειες της αποστολής του εγγράφου της προστασίας προς την Αγγλία. Είναι φανερό πως ήδη έχει ξεκινήσει μια νέα αντιπαλότητα στο εσωτερικό πολιτικό πεδίο μεταξύ των υπερασπιστών του εγγράφου της Υποτέλειας και όσων επιθυμούν την ακύρωσή του. Το κείμενο «*παρήγαγε θόρυβον μέγαν, τοσούτω δε μάλλον, καθ΄ όσον εγίνοντο ενέργειαι ταυτόχρονοι, όπως αναγορευθή βασιλεύς της Ελλάδος ο γάλλος δουξ του Νεμούρ. Εντεύθεν προέκυψε ζήτημα εσωτερικόν οξύτατον, χάριν του οποίου εγκατελείφθησαν σχεδόν εις την τύχην των άλλαι του αγωνιζόμενου έθνους επείγουσαι ανάγκαι και υποθέσεις*», [324] όπως είναι η απόκρουση των αιγυπτίων και η σωτηρία του Μεσολογγίου. Ο Ρώμας ενδιαφέρεται στη συγκεκριμένη χρονική στιγμή για την απόκρουση κάθε ενέργειας που θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο την προσπάθεια προσέγγισης με την Αγγλία, την οποία ο ίδιος θεωρούσε σωτήρια για τον ελληνικό Αγώνα κατά τη δεδομένη χρονική συγκυρία. Αυτό, άλλωστε, δηλώνει σε απαντητική επιστολή του προς τους Κουντουριώτη, Νοταρά, Βρεσθένης Θεοδώρητο, Παπαγιαννόπουλο, Σπηλιωτάκη στις 4/16 Αυγούστου 1825 («*τούτο, ως ελπίζομεν, θέλει προξενήση κλίσεις προς βοήθειαν από μέρους των επιφορτισμένων της Δυνάμεως, από την οποία ζητείται η υπεράσπισις*»). [325]

Μπορεί ο Ανδρέας Ζαΐμης, σε γράμμα του της 1/8/1825 προς τον Ρώμα, να εκφράζει τον ενθουσιασμό του για την αίτηση της αγγλικής προστασίας «*διαδηλοί την σταθεράν απόφασιν πάντων να εμμείνωσιν εις την περί της Βρετανικής υποστηρίξεως ιδέαν*»), παράλληλα, όμως, σημειώνει την ύπαρξη αντίπαλης μερίδας, έστω και αν δεν πιστεύει στην ισχύ της («*όσαι ραδιουργίαι αν φανώσιν, δεν εξικανούν να αλλάξωσι το φρόνημα των Ελλήνων. Αύται θέλει περιορίζωνται πάντοτε εις τας σφαίρας ολίγων ατόμων, τα οποία, κατά δυστυχίαν της Ελλάδος, ηθέλησαν εις την στάκτην της ιδίας να στήσουν οικοδομάς*»). [326] Οι αντενεργούντες στο έγγραφο της Υποτέλειας οργανώνονται γύρω από τον Κωλέττη και την ορλεανική κίνηση. Τα ονόματά τους δίνονται από το Γενικό Αρχηγό Θ. Κολοκοτρώνη σε επιστολή του της 3/8/1825 από το Στρατόπεδο Βερβένων προς τον Ρώμα. [327] Είναι «*ο αρχηγέτης της αντενεργούσης φατρίας Κωλέτης έχων συνομώτας και συμπράκτορας ... τον Βρεσθένης και Σπηλιωτάκην*». Κατά τον Κολοκοτρώνη, ο Κωλέττης «*προσπαθεί να περιπλέξει εις το πράγμα και τον Γούραν, έχει τον πολύκροτον Θεοτόκην, τον διαθρυλούμενον Αινιάν και άλλους ολίγους εκτός των πραγμάτων, της ίδιας ηθικής και καταστάσεως, οι*

---

324 Κοντογιάννης, *ό.π.*, 9.

325 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Α΄, 268, 281 / 3046, 3053 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης και Ιστορικόν Αρχείον Ύδρας, *ό.π.*, 5, 31- 32, 94 – 95.

326 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 277 / 3059 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

327 Το ελληνικό στρατόπεδο στα Βέρβενα (ορεινό χωριό Ν.Α. της Τρίπολης) είχε συσταθεί στις 14/6/1825 από τους Υψηλάντη και Κ. Μαυρομιχάλη με δύναμη 4.000 ανδρών. Ο Ιμπραήμ διέλυσε τις ελληνικές δυνάμεις τον Ιούλιο του 1825, αλλά το στρατόπεδο ανασυστήθηκε (όπως και αυτό στον Αγ. Πέτρο) με Γενικό αρχηγό τον Κολοκοτρώνη (Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 226 και 229).

οποίοι ... ενεργούν όλαις δυνάμεσι να ημπορέσουν να επαυξήσουν την τερατώδη φατρία των και να φέρουν εμπόδιον εις τους σωτηριώδεις σκοπούς μας ...». [328]

Ο Γενικός Αρχηγός θα επανέλθει λίγες ημέρες αργότερα για να βεβαιώσει για τη διάθεσή του να παραβλέψει τις ενέργειες ορισμένων φατριαστών που συνεχίζονται παρά τον κίνδυνο του Ιμπραήμ και αφήνει να διαφανεί ότι η εσωτερική διαπάλη έχει, βέβαια, άμεσο αντίκτυπο στα πολεμικά μέτωπα. [329] Όπως διαφαίνεται από την επιστολή προς την Επιτροπή των Κολοκοτρώνη και Ζαΐμη δύο μήνες μετά (Στεμνίτσα, 23/10/1825), η κατάσταση παραμένει το ίδιο νοσηρή σχετικά με τους αντιδρούντες, οι οποίοι «*αληθώς μεν ούτοι είναι φθορείς και λυμεώνες, αδυνατούσιν όμως να διαστρέψουν το έθνος καθ' ην ελευθέρως και εκουσίως έκαμεν αμετάτρεπτον απόφασιν να ζητήση την προστασίαν του σοφωτέρου, ευνομουμενεστέρου και κραταιοτέρου των εθνών*». [330]

Η αλήθεια είναι ότι το κείμενο της Πράξης Υποτέλειας δίχασε βαθιά τους Έλληνες και εξακολουθεί να διχάζει έως τις μέρες μας,. Οι οπαδοί του ρεαλιστικά εφικτού μίλησαν για ένδειξη πίστεως προς την Αγγλία [331], για μια «*πράξη πολιτικής συνέσεως και απαράμιλλης διπλωματικής δραστηριότητος*». [332] Οι καταταραγμένοι υποστηρικτές του επιθυμητού (δηλαδή της ανόθευτης εθνικής ανεξαρτησίας) έκαναν λόγο για «*συμφωνητικόν της πωλημένης Ελλάδος*» (επιστολή Ι. Θεοτόκη προς Ανάργυρο Πετράκη στις 21/8/1825),[333] για πούλημα της χώρας και του λαού της στην Αγγλία, όπως ένας ιδιοκτήτης πουλά τα κτήματά του με τα κοπάδια του. [334] Ο αμερικανός φιλέλληνας Ουάσιγκτον επιχειρηματολόγησε ως εξής: «*Μου λέγουν ότι στην πράξη δεν υπάρχει κάτι που να εκθέτει την εθνικήν ανεξαρτησίαν της χώρας, ότι οι Έλληνες δεν την εννοούν έτσι και ότι η πράξη αυτή δεν θα εξηγηθεί έτσι από τους Άγγλους. Αμφιβάλλω ως προς το θέμα αυτό, και έχω λίγη εμπιστοσύνη στην καλή πίστη της αγγλικής*

---

328 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 279 / 3065 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

329 Ανέκδοτο απόσπασμα επιστολής Κολοκοτρώνη από το Γενικό Στρατόπεδο Βερβένων, 12/8/1825 (Ε).

330 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 313 / αρχείου Π. Ρώμα.

331 «Το *πνεύμα της (προσφοράς υποταγής) ήταν περισσότερο μια ένδειξη πίστεως προς την Αγγλία παρά (όπως τη χαρακτήρισε ο Μέττερνιχ) μια 'απάρνηση της πολιτικής τους ανεξαρτησίας'*» (Νικόλαος Πετσάλης, Η θέση της Ελληνικής Επαναστάσεως στο διπλωματικό πεδίο κατά το 1825, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό.π., 407).

332 Βερύκιος, *ό.π.*, 68.

333 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Εισαγωγή, πδ΄ και Βουρνάς, *ό.π.*, 159.
Ο Ιωάννης Βαπτιστής Θεοτόκης (πρώην έφορος της Φιλικής Εταιρίας στην Κέρκυρα), «*ανήρ νομομαθέστατος και ευπαίδευτος*» (Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Εισαγωγή, νθ΄) είναι ένας από τους τακτικούς επιστολογράφους προς τον Δ. Ρώμα, με τον οποίο ανταλλάσσει πληροφορίες για ποικίλα ζητήματα, όπως για τις ενέργειες περί προσκλήσεως του Καποδίστρια ως ανώτατου άρχοντα, για το στρατηγό Roche που προωθούσε την υποψηφιότητα του δούκα της Ορλεάνης, για την ίδρυση τεκτονικής στοάς στο Ναύπλιο (Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, Α΄, 173, 234 / 77, 92 αρχείου Αλ. Ρώμα και 203, 233 / 2999, 3733 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης). Βιογραφίες του στο Λαυρέντιος Βροκίνης, *Βιογραφικά Σχεδάρια των εν τις γράμμασι κλπ. διαλαμψάντων Κερκυραίων*, Κέρκυρα 1877 [=Κερκυραϊκά Χρονικά 16 (1972)], 121 και Σπύρος Μ. Θεοτόκης, *Ιωάννης Βαπτιστής Θεοτόκης και η δράσις αυτού κατά την επανάστασιν του 1821*, 'Κερκυραϊκά Χρονικά', τόμος 11, Κέρκυρα 1965, 39 – 75.

334 Σφοδρή διαμαρτυρία του γάλλου φιλέλληνα Jourdain προς τα μέλη του εκτελεστικού, για την οποία ο αγγλόφιλος Σπ. Τρικούπης (*ό.π.*, 273 – 274) αναφέρει πως «*τόσον εθρασύνθησαν, ώστε έστειλαν τη 16 Ιουλίου προς τα μέλη του νομοτελεστικού απρεπή και μωράν διαμαρτύρησιν*».

κυβέρνησης. Είναι μια κυβέρνηση που έχει τη συνήθεια να παραβιάζει και τους νόμους των εθνών και τις υποχρεώσεις της, για να φτάσει στον σκοπό της». [335] Ο Δ. Υψηλάντης μίλησε περί «*μιας πράξεως παρανόμου, αντιελληνικής, και διόλου ανταξίας ενός έθνους, το οποίον υπεδουλώθη μεν πολλάκις, πλην ποτέ δεν εσυμβιβάσθη με τους τυράννους»* και αντιπρότεινε «*Αν έχουμε ανάγκη προστασίας, ας προστρέξουμε στους μονάρχες των χριστιανικών εθνών. Όλοι, κύριοι, έχουν ίσο δικαίωμα στην ευγνωμοσύνη μας»*. [336] Τέλος, ο Σπηλιάδης ανέκραξε «*Ουαί εις το έθνος εκείνο, το οποίον παραδίδει εις ξένους την πολιτικήν του ύπαρξιν και ανεξαρτησίαν επ' ελπίδι μόνη του να υπάρξη πολιτικώς ελεύθερον και ανεξάρτητον».* [337]

Για τη στάση του ο Θεοτόκης φυλακίστηκε με την κατηγορία του '*εγκληματίου κατά της Επικρατείας*', ο Υψηλάντης τιμωρήθηκε με ετήσιο αποκλεισμό '*από κάθε πολιτικόν και πατριωτικόν υπούργημα*', ενώ ο Jourdain εξορίστηκε, και ο Ουάσιγκτον αποχώρησε από την Ελλάδα. [338] Αρνητικός στάθηκε και ο ναπολιτάνος στρατηγός Ροζαρώλ, γεγονός που οδήγησε σε ρήξη τις σχέσεις του με την Επιτροπή, η οποία φοβήθηκε ότι οι φανατικές καρβονάρικες ιδέες του θα απέβαιναν ολέθριες για την υπόθεση της αγγλικής προσέγγισης, ιδιαίτερα μετά την άφιξη του στρατηγού στην Πελοπόννησο το Σεπτέμβριο του 1825. [339] Λίγο αργότερα (27/8/1825) από το Ναύπλιο, ο Ρώμας θα πληροφορηθεί την τιμωρία των αντιδρούντων στο έγγραφο της Υποτέλειας (εξορία του Journain και έκπτωση του Θεοτόκη από το υπούργημά του) στην επιστολή των Π. Νοταρά και Α. Παπαγιαννόπουλου. [340]

Η υπογραφή του αγωνιστή και τέκτονα Ιωάννη Θεοτόκη
(Εθνική Βιβλιοθήκη, Αρχείο Ι. Φιλήμονα, αρ.7581) στο
Κονόμος, *Ο Δ. Ρώμας και η ελληνική εθνεγερσία, ό.π.,* 103

---

335 Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 235. Βλ., επίσης, Κόκκινος, ό.π., 5, 68 – 69. Βουρνάς, *ό.π.*, 158 – 159. Χιώτης, *Ιστορία του Ιονίου κράτους* ό.π., Α΄, 543.

336 Διαμαρτυρία προς την εθνοσυνέλευση (12/4/1826). Βλ. Βουρνάς, *ό.π.*, 161 – 162.
Η πρόταση να απευθυνθούν οι Έλληνες και στις τρεις Μεγάλες Δυνάμεις είχε συζητηθεί και κατά τη συνάντηση των οπλαρχηγών στα Λαγκάδια (Ιούλιος 1825), αλλά απορρίφθηκε από τον Κολοκοτρώνη, που είχε – όπως γράφει ο Δεληγιάννης (*ό.π.*, 3, 54) – συμφέροντα μόνο από την προσφυγή στην Αγγλία.

337 Σπηλιάδης, *ό.π.*, 377.

338 Βουρνάς, ό.π., 159 – 160 και 162 – 163 - Χιώτης, *Ιστορία του Ιονίου κράτους ό.π.,* Α΄, 542 – 544 και 547. Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 317 / πρωτότυπο στο αρχείο της οικογένειας Ζαΐμη).

339 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 317 / πρωτότυπο στο αρχείο της οικογένειας Ζαΐμη.
Η Επιτροπή πληροφορήθηκε για το γεγονός ότι ο «*δεν εβράδυνεν ο ανήρ ούτος να χύση το φαρμάκι του κατά της δημοσίου ελληνικής πράξεως*» (της αίτησης προστασίας) από τη συζήτηση που είχε ο Ροζαρώλ με τον Ζαΐμη. (Επιστολή Κολοκοτρώνη, Ζαΐμη, Δεληγιάννη στο Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 344 / 3832 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης). Για τη δράση του Ροζαρώλ (τον οποίο ο Φωτάκος χαρακτηρίζει τολμηρό, αποφασιστικό, έμπειρο εις τα πολεμικά και ενθουσιώδη) στην Πελοπόννησο και το θάνατό του, βλ. Φωτάκος, *Απομνημονεύματα*, ό.π., 2, 249 – 255.

340 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 313 / αρχείου Π. Ρώμα.

Ο Κοραής, μόλις έμαθε τις εξελίξεις, έγραψε προς τους απεσταλμένους της ελληνικής κυβέρνησης στο Λονδίνο Ορλάνδο και Λουριώτη, δηλώνοντας την ανησυχία του για τις εξελίξεις: «*Τα γνωστά μας θρυλούμενα προ ημερών ετάραξαν πολύ την ψυχήν μου και περιμένω με ανυπομονησίαν να μάθω από τίνας, πώς και δια ποίαν κατεπείγουσαν ανάγκην απεφασίσθη η καταφυγή εις την είτε υπεράσπισιν, είτε προστασίαν των Άγγλων*». [341] Ο ίδιος, άλλωστε, είχε ήδη προειδοποιήσει (Φεβρουάριος 1825) τον Κουντουριώτη ότι « *... και αι ευεργεσίαι, όσον μεγάλαι και αν είναι, δίκαιον είναι να αναπληρόνωνται όσον αξίζουν, και όχι τι περισσότερον. Δίκαιον είναι να δείξετε την προς τους Άγγλους ευγνωμοσύνην του ελληνικού έθνους με αντευεργεσίας όσας δύναται να κάμη το γένος προς αυτούς χωρίς να βλάψη τα ίδια του πολιτικά συμφέροντα και δίκαια».* Οι φόβοι του συνίσταντο – όπως δήλωνε σε επιστολή του προς τον αμερικανό Εδουάρδο Εβερέττο (Νοέμβριος 1825) - στην απειλή που, κατά τη γνώμη του, υπέκρυπτε η αίτηση προς την Αγγλία για την ελληνική ανεξαρτησία: «*οι του παρόντος έτους αγώνες των Γραικών ήσαν αγώνες φοβεροί, και δια την πλειοτέραν παρασκευήν του τυράννου, και δια την θερμοτέραν των συμμάχων του χριστιανών προθυμίαν να τον αναδείξωσιν εξολοθρευτήν της Ελλάδος. Δεν εκατώρθωσαν το ποθούμενον, ηνάγκασαν όμως τους Γραικούς να ζητήσωσι των Άγγλων την υπεράσπισιν, την οποίαν άλλοι ερμηνεύουν assistance και άλλοι (το χειρότερον) protection. Γνωστόν εις όλους είναι, ότι οι Άγγλοι άλλως να προστατεύουν δεν ηξεύρουν, παρά ως προστατεύουν την Επτάνησον*». [342]

Η αντίδραση των μελών της Επιτροπής

Στη Ζάκυνθο οι φήμες και οι διαδόσεις οι σχετικές με την Ελλάδα προκαλούν αληθινή σύγχυση στα μέλη της Επιτροπής, τα οποία παραπονούνται προς τον Κολοκοτρώνη και τον Ζαΐμη (22/9/1825) ότι «*οι πολιτικοί σας δεν ηθέλησαν ... να μας πληροφορήσουν εκτάκτως και μεθοδικώς περί παντός σχεδιαζομένου ή εκκινημένου πράγματος, μ' όλον ότι ούτοι γνωρίζουσι ... ότι τοιαύτα κινήματα ή επιχειρήματα των αντενεργούντων σας πολλά συμφέρει να τα προγνωρίζομεν λεπτομερώς από την ακριβή έκθεσιν τούτων των σκληρών αντιδίκων σας, οίτινες κινούν πάντα λίθον δια να ανατρέψουν το σχηματισμένον οίκημα, το οποίον είναι δι' αυτούς τρομερόν και ξένον ως προς τα ιδιαίτερα τέλη τους*». Οι Ζακύνθιοι πατριώτες επαναλαμβάνουν τη συμβουλή για επαγρύπνηση: «*πρέπει παντοιοτρόπως να καταγίνεσθε διασκεδάζοντες την διαβολικήν μηχανήν των ζωίλων εκείνων και φθοροποιών, οίτινες σπουδάζουν πάντα τρόπον να απολεσθή η Ελλάς*» και επισημαίνουν τις εντυπώσεις που θα μπορούσαν να γεννήσουν οι επιτυχίες του Ιμπραήμ στο εξωτερικό, εντυπώσεις στις οποίες πάντα ο Ρώμας προσέδιδε ιδιαίτερη προσοχή («*ταύτα τα στρατιωτικά κινήματα του Ιμπραήμη επιφέρουσι τα μέγιστα ζημίαν και καταφρόνησιν εις όλον τον προσεκτικόν κόσμον*»). [343]

Ο Ρώμας φροντίζει, επίσης, να διασκεδάσει τις ανησυχίες των Ελλήνων για την καθυστέρηση της αγγλικής απάντησης στο αίτημα της Υποτέλειας. Όπως γράφεται χαρακτηριστικά «*Μην σας θαυμάζη, κύριοι, ανίσως δεν έχετε εν συντόμω την απόκρισιν του επιθυμητού εκείνου ... επειδή και το βαθύ πολιτικόν του, και αι αντενέργειαι των άλλων, το κατασταίνουν εις τρόπον να μη δείχνεται σχεδόν και εις*

---

341 Βουρνάς, *ό.π.*, 158.

342 Γ. Βαλέτας, *ό.π.*, Β2, επιστολή 966 (12/2/1825) 420 και 1022 (12/11/1825) 468.

343 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 318 / 113 αρχείου Αλ. Ρώμα - 319 / περισώθηκε στα *Απομνημονεύματα* του Φωτάκου, ό.π., 2, 243 και 321 / εκ του αρχείου οικογένειας Ζαΐμη.

τους ιδίους ζητούντας, έως ότου να κατορθώση πολιτικώς εκείνον το οποίον αναλογεί εις την πολιτικήν του, και να συντρέξωσι και τα λοιπά προς τελείωσιν του ιερού σκοπού των». [344] Είναι φανερή, από όλες τις απόψεις, η βαθιά γνώση του Ρώμα για τις διπλωματικές πρακτικές των Μεγάλων Δυνάμεων και το χρόνο που απαιτείται για την ευόδωση των μακροπρόθεσμων στόχων τους.

Συνυποσχετικό Σύμπνοιας.

Σε αυτό το πλαίσιο έχει ιδιαίτερη σημασία ένα μοναδικό - ως προς το περιεχόμενό του - έγγραφο, το ***Συνυποσχετικόν Σύμπνοιας***, που υπογράφεται στο Ναύπλιο (23/8/1825) από τους Κολοκοτρώνη, Λόντο, Γιατράκο, Νοταράδες, Κουντουριώτη, Παπαγιαννόπουλο κ.ά., για ομοθυμία και κοινή στάση στην αποδοχή της αγγλικής προστασίας. [345] Πρόκειται για ένα θνησιγενές διάλειμμα στη σύγκρουση των Ελλήνων, οι οποίοι, «*Παρατηρούντες ότι πηγή των δυστυχιών εστάθησαν αι διχόνιαι και τα επάρατα πάθη και ότι διαφόρων υποκειμένων αντενέργειαι και ραδιουργίαι ... κινδυνεύουν να ρίψουν το έθνος εις νέας ραδιουργίας*» - αποφασίζουν
«*Ν' απορρίψωμεν παν ιδιαίτερον πάθος,*
Να μένωμεν αδιαλύτως ενωμένοι δια το συμφέρον της Πατρίδος,
Να τείνωμεν όλοι εις ένα και τον αυτόν σκοπόν, την ενίσχυσιν της Διοικήσεως,
εις τας πράξεις μας να μην εισχωρήσει ποτέ σκοπός ιδιοτελής».

Το έγγραφο εστάλη στον Δ. Ρώμα από τους Κολοκοτρώνη, Ζαΐμη, Γιατράκο, Νοταρά (18/9/1825), αλλά ο κόντες δεν θα πρέπει να αισθάνθηκε ιδιαίτερη χαρά βλέποντας τα συνοδευτικά λόγια τους: «*Εν αυτώ θεωρείτε τα φαρμακευμένα νοήματα ... Ουδεμία η εκ τούτου ωφέλεια. Ακολουθεί το της χωρικής παροιμίας ' τ' είχες Γιάννη, τ' είχα πάντα'*». [346] Ορισμένα από τα μεγαλύτερα ονόματα του ελληνικού αγώνα δεν εννοούσαν να επιτέλους να ομονοήσουν στο θέμα που ο ίδιος θα ήθελε περισσότερο από κάθε άλλο να συνεργαστούν: στην υπεράσπιση της Πράξης Υποτέλειας. Όσον αφορά στο γεγονός ότι το Συνυποσχετικό συνυπέγραφε ως ιδιώτης και ο πρόεδρος του Εκτελεστικού Γ. Κουντουριώτης, ο Κόκκινος σχολιάζει ότι «*ο ανώτατος με εκτελεστική εξουσίαν λειτουργός του κράτους, δεν ημπορούσε να κάμη τίποτε εναντίον των αντιδρώντων ... και συμμετείχε εις μυστικόν σύνδεσμον με συνωμοτικόν χαρακτήρα*», έχοντας, μάλιστα, αμφιβολίες για το ορθό της πράξης του (σε επιστολή του προς τον αδελφό του Λάζαρο στην Ύδρα γράφει: «*δεν ηξεύρω αν έπραξα ορθώς και ζητώ την γνώμην σου προς ησυχίαν μου*»). [347]

---

344 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 361 / εκ του αρχείου της οικογένειας Ζαΐμη.
345 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 312 / εκ της συλλογής εγγράφων Π. Ρώμα. Στο αρχείο Δ. Ρώμα στο Ε.Λ.Ι.Α. ευρίσκεται μόνο η μεταγραφή Βούλτζου και όχι το πρωτότυπο (βλ. και Ιστορικόν Αρχείον Ύδρας, *ό.π*, 5, 154 – 155). Οι Παπαγιαννόπουλος και Π. Νοταράς χαρακτηρίζουν το Συνυποσχετικό «*σύνδεσμον αρμονίας*» (Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 313 / εκ της συλλογής εγγράφων Π. Ρώμα).
346 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 327 / 3818, φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.
347 Κόκκινος, *ό.π.*, 5, 161.

Επιστολή Ζαχαριάδη για τις επιπτώσεις των εσωτερικών αντιπαλοτήτων στο πολεμικό μέτωπο. Παράπονα των Πελοποννησίων. Αναζήτηση δανείου.

Το φθινόπωρο του 1825, η κατάσταση δεν δείχνει κανένα σημάδι βελτίωσης. Η πράξη της Υποτέλειας εξακολουθεί να διχάζει τους έλληνες, οι οποίοι στο βωμό των κομματικών του συμφερόντων παραμελούν τις επιχειρήσεις στο πολεμικό μέτωπο. Η κυβέρνηση, ενώ στην αρχή του διορισμού του ως Γενικού Αρχηγού εφοδίαζε τον Κολοκοτρώνη με εφόδια και τρόφιμα, κατά το τελευταίο διάστημα αμελεί τα καθήκοντά της. Οι Πελοποννήσιοι παραπονούνται διαρκώς στην Επιτροπή, θεωρώντας ότι αυτό συμβαίνει λόγω των κομματικών αντιπαλοτήτων. Φτάνουν, μάλιστα, στο σημείο να αναζητήσουν μόνοι τους λύσεις. Ο Απ. Βακαλόπουλος, πάντως, αποδίδει την απρόθυμη στάση της κυβέρνησης στην αδημονία και στην ψυχική κούραση, «*που την είχε κυριέψει βλέποντας να παρατείνεται ο πόλεμος, χωρίς να φαίνεται κοντά το τέλος του*», ενώ η κατάσταση ήταν τόσο απελπιστική, που μόνο σε ένα θαύμα μπορούσε να ελπίζει. [348] Ουσιαστικά, όμως, επρόκειτο για μια κατάσταση ακυβερνησίας και αποσύνθεσης, οφειλόμενη στο διχασμό των Ελλήνων, οι οποίοι απορροφημένοι από τον ανταγωνισμό τους, δεν ήταν σε θέση να ανταπεξέλθουν, ούτε και στοιχειωδώς, στις ανάγκες του πολέμου.

Η Επιτροπή θα λάβει εμπεριστατωμένη ενημέρωση για την κατάσταση που επικρατεί στο Ναύπλιο στις αρχές του Σεπτεμβρίου, σχετικά με τις εσωτερικές ζυμώσεις μετά την Πράξη της Υποτέλειας, από την επιστολή του Ζαχαριάδη κατά την επάνοδό του στο νησί (Βαριέρα Ζακύνθου, 28/9/1825). Ο συνεργάτης της Επιτροπής περιγράφει «*πράγματα σκληρά και απάνθρωπα, αποβλέποντα τον παντελή εξολοθρευμό της τάλαινας Ελλάδος. Η Διοίκησις της, αντί να απορρίψη κάθε πάθος προπερασμένον και να εμπνεύση εις τας ψυχάς των Ελλήνων την ομόνοιαν, την αγάπην, την ειρήνην, εξ εναντίας, θεμελιούμενη εις τα πρώτα πάθη, διαιρεί, υποδιαιρεί και εκατήντησε το δυστυχές έθνος εις μύριας φατρίας και κόμματα, ώστε οπού φιλοτιμείται το κάθε μέρος της Διοικήσεως πως να δειχθή αξιώτερον να χύση περισσότερον ελληνικόν αίμα και να φέρη την πατρίδα να χαθή ευκολότερον ... Τρία κόμματα ευρίσκονται εις Ναύπλιον, ένα Κολοκοτρωνίσται, άλλο Κουντουριωτίσται, και το τρίτον Κωλετίσται ... Το πρώτον ενεργεί πατριωτικά, θεμελιωνόμενον επάνω εις την πράξιν, όπου προλαβόντες έδωσαν οι Έλληνες γενικώς, ζητούντες την υπεράσπισιν της Μεγάλης Βρεττανίας. Το τρίτον αντενεργεί, ζητώντας να απορρίψη την πράξιν ταύτην και φέρει να υπογραφή μια άλλη Γαλλοδεσποτική, πλην του ανετράπη από το πρώτον και δεύτερον. Το δεύτερον κρέμαται εν μέσω φθοράς και αφθαρσίας ...*». [349]

Ο Ζαχαριάδης στηλιτεύει την εγκληματική συμπεριφορά της κυβέρνησης Κουντουριώτη, η οποία προβαίνει στη διαμοίραση των χρημάτων του δανείου όχι με βάση τις πολεμικές ανάγκες, αλλά με κριτήριο τις συμπάθειες. Και προτείνει: «*Γνώμη ιδική μου. Δια να παύσουν οι αντενέργειες και να ορθοποδήσουν τα πράγματα της πατρίδος, είναι καλόν να ενεργηθή οπού το δάνειον να μη δίδεται εις τας χείρας του μόνου Κουντουριώτη και να εξοδεύηται δεσποτικώς καθώς τα πάθη του ... αλλά καθώς τα συμφέροντα της πατρίδος απαιτούσι*». Οι Κολοκοτρώνης, Ζαΐμης, Γιατράκος,

---

348 Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 268 και 270.
Ο Σταματόπουλος (*ό.π.*, 3, 67) παρατηρεί εύστοχα την αντίθεση μεταξύ των χρημάτων που ασυλλόγιστα δαπανήθηκαν στην εκστρατεία του Κωλέττη κατά των Πελοποννησίων και του Κουντουριώτη κατά του Ιμπραήμ με την τωρινή αδιαφορία ενίσχυσης του Κολοκοτρώνη.
349 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 331 / 3822, φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

Νοταράς επιβεβαιώνουν με επιστολή τους από την Καστάνιτζα (18/9/1825) ότι «*η ραδιουργία και ο φθόνος βασιλεύουσι, περιφρονείται εις το τέλειον η δυστυχία της πατρίδος και θερμαίνεται η μωρά ιδιοτέλεια*». Και διατυπώνουν τα παράπονά τους για την αντιπολίτευση που τους ασκεί η κυβέρνηση, μην παρέχοντάς τους τα αναγκαία για την επιτυχή ευόδωση των πολεμικών προσπαθειών: *«Έχει αρχηγόν τον Κολοκοτρώνη εις τα του πολέμου, αλλά πώς αυτός ο αρχηγός δύναται να αφανίση τον Αιγύπτιον; (Αν ηδύνατο με το δερβίσικο νεφέσι το έκαμνε). Ο πόλεμος θέλει στρατιώτας, θέλει εφόδια, θέλει τάξιν. Πόθεν να τα πορισθή; Η Διοίκησις δεν τα δίδει*». [350]

Οι Έλληνες θεωρούν ότι είναι η κατάλληλη στιγμή να κυριεύσουν την Τρίπολη. Για αυτόν το λόγο ο Κολοκοτρώνης πηγαίνει στο Ναύπλιο, προκειμένου να ζητήσει την έγκριση του σχεδίου και να αποσπάσει διαταγή στρατολόγησης 12.000 ανδρών. [351] Κυρίως, όμως, να διασφαλίσει την υπόσχεση της κυβέρνησης για την απρόσκοπτη μισθοδοσία τους, κάτι που ως τότε δεν συνέβαινε με τακτικό τρόπο. Σε αυτήν την αμέλεια της Διοίκησης οι Πελοποννήσιοι μαχητές εντοπίζουν πολιτικά ελατήρια. Μάλιστα, καταγγέλλουν ότι η Διοίκηση εσκεμμένα παραμελεί την πληρωμή της μισθοδοσίας τους, πιστεύοντας ότι έτσι θα τους πλήξει και θα τους αναγκάσει να υποκύψουν πολιτικά. Το γεγονός αυτό αποτελεί για το Γενικό Αρχηγό την κυριότερη αιτία για τη δυσχέρεια απόκρουσης του Ιμπραήμ: «*Οι Πελοποννήσιοι ποτέ δεν αντιπαρετάχθησαν ισάριθμοι μετά του εχθρού, αλλά πάντοτε επολέμησαν μόλις το ένα τρίτον από τον αριθμό του εχθρού, και αυτό προήρχετο ... από τους αντενεργούντας, οίτινες, έχοντες την εξουσίαν του δανείου (εκτός των πολυειδών σκευωριών) καταστρέφουσι όσα με μεγάλους αγώνας κτίζομεν, καθώς ηξεύρετε, ότι ο χρυσός ανοίγει και του Άδου τας πύλας, κατά το ρητόν*» (Στεμνίτσα, 26/10/1825). [352]

Την επόμενη ημέρα, νέα επιστολή των Κολοκοτρώνη, Ζαΐμη στιγματίζει με παράπονο τις διακρίσεις, που γίνονται σε βάρος των Πελοποννησίων, οι οποίοι «*δια τα όσα έπαθον εκ της Διοικήσεώς των και εκ της φοράς του πολέμου, κατήντησαν εις το δυσοικονόμητον*» βλέποντας *«μάλιστα το μεν Ναυτικόν να πληρώνεται με όλην την ακρίβειαν και ότι προς τα ηπειρωτικά στρατεύματα να πληρώνονται εις τρόπον, ώστε οι χίλιοι να λαμβάνουν δισχιλίων και τρισχιλίων μισθόν, λαμβάνοντες και τα προζωάρκεια όλα εν αφθονία, και αυτοί να μην λαμβάνουν μηδ' ένα οβολόν, ωσάν να μην είναι Έλληνες, και ωσάν τα χρήματα να μη δανείζωνται και δια την Πελοπόννησον, αλλά μόνον δια τ' άλλα μέρη. Ο κύριος σκοπός αποτείνεται να μη δυνηθώμεν, στερούμενοι των χρειωδών, να συστήσωμεν εν στρατόπεδον σταθερόν και ανάλογον με τας δυνάμεις του εχθρού*». Οι Κολοκοτρώνης, Ζαΐμης, Δεληγιάννης, βλέποντας ότι δεν έχουν να περιμένουν πολλά από τον Κουντουριώτη, ο οποίος «*δια τους ιδιαίτερους σκοπούς του, απέδειξε ... ότι όταν η Πελοπόννησος δυστυχήση και έχη τους εχθρούς εις τους κόλπους της, τότε η Νήσος των θα λαμπρύνεται και θα πλουτίζει*», αναγκάζονται να ζητήσουν από τους Ζακυνθίους τη διενέργεια ενός δανείου «*υπέρ της Πελοποννήσου έως 50.0000 τάληρα*» (Στεμνίτσα, 3/11/1825). [353] Η κίνηση αυτή δηλώνει, βέβαια, τη σταθερή πίστη και ελπίδα που έχουν προς τη Ζάκυνθο οι Πελοποννήσιοι αγωνιστές, αλλά αποτελεί και μια νεόκοπη προσπάθεια να

350 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 327 / 3818, φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.
351 Για την προετοιμασία, εφαρμογή και τελική αποτυχία του σχεδίου, βλ. Φωτάκος, *Απομνημονεύματα*, ό.π., 2, 261 – 271 και Κόκκινος, *ό.π.*, 5, 174.
352 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 339 / 3074 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.
353 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 341 / 3829 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

χρησιμοποιήσουν την Επιτροπή στα πλαίσια του εσωτερικού αγώνα. Είναι φανερό πως – με βάση τα πιστεύω της Επιτροπής – η δανειοδότηση μιας μερίδας Ελλήνων εν αγνοία της Διοίκησης δεν υφίσταται ποτέ ως πιθανότητα για τον Ρώμα και τους συνεργάτες του. .

Ο Μιαούλης με δύο επιστολές του έρχεται απλώς να επιβεβαιώσει τη ζοφερή κατάσταση των ελληνικών πραγμάτων και να εντοπίζει ασυγχώρητη αμεριμνησία στις κινήσεις της κυβέρνησης, καθώς γράφει με θλίψη στον Ρώμα: «*Δεν ηξεύρω πώς μέλλει να διορθωθή η κατάστασίς μας, αφού μέσα εις τον ολικόν κίνδυνον, επάνω εις τον κρημνόν του αφανισμού της πατρίδος, μόνον φατριαστικαί ενέργειαι και αντενέργειαι ποικίλαι και μωρά συμφέροντα φαίνονται ότι κινούν τα πράγματά μας, και σχεδόν βάσιμος φροντίς δεν φαίνεται*». [354] Ο ναύαρχος δυσαρεστημένος σχολιάζει για την ελληνική Διοίκηση: *«Αληθινά εις πολλά πράγματα δεν έχει σχεδόν καμμίαν δύναμιν, πλην και όσα δύναται τ' αμελεί, τα παραβλέπει, διότι, ως φαίνεται, καταγίνεται εις άλλα σπουδαιότερα έργα. Δεν παρατηρείτε με θαυμασμόν πώς περιπλανώμεθα εις το στάδιον των παθών με αναίσθητον ασφάλειαν, ενώ καθαυτό χανόμεθα; Ή τρελλοί βέβαια είναι, ή τυφλοί και δεν βλέπουν την κατάστασιν της αθλίας πατρίδος, όσοι νομίζουν, ότι έχουν καιρόν να εκτελέσουν τα τέλη των, ο καθένας καθώς τα παραφαντάζεται»*.. [355]

Νουθεσίες της Επιτροπής εν όψει εθνοσυνέλευσης.

Ο Μιαούλης δεν φαίνεται καθόλου αισιόδοξος και για τη σύγκληση της εθνοσυνέλευσης, που προβάλλεται ως μια ελπίδα για ανόρθωση της κατάστασης. Όπως δηλώνει στην επιστολή του προς την Επιτροπή, ήδη από τον Οκτώβριο του 1825: «*Δεν ηξεύρω πώς μέλλει να διορθωθή η κατάστασίς, αφού μέσα εις τον ολικόν κίνδυνον, επάνω εις τον κρημνόν του αφανισμού της πατρίδος, μόνον φατριαστικαί ενέργειαι και αντενέργειαι ποικίλαι και μωρά συμφέροντα φαίνονται ότι κινούν τα πράγματά μας, και σχεδόν βάσιμος φροντίς δε φαίνεται*». [356]

Η είδηση για τη σύγκληση εθνοσυνέλευσης ενεργοποιεί, όμως, τα αντανακλαστικά των μελών της Επιτροπής, τα οποία σπεύδουν να αποστείλουν τις νουθεσίες τους προς Κολοκοτρώνη, Ζαΐμη, Δεληγιάννη (29 – 11 /10 – 12 - 1825), ελπίζοντας σε μια νέα, ορθότερη και αποτελεσματικότερη διευθέτηση των ελληνικών υποθέσεων: «*σας λέγομεν, ότι ο πρώτιστος και ο καθολικός σας σκοπός πρέπει να είναι η ένωσις και ομόνοια μεταξύ σας, δεύτερον ... πρέπει αναμφιβόλως οι Πελοποννήσιοι να εμβώσιν εις την Διοίκησιν ..., τρίτον ευθύς οπού το νέον Διοικητικόν σώμα συστηθή, να μη θελήση κατ΄ ουδένα τρόπον να ανακατωθή εις τους πρώτους λογαριασμούς και κατάστοιχα της πρώτης Διοικήσεως ... Δ΄, Να πασχίσετε παντοιοτρόπως την σφικτήν ένωσιν των Πελοποννησίων οπλαρχηγών και την αμοιβαίαν ειλικρινή αγάπην, το οποίον είναι η βάσις του πολιτεύματος*». Και προφητικά απευθυνόμενοι στο Ζαΐμη, ως προαλειφόμενο για την ανάληψη της ηγεσίας, του λέγουν: «*Κύριε Ζαΐμη, εις σε, ως προεξάρχοντα των άλλων, και δια την βαθείαν σου γνώσιν, και δια την επιτηδειότητά σου, συσταίνομεν ταύτας τας αδελφικάς συμβουλάς μας. Ελπίζομεν να σε είδομεν πρώτιστον των Πελοποννησίων, αναβαίνοντα προς τον πρώτιστον βαθμόν, ομού και με τους λοιπούς ομόφρονάς σου, δια να λάβη το Έθνος εις ταύτην την ώραν, εκείνην την*

[354] Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 343 / 3075 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.
[355] Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 351 / 3081 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.
[356] Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 343 / 3075 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

λαμπρότητα, η οποία έλειψε φευ! από τους καλούς πρώτους Διοικητάς». [357] Οι συμβουλές τους ακολουθούν την πεπατημένη ως προς την ομόνοια που απαιτείται, αλλά εμπεριέχουν και το στοιχείο της πολιτικής παρέμβασης, αφού θεωρούν απαραίτητη τη συμμετοχή των Πελοποννησίων στη νέα Διοίκηση και, μάλιστα, σε ηγετικό επίπεδο. Έτσι, μάλλον, εκφράζουν και την αποδοκιμασία τους για την απερχόμενη – όπως θέλουν να πιστεύουν Διοίκηση του Υδραίου Κουντουριώτη.

Η Εθνοσυνέλευση άρχισε τις εργασίες της στις 6 Απριλίου 1826 και συνέστησε ενδεκαμελή Διοικητική Επιτροπή με πρόεδρο τον Ανδρέα Ζαΐμη, επιβεβαιώνοντας την επικράτηση της αγγλόφιλης μερίδας στην εσωτερική πολιτική σκηνή, παράγοντα της οποίας, αναμφίβολα, αποτελούσε και η Επιτροπή Ζακύνθου.

2.2.3.3. Προσπάθεια βαλκανικής συνεννόησης

Οι προσπάθειες για βαλκανική συνεννόηση αποκαλύπτονται από ανέκδοτο αντίγραφο επιστολής του επισκόπου Μετρών Μελετίου.

Μια διαφορετική διάσταση στις προσπάθειες της Επιτροπής για διεθνή συνεργασία αποκαλύπτεται από την αλληλογραφία του επισκόπου Μετρών Μελετίου [358] με τον Δ. Ρώμα. Η επαφή μεταξύ τους ξεκινά στις 3 Οκτωβρίου 1825, όταν ο επίσκοπος διαβιβάζει στον Ρώμα «*έν γράμμα του γνωστού Πορφύρου*», ο οποίος το άφησε κατά τη διέλευσή του από την Κέρκυρα, για να αποσταλεί στο Ρώμα και αναμένει «*πραγματικής απαντήσεως ωσάν όπου γνωρίζετε καλώς την κοινήν περίστασιν*». Στο γράμμα αυτό, το οποίο έχει δημοσιεύσει ο Καμπούρογλου, [359] ο Πορφυρός ζητά από τον Ρώμα να εξοφλήσει εκ μέρους του το δάνειο (60 κολονάτα) που έλαβε από το Δεσπότη Μελέτιον Μετρών και υπόσχεται να το αποπληρώσει στο Ρώμα κατά την επιστροφή του στη Ζάκυνθο. Το συγκεκριμένο διαβιβαστικό είναι συνοδεύεται από γαλλική μετάφραση και ως αντίγραφο (*No 8*) φέρει επικύρωση από τον υποπρόξενο της Ελλάδος στη Ζάκυνθο, στις 18/30 Μαΐου 1837 [360] Τα στοιχεία αυτά συνηγορούν στο να θεωρηθεί πως αυτό το διαβιβαστικό και κυρίως η επιστολή του Πορφυρού προς τον Ρώμα επιλέχθηκαν από τον ζακύνθιο κόντε, για να συνυποβληθούν στο Υπόμνημα προς το βασιλέα Όθωνα, γεγονός που αποδεικνύει τη σημασία που τους απέδιδε ο Ρώμας. Με τα συγκεκριμένα έγγραφα, ο Ρώμας θέλησε, βέβαια, να τονίσει στο νεαρό βασιλιά το εύρος των βαλκανικών επαφών του προς όφελος του ελληνικού Αγώνα. Η μορφή του ανέκδοτου αυτού εγγράφου προσιδιάζει σε ένα άλλο

---

357 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 361 / αρχείου οικογένειας Ζαΐμη.

358 Η επισκοπή Μετρών και Αθύρων ανήκε στην περιοχή Διοικήσεως Μετρών, η οποία εκτεινόταν μεταξύ Προποντίδας και Εύξεινου πόντου, οριζόμενη ανατολικά από το βιλαέτι της Κωνσταντινούπολης και δυτικά από το βιλαέτι της Αδριανούπολης. Η περιοχή αυτή διέθετε δύο αρχιεπισκοπές και τέσσερις επισκοπές, μία εκ των οποίων ήταν η επισκοπή Μετρών και Αθύρων. Ο Μελέτιος διαδέχθηκε το Σοφρώνιο ως 42ος επίσκοπος το 1815, αλλά παραιτήθηκε στις 4/6/1822 και κατέφυγε στην Κέρκυρα, πιθανώς τόπο καταγωγής του. Μεταξύ 1825 και 1828, όταν και πέθανε, ήταν μητροπολίτης Αχαΐας. [Σπ. Δ. Λουκάτος, Σχέσεις Ελλήνων μετά Σέρβων και Μαυροβουνίων κατά την Ελληνικήν Επανάστασιν 1823 – 26, Θεσσαλονίκη (Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου) 1970, 52]. Σήμερα, μητρόπολη Μετρών και Αθύρων υπάρχει στην Πέλλα.

359 Ιστ. Αρχείο Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 328 / 120 αρχείου Αλ. Ρώμα.

360 Ανέκδοτο απόσπασμα διαβιβαστικού επιστολής Μετρών Μελετίου προς Δ. Ρώμα, από την Κέρκυρα, 3/15 – 10 – 1825 (LXXXII).

δημοσιευμένο αντίγραφο - απόσπασμα, που είχε επιλεγεί από το Ρώμα για τον ίδιο σκοπό. [361]

Για το ρόλο του Παναγιώτη Πορφυρού μας διαφωτίζει μια μεταγενέστερη δημοσιευμένη επιστολή του Μελετίου προς το Ρώμα. (Κέρκυρα, 28/3/1826), [362] όπου πληροφορούμαστε για την αποστολή του στην - πρωτεύουσα της αυτόνομης, την εποχή εκείνη, Σερβίας - Κραγόβιτσα (Κραγκούγεβατς). Ο Π. Πορφυρός, ο οποίος είχε υπηρετήσει υπό τον Υψηλάντη στις Ηγεμονίες και διατηρούσε επαφές με το σέρβο πρίγκηπα Μίλος Οβρένοβιτς, είχε ήδη από το 1823 προσφερθεί, σε συνάντησή του με το Μαυροκορδάτο, να αναλάβει την προσέγγιση των Ελλήνων με τη Σερβία και είχε ζητήσει επίσημες επιστολές, τις οποίες ο Μαυροκορδάτος είχε τότε αρνηθεί. [363] Ο Πορφυρός επανήλθε στις αρχές του 1825, μεταφέροντας επιστολή του Οβρένοβιτς προς την ελληνική κυβέρνηση με την προοπτική της ελληνοσερβικής συνεργασίας. [364] Αυτή τη φορά η ελληνική Διοίκηση αποφάσισε να προωθήσει τις επαφές με το σέρβο πρίγκηπα αλλά και με το μαυροβούνιο ηγέτη Πέτρο Πέτροβιτς Α΄. Ο Πορφυρός έλαβε οικονομική βοήθεια 1.000 γροσίων για το ταξίδι στη Σερβία [365] και ένα επίσημο '*Προτρεπτικόν*' έγγραφο προς τον Μίλος, όπου προτεινόταν - μέσω μιας παμβαλκανικής εξέγερσης - η ανασύσταση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, ώστε να υλοποιηθεί το όραμα του Ρήγα για την απελευθέρωση όλων των βαλκανικών λαών από την οθωμανική κυριαρχία. Η πρόταση συντάχθηκε από το Γραμματέα της Επικρατείας Δ. Χρηστίδη και στηριζόταν στην κοινότητα της θρησκείας μεταξύ των δύο λαών, στην επίκληση των αγαθών της ελευθερίας και στην παρουσίαση της νικηφόρας εξέλιξης της ελληνικής επανάστασης. [366]

Το ταξίδι του Πορφυρού προς τη Σερβία έγινε μέσω Ζακύνθου και Κέρκυρας. Στη Ζάκυνθο, ήλθε σε επαφή με την Επιτροπή Ζακύνθου, από την οποία ζήτησε συστάσεις και διαβατήριο. «*Εις την πρότασιν ταύτην, ούτοι οι άνδρες τοσούτον πατριωτισμόν, φιλελευθερίαν και γενναιότητα μ' έδειξαν, ώστε, όχι μόνον εις όσα τους είχον προβάλει μ' εβοήθησαν, αλλ' ακόμη μ' επρόσφεραν και όλας τας υπηρετικάς των δυνάμεις προς ό,τι άλλον αν ήθελον λάβη χρείαν ... Των τοιούτων ανδρών τας γενναιοτάτας συνεισφοράς, αν και καλώς τας ηξεύρετε, τας οποίας είχον κάμη εις το Νεόκαστρον και άλλοσε, μ' όλον τούτο δεν θέλω αποσιωπήσει κ' αγώ τα φιλελεύθερα και πατριωτικά των φρονήματα, και ότι αυτοί φαίνονται και είναι πιστοί της Ελλάδος βοηθοί, και αξίως να καυχώνται πρέπει ως φροντισταί των εθνικών υποθέσεων*». [367] Από εκεί μέσω Κέρκυρας, όπου ήλθε σε επαφή με το Δεσπότη Μετρών, ο Έλληνας απεσταλμένος πέρασε στην Σερβία, ολοκληρώνοντας την αποστολή του, όπως

---

361 Επιστολή Π.Π. Γερμανού από την Αγκώνα, 12/10/1823, στο Ιστ. Αρχείο Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 102 / 44 αρχείου Αλ. Ρώμα.

362 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Β΄, 64 / πρωτότυπο αρ. 144 και επίσημο αντίγραφο αρ.145 αρχείου Αλ. Σ. Ρώμα.

363 Γ.Α.Κ., φακ. Εκτελεστικού, αρ. 76, 23 – 24/3/1825.

364 Γ.Α.Κ., φακ. Εκτελεστικού, αρ. 84, 25 – 30/4/1825.

365 Γ.Α.Κ., φακ. Υπουργείου Οικονομίας, αρ. 44, 1 – 10/5/1825.

366 Γ.Α.Κ., φακ. Εκτελεστικού, αρ. 78, 27 – 31/3/1825.

367 Γ.Α.Κ., φακ. Εκτελεστικού, αρ. 111, 14 – 17/8/1825.

Φαίνεται, πάντως, ότι ο Πορφυρός είχε καταστεί φορτικός στα μέλη της Επιτροπής, όπως δηλώνουν σε επιστολή τους προς το Ρώμα οι Δραγώνας και Στεφάνου, κατά το διάστημα που ο κόμης είχε βρεθεί για μικρό διάστημα στην Κέρκυρα. Όπως του γράφουν, επισυνάπτοντας και δύο γράμματα του Γ. Σισίνη «*φανταζόμεθα ότι θα είναι αυτόθι ο κύριος Πορφυρός και θα σας ενοχλή*» (Ιστ. Αρχείο Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Α΄, 328 / 122 αρχείου Αλ. Ρώμα).

ενημερώνει ο Μελέτιος τον Ρώμα στην επιστολή του Μαρτίου 1826: «*να σας δηλοποιήσω περί του γνωστού Π. Πορφυρού, ότι προχθές έλαβον γράμμα του από Κραγόβιτζα της Σερβίας διαλαμβάνον το αίσιον ... της υποθέσεώς του και τον εκείθεν μισευμόν του δια τον Αλ. Μαύρον* (ψευδώνυμο του βλαδίκα του Βελιγραδίου) *συντροφευμένος με τα αναγκαία γράμματα προς αυτόν και με μερικούς φύλακας του Κου Βλαστού*» (ψευδώνυμο του Μίλος). [368]

Ο Π. Χιώτης αναφέρει ότι – πέρα από τη βοήθεια προς τον Πορφυρό – ο ζακύνθιος κόντες, «*φροντίζων ου μόνον περί της κατ' ιδίαν ανεξαρτησίας της Ελλάδος, αλλά και πάσης αναστάσεως των ορθοδόξων απαλλαχθησομένων του μωαμεθανικού ζυγού, ηλληλογράφει μετά του πρίγκηπος της Σερβίας, και ηρέθιζε κατά των πολεμίων της πίστεως τον Βλαδίκαν του Μαυροβουνίου*», [369] επιζητώντας τη συνεργασία και την οικονομική του βοήθεια για τον ελληνικό αγώνα. Άλλωστε, υπήρχε ο κοινός στόχος της απελευθέρωσης της Βαλκανικής χερσονήσου από τον τουρκικό ζυγό, προοπτική που συζητούσε ο σέρβος πρίγκηπας Μίλος Οβρένοβιτς (κυβέρνησε από το 1815 ως το 1839), ο οποίος είχε ήδη δεχθεί προτάσεις για συνεργασία από τη Φιλική Εταιρία και από ιθύνουσες προσωπικότητες της ελληνικής επανάστασης. [370] Δυστυχώς, δεν βρέθηκε καμία επιστολή που να επιβεβαιώνει την απευθείας αλληλογραφία του Ρώμα με τους βαλκάνιους ηγέτες.

Στο Αρχείο Ρώμα υπάρχει ακόμα μία δημοσιευμένη επιστολή του Μελετίου, η οποία αποστέλλεται πάλι από την Κέρκυρα στον Ρώμα (25/11/1825). Σε αυτήν ο άγιος Μετρών εκφράζει την ελπίδα του «*ότι η φιλογενής και ευαίσθητος ψυχήν της αποδέχεται ευχαρίστως τας παρακλήσεις των ειλικρινών ομογενών, οίτινες διψούν ως η έλαφος να πληροφορούνται βεβαίας ειδήσεις της φιλτάτης πατρίδος*», ειδήσεις τις οποίες «*μόνη η εκλαμπρότης της δύναται να λαμβάνη*». Είναι διάχυτη η πεποίθηση ότι ο Ρώμας μπορεί να γνωρίζει με ασφάλεια κρίσιμες για τον ελληνισμό ειδήσεις, από όπου προκύπτουν και οι παρακλήσεις τόσων επιστολογράφων για συνεχή ανταπόκριση μαζί του. Παράλληλα, ο επίσκοπος ζητά από τον Ρώμα - ο οποίος, όπως φαίνεται, δεν είχε εξοφλήσει όλο το ποσό του δανείου προς τον Πορφυρό - «*να λάβη*

---

368 Αναλυτικές πληροφορίες και λεπτομέρειες σχετικά με την αποστολή του Πορφυρού (με το ψευδώνυμο Ιωάννης Αναστασίου) αλλά και για τις γενικότερες επαφές Ελλήνων και Σέρβων κατά τη διάρκεια της Επανάστασης στο Λουκάτος, *ό.π.*

369 Χιώτης, *Λόγος βιογραφικός, ό.π*, 31.

Ο Καιροφύλλας (*ό.π.* 135) επιβεβαιώνει την πληροφορία αναφέροντας πως ο Ρώμας «*συνέλαβε το σχέδιον να εξεγείρη το Μαυροβούνιο και τη Σερβία κατά της Τουρκίας. Και ετέθη εις αλληλογραφίαν με τον Βλαδίκαν του Μαυροβουνίου και τον πρίγκιπα της Σερβίας προσπαθών να τους πείση περί του συμφέροντός των όπως εξεγερθούν ταυτοχρόνως κατά της Τουρκίας*».

370 Miodrag Stojianovic, Ο σύμμαχος Σέρβος Πρίγκηπας, *εφ. Ελευθεροτυπία*, ό.π., 25 – 28.

Στην Σερβία ζούσαν πολλοί Έλληνες απόδημοι ασχολούμενοι κυρίως με το εμπόριο (στο Κραγκούγεβατς είχαν φτάσει οικογένειες από το Γκόπεσι, το Πισοδέρι, τη Σελίμνα και τη Σιάτιστα). «*Οι απόδημοι αυτοί έγιναν φορείς του ελληνικού πολιτισμού και τρόπου ζωής ... Η ελληνική γλώσσα και παιδεία ήταν ευρύτατα διαδεδομένες στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα της Σερβίας. Πολλοί Σέρβοι, που επιθυμούσαν να συνεχίσουν τις στοιχειώδεις σπουδές τους, γράφονταν στα πολυάριθμα ελληνικά σχολεία ... Στην ελληνική γράφονταν οι εμπορικές επιστολές, στην ίδια γλώσσα κρατούσαν τα εμπορικά τους βιβλία, συνέττασαν τις διαθήκες και γινόταν η λειτουργία στις εκκλησίες*» (Απ. Βακαλόπουλος, Ο Ελληνισμός της διασποράς, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Αθήνα (Εκδοτική Αθηνών) 1975*, ΙΑ΄, 235 - 36).

την συνήθη της φιλογενή πρόνοιαν και περί του μείναντος τριτημορίου της γνωστής εκείνης υποθέσεως ... δια να με απαλλάξη τελείως του βάρους τούτου». [371]

Σχετικό με τις διεργασίες που αφορούν τον Πορφυρό φαίνεται να είναι και ένα ανέκδοτο γράμμα που απευθύνει ο Δ. Βακαλόπουλος (;) προς τον Δραγώνα, [372] με το οποίο ζητά την άδεια να περάσει από το λαζαρέτο και επισυνάπτει έγγραφο της Γραμματείας του Αιγαίου Πελάγους (δεν βρέθηκε στο αρχείο), η οποία και τον συστήνει. Με το γράμμα του αυτό ο επιστολογράφος δηλώνει την πρόθεση του Πορφυρού να συναντηθεί με τα μέλη της Επιτροπής και αυτή η αναφορά του επιτρέπει την ασφαλή χρονολόγηση της συγκεκριμένης επιστολής στο 1825. Η όποια σημασία του εντοπίζεται στο γεγονός ότι η αποστολή του Βακαλόπουλου ίσως έχει να κάνει με την προετοιμασία της άφιξης του Πορφυρού στο νησί και, επομένως, μπορεί να συμπεριληφθεί στα πλαίσια της προετοιμασίας για την ανάληψη διεθνούς πρωτοβουλίας από την ελληνική κυβέρνηση και την Επιτροπή Ζακύνθου.

[371] Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 360 / 128 αρχείου Αλ. Ρώμα.
[372] Ανέκδοτη αχρονολόγητη επιστολή εκτός αρίθμησης Βακαλόπουλου προς Δραγώνα (ΣΤ).

2.2.4. Η οικονομική υποστήριξη του Αγώνα

Η φυσιογνωμία του Δ. Ρώμα δεν εκδηλωνόταν μόνο στην προσπάθειά του να επηρεάσει πολιτικά και διπλωματικά την εξέλιξη της ελληνικής επανάστασης. Κορυφωνόταν, κυρίως, στην ολόψυχη αφιέρωσή του στην οικονομική ενίσχυση του Αγώνα. Η προσφορά του έλαβε ποικίλες μορφές και υπήρξε συνεχής, μακροχρόνια και γενναιόδωρη. Τιμώντας τη σορό του Ρώμα, ο Χιώτης αναφέρει στα 1857: «*Ενώ ήσο μεγαλοκτήμων και αρκεταί χιλιάδες ταλήρων συνήρτιζον το ετήσιο εισόδημα, ουχί μόνον αυτάς εθυσίαζες απάσας, αλλά και εισέτι οφείλει η οικία σου, και υποκύπτει εις βάρη προσφειλομένων τόκων δια τας συνδρομάς σου προς τους ομογενείς, δια τας θυσίας σου κατά τον ιερόν αγώνα, δια τας μεγαλοδωρίας σου προς αγωνιστάς, δια περιθάλψεις προς παθούσας οικογενείας, δια συντήρησιν σχέσεων φιλικών προς αγωνιστάς, προς μεγαλοδόξους, προς επιφανείς αμέσως ή εμμέσως συμπράξαντας τον αγώνα της ανεξαρτησίας, την Ελληνικήν ελευθερίαν, το έθνος*». [373]

2.2.4.1. Προσπάθεια για εξωτερικό δάνειο

Ο Ρώμας είχε δραστηριοποιηθεί στο θέμα της οικονομικής ενίσχυσης του Αγώνα ήδη από την περίοδο της παραμονής του στην Ιταλία (1821 – 1824) μέσω της συμμετοχής του σε Επιτροπή για την εξασφάλιση δανείου προς την ελληνική κυβέρνηση. Η κυβέρνηση Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη είχε αποφασίσει, την άνοιξη του 1823, να συνάψει δάνειο στο εξωτερικό ύψους ενός εκατομμυρίου ταλήρων και είχε συστήσει επιτροπή αποτελούμενη από τους ευρισκόμενους στην Ιταλία Γ. Μαυρομιχάλη, Ιγνάτιο Ουγγροβλαχίας, Π.Π.Γερμανό και Δ. Ρώμα (του οποίου «*η εκλογή έγινε κάλλιστα και δια τας γνώσεις και δια την υπόληψιν*»), «*η οποία έχει πληρεξουσιότητα να παριστάνη το Έθνος εν περιστάσει δανείων, α παρά αλλοφύλων ήθελε προσφερθούν*». Ο Ρώμας είχε οργανώσει ένα σχέδιο για τη σύναψη αυτού του δανείου, το οποίο ο Γ. Μαυρομιχάλης χαρακτηρίζει σε επιστολή του προς αυτόν '*κάλλιστον*', συμπληρώνοντας «*Και δεν είχον αμφιβολίαν, ότι δεν ήθελεν είναι τοιούτον, γνωρίζων καλώς τον γράψαντα*». [374]

Στο αρχείο Δ. Ρώμα βρέθηκε η επιστολή του Γεωργίου Μαυρομιχάλη προς το Δ. Ρώμα από την Αγκώνα, όπου αγγέλεται το άδοξο τέλος της συγκεκριμένης προσπάθειας εξωτερικού δανεισμού. Σε αυτήν την επιστολή ο Γ. Μαυρομιχάλης εκφράζει την απογοήτευσή του για την '*εκλογή των ονομάτων*', αναφορά που παραπέμπει στην συγκρότηση μιας νέας επιτροπής (αποτελούμενη από τους Ορλάνδο, Ζαΐμη, Λουριώτη) για τη σύναψη δανείου με την Αγγλία. Η επιτροπή αυτή συνιστούσε μια αλλαγή στην προηγούμενη απόφαση της κυβέρνησης σχετικά με την πολιτική του εξωτερικού δανεισμού, αφαιρώντας την προηγούμενη εντολή από τον Ρώμα και τους συνεργάτες του. Παράλληλα, ο Ρώμας μαθαίνει τις εξελίξεις από την Πελοπόννησο (τη φιλονικία μεταξύ Κολοκοτρώνη – Αναγνωσταρά), αφού ποτέ ο ζακύνθιος κόντες δεν έπαψε να γνωρίζει με κάθε λεπτομέρεια τα τεκταινόμενα στις ελληνικές υποθέσεις. [375]

---

[373] *Λόγος βιογραφικός, ό.π*, 31.

[374] Για τη σχετική αλληλογραφία βλ. Ιστορικό Αρχείο Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 80, 82, 83, 84, 87, 89, 92 / 30, 32, 33, 34, 35, 37, 40 αρχείου Αλ. Ρώμα.

[375] Η αιτία της φιλονικίας αυτής φωτίζεται από επιστολή του Ι.Λ. Μελά προς το Ρώμα από την Αγκώνα με ημερομηνία 23/6/1823, όπου αναγράφεται: «*Ο Κολοκοτρώνης και Νικήτας, δια να μην αφήση να υπεραίρωνται οι νέοι διοικηταί, άρχισεν να τους κάμνη προβλήματα, ότι*

Η επιστολή αυτή του Μαυρομιχάλη βρέθηκε τοποθετημένη εκ παραδρομής (χωρίς αρίθμηση ή μεταγραφή) στο φάκελο 3 των εγγράφων του 1825. Αν και πρόκειται για γεγονότα προγενέστερα του έτους 1825, το συγκεκριμένο έγγραφο περιελήφθηκε στην παρούσα εργασία, αφενός γιατί φωτίζει τη μακροχρόνια προσπάθεια του Ρώμα να εξυπηρετήσει τις ανάγκες του Αγώνα, αφετέρου, διότι έτσι αποκαθίσταται η θέση του εγγράφου στο αρχείο (η επιστολή δεν είναι ανέκδοτη, αφού ο Καμπούρογλου τη συμπεριλαμβάνει στο έργο του). [376] Το έγγραφο αυτό είναι επικυρωμένο αντίγραφο (*No 2*) και επιλέχθηκε προσεκτικά από το Ρώμα, για να επισυναφθεί στο Υπόμνημα προς το βασιλιά Όθωνα (1837) στην προσπάθεια του ζακύνθιου κόντε να επισημάνει την πατριωτική του δράση, ήδη από τα χρόνια της παραμονής του στην Ιταλία.

2.2.4.2. Οι πηγές χρηματοδότησης

Ανέκδοτες επιστολές Rasin και Μπαχώμη αποκαλύπτουν τις πηγές χρηματοδότησης του Ρώμα. Αλληλογραφία με τραπεζιτικό οίκο Στεφάνου.

Στην Ιταλία ο Ρώμας απέκτησε την οικονομική άνεση που αποδείχθηκε πολύτιμη στις κατοπινές προσφορές του στην αγωνιζόμενη πατρίδα. Η μακροσκελής επιστολή του Κωνσταντή Μπαχόμη [377] φανερώνει την προσπάθεια του ζακύνθιου ευγενή να προασπίσει τα συμφέροντά του, μια προσπάθεια που κάποιες φορές τον καθιστά σκληρό στα μάτια των συνεργατών του. Ο συντάκτης της επιστολής διαμαρτύρεται για την αδικία που έγινε εις βάρος της οικογενείας του από τον Ρώμα. Οι Μπαχωμαίοι εκπροσωπούν τα συμφέροντα του ζακύνθιου κόντε στην Ιταλία ήδη από το 1819 (μετά τις χαμένες δίκες σε Λιβόρνο και Πίζα, εκκρεμεί ακόμη μία στη Φλωρεντία), αλλά - παρά την επιμέλειά τους – ο Ρώμας τους αδικεί, απαιτώντας χρήματα, ενώ αντίθετα τους οφείλει (λόγω των δικαστικών εξόδων) και μάλιστα διώκει νομικά την οικογένεια, προχωρώντας σε κατασχέσεις. Ο Κωνσταντής ελπίζει με την άφιξή του στη Ζάκυνθο να επιλυθούν οι διαφορές του με τον Ρώμα, οι οποίες ξεκίνησαν από τον Οκτώβριο του 1824.

Με την επιστροφή του στη Ζάκυνθο, ο Ρώμας είχε μιαν ακόμη ευκαιρία να αυξήσει την περιουσία του. Την πληροφορία αντλούμε από ένα ξεχωριστό – λόγω του ύφους του – γράμμα του ιατρού Νικολό Ραζίν. [378] Ο επιστολογράφος φαίνεται πως γνωρίζει καιρό τον Ρώμα, καθώς του θυμίζει αλληλογραφία και συζητήσεις που είχαν κατά το παρελθόν, υπαινίσσεται ερωτικές περιπέτειες και αναφέρεται με ανάλαφρο ύφος στη μεγάλη κληρονομιά που έλαβε ο Ρώμας από τον Αντώνιο Μαρτινέγκο, [379] αναδεικνυόμενος έτσι σε '*Κροίσο των Ιονίων Νήσων*'. Ο Ραζίν

δεν ευχαριστείται να είναι ο Αναγνώστης και Δικαίος στρατηγοί των όπλων και εις αυταίς ταις διχόνιαις ευρίσκονται» (Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 88 / 36 αρχείου Αλ. Ρώμα).

[376] Ιστορικό Αρχείο Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 91 / 39 αρχείου Αλ. Ρώμα (Ι). Το έγγραφο λανθασμένα κατατάσσεται στο 1825, καθώς η ημερομηνία παραπέμπει στο 1823 (αωκγ Ιουνίου κε)

[377] Ανέκδοτη εκτός αρίθμησης επιστολή Κ. Μπαχόμη από τη Ζάκυνθο, 18/11/1825 (Θ).

[378] Ανέκδοτη επιστολή Ν. Ραζίν από την Κεφαλονιά, 12/2/1825 (ΧΙ).

[379] Ο Αντώνιος Μαρτινέγκος ήταν ζακυνθινός επαναστάτης και δημοκράτης, που είχε αναλάβει αγώνα κατά του '*αρχοντολογιού*', των ρωσοτούρκων (αποτυχημένη απόπειρα ανακήρυξης της ανεξαρτησίας της Ζακύνθου τον Σεπτέμβριο του 1799) και αργότερα κατά του Μαίτλαντ και της αγγλικής κατοχής. Ως τέκτονας και φιλικός ήταν στενός συνεργάτης του Ρώμα και γι' αυτό δεν πρέπει να εκπλήσσει η μεγάλη περιουσία που του κληροδότησε, την οποία είχε αποκτήσει κυρίως από τοκογλυφικές δραστηριότητες (Στασινόπουλος, *ό.π.*, σχετικό λήμμα).

διαβλέπει ότι ο Ρώμας θα σκορπίσει απλόχερα αυτή την κληρονομιά και - μάλλον χωρίς να το εννοεί - προθυμοποιείται να αναλάβει τη διαχείριση των οικονομικών του κόμη. Ο Ρώμας πράγματι ξόδεψε την περιουσία του, αλλά, βέβαια, δεν την σπατάλησε, αφού διέθεσε το μεγαλύτερο μέρος της για τις ανάγκες του ελληνικού εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. [380] Η γραμμένη στα ιταλικά αυτή επιστολή εντυπωσιάζει με τη φανερή της διάθεση για φιλοσοφική συζήτηση (η αναφορά στην «*τάξη των πραγμάτων που συνθέτουν το σύμπαν*» αποτελεί ορολογία του τεκτονισμού) αλλά και για τη σκωπτικότητά της.

Στο νησί του, ο Ρώμας εγκαινίασε συνεργασία με τον τραπεζικό οίκο των Στεφάνου μέσω του Παναγιώτη Στεφάνου, μέλους της Επιτροπής και ανεψιό του τραπεζίτη Αλεξίου Στεφάνου. Η κίνηση αυτή δηλώνει τη σοβαρή προσπάθεια του Ρώμα να διασφαλίσει την απρόσκοπτη χρηματοδότηση που ήλπιζε να διαθέσει για τις ανάγκες του Αγώνα. Παράλληλα, αποδεικνύει πως και στον οικονομικό τομέα ο ζακύνθιος ευγενής είχε μάθει να λειτουργεί με βάση διεθνείς λογιστικές πρακτικές, που προϋπέθεταν οργάνωση και διαφάνεια, αρετές μάλλον δυσεύρετες στη δημοσιονομική λειτουργία του επαναστατημένου έθνους. Ο Καμπούρογλου γράφει σχετικά: «*η Επιτροπή, επιθυμούσα να εργάζεται μετά τάξεως και ακριβείας, ως είθισται εις τα πεπολιτισμένα Κράτη, επενόησε, φόβω μήπως ελλείψωσι ποτέ τα απαιτούμενα ποσά και δεν κατορθωθή η τακτική αποστολή των εφοδίων, και συνεβλήθη, όπως ο Τραπεζιτικός Οίκος Στεφάνου καταβάλλη εκάστοτε τα έξοδα τακτικών αποστολών και λαμβάνη κατόπιν περά της Κυβερνήσεως τα έξοδα ταύτα άνευ ουδενός κέρδους. Εμισθώθησαν δε παρά της Επιτροπής και κατάλληλα πλοιάρια δια πάσας τας αποστολάς ταύτας. Ατυχώς, δύο μόνον τοιούτου είδους αποστολαί φαίνεται ότι εγένοντο, διότι η ελληνική Διοίκησις δεν εννόει να υποβληθή εις ουδένα κανόνα λογιστικής ακριβείας, διατελούσα άλλως τε υπό την επίδρασιν των συνεπειών της καταστάσεως*». [381]

Ενδεικτικό της συνεργασίας της Επιτροπής με τον τραπεζικό Οίκο Στεφάνου αποτελεί ένα σημείωμα που απευθύνει ο Οίκος προς τον Ρώμα ενημερώνοντάς τον για το υπόλοιπο του ανοικτού τρέχοντος λογαριασμού του: εκ του δανείου των 1.000 ισπανικών ταλήρων υπολείπονται ακόμα 682, τα οποία είναι - παρά το μικρό αριθμητικό λάθος - διαθέσιμα σε πρώτη ζήτηση. Το σημείωμα αποτελεί αυθημερόν απάντηση των Στεφάνου σε αίτημα του Ρώμα. [382] Δεν πρέπει, βέβαια, να ξεχνούμε ότι στην Ζάκυνθο ο Ρώμας βρήκε επιστρέφοντας όλους τους γνωστούς του φιλικούς, οι οποίοι διέθεταν οικονομική άνεση, αλλά και την πατριωτική διάθεση να προσφέρουν στην εξυπηρέτηση των αναγκών του Αγώνα. «*Η Επιτροπή Ζακύνθου με τη δραστηριότητα που αναπτύσσει τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο εξωτερικό, είναι ανυπέρβλητη στην προσφορά ποικίλων υπηρεσιών προς όλες τις ελληνικές επαναστατικές κυβερνήσεις*», τονίζει ο Απ. Βακαλόπουλος. [383]

---

380 Ο Σταματόπουλος (*ό.π.*, 2, 298) παραθέτει αυτούσια μια αποστροφή του Tomaseo, ο οποίος έγραψε για το Ρώμα: «*Μεγάλη κληρονομία περιελθούσα εις αυτόν, ουδέ εις τας χείρας του έφτασε, αλλ΄ από τας Ιταλικάς Τραπέζας διεβιβάσθη εις την Ελλάδα ως έλαιον εις σβυνομένην λυχνίαν ... Και ο Ρώμας εξηντλημένος χρηματικώς, μικρόν προ της πτώσεως του Μεσολογγίου, πωλεί εις τιμήν μικροτέραν του ημίσεος της αξίας του, το ωραιότερον των κτημάτων του. Ο δε υιός αυτού ερωτηθείς, αν συνήνει εις τοιαύτην απαλλοτρίωσιν, αποκρίνεται 'ας πωληθώσι και αυτοί των προγόνων μας οι τάφοι'*».

381 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Εισαγωγή, ξστ΄ - ξζ΄ και Ιστορικόν Αρχείον Ύδρας, *ό.π.*, 6, 264.

382 Ανέκδοτη επιστολή Αλεξίου και ανεψιών Στεφάνου από την Ζάκυνθο, 14/5/1825 (XL).

383 Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 182.

2.2.4.3. Προσφορές εφοδίων – τροφίμων

Η Επιτροπή ενεργοποιεί σειρά αποστολών τροφίμων και πολεμοφοδίων προς το Νεόκαστρο. Αλληλογραφία με Αναγνωσταρά, Τσαμαδό, Κουντουριώτη, Λεβίδη. Ανέκδοτο αντίγραφο έκκλησης για βοήθεια.

Η δράση του Ρώμα στο θέμα της οικονομικής ενίσχυσης του Αγώνα θα λάβει πολύ συγκεκριμένες αφορμές κατά το 1825, εξαιτίας των αναγκών που έθετε επιτακτικά στους Έλληνες η αιγυπτιακή προέλαση. Οι σχετικές πληροφορίες στο Αρχείο Ρώμα είναι άφθονες και λίαν πειστικές. Οι οικονομικές συνεισφορές των Ζακυνθινών ξεκινούν από τον εφοδιασμό των πολιορκημένων του Νεοκάστρου και κορυφώνονται στην αμέριστη βοήθεια προς το πολιορκημένο Μεσολόγγι και το Ναύπλιο. Η καθολική αναγνώριση της προσφοράς των Ζακυνθίων από τους συγχρόνους τους εμφαίνεται στα λόγια του υπερασπιστή του Μεσολογγίου Αρτέμιου Μίχου, ο οποίος γράφει πως «*δεν πρέπει ν' αποσιωπηθώσιν αι προσφοραί και προσπάθειαι των Επτανησίων, πολύ δε πλέον των Ζακυνθίων, οίτινες εις όλας τας περιστάσεις έδειξαν ακραιφνή πατριωτισμόν και φιλογένειαν, προσφέροντες προς τοις άλλοις και αυτά τα λινά υποκάμισά των, ίνα χρησιμεύσωσιν εις βοήθειαν των πληγωμένων. Αι δε της οικίας του κόμητος Ρώμα εκδουλεύσεις, προσφοραί και προσπάθειαι είναι ανώτεραι παντός επαίνου*». [384] Ο ίδιος ο Ρώμας έγραψε στον Μαυροκορδάτο ότι «*από μακρού εθυσίασε τας μελέτας του, τα έργα του, την ησυχίαν του και μέγα μέρος της περιουσίας του υπέρ της σωτηρίας του Έθνους*». [385]

Οι ειδήσεις από το πολιορκημένο Νεόκαστρο κινητοποιούν αμέσως τα ανθρωπιστικά και πατριωτικά αντανακλαστικά του Ρώμα και των φιλογενών Ζακυνθίων. Η πρώτη σχετική αναφορά υπάρχει στην ταυτόχρονη αποστολή δύο επιστολών προς τον υπουργό πολέμου Στρατηγό Αναγνώστη Παπαγεωργίου (3 και 4 Απριλίου 1825 έ.ν.). [386] Με αυτές γνωστοποιείται η αποστολή τροφών και εφοδίων, τα οποία οικειοθελώς προθυμοποιήθηκε η Επιτροπή να συλλέξει, προς ενίσχυση των αγωνιζομένων Ελλήνων στο Νεόκαστρο («*117 σακκία αλεύρι ... Σιτάρι βενέτικον βατσέλια τριακόσια. Σαρδέλαις βαρέλια δέκα. Χαρτί δια φουσέκια ρέσμα είκοσι. Χαρτί δια φουσέκια του κανονίου ένα ρέσμον και τριακόσια φύλλα*»). Η Επιτροπή παρακαλεί για την άμεση εξόφληση των εξόδων μέσω του τραπεζιτικού οίκου Στεφάνου, ώστε να είναι δυνατή η συνέχιση των αποστολών και θεωρεί πως «*αι τοιαύται στάλσεις, αν και είναι μικραί, πλην, με την τακτικήν και σύντομον συνέχειαν και με την αφιλοκέρδειαν γίνονται μεγάλαι και δραστήριαι, ώστε σχεδόν θέλει αποπληροί πάσαν χρείαν και ούτω δίδοντες εμψύχωσιν και θάρρος προς τους αγωνιζόμενους τον καλόν υπέρ της Πατρίδος αγώνα*». Και καταλήγει: «*Ελπίζομεν δε προς τούτοις, ότι τούτο το καλόν μας παράδειγμα να εμψυχώση και τινάς άλλους εν καταστάσει Έλληνας να συντρέχωσιν εις βοήθειαν της Πατρίδος και να δείξωσιν εις τον κόσμον, ότι η Ελλάς δεν θέλει δυνηθή να κινδυνεύση, ενόσω διαμένει είς μόνος Έλλην*». Ο Αναγνωσταράς

---

384 Αρτέμιος Ν. Μίχου, *Απομνημονεύματα της δευτέρας πολιορκίας του Μεσολογγίου (1825-1826) και τινές άλλαι σημειώσεις εις την ιστορίαν του μεγάλου Αγώνος αναγόμεναι*, επιμέλεια Σ.Π. Αραβαντινού, Αθήνα (Τυπογραφείο της Ενώσεως) 1883, 13, υποσ. 1

385 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.* , Β΄, 10 / 136 αρχείου Αλ. Ρώμα, αντίγραφο.

386 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π*, Α΄, 178 / 3009, 3010, φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

βεβαιώνει την παραλαβή των εφοδίων, αλλά παραπέμπει για την εξόφληση στο φροντιστή του στρατοπέδου των Γαργαλιάνων. [387]

Τα μέλη της Επιτροπής γνωρίζουν ότι είναι δύσκολη η εξόφληση των αποστολών από τους αγωνιζόμενους Έλληνες του Νεοκάστρου. Γι΄ αυτό μεταχειρίζονται και ένα διαφορετικό δρόμο για την εξασφάλισή τους: σε επιστολή προς τον Αν. Τσαμαδό (25/3 – 6/4/1825 [388]) τον παρακαλούν να μεσολαβήσει ο ίδιος προς το στρατηγό Αναγνωσταρά για την πληρωμή των εξόδων της αποστολής βοηθείας «*χωρίς άργητα, όπως δυνηθώμεν να διενεργήσωμεν τα σωτήρια σχέδια μας προς ευτυχή εκπλήρωσιν των αισθημάτων μας*». Παράλληλα, αποστέλλουν 63 καντάρια παξιμάδι «*το οποίον θέλετε εξοικονομήσει κατά τον οποίον τρόπον στοχασθήτε αναγκαιότερον και όπως σας φανή ωφελιμότερον προς έγκαιρον βοήθειαν του αυτούθε ελληνικού στρατοπέδου*».

Στις 9/21 Απριλίου 1825, [389] η Επιτροπή αποστέλλει εκ νέου εφόδια προς τον Τσαμαδό (11.200 τουφεκόπετρες, 10 χελώνες μολύβι, 5 καντάρια ρούμι και 2 παλαιάς γούμενας) και επαναλαμβάνει την παράκληση για εξόφληση της αρχικής αποστολής.[390] Ο Τσαμαδός διαβιβάζει το αίτημα στην ελληνική κυβέρνηση και ο Κουντουριώτης, ο οποίος – πληροφορείτο για όλες τις ενέργειες της Επιτροπής από τους ίδιους τους Ζακυνθίους – ενημερώνει τον Ρώμα (2/14 Απριλίου 1825) ότι «*έμβασα τα αναγκαία χρήματα εις τον Γ. Καπετάν Αν. Τσαμαδόν, ο οποίος φροντίζει να εξοφλισθούν όσα επέμψατε*». [391] Η εξόφληση, όμως, δεν θα υλοποιηθεί ποτέ, αφού ο Τσαμαδός σκοτώθηκε στη Σφακτηρία, [392] και η απαίτηση των χρημάτων – κατ΄

---

387 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 194 / 3711 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

388 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 182 / 3018 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.
Ο Υδραίος ναύαρχος Αναστάσιος Τσαμαδός, «*ο τιμώμενος δικαίως δια τον πατριωτισμόν, την εμβρίθειαν και την ανδρείαν*», κατά τον Τρικούπη (*ό.π.*, 207), «*άνδρας ατρόμητος και μαχητής γενναίος*» κατά τον Δεληγιάννη (*ό.π.*, 2, 250), είχε καταπλεύσει στο Νεόκαστρο με τον *Άρη΄* (πολεμικό πλοίο με 16 πυροβόλα και 82 άνδρες πλήρωμα) πλήρη τροφών και πολεμοφοδίων στις 16 Μαρτίου, αναλαμβάνοντας αμέσως δράση εναντίον του Ιμπραήμ, ενώ ο Μιαούλης έφτασε στις 2 Απριλίου και ξεκίνησε με τη μοίρα του την παρενόχληση του αιγυπτιακού στόλου κατά την κίνησή του μεταξύ Σούδας και Πελοποννήσου (Βακαλόπουλος, Η Επανάσταση κατά το 1825, *ό.π.*, 378 και Κόκκινος, *ό.π.*, 4, 603).

389 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 196 / 3015 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

390 Η παραλαβή των δύο εφοδιοπομπών της Επιτροπής προς τον Τσαμαδό βεβαιώνεται από το ναύαρχο σε απαντητική επιστολή του (13/4/1825), όπου αναγράφεται επίσης: «*ημείς ελπίζομεν εις τον Ύψιστον Θεόν της Ελλάδος, τον Μέγα προστάτην αυτής, ότι εντός ολίγου θέλει μάθημεν τον εχθρόν να σέβεται την ιεράν ταύτην Γην, οπού καταπατεί με αυθάδειαν, χωρίς ποτέ να συλλογισθή τι πρέπει να περιμένη από ανδρείους Έλληνας, οίτινες ωρκίσθησαν εις τα μνήματα των γενναίων αδελφών των να εκδικώνται όσους τους μολύνουσι την ιεράν γην*» (Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 204 / 3000 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης).

391 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 205 / 3001 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

392 Ο δύσκολος στους επαίνους G. Finley στέκεται στην απώλεια του Τσαμαδού (*ό.π.*, 71), καθώς γράφει: «*ο καλοσυνάτος χαρακτήρας του, το νεαρό της ηλικίας του, το φωτισμένο μυαλό του, και ο ειλικρινής πατριωτισμός του ήταν η αφορμή να θεωρείται ο θάνατός του για τη στιγμή εκείνη εθνική απώλεια*». Ο Δεληγιάννης (*ό.π.*, 2, 250 – 251) αποδίδει το θάνατο του Τσαμαδού σε δόλια ενέργεια του Μαυροκορδάτου, ο οποίος προκάλεσε την εγκατάλειψή του στους βράχους της Σφακτηρίας, για να σωθεί ο ίδιος: «*Τότε ο παμπόνηρος Φαναριώτης Μαυροκορδάτος εισεπήδησεν επιβούλως εις το πλοίον του Τσαμαδού και είπεν προς τον υποπλοίαρχον ότι απωλέσθησαν όλοι. Και αμέσως ανεχώρησε το πλοίον ... και διεσώθη ... και έφτασεν εις την Ύδραν με μόνον τον Μαυροκορδάτον (επιβουλευθέντα τον Τσαμαδόν) και διασωθέντα δια τας αμαρτίας της Ελλάδος*». Η πληροφορία αυτή του Δεληγιάννη δεν επιβεβαιώνεται, πάντως, από άλλη πηγή.

εντολή του οίκου Στεφάνου - από τον αδελφό του Δημήτριο δεν απέδωσε ευτυχή αποτελέσματα για την Επιτροπή. [393]

Στα τέλη Απριλίου υπάρχουν στο Αρχείο Ρώμα τρεις ακόμα δημοσιευμένες επιστολές προς το ναύαρχο Τσαμαδό και μία προς το Μιαούλη (2/15 – 5 – 1825), οι οποίες αναφέρονται στην αποστολή εφοδίων [394] Ο Τσαμαδός απαντά στην πρώτη επιστολή (Νεόκαστρο, 25/4/1825), επιβεβαιώνοντας ότι διαθέτει τα χρήματα για την πληρωμή των εφοδίων, που είχε αποστείλει η Επιτροπή στον Αναγνωσταρά, και παρακαλεί «*να με εξαποστείλητε έτι με ένα επίτηδες πλοίον 300 καντάρια παξημάδι, διότι έχομεν χρείαν*». [395] Πρόκειται για τις τελευταίες επιστολές που αντάλλαξε η Επιτροπή με τον Αν. Τσαμαδό, πριν αυτός σκοτωθεί κατά την κατάληψη της Σφακτηρίας από τον Ιμπραήμ.

Η παράλληλη και πολλαπλή αποστολή βοήθειας αποδεικνύεται, επίσης, από ένα γράμμα που αποστέλλουν οι αρχές του πολιορκημένου από τον Ιμπραήμ Νεόκαστρου (Γ. Μαυρομιχάλης, Δ. Σαχτούρης, Ι. Κορφιωτάκης) προς τους «*φιλογενείς και πατριότας αδελφούς*» στη Ζάκυνθο. [396] Σε αυτό ευχαριστούν για την απρόσκλητη αποστολή εκ μέρους τους ποσότητας παξιμαδιού (103 καντάρια), χαρτιού για φυσέκια (ρέσιμα 5) και για τις παλαιές γούμενες και λαμβάνουν το θάρρος να ζητήσουν μια δεύτερη αποστολή εφοδίων «*δια να ημπορέσωμεν να αντιπαραταχθώμεν εις τον εχθρόν*». Για αυτό το σκοπό αποστέλλουν τον Ιωάννη Οικονομίδη και επικαλούνται τη φιλογένεια και τον πατριωτισμό των Ζακυνθίων, τους οποίους «*η πατρίς θέλει ευγνωμονεί και θέλει ονομάζει ευεργέτας της*», αν δείξουν «*πάλιν διπλήν προθυμίαν ... ότι εις αδελφούς χριστιανούς έχωμεν τας ελπίδας ... και με ανυπομονησίαν προσμένωμεν*». Ο Οικονομίδης αρχικώς δεν βρήκε ανταπόκριση, ίσως διότι το έγγραφο δεν ήταν σφραγισμένο («*η σφραγίς του επάρχου μας εχαλάσθη από μίαν βόμβαν*»), αλλά κατόπιν του εζητήθησαν τα γράμματα, τα οποία έδωσε προσμένοντας άμεση απάντηση, όπως φαίνεται από σημείωση του στο τέλος της έκκλησης. [397] Η επιστολή αυτή ανήκει στο σώμα των επικυρωμένων αντιγράφων που απέστειλε ο Δ. Ρώμας στον Όθωνα, για να αντικρούσει τις εναντίον του κατηγορίες περί συνομωσίας κατά του στέμματος. Με το έγγραφο αυτό θέλησε να αποδείξει στο βασιλιά την κινητοποίησή του «*σε μια άνευ προηγουμένου προσπάθεια – άξια να επισημανθεί ιδιαίτερα - για τον εφοδιασμό των στρατευμάτων με τρόφιμα και πολεμοφόδια*». [398]

---

393 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 237 / 3031 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

394 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 213, 220, 221, 222, αρ. 3025, 3026, 3029, 3030 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

395 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 216 / 3003 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

396 Ανέκδοτο αντίγραφο επιστολής Γ. Μαυρομιχάλη κ.λ. προς Επιτροπή Ζακύνθου από το Νεόκαστρο, 30/3/1825 (XXI). Η παρούσα επιστολή έχει δημοσιευτεί εκ του πρωτοτύπου στο Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 187 / 2998 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

397 Ο Οικονομίδης έφτασε στην Ζάκυνθο με το πλοίο '*Λυκούργος*' του Σπετσιώτη Θεόδ. Σάντου. Πρόκειται για το πλοίο, με το οποίο ο Μαυροκορδάτος πέρασε στον Αλμυρό προς συνάντησή του Κουντουριώτη, μετά από τη διάσωσή του στη Σφακτηρία, και με το οποίο ο Κουντουριώτης αναχώρησε για το Ναύπλιο στις 30/4 (Κόκκινος, *ό.π.*, 4, 613 – 614 και 623).

398 Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 57.
Ο Καμπούρογλου έχει απόλυτο δίκιο, όταν αναφέρεται στη σημασία αυτών των αποστολών «*ων η σωστική χρησιμότης δύναται να κατανοηθή υπό των γνωριζόντων την θέσιν, εις ην περιήλθον τότε οι πολιορκούμενοι και λιμοκτονούμενοι Έλληνες*» (Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα. *ό.π.*, Εισαγωγή, ξζ΄ - ξη΄).

Η προσοχή των Ζακυνθίων εστιάζεται στο Μεσολόγγι. Αλληλογραφία Προσωρινής Διοίκησης Στερεάς Ελλάδος με την Επιτροπή. Νικηταράς, Σισίνης, και Μιαούλης προνοούν για την πολιορκημένη πόλη. Αναζήτηση βοήθειας και για την Πελοπόννησο.

Μετά την πτώση του Νεοκάστρου, η προσοχή του Ρώμα και των συνεργατών θα στραφεί προς το απειλούμενο Μεσολόγγι, καθώς αντιλαμβάνονται ότι εκεί διακυβεύεται η συνέχεια του ελληνικού Αγώνα. Μία επιστολή της Επιτροπής, στις 15/6/1825 [399] σηματοδοτεί το τέλος της πρώτης περιόδου οικονομικών συνεισφορών των Ζακυνθίων φιλογενών, προς το Νεόκαστρο, και την αρχή ενός δευτέρου σταδίου προσφοράς, αυτή τη φορά προς το πολιορκημένο Μεσολόγγι: Οι Ζακύνθιοι ενημερώνουν τον Δημ. Τσαμαδό ότι τα τρόφιμα που προορίζονταν για το Νεόκαστρο εστάλησαν ήδη στο Μεσολόγγι («*περιοριζόμενοι απλώς να λάβωμεν δια την τιμήν του παξιμαδίου τούτου αντί χρημάτων ελληνικά συναλλάγματα*»). Ο Απ. Βακαλόπουλος τονίζει με έμφαση: «*Οι Φιλικοί του νησιού παίζουν σπουδαίο ρόλο όχι μόνο στη συντήρηση της Φρουράς του Μεσολογγίου, αλλά και γενικότερα στη διατήρηση της επανάστασης στη Δυτική Στερεά Ελλάδα*». [400] Ο Ρώμας «*δεν είχε μόνο προσφέρει μεγάλο μέρος της περιουσίας του για το Έθνος, αλλά ήταν η ψυχή, η κινητήρια δύναμη στην Ζάκυνθο, για τον εφοδιασμό του Μεσολογγίου*», συμπληρώνει ο Σταματόπουλος. [401] Βέβαιες πληροφορίες τονίζουν, άλλωστε, ότι ο Ρώμας ολόκληρο ετήσιο εισόδημά του απέστειλε στο Μεσολόγγι, αποστερώντας την οικογένειά του από τα αναγκαία για τη συντήρησή της. [402]

Οι ίδιοι οι μαχητές του Μεσολογγίου δεν έπαψαν ποτέ να στρέφουν τις ελπίδες τους προς τα Ιόνια νησιά, αφού η ελληνική κυβέρνηση – απορροφημένη από τις κομματικές έριδες – είχε αφήσει ουσιαστικά την πόλη στην τύχη της. Η ήδη αποσταλείσα βοήθεια επιτρέπει την αισιοδοξία ότι οι Ζακύνθιοι θα ευαισθητοποιηθούν και πάλι. Η Προσωρινή Διοίκηση της Δυτικής Στερεάς Ελλάδος (υπογράφοντες οι Ι. Παπαδιαμαντόπουλος και Δ. Θέμελης) προσφεύγει πάλι στην ανεξάντλητη προθυμία των Ζακυνθινών, ώστε «*να γίνη όσο τάχιον μια τις συνδρομή, δια να προφτασθή η πτώσις του κλονούμενου Μεσολογγίου, το οποίον τρεις Σατράπαι επαπειλούν από ξηράς και από θαλάσσης*». Γι' αυτό και η διευθύνουσα Επιτροπή λαμβάνει στο θάρρος και για μια ακόμη φορά «*επικαλείται την συνδρομήν των και, ως μήτηρ ποθούσα την ύπαρξιν των τέκνων της, μητρικώς σας παρακαλεί να λάβετε συμπάθειαν της γενναίας αυτής φρουράς και να συντρέξετε το κατά δύναμιν να την προφθάσετε μη τύχη και ματαιωθώσι τοσούτων χρόνων αγώναι και θυσίαι*». [403]

Όπως εμφατικά τονίζει ο Παν. Μπελούσης, η Επιτροπή «*γίνεται η χειροπιαστή Θεία Πρόνοια του Γένους, το δε όνομα Ρώμας είναι στο στόμα του κάθε Ρουμελιώτη και Μωραΐτη σαν Εθνικό Σύμβολο*». [404] Γι' αυτό το λόγο, στο πολιορκημένο Μεσολόγγι ο λόγος της Επιτροπής Ζακύνθου θεωρείται διαταγή, αληθινή εγγύηση και μοναδική ελπίδα, όπως θα σημειώσει, αρκετά αργότερα, ο Ζαχαριάδης σε επιστολή του προς το Δραγώνα (Βαριέρα Ζακύνθου, 10/2/1826): «*μην λείψετε να τους γράψετε, επειδή γνωρίζω καλά, ότι τα γραφόμενά σας δι' αυτούς είνε χρησμοί.*

---

399 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Α΄, 237 / 3031 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.
400 Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 181.
401 Σταματόπουλος, ό.π., 2, 296.
402 Χιώτης, *Ιστορία του Ιονίου κράτους*, Α΄, 517 και Κόκκινος, *ό.π.*., 4, 329.
403 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Β΄, 4 και 5 / 4593 και 4592 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.
404 Σαμπατάκης, *ό.π.*, 14.

Περισσότερον πείθονται εις μιαν γραφήν σας παρά εις χιλίας διαταγάς της Διοικήσεως». [405] Η τελευταία αυτή φράση απηχεί τόσο το μέγεθος του σεβασμού και του κύρους που απολάμβανε ο Ρώμας στην επαναστατημένη χώρα, όσο και την απαξίωση των κυβερνητικών παραγόντων στα μάτια σχεδόν όλων!

Η ανάγκη να ενισχυθεί το Μεσολόγγι απαντάται σε πολλά έγγραφα του Αρχείου Ρώμα, τα οποία αποστέλλονται από αγωνιστές σε μια προσπάθεια να κινητοποιήσουν περαιτέρω τη φιλοτιμία της Επιτροπής, ενέργεια μάλλον περιττή αλλά ενδεικτική της αγωνίας όλων και της βεβαιότητας ότι μόνο στη Ζάκυνθο θα μπορούσε να υπάρξει συμπαράσταση. Ο Νικηταράς, είχε ήδη ζητήσει τρόφιμα και πολεμοφόδια για την πολιορκημένη πόλη (15/5/1825), στην άμυνα της οποίας συμμετείχε, για ένα διάστημα, και ο ίδιος. [406] Τώρα, που λόγω ασθένειας επιστρέφει στο Μωριά δεν λησμονεί το Μεσολόγγι και σε νέα επιστολή του προς τον Ρώμα (Πύργος, 6 Αυγούστου 1825) σημειώνει: «*Αυτό το φρούριον υπεράσπισιν προς το παρόν δεν περιμένει πλέον από τούτα τα μέρη, αλλ' ό,τι κάμη μόνο του και εις ό,τι λάβη ανάγκην, να ωφεληθή από την εξοχότητά σας*». [407] Ανάλογη παράκληση για την προμήθεια του φρουρίου Μεσολογγίου διατυπώνει προς την Επιτροπή και ο ναύαρχος Μιαούλης, λέγοντας ότι το Μεσολόγγι «*κινδυνεύει τα έσχατα μόνον από έλλειψιν τροφών*». [408] Η άμεση ανταπόκριση της Επιτροπής τον οδηγεί να εκφράσει γρήγορα την ευαρέσκειά του («*Η οικονομία, οπού έγεινε δια την προμήθειαν του Μεσολογγίου πολλά μ' ευχαριστεί*»). [409]

Η απελπιστική κατάσταση που διαμορφώνεται στο πολιορκημένο Μεσολόγγι, αλλά και στην Πελοπόννησο, κινητοποιεί την πρωτοβουλία και του Γ. Σισίνη, ο οποίος απευθύνει έκκληση προς τους Ρώμα και Δραγώνα (Γαστούνη, 11/7/1825), γράφοντας: «*Οι Μισολογγίται λέγουν, δια την αγάπην της γλυκυτάτης πατρίδος, να τους προφθάσωμεν μπαρούτι, επειδή και ο εχθρός τούς πολεμά και αυτοί πρέπει να του ανταποκρίνωνται ... σας παρακαλώ, δια το όνομα του Υψίστου Θεού, δια την αγάπην της γλυκυτάτης πατρίδος, να μου στείλετε τετρακόσιες, ή και πεντακόσιες, οκάδες μπαρούτι, και εγώ με κάθε τρόπο την στέλλω, δια να φυλάξωμεν τούτον τον μεγάλον πούντον ... Γράψατέ μου την τιμήν της και να σας αποκριθώ , αγκαλά και η ανάγκη της πατρίδος μας έκαμε να ευρισκώμεθα εις αναργυρίαν. Πλην μ' ό,τι τρόπον δυνάμεθα σας τα εμβάζομεν*».

Ο Ηλείος προύχοντας δεν χάνει την ευκαιρία να ζητήσει από την Επιτροπή πολεμοφόδια και για λογαριασμό του, αφού οι ελλείψεις είναι μεγάλες στην προσπάθεια να χτυπηθεί ο Ιμπραήμ. «*Σας περικλείω ένα γράμμα, όπου μας ζητούν να υπάγωμεν κατά τους Αράπηδες. Πλην, πού να υπάγωμεν, οπού φουσέκι δεν έχομεν! Αν ήτον τρόπος από αυτού να μας στείλητε δέκα φορτώματα ... και αποκρίνομαι την τιμήν*». [410] Την ίδια φρασεολογία («*την τιμήν αυτών είμαι έτοιμος να αποκριθώ*») θα χρησιμοποιήσει τον Οκτώβριο του ίδιου έτους και ο γιος του Μιχαήλ Σισίνης, όταν ζητά από τον Δραγώνα να ενεργήσει για την προμήθειά του σε όπλα από την Ευρώπη

---

405 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 31 / εκ των εγγράφων της οικογένειας Δραγώνα.
406 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Α΄, 229 / αρχείου Π. Ρώμα.
407 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 289 / 3064 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.
408 Επιστολή Α. Μιαούλη προς Επιτροπή Ζακύνθου (Έμπροσθεν της Γλαρέντζας, εκ του πλοίου '*Θεμιστοκλέους*', 15/11/1825) στο Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 349 / 3079 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.
409 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 351 / 3081 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.
410 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 259 / 96 αρχείου Αλ. Ρώμα.

(ζητά «*έν δουφέκι του κυνηγίου δικάνουλον ... και εν ζευγάρι μαντζόλες εγγλέζικες*»).[411] Έχει τη σημασία του το γεγονός ότι τις ημέρες αυτές ο Ιμπραήμ έχει εισβάλλει στην Ηλεία καίγοντας και αιχμαλωτίζοντας, αλλά και συναντώντας ηρωική αντίσταση (μάχες στη λιμνοθάλασσα της Αγουλινίτσας [412] και στο Βαρθολομιό). [413]

Η αίτηση βοηθείας είχε αναχθεί σε μια μόνιμη επωδό στα γράμματα όλων σχεδόν των επιστολογράφων προς τη Ζάκυνθο. Από τον κανόνα δεν θα μπορούσε να ξεφύγει, βέβαια, ούτε ο Γενικός Αρχηγός Θ. Κολοκοτρώνης, ο οποίος, το καλοκαίρι του 1825, ζητά να «*αποσταλή και μια πρόχειρος και ταχεία βοήθεια εκ των Ιονικών Νήσων, η οποία δεν θέλει συμβάλει ολίγον*». [414] Είναι φανερό πως όσο ο πόλεμος εναντίον του Ιμπραήμ συνεχίζεται και το Μεσολόγγι αντιστέκεται, η οικονομική βοήθεια των Ζακυνθίων θα εξακολουθεί να κρίνεται πολύτιμη, αφού είναι συνεχής, ταχεία και πρόθυμη. Είδαμε, μάλιστα, προηγουμένως πως οι Πελοποννήσιοι αρχηγοί έφτασαν στο σημείο να ζητήσουν δάνειο από την Επιτροπή Ζακύνθου, προκειμένου να αντιδράσουν στην έλλειψη επαρκούς χρηματοδότησης από την ελληνική Διοίκηση για τον πόλεμο κατά του Ιμπραήμ.

Αξίζει, τέλος, να αναφερθεί ότι η Επιτροπή χρηματοδοτούσε εξ ιδίων την αποστολή τροφίμων και εφοδίων προς την επαναστατημένη χώρα. Ένα τυπικό παράδειγμα τέτοιας πληρωμής αποτελεί η απόδειξη πληρωμής ναύλων αξίας 325 ταλήρων εκ μέρους της Επιτροπής προς τον καπετάνιο του Ιονικού μπόβου '*Διομήδης*' Ιωάννη Μαυροκέφαλο προς εξόφλησή «*των ταξιδίων οπού έκαμε δια λογαριασμό των*». [415] Από το ανέκδοτο διαβιβαστικό της επιστολής του Ζαχαριάδη προς τον Ρώμα [416] μαθαίνουμε, επίσης, το όνομα ενός ακόμα ζακυνθινού πλοιάρχου, του *Μεσήνη,* ο οποίος με το πλοίο του '*Λεωνίδας* ' διεκπεραίωσε πολλές αποστολές εφοδίων προς τους επαναστατημένους Έλληνες εκ μέρους της Επιτροπής και ήταν αυτός στον οποίο εμπιστεύονταν την αλληλογραφία τους με τους ναυάρχους Μιαούλη και Τσαμαδό στο Νεόκαστρο οι ζακυνθινοί πατριώτες. Στο ίδιο διαβιβαστικό (Πύργος, 2/1/1825) ο Ζαχαριάδης αποστέλλει χαιρετίσματα και προς τον Ανδρέα Κομιώτη, υπάλληλο του υγειονομείου, κατηχημένο από τον Δραγώνα στη Φιλική Εταιρεία. [417] Με αυτές τις αναφορές συμπληρώνεται σταδιακά ο κατάλογος των αφανών συνεργατών της Επιτροπής, οι οποίοι συνέδραμαν με ποικίλους τρόπους τις πρωτοβουλίες της και αναλάμβαναν την υλοποίηση των αποφάσεών της.

---

411 Ανέκδοτη επιστολή Μ. Σισίνη προς Δραγώνα από τη Γαστούνη, 18/10/1825 (LXXXY).

412 Περιγραφή της μάχης στο Φωτάκος, *Απομνημονεύματα*, ό.π., 2, 256 και Κόκκινος, *ό.π.*, 5, 167.

413 Δύο επιστολές του Γ. Σισίνη προς τον Αρχηγό Κολοκοτρώνη (Γαστούνη, 13/9 και 14/10/1825) χρησιμοποιεί ο Γούδας (*ό.π.*, 7, 288 – 289), για να αποδείξει τις ενέργειες του Ηλείου προεστού να συστήσει στρατόπεδο και να ανεύρει εφόδια, ώστε να αντιπαραταχθεί στον Ιμπραήμ.

414 Ανέκδοτο εκτός αρίθμησης απόσπασμα επιστολής Θ. Κολοκοτρώνη προς Δ. Ρώμα από το κατά Βέρβενα Γεν. Στρατόπεδον, 12/8/1825 (Ε).

415 Το έγγραφο αυτό (Ζάκυνθος, 10/9/1825) ο Αλ. Βούλτζος το θεωρεί ανέκδοτο, το καταγράφει ως ελλείπον και το χρονολογεί λανθασμένα στα 1823. Βρέθηκε, όμως, στα εκτός αρίθμησης έγγραφα του 1825 και είναι εκδεδομένο από τον Καμπούρογλου στο Ιστ. Αρχ. Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 320 / 114 αρχείου Αλ. Ρώμα.

416 Ανέκδοτο διαβιβαστικό επιστολής Ζαχαριάδη προς Κ. Δραγώνα από τον Πύργο, 2/1/1825 (ΙΙ).

417 Ο Κονόμος, που προσφέρει τη σχετική πληροφορία, τον αναφέρει ως Δημήτριο Κομιώτη (*Ζακυνθινοί Φιλικοί*, *ό.π.*, 57).

2.2.4.4. Εξόφληση συναλλαγματικών

Οι ελληνικές επαναστατικές κυβερνήσεις συνήπταν – στην προσπάθειά τους για τη χρηματοδότηση των αναγκών του Αγώνα - εσωτερικά δάνεια (με την μορφή των συναλλαγματικών και των γραμματίων), τα οποία μετατρέπονταν σε αναγκαστικές ή ερανικές εισφορές των ευπόρων, καθώς την εποχή αυτή ελάχιστοι ήταν εξοικειωμένοι στην ιδέα της μακροχρόνιας δανειακής τοποθέτησης προς το δημόσιο, και μάλιστα σε καιρό πολέμου. Οι συναλλαγματικές γνώρισαν αξιοσημείωση άνθηση ως ένας βασικός τρόπος αντιμετώπισης των οικονομικών δυσχερειών του Αγώνα. Στην προσπάθεια εξόφλησής τους φαίνεται πως οι Ζακύνθιοι αποδείχθηκαν απαράμιλλοι. Ενδεικτική των προσπαθειών για την εξασφάλιση των αναγκαίων οικονομικών πόρων, και της συνδρομής των Ζακυνθίων, είναι η προσπάθεια της ελληνικής κυβέρνησης για τη σύναψη εσωτερικού δανείου είκοσι χιλιάδων διστήλων ταλήρων από τους ομογενείς της Ζακύνθου. Σε επιστολή του Ρώμα προς τον Γεώργιο Κουντουριώτη ρυθμίζονται οι λεπτομέρειες, καθώς στο νησί έχει ήδη φτάσει πάλι ως απεσταλμένος της ελληνικής κυβέρνησης ο Μιχαήλ Σεβαστός, για να διαπραγματευτεί την '*διαμοίρασιν των συναλλαγματικών* '. [418]

Ο Μ. Σεβαστός ταξίδευε συχνά στα Ιόνια νησιά και είχε επαφές και με τους Ζακύνθιους πατριώτες. Η αποστολή του αυτή τη φορά επικεντρώνεται στην τροφοδοσία του Νεοκάστρου, όπως βεβαιώνει επιστολή του Μαυροκορδάτου προς την Επιτροπή, όπου υπάρχει η παράκληση για «*ταχίστη αποστολή βοηθείας*». [419] Σύνδεσμος του Σεβαστού στο Νεόκαστρο ορίζεται ο Στ. Λεβίδης, ο οποίος με την ιδιότητά του ως Γενικού Επιθεωρητή και Γενικού Μισθοδότη των στρατευμάτων του Νεοκάστρου έχει το επιπρόσθετο καθήκον να κρατά «*και την ανταπόκριση με τον Μιχαήλ Σεβαστό δια τας προβλέψεις των τροφών δημοσίου*». [420] Ο αντίστοιχος σύνδεσμος του Σεβαστού με την Επιτροπή των Ζακυνθίων ήταν ο Φραγκίσκος Καρβελάς, εντεταλμένος – όπως φαίνεται – εκπρόσωπος της Επιτροπής για τις επαφές των Ζακυνθίων με την ελληνική κυβέρνηση. [421] Ο Λεβίδης αλληλογραφεί τις ίδιες ημέρες και με τον Καρβελά, όπως συνάγεται από επιστολή του Μαυροκορδάτου

---

418 Ιστ. Αρχείο Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 198 / 3021 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης και Ιστορικών Αρχείον Ύδρας, *ό.π.*, 4, 312 – 313.

419 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 202 / 84 αρχείου Αλ. Ρώμα.

420 Ανέκδοτη επιστολή Στ. Λεβίδη προς Δ. Ρώμα από το Νεόκαστρο, 25/4/1825 (XXXII).
Ο Σταμάτιος Λεβίδης είχε πολλές φορές σταλεί από το Μαυροκορδάτο στα Επτάνησα για πώληση εθνικών ομολογιών και αγορά τροφών και πολεμοφοδίων. Στις 19/4/1824 ορίστηκε προβλεπτής ζωοτροφιών δια την Δυτική Ελλάδα και μεταβαίνοντας στα Επτάνησα διαπραγματεύτηκε με επιτυχία τα εθνικά δάνεια και απέστειλε σημαντικά ποσά για την ανέγερση του φρουρίου Μεσολογγίου. Για τις υπηρεσίες του ανακηρύχθηκε επίτιμος πολίτης Μεσολογγίου και έλαβε πιστοποιητικό από την κυβέρνηση «*εις ένδειξιν του ζήλου, φιλογενείας και αφιλοκερδείας του*» [Διονύσιος Π. Καλογερόπουλος, *Οι θυσίες των Επτανησίων και ο Σταμάτιος Λεβίδης*, Αθήνα (Εστία) 1931, 9]

421 Ο ιατρός Φραγκίσκος Καρβελάς ήταν ζακύνθιος, μέλος της Φιλικής Εταιρίας (και μυητής του Δ. Σολωμού σε αυτήν), ο οποίος «*πρωτοστατούσε στις αποστολές εφοδίων και οικονομικών βοηθημάτων προς τους αγωνιζόμενους στο Μοριά και τη Ρούμελη*» (βιογραφία του στο Κονόμος, *Ζακυνθινοί Φιλικοί*, *ό.π.*, 54 – 56) και είχε επαφές με τον πρόεδρο Κουντουριώτη και τους απεσταλμένους στο Λονδίνο Ορλάνδο και Λουριώτη (Ιστορικών Αρχείον Ύδρας, *ό.π.*, 6, 255). Βλ. επιστολή του προς τον Κανδιάνο Ρώμα '*εκ του οίκου του Κόμητος δε Ρώμα*' (18/5/1825), όπου δίνονται πληροφορίες για τις εχθροπραξίες στο μεσσηνιακό κόλπο (Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 225 / 90 αρχείου Αλ. Ρώμα).

(Π. Ναβαρίνο, 25/4/1825), ο οποίος φαίνεται πως διηύθυνε από το Ναύπλιο την προσπάθεια του δανεισμού της ελληνικής κυβέρνησης από τη Ζάκυνθο. [422]

Φραγκίσκος Καρβελάς (1794 – 1849)
Χαλκογραφία αγνώστου, πρωτότυπο παρά Χαρ. Λ. Ζώη
(Ζάκυνθος). Ντ. Κονόμος, Ζακυνθινοί Φιλικοί

Ο Σεβαστός, ως φροντιστής των στρατευμάτων της Δυτικής Ελλάδος, κατέχει κεντρικό ρόλο, επίσης, και στις προσπάθειες χρηματοδότησης του αγώνα στο Μεσολόγγι μέσω της μεθόδου του εσωτερικού δανεισμού. Ο Φρ. Καρβελάς κατέχει, πάλι, το βασικό ρόλο από την πλευρά των Ζακυνθίων. Την πληροφορία προσφέρει επιστολή της Προσωρινής Επιτροπής Δυτικής Ελλάδος προς τον Καρβελά, όπου υπάρχει η παράκληση να δοθεί, μέσω του Σεβαστού, δάνειο εκ μέρους των Ζακυνθίων δέκα χιλιάδων κολλονάτων προς το Μεσολόγγι («*Οι κάτοικοι της Δυτικής Ελλάδος, ενθυμούμενοι με μεγαλοτάτην ευγνωμοσύνην όσα εκάματε δι΄αυτούς, έχουν στέρεαις ελπίδες ότι δεν μέλλετε τους αφήση και τώρα αβοήθητους και γνωρίζοντες την φιλογένειάν σας είναι βέβαιοι ότι θέλουν να κηρύττουν νέας ευεργεσίας σας*»). Η εξόφληση του Καρβελά θα γίνει μέσω συναλλαγματικών που θα στείλει η Προσωρινή Επιτροπή. Όταν, μάλιστα, το δάνειο ολοκληρώθηκε η Προσωρινή Διοίκησις της Δυτικής Ελλάδος ευχαριστεί, διότι οι Ζακύνθιοι «*αυτόκλητοι ανεδέχθησαν να συνδράμωσι την Κυβέρνησιν δια του δανείου τούτου*» και κηρύττει ότι «*δεν θα λησμονήσει την συνδρομήν των*». [423]

Από δύο, ακόμα, έγγραφα της Προσωρινής Διοίκησης Δυτικής Ελλάδος αντλούνται πληροφορίες για τη συνδρομή των ζακυνθίων στην άμυνα του Μεσολογγίου: στην πρώτη προς το Φραγκίσκο Καρβελλά, με την υπογραφή του Γενικού Γραμματέα Αλ. Μαυροκορδάτου, κατονομάζονται οι εξαργυρώσαντες συναλλαγματικές 2.500 ταλλήρων του Δημοσίου στη Ζάκυνθο με το μεγαλύτερο ποσό των 600 ταλλήρων να ανήκει στο Δ. Ρώμα, ενώ στη δεύτερη προς Δ. Ρώμα, οίκο Στεφάνου και Κ. Δραγώνα αποδεικνύεται και η εξαργύρωση συναλλαγματικών ύψους 1.500 λιρών. [424] Ίσως να είναι οι ίδιες συναλλαγματικές, για τις οποίες η Προσωρινώς Διευθύνουσα τα της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος Επιτροπή απευθύνει ευχαριστίες προς τους φιλογενέστατους Κυρίους κ. Διον. Δε Ρώμα και λοιπούς «*για την ευσπλαχνίαν να επιφορτισθήτε τας Συναλλαγματικάς και ούτω να να μας*

---

422 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 214 / 38 αρχείου Αλ. Ρώμα.
Στην επιστολή του Στ. Λεβίδη προς Καρβελά, ο Μαυροκορδάτος προσθέτει ορισμένες φράσεις, επικοινωνώντας εκ νέου με την Επιτροπή Ζακύνθου. Η μέθοδος της σημείωσης φράσεων από τρίτους σε επιστολές αλλότριων διευκόλυνε την αλληλογραφία της εποχής, αφού δεν ήταν πάντα εύκολη η ανταλλαγή ειδήσεων, λόγω των πολεμικών συνθηκών, αλλά και της έλλειψης οργανωμένης ταχυδρομικής υπηρεσίας. Συχνά μάλιστα, με τον ίδιο αγγελιοφόρο ή ταξιδιώτη αποστέλλονταν επισυναπτόμενες πολλές επιστολές προς ενημέρωση πολλών συγχρόνως παραληπτών ή, ακόμα, αντιγράφονταν ολόκληρα γράμματα και αποστέλλονταν όπου έκρινε ο παραλήπτης τους.
423 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 230 / πρωτότυπο παρά Λ. Ζώη και 249 / 3040 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.
424 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 253 / πρωτότυπο στο αρχείο της Δημόσιας Βιβλιοθήκης Ζακύνθου και 276 / πρωτότυπο παρά Διον. Στεφάνου.

εξοικονομήσετε εις την εσχάτην ανάγκην μας» (4/1/1826). Οι Ζακύνθιοι δεν μπορούσαν να αγνοήσουν τις εκκλήσεις των μαχομένων Ελλήνων, αφού, ιδιαίτερα «*το κανόνι των Ἐλεύθερων Πολιορκημένων' ηκούετο μέχρι της νήσου των*». [425]

Μια συναλλαγματική που βρέθηκε στο Αρχείο Ρώμα αποκαλύπτει τη συμμετοχή των φιλογενών της Ζακύνθου και στην εξόφληση συναλλαγματικών του δευτέρου εξωτερικού δανείου, που έλαβε η ελληνική κυβέρνηση από την Αγγλία. [426] Η τριμελής επιτροπή του Εθνικού ταμείου (Γ. Μ. Αντωνόπουλος, Α. Μοναρχίδης, Γ. Σπηλιόπουλος) υπογράφει τη συναλλαγματική αυτή αξίας εκατό λιρών στερλινών, την οποία εντέλλεται να εξοφλήσει στον κάτοχό της η Επιτροπή του Δανείου της Ελληνικής Διοικήσεως στο Λονδίνο (προς εξόφληση της συνεισφοράς του κατόχου της στην ελληνική υπόθεση). Ενδιαφέρον παρουσιάζει η αλλαγή χεριών της συναλλαγματικής: ο Γ. Καναβός πληρώνεται από την Επιτροπή της Προσωρινής Διοίκησης της Δυτικής Ελλάδος (Ι. Παπαδιαμαντόπουλος, Δ. Θέμελης) [427], η Επιτροπή από τον Κ. Θεοδωρόπουλο και αυτός από το Χ. Θεοδωρόπουλο. Πρόκειται για μια διαδικασία συνήθη για την εποχή, παρά την ανασφάλεια των καιρών, αλλά και αρκετά διαδεδομένη έως και σήμερα, όπως δηλώνουν οι πολλαπλές οπισθογραφήσεις. Η εύρεσή της στο Αρχείο Ρώμα δηλώνει ότι, μάλλον, ο ζακύνθιος κόντες ήταν ο τελευταίος κάτοχός της.

Τα έσοδα από την εξόφληση των συναλλαγματικών – όπως και όλα τα δημόσια έσοδα – εισέρρεαν στο Εθνικό Ταμείο, το οποίο συστήθηκε με νόμο του 1824 και με αφορμή την αναμενόμενη άφιξη των δόσεων του πρώτου εξωτερικού δανείου, ύψους 800.000 λιρών στερλινών, από την Αγγλία (συνομολογήθηκε στις 21/2/1824). Στο ταμείο αντιμετωπίζονταν σε εισηγητική φάση και οι δαπάνες. Πριν από αυτό, την ταμειακή διαχείριση ασκούσε το Υπουργείο Οικονομίας με έναν μόνο υπάλληλο. Η παρούσα συναλλαγματική ανήκει, προφανώς, στο δεύτερο εξωτερικό δάνειο, ύψους 2.000.000 λιρών στερλινών, το οποίο είχε διαιρεθεί σε 200.000 ομολογίες, αξίας 100 λιρών η καθεμιά (συνομολογήθηκε στις 7/2/1825).[428]

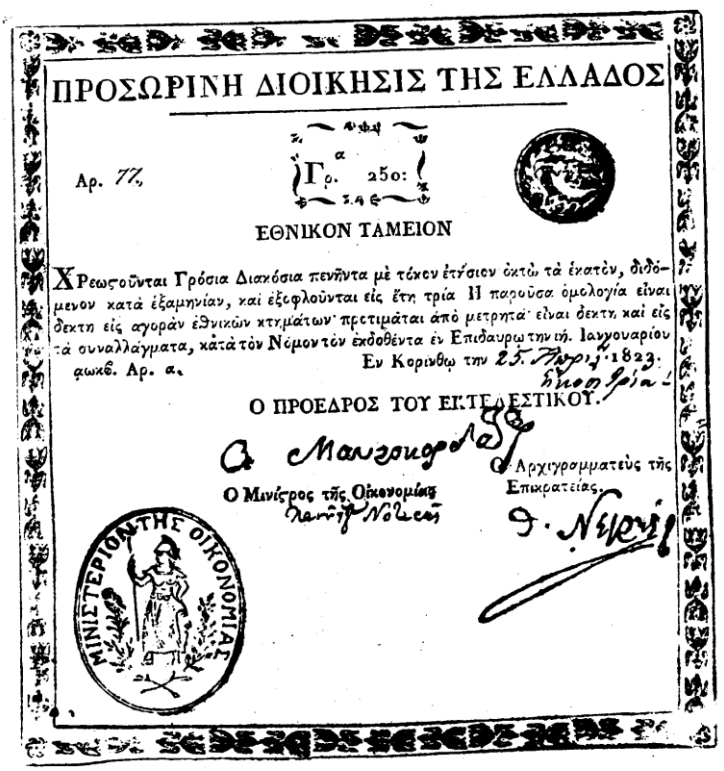
---

425 Καιροφύλλας, *ό.π.*, 86.

426 Ανέκδοτη συναλλαγματική της Προσωρινής Διοίκησης της Ελλάδος επί του δανείου εις Λονδίνον (26/10/1825). Το πρωτότυπο έγγραφο της συναλλαγματικής λανθάνει σήμερα από το Αρχείο Ρώμα. Ο Αλ. Βούλτζος το αριθμεί και το μεταγράφει κανονικά (LXXXYI), γεγονός που δηλώνει πως υπήρχε στο αρχείο κατά τη στιγμή της μελέτης του από αυτόν.

427 Ο *Γεώργιος Αντωνόπουλος* ήταν γιος του μεγαλέμπορου της Τεργέστης Μιχαήλ Αντωνόπουλου και χρημάτισε υπασπιστής, ταμίας και σύμβουλος του Υψηλάντη. Δώρισε 74.000 γρόσια για τον Αγώνα και πολέμησε σε Τρίπολη, Κόρινθο και Ναύπλιο. Ο Ψαριανός πλοιοκτήτης *Αναγνώστης Μοναρχίδης* χρημάτισε πληρεξούσιος της νήσου του και βουλευτής κατά το 1823. Ο *Γεώργιος Καναβός* ήταν κοτζαμπάσης Κραβάρων, '*άνθρωπος με νουν και προτερήματα μεγάλα*', (Γαζής, *ό.π.*, σχετικό λήμμα), βουλευτής στη β΄ εθνοσυνέλευση και φροντιστής των στρατευμάτων της Ανατ. Ελλάδος. Οι *Δημήτριος Θέμελης* εκ Πάτμου (ψυχή της Φιλικής Εταιρίας στις Ηγεμονίες και έμπιστος της Επιτροπής Ζακύνθου) και *Ιωάννης Παπαδιαμαντόπουλος* (φιλικός, μέλος της α΄ εθνοσυνέλευσης και γενικός φροντιστής του στρατοπέδου Πάτρας) χάθηκαν κατά την πολιορκία και έξοδο του Μεσολογγίου (όπως και ο χιώτης Γενικός Γραμματέας της Επιτροπής Φίλιππος Πλυτάς). Οι τρεις τελευταίοι αποτελούσαν τη βουλευτική επιτροπή, η οποία διορίστηκε από την κυβέρνηση Κουντουριώτη αμέσως μετά την απόβαση του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο, με αποστολή τη διεύθυνση των στρατιωτικών και πολιτικών υποθέσεων της Δυτικής Στερεάς Ελλάδος (Στασινόπουλος, *ό.π.*, σχετικά λήμματα).

428 Τάσος Λιγνάδης, Τα Οικονομικά της Επαναστάσεως από το 1821 ως το 1827, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό.π., 606 – 611.

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Αρ. 77. Γρ. 250:

ΕΘΝΙΚΟΝ ΤΑΜΕΙΟΝ

Χρεωστοῦνται Γρόσια Διακόσια πενῆντα μὲ τόκον ἐτήσιον ὀκτὼ τὰ ἑκατὸν, διδόμενον κατὰ ἑξαμηνίαν, καὶ ἐξοφλοῦνται εἰς ἔτη τρία Ἡ παροῦσα ὁμολογία εἶναι δεκτὴ εἰς ἀγορὰν ἐθνικῶν κτημάτων· πρετιμᾶται ἀπὸ μετρητά· εἶναι δεκτὴ καὶ εἰς τὰ συναλλάγματα, κατὰ τὸν Νόμον τὸν ἐκδοθέντα ἐν Ἐπιδαύρῳ τὴν ιή. Ἰανουαρίου ἀωκϐ. Ἀρ. α.

Ἐν Κορινθῳ τὴν 25. Ἀπριλ. 1823.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΕΠΤΑΕΣΤΙΚΟΥ.

Α. Μαυροκορδάτος

Ο Μινίστρος τῆς Οἰκονομίας Δ. Νοταρᾶς

Ο Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας, Θ. Νέγρης

ΜΙΝΙΣΤΕΡΙΟΝ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΟΜΟΛΟΓΙΑ ΓΡΟΣΙΩΝ 250 ΕΚ ΤΩΝ ΕΚΔΟΘΕΙΣΩΝ ΑΠΟ ΤΟΥ 1822 ΚΑΙ ΕΞΗΣ

(Μέγεθος φυσικόν)

('Εξεδόθησαν γρ. 100, 250, 500 καὶ 1000. Ὑπογραφὴ ἰδιόχειρος εἶναι μόνον τοῦ Π. Νοταρᾶ, αἱ δὲ ἄλλαι στερεότυποι διὰ σφραγῖδος).

Κ. Παπαρρηγόπουλος, *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, Αθήνα[6] (Ελευθερουδάκης), 6

2.2.4.5. Διευθέτηση οικονομικών ζητημάτων

Ανέκδοτες επιστολές Πονηρόπουλου, Μαντζουράνη, Σισίνη και Μήντζου προς Δραγώνα προωθούν οικονομικά θέματα.

Η Επιτροπή, πέρα από τον καθαρά χρηματικό χαρακτήρα των προσφορών της, δεν παρέλειπε να ανταποκριθεί στα ποικίλα αιτήματα της ελληνικής κυβέρνησης για διευκόλυνση των απεσταλμένων της σε διάφορες αποστολές. Από τη Ζάκυνθο περνούσαν όλοι οι κρατικοί αξιωματούχοι, οι οποίοι αποστέλλονταν σε αποστολές στο εξωτερικό. Είδαμε, νωρίτερα, την άφιξη στο νησί του Σπ. Σκούφου για την ανεύρεση πλοίου που θα τον μετέφερε στην Πετρούπολη. Από τη Ζάκυνθο εκκίνησε τη διπλωματική του αποστολή στη Σερβία και το Μαυροβούνιο ο Π. Πορφυρός. Από εκεί πέρασε ο Δ. Μιαούλης στο δρόμο για το Λονδίνο, μεταφέροντας την Πράξη Υποτέλειας στον Κάννιγκ. Στα μέσα του μηνός Μαΐου 1825, ο Νικόλαος Πονηρόπουλος [429] συστήνει στην Επιτροπή τον καλό πατριώτη Δημήτριο Μαυρομμάτη, ο οποίος «*αποστέλλεται παρά της Σεβαστής Ελληνικής Διοικήσεως εις την εν Λονδίνω Επιτροπήν*» και παρακαλεί να του παρασχεθεί κάθε αναγκαία

[429] Ο Νικόλαος Πονηρόπουλος ήταν προεστός της Αρκαδιάς (Κυπαρισσίας), μέλος της Πελοποννησιακής Γερουσίας κατά το 1821 και υπουργός οικονομικών της κυβέρνησης Κουντουριώτη. Το 1847 κατηγορήθηκε για πλαστογραφία πρωτοκόλλων περί της τιμής των σιτηρών. Τελικά, παρά τον θόρυβο που δημιουργήθηκε στο νεοσύστατο κρατίδιο, ο Πονηρόπουλος, όντας εκ των πολιτικών πρωτεργατών του νωπού στη μνήμη απελευθερωτικού αγώνα, δεν δικάστηκε (Στασινόπουλος, *ό.π.*, σχετικό λήμμα).

συνδρομή. [430] Την ίδια περίοδο, ο Γεώργιος Μαντζουράνης – αφού γνώρισε το Δραγώνα κατά τη σύντομη επίσκεψή του στη Ζάκυνθο - ζητά τη βοήθειά του στο θέμα της προμήθειας πυρπολικών για τις ανάγκες του Αγώνα. [431] Για το ίδιο ζήτημα «*γράφει και ο κύριος Γκίκας Γ. Γκιώνης απ΄ εδώ σήμερον τοις αυτούσε κυρίοις Αλέξιον και ανεψιοίς Στεφάνου και συνενοϊθείται μετά τοις ιδίοις*» [432]

Σχετική με το ρόλο του οίκου των Στεφάνου στα οικονομικά του Αγώνα φαίνεται ότι είναι και δύο ανέκδοτες επιστολές του Γεώργιου Σισίνη, [433] , με τις οποίες ζητείται η μεσολάβηση του Δραγώνα για την ταχύτερη διεκπεραίωση την αλληλογραφίας μεταξύ Ναυπλίου και του οίκου των Στεφάνου για θέμα που δεν γνωρίζουμε, αλλά ασφαλώς αφορούσε τα οικονομικά του Αγώνα.. Η απάντηση σε αυτές τις επιστολές θα σταλεί στις 6/18 Νοεμβρίου, όπως δηλώνεται σε σημείωση στο περιθώριο δύο εξ αυτών, όμως δεν έχει βρεθεί στο Αρχείο Ρώμα. Η οικογένεια Σισίνη αποτελούσε έναν από τους τακτικότερους επιστολογράφους προς την Επιτροπή Ζακύνθου, καθώς – όπως φαίνεται – βοηθούσε τη μεταξύ τους επαφή η γεωγραφική γειτνίαση της Γαστούνης με τη Ζάκυνθο.

Ενδιαφέρουσα κρίνεται, τέλος, μια κατοπινή (28/1/1826) αλληλογραφία των Μήντζου - Δραγώνα (στο περιθώριο της επιστολής αναγράφεται: «*Ομοία απεστάλη και προς τον Ανδρέαν Κομιώτην εις Ζάκυνθον*»), όπου ο Γ. Μήντζος προσπαθεί να ρυθμίσει με τη βοήθεια του Δραγώνα προβλήματα, τα οποία έχουν ανακύψει στην Ηλεία από ζωοκλέφτες που καταφεύγουν στη Ζάκυνθο. Γράφει χαρακτηριστικά: «*λόγω των ζωοκλοπών ζήτησε από τη Στρατιωτική Διοίκηση Ζακύνθου να σεκουιστράρωνται τα γρόσια όλων των καϊκιών όσα έρχονται από τούτα τα μέρη κάρικα από τα τοιαύτα, άνευ αποδείξεως μου. Τα δε γρόσια να είναι φυλαγμένα έως ότου με άλλην μου να δοθώσι των ιδίων κυρίων αυτών, οι οποίοι κάθε ώρα έρχονται προσκλαιόμενοι εις εμέ δια το πράγμα τους και ούτως μπορούν να εμποδισθώσιν όσο το δυνατόν αι καταχρήσεις*». [434]

---

430 Ανέκδοτη επιστολή Ν. Πονηρόπουλου προς Κ. Δραγώνα από το Ναύπλιο, 13/5/1825 (XXXYIII).

431 Ανέκδοτη επιστολή Γ. Μαντζουράνη προς Δραγώνα από την Ύδρα, 15/5/1825 (XLIII).
Το γραμμα παρέδωσε στον Δραγώνα (σύμφωνα με σημείωση στο περιθώριο) ο ζακύνθιος Ιωάννης Μάης, γνωστός του Ρώμα από τα χρόνια της παραμονής του στην Ιταλία. Στο Αρχείο Δ. Ρώμα στο Ε.Λ.Ι.Α. υπάρχει αδημοσίευτη επιστολή του Ιω. Μάη από το Λιβόρνο προς τον Ρώμα, που εκείνο τον καιρό (4/6/1824) βρισκόταν στη Σιένα (XCV στην αρίθμηση Βούλτζου). Στο γράμμα αυτό ο Ι. Μάης πληροφορεί τον Ρώμα για την αναχώρησή του για Κέρκυρα και Ζάκυνθο, υπενθυμίζοντας την προσωπική του συνεισφορά στην προσέλκυση του άγγλου φιλέλληνα Βλακιέρ στην υπόθεση του ελληνικού Αγώνα, αλλά και στη συλλογή χρημάτων από το φιλελληνικό κομιτάτο της νέας Ορλεάνης στην Αμερική.
Η επαφή Δραγώνα – Μαντζουράνη έγινε στη Ζάκυνθο μέσω του Πολυχρόνη Δροσινού, αγωνιστή από τα Αμπελάκια, αντιπρόσωπου της Θεσσαλίας στην εθνοσυνέλευση του Άστρους (1823) και απεσταλμένου κατά το 1821 στο εξωτερικό από τον Άρειο Πάγο για την εξασφάλιση δανείου (Στασινόπουλος, *ό.π.*, σχετικό λήμμα).

432 Ο Γκίκας Γκιώνης, φιλικός (μυημένος από τον Αναγνωσταρά το 1818) και αγωνιστής, ήταν γιος του Γεωργίου Γκιώνη, δημογέροντα Ύδρας κατά το 1821. Θυσίασε ολόκληρη την περιουσία του για εξάρτυση πλοίου, το οποίο καταστράφηκε στον Αγώνα. Πληρεξούσιος Ύδρας στις Εθνοσυνελεύσεις, συντάχθηκε με την παράταξη των καραβοκυραίων και των Κουντουριώτηδων (Στασινόπουλος, *ό.π.*, σχετικό λήμμα).

433 Ανέκδοτες επιστολές Γ. Σισίνη προς Κων/νο Δραγώνα από την Γαστούνη, 30 και 31/10/1825 (XC, XCI).

434 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Β΄, 23 / πρωτότυπο εκ της οικογένειας Δραγώνα.

2.2.4.6. Απελευθέρωση αιχμαλώτων

Παράλληλα, τα μέλη της Επιτροπής γίνονται δέκτες αιτημάτων για μεσολάβηση, ακόμα και προς τον ίδιο τον Ιμπραήμ, για την απελευθέρωση αιχμαλώτων ή για την πληρωμή των αιτουμένων λύτρων. Η δραστηριότητα της Επιτροπής στο θέμα των αιχμαλώτων φαίνεται από πολλές επιστολές του αρχείου, [435] αλλά και από την πληροφορία του Καμπούρογλου ότι στους λογαριασμούς του Οίκου Στεφάνου σημειώνεται ποσόν που καταβλήθηκε «*δια την απελευθέρωσιν σκλαβωμένων γυναικών*». [436] Οι πλέον συγκινητικές επιστολές είναι αυτές της Πετρομπέισας Μαυρομιχάλαινας και του ίδιου του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη προς την Επιτροπή για την απελευθέρωση του υιού τους Γεωργίου, γνωστού και συνεργάτη του Ρώμα από τα χρόνια της δράσης του στην Ιταλία. [437] Ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης είχε παρασπόνδως κρατηθεί από τον Ιμπραήμ μετά την παράδοση των Ελλήνων του Νεοκάστρου.

Ο Μαυροκορδάτος αναγνωρίζει τη δυνατότητα της Επιτροπής Ζακύνθου να έχει ουσιαστική πληροφόρηση από το αιγυπτιακό στρατόπεδο και σπεύδει να την αξιοποιήσει στο λεπτό θέμα της απελευθέρωσης αιχμαλώτων. Σε επιστολή του (Π. Ναβαρίνο, 25/4/1825), ζητά από τον Δραγώνα να λάβει ακριβείς πληροφορίες για τους Έλληνες αξιωματικούς, αιχμαλώτους του Ιμπραήμ στη Μεθώνη, ώστε να αναληφθούν στη συνέχεια ενέργειες προς απελευθέρωσή τους (Στο γράμμα αυτό υπάρχει μία από τις σπάνιες αναφορές στο '*Τρισυπόστατον*', ως επωνυμία που είχε επιλέξει η Επιτροπή για τον εαυτό της). [438]

Λίγο αργότερα, ο προύχοντας της Κυπαρισσίας Αν. Κατσαρός συνελήφθη σε μια επιδρομή των αιγυπτιακών στρατευμάτων στην Αρκαδία. Για την απελευθέρωσή του θα ζητήσουν τη μεσολάβηση της Επιτροπής (ο Δ. Ρώμας ήταν πνευματικός του πατέρας) οι Κολοκοτρώνης και Ζαΐμης με επιστολή τους από τη Στεμνίτσα στις 26/10/1825. Η απελευθέρωση του Κατσαρού επετεύχθη με την ανταλλαγή του 1826. [439]

---

435 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Α΄, 340 / 3073 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης και 320 / 114 εγγράφων αρχ. Αλ. Ρώμα).

436 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Εισαγωγή, ο΄.

437 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Α΄, 247, 254 / 3045, 3041 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

438 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 214 / 38 αρχείου Αλ. Ρώμα.

439 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 340 / 3073 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.
Ο Βακαλόπουλος (*Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., 75) αναφέρει ότι η προσπάθεια των Κολοκοτρώνη, Ζαΐμη και Ρώμα απέβη άκαρπη, αλλά δεν έχει δίκιο, καθώς συγχέει τον Αναστάσιο Κατσαρό με το συνονόματο εξάδελφό του, που αιχμαλωτίστηκε και πέθανε στο Νεόκαστρο (Δεληγιάννης, *ό.π.*, 3, 84 και 2, 252 και Στασινόπουλος, *λήμμα Κατσαρός*). Ο απελευθερωθείς Κατσαρός είχε φυλακιστεί ως αντάρτης στην Ύδρα τον Φεβρουάριο του 1825 (Δεληγιάννης, *ό.π.*, 2, 221).

2.2.4.7. Εξυπηρέτηση ιδιωτών

Ανέκδοτες επιστολές Γεώργη, Βυζάντιου, Ζαχαριάδη, Ωλένης Κύριλλου για την προώθηση προσωπικών αιτημάτων.

Είναι εμφανές από τη μελέτη του Αρχείου Ρώμα ότι το πλήθος των επιστολογράφων που απέστελλε επιστολές προς αυτόν ή την Επιτροπή δεν περιελάμβανε μόνο πρόσωπα υψηλής πολιτικής και στρατιωτικής σημασίας, αλλά και απλούς ανθρώπους, που ζητούν απλές εκδουλεύσεις. Η παρεχόμενη αρωγή του Ρώμα προς άτομα και οικογένειες στους δύσκολους εκείνους καιρούς πρέπει να ήταν αθόρυβη, αλλά όχι και ασήμαντη. [440] Τέτοιο χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ανορθόγραφη και δυσανάγνωστη επιστολή κάποιου αγωνιστή Γεώργη, [441] ο οποίος ζητά τη μεσολάβηση του Ρώμα προς τους Κουντουριώτη και Μαυροκορδάτο, ώστε να δικαιωθεί, «*καθώς είναι γνωστόν ότι έχω δούλεψες*», αλλά και προς τον Δραγώνα για οικονομική ενίσχυση («*να μου στείλετε τίποτις άσπρα επειδή και έχω χρεία*», «*να κάμετε ένα έλεος και εμένα επειδή και έχω αποδεικτικά καλά*»). [442] Σε άλλη παρόμοια αχρονολόγητη επιστολή (πιθανότατα ανήκει στο 1825, καθώς προϋποθέτει την παρουσία του Ρώμα στο νησί και τη συνεργασία του με τον Δραγώνα), ο Γ. Βυζάντιος παρακαλεί για την οικονομική βοήθεια του Ρώμα, ώστε «*να ημπορέσω να αντιπαραταχθώ εις τον δεινόν αντίπαλόν μου, την πενία, ήτις ... όλες δυνάμεσι πασχίζει να με κάμει θύμα της*», όπως γράφει. [443]

Ο ίδιος ο Χ. Ζαχαριάδης προωθεί στα γράμματά του προς την Επιτροπή προσωπικές του υποθέσεις ή μεσολαβεί για την εξυπηρέτηση φίλων. Ήδη από την πρώτη επαφή του με τα μέλη της Επιτροπής κατά το 1825 [444] παρακαλεί τον Δραγώνα να συνδράμει τον Διαμαντή στις όποιες ανάγκες του (πρόκειται για το γαμπρό του Ζαχαριάδη, ο οποίος φαίνεται πως είχε επιφορτιστεί με τη μέριμνα για την οικογένεια και την περιουσία του Ζαχαριάδη στην Ζάκυνθο). Ο Ζαχαριάδης, λοιπόν, με το συγκεκριμένο σημείωμα δεν ξεφεύγει από την κοινή πρακτική πολλών ανθρώπων της εποχής, οι οποίοι εμπιστεύονταν τα μέλη της Επιτροπής για τη ρύθμιση των προσωπικών τους ζητημάτων. Λίγο αργότερα ζητά από τον Δραγώνα να μεριμνήσει, ώστε να μην εξαπατηθεί ο έμπορος Ζαφείρης που έρχεται στη Ζάκυνθο

---

440 Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 260 / αρχείου Π. Ρώμα και 328, 352, 375 / 120, 126, 132 αρχείου Αλ. Ρώμα.

441 Ανέκδοτη επιστολή Γεώργη προς Δ. Ρώμα από την Γλαρέντζα, 25/3/1825 (ΧΧ).

442 Τρία άσπρα (τουρκ. acke, ονομάζονταν έτσι επειδή ήταν αργυρά) ισοδυναμούσαν με έναν παρά, σαράντα παράδες με ένα γρόσι (τουρκ. grus), εκατό γρόσια με μία χρυσή λίρα. Το γρόσι, στις αρχές του Αγώνα, αντιστοιχούσε με 0,6 του γαλλικού φράγκου, αλλά προς το τέλος είχε υποτιμηθεί σε 0,33 του φράγκου. Η ελληνική Διοίκηση συναλλασσόταν σε όλη τη διάρκεια της Επανάστασης με οθωμανικά νομίσματα, ενώ κυκλοφορούσαν και τα ισπανικά αργυρά δίστηλα (εκ των δύο ηράκλειων στηλών του Γιβραλτάρ) τάλληρα (γερμ. thaler), περισσότερο από άλλα ευρωπαϊκά νομίσματα [βλ. Γλωσσάρι στο *Ιστορικόν Αρχείον Ύδρας, ό.π.* και Παναγιώτης Β. Δερτιλής, *Συμβολή εις την δημοσιονομικήν ιστορίαν του αγώνος του 1821*, ό.π., 99 – 100].

«*Κολονάτο* (ιταλ. colonnato) *εκαλείτο στην Επτάνησο κυκλοφορούν τάλληρον με δύο κολόνας*» (Καλογερόπουλος, *Οι θυσίες των Επτανησίων και ο Σταμάτιος Λεβίδης*, ό.π., 9 υποσ.). Το δίστηλο τάλληρο ισοδυναμούσε με 10 γρόσια κατά μέσο όρο (Παπαρρηγόπουλος, *ό.π.*, 47).

443 Ανέκδοτη επιστολή Γ. Βυζάντιου προς Δ. Ρώμα (Ζ).

444 Ανέκδοτη επιστολή Ζαχαριάδη προς Δραγώνα από τον Πύργο, 2/1/1825 (ΙΙ).

για την επίλυση οικονομικών του εκκρεμοτήτων. [445] Το πρόβλημα αφορά στο γεγονός ότι οι αλιέδες, που προσφέρονται στο Ζαφείρη από κάποιους '*κανάγιους*', δεν γίνονται δεκτοί στον ελληνικό χώρο σε αντίθεση με τα τάληρα. Ο Δραγώνας οφείλει να προσέξει ώστε να μην δοθούν στο Ζαφείρη νομίσματα που θα του είναι άχρηστα στις εγχώριες συναλλαγές του.

Ο Δραγώνας ικανοποιούσε με προθυμία τα προσωπικά αιτήματα των Ελλήνων, εκτός και αν αυτά συγκρούονταν με το ρόλο του στη βρετανική διοικητική μηχανή των Επτανήσων και ίσως τον εξέθεταν στις Αρχές. Αυτό δείχνει να σέβεται ο επίσκοπος Ωλένης Κύριλλος, [446] όταν αντιλαμβάνεται την αιτία που ο Δραγώνας δεν μπόρεσε να τον εξυπηρετήσει σε κάποιο αίτημά του: είναι το επάγγελμά του στο λοιμοκαθαρτήριο, το οποίο τον εμπόδισε. Γι' αυτό ζητά την επιστροφή των χρημάτων που είχε αποστείλει προς ευόδωση του σκοπού του και εκφράζει την επιθυμία του η επιστροφή αυτή να γίνει μέσω του Μιχαήλ Σεβαστού, πρόσωπο αμοιβαίας, όπως είναι φανερό, εμπιστοσύνης. Η απάντηση του Δραγώνα θα φτάσει στις 24 Μαΐου, όπως δηλώνει σημείωση στο περιθώριο του γράμματος. [447]

Ανέκδοτες ιδιωτικές επιστολές Δ. Παύλου, αδελφών Μπουνδούρη και αγνώστου εκ Σμύρνης.

Οι εκδουλεύσεις της Επιτροπής προς τους Έλληνες εκδηλώνονταν και προς όσους επισκέπτονταν την Ζάκυνθο και βρίσκονταν στην ανάγκη να ζητήσουν κάποια εξυπηρέτηση. Στο τέλος του έτους 1825 ανευρίσκονται σχετικά δύο ανέκδοτες επιστολές προς τον Κ. Δραγώνα του Δημητρίου Παύλου, ο οποίος βρίσκεται στο λοιμοκαθαρτήριο της Ζακύνθου και δυσκολεύεται να βρει πλοίο, ώστε να αναχωρήσει για το Ναύπλιο. [448] Ζητά, λοιπόν, τη μεσολάβηση του Δραγώνα προς τον πλοίαρχο Βάστα (ο οποίος αναχωρεί για τις Κιτριές της Μάνης), αφού και η παρέμβαση του Ν. Χειλόπουλου φαίνεται πως δεν απέδωσε καρπούς. Το αίτημά του υλοποιείται και γι' αυτό ο επιστολογράφος αισθάνεται την ανάγκη να ευχαριστήσει τον ευεργέτη του και υπόσχεται ανταπόδοση της εκδούλευσης με υπηρεσίες που θα προσφερθούν στο Δραγώνα με την πρώτη ευκαιρία. Παράλληλα εκφράζονται

---

445 Ανέκδοτη επιστολή Ζαχαριάδη προς Δραγώνα από τον Πύργο, 4/4/1825 (ΧΧΙΥ).
Την αμέσως προηγούμενη ημέρα, σε επιστολή του πάλι προς τον Δραγώνα, ο Ζαχαριάδης αναφέρεται στο ρόλο του Ζαφείρη ως ταχυδρόμου στην ανταλλαγή επιστολών της Επιτροπής με τη Διοίκηση (Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, 193 / 2997 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης. Βλ., επίσης 207 / 3022 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.).

446 «*Ο Λαρίσσης Κύριλος. Ούτος κατήγετο εκ Δημιτσάνης. Ελθών δε εις την Πελοπόννησον εν αρχή της επαναστάσεως ενήργει υπέρ του αγώνος. Έπειτα δε διωρίσθη εις την Ηλείαν από την τότε Κυβέρνησιν επίσκοπος, και καθ΄ον χρόνον ήτον εκεί ο πόλεμος, παρεκίνει πάντοτε τους κατοίκους να υπάγουν εις την πολιορκίαν των Πατρών, και εις το Μεσολόγγιον ... Μετά δε την διάλυσιν της πολιορκίας ... δια να προφυλάξη τους κατοίκους από τας εκδρομάς των Πατρινών Τούρκων υπήγε μαζύ με τους στρατιώτας, παρακινών αυτούς να πολεμώσι τους εξερχομένους προς λεηλασίαν Τούρκους. Επί δε του Ιμβραήμ πασά εκυνηγήθη, εκινδύνευσε και έχασεν ό,τι και αν είχεν. Ύστερον δε μετά την αποκατάστασιν των πραγμάτων, ελθούσης της Αντιβασιλείας διωρίσθη επίσκοπος Αργολίδος, και μέλος της Ιεράς Συνόδου, της οποίας έγεινε και πρόεδρος. Απέθανε δε εις Αθήνας, και αφήκε μνήμην αγαθήν δια τας προς την πατρίδα εκδουλεύσεις του εκκλησιαστικάς και πολιτικάς*» (βλ. λήμμα στο Φωτάκος, *Βίοι Πελοποννησίων ανδρών*).

447 Ανέκδοτη επιστολή Κύριλλου προς Δραγώνα από τον Πύργο, 5/4/1825 (ΧΧΥ).

448 Ανέκδοτες επιστολές Δ. Παύλου προς Δραγώνα από το υγειονομείο και το λιμένα Ζακύνθου, 24/12/1825 (CI, CIII).

ευχαριστίες προς όλους όσους τον βοήθησαν κατά την παραμονή του στο νησί (τον φύλακα του λοιμοκαθαρτηρίου αλλά και το Διονύσιο Καπνίση [449]).

Ο Δ. Παύλου φέρεται ως άνθρωπος του Ι. Πέτα και ίσως η αποστολή του στη Ζάκυνθο έχει να κάνει με όσα αναφέρει ο ίδιος ο Πέτας σε επιστολή του από το Άργος στις 28/1/1826 προς το Δ. Ρώμα [450]: «*προ τινών ημερών ο Κολοκοτρώνης και λοιποί φίλοι μ' είπον ότι πρέπει να έλθω προς αντάμωσίν σας, δια να σας αναγγείλω διάφορα πράγματα ... δια τούτο έκρινα καλόν, αμφιβάλλων δια τας δυσκολίας, να πέμψω τον ιδικόν μου Παύλον προς τον κοινόν φίλον κύριον Κ. Δραγώνα, όπως πληροφορηθώ αν μου συγχωρήται να διατρίψω ολίγον εις το καθαρτήριον και πάλιν να επιστρέψω».* Δεν γνωρίζουμε αν ο Πέτας υλοποίησε την επίσκεψή στη Ζάκυνθο κατά το 1826. Είναι, όμως, βέβαιο ότι δεν του επετράπη να επισκεφτεί το νησί κατά το επόμενο έτος, όταν - τραυματίας πάνω από το γόνατο - ζήτησε να βρει εκεί τη θεραπεία. Ο θάνατός του, εξαιτίας αυτού ακριβώς του τραύματος, ίσως να αποτρεπόταν με την υλοποίηση ενός τέτοιου ταξιδιού στο νησί.

Η επαφή του Ρώμα και των συνεργατών του δεν θα μπορούσε παρά να περιλαμβάνει και επαφές κοινωνικού περιεχομένου, απο τις οποίες αναδεικνύεται ο σεβασμός που έτρεφαν προς το πρόσωπο του Ρώμα, κυρίως, αρκετοί επιφανείς Έλληνες. Τέτοια περίπτωση συνιστά η επιστολή που αποστέλλεται στον Κωνσταντίνο Δραγώνα από τους αδελφούς Νικόλαο και Βασίλειο Μπουνδούρη. [451] Πρόκειται για τους γιους του Σταμάτη Μπουνδούρη ή Βουδούρη, προκρίτου της Ύδρας, πληρεξουσίου της νήσου στην Εθνοσυνέλευση του Άστρους (1823) και μέλους του Βουλευτικού σώματος. Οι αποστολείς επικαλούνται τη στενή σχέση του πατέρα τους με τον Κ. Δραγώνα, για να χορηγηθεί και σε αυτούς το «*γλυκύ δικαίωμα*»να συγκαταριθμηθούν εις τη σειρά των ειλικρινών φίλων του Δραγώνα, στον οποίον προσφέρουν την εκδούλευσή τους εις ό,τι αυτός επιθυμεί και τους κρίνει άξιους. Η διατύπωση ευχών για το ανατέλλον νέο έτος («*αγωγόν παντός αγαθού και ευτυχίας πλήρες*») συνοδεύεται από μια αυτοσχέδια ομοιοκατάληκτη στιχηρά ευχή προς τον υιό του Δραγώνα, την οποία υπογράφει ο Νικόλαος Μπουνδούρης (στο αρχείο υπάρχει μόνο η μεταγραφή της από τον Αλ. Βούλτζο, καθώς το πρωτότυπο ελλείπει). Πρόκειται για μια τυπική επιστολή ανταλλαγής ευχών μεταξύ αρχοντικών οικογενειών της εποχής, η οποία βρίθει φιλοφρονήσεων και λόγιων αναφορών. Καμία νύξη δεν γίνεται στον εξελισσόμενο εθνικοαπελευθερωτικό Αγώνα, ο οποίος μόλις εξέρχεται τραυματισμένος από τη δίνη του δευτέρου εμφυλίου πολέμου, ίσως γιατί πρόκειται για μια απλή επιστολή γνωριμίας. Στο αρχείο Ρώμα, πάντως, δεν βρέθηκε συνέχεια αυτής της ανταπόκρισης, παρά το γεγονός ότι το όνομα των Μπουντούρη αναφέρεται σε επιστολές του Μιαούλη προς την Επιτροπή (ο Μιαούλης είχε συγγενικές σχέσεις μαζί τους, ενώ ένα πλοίο τους συμπεριλαμβανόταν στη ναυτική μοίρα που είχε υπό τη διοίκησή του). [452]

---

[449] Ο Διονύσιος Μάρκου Καπνίσης (1773 – 1841) ήταν πρόεδρος της επιτροπής της Φιλικής Εταιρείας στην Οδησσό και δωρητής μεγάλων ποσών για τις ανάγκες του Αγώνα. Στην Ζάκυνθο ο οίκος των Καπνίση είχε συμπεριληφθεί στους ευγενείς από το 1685 και είχε λάβει τον τίτλο του κόμη από το 1702. Στη Ρωσία δρούσε επίσης, ο κλάδος της οικογένειας με το όνομα Καπνίστ (Στασινόπουλος, *ό.π.*, σχετικό λήμμα).

[450] Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Β΄, 24 / 140 αρχείου Αλ. Ρώμα.

[451] Ανέκδοτη επιστολή αδελφών Μπουνδούρη προς Δραγώνα από την Ύδρα, 1/1/1825 (Ι).

[452] Ιστ. Αρχείον Δ. Ρώμα, *ό.π.*, Α΄, αρ. 301, 348 / 3063, 3077 φακ. 2123 χειρογράφων Εθν. Βιβλιοθήκης.

Υπάρχει, τέλος, στο Αρχείο Ρώμα άλλη μία, ασφαλώς χρονολογημένη στο 1825, ανέκδοτη επιστολή, η οποία αφορά γεγονότα του 1823, ιδιωτικού περισσότερο περιεχομένου, η οποία δεν αφορά το Ρώμα, αλλά αποτελεί εύγλωττη απόδειξη της ενημέρωσης που είχε για τα τεκταινόμενα στον ευρύτερο ελληνικό κόσμο, ακόμα και για στενά προσωπικές διαφορές. [453] Οι παρατηρήσεις αυτές αφορούν μια ημιτελή επιστολή από τη μακρινή Σμύρνη, όπου ο αποστολέας ενημερώνει τον παραλήπτη (δυσανάγνωστο το όνομά του) για την επικείμενη δίκη που επρόκειτο να λάβει χώρα στην Τήνο μεταξύ δύο γνωστών – όπως φαίνεται – στον Ρώμα αντιδίκων (διαφορετικά δεν θα είχε νόημα η ύπαρξη της επιστολής στο αρχείο του). Συγγενής του ενός αντίδικου Ιάκωβου Πετάλα, ο επιστολογράφος ζητά τη βοήθεια του παραλήπτη της επιστολής, ώστε να βρεθούν οι κατάλληλοι μάρτυρες για την υποστήριξη στο δικαστήριο του συγγενή του εναντίον του Χατζηαθανάση Χατζηγεωργίου. Όπως μαθαίνουμε, ο Πετάλας βοήθησε με το σκάφος του τα μέγιστα στη διάσωση του Χατζηαθανάση, της οικογένειάς του και όλης της περιουσίας του κατά τη φυγή τους από το Αϊβαλί για την Τήνο. [454] Ο Χατζηαθανάσης, όμως, αντί να ευγνωμονεί και να ανταμείψει τον ευεργέτη του, «*τον ατακάρισε με το κριτήριον*», ζητώντας την εξόφληση κάποιων παλαιών χρεών, και αυτή είναι η αιτία της αντιδικίας μεταξύ τους.

[453] Ανέκδοτη επιστολή προς Δ. Ρώμα από την Σμύρνη, 30/3/1825 (Α).

[454] Κατά την έναρξη της Επανάστασης στο Αϊβαλί, «*πόλις περίφημος δια την φιλομάθειαν των κατοίκων της και τα λαμπρά σχολεία της*» (Γαζής, *ό.π.*, σχετικό λήμμα) κατοικούσαν τριάντα χιλ. Έλληνες και μόνο δέκα χιλ. Τούρκοι. Με τις πρώτες εχθροπραξίες της Επανάστασης, οι Τούρκοι άρχισαν να προκαλούν επεισόδια εις βάρος των Ελλήνων σε σημείο τέτοιο που μοίρα του ελληνικού στόλου έσπευσε σε βοήθεια. Ο πρόκριτος της πόλης Χατζηαθανάσιος παρακάλεσε για την απομάκρυνσή του, ώστε να μην οξυνθούν περαιτέρω τα πνεύματα. Ακόμα και έτσι όμως, δεν αποφεύχθηκαν οι σφαγές και οι λεηλασίες, που οδήγησαν στη μεταφορά 25 χιλ. Ελλήνων στα Ψαρά, ενώ άλλοι πέντε χιλ. σφάχτηκαν ή αιχμαλωτίστηκαν. (Αλέξανδρος Δεσποτόπουλος, Οι διωγμοί από τον Ιούνιο ως το Δεκέμβριο του 1821, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό.π., 202). Ο Φιλήμων γράφει: «*Το τραγικώτατον αυτό δράμα διήρκεσεν επί πέντε περίπου ώρας. Ούτω κατεστράφη τη 3 Ιουνίου, ημέρα Παρασκευή, η πόλις των Κυδωνιών, σφαγείσα και αιχμαλωτισθείσα κατά το εν τρίτον, λεηλατηθείσα κατά το όλον και αποτεφρωθείσα κατά κράτος*» (Δοκίμιον ιστορικών περί της ελληνικής επαναστάσεως, *ό.π.*, 3, 360 - 361)

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Οι επιστολές της Επιτροπής Ζακύνθου αποδεικνύουν – μέσω της προσεγμένης προσέγγισής τους – το ουσιαστικό και ειλικρινές ενδιαφέρον των μελών της για την αγωνιζόμενη Πατρίδα. Ιδιαίτερη προσοχή απαιτούν οι εκκλήσεις τους για ομόνοια, καθώς αντιλαμβάνονται τη σπουδαιότητά της σε τόσο χαλεπούς για τον ελληνισμό καιρούς. Το παράδειγμα της Επιτροπής Ζακύνθου είναι χαρακτηριστικό για τα μέτρα της εποχής που τη γέννησε, καθώς οι Έλληνες των Επτανήσων, που διέθεταν γνήσιο εθνικό φρόνημα, είχαν δύο επιλογές: είτε να έλθουν και να συμπολεμήσουν στη Ρούμελη και το Μωριά, είτε να επιλέξουν ένα διαφορετικό τρόπο, λιγότερο συνηθισμένο αλλά εξίσου αποτελεσματικό. Τα μέλη της Επιτροπής αξιοποίησαν τις γνώσεις τους, τις διασυνδέσεις τους, την όποια οικονομική τους επιφάνεια και οργάνωσαν ένα ολόκληρο δίκτυο, με στόχο να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες των αγωνιζόμενων Ελλήνων. Ακόμα και αν κάποτε – ίσως δίκαια - κατηγορήθηκαν ότι έδρασαν εκ του ασφαλούς, όπως συνέβη και με τον Κοραή, οι στόχοι τους ήταν ίδιοι με όσους προτίμησαν την ένοπλη δράση. Όσο και αν η προσφορά τους δεν μπορεί να εξισωθεί με όσους πολέμησαν στην πρώτη γραμμή, κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει ότι ισχύουν - τηρουμένων των αναλογιών - και για αυτούς τα λόγια του Κ. Μεταξά, [455] ο οποίος στον επίλογο των Απομνημονευμάτων του διακήρυξε ότι «*έχων την συνείδησιν καθαράν ότι αγωνισθείς εντίμως και μετ' αυταπαρνήσεως υπέρ της πατρίδος έπραξα ειλικρινώς το καθήκον μου ... διότι δι' εμέ ήρκεσεν η πραγματοποίησις των διακαών πόθων μου του να ίδω έστω και μέρος της μεγάλης Ελλάδος ελευθερωμένον και ως έθνος αποκαταστημένον προς ον σκοπόν απ' αρχής του αγώνος, εις ον έλαβον μέρος, παρήτησα εν Κεφαλληνία συγγενείς, περιουσίαν, πολιτικόν στάδιον και αναπαύσεις*». [456]

Η προσφορά των μελών της Επιτροπής αποτιμάται εκ των πραγμάτων ανεκτίμητη. Αποτέλεσαν μια δυνατή φωνή λογικής μέσα σε ένα συγκεχυμένο και ταραχώδες επαναστατικό περιβάλλον, ανέλαβαν ουσιαστικές πρωτοβουλίες ενίσχυσης του Αγώνα και τελικά προώθησαν μια σειρά από στόχους, οι οποίοι – επιτυχείς ή όχι – τους ανέδειξαν σε κινητήριους μοχλούς των επαναστατικών εξελίξεων, τόσο στην εσωτερική πολιτική σκηνή όσο και στις διεθνείς διαβουλεύσεις. Η επιτυχία τους θα ήταν μεγαλύτερη, αν και η ελληνική Διοίκηση ήταν περισσότερο έτοιμη να αξιοποιήσει τη συγκεκριμένη χείρα βοηθείας. Όμως, έστω και έτσι, δικαιούνται μια ξεχωριστή θέση στην ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης, αφού απέφυγαν με τη δράση τους τις κατηγορίες του Ανώνυμου της 'Ελληνικής Νομαρχίας', ο οποίος στηλίτευε προεπαναστατικά τους αδιάφορους, ονομάζοντάς τους «*αληθείς εχθρούς και χειρότερους από τους ίδιους Οθωμανούς τύραννους της Ελλάδος, εντροπή του γένους μας και θανατηφόρο πληγή της πατρίδος*». [457] Οι Ζακύνθιοι φιλογενείς δεν επέλεξαν αυτόν το δρόμο! Άλλωστε, πολλοί ήταν οι

---

455 Ο Κ. Μεταξάς ήταν εκ των πρώτων που έσπευσαν στην Πελοπόννησο ευθύς αμέσως με την έναρξη της Επανάστασης: «*Περί τα τέλη Απριλίου (1821) εκ Κεφαλληνίας απέβησαν εις την Κυλλήνην (Γλαρέντσαν) πρώτος ο Ευαγγέλης Πανάς μετά εκατό ανδρών και δύο σιδηρών τηλεβόλων. Τη δε 9 Μαΐου ο Ανδρέας Μεταξάς, Γεράσιμος Βίκτωρος Φωκάς και Κωνσταντίνος Μεταξάς μετά τριακοσίων πενήντα, εν οις και δύο ιερείς, δύο ορειχαλκίνων τηλεβόλων και ικανών πολεμοφοδίων*» [Φιλήμων, Δοκίμιον ιστορικόν περί της ελληνικής επαναστάσεως, *ό.π.*, 3, 303].

456 Μεταξάς, *ό.π.* , 212.

457 Ανωνύμου του Έλληνος, *Ελλ. Νομαρχία ήτοι Λόγος περί Ελευθερίας*, Αθήνα (Κάλβος) 1980, 144.

Επτανήσιοι ευγενείς που, στην κρίσιμη αυτή περίοδο, προτίμησαν την περιχαράκωση στον ιδιωτικό βίο και δέχθηκαν τη μομφή ότι - προδίδοντας τα εθνικά ιδανικά - συνεργάστηκαν με τους Άγγλους κυριάρχους των νησιών, αδιαφορώντας για την εθνική υπόθεση.

Αν θέλαμε να οριοθετήσουμε – μέσα από τον πλούτο και την ποικιλία των πληροφοριών που προσφέρει το Αρχείο Ρώμα – τις βασικές σταθερές, τους άξονες που διαπερνούν και χαρακτηρίζουν καίρια τη δράση της Επιτροπής Ζακύνθου, είναι μάλλον εύλογο να καταλήξουμε σε δύο βασικές παρατηρήσεις. Η πρώτη αφορά το γεγονός ότι οι Ζακύνθιοι φιλογενείς εξέφρασαν μέσω της δράσης τους ένα νέο, αστικό, κόσμο που ήδη είχε ανατείλει στη Δύση και άρχιζε πια να αγγίζει τα κράσπεδα του ελληνικού χώρου, όπου, άλλωστε, οι ίδιοι ζούσαν. Αυτός ο νέος κόσμος εξέφραζε τις νεωτερικές ιδέες της δημοκρατίας και του φιλελευθερισμού που γέννησε ο Διαφωτισμός και η Γαλλική Επανάσταση και οι οποίες ήταν προορισμένο να συγκρουστούν με τις παραδοσιακές, προεπαναστατικές δυνάμεις του ελληνισμού. Οι απόψεις των μελών της Επιτροπής για την οργάνωση τακτικού στρατού, για τη λειτουργία των κρατικών δομών, για την πρόταξη του εθνικού απέναντι στο ατομικό συμφέρον, για την ταχύτητα στην υλοποίηση των αποφάσεων, για τις διεθνείς σχέσεις ανταποκρίνονται στις αξίες μιας νέας κοινωνίας και από αυτή την άποψη ξεπερνούν κατά πολύ την εποχή τους.

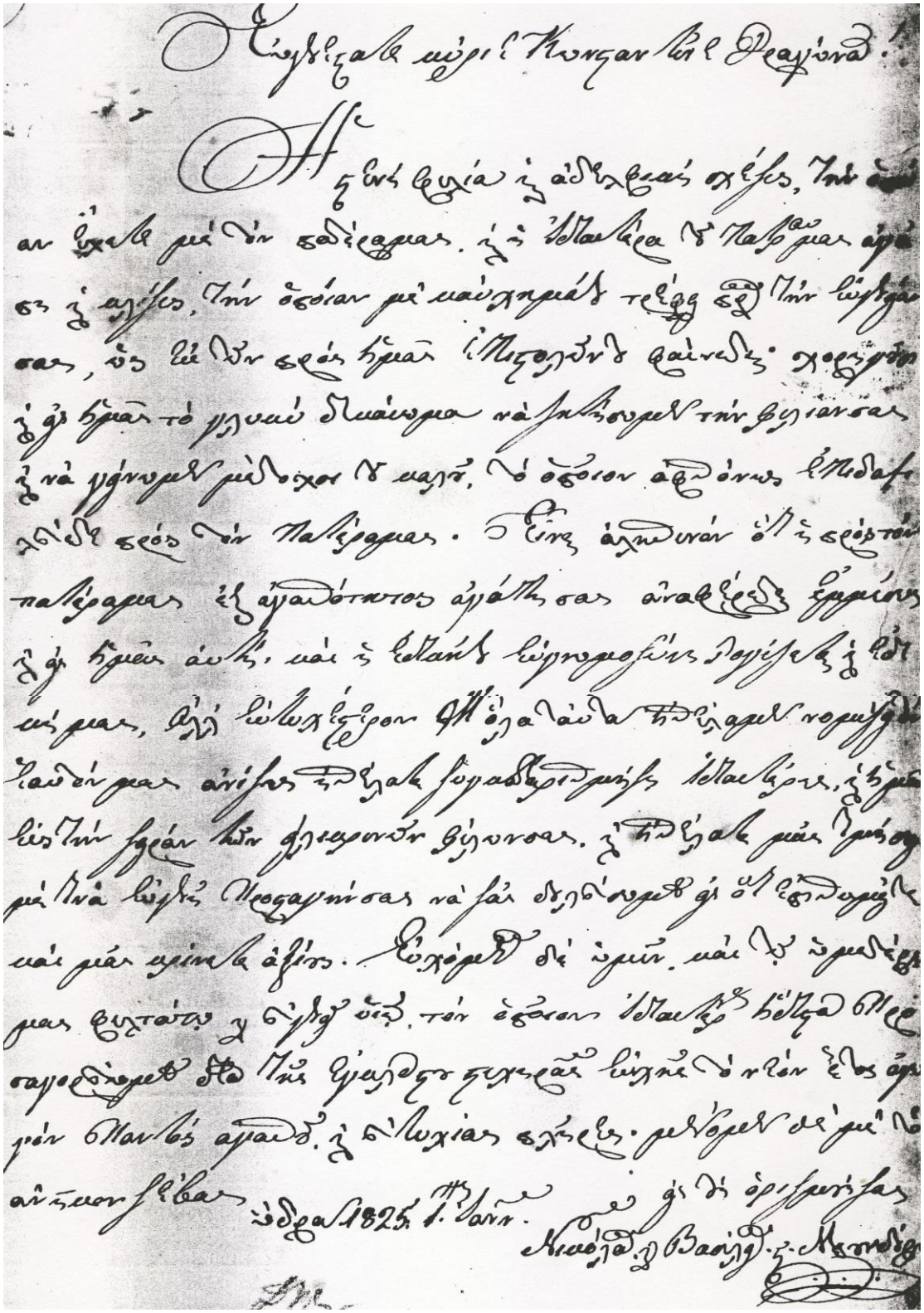
Από την άλλη, κινητήριος μοχλός και ερμηνευτικό κλειδί της δράσης του Ρώμα και των συνεργατών του αποτελεί η μασονική εμπειρία τους. Είναι αυτοί που θέτουν την τεκτονική διάσταση ως πλαίσιο και μεθοδολογία για τις ενέργειές τους. Η παράμετρος αυτή προωθεί ένα βήμα εμπρός την ερμηνεία πολλών επαναστατικών εξελίξεων, αλλά συνιστά μια διάσταση που ακόμα δεν φαίνεται να έχει μελετηθεί επαρκώς από τους ιστορικούς. Η παρούσα εργασία προσπάθησε να τονίσει αυτήν την πλευρά των γεγονότων και να εστιάσει σε αυτό το ερμηνευτικό κλειδί. Πολλά, βεβαίως, υπάρχουν ακόμα να διατυπωθούν, καθώς το Αρχείο Ρώμα παραμένει σε ένα μεγάλο μέρος του ανέκδοτο και άρα ανενεργό για τη σύγχρονη ιστοριογραφία. Η μελέτη αυτή θα είχε επιτύχει, ίσως, έναν από τους μεγαλύτερους στόχους της, αν – μετά την έκδοση των εγγράφων του Αρχείου Ρώμα για το 1825 - μπορούσε να κινητοποιήσει το ενδιαφέρον και άλλων ερευνητών για την ολοκλήρωση της δημοσίευσης του Αρχείου Διονυσίου Ρώμα.

Μεταγραφή ανέκδοτων εγγράφων

Τα 43 ανέκδοτα έγγραφα του 1825 αποτελούν επιστολές που είτε δέχθηκε η Επιτροπή (κυρίως όσες απευθύνονται στο Δραγώνα) ή προσωπικά ο Δ. Ρώμας είτε αφορούν επιστολές τρίτων που κοινοποιήθηκαν και σε αυτούς προς ενημέρωσή τους. (Βερνάρδος προς Γεωργίου, Μαυροκορδάτος προς Σκούφο, Ρωμαίη προς Ροζαρώλ). Ένα μεγάλο μέρος αποτελεί η αλληλογραφία της Επιτροπής με Επτανήσιους αγωνιστές, οι οποίοι συνιστούν έναν ευδιάκριτο κύκλο επαφών: Έξι ανέκδοτες επιστολές ανήκουν στο Χριστόφορο Ζαχαριάδη, ο οποίος – μέσω αλλεπάλληλων επιστολών αλλά και ταξιδιών από και προς το νησί - αποτελούσε το σημαντικότερο σύνδεσμο της Επιτροπής με την Πελοπόννησο. Στον κύκλο του Ζαχαριάδη ανήκει ο συμπολεμιστής του στις Ηγεμονίες Ιωάννης Πέτας, ο οποίος συχνά αλληλογραφεί με την Επιτροπή Ζακύνθου. Άνθρωπος του Πέτα φαίνεται να είναι ο Δημήτριος Παύλου, δύο επιστολές του οποίου συμπεριλαμβάνονται στο ανέκδοτο αυτό αρχείο. Τέλος, στον κύκλο αυτό των Επτανησίων αγωνιστών μπορεί να προστεθεί και το όνομα του Κ. Μεταξά.

Στενές είναι οι σχέσεις της Επιτροπής με την Ηλεία, τόσο με τους προεστούς της Σισίνηδες (τέσσερις ανέκδοτες επιστολές στο έτος 1825) και τον έπαρχό της Καραϊωάννη όσο και με απλούς Ηλείους αγωνιστές (Γεώργης, Μήντζου). Σίγουρα, η γεωγραφική γειτνίαση υποβοηθούσε αυτή τη στενότερη σχέση. Ονόματα στρατηγών δεν απουσιάζουν καθόλου από αυτά τα ανέκδοτα έγγραφα (Κολοκοτρώνης, Νικηταράς, Πλαπούτας, Λεβίδης) ούτε, βέβαια, προεστών (Πονηρόπουλος) και κληρικών (Ωλένης Κύριλλος, Μετρών Μελέτιος, Π.Π. Γερμανός). Στην συντριπτική, πάντως, πλειοψηφία, οι επιστολές αυτές, όπως και ολόκληρου του Αρχείου Ρώμα, εστιάζονται στην επαφή με την Πελοπόννησο και τα νησιά, καθώς ελάχιστες αφορούν αλληλογραφία με Ρουμελιώτες ή Ηπειρώτες οπλαρχηγούς και πολιτικούς άνδρες. Υπάρχουν, επίσης, και ορισμένα αδημοσίευτα γράμματα, τα οποία φωτίζουν πλευρές της ιδιωτικής ζωής του Δ. Ρώμα (Μπαχώμης, Rasin), αλλά και το γεωγραφικό εύρος των επαφών του (Γ. Μαυρομιχάλης από Αγκώνα και Νεόκαστρο, επιστολή αγνώστου από Σμύρνη, γράμμα προς Ορλάνδο στο Λονδίνο). Εσωτερική, τέλος, αλληλογραφία εντός Ζακύνθου αποτελούν οι επιστολές που διαβιβάζονται στο Ρώμα από το λοιμοκαθαρτήριο ή από τον οίκο των Στεφάνου. Όλα, πάντως, έχουν τη μικρή ή μεγάλη σημασία τους για τη συμπλήρωση της εικόνας μιας εποχής και της δράσης ορισμένων βασικών διαμορφωτών των εξελίξεών της.

Τα έγγραφα, που παρατίθενται στη συνέχεια, μεταγράφονται λεπτομερώς, με απόλυτο σεβασμό στην εικόνα, την ορθογραφία και τη στίξη τους. Διορθώθηκαν, όπου ήταν δυνατόν, τα σφάλματα της μεταγραφής Αλ. Βούλτζου, συμπληρώθηκαν τα κενά και ερμηνεύτηκαν δυσχερή σημεία. Η αρίθμηση ακολουθεί τους λατινικούς αριθμούς, στα έγγραφα που επεξεργάστηκε ο Αλ. Βούλτζος, και την ελληνική, στις δέκα επιστολές, που βρίσκονται εκτός αρίθμησης και μεταγραφής του. Θα ήταν μεγάλη χαρά για μένα, αν ο προσεκτικός μελετητής τους μπορούσε να προσφέρει τη δική του συμβολή στην περαιτέρω εξομάλυνση πιθανών σφαλμάτων, για τα οποία, οπωσδήποτε, φέρω την αποκλειστική ευθύνη.

Φάκελ.3.1 - Ι.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΜΠΟΥΝΔΟΥΡΗΣ ΠΡΟΣ **ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟ ΔΡΑΓΩΝΑ**

Ζάκυνθον Εὐγενέστατε Κύριε Κωνσταντίνε Δραγώνα

Ἡ στενή φιλία καί ἀδελφικαίς σχέσεις, τήν ὀποίαν ἔχετε μέ τόν πατέρα μας καί ἡ ἰδιαιτέρα τοῦ πατρός μας ἀγάπη καί κλίσις, τήν ὀποίαν μέ καύχημά του τρέφει πρός τήν εὐγενείαν σας, ὡς ἐκ τῶν πρός ἡμᾶς ἐπιστολῶν του φαίνεται, χορηγοῦσι καί είς ἡμᾶς τό γλυκύ δικαίωμα νά ζητήσωμεν τήν φιλίαν σας καί νά γείνωμεν μέτοχοι τοῦ καλοῦ τό ὀποίον αφθόνως ἐπιδαψιλεύσατε πρός τόν πατέρα μας. Εἶναι αληθινόν ὅτι ἡ πρός τόν πατέρα μας ἐξ ἀγαθότητος ἀγάπη σας ἀναφέρεται ἐμμέσως καί είς ἡμᾶς αὐτούς καί ἡ ἐκ τούτου εὐγνωμοσύνη λογίζεται καί ἰδική μας, ἀλλ' εὐτυχέστερον ἀπ' ὅλα ταύτα ἠθέλαμεν νομίσει τόν ἐαυτόν μας ἀνίσως ἠθέλατε συγκαταριθμήσει ἰδιαιτέρως καί ἡμᾶς είς τήν σειράν τῶν ειλικρινῶν φίλων σας. καί ἠθέλατε μᾶς τιμήσει μέ τινά εὐγενή προσταγήν σας νά σᾶς δουλεύσωμεν είς ὅτι ἐπιθυμείτε καί μᾶς κρίνετε ἀξίους. Εὐχόμεθα δέ ὐμῖν καί τῷ ὐμετέρῳ μας φιλτάτῳ καί εὐγενεῖ ὐιῷ, τόν ὀποίον ἰδιαιτέρως ἥδιστα προσαγορεύομεν διά τῆς ἐγκλείστου στιχηρᾶς εὐχῆς, τό νέον ἔτος ἀγωγόν παντός ἀγαθοῦ. καί εὐτυχίας πλῆρες. μένομεν δέ μέ τό ἀνῆκον σέβας εἰς τούς ὀρισμούς σας

Ὕδρα 1825. 1ης. Ιανν.

Νικόλαος καί Βασίλειος Μπουνδούρης

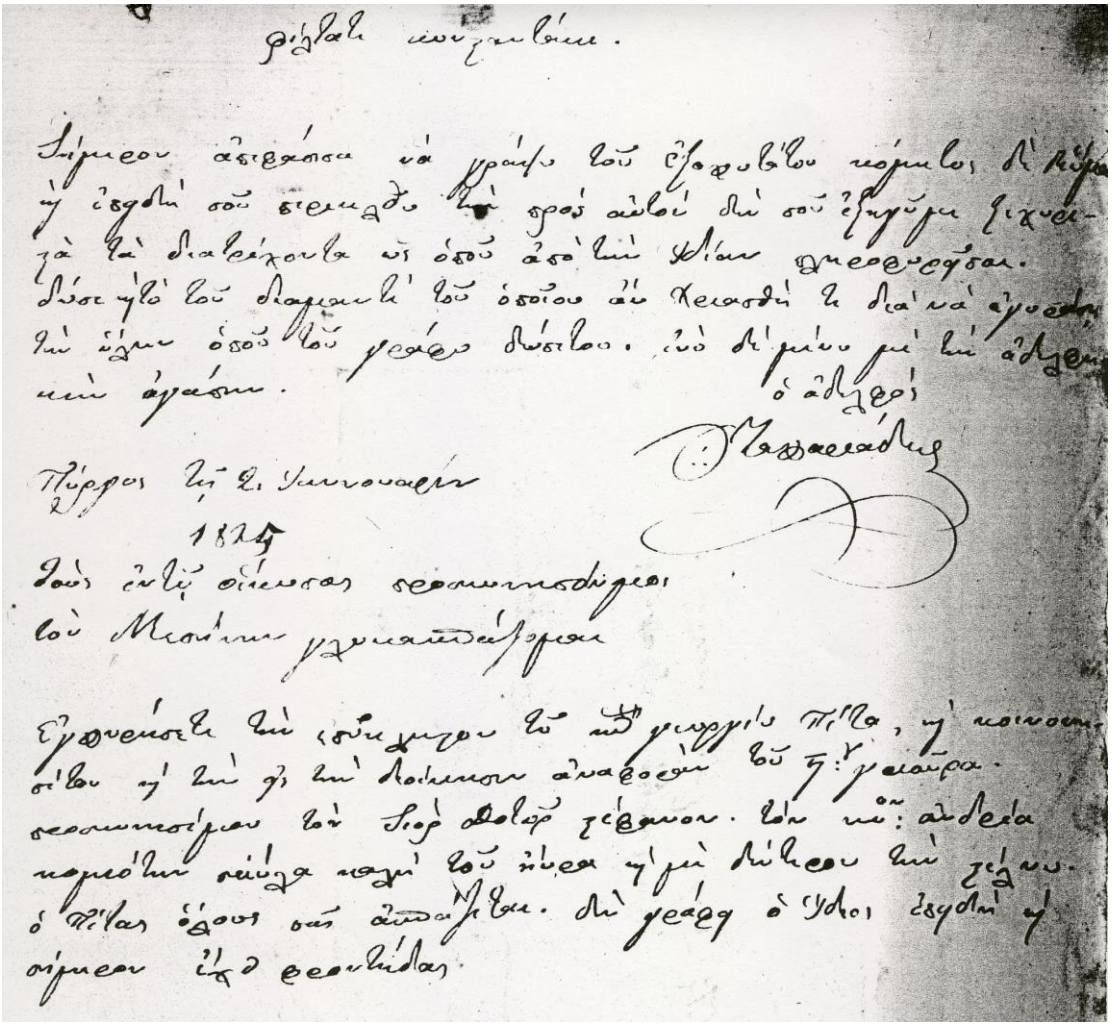
Τῷ Εὐγενεστάτῳ Ἱππέα
Πριώρω τοῦ ἐν Ζακύνθῳ λαζαρέτου
τῷ κυρίῳ Κωνσταντίνῳ Δραγώνᾳ

είς Ζάκυνθον

Νέε Δραγώνα χαίρε. Ζήθι δ'έπί πολύ
κ'έπιμελοῦ νά φθάσης ὅπου σέ προσκαλεῖ
Ἀναθροφή καί φύσις Δώρα τά πατρικά,
βαθμοῦ τε κ'Εὐγενείας χαρακτηριστικά
Λοιπόν ἀπό καρδίας σοῦ εὔχωμαι κι' ἐγώ
πλῆρες τό νέον ἔτος καθῶς ἐπιθυμῶ
Ὑγείας εὐτυχίας καί πᾶν ὅτι καλόν
ἁρμόζει είς σέ τόν Παίδα τόν πάνυ ἀγαθόν

Ὕδρα 1825 1 Ἰανουαρίου
ὸ φίλος σας

Νικόλαος Στ. Μπουνδούρης

Φάκελ.3.1 - ΙΙ.

ΧΡ. ΖΑΧΑΡΙΑΔΗΣ ΠΡΟΣ **ΚΩΝ/ΝΟ ΔΡΑΓΩΝΑ**

φίλτατε κωνσταντάκι.

Σήμερον άπεφάσισα νά γράψω τοῦ έξοχοτάτου κόμητος δέ Ρῶμα καί έπειδή σοῦ περικλεῖω τήν πρός αυτόν δέν σοῦ έξηγῶμαι ξεχωριστά τά διατρέχοντα ὡς ὀποῦ άπό τήν ἰδίαν πληροφορεῖσαι.
δώσε καί τό τοῦ διαμαντί τοῦ ὀποῖου ἄν χριασθή τι διά νά άγοράση τήν ὕλην ὀποῦ τοῦ γράφω δώσε του. έγώ δέ μένω μέ τήν άδελφικήν άγάπην. ὀ άδελφός

Χ. Ζαχαριάδης

Πύργος τῆ 2. Ἰανουαρίου
1825
τούς έν τῷ οἴκω σας προσκυνησόν μοι
τόν Μεσήνην γλυκασπάζομαι

Έγνωρήσε του τήν έσώκληστον τοῦ κυρίου γεωργίου Πέτα, καί κοινονησέ του καί τήν είς τήν διοίκησιν άναφοράν τοῦ στρατηγοῦ γκοῦρα. προσκυνησέ μου τόν Σιόρ Δοτῶρ Στέφανον. τόν κύριον άνδρέα κομιότην σκύλα καλή τοῦ ηὕρα καί μέ δεύτερον τήν στέλνω. ὀ Πέτας ὅλους σᾶς άσπάζεται. δέν γράφει ὀ ἴδιος έπειδή καί σήμερον ἔχει φροντίδας.

Τῷ Εὐγενεστάτῳ κυρίῳ
Κωνσταντίνῳ Δραγώνᾳ

Ζάκυνθον

Ἐχολάδι μήλα!

Ἀμα φθάσας εἰς τὴν πόλιν ἀγοράζω μὲ τὸν ἀδελφόν μου διὰ τὴν φορὰν τὴν ἐχολάδαν ἀνοιν του, ἡ ἐνοικιάζω ὅτι ἀξία δὲν εἶναι πρὸ μικρὰ δίγμα μιᾶς χαρτὶ δραχμῆς, ἡ ὁποία ἡ ἐπὶ ἐποχῆς ἡ. καθόλου δὲν ἠξιώθη ἀκόμα φιλανθρώπου ἡ τὸ φορὰν τὴν ἐχολάδαν σελίδου γράμμα, τὸ ὁποῖον δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι ἐγράφαν. μόνο σκέλου νὰ σᾶς ἐνημέρω εἶναι ὑμνογραφοῦντα ἡ εἶναι, λείπει· ὁ εἷς τοῦ διὰ τὸ ὑπουργικὸν ὅλοι μόνος του πρόσωπον νὰ. τὸ ἀποφασίζω. Ἀλλὰ τοῦ ἔγινε ἡ παράκλησις νὰ τὸν ἐνημερώσω σὰ ἐκ μὲ τοὺς ὑπουργούς, αὐτὸ εἶναι δὲν τὴν ἐχολάδαν.

Τὰ σημειωτὰ διαλείπουν ἀπὸ σοβαρὰ ἐπόμενα μοῦ χαρακτηρίσουν φρονήματα, ὅτι ὄχι μόνον σᾶς τὸν δίνω μὲ ἔγνοιαν ἀμόρφα ἀλλὰ ὅλη καὶ μικρὰ διαστήματα ἤρχισα ἡ τὰ γράμματα. καλὰ τοῦτο δὲν ἀποφασίζω ἀπὸ τὴν ἐσύγχυσιν ἀναφορᾶν τοῦ γραμμοῦ μοῦσα. Τὸ συνάφειαν ἡ αἰσθάνομαι δὲν ἔχω διανόησιν φορὰν τὴν ἐχολάδαν. ἔχω μὲ παράκλησιν τοῦ ἐνδιαίτου γραμμοῦ, ὁδηγίαν ὅμως ἐπιφανοῦν ὑπουργὸν ὅτις φανταζόμαι νὰ ζητῶ τὰ δημόσια τὸν δόξης του ἡ τὴν παλαιοτέρων τῶν σχολαστικῶν. ὁποῖα ἀσυλλόγιστα δὲ φάνην τοῦτα τὰ ἐσημείωτα ἔχω ἀδίκου ἡ ἐπὶ. ὅμως ὅμως τὸν πρόσωπον νῦν ἔχω παλαιβιασμένος, ἀπὸ τὰς ἀρεσκείας ἡ δυναμίας τὸν ὑπουργικὸν γραμμάτων ἡ ὁποῖ τοῦτο. οἱ δημογεροντίοι καλέσαν ἡ τὰ μέρη τοῦ μηνὸς ἡ νεοκοῦ συνεχώρησ. ἀλλὰ καλὰ τὸ ἔκαν ἀνοιχτοῦν, δὲν τὰ ἐδιάσω παλαιόθεα. ἐκκλησιάζοντας ἐν Ἀλλὰ νὰ μὴ δίνουν ἡ νὰ ὑπογράφουν ὁδηγίας, ὁποῖα μένει ἡ ἐκκλησιάς. μόνο μὲ ὅλα τὰ σέβας,

Πύργος τὴ 2: Ἰανουαρίου 1825

Θεόδωρος τοῦ Διαλεγόπουλος

Ἰωαννικάδης

Φάκελ.3.1 - ΙΙΙ.

ΧΡ. ΖΑΧΑΡΙΑΔΗΣ ΠΡΟΣ **ΔΙΟΝΥΣΙΟ ΡΩΜΑ**

Ἐξοχότατε κόμητα!

Ἅμα φθάσας ἐδῶ ὠμήλησα μέ τόν ἀδελφόν Πέτα διά τήν πρός τήν ἐξοχότητα σου σιωπήν του καί ἐβεβαιῶθην ὅτι ἄλη αἰτία δεν ἦτον ἠμή μικρή διλεία μήπως φανή τολμηρός, ἠ ὀποῖα εἰς ἔτι ἐπικρατεῖ καθότι δέν ἠξιῶθη ἀκόμα ἀπαντήσεως είς τό πρός τήν ἐξοχότητα σου πρώτον του γράμμα, τό ὀποῖον δέν ἀμφιβάλω ὅτι ἐλάβαται. κρίνω περιτόν νά σᾶς βεβαιόσω πόσην εὐγνωμοσύνην καί σέβας τρέφη ὀ φίλος τοῦτος διά τό ὑποκείμενόν σας διότι μόνος σας ἠμπορεῖται νά τό πληροφορηθῆται. θέλει τοῦ εἶναι εἷς καύχημα νά τόν ἀπαρηθμῆται πάντοτε μέ τούς εὐνοϊκούς σας, αὐτό ποθῆ ἀπό τήν ἐξοχότητά σου.
Τά σημερινά διατρέχοντα ἀπό πολλά φενόμενα μᾶς χαρακτηρίζουν τρανότατα, ὅτι ὄχι μόνον παῦσις τῶν δεινῶν μας δέν ἔγινε ἀκόμα ἀλλ οὔτε καί μικρά θεραπία ἤρχησε εἴς τα πράγματα. κατά τοῦτο δέ πληροφορεῖσθε ἀπό τήν ἐσόκλησθον ἀναφοράν τοῦ στρατιγοῦ γκοῦρα· τό πνεύμα της καί σκοπός δέν εἶναι δυσνόητος πρός τήν ἐξοχότητά σου· εἶναι μέν κάλαμος τοῦ ρηθέντος στρατηγοῦ, ὀδηγίαι ὅμως ἔκλαμπρου ὑποκειμένου ὅστις φαντάζεται νά στήσῃ τά θεμέλια τῆς δόξης του είς τήν καταστροφήν τῶν πελοποννησίων. ὀποῖα ἀποτελέσματα θά λάβουν τοῦτα τα ἐπηχηρίματα εἶναι ἄδηλον είς ἔτι. ὅλος ὀ λαός τῆς Πελοποννήσου εἶναι καταβεβαρημένος ἀπό τάς ἁρπαγάς καί δυναστίας τῶν ρουμελιωτικῶν στρατευμάτων καί ὀ θεός βοηθός. οἰ δηλιγιαννέοι κατέφυγον είς τά μέρη τοῦ μηστρός και κροτούν συνελεύσεις. αὐτά κατά τό παρόν ακολούθως θέλω σᾶς ἠδιάσω καθαρότερα. παρακαλώντας σας ἐν ταὐτό νά μέ δώσετε καί ἠ εὐγενεία σας ὀδηγείας, ὀποῖας κρήνετε πατριωτικάς. μένω μέ ὅλον τό σέβας,

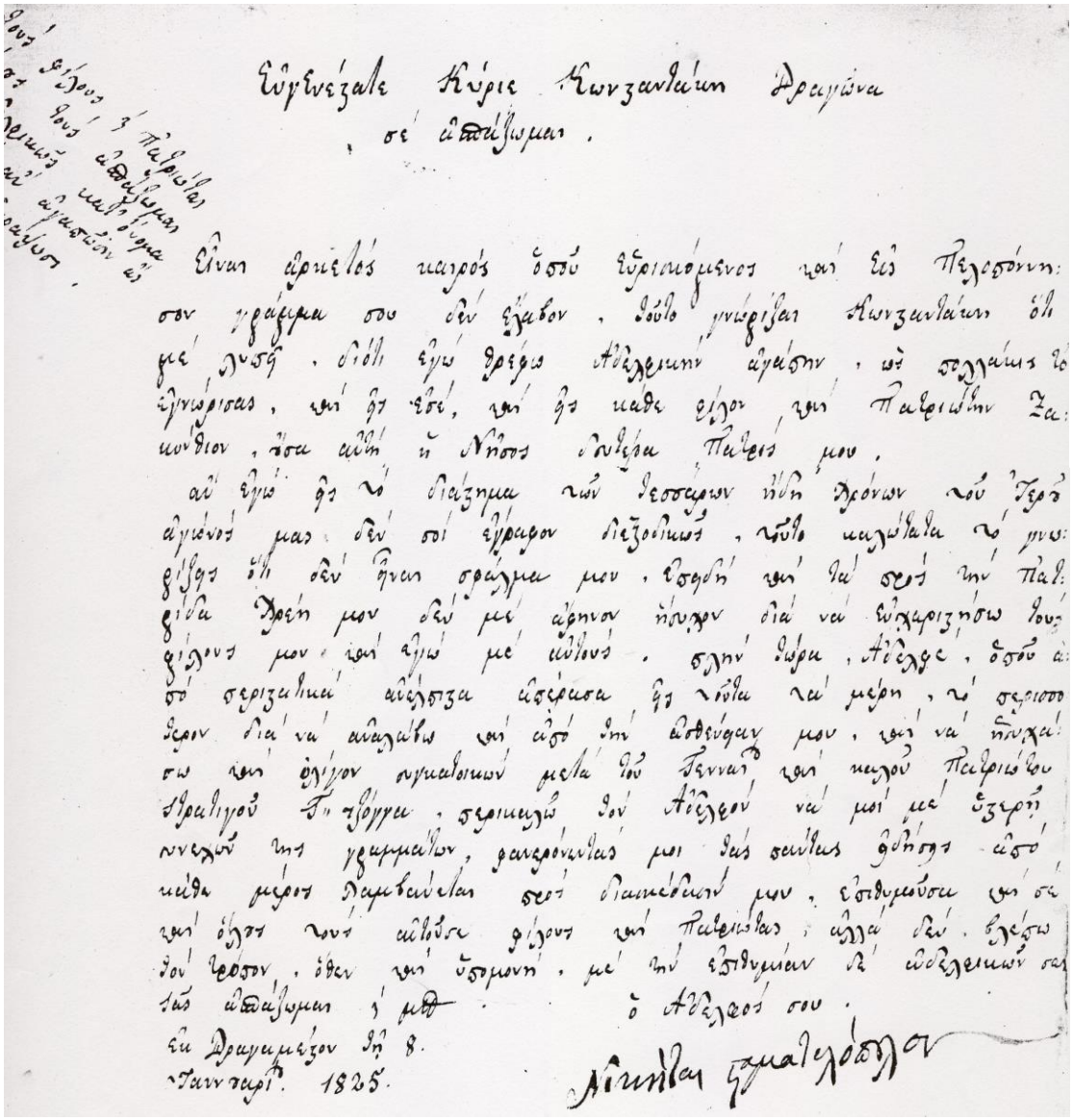
πρόθυμος τῶν διαταγῶν σας

Πύργος τῆ 2: Ἰανουαρίου
1825

Χ. Ζαχαριάδης

Πρός τόν ἐξοχότατο κόμητα κυρ
Διονύσιον Δε Ῥῶμα

Ζάκυνθον

Εὐγενέστατε Κύριε Κωνσταντῖνε Δραγούνα
σὲ ἀσπάζομαι.

Εἶναι ἀρκετὸς καιρὸς ὅσου εὐρισκόμενος καὶ εἰς Πετρούπολιν
σὸν γράμμα σου δὲν ἔλαβον, διόλου γνωρίζει Κωνσταντῖνε ὅλη
μὲ λύπη, διότι ἐγὼ θρέφω ἀδελφικὴν ἀγάπην, καὶ σαρκικὴν δι
ἐγνώρισας, καὶ ἂν ἐσύ, καὶ ἂν κανεὶς ἄλλος, καὶ Παλφιτῶν Ζα
κυνθίου, ὅσα αὐτὴ ἡ Νῆσος ἐνθρέψει Παιδεῖς μου.

αὐτὸ ἐγὼ ἂν τὸ διάζημα τῶν δεσσερῶν ἡδὴ χρόνων τοῦ Ἕρως
ἀγαπάσ μας, δὲν σοὶ ἔγραφον διεξοδικῶς, τοῦτο καμώλαν τὸ μυ
στήρι ὅλη δὲν ἦταν σφάλμα μου, ἐσυρὴ καὶ ἀπὸ σὲν τὴν Παλ
φίδα Χρεὴ μου δὲν μὲ ἄφηνον ἡσυχον διὰ νὰ ἐνχαριστήσω θου
μένους μου, καὶ ἐγὼ μὲ αὐτοὺς, σὴν ὥρα, Ἀδελφε, ὅσου ἀ
σὲ σεριζελιὰ αὐξήσεσα ἐξεφύσα ἐξ ἀπάθα καὶ μέρη, τὸ σεριοσο
ἤρον διὰ νὰ ἀναγάψω καὶ ἀπὸ τὴν ἀδθένειαν μου, καὶ νὰ πυχαί
σω καὶ ἐγίνον συμπαθητικὸ μεσὰ τοῦ ἔθνους καὶ πικροῦ Παλφιτῶν
σρωμένου Ἔθνους, σχοινεύω τὸν Ἀδελφόν νὰ μοὶ μὲ ἐξερή
νησῶ τὰς γραμμάτων, φανερώνεται μοὶ ἀπὸ σεσθὲς θάπτος ἀπὸ
κεῖθα μέρος Δημοκρατίας σεσὲ διαπόδωσιν μου, ἐσυθημούσα καὶ σὲ
καὶ ὅλα τοὺς αὐτοὺς φίλους καὶ Παλφιτῶν, ἀλλὰ δὲν, ἐγὼ
τοῦ ἔφθασα, ὅθεν καὶ ὕστερον, μὲ τὴν εὐθημίαν τῶν ἀδελφικῶν σα
τὰς ἀσπάζομαι ὁ μὲθ.

ὁ Ἀδελφός σου.

ἐν Δραγαμέζον τῇ 8.
Γενναρι. 1825.

Νικόλαος Γκαλανόπουλος

Φάκελ.3.1 - IV.

ΝΙΚΗΤΑΣ ΣΤΑΜΑΤΕΛΟΠΟΥΛΟΣ (ΝΙΚΗΤΑΡΑΣ) ΠΡΟΣ **ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟ ΔΡΑΓΩΝΑ**

Εὐγενέστατε Κύριε Κωνσταντάκη Δραγώνα
σέ ασπάζωμαι.

Εἶναι ἀρκετός καιρός ὀποῦ εὐρισκόμενος καί είς Πελοπόννησον γράμμα σου δέν ἔλαβον, τοῦτο γνωρίζεις Κωνσταντάκη ὅτι μέ λυπεῖ, διότι ἐγώ τρέφω Ἀδελφικήν ἀγάπην, ὡς πολλάκις τό ἐγνώρισας, καί είς ἐσέ, καί είς κάθε φίλον καί πατριώτην Ζακύνθιον, οὔσα αὕτη ἡ Νῆσος δευτέρα πατρίς μου.

ἄν ἐγώ είς τό διάστημα τῶν τεσσάρων ἤδη χρόνων τοῦ Ἱεροῦ ἀγώνος μας δέν σοί ἔγραφον διεξοδικῶς, τοῦτο καλώτατα τό γνωρίζεις ὅτι δέν εἶναι σφάλμα μου, ἐπειδή καί τά πρός τήν πατρίδα χρέη μου δέν μέ ἄφηνον ἥσυχον διά νά εὐχαριστήσω τούς φίλους μου καί ἐγώ μέ αὐτούς. πλήν τώρα, Ἀδελφέ, ὀποῦ ἀπό περιστατικά ἀνέλπιστα ἀπέρασα είς τοῦτα τά μέρη, τό περισσότερον διά νά ἀναλάβω καί ἀπό τήν ἀσθένειαν μου, καί νά ἡσυχάσω καί ὀλίγον συγκατοικών μετά τοῦ Γενναίου καί καλοῦ πατριώτου Στρατιγοῦ Γ.τζόγγα, περικαλῶ τόν Ἀδελφό νά μοί μέ ὑστερῆ συνεχῶν της γραμμάτων, φανερόνωντάς μου τάς πάντας είδήσεις ἀπό κάθε μέρους λαμβάνεται πρός διασκέδασίν μου, επιθυμοῦσα καί σέ καί ὅλους τούς αὐτοῦσε φίλους καί πατριώτας, ἀλλά δέν βλέπω τόν τρόπον, ὅθεν καί ὑπομονή, μέ τήν ἐπιθυμίαν δέ ἀδελφικῶν σας
Σας ἀσπάζωμαι καί μένω. ὀ Ἀδελφός σου
ἐκ Δραγαμέστου τῆ 8.
Ἰαννουαρίου. 1825 Νικήτας Σταματελόπουλος

Τούς φίλους καί πατριώτας
ὅλους τούς ἀσπάζωμαι
ἀδελφικῶς κατ' ὄνομα
καί ἄν ἀγαπῶσιν ἄς
μοι γράψωσι.

Πρός τον Εὐγενέστατον Κύριον Κων:
σταντάκην Δραγώναν.-

Είς Ζάκυνθον.-

Ἐξοχώτατε κύριε!

Τὸ προϊὸν ἡμερῶν ταχθὲν πρὸς τὴν ἐξοχωτάτης γραφὴν ἔσπευσα νὰ ἐξάβαλε. ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἔδιδα ὁποσοῦν μισθὸν τῶν ἐδῶ διαφερόντων. ἐφοβήθην ὅμως μὴ ἐγράφετο κατὰ τὸ καιρὸν δὲν δυνηθοῦν καρὰ νεοτικὰ μόνον φαινόμενα, τὰ ὁποῖα μόνον ἐξ αὐτῶν τὰ ἀποδέχονται.

Εἰς τὴν γνωστὴν ἀναφορὰν τοῦ γραικικοῦ μισθοῦ πρὸς τὴν Ἐξοχότητα, τοῦ ἀδυνάτου νὰ ἐφυσικάσῃ μὴ ὅλη τὰ αὐτὰ φρονῶ, μὴ ἐξ ἐκείνων αὐτῶν ἐναφορέθαι.

Ὁ διδάσκαλος μαθηματικὸς τρὸ ἡμερῶν ἦλθε ἐξ Ναύπλιον, ἐσήμανε μὲ μεγάλας ὑποσχέσεις ἰδικάλου τὰ γραμματα δὲν ἐφανερώθηκαν. φαντάζομαι ὅμως ὅτι ἐδυνήθη ἐνταφιῆναι ἀπέναντι ἐσπερῶν, διὰ νὰ μείνῃ τρόπον αὐτοῦ, μὴ ἀποφύγῃ τοὺς συμφόρους. ἐσκέφθην ὅτι ὁ σκοπὸς τῶν θεσπίσεων ἦταν, νὰ σεβώσῃ ὅλους αὐτούς, καθὼς τὴν αὐτοκρατορία τῶν νόμων.

Ἐφοβήθην καὶ τὸ καιρὸν δὲν μὲ συγχωρεῖ ὁ καιρὸς νὰ σᾶς στείλω διβλιοθήκα, μόνο ἀναφορὰν τὸν ἀδελφὸν Πέλλα ἀπὸ ταξιδεύσα, μὴ ὅλη δὲν σᾶς πλάσω ἀσθενεῖ. μὴ σκέφθηκα νὰ ἔχῃ μὴ ὁ Ἄγιος Πέλλας τρὸς αὐτὰ μοσπόνας, ἀλλ᾽ ἡ αὐτοῦ θεσίπνος τοῦ τὸ συγχωρήσῃ. Ἀδοῦ τὰ σεμνὰ μὴ γράφω τὸν Ἀλέξανδρον μὲ δικαίου πεπόμου

Ἐν Πύργῳ τὴ 16. Ἰανουαρ τὰ ἡμέρας ἐξοχότητος σεβασμιότατος
1825

Κανακάδης

Φάκελ.3.1 - VIII.

ΧΡ. ΖΑΧΑΡΙΑΔΗΣ ΠΡΟΣ **ΔΙΟΝΥΣΙΟ ΡΩΜΑ**

Ἐξοχότατε κόμητα!

Τό πρότινων ἡμερῶν σταλθέν πρός τήν ἐξοχοτητά της γράμμα μου ἐλπίζω νά ἐλάβατε. είς αὐτό τῆς ἔδηδα ὀπωσούν μικράν νήξιν τῶν ἐδῶσε διατρεχόντων. ἐπειδή ὅμως καί τά πράγματα κατά τό παρόν δέν δηκνύουν παρά σκοτινά μόνον φαινόμενα, τῆς λέγω μόνον ἐξ αὐτῶν τά ἀκόλουθα.

Είς τήν γνωστήν σου ἀναφοράν τοῦ στρατιγοῦ γκοῦρα πρός τήν Σ. Διοίκησιν, τοῦ ἀπεκρήθη νά ἐφυσηχάσῃ καί ὅτι τά αὐτά φρονεῖ καί είς ἐκτέλεσιν αὐτῶν ἐνασχολεῖται.

Ὁ θεόδωρος κολοκοτρόνης πρό ἡμερῶν εἶναι είς Ναύπλιον, ἐπήγε μέ μεγάλας ὑποσχέσεις ὅτι ὅλα του τά σφάλματα θέλει συγχωρηθούν. μανθάνωμεν ὅμως ὅτι ἐδιωρήσθη ἐνεαμελῆς ἀνέκλητος ἐπιτροπή, διά νά κρήνῃ πρότον αὐτόν, καί ἀκολοῦθως τούς συντρόφους του. πολλοί θέλουν ὅτι ὁ σκοπός τῆς Διοικήσεως εἶναι, νά πεδεύσῃ αὐτούς, καθ'ὅλην τήν αὐστηρότητα τῶν νόμων.

Ἐπειδή κατά τό παρόν δέν μέ συγχωρεῖ ὁ καιρός νά σᾶς ἐκτανθῶ διεξοδικότερα, μένω ἀκαρτερῶντας τόν ἀδελφόν Πέτα ἀπό παλοῦμπα, καί τότε θέλω σᾶς ἠδεάσω λεπτομερῶς. καί πιθανόν νά ἔλθη καί ὁ ἴδιος Πέτας πρός ἀντάμοσίν σας, ἄν ἡ αὐτοῦ Διοίκησις τοῦ τό συγχωρήσῃ. Ἰδοῦ τῆς περικλεῖω καί γράμμα τοῦ ἰδίου ἐγώ δέ μένω κυρητόμενος

τῆς ἡμετέρας ἐξοχότητος προθυμότατος

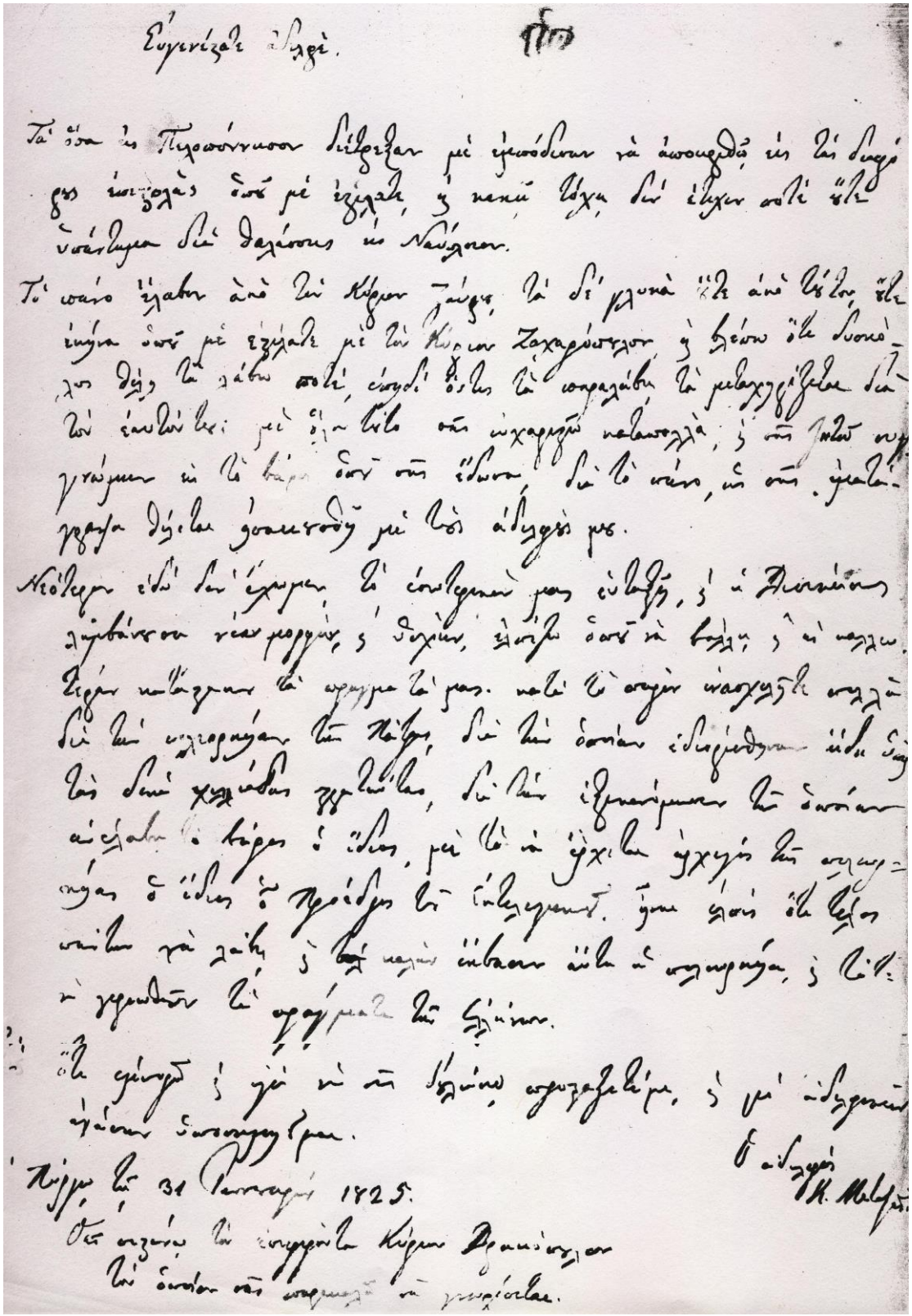
ἐν Πύργω τῆ 16: Ἰανουαρ

1825

Χ. Ζαχαριάδης

Πρός τόν ἐξοχότατο κόμητα
κύριον Διονύσιον Δε Ῥῶμα

Ζάκυνθος

Φάκελ.3.1 - ΙΧ.

ΚΩΝ/ΝΟΣ ΜΕΤΑΞΑΣ ΠΡΟΣ **ΔΙΟΝΥΣΙΟ ΡΩΜΑ**

Εὐγενέστατε ἀδελφέ.

Τά ὅσα εἰς Πελοπόννησον διέτρεξαν μέ ἐμπόδισαν νά ἀποκριθῶ εἰς τάς διαφόρους ἐπιστολάς ὀποῦ μέ ἐστίλατε καί κακῆ τύχη δέν ἔτυχεν οὔτε ὑπάντημα διά θαλάσσης εἰς Ναύπλιον.
Τό πάνο ἔλαβον ἀπό τόν Κύριον Σταύρου, τά δέ γλυκά οὔτε ἀπό τούτον, οὔτε ἐκείνα ὀποῦ μέ ἐστίλατε μέ τόν Κύριον Ζαχαρόπουλον καί βλέπω ὅτι δυσκόλως θέλει τά λάβω ποτέ, ἐπειδή ὅστις τά παραλάβη, τά μεταχειρίζεται διά τόν ἑαυτόν του. μέ ὅλον τούτο σᾶς εὐχαριστῶ καταπολλά, καί σᾶς ζητῶ συγγνώμην εἰς τό βάρος ὀποῦ σᾶς ἔδωσα, διά τό πάνο, ὡς σᾶς ἐματάγραψα θέλεται εἰσακουσθῆ μέ τούς ἀδελφούς μου.
Νεότερον ἐδώ δέν ἔχωμεν, τό ἐσωτερικόν μας εὐταξῆ, καί ἡ Διοίκησις λαμβάνουσα νέαν μορφήν, καί ὐσχίην, ἐλπίζω ὀποῦ νά βάλλῃ καί εἰς καλλωτέραν κατάστασιν τά πραγματά μας. κατά τό παρόν ἐνασχολῆτε πολλά διά τήν πολιορκείαν τῆς Πάτρας, διά τήν ὀποίαν ἐδιορίσθησαν ἤδη ὑπέρ τάς δέκα χιλιάδας στρατιώτας, διά τήν ἐξικονόμησιν τῶν ὀποίων ἀνέλαβε τό βάρος ὀ ἴδιος, μέ τό νά ἔρξεται ἀρχηγός τῆς πολιορκείας. εἶναι ἐλπίς ὅτι τέλος πάντων νά λάβη καί καλήν ἔκβασιν αὕτη ἡ πολιορκεία, καί τότε νά γεριωθοῦν τά πράγματα τῶν Ἑλλήνων.
Εἴς ὅτι ἐμπορῶ καί ἐγώ νά σᾶς δουλεύσω, προστααξατέ με, καί μέ ἀδελφικήν ἀγάπην ὑποσημειοῦμαι.

Ὀ ἀδελφός

Πύργῳ τῆ 31 Ἰαννουαρίου 1825. Κ. Μεταξᾶς.

Σᾶς συστύνῳ τόν ἐπιφέροντα Κύριον Δρακόπουλον
τόν ὀποίον σᾶς παρακαλῶ νά γνωρίσεται.

Πρός τόν εὐγενέστατον Κύριον
Κύριον Κώμητα Διονύσιον ῥόμα

εἰς Ζάκυνθον

Φάκελ.3.1 - XI.

NICOLO RASIN ΠΡΟΣ **Δ. ΡΩΜΑ**

Mio Caro Conte de Roma

Cefalonia 12 Febbrajo 1825

Vi sorprenderete al certo di vedere mia lettera dopo sì lunghi miei silenzj. Ma se bene bene rifletterete al vostro filosofico ma divino sistema e la vostra maraviglia cesserà, ed io mi troverò fuori della vostra accusa e dai vostri lamenti, mentre io non ho colpa, essendo il tutto avvenuto per opera di quegli impulsi che tutto modificano, e tutto fanno variare nel così detto ordine delle cose che l'universo compongono. Quando adunque rimonto al vostro grazioso sistema, a lui devo attribuire anche i miei lunghi silenzj. Jo silenziai, perche il cumulo degl'impulsi non prevalse a farmi differentemente necessitare onde darvi le mie nuove. Su questo punto per tanto gl'impulsi mi fecero prendere la penna onde a voi riccordare la fervida ma salda per sempre amicizia. Una lunga distanza ci separava e un lungo tempo ci obbligò a non vederci. Ma questa distanza, e questo tempo non coancellò giammai quel sentimento amichevole così caldo e così sviscerato che ci tenne sempre uniti. Più e più volte avevo di voi contezza dal nostro buono ed affettuoso amico Cittadino da me in ciò richiesto e ciò sempre figlio dei vostri santi impulsi. Vai nella Capitale dell'Adriatica, ed io in quella delle jsole attrovandomi, passavamo le reciproche nostre riccordanze, rissovenenedomi sempre il vostro grandioso

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Αγαπητέ μου κόμη δε Ρώμα
Κεφαλλονιά 12 Φεβρουαρίου 1825

Σίγουρα θα εκπλαγείτε βλέποντας επιστολή μου έπειτα από μακροχρόνια σιωπή μου. Μα αν το συλλογιστείτε καλά σύμφωνα με τη δική σας φιλοσοφία και η έκπληξή σας λάβει τέλος, θα με απαλλάξετε από κατηγορίες και παράπονά σας, καθώς δεν φέρω ενοχή, εφόσον όλα συνέβησαν ως αποτέλεσμα εκείνων των τάσεων που τα πάντα τροποποιούν και τα κάνουν να μεταβάλλονται μέσα στη λεγόμενη τάξη των πραγμάτων που συνθέτουν το σύμπαν. Όταν λοιπόν ανατρέχω στη δική σας γεμάτη γενναιοφροσύνη αντίληψη, σε αυτήν πρέπει να αποδώσω και τη μακροψρόνια σιωπή μου. Έμεινα σιωπηλός διότι η σωρεία των παρορμήσεων δεν υπερίσχυσε ώστε να καταστήσει διαφορετικές τις ανάγκες μου για τις οποίες να χρειαστεί να σας παρέχω νέα μου. Συνεπώς, σε αυτό το σημείο η παρόρμηση με ώθησε να πάρω την πένα για να σας θυμίσω την ένθερμη αλλά παντοτινά δυνατή φιλία μας. Μια μακρά απόσταση μας χώριζε και για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα μας υποχρέωσε να μη βλεπόμαστε. Μα αυτή η απόσταση, και αυτό το χρονικό διάστημα, ουδέποτε έσβησε εκείνο το τόσο θερμό και τόσο εγκάρδιο αίσθημα φιλίας που πάντα μας κράτησε ενωμένους. Πολλές φορές είχα νέα σχετικά με εσάς από τον καλό και στοργικό μας φίλο Τσιταντίνο, κατόπιν δικής μου πρωτοβουλίας να του απευθύνω το ερώτημα, απαραίτητος σε μένα γι' αυτό και για ό,τι πάντα είναι αποτέλεσμα των δικών σας χρηστών παρορμήσεων. Εσείς στην Πρωτεύουσα της Αδριατικής, κι εγώ σε εκείνη των νήσων ευρισκόμενος, ανταλλάσσαμε τις αμοιβαίες αναμνήσεις μας, ενώ κυριαρχούσε μέσα μου διαρκώς η μεγαλειώδης

discorso a un fatto in Corfù andando a passeggiare a Castra e intorno alla cessazione della vita in momenti in cui voi afflitto eravate da grave e penosa malattia. Ma tralasciamo questo e ad altro passiamo.

Nel vostro passaggio ultimamente da Corfù a me increbbe assai non essermi cola trovato onde con piacere rivedervi, e di tutto cuore abbracciarvi. Seppi che passaste al Zante; più volte fissai il partito di scrivervi ma quei dannati impulsi differenziando fra sè, mai mi determinarono a farlo che adesso. Ho Saputo che dopo il vostro distacco dale Jsole, sempre aveste delle grandi sossate di povertà. Non parlo della sassata della vostra suocera che morendo molto vi turbo; parlo di quella del Capnissi, e di quella, (sentite jeri da qualche mio amico) della eredità a voi fissata dal signor Antonio Martinengo di ogni suo avere e fortuna. Voi vedete, per Bacco, che le sassate non vi abbandonano. Avete forse qualche segreto che ve le concilia? E perchè non lo insegnate al vostro fido amico Dr. Rasin: oh quanto siete belle mie care sassate: vorrei sapere perchè prediligete il mio Conte Roma e non venite qualche d'una anche sopra di me? Perchè il Conte Romas è stato ed è figlio prediletto della natura, che consolò le vergini, saziò le maritate e confessò le vedove. Al contrario il Dr. Rasin seguace di Esculapio chi sa quante per imperizia sotterrò, e chi sa quante per impotenza ne afflisse. '*Sed tamen amoto quaeremus seria ludo*' Così parla Horazio.

ομιλία σας πάνω σε ένα συμβάν στην Κέρκυρα, κατά τη διάρκεια ενός περιπάτου στα Κάστρα, και γύρω από το θέμα του τέλους της ζωής σε στιγμές κατά τις οποίες εσείς είσαστε καταβεβλημένος από σοβαρή και επικίνδυνη ασθένεια. Αλλά ας το παραλείψουμε αυτό και ας περάσουμε σε κάτι άλλο.

*Κατά το πέρασμά σας προσφάτως από την Κέρκυρα με ελύπησε πολύ το γεγονός ότι δεν βρισκόμουν εκεί για να σας υποδεχτώ με χαρά και με όλη μου την καρδιά να σας αγκαλιάσω. Έμαθα πως μεταβήκατε στη Ζάκυνθο. Αρκετές φορές πήρα την απόφαση να σας γράψω αλλά εκείνες οι καταραμένες παρορμήσεις, καθώς διαφοροποιούνταν μεταξύ τους η μία μετά την άλλη, ποτέ δεν μου επέτρεψαν να το κάνω νωρίτερα από τώρα. Έμαθα ότι μετά την απομάκρυνσή σας από τις νήσους σάς έμμελαν κατ' εξακολούθηση σημαντικά πλήγματα ατυχίας. Δεν αναφέρομαι στο πλήγμα του θανάτου της πεθεράς σας, που και μόνο που μιλώ τώρα γι' αυτό σας αναστατώνω. Αναφέρομαι σε εκείνο του Καπνίσση και σε εκείνο (για το οποίο έλαβα γνώση εχθές από μερικούς φίλους μου) της κληρονομιάς που σας ορίστηκε από τον κύριο Αντώνιο Μαρτινένγκο κάθε περιουσιακού του στοιχείου. Βλέπετε, μα τω θεώ, ότι τα πλήγματα δεν σας εγκαταλείπουν. Έχετε ίσως κάποιο μυστικό που σας κάνει να τα προκαλείτε; Και γιατί δεν το διδάσκετε στον πιστό σας φίλο Δρ. Ραζίν; Ω! πόσο όμορφα είστε αγαπητά μου πλήγματα! Θα ήθελα να ξέρω γιατί εκδηλώνετε την προτίμησή σας στον αγαπητό μου κόμη δε Ρώμα και δεν έρχεστε καμιά φορά και καταπάνω μου; Διότι ο κόμης δε Ρώμα ήταν και είναι εκλεκτό τέκνο της φύσης, που παρηγόρησε τις παρθένες, χόρτασε την πείνα των νυμφευμένων γυναικών και εξομολόγησε τις χήρες. Αντιθέτως, ο Δρ. Ραζίν, μαθητής του Ασκληπιού, ποιος ξέρει πόσες λόγω απειρίας έθαψε, και ποιος ξέρει πόσες λόγω ανικανότητας βύθισε στη θλίψη; 'Αλλά όμως ας ζητήσουμε να αποδιώξουμε τα σοβαρά με το παιχνίδι'. Τάδε έφη Οράτιος. **

* Σάτιρες I. 1, 27 [Q. Horati Flacci Carmina, Λιψία (Teubner) 1913
(ανατύπωση Παπαδήμας, Αθήνα, 124)]

La nostra corispondenza è per mezzo di questa mia nuovamente riaperta. Rispondetemi vi prego (se pure così vorranno i vostri impulsi). Tutto Marzo s(tile) n(uov)º sarò a Cefalonia. Jn aprile medito passare a Corfù onde trattenermi qualche settimana, e poscia passare a Trieste e Venezia ed indi confinarmi a Livorno per rivedere mio fratello e starmene con lui quialche anno. Eccovi detto il tutto in ciò che mi riguarda.

Voi poi divenuto ormai il Creso delle Jsole Ionie farete mi figuro residenza al Zante sempre però coll'idea di profondere I voistri tesori, e dar fine alle vostre accumulate fortune, ciò ch'io non bramo, ed è per questo ch'io penso a crearvi un Curatore affinche non vadi a male il vostro unico in floridezza patrimonio. Se credete ch'io possa bene custodirlo, e togliervi dai scialacqui, chiamatemi al Zante ch'io tutto faro ben volentieri per voi.

L'Arcidiacono Verviziotti vi salute.

Amatemi in tanto e credetemi tutto
vostro attaccato e sincero amico.

Niccolò Rasin

Al Nobile signor Conte Dionisio de Roma
a Zante

Η αλληλογραφία μας μέσω αυτής της επιστολής μου άνοιξε εκ νέου. Απαντήστε μου, σας παρακαλώ (εάν βέβαια αυτό θα σας υποδείξουν οι διαθέσεις σας). Όλο το Μάρτιο ν(έο) έ(τος) θα βρίσκομαι στην Κεφαλλονιά. Τον Απρίλιο σκέφτομαι να μεταβώ στην Κέρκυρα, όπου θα παραμείνω για μερικές εβδομάδες, και έπειτα να μεταβώ στην Τεργέστη και τη Βενετία και κατόπιν να αποσυρθώ στο Λιβόρνο για να ξαναδώ τον αδελφό μου και να μείνω κοντά του για μερικά χρόνια. Ορίστε, σας τα είπα όλα σε ό,τι με αφορά.

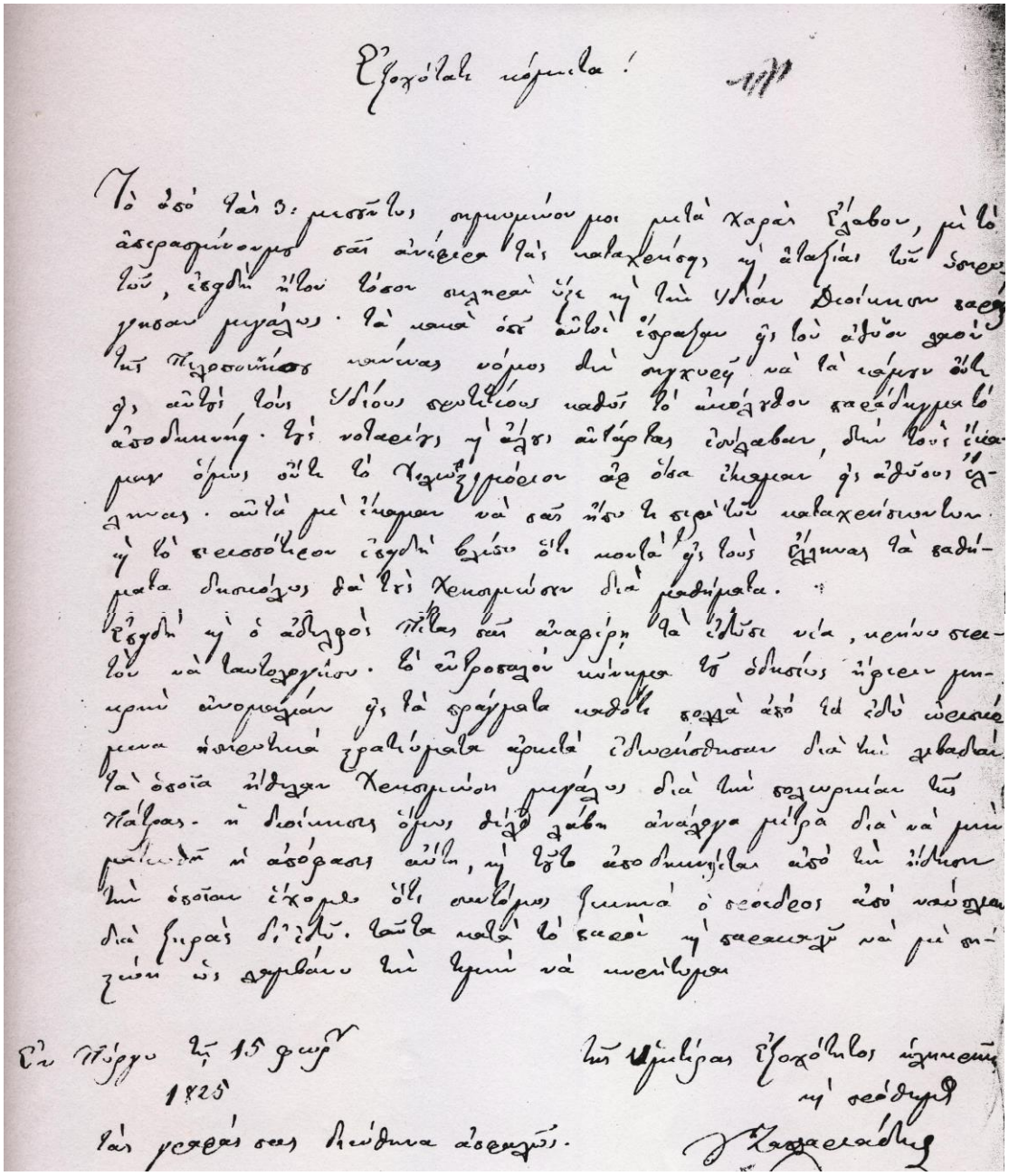
Εσείς έπειτα, έχοντας γίνει ο Κροίσος των Ιονίων Νήσων, θα διαμείνετε φαντάζομαι στη Ζάκυνθο, πάντα όμως υπό τη σκέψη να σκορπίσετε απλόχερα τους θησαυρούς σας και να δώσετε τέλος στα συσσωρευμένα πλούτη σας, πράγμα που εγώ δεν επιθυμώ, και είναι γι' αυτό που σκέπτομαι να σας εκλέξω έναν Επιμελητή ούτως ώστε να μην διασκορπιστεί η μοναδική σε άνθηση περιουσία σας. Εάν πιστεύετε ότι εγώ μπορώ να τη διαφυλάξω καλά, και να σας γλιτώσω από τις σπατάλες, καλέστε με στη Ζάκυνθο και εγώ θα κάνω τα πάντα πολύ ευχαρίστως για σας.

Ο αρχιδιάκονος Βερβιστιότι σας στέλνει τους χαιρετισμούς του.

Εν τω μεταξύ να με αγαπάτε και να με θεωρείτε πλήρως πιστό και ειλικρινή φίλο σας.

Νικολό Ραζίν

Προς τον ευγενέστατο κύριο κόμη Διονύσιο δε Ρώμα
Εις την Ζάκυνθον

Φάκελ.3.1 - XII.

ΧΡ. ΖΑΧΑΡΙΑΔΗΣ ΠΡΟΣ **ΔΙΟΝΥΣΙΟ ΡΩΜΑ**

Ἐξοχότατε κόμητα!

Τό ἀπό τάς 3 μεσοῦντος σημειωμένον μοι μετά χαράς ἔλαβον, μέ τό ἀπερασμένον μου σᾶς ἀνέφερα τάς καταχρήσεις καί ἀταξίας τῶν ὑπειρωτῶν, ἐπειδή ἦτον τόσον σκληραί ὥστε καί τήν ἰδίαν Διοίκησιν παρόργησαν μεγάλως· τά κακά ὀποῦ αὐτοί ἔπραξαν εἰς τόν ἀθῶον λαόν τῆς Πελοποννήσου κανένας νόμος δέν συγχωρεῖ νά τά κάμουν οὔτε εἰς αὐτούς τούς ἰδίους πρωτετίους καθῶς τό ἀκόλουθον παράδειγμα τό ἀποδεικνείει· τούς νοταρέους καί ἄλους ἀντάρτας ἐσύλαβαν, δέν τούς ἔκαμαν ὅμως οὔτε τό χιλιοστιμόριον ἀφ ὅσα ἔκαμαν εἰς ἀθῶους ἕλληνας· αὐτά μέ ἔκαμαν νά σᾶς εἴπω τι περί τῶν καταχρήσεων των καί τό περισσότερον ἐπειδή βλέπω ὅτι κοντά εἰς τούς ἕλληνας τά παθήματα δησκόλως θά τούς χρησιμεύσουν διά μαθήματα.
Ἐπειδή καί ὁ ἀδελφός Πέτας σᾶς ἀναφέρη τά ἐδῶσε νέα, κρήνω περιτόν νά ταυτολογήσω· τό ἐντροπαλόν κίνημα τοῦ ὀδησέως ἤφερεν μηκρήν ἀνομαλίαν εἰς τά πράγματα καθότι πολλά ἀπό τά ἐδώ εὑρισκόμενα ἠπειρωτικά στρατεύματα ἀρκετά ἐδιωρήσθησαν διά τήν λιβαδιάν τά ὀποία ἤθελαν χρησιμεύση μεγάλως διά τήν πολιορκίαν τῆς Πάτρας. ἡ διοίκησις ὅμως θέλει λάβη ἀνάλογα μέτρα διά νά μήν ματεωθῆ ἡ ἀπόφασις αὕτη, καί τοῦτο ἀποδεικνύεται ἀπό τήν εἴδησιν τήν ὀποῖαν ἔχομεν ὅτι συντόμως ξεκινά ὁ πρόεδρος ἀπό ναύπλιον διά ξηράς δι'ἐδῶ. ταῦτα κατά τό παρόν καί παρακαλῶ νά μέ πηστεύει ὡς λαμβάνω τήν τιμήν να κυρήτομαι

Ἐν Πύργω τῆ 15 φευρου 1825 — τῆς ὑμετέρας ἐξοχότητος ἠληκρινῆς καί πρόθυμος
τάς γραφάς σας διεύθηνα ἀσφαλῶς. — Χ. Ζαχαριάδης

Πρός τόν ἐξοχότατο κόμητα κύριον
Διονύσιον Δε Ῥῶμα.

Ζάκυνθον

Ἐξοχώτατε Κύριε.

Ἐχθὲς αἱ σύμφωνοι μὲ παρεκπρόσβλητα ἔγγραφες εὐχαρίστως ἀναφέρομεν πρὸς ὑμᾶς Ἐξοχώτατον, αἱ πρῶτον μὲν βαθμαντάσιν τοὺς λαμπροτάτους προσωπικούς, ἀπαγόντας δὲ ὑπ' ἐπιβεβαιῶ ὅσα γράφ μὲ ὑπ' ἀρχηγοὶ κύριον τῆς ἀντέρχομαι. Τὰ καλὰ ὕδατος αἱ ἀπὸ Ναύπλιον μᾶς ἔλεγαν βέβαιον, αἱ ὁ γιὸς τοῦ Παπουρᾶ τὰ αὐτὰ καὶ ἀκόμη μᾶς εἶπεν ὁμιλοῦντας μετρίως μὲ τὸν Ἀποστόλην Ἰωάννου τὰ ὁποῖα μὲ γράμματα τοῦ καιροῦ ἀπὸ δάμαν ἐπληροφορήθην. Τὴν ἐπιβεβαιῶ αἱ ὑπ' ἀπόβασιν τοῦ ἐχθροῦ καὶ τὸν ζῆλον τῶν Ἑλλήνων ἀγωνίαν εἰσὶ τὰ ὁποῖα ποσόλλα τραλευμάτων ἄφησον ἄχρι τοῦ ῥηθέντος φρουρίου καθ' ὃν μέρα δὲν τοὺς ἔβλεπαν τ' ἀπὸ γράμματα τῶν πολιτῶν διὰ ὅτι δὲν ἦταν ἐλεύθερος τῶν δρόμων. Αἱ ὅλη ὁ ζῆλος ἀνεχάρησεν. Τραλεύματα ἰδιαίτερα εὑρίσκονται ἀμελὰ εἰς πλησιόντους, αἱ ἀκόμη ὅσοι περιμένανται διαλαγαὶ διὰ τὰ δίκαια τοῦτ' αἱ ἄλλα. Ὁ πρόεδρος εἰς ὃ ὑπ' ἀνέλεγαν πλοῖον ἕτοιμος διὰ νὰ ξεμπάρῃ διὰ τοὺς Πάτρας, τ' ἄλλους αὐθημερὸν τῶν ἐκεῖθεν τοῦ ἐμπόδισεν, ἀλλ' ὅμως ὅλη ἀπέρασεν εἰς Ὕδραν διὰ νὰ φορτώσῃ ἐξῆντα ἑλληνικὰ πλοῖα· οἱ ἐκεῖθεν ἐδουλεύσανε ὑπ' ὀχυρώνουν εἰς Νάουπλιον ἀλλ' ἐκεῖ ἀπέλυχον ἀραβιάσασαν, αἱ ὁ Σπυρομήλιος Βάσος ἐσώθην τοῦ φρουρίου μὲ ἀμελὰν τραλεῖαν. Οἱ Ἕλληνες ποιοῦν χαρὰν δ' αὐτὴν ὑπ' ἀπόβασιν, ἐκεῖ ἦταν βέβαιον ὅτι ἔτοι δὰ γίνουν δῶμα τῆς δεινᾶς τραλ' αὐτῶν ὀργυλίαν. Τὰ πρὸς τὸν Παπρίδα ἱερὰ σχέψιμον δὰ μὲ ἐμποδίσουν ἀλλεπαλλήλως εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν, τοῦ νὰ βάλω τὸν ἐμὴν προσοπικὰς νὰ τὸν προσκυνήσω, αἱ νὰ συνομιλήσωμεν διὰ πολλὰ ὀφείλομα, τὰ ὁποῖα ἂς μᾶς ἔμενον εἰς ὅ τὸ περιβάλλον νὰ μᾶς τὸ συγχωρήσουν περιμένανται ὅμως παύδεν τὸν εἰσκινύνευσα διὰ τὴν αὐθίαν. Ὁ φίλτατος Ζαχαράκης τοῦτον τὸν ἐχθρικὸν ἀναχωρῶ διὰ Ναύπλιον αἱ τὴν προσοπικὴν. Ἐγὼ δὲ μένω μὲ τὸν εὐχαριστοῦν νὰ συνεχίσωμεν παύδει

τῆς ὑμετέρας Ἐξοχώτατος
ὑπηκόους αἱ πρόθυμος αὐ
Ἰωάννης Δ. Φωτάκος

τῇ 20: φευρ: 825
Πάτρας

Φάκελ.3.1 - XIII.
ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΕΤΑΣ ΠΡΟΣ **ΔΙΟΝΥΣΙΟ ΡΩΜΑ**

Ἐξωχώτατε Κόμητα!

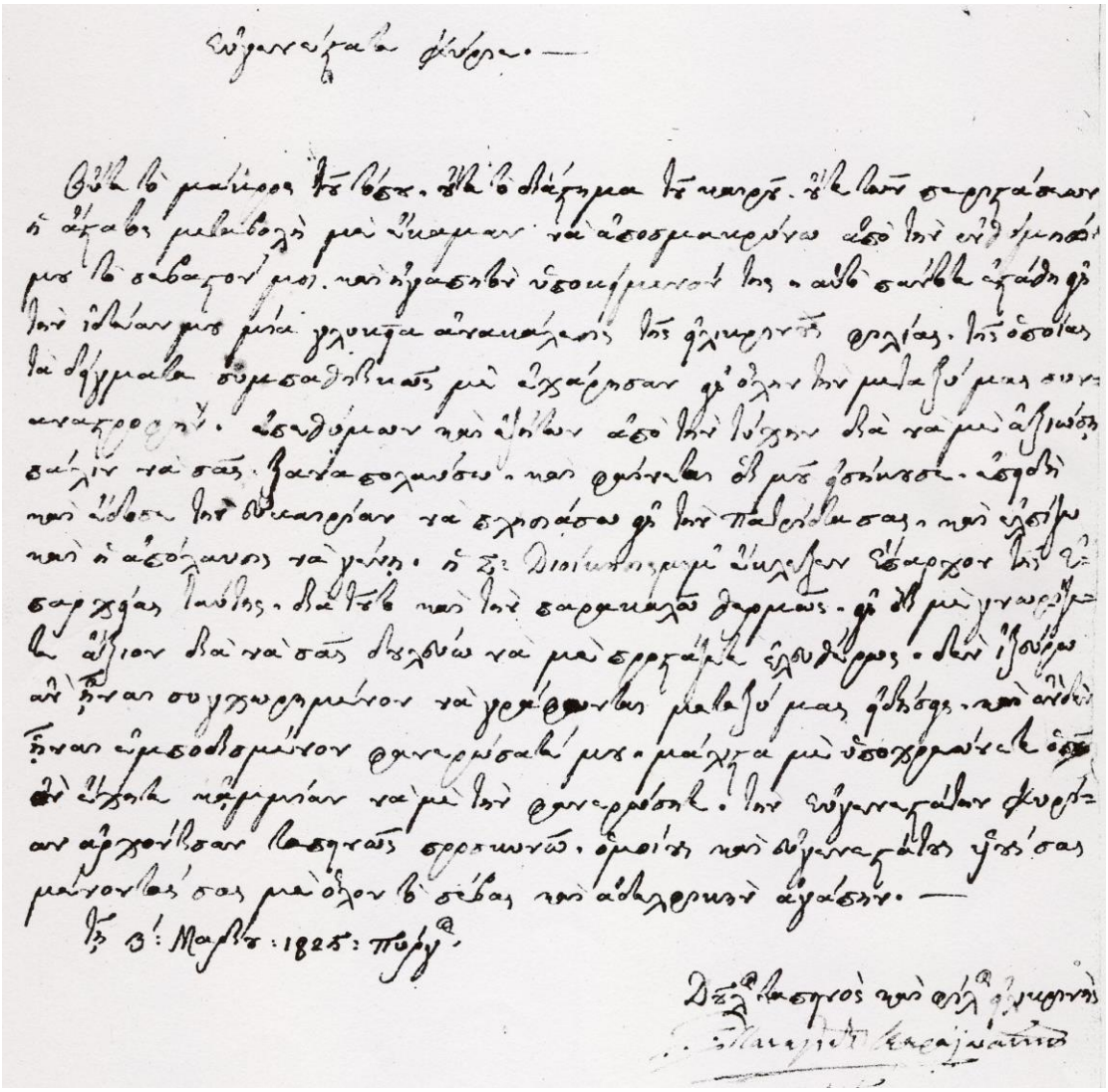
Ἐπειδή καί σήμερον μέ παρρουσιάζεται ἄλλη περίστασις εὐχαρίστως ἀναφέρομαι πρός τήν ἐξωχώτητα σου, καί πρῶτον προβάλωντάς της τούς ταπεινούς μου προσκινησμούς, ἀκολούθως δέ τῆς ἐπιβεβαιῶ ὅσα νέα μέ τήν προχθεσινήν μου τῆς ἀνέφερα· Τά κατά Οδησσέως καί ἀπό Ναύπλιον μᾶς τά βεβαιοῦν, καί ὁ υἱός τοῦ Πανουριᾶ τά αὐτά χθές μᾶς εἶπεν, ομηλῶντας μιστικῶς μέ τόν Ἀποστόλην Κολόκ. τά ὁποῖα μέ γράμματα τοῦ πατρός του ἀπό Σάλωνα ἐπληροφορήθη· Σᾶς ἐπιβεβαιῶ καί τήν ἀπόβασιν τοῦ ἐγυπτιακοῦ στόλου εἰς Μεθώνην ἀγνοῆται εἰσέτι ὁποίαν ποσότητα στρατευμάτων ἄφησεν ἔξω τοῦ ῥηθέντος φρουρίου (καθ'ὅτι μέσα δέν τούς ἔμβασαν) ἡ φήμη τῶν πολλῶν θέλει ὅτι δέν εἶναι ὀλιγώτεροι τῶν δεκαπέντε χιλιάδων καί ὅτι ὁ στόλος ἀνεχώρησεν· στρατεύματα ἰδικά μας εὑρίσκονται ἀρκετά ἐκεῖ πλησίον τους, καί ἀκολούθως περιμένωνται διαταγαί διά νά διευθυνθοῦν καί ἄλλα· Ὁ πρόεδρος ἐν ᾧ τήν δεύτεραν ἦτον ἕτοιμος διά νά ξεκινήση διά τάς Πάτρας, ἡ ἴδισις αὕτη τῶν ἐχθρῶν τόν ἐμπόδισε, καί λέγουν ὅτι ἀπέρασεν εἰς Ὕδραν διά νά εὐγάλη ἑξῆντα Ἑλληνικά πλοῖα· οἱ ἐχθροί ἐδοκίμασαν τήν τυχήν τους εἰς Νεόκαστρον ἀλλ'ἐπειδή ἀπέτυχον ἐτραβίχθησαν, καί ὁ Στρατηγός Βάσος εἰσῆλθεν τοῦ φρουρίου μέ αρκετούς στρατιῶτας. οἱ Ἕλληνες κοινῶς χαίρονται δι'αὐτήν τήν ἀπόβασιν, ἐπειδή εἶναι βέβαιοι ὅτι ὀλοι θά γίνουν θῆμα τῆς δικαίας κατ'αὐτῶν ὀργῆς των· Τά πρός τήν Πατρίδα ἱερά χρέη μου θά μέ ἐμποδίσουν θελληματικῶς είς αὐτήν τήν περίστασιν τοῦ νά λάβω τήν τιμήν προσοπικῶς νά τήν προσκινήσω, καί νά συνομηλήσωμεν διά πολλά ὀφέλημα, τά ὁποῖα ἅς μείνουν ἑώς οὐ τά περιστατικά νά μᾶς τό συγχωρίσουν περιμένων ὅμως πάντοτε τήν εἴδησίν της διά τήν ἄδιαν· ὁ Κύριος Ζαχαριάδης τούτην τήν στιγμήν ἀναχωρῆ διά Ναύπλιον, καί τήν προσκυνῆ· ἐγώ δέ μένω μέ τήν εὐχαρίστησιν νά κυρήττομαι πάντοτε

τῆς ὑμετέρας ἐξωχώτητος

τῆ 20 φευρου:' 825 εἰληκρινῆς καί πρόθυμος ἀδελ:

Πύργος Ἰωάννης Γ: Πέτας

Πρός Τόν Ἐξωχώτατον
Κόμητα Διονύσιον δε Ρῶμα.
Ζάκυνθον

Φάκελ.3.1 - XVI.

Π. ΚΑΡΑΪΩΑΝΝΗΣ ΠΡΟΣ **ΔΙΟΝΥΣΙΟ ΡΩΜΑ**

Εὐγενέστατε Κύριε

Οὔτε τό μάκρος τοῦ τόπου, οὔτε τό διάστημα τοῦ καιροῦ, οὔτε τῶν περιστάσεων ἡ ἄστατος μεταβολή μέ ἔκαμαν να ἀποσμακρύνω ἀπό τήν ἐνθυμησίν μου τό σεβαστόν μοι καί ἡγαπητόν ὑποκείμενόν της, αὐτό πάντοτε ἐστάθη εἰς τήν ἰδέαν μου μία γλυκεῖα ἀνακάλεσις τῆς ειλικρινοῦς φιλίας, τῆς ὀποίας τά δείγματα σύμπαθητικῶς μέ ἐχάρησαν εἰς ὅλην τήν μεταξύ μας συναναστροφήν. ἐπεθύμων καί ἐζήτων ἀπό τήν τύχην διά νά μέ ἀξιώσῃ πάλιν νά σᾶς ξαναπολαύσω, καί φαίνεται ὅτι μοῦ εισήκουσε. ἐπειδή και ἔδωσε τήν ευκαιρίαν νά πλησιάσω εἰς τήν πατρίδα σας, καί ἐλπίζω καί ἡ ἀπόλαυσις νά γένῃ. ἡ Σ. Διοίκησις μου μέ ἔκλεξεν Ἔπαρχον τῆς ἐπαρχίας ταύτης, διά τοῦτο καί τήν παρακαλῶ θερμῶς, εἰς ὅτι μέ γνωρίζετε ἄξιον διά νά σᾶς δουλεύω νά μέ προστάζετε ἐλευθέρως. δέν ἰξεύρω ἄν ἦναι συγχωρημένον νά γράφονται μεταξύ μας εἰδήσεις, καί ἄν δέν ἦναι ἐμποδισμένον φανερώσατέ μου. μάλιστα μέ ὑποχρεώνετε ὀποῦ ἄν ἔχετε καμμίαν νά μέ τήν φανερώσετε. Τήν εὐγενεστάτην Κυρίαν ἀρχόντησαν ταπεινῶς προσκυνῶ, ὁμοίως καί εὐγενεστάτους υἱούς σας μένοντάς σας μέ ὅλον τό σέβας καί ἀδελφικήν ἀγάπην.-

Τῆ 3΄ Μαρτίου 1825: Πύργος

Δοῦλος ταπεινός καί φίλος εἰλικρινής
Παναγιώτης Καραϊωάννης

Τῷ Εὐγενεστάτῳ ἄρχοντι Κυρίῳ Κῷ Κόντε Διονυσίῳ ῾ρωμα.-

εἰς Ζάκυνθον.-

Φάκελ.3.1 - XVIII.

Α. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ ΠΡΟΣ **ΣΠ. ΣΚΟΥΦΟ**

Traduzione dal Greco

Peri(o)do B Provisorio Governo

Numero 251 Della Grecia

Il Segretario Generale

Al Nobilissimo signor Spiridion Scuffo

Con compiacenza mia vi occludo estratto delle disposizioni, per il mezzo delle quali il Rispettabile Governo vi confida il suo atto per (διαγρ.: il trono) la sede del governo Russo. Contemporaneamente vi si occludono le necessarie Istruzioni, le quali, non dubito, saranno da voi fedelmente eseguite, e che voi sarete per agire esattamente e con onore, nel dar corso agli affidativi Nazionali interessi, dimostrando coi fatti quanto giusta sia la stima dell'ossequiato governo, e della mia proposta.

1825, li 15 Marzo Napoli di Romania. - A. Maurocordato.

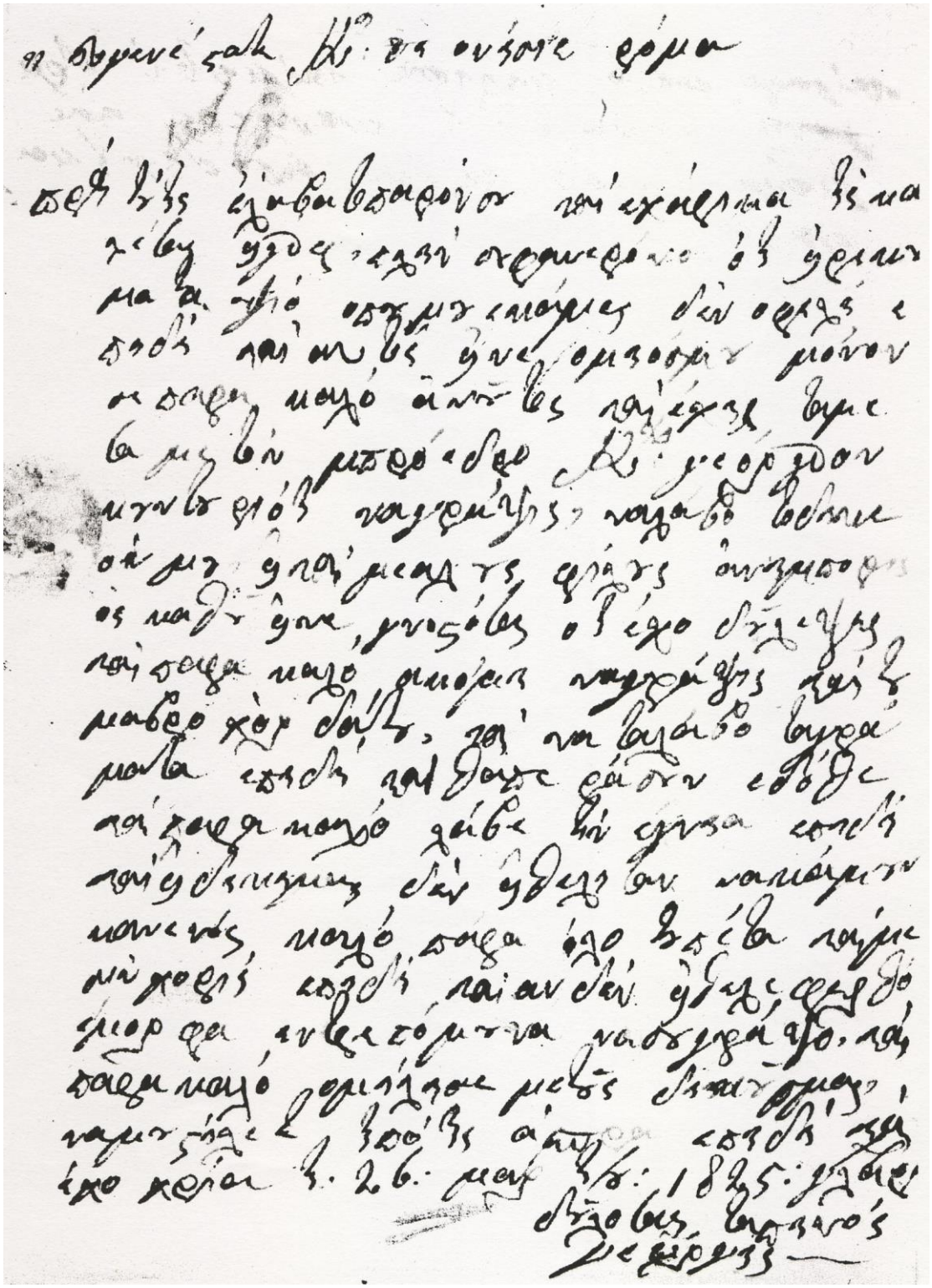
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Μετάφραση από τα Ελληνικά
Περίοδος Β΄ Προσωρινή Κυβέρνηση
Νούμερο 251 της Ελλάδος

Ο Γενικός Γραμματέας
Προς τον Αξιότιμο κύριο Σπυρίδωνα Σκούφο

Με ικανοποίησή μου σας εσωκλείω αντίγραφο της διάταξης, δια μέσου της οποίας η Αξιοσέβαστη Κυβέρνηση σάς εμπιστεύεται το έργο της για (διαγρ. το θρόνο) την έδρα της ρωσικής κυβέρνησης. Συγχρόνως σας εσωκλείονται οι απαραίτητες οδηγίες, οι οποίες, δεν αμφιβάλλω, θα εκτελεστούν από εσάς πιστά, και εσείς θα ενεργήσετε με ακρίβεια και με τιμή στη διεκπεραίωση των εθνικών συμφερόντων που έχουν ανατεθεί στη φροντίδα σας, αποδεικνύοντας με πράξεις πόσο ορθή είναι η εκτίμηση της Αξιοσέβαστης Κυβέρνησης και της δικής μου πρότασης.

1825, την 15η Μαρτίου, Ναύπλιο - Α. Μαυροκορδάτος

Φάκελ.3.1 - ΧΧ.

ΓΕΩΡΓΗΣ ΠΡΟΣ **ΔΙΟΝΥΣΙΟ ΡΩΜΑ**

Εύγενέστατε Κύριε διονήσιε ρόμα

πρός τούτοις ἔλαβα το παρόν σου καί έχάρικα τίς καλέσου υγῖες ,πλήν σου φανερόνο ότι ή ρικουμαντατσιό οπου μου εκάμες δέν οφελεί επηδή καί αυτός εἴνε ομηόσμου μόνον σε παρα καλό άνίσος καί έχης τα μεσα με τόν μπρόεδρο Κύριον γεόργιον κουντουριότη να γράψις, να λάβο το δικεόν μου είς τούς με(γ)αλους φίλους άν ημπορις ότι καθώς είνε γνοστό σας οτι έχο δούλεψες καί παρα καλό ακόμα να γράψης καί του μαβρο χόρ δάτου, καί να τα λάβο τα γράματα επηδή καί θά περάσουν εδόθε καί παρα καλό λάβε τήν έγνοια επηδή καί ή δικοί μας δέν ήθελησαν να κάμουν κανενός καλό πάρα όλο του πέτα καί με συνχορίς επηδή καί αν δέν ήθελε φερθό έμορφα εντρεπόμουνα να σου γράφο, καί παρα καλό ομήλησε με τοῦς δικοῦς μας, να μου στήλετε τιπότις άσπρα επηδή καί έχο χρία. Τῆ 26: μαρτίου: 1825: γλαρ.(έντζα)

δοῦλος σας ταπηνός
γεώργης

σάς παρα καλό μήλησε καί με τόν δραγόνα να κάμετε ενα έλεος και μένα επηδή καί έχο άποδηχτικά καλά

Τ'εύγενεστάτο Κ: κηρ'
δηονήσιον κόντε ρόμα

Ἀντίγραφον

ΤΓ

Πρὸς τοὺς εὐγενεστάτους φιλογενεῖς καὶ παμφίλους ἀδελφούς -

Πρόθεσον ἐβάλαμεν τὸ παμμέγιστο κανδήλια εὐαλοῦν ἔργα, καὶ τὸ χαριτόβρυτον πόλις, γ' ἐλεῖς παμαυγάσεναις, ὡσαύτως ἦλθε καὶ ὁ ντικόβος, καὶ σᾶς ἀπευχό-θρεν μὲ γράμμα τοὺν πεζιλαβὴ τὸ παμμακάριο, καὶ ὡς ἄκουσεν σᾶς ἐχάρηκαλε μὲ τοὺν βάσια τοῦ χερονόπουλο, σαὶ εὐφαενόθεμεν διὰ τοὺν αὐτοὺν σκάζον, γ' διὰ τοὺν προθυμίαν, γ' χάρον τοὺς φιλογενεῖς σας, καὶ εὐχόνταλας τοὺν προθυμίαν καὶ χάρον σας, παρακαλοῦμεν γὰ τοὺν αὐτοὺ βοήθον, καὶ προ-σδεχόμεν διὰ τὸ παρόντος μας γὰ τοὺν σκοπὸν τοὺς φιλογενεῖας καὶ πα-ρελαβεῖτέ σας, γ' σᾶς λέγομεν, ὅτι, ἐκεῖνο γ' τὸ φρόθεσον ἔβλο πολε-μεῖτε ἀκόμη ἀπὸ ταὶ ἐλθοῦ, γ' ἐκεῖνο τὰ πεζιοδαλικὰ ἔχουσαν νὰ ἐχῇ ἀπάχτη τὸ φρόθεσον διὰ φεσμὶ πρὸς χουλγαρίαν τοὺν σκαλιόλεν, ἕως ὅτου νὰ δισυνδυλεῖν τὰ πράγματα ἀκομάτος, ἀκοφασίσαμεν καὶ σκέλομεν τοὺν ἀδελφοῦ Κύριον Γιάννη Σ. Οἰκονομίδη μὲ τὸ' Καράβι τὸ Καπετὰν Θεοδωρῆ Σάντε διὰ νὰ σᾶς ἐμπιχίσῃ τὰ πάντα ἔχοντας ἐλπίδας γὰ τοὺν προθυμίαν σας, γ' σὺν τοὺν ὑπόλοιπην τοὺς παλεῖδος, νὰ δόσετε πίστιν γ' σὺν ἀβαίωσαν γὰ ταὶ ὁμιλίας, καὶ παρακαλοῦμεν τὸ εὐγενικὸν ἀδελφὸ Κυρὸ Γιάν: Οἰκονομίδη, ὁσάν ὅπου ἔχετε γ' ἀκοῦν τοὺν οἰκογένειαν αὐτῆ, καὶ τοὺν χρυσομάλλα τὸ καλοκαιρεμένο, διὰ ζῶν αὐτὸ φτιάν, γ' συγγενῶν τὸ γραφόμενος εὐχόμεθαν αὐτοὺ εἰνὶ ὑγιῆ, καὶ εὐχόμενος γὰ τοὺν καλοκαιρεμένον ὁμιλία ν' παλαιὰ πρὸς τοὺν φιλογενεῖαν σας διὰ τὸ παρόντος μας καὶ διὰ μέσον τὸ εὐγενικὸν Κυ Οἰκονομίδη, νὰ δόσετε καμμὶ δυνατὴν προθυμίαν τὸ φανερὸ σας χαραχτῆρος, γ' χαρὰ ἄβγαλα ἐκεῖνος νὰ μᾶς προφθάσετε ὅσον πρωτοτέλεον καλοκαιρὶ δυνα-τὸν νὰ τὸ εὐμπαγιαίρετε γὰ τὸ' χάρμενο καραῖβι τὸ Κυ Σάντε διὰ νὰ μᾶς προφθάσῃ τὸ συντομότερον. γ' ὅσον τὸ' συντομότερον

Φάκελ.3.1 - XXI.

Γ. ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ ΠΡΟΣ **ΦΙΛΟΓΕΝΕΙΣ**

Αντίγραφον

Προς τούς εὐγενεστάτους φιλογενεῖς καί πατριότας ἀδελφούς.

Πρότερον ἐλάβαμεν τό παξιμάδι καντάρια ἑκατόν τρεῖα, καί τό χαρτί ῥέσιμα πέντε, καί ταῖς παλαιογούμεναις, ωσαύτως ἦλθε καί ὸ Μπόβος, καί σᾶς ἀπεκρίθημεν μέ γράμμα τήν περιλαβήν τοῦ παξιμαδίου, καί ὡς ἄνοθεν ὸποῦ ἐστήλατε μέ τήν βάρκα τοῦ Ζημονόπουλου, σᾶς εὐχαριστοῦμεν διά τήν αὐτήν στάλσιν, καί διά τήν προθυμίαν, καί ζῆλον τῆς φιλογενείας σας, καί βλέποντας τήν προθυμίαν καί ζῆλον σας, παρακινοῦμεθα είς τόν αὐτόν τρόπον, καί προστρέχομεν διά τοῦ παρόντος μας είς τόν σκοπόν τῆς φιλογενείας καί πατριοτησμού σας, καί σᾶς λέγομεν, ὅτι, ἐπειδή καί το φρούριον τοῦτο πολεμεῖτε ἀκόμη ἀπό τόν ἐχθρόν, και επειδή τά περιστατικά ἔφεραν νά ἔχῃ ἀνάγκη τό φρούριον διά ψωμί πρός ζοωτροφίαν τῶν στρατιωτῶν, ἕως ὸποῦ νά διευθυνθοῦν τά πράγματα ἀκολούθος, ἀποφασίσαμεν καί στέλλομεν τόν ἀδελφόν Κύριον Ἰωάννη Γ. Οἰκονομίδη μέ τό καράβι τοῦ καπετάν Θεωδορῆ Σάντου διά νά σᾶς ὸμιλήσῃ τά πᾶντα ἔχοντας ἐλπίδας είς τήν προθυμίαν σας, καί είς τήν ὑπόλειψιν τῆς πατρίδος, νά δόσετε πίστιν καί εὐλάβιαν είς τάς ὸμιλείας, καί παρακινήσεις τοῦ εἰριμένου ἀδελφοῦ Κυρίου Ἰω: Οἰκονομίδη, ὸσάν ὸποῦ ἔχετε ἐξ ἀκοῆς τήν οἰκογένειαν αὐτοῦ, καί τήν χρυσιμότητα τοῦ πατριωτισμού του, διά τῶν αὐτοῦ φίλων, καί συγγενῶν του γνωριζόμενος, ἐκλέξαμεν αὐτόν ἐπί τούτου, καί ἐλπίζοντας είς τόν πατριοτισμόν σας, ὸμιλῆ ἡ πατρείς πρός τήν φιλογενείαν σας διά τοῦ παρόντος μας, καί διά μέσον τοῦ εἰρημένου Κου: Οἰκονομίδη, νά δείξετε πάλιν διπλήν προθυμίαν τοῦ φυσικοῦ σας χαρακτῆρος, καί χωρίς ἄργητα εὐθύς νά μᾶς προφθάσετε ὅσον περισσότερον παξυμάδι δυνειθῆτε νά τό ἐμπαρκάρετε είς τό ειρημένο καράβι τοῦ Κου: Σάντου διά νά μᾶς προφθάσῃ τό συντομότερον· καί ὅσον τό συντομότερον

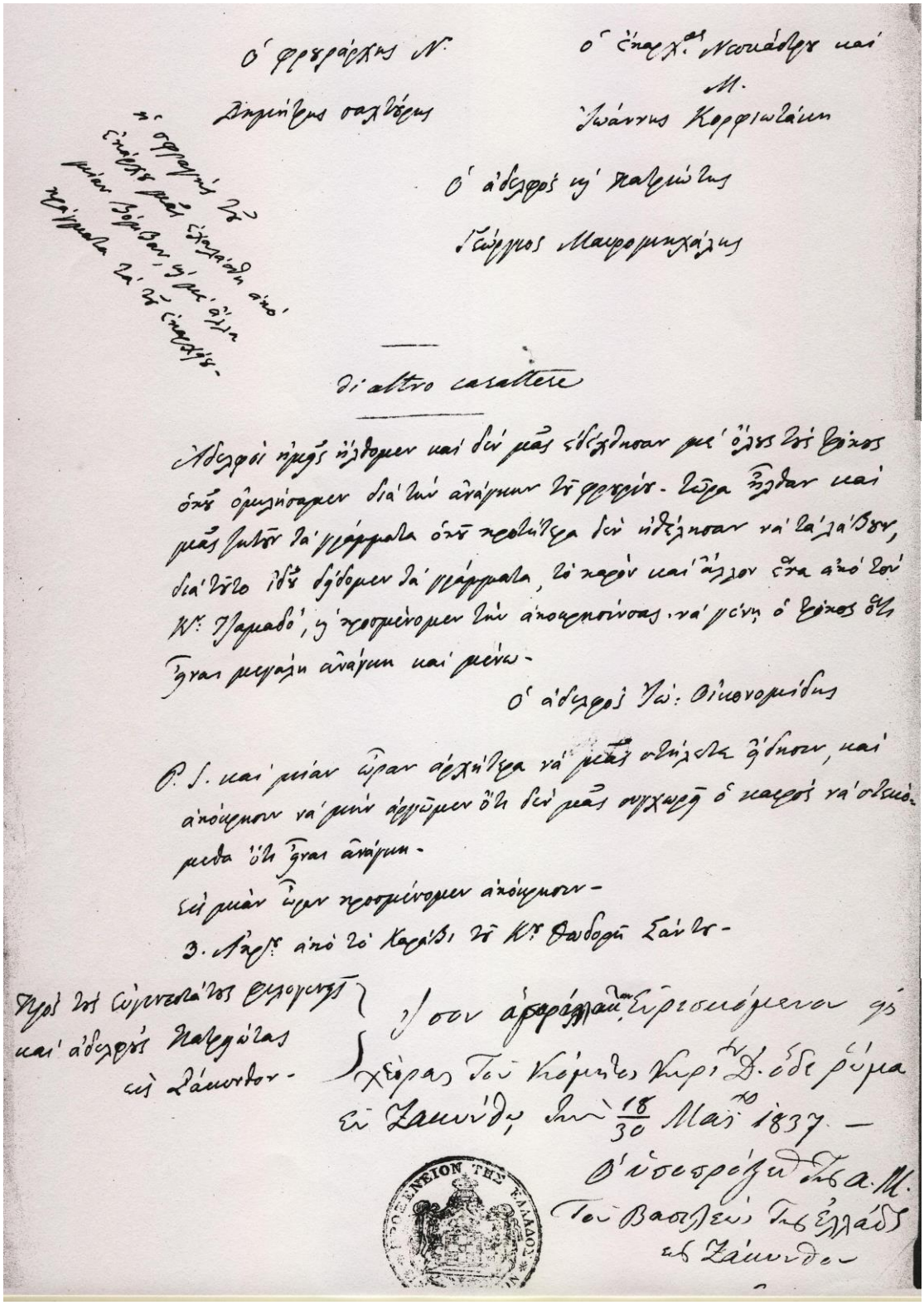
ξύλη, λόσον ὀρχηματόζγος ἦταν ὁ ἔρωτος, καὶ μᾶς κάνει μεγάλην χάρη νὰ μᾶς χορεύσετε, γι' αὐτὸ ἄλλο εἶδος ἀναψυχῶν, δηλαδὴ μουσικὴ, γαυτραμούσερς, μπὰ παντὰ διὰ λαβομένους καὶ ὄλη ἄλλο γνωρίσετε, διὰ νὰ ἠμπορέσομεν νὰ ἀντιπαραλαχθῶμεν γὲς τὸν ἐχθρόν. Εἶναι πρεπτὸν νὰ σᾶς παρακαλέσομεν τὸ γράψετε μας διὰ νὰ σᾶς παρακινήσωμεν εἰς τὸ ἴδιον παλεῖδος διάφορον ἔργον, ἐπειδὴ καὶ ἐμᾶς φιλογενεῖς ἀδελφοὶ, γι' γνωρίσετε πόσον μεγάλον, γι' ἀγαπήσουν τὸ πρᾶγμα. διὰ ἴδιο εἴμεθα σύγχυσις, ὅλη ἡμέρα ἐπερνιόσετε, καὶ ἐβγάζετε μεγαλητέραν χαρδιμίαν ἀπὸ μιὰ πρώϊα ἕως τὸ ἐβράδυα μεόνοισας χαρὰς νὰ σᾶς χαιρετίσωμεν, πόσον μᾶλλον ἴδια ἔπρεπε ὅλου σᾶς ὀλέγωμεν ἐπιθυμίας καρδίας γι' ἀνθρώπων ὀλιγομένων χειόμενον πρὸς μιὰ παλεμωμένην δόξαν, ἕως ἴδιο εὐθὺς νὰ γνωρίσετε μὲν ἀνάμεσα. Καὶ διὰ ἴδιο ἔχομεν χρεωλατῆ ἐπιθυμίας νὰ ἰδώμεν πρόσωπο τὸ ἔργον καὶ σύντομον, καὶ ὁ παλεμὸς δόξα σὺν γνωμοσύνῃ καὶ δόξα σᾶς ὀνομάζῃ σύσσεμας μας, γι' μὴ ἐμποδεμένας ἐπὶ ἀδελφῶν χειρολαβῶν, διὰ ἴδιο καὶ συνδράμετε ὅσοι πιστοὶ, ὅσοι ἀδελφοὶ, γι' φιλογενεῖς καὶ διὰ σύνθεσιν ὅλων ἐπὶ σωζομένων σὲ ἱερᾷ φρυγίᾳ καὶ ὑπερμεγαλήτων ὑπὲρ πίστεως καὶ παλεῖδος, προσμένομεν συντόμως μὲ ἐπιστροφὴν εἰδέ τὸ ἡγεμόνι Καραϊσκάκ Κ:ν Σαλτσ, καὶ Κ:ν Οἰκονομίδη, μὲ μὲ σύλλογον ἐπὶ γνωστῶν μας, γι' διὰ τὸ παρμάδι ὅσα περισσότερον δυνηθῆτε, ὅλη γὲς ἀδελφοὺς χειρολαβοὺς ἔχομεν μὲς ἐλπίδας, καὶ διὰ ἴδιο ἐγκύμονα γὲς αὐτὸν τὸν ἔρωτον, καὶ μὲ ἀναπομονησίαν προσμένομεν μὲ πρᾶξιν ἐπὶ γνωστῶν μας.

30: Μαΐου 1825 ἐν τῷ ἱερᾷ Μεσολογγ-μένομεν μὲ τὸ ἀδελφικὸν σεῖσας

ἔλθη, τόσον ὀφελιμότερος εἶναι ὸ τρόπος, καί μᾶς κάνετε μεγάλην χάριν νά μᾶς προφθάσετε, καί κάθε ἄλλο εἶδος ἀναγκαῖον, δηλαδή μολίβδι, τζακουμακόπετρες, ληνά πανιά διά λαβομένους καί ὅ,τι ἄλλο γνωρήσετε, διά νά ἠμπορέσομεν νά ἀντιπαραταχθῶμεν είς τόν ἐχθρόν.

Εἶναι περιττόν νά σᾶς καλοπίζομεν τό γράφειν μας διά νά σᾶς παρακινήσωμεν είς τό τῆς πατρίδος θεάρεστον ἔργον, ἐπειδή καί εἶσθαι φιλογενεῖς ἀδελφοί, και γνωρίζετε πόσον μεγάλον καί ἀξιέπαινον τό πρᾶγμα. διά τοῦτο εἴμεθα εὔελπης, ὅτι θέλει ἐνεργήσετε, καί δείξετε μεγαλητέραν προθυμίαν ἀπό τήν πρώτην ὀποῦ ἐδείξατε μόνοι σας χωρίς νά σᾶς ζητήσωμεν, πόσον μᾶλλον τῶρα ὀποῦ βλέπετε ὀποῦ σᾶς στέλνωμεν ἐπίτηδες καράβι καί ἄνθρωπον σταλμένον χρήσιμον πρός τήν πατριωτικήν δούλευσιν, ὀποῦ τοῦτο φθάνει νά γνωρίσετε τήν ἀνάγκην. Και διά τοῦτο ἔχομεν χρηστᾶς ἐλπίδας νά εἴδωμεν πλείρες τό ἔργον καί σύντομον, καί ἡ πατρείς θέλει εύγνωμονεῖ καί θέλει σᾶς ὀνομάζη εύεργέτας της, καί τῆς ἐλευθερίας τῶν ἀδελφῶν χριστιανῶν, διά τοῦτο καί συνδράμετε ὅσοι πιστοί, ὅσοι ἀδελφοί, καί φιλογενεῖς καί διά ἐνθουσιασμόν ὅλων τῶν εὑρισκομένων ἐν τῷ φρουρίῳ καί ὑπερμαχούντων ὑπέρ πίστεως, καί πατρίδος, προσμένωμεν συντόμως τήν ἐπιστροφήν ἐδώ τοῦ εἰρημένου καραβίου Κου: Σάντου, καί Κου: Οἰκονομίδη, μέ τήν ἐκτέλεσιν τῶν γεγραμμένων μας, και διά τό παξιμάδι ὅσον περισσότερον δυνειθῆτε, ὅτι είς ἀδελφούς χριστιανούς ἔχωμεν τάς ἐλπίδας, καί διά τοῦτο κεινούμεθα είς αὐτόν τόν τρόπον, καί μέ ἀνηπομονησίαν προσμένομεν τήν πρᾶξιν τῶν γεγραμμένων μας.

30: Μαρτίου 1825 ἐκ τοῦ φρουρίου Νεοκάστρου· μένομεν μέ τό
ἀδελφικόν σέβας

Ο γραμματεύς Ν.
Δημήτριος Σαλιβέρης

Ο ἐπιτετραμμένος Ναυπάκτου καὶ Μ.
Ἰωάννης Κορφιωτάκης

Ο ἀδελφὸς τοῦ παλαιοῦ
Γεώργιος Μαυρομιχάλης

Ἡ σφραγὶς τοῦ ἐπιτετραμμένου ἀπὸ μίαν βόμβαν, ἡ ὁποία ἔπεσεν εἰς τὸ ἐπιτετραμμένον.

Di altro carattere

Ἀδελφοί ἡμεῖς ἤξεύρομεν καὶ δὲν μᾶς ἐπείσθησαν μὲ ὅλας τὰς βίας ὁπού ὁρμήσαμεν διὰ ἐπάνω ἀπάγομεν τὸ φρούριον. Ἔως ἤξεύρομεν καὶ μᾶς ἐλέγετε διὰ γράμματα ὁπού ἐκάμνετε δὲν ἠθέλησαν νὰ διαβάσουν, διὰ τοῦτο ἰδοὺ δίδομεν διὰ γράμματα, τὸ ὁποῖον καὶ ἄλλον ἕνα ἀπὸ τοὺς Κ. Γλαρεάδ', ἡ ὁποία ἐκάμομεν ἕνα ἀπομερικόνασ. νὰ γένῃ ὁ βίος ὅλη ἤτανε μεγάλη ἀπάτη καὶ μένει.

Ο ἀδελφὸς Γιαν. Οἰκονομίδης

P. S. καὶ μίαν ὥραν ἀφήκαμεν νὰ μᾶς ἀπλήσουν ἤξεύρουν, καὶ ἀπόμεινον νὰ μᾶς ἀφήσουν ὅλη δὲν μᾶς συγχωρῇ ὁ καιρὸς νὰ ὁλοκληρωθῇ ὅλη ἤτανε ἀπάτη.

καὶ μίαν ὥραν ἐκομπόνομεν ἀπόμεινον.

3. Λήγει ἀπὸ τὸ καταῦθι τὸ Κ. Θεοδωρῆ Σαλιβ.

Ἴδιον τοῦ ἐπιτετραμμένου Ἐπιτροπεύοντος καὶ ἀδελφοῦ παλαιοῦ καὶ Σαλιβέρου.

Ἴδιον ἀφορμὴν ἐπιτροπεύοντος ἐξ χειρὸς τοῦ κυρίου Κυρ. Δ. Ὀδυσσέως
ἐν Ζακύνθῳ τῇ 18/30 Μαΐου 1837.

ΠΡΟΞΕΝΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ο ὑποσημειωθεὶς τοῦ α. Μ.
τοῦ Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος
ἐν Ζακύνθῳ

ὸ φρούραρχος Ν. ὸ ἔπαρχος Νεοκάστρου καί
Μ(εσσηνίας)
Δημήτρης σαχτούρης Ἰωάννης Κορφιωτάκης

ὸ ἀδελφός καί πατριώτης

Γεώργιος Μαυρομηχάλης

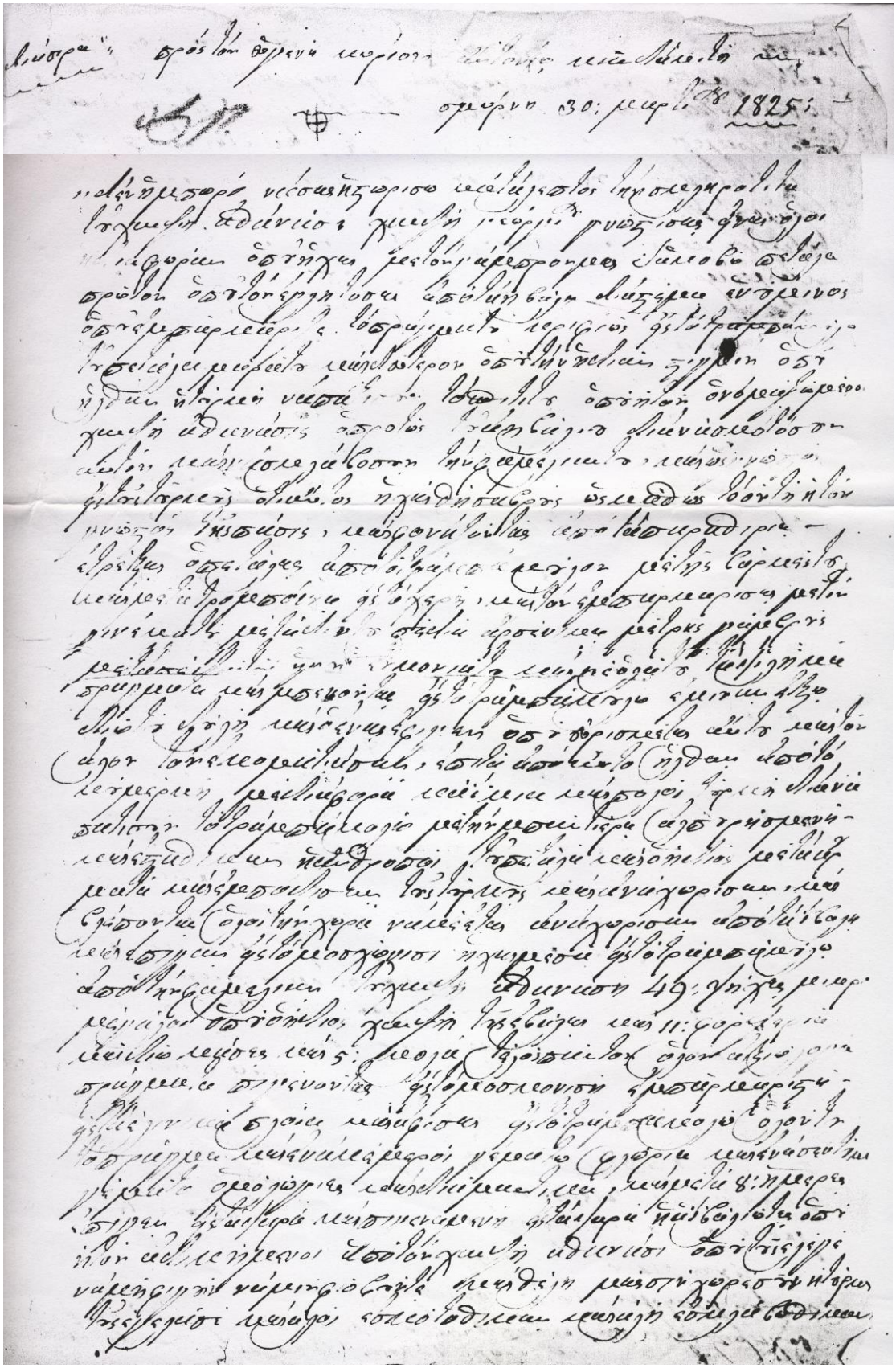
ἠ σφραγής τοῦ
έπάρχου μᾶς έχαλάσθη άπό
μίαν βόμβαν, καί μέ ἄλλα
πράγματα τά τοῦ έπαρχείου.

Di altro carattere *(Με άλλο γραφικό χαρακτήρα)*
Ἀδελφοί ἡμεῖς ἤλθομεν καί δέν μᾶς έδέχθησαν μέ ὅλους τούς τρόπους ὀποῦ ὁμιλήσαμεν διά τήν ἀνάγκην τοῦ φρουρίου. Τῶρα ἦλθαν καί μᾶς ζητοῦν τά γράμματα ὀποῦ προτήτερα δέν ἠθέλησαν νά τά λάβουν, διά τοῦτο ἰδοῦ δείδομεν τά γράμματα, τό παρόν καί ἄλλον ἕνα άπό τόν Κον: Τζαμαδό, καί προσμένομεν τήν ἀποκρησίν σας, νά γένῃ ὸ τρόπος ὅτι εἶναι μεγάλη ἀνάγκη καί μένω.

ὸ ἀδελφός Ἰω: Οἰκονομίδης

Υ.Σ. καί μίαν ὦραν ἀρχήτερα νά μᾶς στήλετε εἴδησιν, καί
ἀπόκρησιν νά μήν ἀργῶμεν ὅτι δέν μᾶς συγχωρεῖ ὸ καιρός νά
στεκόμεθα ὅτι εἶναι ἀνάγκη.
Είς μιάν ὦραν προσμένομεν ἀπόκρησιν.
3. ΄Απρ:ου άπό τό καράβι τοῦ Κου: Θωδορῆ Σάντου.

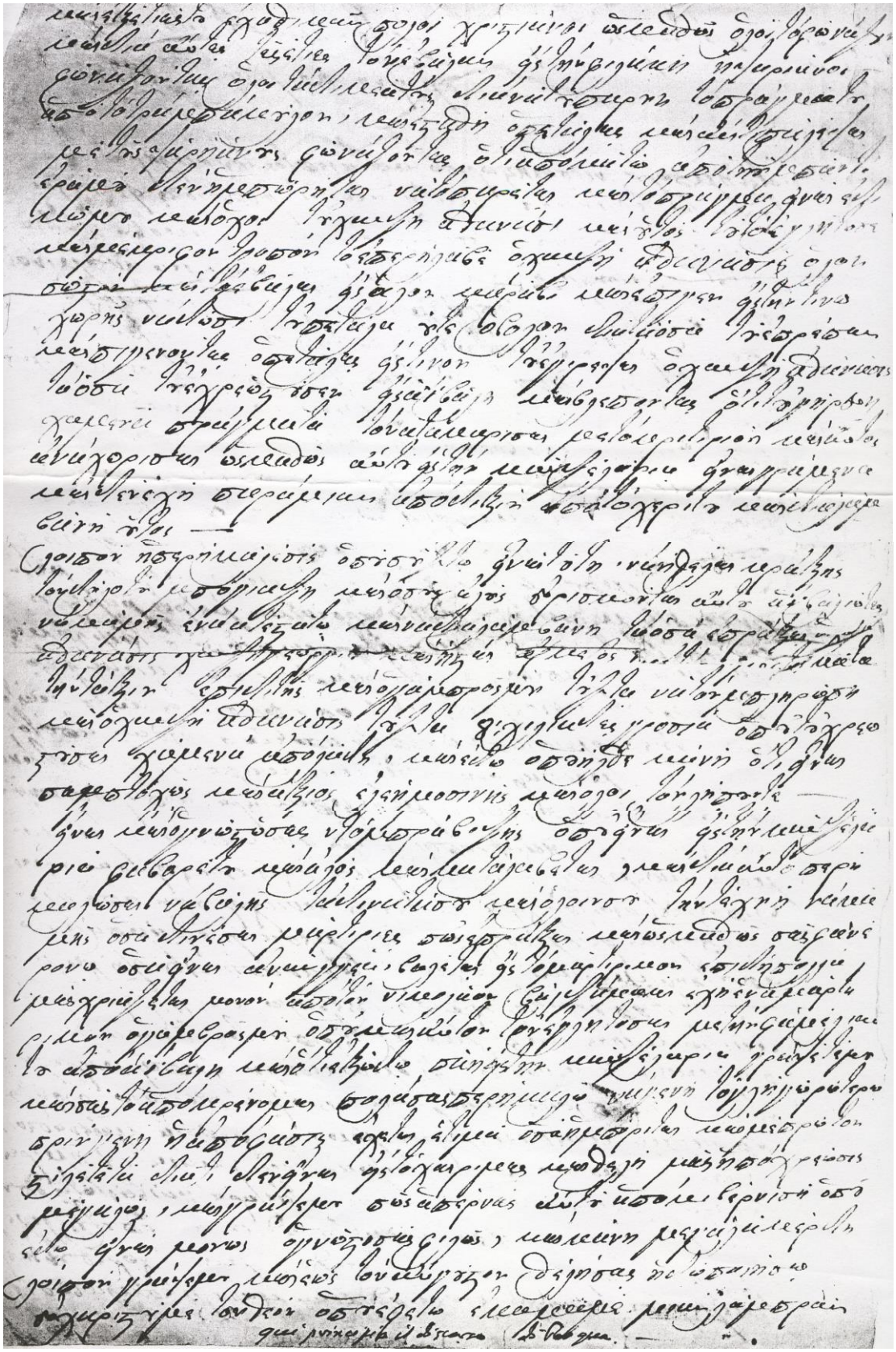
Πρός τούς εὐγενεστάτους φιλογενεῖς
καί άδελφούς πατρειώτας Ἴσον ἀπαράλλακτον, εὑρισκόμενον
είς Ζάκυνθον. είς χείρας Τοῦ κόμητος Κυρίου Δ.
ὸδε ῥώμα ἐν Ζακύνθῳ τήν 18/30
Μαΐου 1837.-
Ὸ ὑποπρόξενος της Α.Μ. Τοῦ
Βασιλέως Της έλλάδος
εις Ζάκυνθον
Τ.Σ *(Κ. Καναλέτης)*

Α) ΕΚ ΣΜΥΡΝΗΣ ΠΡΟΣ **ΑΝΤΩΝΙΟ […]**

Διάσιρα
πρός τόν εὐγενή κύριον άντόνιο […]
σμύρνη 30 μαρτίου 1825

Δέν ἠμπωρό νά σας ἠστωρισω κατάλεπτος τήν σκληρότιτα τοῦ χατζη άθανάση χατζη γεώργιου γνωστι σας είναι ὀλοι ἠ διαφωράν ὀποῦ ἠχαι με τόν γάμπρον μας Ἰάκοβο πετάλα πρῶτον ὀποῦ τόν ἐγλητοσε άπό τ'αηβάλη διάστημα ἐνού μινός ὀποῦ ἐμπαρκάριζε τό πράγμα του κριφίως εἴς τό τραμπάκουλο τοῦ πετάλα […] του καί δεύτερον ὀποῦ τήν ἠδική στιγμή ὀποῦ ἠλθαν ἠ Τούρκοι νά πατίσουν τό σπίτι του ὀποῦ ήτον ὀνομαζώμενος χατζή άθανάσις ὀ προτώς τοῦ άηβάλιου διά νά σκοτόσουν αὐτόν καί νά σκλάβοσουν τήν φάμελια του, καί ὠς γνωστός εἴς τούς Τούρκους ὀτι αὔτος ἠχαί θησαβρούς ὠς καθώς τοόντη ήτον γνωστός τῆς πάσις, καί φονάζοντας άπό τά παραθιρια. ἐτρέξαι ὀ πετάλας άπό τό τραμπάκουλον μέ τής βάρκες του καί μέ τά τρομπόνια εἴς τό χέρη, καί τόν έμπαρκαρισε μέ τίν γινέκα του μέ τά διο του πεδιά άρσένικα με τρης γάμβρους μέ τά πεδιά τους ἐξη ενκονιά του καί μέ ὀλά του τά ψιληκά πράγματα καί μπενόντας ἔς τό τραμπάκουλον έμιναν έξω διώ του δούλη καί ὀ ἕνας έφιγεν ὀποῦ εὑρισκεται αὔτου καί τόν άλον τόν έκοματιάσαν, έπιτα άπό αύτο ἠλθαν άπό τό κουμέρκη μέ διάφορα καΐκια καί πολοί Τούρκοι διά νά πατισουν τό τραμπάκολω μέ τήν μπαντιέρα άλπουρησμένη. καί έσταθικαν ἠ άνθροποι τοῦ πετάλα καί ὀ ἠδιος μέ τά ἅρματα καί έμποδισαν τούς Τούρκους καί άναχώρισαν, καί βλέποντας ὀλοί τήν χώρα νά κέεται άνάχωρισαν άπό τ'αΐβαλη καί έπίγαν εἴς τό μοσχώνισι· ἠχαι μέσα εἴς τό τραμπάκουλω άπό τήν φαμελιαν τοῦ χατζη άθανάση 49 ψήχες μικρι μεγάλοι ὀποῦ ὀ ἠδιος χατζής τῆς έβάλαι καί 11 φορτζαριά καί διώ κάσες καί 5 κολά τέλος πιάτον ὀλον άξιόλογα πράγματα πιγένοντας εἴς τό μοσκονισή έμπαρκαρίστη εἴς τά έλινικά πλοία καί άφισαι εἴς τό τραμπάκολω ὀλον του τό πράγμα καί ένά κεμέροι γέματω φλώρια καί ένα σεντούκι γεμάτο ὀμολώγιες καί διάμαντικα, καί μετά 8 ἠμέρες έπίγεν εἴς τά Ψαρά καί πιγεναμενή εἴς τά Ψαρά ἠ ἀΐβαλιώτες ὀποῦ ἠτον άδικήμενοι ἀπό τόν χατζή άθανάσι ὀποῦ τούς έλέγε νά μή φωβούντε καί θέλη μάς σινχωρέσουν ἠ Τούρκι τούς έγελάσε καί άλοι εσκοτωθικαν καί άλη εσκλαβωθικαν

καί έξετίας του έχαθικᾶν πολοί χριστιανοί ὡς καθῶς ὀλοί τό φωνάζουν καί διά αὕτες τές έτιες τόν έβάλαν εἵς τήν φιλάκη ἠ Ψαριάνοι φωνάζοντας ὀλοι τά δικεά τους διά νά τοῦ παρουν τό πράγμα του ἀπό τό τραμπάκουλον, καί εσταθή ὀ πετάλας καί άντιπάλεψε μέ τοῦς Ψαρηάνους φωνάζοντας ὀτι ἀποκάτω άπό τήν μπαντιέρα μου δέν ἠμπωρήται νά τό παρέται καί τό πράγμα είναι είδικώ μου καί ὀχοι τοῦ χαντζή άθανάσι καί οὐτος τού τό έγλήτοσε καί μέ κριφόν τροπόν τό έπερήλαβε ὀ χαντζή άθανάσις ὀλον σωστόν καί τό έβαλαι εἵς άλον καράβι καί έπιγεν εἵς τήν Τινω χωρῆς νά δώσι τοῦ πετάλα ούτε ὀβολον διά τά ὀσά τού έπρέπαν καί πιγενόντας ὀ πετάλας εἵς Τινον τοῦ έγραψαι ὀ χαντζή άθανάσις τά ὀσά τοῦ έχρεωστούσεν εἵς αϊβάλη καί βλεποντας ὅτι τοῦ γηρέυη χαμένα πράγματα τόν ατακάρισαι με τό κριτιριόν καί αύτος άναχώρισαι ὡς καθώς αὕτου εἵς τήν κανζελάρια είναι γράμενα καί δέν έχή παραμίαν άπόδιξη άπό τό χερι του καί διαλαμβάνη ούτος -
λοιπόν ἠπερηκαλέστε ὀπού σού ζητω είναί τό τή νά ήθελαι κράξης τόν δήλο τοῦ μπογιανζη καί ὀσούς άλούς εύρισκόνται αὕτου ἀϊβαλιώτες νά κάμης ένα άτεστάτω καί νά διαλαμβάνη τά ὀσά έπραξαι ὀ χατζή άθανάσις χατζηγεώργιου καί ήσταί άρκετος [...] κάτα τήν τάξιν έπιδι τής καί ὀ γάμπρος μου τού ζητα νά τόν μπληρώση καί ὀ χατζή άθανάσις τού ζητα 8 χιλιαδές γροσιά ὀποῦ χρεωστούσαι χαμενά άπό λάδη καί έδω ὀπού ἠλθε κάνη ὅτι είναι παμπτοχώς καί άξιός έλεήμοσινης καί ὀλοι τόν ληπούντε -
είναι καί ὀ γνωστώ σας ντομπράβονζης ὀποῦ είναι εἵς τήν κανζελαρία φαβορέ του καί άλος καί κατάλαβαται, καί διά αύτο περηκαλώσαι νά βάλης τά δινατά σου καί ὀλοιν σου τήν τέχνη νά κάμης ὀσά δινέσαι μάρτιριες πῶς έπραξαι καί ὡς καθῶς σᾶς φάνερονω ὀσα είναι άνάγγέα, βαλέται εἵς τό μάρτιρικον έπιδή πολλά μάς χριάζεται μονόν άπό τόν νικολάον βαλδάμακι έχη ἐνα μάρτηρικον ὀ γάμβρος μου ὀποῦ καί αὕτον τόν έγλητοσαι με τήν φαμέλιαν του άπό άϊβάλη καί ὅτι έξωδω πάη εἵς τήν κανζέλαρια γράψε τέ μου καί σάς τό ἀποκρένομαι. πολά σας περηκαλώ νά γενή τό γληγωρώτερω πρίν γενή ἠ άπόφασις έχεται ἐτιμά ὀσά ἠμπωριται καί μέ πρώτον στίλετε τά διατι δέν είναι εἵς τό χαιρι μας καί θελή μᾶς ἠπόχρεωσις μεγάλως, καί γράψε μου πῶς ἀπερνάς αὐτού ἀπό κιβέρνιση ὀποῦ έδω είναι μονως ὀ γνωστό σας φιλώς, καί κάνη μεγάλα κέρδη. λοίπον γράψε μου καί ἐως τόν αὔγουστον θέλη σάς ἠδωποιήσω. εύχαριστούμε τόν θεόν ὀποῦ έφετω έκαμαμε μιαν λαμπράν [...]

qui principia il discorso di Pasqua (εδώ αρχίζει ο λόγος για το Πάσχα)

6

Εὐγενικὴ κυρία Φραγόνα.

Ὁ Ταγματάρχης ἤθελεν νὰ δώσῃ δυὸ τάλληρα τὸ ὁποῖον ἔχει κρυμμένο γιὰ τὴν οἰκίαν τοῦ Α: κοντζᾶ· νὰ τὸ βγάλῃ δὲν τοῦ γίνεται νὰ δώσῃ 150: ἀξιώσεις, μὲ φόβον ὅλη ἡμέρα σκότωμα· ὅθεν ἀπὸ σκότωμα, ἢ ἀχρεῖωσιν αὐτὸν ἐφανέρωσε τὸ πρᾶγμα τῇ παλληκαρᾷ γιὰ τὴν ἀγάπην ποὺ τοῦ βαστᾷ καὶ τῆς δίκαιον. ἀκοῦσαν ὅσοι ἦσαν αὐτοὶ ἀπ' ἐκεῖνα τὰ μέρη ὅτι ἔρχεται ἡ ἀσφάλεια 115: ὁδηγεῖ τὸ ἴδιον γράψῃ νὰ τοῦ δίνουν ταμπαράκια· μόνον ὁ δεσποτικὸς ὁ Ἰωαννίνων δὲν μπορεῖ σιγὰ σιγὰ νὰ ὁδηγήσῃ τὰ πράγματα, ἐπειδὴ νὰ κάμῃ τὸ ἐναντίον· ἐνῶ οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι ἐκινδύνευαν νὰ τοὺ χαλάσουν, ἔλεγεν ὅτι βρίσκει νὰ γλυτώσουν τὰς ἀξίας των καὶ τὴν ἐκκλησίαν. ἀλλὰ ἡ Φραγόνα σώσει πολὺ νὰ μὴν μεγάσῃ τὸν δεσποτικὸν Ἰωαννίνων· αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι, ἡ πολλὰ γι' αὐτὰς ἄξιες γράμματα ὑποβάλλουν, ἐπορεύθη ἡ αὐλή· ὑγίαινε

ὁ ἀδελφός,
Χ: Ταγματάρχης

Γιάννινα τῇ 4: ἀπριλίου 1823

Τὰ ταῖς ἄξιαις κυρίαις μου ταῖς δεκόνι χάρι ἀπ' αὐτὰ τὰ μυρτιὰ, ἀπ' ὅσους ἄγρους ἤβρεσεν, ἡ δόκι γειάτι τὸ κοντζᾶ διὰ νὰ τὰ μυρίσουν, ἢ διὰ νὰ δόσῃ ἐμπόνον γι' ἐμᾶς ὁπού τοὺς ἔχει, πὸ ἀπέλεις τὰ διὰ λιγάτα.
Ἀλλ γειάμμα διὰ ἔχει νὰ τὰ ἐνεύσουν παίνει διὰ μαγάνει ὡς σάς σεμπρέσεν διὰ ἔχει γι' ἀσφάλειαν τὸ κοντζᾶ ἐς ἀνομαίμερ ἡ αὐτοὶ μὲ διὰ ἔχῃ· ὅζις ἡ σάς ἀπαντήσει.

Φάκελ.3.1 - XXIV.

ΧΡ. ΖΑΧΑΡΙΑΔΗΣ ΠΡΟΣ **ΚΩΝ/ΝΟ ΔΡΑΓΩΝΑ**

Εὐγενέστατε κύριε Δραγόνα

Ὁ Ζαφήρης ἤλθεν νά λάβη ἐκεῖνο τό ἀμανάτι τό ὀποῖον ἔχη ἀφημένο εἰς τήν οἰκίαν τοῦ Α. κοτοῦλα· νά τό φέρῃ αὐτοῦ καί νά λάβη 250 ἁλιέδες, μέ λόγον ὅτι εἶναι πολίτικοι· ὅθεν ἤτε πολίτικοι, ἤτε ἁλιώτηκοι αὕτη ἡ μονέδα δέν ἀπερνά καί κατεξοχήν εἰς τήν ἑλλάδα παντάπασι δέν τούς δέχονται. λοιπόν ὀπόταν αὐτοί οἱ κύριοι τοῦ λέγουν ὅτι ἀπερνοῦν, καί ἀπερνοῦν 115: ὁβολούς τί τούς πηράζη νά τοῦ δώσουν ταλλαράκια. μάλιστα ὁ δυστηχής ὁ ζαφήρης δέν γνωρήζη παρά τάς ὑποθέσεις τῆς πατρίδος του κατά τό ἐμπόριον· ἐνῶ οἱ ῥηθέντες κύριοι οἴτινες καταγίνονται νά τόν γελάσουν, ἔχουν τούς τρόπους νά ἐξοδεύσουν τούς ἁλιέδες παντοῦ εἰς τήν Τουρκίαν· ἀδελφέ Δραγόνα πρόσεξε καλά νά μήν γελάσουν τόν δυστηχή ζαφήρι αὐτοί οἱ κανάγιοι, καί κοντά εἰς τάς ἄλας ζημίας ὑπόφερεν, ὑποφέρη καί αὐτήν.

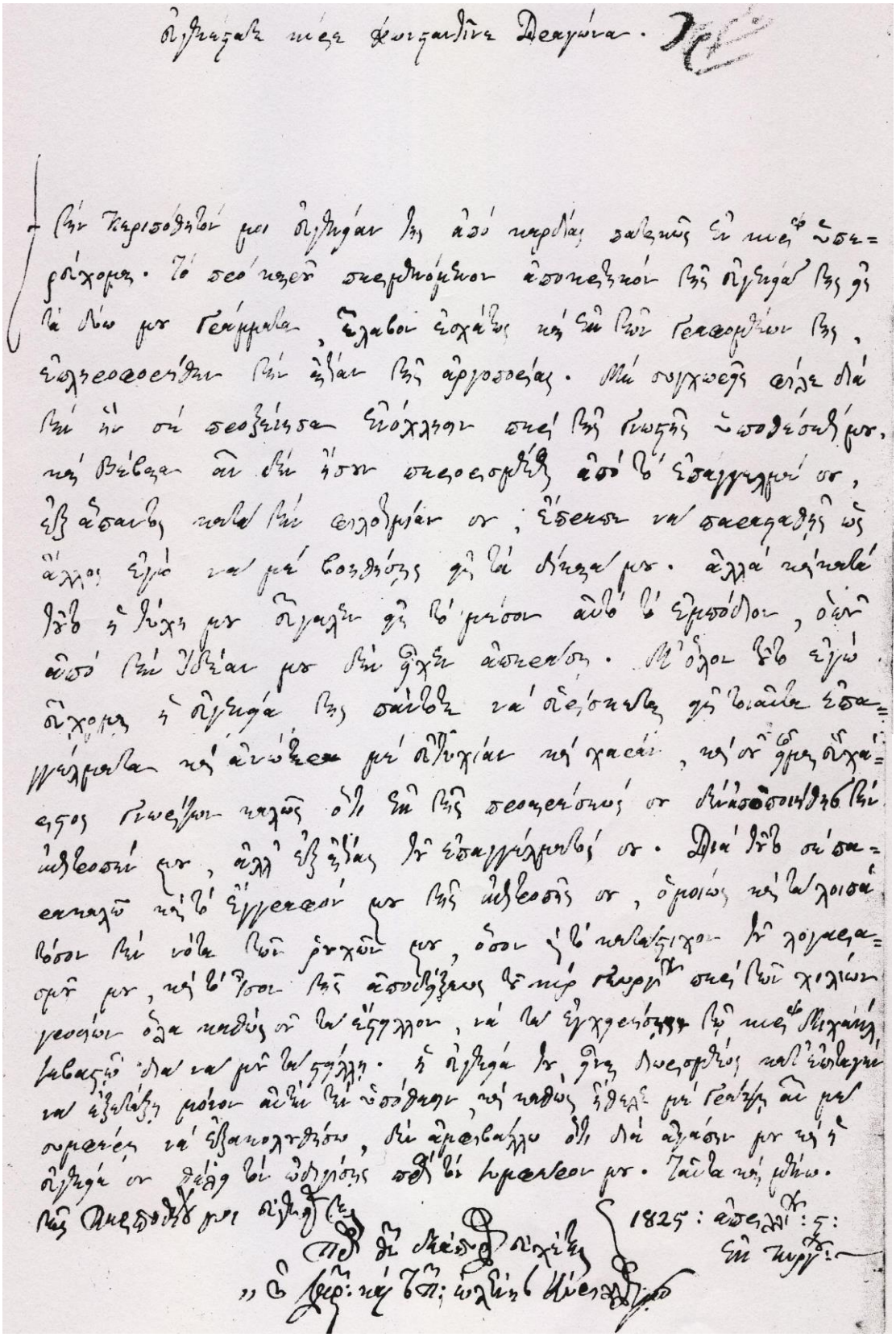
ὁ ἀδελφός

Πύργος τῇ 4: ἀπρηλίου 1825 Χ:. Ζαχαριάδης

διά ταῖς ἄλαις φαμηλίας ἄν ταῖς θελήσουν λάβε ἀπ αὐτούς τά μετριτά, ἤ ὅσους ἄλους ἠξεύρης, καί τότε γράψε τοῦ κοτοῦλα διά νά τά μετρήση, ἤ διά νά δώση ἐγκύησιν εἰς ἐκεῖνους ὀποῦ τάς ἔχουν, ἠδ ἀλλέως δέν θά δεχθοῦν.
ὅτι γράμματα θά στήλετε ἀν δέν εὑρίσκεται καΐκι διά γαστοῦνην ὡς σᾶς προέγραφον τά στέλεται εἰς περιλαβήν τοῦ κοτοῦλα ἐπ ὀνοματί μου καί αὐτός μοῦ τά στέλει· ὅστις καί σᾶς ἀσπάζεται.

Πρός τόν Εὐγενέστατον
κύριον κωνσταντίνον
Δραγόνα

Ζάκυνθον

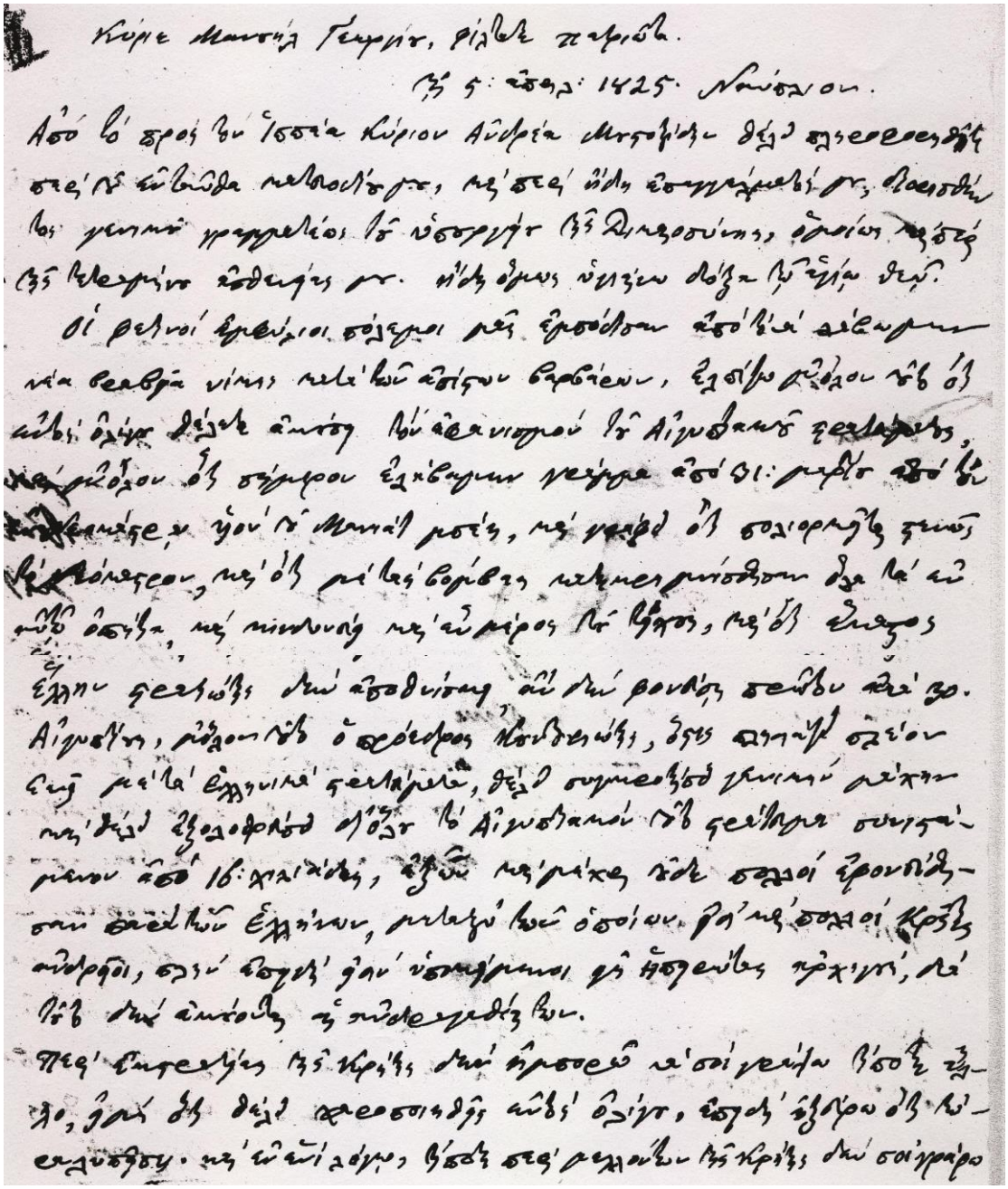
Φάκελ.3.1 - XXV.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΠΡΟΣ **ΚΩΝ/ΝΟ ΔΡΑΓΩΝΑ**

Εὐγενέστατε κύριε Κωνσταντῖνε Δραγώνα.

Στήν περιπόθητόν μοι εὐγενείαν της ἀπό καρδίας πατρικῶς ἐν κυρίῳ ὑπερεύχομαι. Τό πρό καιροῦ περιμενόμενον ἀποκριτικόν τῆς εὐγενείας της εἰς τά δύω μου Γράμματα, ἔλαβον ἐσχάτως καί ἐκ τῶν Γραμμάτων της, ἐπληροφορήθην τήν αἰτίαν τῆς ἀργοπορίας. Μέ συγχωρεῖς φίλε διά τήν ἥν σέ προξένησα ἐνόχλησιν περί τῆς γνωστῆς ὑποθέσεώς μου, καί βέβαια ἄν δέν ἤσουν περιορισμένος ἀπό τό ἐπάγγελμά σου, ἐξ ἅπαντος κατά τήν φιλοτιμίαν σου, ἔπρεπε νά παρασταθῇς ὡς ἄλλος ἐγώ νά μέ βοηθήσῃς εἰς τά δίκαιά μου. ἀλλά καί κατά τοῦτο ἡ τύχη μου εὔγαλε εἰς τό μέσον αὐτό τό ἐμπόδιον, ὀποῦ ἀπό τήν ιδέαν μου δέν εἶχεν ἀπεράσῃ. Μ' ὅλον τοῦτο ἐγώ εὔχομαι ἡ εὐγενεία της πάντοτε νά εὐρίσκεται εἰς τοιαῦτα ἐπαγγέλματα καί ἀνώτερα μέ εὐτυχίαν καί χαράν, καί σοῦ εἶμαι εὐχάριστος Γνωρίζων καλῶς ὅτι ἐκ τῆς προαιρέσεώς σου δέν ἀποποιήθης τήν ἐπιτροπήν μου, ἀλλ'ἐξ αἰτίας τοῦ ἐπαγγέλματός σου. Διά τοῦτο σέ παρακαλῶ καί τό ἔγγραφόν μου τῆς ἐπιτροπῆς σου, ὁμοίως καί τά λοιπά, τόσον τήν νόταν τῶν ῥούχων μου, ὅσον καί τό κατάστιχον τοῦ λογαριασμοῦ μου, καί τό ἴσον τῆς ἀποδείξεως τοῦ κύρ Γεωργίου περί τῶν χιλίων γροσίων ὅλα καθώς σοῦ τά ἔστειλλον, νά τά ἐγχειρήσῃς τῷ κυρίῳ Μιχαήλ Σεβαστῷ διά νά μοῦ τά στείλλῃ. ἡ εὐγενεία του εἶναι διωρισμένος κατ' ἐπιταγήν νά ἐξετάζῃ μόνον αὐτήν τήν ὑπόθεσιν, καί καθώς ἤθελε μέ Γράψῃ ἄν μέ συμφέρῃ νά ἐξακολουθήσω, δέν ἀμφιβάλλω ὅτι διά ἀγάπην μου καί ἡ εὐγενεία σου θέλει τόν ὠδιγίσῃς πρός τό συμφέρον μου. Ταῦτα καί μένω.
τῆς περιποθήτου μοι εὐγενείας της.
Πρός σέ διάπυρος εὐχέτης 1825: ἀπριλίου: 5:
ὁ Ιερ: καί Τπ: ὠλένης Κύριλλος ἐκ Πύργου
(τοποτηρητής)
Πῦργος 1825
ὠλένης κύριλλος
τῇ 24η Μαϊου ἀπεκρίθη
Πρός τόν εὐγενέστατον κύριον Κωνσταντίνον Δραγώνα ευχετικῶς:-

Εἰς Ζάκυνθον:-

Φάκελ.3.1 - XXVI.

Μ. ΒΕΡΝΑΡΔΟΣ ΠΡΟΣ **ΜΑΝΟΥΗΛ ΓΕΩΡΓΙΟΥ**

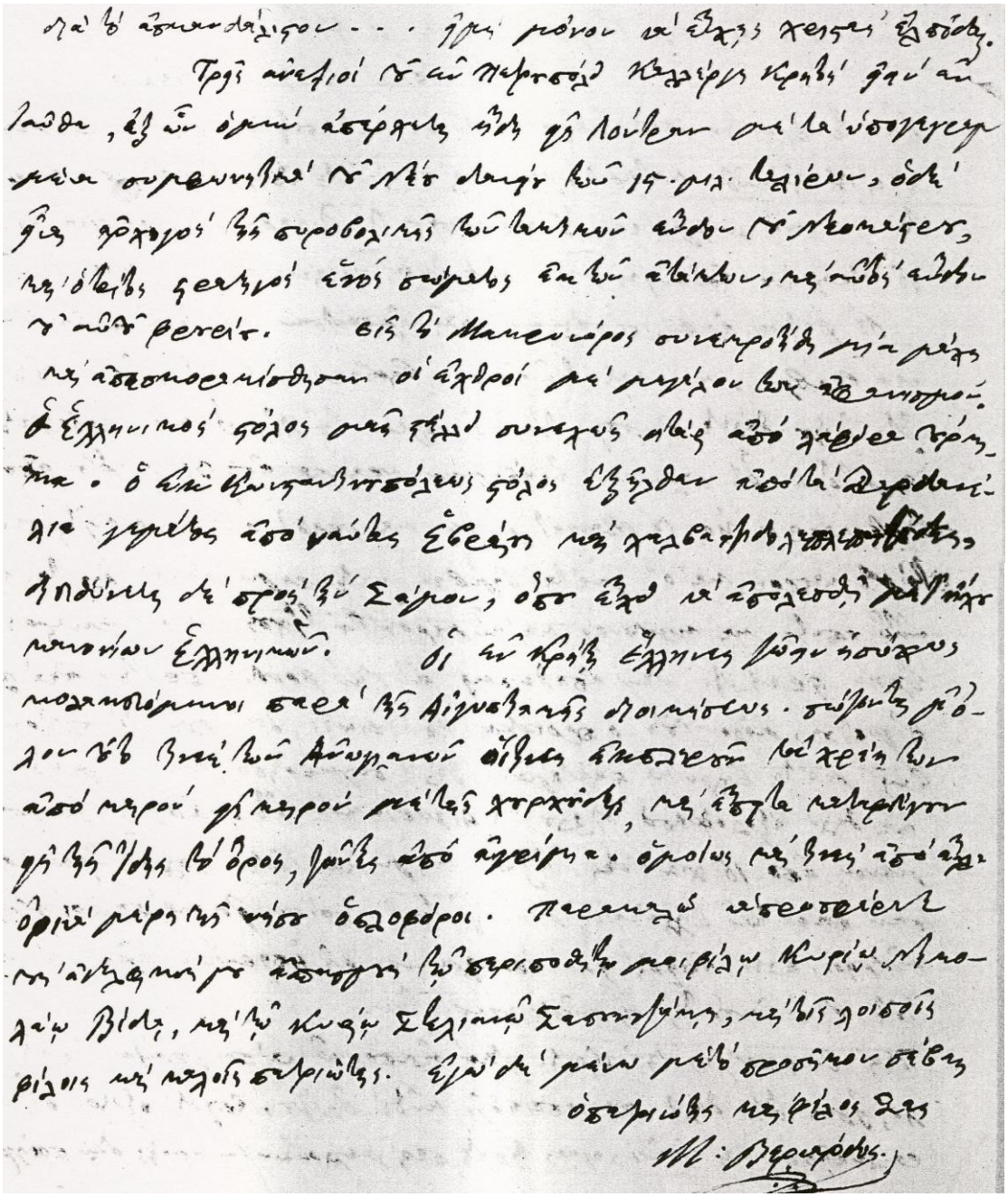
Κύριε Μανουήλ Γεωργίου, φίλτατε πατριῶτα.

τή 5: ἀπριλ: 1825· Ναύπλιον.

Ἀπό τό πρός τόν Ἱππέα Κύριον Ἀνδρέα Μουστοξίδην θέλει πληροφορηθεῖτε περί τοῦ ἐνταῦθα κατευοδίου μου, καί περί ἤδη ἐπαγγέλματός μου, διορισθέντος γενικοῦ γραμματέως τοῦ ὑπουργείου τῆς Δικαιοσύνης, ὁμοίως καί περί τῆς τετραμήνου ἀσθενείας μου. ἤδη ὅμως ὑγιαίνω δόξα τῷ ἁγίῳ θεῷ.

Οἱ φετινοί ἐμφύλιοι πόλεμοι μᾶς ἐμπόδισαν ἀπό τό νά λάβωμεν νέα βραβεία νίκης κατά τῶν ἀπίστων βαρβάρων, ἐλπίζω μ'ὅλον τοῦτο ὅτι ἐντός ὀλίγου θέλετε ἀκούσει τόν ἀφανισμόν τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στρατεύματος, καί μ'ὅλον ὅτι σήμερον ἐλάβαμεν γράμμα ἀπό 31: μαρτίου ἀπό τόν ἐν Νεοκάστρῳ υἱόν τοῦ Μανιάτ μπέη, καί γράφει ὅτι πολιορκεῖται στενῶς τό Νεόκαστρον, καί ὅτι μέ τάς βόμβας κατεκριμνίσθησαν ὅλα τά ἐν αὐτῷ ὁσπήτια, καί κινδυνεύει καί ἕν μέρος τοῦ τείχους, καί ὅτι ἕκαστος Ἕλλην στρατιώτης δέν ἀποθνίσκει, ἄν δέν φονεύση πρῶτον ἀνά 30 Αἰγυπτίους, μ'ὅλον τοῦτο ὁ πρόεδρος Κουντουριώτης, ὅστις πλησιάζει πλέον ἐκεῖ μέ τά ἑλληνικά στρατεύματα, θέλει συγκροτήσει γενικήν μάχην καί θέλει ἐξολοθρεύσει δι'ὅλου τό Αἰγυπτιακόν τοῦτο στράτευμα συνιστάμενον ἀπό 16: χιλιάδας, ἐξ ὧν καί μέχρι τοῦδε πολλοί ἐφονεύθησαν παρά τῶν Ἑλλήνων, μεταξύ τῶν ὁποίων εἰσί καί πολλοί Κρῆτες ἀνδρεῖοι, πλήν ἐπειδή εἰσίν ὑποκείμενοι εἰς Ἠπειρώτας ἀρχηγούς, διά τοῦτο δέν ἀκούονται αἱ ἀνδραγαθίαι των.

Περί ἐκστρατείας τῆς Κρήτης δέν ἠμπορῶ νά σοι γράψω τίποτε ἄλλο, εἰμή ὅτι θέλει χαροποιηθῆς ἐντός ὀλίγου, ἐπειδή ἠξεύρω ὁτι τώρα λυπεῖσαι· καί ἐν ἐνί λόγῳ, τίποτε περί μελλόντων τῆς Κρήτης δέν σοί γράφω

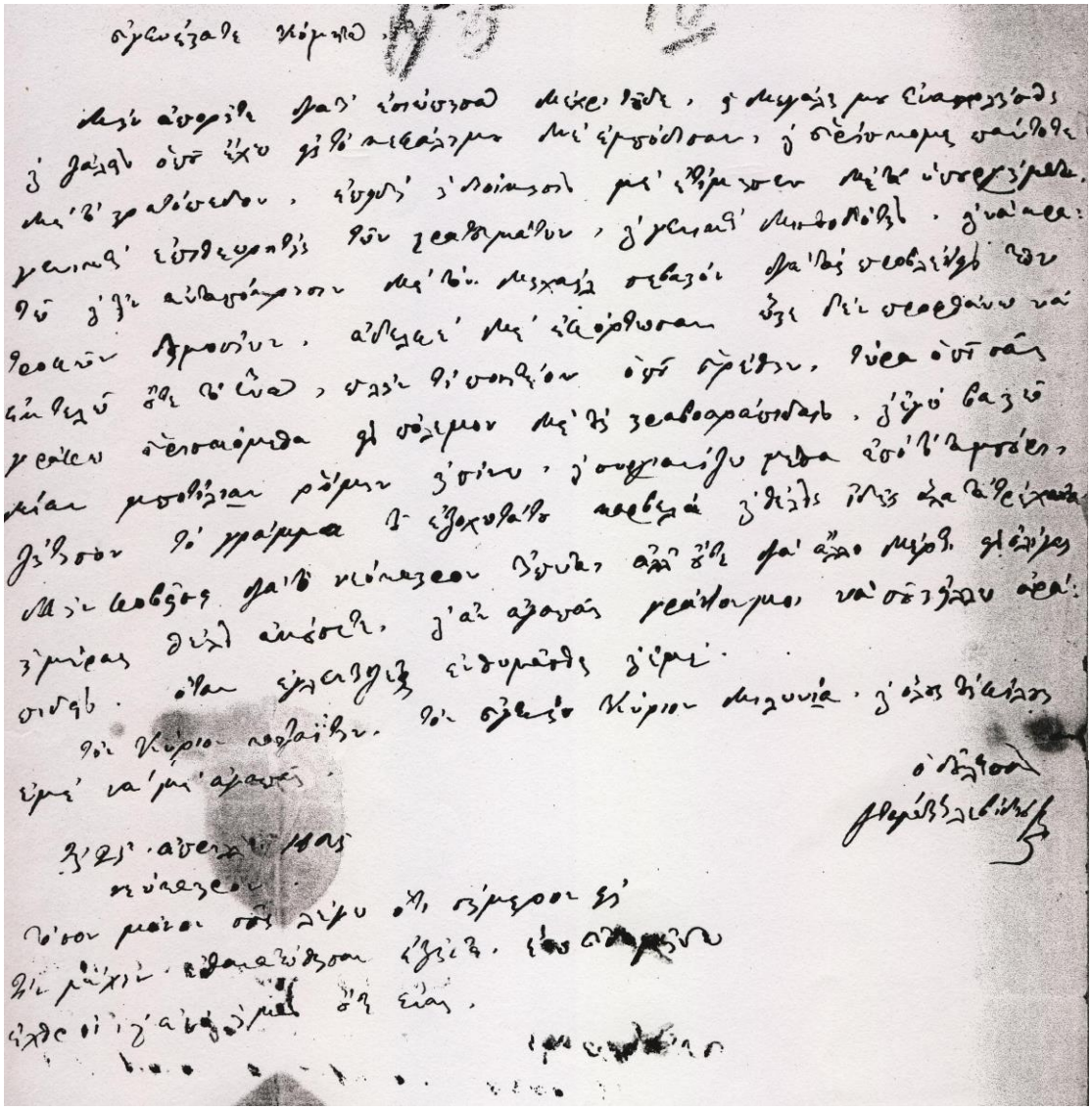

διά τό ἀσκανδάλιστον ... εἰμή μόνον νά ἔχῃς χριστάς ἐλπίδας.

Τρεῖς ἀνεψιοί τοῦ ἐν Πετρουπόλει Καλλέργη Κρητός εἰσίν ἐνταῦθα, ἐξ ὧν ὁ μέν ἀπέρχεται ἤδη εἰς Λόντραν μέ τά ὑπογεγραμμένα συμφωνητικά τοῦ Νέου δανείου τῶν 15 ·χιλ· ταλίρων, ὁ δέ εἶναι ἀρχηγός τῆς πυροβολικῆς τῶν τακτικῶν ἔνδον τοῦ Νεοκάστρου, καί ὁ τρίτος στρατηγός ἐνός σώματος ἐκ τῶν ἀτάκτων, καί αὐτός ἔνδον τοῦ αὐτοῦ φρουρίου. εἰς τό Μακρυνόρος συνεκροτήθη μία μάχη καί ἀπεσκορακίσθησαν οἱ ἐχθροί μέ μεγάλον των ἀφανισμόν. ὁ ἑλληνικός στόλος μᾶς στέλλει συνεχῶς σιτάρι ἀπό λάφυρα τούρκικα. ὁ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως στόλος ἐξῆλθεν ἀπό τά Δαρδανέλια γεμάτος ἀπό ναύτας Ἑβραίους καί χαλβατζιδολεπλεποτζέδες, διευθύνεται δέ πρός τήν Σάμον, ὅπου ἔχει νά ἀπολεσθῆ μετ' ἤχου κανονίων Ἑλληνικῶν. Οἱ ἐν Κρήτη Ἕλληνες ζῶσιν ἠσύχως κολακευόμενοι παρά τῆς Αἰγυπτιακῆς διοικήσεως· σώζοντας μ'όλον τοῦτο τινές τῶν Ἀνωγιανῶν οἵτινες ἐκπληροῦν τά χρέη των ἀπό καιρόν εἰς καιρόν μέ ταῖς χουρχοῦδαις, καί ἔπειτα καταφεύγουν εἰς τῆς Ἴδης τό ὄρος, ζῶντες ἀπό αγρίμια. ὁμοίως καί τινές ἀπό ἄλλα ὁρινά μέρη τῆς νήσου ὁπλοφόροι. Παρακαλῶ νά προσφέρετε τούς ἀδελφικούς μου ἀσπασμούς τῷ περιποθήτῳ μοι φίλῳ Κυρίῳ Νικολάῳ Βίστᾳ, καί τῷ Κυρίῳ Στελιανῷ Σαπουντζάκῃ, καί τοῖς λοιποῖς φίλοις καί καλοῖς πατριώταις. ἐγώ δέ μένω μέ τό προσῆκον σέβας

ὁ πατριώτης καί φίλος Σας

Μ: Βερνάρδος.

Φάκελ.3.1 - XXXII.

ΣΤΑΜΑΤΙΟΣ ΛΕΒΙΔΗΣ ΠΡΟΣ **ΔΙΟΝΥΣΙΟ ΡΩΜΑ**

εὐγενέστατε κόμητα,

μήν ἀπορῆτε διατί ἐσιώπησα μέχρι τοῦδε, αἰ μεγάλαι μου ἐνασχολήσεις καί ζάλαι ὀποῦ ἔχω είς τό κεφάλι μου μέ ἐμπόδισαν, καί εὐρίσκομαι πάντοτε μέ τό στρατόπεδον, ἐπειδή ἡ διοίκησις μέ ἐτίμησεν μέ τά ὑπουργήματα, γενικός ἐπιθεωρητής τῶν στρατευμάτων, καί γενικός μισθοδότης, καί νά κρατῶ καί τήν ἀνταπόκρησιν μέ τόν μιχαήλ σεβαστόν διά τάς προβλέψεις τῶν τροφῶν δημοσίου, ἀδελφέ μέ ἐφόρτωσαν ὥστε δέν προφθαίνω νά ἐκτελῶ οὔτε τό ἕνα, πλήν τί ποιητέον ὀποῦ εὐρέθην, τώρα ὀποῦ σᾶς γράφω εὐρισκόμεθα είς πόλεμον μέ τούς στραβοαράπιδαις, καί ἐγώ βαστῶ μίαν μποτίλιαν ῥούμιν καί πίνω, καί συργιανίζω μέσα ἀπό τό ταμπούρι, ζήτησον τό γράμμα τοῦ ἐξοχοτάτου καρβελά καί θέλεις ἰδῆς ὅλα τά τρέχοντα. Μήν φοβεῖσαι διά τό νεόκαστρον τίποτα, ἀλλ'οὔτε διά ἄλλο μέρος. είς ὀλίγας ἡμέρας θέλει ἀκούσετε, καί ἀν ἀγαπᾶς γράψον μοι νά σοῦ στείλλω ἀράπιν καί ὅταν ἐγλεντίζετε ἐνθυμᾶσθε καί ἐμέ.

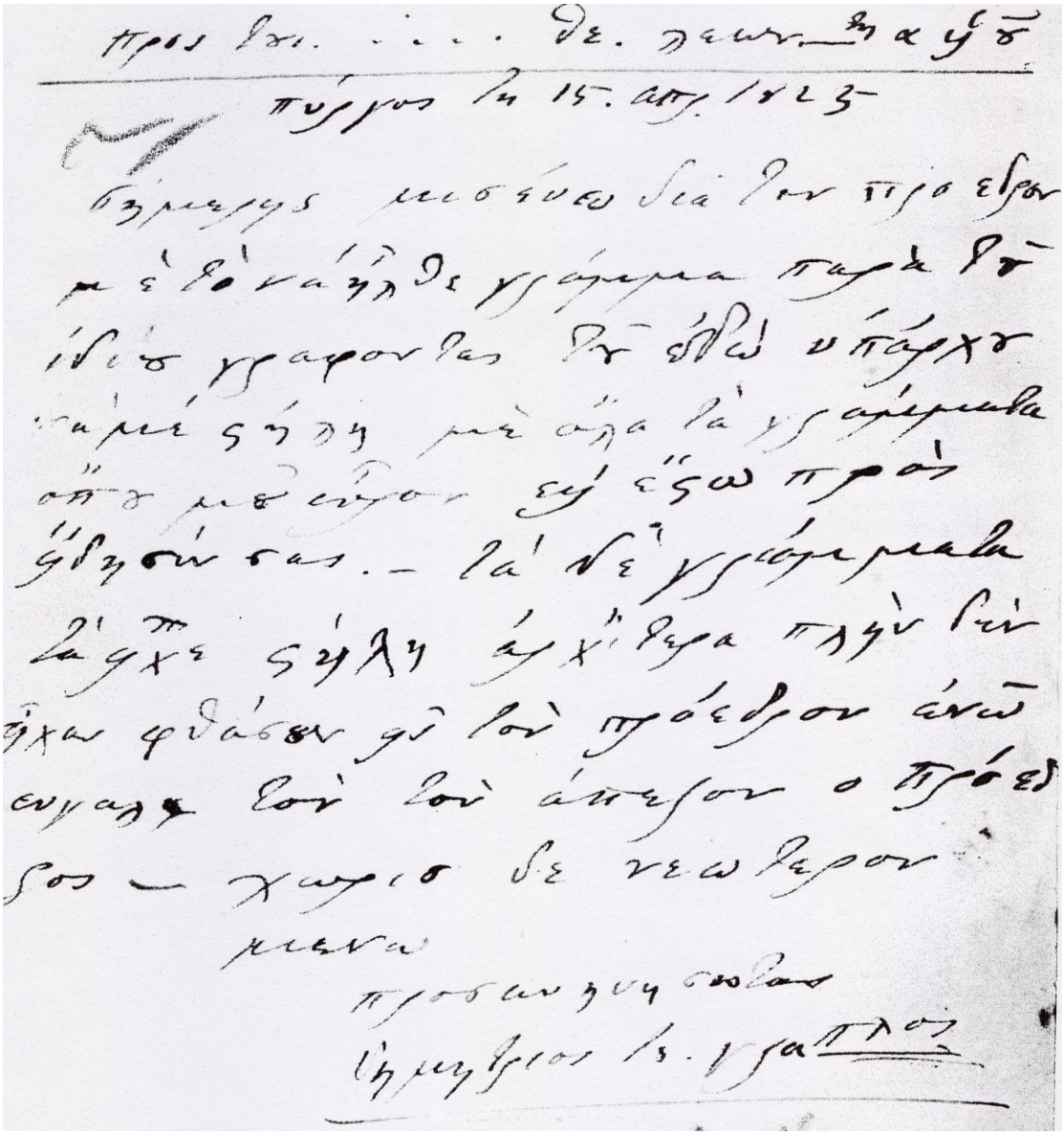
Τόν Κύριον κατζαΐτην, τόν εὐγενή Κύριον Μιλωνιά, καί ὅλους τούς φίλους ἐμέ νά μέ ἀγαπᾶς.

ὸ δοῦλος σου

τῆ 25' ἀπριλλίου 1825 Σταμάτιος λεβίδης

νεόκαστρον.

τόσον μόνον σᾶς λέγω ὅτι σήμερον είς
τήν μάχην ἐθανατώθησαν ἑξῆντα ἕως ἑβδομῆντα
ἐχθροί καί ἀπό ἠμᾶς οὔτε ἕνας.

Β) ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΓΡΑΠΛΟΣ εκ ΠΥΡΓΟΥ

Προς τους ..... θε. λεων-τη καί υἱοῦ
πύργος τη 15. απρ. 1825
σήμερης μισεύω διά τον πρόεδρον μέ τό νά ἦλθε γράμμα παρά τοῦ ἰδίου γραφοντας τοῦ έδώ ὑπάρχου νά μέ στήλη μέ ὅλα τά γράμματα ὅπου μοῦ εὗρον είς ἔστω πρός είδησίν σας.- Τά δέ γράμματα τά εἶχε στείλη ἀρχίτερα πλήν δέν εἶχαν φθάσει είς τόν πρόεδρον ἐνῶ ευγαλε [...] ο πρόεδρος - χωρισ δε νεωτερον
μενω
προσκυνησοντας
δημητριος Ιω. γραπλος

Φάκελ.3.1 - XXXVI.

ΙΩ. ΡΩΜΑΙΗ ΠΡΟΣ **ΡΩΖΑΡΩΛ**

Da una persona che avvicina Husseinbei, colonello del quarto di Linea Egiziano, sono stato assicurato che Ibraim Pascià ha secreta corrispondenza con taluni di Nissi, di Calamata e di Tripolizza. Per quanto ho potuto adoperarmi non mi è riuscito di trappellare il nome e le qualità delle persone che seco lui corrispondono. Intanto eccoti il resultamento della corrispondenza. Si vuole conoscere se Ibraim Pascià è venuto in Morea qual Turco, ovvero come Egiziano: cioè se egli è disposto a tagliare ed a distruggere, ovvero a perdonare. Gli si consiglia di far de' proclami di pace e di perdono a' Greci e di allettarli con delle promesse e de' regali, e ciò facendo ne avrà per sicura guarentigia la sottomissione ed il disarmamento di buona porzione degli abitanti della Morea, ed operando il contrario incontrerà ad ogni passo della forte resistenza e fino alla morte. Ibraim Pascià non ha ancora risposto e credo che non risponderà; poichè gli efimeri vantaggi che ha fin' ora riportato sopra de' Greci lo fanno tanto orgoglioso e gli fanno a credere tanto sicuro l'acquisto della Morea e della Grecia intiera, e quindi poter disporre da padrone e da conquistatore. Ti sia ciò di norma e di regola, solecitamente fare prevenzione a chi tu credi, onde siano prese le più energiche misure per iscoprire li motori di tali criminose corrispondenze che la libertà della Nazione compromettono. Husseinbei gode della più intima confidenza del Pascià.

Il progetto di Guerra, del quale ti ho scritto, continua ad essere sempre lo stesso aggiungendo vene più anche dopo la presa di Navarino, che è ridotto assai alle strette. Una forte colonna sarà diretta sopra Nissi, grosso villaggio da qui distante sei in otto ore verso Calamata, occuparlo, fortificarlo e stabilire un deposito di viveri e di munizioni di guerra. Dopo di tale ocupazione diriggersi sopra Arcadia e sopra Pyrgo e Castro sopra Gastuni, fortificare questi grossi bor-

deposito come in Nissi, marciare per ultimo verso Patrasso e prendere le truppe tutte che colà sono, dicesi al numero di 4 m. uomini, e recarsi con tale rinforzo sopra Tripolizza, occuparla, tortificarla, e mettere colla presa di essa fine della campagna di quest' anno ed in essa il Quartiere Generale stabilire. Questo progetto è del famoso rinegato colonello Soleimanbei, che il Pascià ha gustato moltissimo. Questo da sè non è capace di formare alcuno e ti ripeto che desso non ha alcuno formato onde operare di comune e di concerto cogli altri Pascià, i quali devono da varie parti attaccare la Grecia, ne alcuno per le particolari sue operazioni. Egli opera a caso e da ignorante presuntuoso. In conseguenza di quanto ti comunico prendi a tempo le tue savie misure e per quanto ti è cara la comune salute opera in modo da fare andare a vuoto tale liberticida progetto. Io ti raccomando la solecitudine delle operazioni.

Bisogna stordire l'empio con un famoso colpo di mano. La Flottiglia Greca non ha potuto impedire l' arrivo de' rinforzi che il Pascià aspettava da Suda. Sono dessi giunti il dì primo del corrente e consistono in 250 cavallieri assai bene montati e coi rispettivi cavalli, da circa 2. m. uomini d' infanteria che sono quelli i quali erano stati dispersi dal colpo di vento del Nord il di 30 Gennajo ultimo, di un obice di cinque pollici inglesi, di una cannonata di otto cassoni, di quasi 500 tra muli e cavalli di posta. Di questi ultimi ne sono stati distribuiti due ad ogni compagnia, uno allo Stato Maggiore d' ogni Battaglione, e sei ne sono dati agli uffiziali isolati. Il rimamente ed alcune altre centinaja, che se ne aspettono da Candia e da Prevesa, serviranno il treno d' Artiglieria e per lo bagaglio dell' esercito.

Ibraim Pascià è forse per i Greci la Gorgona o la testa di Medusa? Dessi non sanno punto resistere in faccia alle sue meschinissime truppe nude, scalze, pidochiose e morte di fame. Fanno una o due scariche al più e poscia fuggono. Non hanno saputo fin ora resistere a veruno degli attacchi che il Vesir ha fatto contro di loro. Sarà ciò forse imperizia, viltà o tradimento dei capitani Greci? Io non arrivo a com-

prendere sifatta contradizione. Peppino mio, metiti presto alla testa degli affari militari de' Greci e procura di rianimare il di loro abbatuto coraggio. Richiama solecitamente Scarpa e me presso di te, poichè ambiedue non istiamo più bene presso dei Turchi, i quali alcun sospetto hanno cominciato a formare di noi due. Vado a scrivere al Tenente Ge-

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ἀπὸ ἄνθρωπον πλησιάζοντα εἰς τὸν Χουσεὶν μπέη, χιλίαρχον τῆς γραμμῆς τοῦ 4ου τοῦ αἰγυπτιακοῦ Στρατοῦ, ἐβεβαιώθην ἀσφαλῶς, ὅτι ὁ Ἰμπραὴμ πασᾶς ἀνταποκρίνεται μυστικῶς μὲ κἄποιους τοῦ Νησίου, Καλαμάτας καὶ Τριπολιτσᾶς. Δι' ὅσον ἐπροσπάθησα, δὲν ἐστάθη δυνατὸν νὰ ἐξιχνιάσω τὰ ὀνόματα καὶ τὴν ποιότητα τούτων, μετὰ τῶν ὁποίων ἀνταποκρίνεται· μ' ὅλον τοῦτο ἰδοὺ ἡ οὐσία τῆς ἀνταποκρίσεως. Αὐτοὶ θέλουν νὰ γνωρίσουν ἂν ὁ Ἰμπραὴμ πασᾶς ἦλθεν εἰς Πελοπόννησον ὡς Τοῦρκος ἢ ὡς Αἰγύπτιος, δηλαδή, ἐὰν ἡ διάθεσίς του εἶναι νὰ θυσιάσῃ καὶ νὰ ἐξοντώσῃ, ἢ μᾶλλον νὰ συγχωρήσῃ. Τὸν συμβουλεύουν νὰ κάμῃ προκηρύξεις εἰρηνικὰς καὶ συγχωρητικὰς εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ νὰ τοὺς ἑλκύσῃ μὲ ὑποσχέσεις καὶ δωρεάς, καὶ τοῦτο κάμνων θέλει λάβῃ τὴν βεβαίαν ἐγγύησιν, τὴν ὑποταγὴν καὶ τὴν ἀφόπλισιν ἀρκετοῦ μέρους τῶν ἐγκατοίκων τῆς Πελοποννήσου· ὥστε, ἂν κάμῃ τὸ ἐναντίον, θέλει ἀπαντήσῃ εἰς κάθε βῆμά του δυνατὴν ἀνθίστασιν μέχρι θανάτου. Ὁ Ἰμπραὴμ πασᾶς δὲν ἀπήντησεν ἀκόμη εἰς αὐτούς, καὶ πιστεύω, ὅτι δὲν ἀποκρίνεται, ἐπειδή, διὰ τὰς μέχρι τοῦδε ἐφημέρους ὠφελείας του κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ἔρθασεν εἰς τοιαύτην ὑπερηφάνειαν, ὥστε στοχάζεται βεβαίαν τὴν κατάκτησιν τῆς Πελοποννήσου καὶ ὅλης τῆς Ἑλλάδος· καὶ ἐντεῦθεν στοχάζεται ὅτι θέλει κατορθώσῃ τὰ πάντα χωρὶς τῆς συνεργείας τῶν εἰρημένων ὡς κατακτητὴς αὐτεξούσιος. Τοῦτο ἂς σὲ

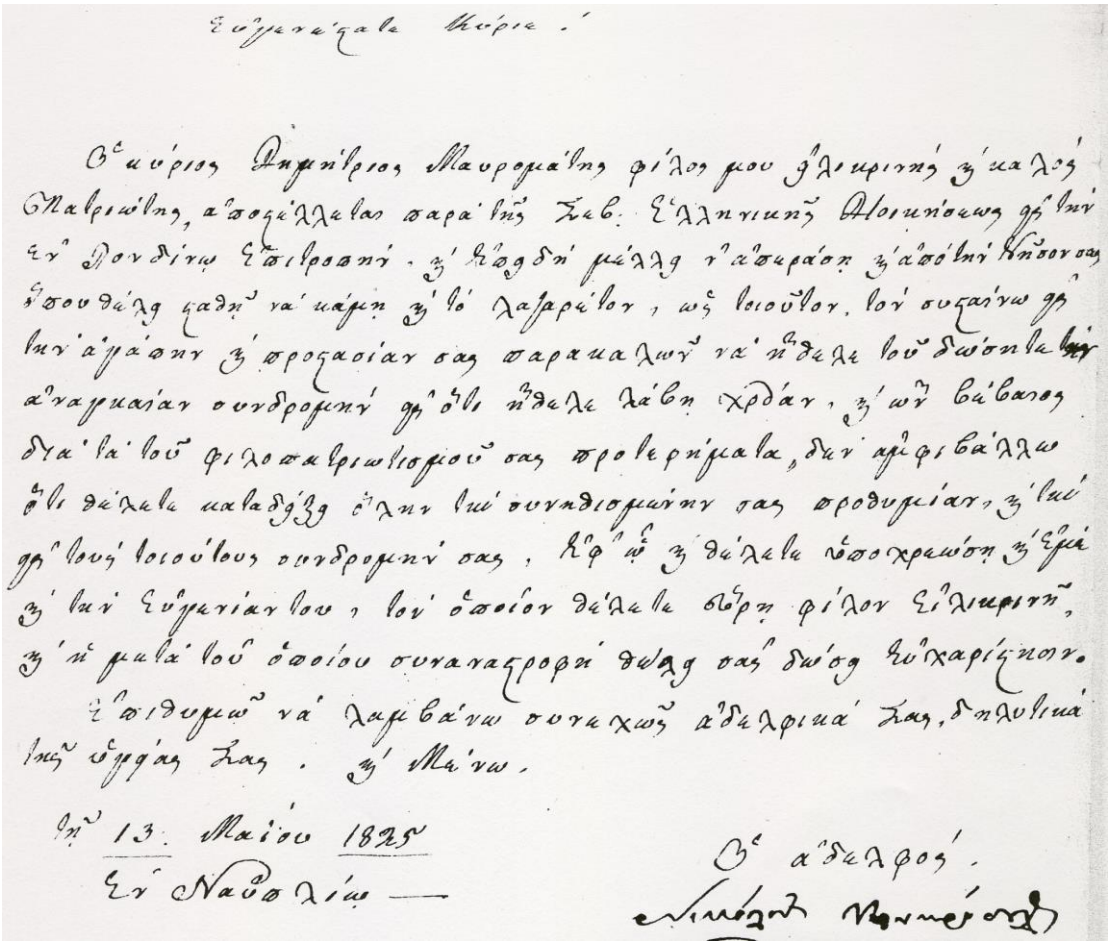
ὁδηγήσῃ διὰ νὰ εἰδοποιήσῃς ὀγλίγωρα ὅπου κρίνῃς εὔλογον, διὰ νὰ ληφθῶσι τὰ πλέον ἐνεργητικὰ μέτρα, διὰ τῶν ὁποίων νὰ γνωρισθῶσιν οἱ ἀρχηγοὶ τοιούτων ἐγκληματικῶν ἀνταποκρίσεων, αἱ ὁποῖαι κλονίζουν τὴν ἐλευθερίαν τοῦ Ἔθνους. Ὁ Χουσεὶν χαίρει τὴν πλέον μεγαλητέραν ἐμπιστοσύνην τοῦ Ἰμπραὴμ πασᾶ.

Τὸ σχέδιον τοῦ πολέμου, ὅπου σοῦ ἔγραψα, ἐξακολουθεῖ τὸ ἴδιον, τὸ ὁποῖον ἠμπορεῖ νὰ λάβῃ προσθήκην μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Νεοκάστρου, ὅπου εὑρίσκεται εἰς μεγάλην στενότητα. Ἡ προσθήκη δὲ αὕτη εἶναι τοῦ νὰ διευθυνθῇ εἰς τὸ Νησί, ἀπέχον 6 ἢ 8 ὥρας ἀπ' ἐδῶ καὶ κείμενον πρὸς τὸ μέρος τῆς Καλαμάτας, μία δυνατὴ κολώνα, καὶ ἀφοῦ κυριεύσῃ τοῦτο, νὰ τὸ ἐνδυναμώσῃ καὶ νὰ σχηματίσῃ μίαν παρακαταθήκην τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων. Μετὰ τοῦτο νὰ διευθυνθῇ κατὰ τῆς Ἀρκαδίας, Πύργου καὶ τοῦ φρουρίου Γλαρέντζας, ὥστε, γενόμενος κύριος καὶ τούτων, νὰ τὰ ἐνδυναμώσῃ μὲ μίαν παρακαταθήκην, ὁμοίαν μὲ τοῦ Νησίου, ἔπειτα δὲ νὰ ἐκστρατεύσῃ πρὸς τὴν Πάτραν, ὅθεν, λαβὼν τὰ ἐκεῖ στρατεύματα, λεγόμενα ὡς 4 χιλ., νὰ κινηθῇ μὲ τὴν προσθήκην ταύτην κατὰ τῆς Τριπολιτσᾶς, τὴν ὁποίαν κυριεύσας καὶ ἐνδυναμώσας, νὰ δώσῃ τέλος εἰς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ παρόντος χρόνου καὶ νὰ καταστήσῃ ἐκεῖ τὸ γενικόν του στρατόπεδον· τὸ σχέδιον τοῦτο εἶναι τοῦ τουρκίσαντος Γάλλου χιλιάρχου Σουλεϊμὰν μπέη, τὸ ὁποῖον ἤρεσε πολλὰ εἰς τὸν Σατράπην. Οὗτος ὁ Σατράπης δὲν εἶναι ἀρκετὸς νὰ σχεδιάσῃ ἀφ' ἑαυτοῦ του καὶ σοῦ ἐπαναλαμβάνω, ὅτι αὐτὸς δὲν ἔχει τι σχεδιασμένον, κατὰ τὸ ὁποῖον νὰ κινηθῇ συγχρόνως καὶ συμφώνως μὲ τοὺς ἄλλους πασσάδες, οἱ ὁποῖοι θὰ κτυπήσουν ἀπὸ διάφορα μέρη τὴν Ἑλλάδα. Αὐτὸς ἐνεργεῖ ἀσχεδίαστα ὡς ὑπερήφανος δακησίσορος. Ἐκ τῶν ὅσων σὲ κοινοποιῶ, λάβε ἔγκαιρα τὰ μέτρα σου καί, καθ' ὅσον σοῦ εἶναι προσιτὸν ἡ κοινὴ διαφύλαξις τῶν Ἑλλήνων, κατὰ τόσον διενέργησε νὰ ματαιωθῇ τὸ σχέδιον, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι ἄλλο, εἰμὴ ὁ θάνατος τῆς ἑλληνικῆς Ἐλευθερίας. Συνιστῶ τὴν ταχύτητα εἰς τὰς ἐνεργείας σου, αἱ ὁποῖαι θέλουν σκοτίσῃ τὸν βδελυρὸν Σατράπην δι' ἑνὸς αἰφνιδίου λαμπροῦ ἐπιχειρήματος. Ὁ ἑλληνικὸς Στόλος δὲν ἠμπόρεσε νὰ ἐμποδίσῃ τὸ ἐδῶ φθάσιμον τῆς βοηθείας, ἡ ὁποία ἐπροσμένετο ἀπὸ τῆς Σούδας. Ἔφθασεν αὕτη εἰς τὴν πρώτην τοῦ τρέχοντος καὶ συνίσταται εἰς 250 ἱππεῖς, καλὰ ὡπλισμένους καὶ μὲ καλὰ ἄλογα, εἰς 2000 σχεδὸν πεζούς, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἐξ ἐκείνων, οἵτινες διεσκορπίσθησαν ἐκ τῆς τρικυμίας τῶν 30 τοῦ παρελθόντος Ἰκνουαρίου, εἰς μίαν ὄμπιτσε (obice) πέντε μετρῶν (pollici), εἰς μίαν καρονάτα, εἰς ὀκτὼ κανό-

νια, εἰς σχεδὸν πεντακοσίας ἡμιόνους καὶ ἵππους φορτηγούς. Ἐκ τούτων διεμοιράσθησαν ἀνὰ δύο εἰς κάθε ἑκατονταρχίαν κτλ. Τὰ ἐπίλοιπα μὲ μερικὰς ἄλλας ἑκατοντάδας, ὁποῦ περιμένουν ἀπὸ Κρήτην καὶ Πρέβεζαν, θέλει χρησιμεύσουν διὰ τὴν μετακόμισιν τῶν κανονίων καὶ λοιπῶν ἀναγκαίων τοῦ Στρατοπέδου.

Ὁ Ἰμπραὴμ πασᾶς εἶναι τάχα ἡ Γοργὼ ἢ ἡ κεφαλὴ τῆς Μεδούσης ὡς πρὸς τοὺς Ἕλληνας; Αὐτοὶ τάχα δὲν ἠξεύρουν νὰ ἀντιπαρατάττωνται εἰς τὰ ποταπώτατα στρατεύματά του, ὄντα γυμνά, ἀνυπόδητα, ψειριασμένα καὶ ἀπεθαμένα τῆς πείνης; Ἀδειάζουν μίαν ἢ δύο βολὰς τὰ τουφέκια των καὶ ἔπειτα φεύγουν· καὶ ἕως τώρα δὲν ἀντεπαρετάχθησαν καθὼς ἔπρεπεν εἰς κἀνὲν ἀπὸ τὰ κτυπήματα τοῦ Σατράπου. Προέρχεται τάχα τοῦτο ἀπὸ ἀπειρίαν, ἢ δειλίαν, ἢ ἀπὸ ἐπιβουλὴν τῶν καπετανέων Ἑλλήνων; Ἐγὼ δὲν φθάνω νὰ καταλάβω τὴν ἀντιφερομένην ταύτην ὑπόθεσιν.

Ἀγαπητέ μου Ἰωσήφ, μὴν ἀργοπορήσῃς τοῦ νὰ τεθῇς ἐπὶ κεφαλῆς τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ κάμῃς ὥστε νὰ λάβουν πάλιν τὸ θάρρος των. Κάλεσον ὀγλίγωρα πλησίον σου ἐμὲ καὶ τὸν Σκάρπαν, διότι καὶ οἱ δύο δὲν στέκομεν πλέον καλὰ σιμὰ εἰς τοὺς Τούρκους, ὁποῦ κἄποιαν ὑποψίαν ἔλαβον δι' ἡμᾶς. Τώρα θὰ

Φάκελ.3.2 - XXXVIII.

Ν. ΠΟΝΗΡΟΠΟΥΛΟΣ ΠΡΟΣ **ΚΩΝ/ΝΟ ΔΡΑΓΩΝΑ**

Εὐγενέστατε κύριε!

Ὁ κύριος Δημήτριος Μαυρομάτης φίλος μου εἰλικρινής καί καλός Πατριώτης, ἀποστέλλεται παρά τῆς Σεβ. Ἑλληνικῆς Διοικήσεως εἰς τήν ἐν Λονδίνῳ Ἐπιτροπήν, καί ἐπειδή μέλλει ν'ἀπεράσῃ καί ἀπό τήν Νῆσον σας, ὅπου θέλει σταθῇ νά κάμῃ καί τό λαζαρέτον, ὡς τοιοῦτον, τόν συσταίνω εἰς τήν ἀγάπην καί προστασίαν σας παρακαλῶν νά ἤθελε τοῦ δώσητε τήν αναγκαίαν συνδρομήν εἰς ὅτι ἤθελε λάβῃ χρείαν, καί ὧν βέβαιος διά τά τοῦ φιλοπατριωτισμοῦ σας προτερήματα, δέν αμφιβάλλω ὅτι θέλετε καταδείξει ὅλην τήν συνηθισμένην σας προθυμίαν, καί τήν εἰς τούς τοιούτους συνδρομήν σας, ἐφ' ᾧ καί θέλετε ὑποχρεώσῃ καί ἐμέ καί τήν ευγενίαν του, τόν ὁποίον θέλετε εὕρῃ φίλον εἰλικρινῆ, καί ἡ μετά τοῦ ὁποίου συναναστροφή θέλει σᾶς δώσει εὐχαρίστησιν. Ἐπιθυμῶ νά λαμβάνω συνεχῶς ἀδελφικά Σας, δηλυτικά τῆς ὑγείας Σας. και Μένω.

τῇ 13. Μαΐου 1825 Ὁ ἀδελφός.

Ἐν Ναυπλίῳ _ Νικόλαος Πονηρόπουλος

Πρός τόν εὐγενέστατον κύριον Κωνσταντίνον Δραγῶνα
Εἰς - Ζάκυνθον -

Φάκελ.3.2 - XL.

ALESIO e NIPOTI STEFANO ΠΡΟΣ **Δ. ΡΩΜΑ**

Zante li 14 Maggio 1825

Nobile signore Conte Cavalier Dion. de Roma

All' invitazione avanzataci colla stimatissima vostra di questo giorno dettata v'inoltriamo la copia del Conto vostro corrente consegnatoci dal nostro signor Dr. Marino T. Stefano, da cui avrete motivo di riscontrare, che oltre i Tallari di Maria Teresa 300 contatici, gli abbiamo inoltre pagato per il pareggio dello stesso bollettino 311. 50 che formano Tallari Maria Teresa 317.84. Jn adempimento dunque, dei richiestici Tallari 1000 in prestito col pro legale vi dovremo contare 682. 14 de' quail a qualunque vostro cenno saremmo pronti a pagarli ad ogni vostro ordine in iscritto per la regolarità colla più distinta stima si dichiariamo

Umil(issimi) aff(ezionatissimii) amici ed ub(idienti) servi(tori)

Alessio e Nipoti Stefano

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

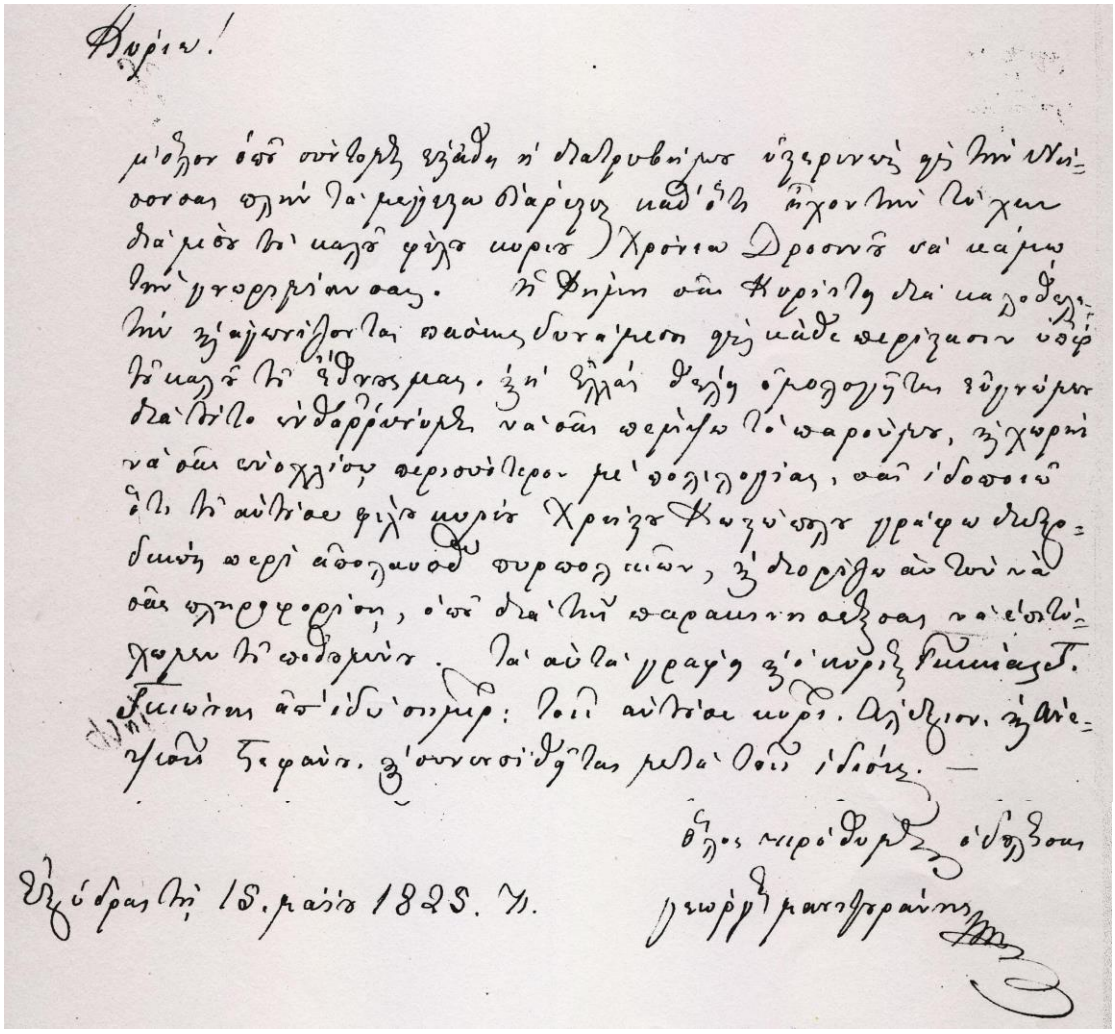
Ζάκυνθος, τη 14η Μαΐου 1825

Ευγενή κύριε κόμη Ιππότη Διον. δε Ρώμα

Στην πρόσκληση που μας απευθύνατε με τη γεμάτη εκτίμηση σημερινής υπαγόρευσης επιστολή σας, σας υποβάλλουμε το αντίγραφο του ανοικτού τρέχοντος λογαριασμού σας που μας παραδόθηκε από τον δικό μας κύριο Δρ. Μαρίνο Θ. Στεφάνου, από το οποίο θα λάβετε αφορμή να διαπιστώσετε ότι, πέραν των 300 ταλήρων Μαρίας Τερέζας που σας προσμετρήθηκαν, σας πληρώσαμε επιπλέον για την ισοσκέλιση του ίδιου δελτίου εξόφλησης 311,50 που συνιστούν το ποσό των 317,84 ταλήρων Μαρίας Τερέζας. Προς εκπλήρωση συνεπώς του δανείου των 1.000 ταλήρων που μας ζητήθηκε με νόμιμο κέρδος, θα πρέπει να σας καταβάλουμε το ποσό των 682,14 τα οποία σε οποιαδήποτε δική σας απαίτηση θα είμαστε πρόθυμοι να πληρώσουμε με κάθε γραπτή σας εντολή για την ομαλή διεξαγωγή των πραγμάτων. Με την πιο διακεκριμένη εκτίμηση δηλώνουμε

Ταπεινότατοι και στοργικότατοι φίλοι σας και ευπειθείς υπηρέτες σας

Αλέξιος και Ανεψιοί Στεφάνου

Φίλτατε!

μόλον τὸν σκοπὸν ἐχάθη τ' ἀλληλουϊάρια ἐγὼ τὴν ἀπόστασιν σας ὅμως τὰ μεγάλα ἀλάτζια καὶ ὅλη ἡ χαρὰ τὴν ἔχομεν διὰ μέσου τοῦ καλοῦ φίλου μου Χρύσανθου Δρόσου νὰ μᾶς φέρῃ τὰ γράμματά σας. Τὸ βῆμα σᾶς Κυρίλλη νὰ μᾶς δόσῃ τὴν ἀγωνίαν τὰ σώματα δυνάμεσθε νὰ μὲν ἀπὸ σκέψεων νὰ φ τὸ καλὸ τὸ ἔθνος μας, ἐκ' ἐλπίδι θεῖᾳ ὁμολογοῦμεν τὰ γράμματα ἀνδρείαν νὰ σᾶς φέρῃ τὰ χαρούμενα, ἐχωρὶς νὰ σᾶς ἐνοχλῇ σας περισσότερον μὲ ὁσημοφορίας, σᾶς ἰδοὺ σᾶς ἔλα τὸν αὐτὸν φίλον μου Χρύσανθον γράφω ὅλας δυνάμεν περὶ αὐτομολιῶν τουρκομολιῶν, ἐκ' ὅτι ὁρίζω αὐτὸν νὰ σᾶς ἐπιφέρῃ, ὁ ὁποῖος διὰ τὴν παρακινηθεῖσαν νὰ ἐσᾶς χαρὰν τὰ σᾶς φέρῃ. Καὶ αὐτὰ γράφω ἐκ' ὑπομονῇ ἐπιμένω. ἐμεῖς ὅλοι αὐτοῦ ἰδοὺ σημερ: ὅλοι αὐτὸν τὸν. Αἰδῆμον. ἐκ' ἀπὸ ἡσυχὴν ζεφάνι. ἐκ' ὁποιονδήποτε μᾶς ὅλοι ἰδοὺ.

Θῆβες τὴν 10. μαΐου 1825. Ν.

Γεωργὴ Καντζηφράνης

Φάκελ.3.2 - XLIII.

Γ. ΜΑΝΤΖΟΥΡΑΝΗΣ ΠΡΟΣ **ΚΩΝ/ΝΟ ΔΡΑΓΩΝΑ**

παρά τού ἀσπάζοντασας
Ιωάννην Μάην.-

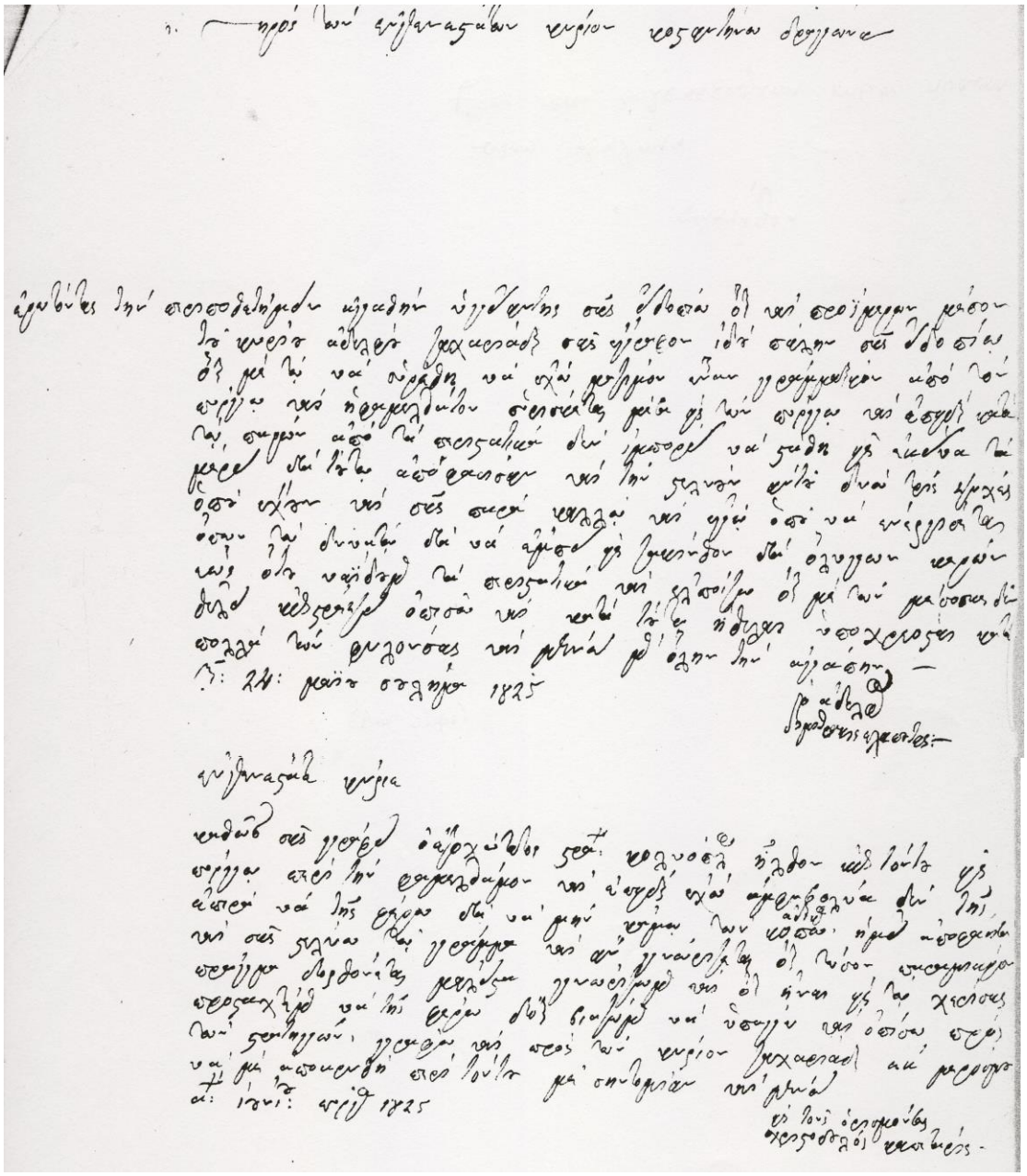
Κύριε!

Μ'ὅλον ὀποῦ σύντομως ἐστάθη ἡ διατριβή μου ὑστερινώς είς τήν Νήσον σας πλήν τά μέγιστα εὐάρεστος καθ'ὅτι ἦχον τήν τύχην διά μέσου τοῦ καλοῦ φίλου κυρίου Χρόνιου Δροσινοῦ νά κάμω τήν γνωριμίαν σας. ἡ φήμη σᾶς κυρίττει διά καλοθελητήν καί ἀγωνίζοντα πάσαις δυνάμεσσι είς κάθε περίστασιν ὑπέρ τοῦ καλοῦ τοῦ ἔθνους μας. καί ἡ Ἑλλάς θέλει ὁμολογῆται εὐγνώμων διά τούτο ἐνθαῤῥύνωμε νά σᾶς πέμψω τό παρόν μου, καί χωρίς νά σᾶς ἐνοχλίσῳ περισσότερον μέ πολιλογίας, σᾶς ίδοποιῶ ὅτι τοῦ αὐτούσε φίλου κυρίου Χρήστου Κωστώπουλου γράφω διεξοδικώς περί ἀπολκυσεως πυρπολικῶν, καί διορίζω αὐτόν νά σᾶς πληροφορίσῃ, ὀποῦ διά τῆς παρακινησεως σας νά ἐπιτύχωμεν τοῦ ποθουμένου. Τά αὐτά γράφει καί ὁ κύριος Γκίκας Γ. Γκιώνης ἀπ' ίδώ σήμερον τοῖς αὐτούσε κυρίοις Ἀλέξιον καί ἀνεψιοῖς Στεφάνου. καί συνενοϊθεῖται μετά τοῖς ἰδίοις.-

ὅλος πρόθυμος ὁ δοῦλος σας
Ἐξ ὑδρας τῇ 15. μαϊου 1825. γεώργιος μαντζουράνης

Τῷ Εὐγενεῖ Κυρίῳ Κυρίῳ Δραγώνᾳ
τῷ Γεν. Ἐπιτρόπῳ τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου

είς
Ζάκυνθον

Φάκελ.3.2 - XLVII.

ΔΗΜΗΤΡΑΚΗΣ ΠΛΑΠΟΥΤΑΣ ΠΡΟΣ **ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟ ΔΡΑΓΩΝΑ**

Πρός τών εὐγενέστατων κύριον κοσταντήνον δραγώνα

ἐρωτόντες τήν περιποθετή μου ἀγαθήν ὑγεῖαν της σᾶς εἰδοπιώ ὅτι καί προϊμερων μέσον τοῦ κυρίου ἀδελφού ζαχαριάδη σᾶς ἔγραφον ἰδού πάλην σᾶς εἰδοπιώ ὅτι μέ τῳ νά εὐρέθῃ νά ἔχω μαζί μου ἕναν γραμματικόν ἀπό τόν πύργῳ καί ἡ φαμελιά του εὐρίσκεται μέσα είς τόν πύργῳ καί ἐπειδή κατά τῳ παρών ἀπό τά περιστατικά δέν ἡμπορεί νά σταθή είς ἐκείνα τά μέρει διά τούτο ἀποφάσισεν νά τήν στέλνουν αὐτού εἶναι τρίς ψυχές ὀπού ἔχουν καί σᾶς παρά καλλώ καί ἐγώ ὀπού νά ἐνεργίσεται όσῳ τῳ δυνατῳ διά νά ἔμπει είς ζάκινθον διά όλυγων κερών εώς ότου ναΐδουμε τά περιστατικά καί ἐλπίζω ὅτι μέ τώ μέσο σας δέν θέλει ἐπιστρέψει όπίσω καί κατά τούτο ἤθελες ὑποχρεόσης κατά πολλά τών φύλον σας καί μένω μ'ὅλην τήν ἀγάπην
τῇ: 24: μαΐου σουλήμα 1825 ὸ ἀδελφός
δημιτράκις πλαπούτας:-

εὐγενέστατε κύριε
καθῶς σᾶς γράφει ό ἐξοχώτατος στρατ: κολυόπουλος ἦλθον ἐπί τούτου είς πύργῳ περί τήν φαμελειά μου καί ἐπειδή ἔχω ἀμφηβολύα δέν τῆς ἐπίρα νά τῆς φέρω διά νά μήν κάμῳ τόν κόπω ἄδικα, ἠμεῖ ἀποφάσισα καί σᾶς στέλνω τῷ γράμμα καί ἄν γνωρίζεται ὅτι τώσον παραμικρόν πράγμα διορθόνεται μάλειστα γνωρίζωμε καί ὅτι ἦναι είς τῳ χέρι σας προστάχτε με νά τῆς φέρω διότι βιάζωμε νά ὑπάγω καί όπίσω πρός τών στρατηγών, γράφω καί πρός τών κύριον ζαχαριάδι ἐκ μέρους μου νά μέ ἀποκρυθή περί τούτου μέ σηντομίαν καί μένω
είς τούς ὀρισμούς σας
4η: ἰουνίου: πύργω 1825 χριστόδουλος καπιτάρις

Πρός τών εὐγενέστατων κύριον κοσταν
τήνω δραγώνα είς Ζάκινθον

Φάκελ.3.2 - XLVIII.

ΕΙΣ ΛΟΝΔΙΝΟ ΠΡΟΣ **ΙΩ. ΟΡΛΑΝΔΟ**

Napoli di Romania il 4
Giugno 1825

Mio stimatissimo Signor Orlando,

Sono qui di ritorno dopo quindici giorni di assenza che impiegai in un amenissimo giro che feci in Spezia, Jdra, Egina, Atene. Jn Jdra vidi la di Lei amabilissima e bellissima famiglia. Madama Orlando sospira il momento del di Lei ritorno; la tutta bella Maria mi diede alcuni dolci che furono per me I più dolci del modo. L'Elena se fosse educata in Londra ecclisserebbe tutte le Miss Jnglesi. Ho voluto bere anche un bicchier d'acqua fresca nell'orto della di Lei casa di campagna. J fratelli Tombazi mi hanno trattato con molta cordialità e gentilezza; il carattere e soprattutto il giudizio di Emanuele Tombazi potrebbero essere molto utili alla Grecia. Nel giovane Ghicca Giourni ho ritrovato molto senno, e maniere molto gentili. Ma veniamo a cose più importanti.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ναύπλιο τη 4η
Ιουνίου 1825

Αξιότιμε κύριε Ορλάνδο

Έχω επιστρέψει εδώ μετά από δεκαπέντε ημέρες απουσία, τις οποίες διέθεσα σε ένα τερπνότατο ταξίδι που έκανα στις Σπέτσες, στην Ύδρα, στην Αίγινα και στην Αθήνα. Στην Ύδρα είδα την αξιαγάπητη και πανέμορφη οικογένειά σας. Η κυρία Ορλάνδου λαχταρά τη στιγμή της επιστροφής σας. Η πανέμορφη Μαρία μού έδωσε μερικά γλυκίσματα που ήταν για μένα τα πιο γλυκά του κόσμου. Η Ελένη αν είχε ανατραφεί στο Λονδίνο, θα επισκίαζε όλες τις Αγγλίδες πριγκίπισσες. Θέλησα επιπλέον να πιω ένα ποτήρι νερό δροσερό στο περιβόλι του εξοχικού σας σπιτιού. Οι αδελφοί Τομπάζη μού συμπεριφέρθηκαν με πολλή εγκαρδιότητα και ευγένεια. Ο χαρακτήρας και κυρίως η κριτική σκέψη του Εμμανουήλ Τομπάζη θα μπορούσαν να είναι στοιχεία πολύ χρήσιμα για την Ελλάδα. Στο νεαρό Γκίκα Γκιώνη ξαναβρήκα πολλή λογική και τρόπους συμπεριφοράς πολύ ευγενικούς. Αλλά ας έλθουμε σε πράγματα πιο σημαντικά.

Fra tre o quattro giorni partirò per Zante onde ritornare il più presto in Jnghiltera. Qui sono inutile; inutilissimo. Jl governo è organizzato in modo che Napoleone stesso non potrebb'essere alla Grecia di alcun vantaggio. Jl di Lei cognato Giorgio Conduriotti si è ritirato in Jdra; non mi sembra uomo fatto per gli affari pubblici. Non ho potuto fare con lui nemmeno un discorso di cinque minuti. Maurocordato non esercita molta influenza ed è distratto da una moltiplicità di dettag;li insignificanti. Eccettuato il signor Coletti ch'è molto destro nelle calate, quasi tutti gli altri membri del governo sono di un'assoluta incapacità. Se il governo continua in questo modo, la Grecia corre pericolo di essere invasa interamente l'anno venturo. Colocotroni sta radunando truppe, ma dubito moltissimo che possa far fronte agli egiziani. Colegno che ha passato sette od otto giorni nel campo d'Jmbrahim Bascià, quando andò come
parlamentario per la resa di Navarino, mi assicura che la fanteria egiziana è mediocremente bene addestrata nella battaglia europea e che quasi tutta conta gia tre o Quattro anni di esperienza nella Guerra. L'artiglieria poi è ottimamente servita . La flotta greca fa miracoli per quel ch'è, ma forse non potrà impedire nel corso di questa campagna qualche altro sbarco di Arabi, e se questi che ora sono dieci mila riceveranno un rinforzo di sei od otto mila uomini, potranno estendersi nell'interno della Morea. J Greci, come combattono attualmente, non sono in grado di far fronte a diciotto o venti mila bajonette. Malvasia non ha ancora guarnizione, nè provvisioni. J soli due punti della Grecia ben difesi sono Jdra e la fortezza di Atene l'Arcopolis. Le fregate e il bastimento a vapore del Capitano Hastings rinforzeranno di molto I greci per mare. Ma questo soccorso non basta ancora, a mio parere, per salvare la Grecia. Vi vuole un governo energico, forte, savio, rapido nella sua Marcia, e vi vogliono truppe estere regolari. Ma queste arriveranno in tempo per la prossima campagna? Jl pericolo è più grave di quesl che si crede; vi vuole molta previdenza ed energia per superarlo.

Σε τρεις ή τέσσερις ημέρες θα αναχωρήσω για τη Ζάκυνθο από όπου θα επιστρέψω το συντομότερο στην Αγγλία. Εδώ είμαι περιττός, υπέρμετρα περιττός. Η κυβέρνηση είναι οργανωμένη κατά τρόπο που ο ίδιος ο Ναπολέοντας δεν θα μπορούσε να προσφέρει στην Ελλάδα κανένα πλεονέκτημα. Ο κουνιάδος σας Γεώργιος Κουντουριώτης αποσύρθηκε στην Ύδρα. Δεν μου φαίνεται άνθρωπος φτιαγμένος για τις δημόσιες υποθέσεις. Δεν μπόρεσα να κάνω μαζί του ούτε μια συζήτηση πέντε λεπτών. Ο Μαυροκορδάτος δεν ασκεί μεγάλη επιρροή και αποσπάται η προσοχή του από μια πληθώρα ασήμαντων λεπτομερειών. Εξαιρουμένου του κυρίου Κωλέττη ο οποίος είναι πολύ επιδέξιος στους χειρισμούς του, σχεδόν όλα τα άλλα μέλη της κυβέρνησης διακρίνονται από μια απόλυτη ανικανότητα. Εάν η κυβέρνηση συνεχίσει κατ' αυτόν τον τρόπο, η Ελλάδα διατρέχει τον κίνδυνο να δεχτεί εισβολές σε όλη την επικράτεια κατά το προσεχές έτος. Ο Κολοκοτρώνης συγκεντρώνει στρατεύματα, μα αμφιβάλλω πάρα πολύ για το αν μπορεί να αντιμετωπίσει τους Αιγυπτίους. Ο Κολένιο που πέρασε επτά ή οκτώ ημέρες στο στρατόπεδο του Ιμπραήμ Πασά, όταν πήγε ως κυβερνητικός εκπρόσωπος για την παράδοση του Ναβαρίνου, με διαβεβαίωσε ότι το πεζικό των Αιγυπτίων είναι μετρίως καλά εκπαιδευμένο στην ευρωπαϊκή μάχη και ότι σχεδόν ολόκληρο μετράει ήδη τρία ή τέσσερα έτη εμπειρίας στον πόλεμο. Το πυροβολικό δε υπηρετείται άριστα. Ο ελληνικός στόλος κάνει θαύματα, μα ίσως να μην μπορέσει να εμποδίσει κατά την εξέλιξη αυτής της εχθροπραξίας κάποια άλλη απόβαση των Αράβων, και εάν αυτοί που τώρα είναι δέκα χιλιάδες δεχτούν μια ενίσχυση έξι ή οκτώ χιλιάδων ανδρών, θα μπορέσουν να επεκταθούν στο εσωτερικό του Μωριά. Οι Έλληνες, όπως μάχονται επί του παρόντος, δεν είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν δεκαοκτώ ή είκοσι χιλιάδες ξιφολόγχες. Η Μαλβασία δεν διαθέτει ακόμα εξοπλισμό, ούτε εφόδια. Τα μοναδικά δύο σημεία της Ελλάδας που διαθέτουν καλή άμυνα είναι η Ύδρα και το οχυρό της Αθήνας η Ακρόπολη. Οι φρεγάτες και το ατμόπλοιο του πλοιάρχου Χέιστινγκς θα ενισχύσουν κατά πολύ τους Έλληνες στη θάλασσα. Αλλά αυτή η βοήθεια εξακολουθεί να μην είναι επαρκής, κατά τη γνώμη μου, για να σώσει την Ελλάδα. Απαιτείται μια κυβέρνηση δραστήρια, ισχυρή, σοφή, γρήγορη στα βήματά της και χρειάζεται τακτικά στρατεύματα εκ της αλλοδαπής. Όμως αυτά θα φτάσουν εγκαίρως για την επόμενη πολεμική σύγκρουση; Ο κίνδυνος είναι πιο σοβαρός απ' όσο πιστεύεται. Απαιτείται μεγάλη προνοητικότητα και πολλή ενέργεια για να ξεπεραστεί.

Ma vuole che la paga e la sussistenza de' suoi soldati siano assicurati mediante un fondo speciale intangibile. Jl corpo di Rodius invece di aumentare diminuisce ogni giorno per la diserzione. Sembra che Rodius non sia nè amato nè stimato. Tre cose vi vogliono per giungere all'Jndipendenza. 1º. Truppe regolari. 2º. Denari per pagarle. 3º. Governo per dirigerle e trarne profitto.
In tempo di pericoli, bisogna dire la verità. Quindi Ella mi perdonera la franchezza con cui è scritta questa mia lettera. Saluti caramente Luriottis e mi creda ripieno della più sincera stima.

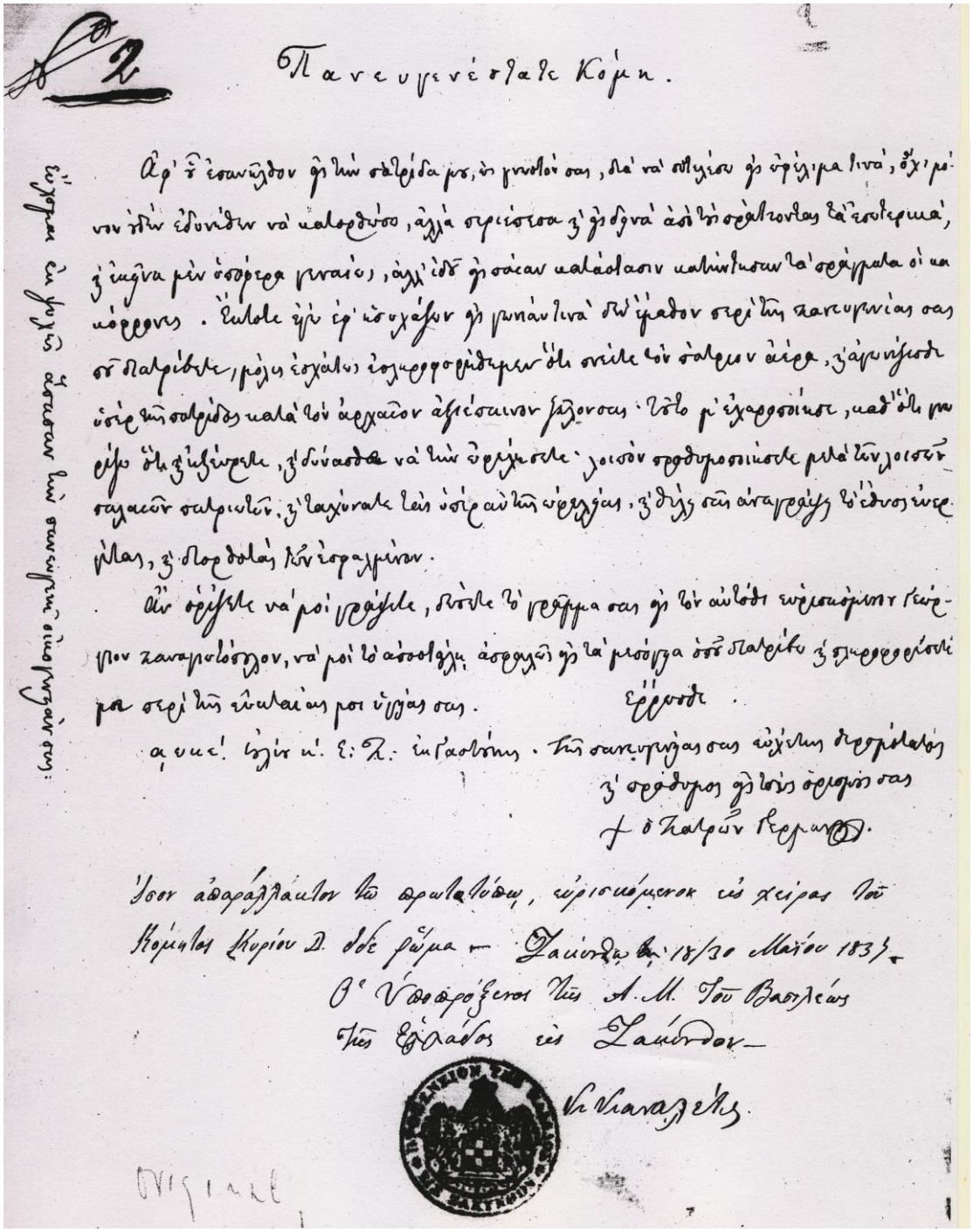
A Monsieur Orlando Deputè Grec
29 Jackeville street
Piccadily a Londres

Papa Flescia è stato ucciso insieme con alcuni altri Colonnelli in un combattimento ch'ebbe luogo nella Messenia. Si dice che gli Egiziani siano entrati nell'Arcadia. Essi hanno provigioni per più di un anno.
Jl Colonello Favier si ritrova qui. Egli è disposto ad organizzare un corpo all'Europea ma vorrebbe che i fondi per la paga del corpo fossero assicurati per un anno almeno, da' essere però amministrati dal governo greco; giachè egli non vuole avere ingerenza in amministarzione di denari, ...

Αλλά θέλει η πληρωμή και η σίτιση των στρατιωτών του να διασφαλίζονται δια μέσου ενός ειδικού οικονομικού κονδυλίου απαραβίαστου. Η στρατιωτική μονάδα του Ρόδιου, αντί να αυξάνεται, μειώνεται κάθε μέρα εξαιτίας της λιποταξίας. Φαίνεται πως ο Ρόδιος δεν χαίρει ούτε αγάπης ούτε εκτίμησης. Τρία πράγματα απαιτούνται για να επιτευχθεί η ανεξαρτησία: 1ο. Τακτικά στρατεύματα. 2ο. Χρήματα για να πληρωθούν τα στρατεύματα. 3ο. Κυβέρνηση για νατα διευθύνει και να αντλεί από αυτό όφελος. Σε καιρούς κινδύνου, χρειάζεται να λέει κανείς την αλήθεια. Συνεπώς, εσείς θα μου συγχωρήσετε την ειλικρίνεια με την οποία είναι γραμμένη αυτή η επιστολή μου. Να δώσετε θερμούς χαιρετισμούς στον Λουριώτη και να με θεωρήσετε άτομο που τρέφει για σας την πιο ειλικρινή εκτίμηση.

Προς τον κύριο Ορλάνδο Έλληνα Εκπρόσωπο
Οδός Τζάκβιλ 29
Πικαντίλυ, εις το Λονδίνον

Ο Παπαφλέσσας σκοτώθηκε μαζί με μερικούς άλλους στρατιωτικούς σε μια μάχη που έλαβε χώρα στη Μεσσηνία. Φημολογείται ότι οι Αιγύπτιοι μπήκαν στην Αρκαδία. Αυτοί έχουν εφόδια για περισσότερο από ένα χρόνο.
Ο συνταγματάρχης Φαβιέρ βρίσκεται εκ νέου εδώ. Είναι διατεθειμένος να οργανώσει μια στρατιωτική μονάδα ευρωπαϊκών προδιαγραφών αλλά θα επιθυμούσε τα κονδύλια για την πληρωμή του σώματος να ήταν διασφαλισμένα για τουλάχιστον ένα χρόνο, η διαχείριση των οποίων όμως να γίνεται από την ελληνική κυβέρνηση. Εφόσον αυτός δεν επιθυμεί να έχει ανάμιξη στη διαχείριση χρημάτων ...

Παναγιωτάτη Κόμη.

Αφ' ἧς ἐσυνήλθον ἡ λύπη σᾶς, ἡ φυλοῦσα σας, διὰ νὰ σᾶς γράψω τινά, ὄχι μόνον τὴν εὐνοιάν νὰ καλοφάνω, ἀλλὰ συχνάκις ἡ ἰδέα μου ἀπὸ τὸ σφάλμα καὶ τὸ σκότισμα, ἡ ὁποία μὲν ὑπέφερα γραίως, ἀλλ' ἐδῶ ἡ φύσις καλάσθησιν καλὴν ἔκαμνε τὰ σκάμματα οἱ ἀνέρρωσις. Ἔτσι ἐφ' ἐσυχάζω ἡ μυαλίνα μου ἔφθασον σιγὰ τὴν παναγιάν σας σὲ παλιόβολε μέρη ἐσχάλω ἐσυμφορήθηκεν ὅλη σπίτι τὸ σάλεμεν ἄλεγα, ἡ ἀρωγὴ ἀπὸ τὴν παλιὰ καλὰ τὸν ἀρχαῖον ἀγιάσματον χάρους. Τόλο μ' ἐχαρήσαμε, καθ' ὅλη μας εἶμε ὅλη ἡ ἡμέρα, ἡ δύναμα νὰ λὲν σκέψησι· μοιὰν σφοδρομοιάσε μιὰ τὴν μοιὰν παμαλὰν παλιούν, ἡ ἐχάσαμε λὲν ἀπὸ αὐτὴν σκέψη, ἡ δὲν ἔχω ἀναγκάζη ὁ ἐδικός σας φίλος, ἡ πορδολὰς τὸν ἐσχαμένον.

Ἂν θέλῃς νὰ μοὶ γράψῃς, πρέπει τὸ γράμμα σας ἡ τὸν αὐλόθι ἐκκλησιάρχην τοῦ χωριοῦ παναγιώτην, νὰ μοὶ τὸ ἀποστείλῃ ἀσφαλῶς ἡ τὰ μέρη ὅπου πάλεμε ἡ ἐσυμφορεύσαμε σχετικὴ τὴν εὐπλαισίαν μου ὑγείαν σας.

Ἐρρωσθε.

ἀμνεπ. ὑμῶν π. Ε. Λ. ἐκπαιδώτης. τῆς παναγιωτάτης σας ἐκκλησίας ἀφιερώτατος
ἡ σταθμὸς ἡ τοὺς θεμελίους σας
† ὁ Πατρῶν Γερμανός.

Ὑστερ. ἀπαραλλάκτως τὸ φυλλάδιόν μου, εὑρισκόμενον εἰς χεῖρας τοῦ Κόμητος Κυρίου Δ. δὲ ῥώμα — Ζακύνθῳ τῇ 18/30 Μαΐου 1833.
Ὁ Ὑποπρόξενος τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως
τῆς Ἑλλάδος εἰς Ζάκυνθον
Νικολάκης.

Εὐχαριστῶ ἐκ βαθέων τῆς καρδίας μου διὰ τὴν ἀγάπην σας καὶ τὴν ἐπιμέλειαν σας.

Γ) Π.Π. ΓΕΡΜΑΝΟΣ ΠΡΟΣ **ΔΙΟΝΥΣΙΟ ΡΩΜΑ**

No 2 Πανευγενέστατε Κόμη

Ἀφ' οὗ ἐπανῆλθον εἰς τήν πατρίδα μου, ὡς γνωστόν σας, διά νά συντελέσω εἰς ὠφέλιμα τινά, ὄχι μόνον οὐδέν ἐδυνήθην νά κατορθώσω, ἀλλά περιέπεσα καί εἰς δεινά ἀπό τούς πράττοντας τά ἐσωτερικά, καί ἐκείνα μέν ὑπόφερα γενναίως, ἀλλ' ἰδοῦ εἰς ποίαν κατάστασιν κατήντησαν τά πράγματα οἱ κακόφρονες. Ἔκτοτε ἐγώ ἐφ' ἠσυχάζων εἰς γωνίαν τινά δέν ἔμαθον περί τῆς πανευγενίας σας ποῦ διατρίβετε, μόλις εσχάτως ἐπληροφορήθημεν ὅτι πνέετε τόν πάτριον αέρα, καί ἀγωνίζεσθε ὑπέρ τῆς πατρίδας κατά τόν ἀρχαῖον ἀξιέπαινον ζῆλον σας· τοῦτο μ' ἐχαροποίησε, καθ' ὅτι γνωρίζω ὅτι καί ἠξεύρετε, καί δύνασθε νά τήν ωφελήσετε· λοιπόν προθυμοποιήσετε μετά τῶν λοιπῶν παλαιῶν πατριωτῶν καί ταχύνατε τάς ὑπέρ αὐτῆς ὠφελείας, καί θέλει σᾶς ἀναγράψει τό ἔθνος εὐεργέτας, καί διορθωτάς τῶν ἐσφαλμένων.

Ἄν ὀρίζετε νά μοί γράψετε, δώσετε τό γράμμα σας εἰς τόν αυτόθι εὑρισκόμενον Γεώργιον παναγιωτόπουλον, νά μοί τό ἀποστείλῃ ἀσφαλῶς εἰς τά μεσόγεια ὀποῦ διατρίβω καί πληροφορήσετέ με περί τῆς ευκταίς μοι ὑγείας σας. ἔρρωσθε.

ᾳωκε`. Ἰουλίου κ`. ἔ(τος): π(αλαιῷ): ἑκ Γαστούνης.

Τῆς πανευγενείας σας ευχέτης θερμότατος
καί πρόθυμος εἰς τούς ὀρισμούς σας
\+ ὁ Πατρῶν Γερμανός

εὔχομαι ἑκ ψυχῆς ἅπασαν τήν πανευγενῆ οἰκογενείαν σας.

Ἴσον ἀπαράλλακτον τῷ προτοτύπῳ εὑρισκόμενον εἰς χείρας Τοῦ Κόμητος Κυρίου Δ. ὀδε ῥώμα. - Ζακύνθῳ τῇ 18/30 Μαΐου 1837

Ὁ ὑποπρόξενος τῆς Α.Μ. Τοῦ
Βασιλέως Τῆς Ἑλλάδος εἰς Ζάκυνθον -
Τ.Σ. Ν. Καναλέτης

Φάκελ.3.2 - LXIV.

ΣΧΕΔΙΟ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΠΕΡΙ ΑΠΟΠΛΟΥ
Α. ΜΙΑΟΥΛΗ

A S(ua) E(ccellenza) Li 10 Agosto 1825

Jn questo istnate giunse di passaggio fuori questa Rada l'amiraglio Miauli, l'ancora sua Lancia presso il Molo dominato dall'onorevole signor Residente, e comunicò al signor capitan …. Il desiderio suo di confabulare meco. Ne fui subito avvertito, e per evitare il concorso dei curiosi si prese massima di farlo passare al Molo del Lazaretto dove mi sono ridotto ed ecco ciò che seppe rendermi consapevole.

Che l'indirizzo della Marina, e delli principali abitanti delle Jsole Greche era compiutamente sottoscritto e che tra due o tre giorni non possa che giungere …. di quell' Jsola colla sua nave sotto il comando di suo figlio destinata per Londra che appena sarà qui giunta mi farà tenere un esemplare originale di questo con una Lettera diretta all'Eccellenza Vostra; che il solo Condurioti ne fece delle osservazioni, ma che alla volontà generale ed alla costanza dell'amiraglio ha da piegare contentando che suo fratello Lazaro il sottoscrivesse

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Προς την Αυτού Εξοχότητα Την 10η Αυγούστου 1825

Αυτήν τη στιγμή κατέφθασε, περαστικός έξω από αυτόν τον όρμο, ο ναύαρχος Μιαούλης, η άγκυρα της βάρκας του (ρίχθηκε) στο μώλο του οποίου την απόλυτη εξουσία κατέχει ο εντιμότατος κύριος Έπαρχος, και ανακοίνωσε στον κύριο πλοίαρχο ... την επιθυμία του να συνομιλήσει εμπιστευτικά μαζί μου. Ειδοποιήθηκα αμέσως επ' αυτού, και για να αποφευχθεί η συρροή αδιάκριτων αποφασίστηκε να του ζητήσουμε να μεταβεί στο μώλο του λαζαρέτου, όπου κατέληξα κι εγώ, και ορίστε αυτό που θέλησε να μου καταστήσει γνωστό. Ότι η Αίτηση του Ναυτικού και των βασικών κατοίκων των ελληνικών νησιών ήταν πλήρως υπογεγραμμένη και ότι σε δυο ή τρεις ημέρες δεν μπορεί παρά να καταφθάσει ... εκείνου του νησιού με το πλοίο του υπό τη διοίκηση του γιού του και κατευθυνόμενο προς το Λονδίνο, το οποίο μόλις θα έχει φτάσει εδώ θα παραδώσει στην κατοχή μου ένα αυθεντικό αντίγραφο αυτής με μια επιστολή που θα προορίζεται στην εξοχότητά σας. Ότι μόνον ο Κουντουριώτης έκανε επ' αυτής μερικές παρατηρήσεις, αλλά ότι ενώπιον της γενικής θελήσεως και της σταθερής θέσεως του ναυάρχου οφείλει να υποχωρήσει αρκούμενος στο να υπογράψει ο αδελφός του Λάζαρος

qual capo di quel locale governo; che questo Jndirizzo lo ebbe spedito pure in Napoli di Romania dove il fece sottoscrivere anco dai Rappresentanti delle Jsole nel generale Governo. Che dovendo egli passare a Missolongio abbia pensato di agire in modo che un simile Jndirizzo venisse fatto pure dagli abitanti dell'Acarnania, Epiro, e di tutti quegli altri luoghi liberi della Grecia settentrionale, ed Orientale; che siccome in Napoli di Romania esistevano pure de' Rappresentanti, ed altre qualificate Persone di quelle Provincie, diede mano prima a farlo da essi sottoscrivere dove il Maurocordato, come conscritto sulla citadinanza di Missolongio, egli con molto suo piacere lo ebbe firmato, che giunto a Missolongio vi abbia potuto far compierne la sottoscrizione con molto geniale concorso di tutti. Questo tale Jndirizzo, dunque con I riguardi sanitarj, lo consegno nelle mie mani pregandomi con apposita sua Lettera, in Nome dei sottoscritti ... all'Eccellenza … la quale si rifferisce all'altra già da lui segnata in Jdra e con la quale, le umilia l'Jndirizzo dei Marini e delle Jsole, non per altro qui giunto. L' [eccellenza] ...

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ως αρχηγός εκείνης της τοπικής διοικήσεως. Ότι αυτήν την Αίτηση την έστειλε και στο Ναύπλιο όπου ζήτησε να την υπογράψουν και οι Αντιπρόσωποι των Νήσων στη Γενική Κυβέρνηση. Ότι λόγω του ότι αυτός έπρεπε να μεταβεί στο Μεσολόγγι, σκέφτηκε να ενεργήσει κατά τρόπο ώστε μια παρόμοια Αίτηση να πραγματοποιηθεί και από τους κατοίκους της Ακαρνανίας, της Ηπείρου και όλων εκείνων των άλλων ελεύθερων περιοχών της βόρειας και ανατολικής Ελλάδας. Ότι εφόσον στο Ναύπλιο υπήρχαν και Αντιπρόσωποι, και άλλα άτομα πληρεξούσια εκείνων των Επαρχιών, βοήθησε πρώτα να την κάνει να υπογραφεί από αυτούς ενώ ο Μαυροκορδάτος, ως γνώστης της θέλησης του Μεσολογγίου, με πολλή ευχαρίστηση ο ίδιος την υπέγραψε, που μόλις έφτασε στο Μεσολόγγι μπόρεσε εκεί να επιτύχει την υπογραφή της με πολύ ευχάριστη συμμετοχή όλων. Αυτήν την εν λόγω Αίτηση, λοιπόν, με τις πρέπουσες προφυλάξεις, ην παρέδωσε στα χέρια μου παρακαλώντας με, σε επιστολή του γραμμένη επί τούτου, εξ ονόματι των υπογραφόντων, να (παραδώσω) στην εξοχότητά σου η οποία αναφέρεται στην άλλη ήδη από αυτόν σημειωμένη στην Ύδρα, και με την οποία υποτιμάται η διοίκηση των Θαλασσών και των Νήσων, είναι ο μόνος λόγος για τον οποίο ήλθε εδώ ...

Η Εξ(οχότητά σου) ...

Φάκελ.3.2 - XLIX.

ΡΟΖΑΡΩΛ ΣΚΟΡΤΣΑ ΠΡΟΣ **ΚΩΝ/ΝΟ ΔΡΑΓΩΝΑ**

Zante 10 Giugno 1825

Le rendo, o magnifico Priore, le carte testè inviatemi. Si compiaccia mandarmi la Jstruzione, mercè la quale Navarino si difese: e le ultime carte dell'amico &&&. Tutto le sarà ristituito. Ella intanto gradirà gl'attestati della mia profonda stima, e tenacissimo attaccamento con cui ho l'onore d'essere il

Suo affezionatissimo F. e. B. C.

Rosarol Scorza

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ζάκυνθος 10 Ιουνίου 1825

Σας επιστρέφω, εξοχότατε Προϊστάμενε, τα έγγραφα που μου αποστείλατε πριν λίγο καιρό. Έχετε την καλοσύνη να μου στείλετε την Οδηγία χάρη στην οποία οργανώθηκε η άμυνα του Ναβαρίνου. Καθώς και τα τελευταία έγγραφα του φίλου &&&. Τα πάντα θα σας επιστραφούν. Εσείς εν τω μεταξύ δεχτείτε ως φιλοφρόνηση την επιβεβαίωση της βαθιάς μου εκτίμησης και της πολύ μεγάλης αφοσίωσης με την οποία έχω την τιμή να είμαι ο

Δικός σας στοργικότατος F. και B.C.

Ροζαρώλ Σκόρτσα

Δ) ΑΓΩΝΙΣΤΕΣ ΠΡΟΣ **ΓΕΩΡΓΙΟ ΣΙΣΙΝΗ**

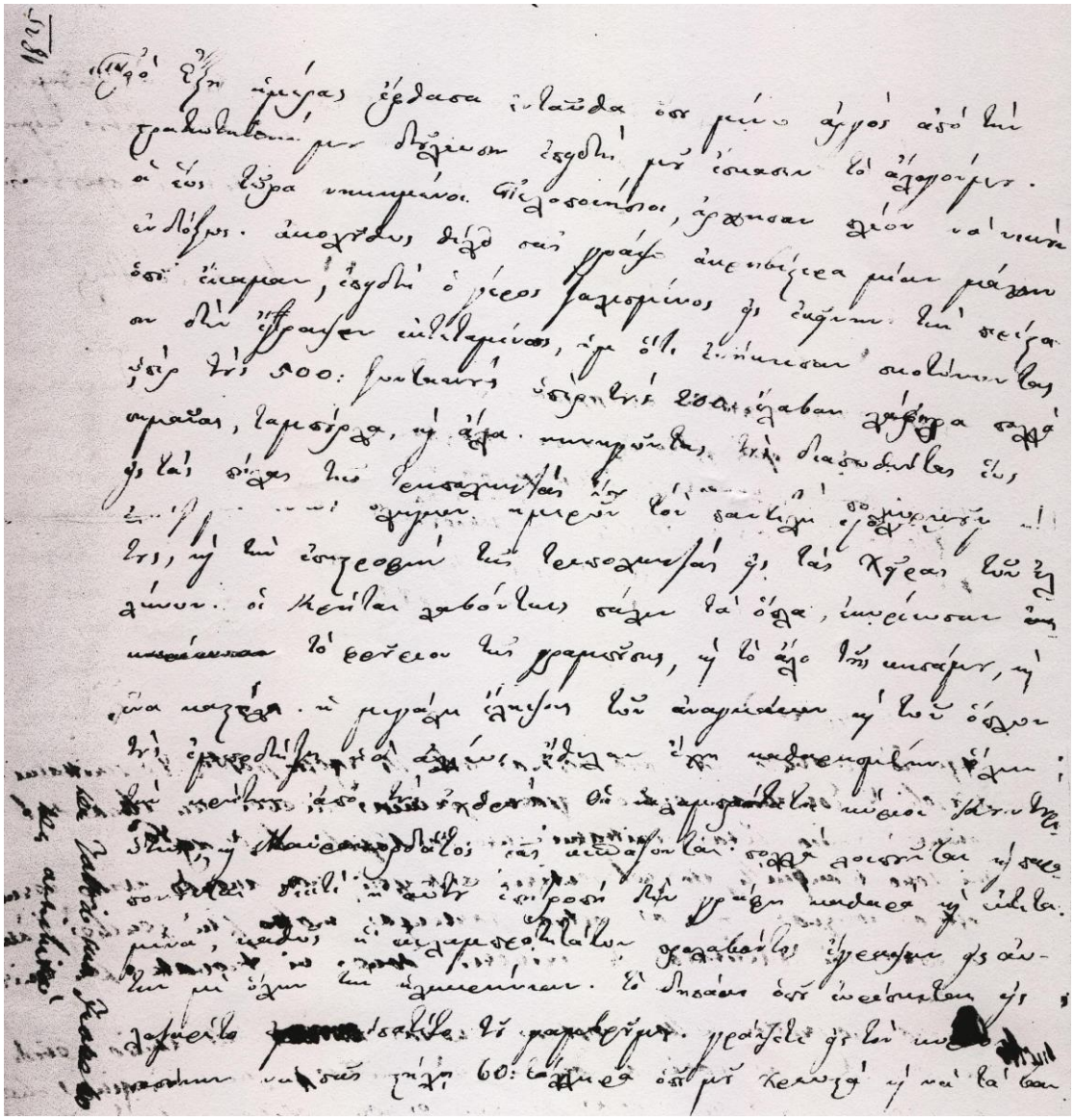
πανεβγενέστατε αφθέντα μας δουλικός προσκινούμε

μέ το δουλικόν μας φανερόνουμε· εμις εγραφαμεν πάλην απο μπελεσι καί η εβγενιαν σου μας εγραφεν οτι ουθε ακούσομεν αναγγι να τρεξομε· καί εμις τιν ιδια ορα οπου εστιλε μας τον πεζον εκαμαν οι Τούρκι κίνιμα καί ηλθαν και εκαψαν του δραγουμανου και ακούοντας τιν αναγγι ετραβίξαμε· καί ηλθαμε εις τον ατζεχολο στα γιοφιρια καί είχαμε απο τιν αλιν ημερα εκατο πενιντα στρατιοτες καί εβρεθικαν τιν ιδιαν ορα στιν θεσιν και εγιρισαν οι Τούρκι. μενω την κατάστασιν οπου να γνορισης μιαν δουλιαν οπου τζακιστισαν εις ενα ρεμα· καί αφισαν καί αλογα μουλαρια και επινιγικαν καί απαφτους καί ζοντανούς επιασαν και ζοντανους ετορα βρισκουντε οι Τουρκι εις μερες μιαν κολονα η μπολιανι και ισαρι καί οι πολι φιγαν εινε εις τον κηπον τις καριτενας μονον εστιλανε απο ισαρι και επιραν τζιπιχανέ καί εφανέροναν πος οι Τούρκι εξο καλοζιτουν απο Τρομπολιτζα καί εμεις βρισκομαστε κατα οραν μαζι με τον κολιοπουλο και κηρ αναγνοστι και εχουν τρις ημερες οπου κανουν πολεμο εις του ισαρι καί αποκρισιν δε μας ηταν [...] να σου γραψομεν
μονον εμις αυθεντη μι απο ζοοτροφιαν εχουμε ελιπζιν τοσον καί στο τζιμπιχανε και αν ινε ευλογον, γραψε του κολιοπουλου να μας δοσι τζιμπιχανε διωτι εδο εινε ο ποντος καθος κατι οι Τουρκι σκοπεβαν να περνουσαν δια τερβενια [...] καί αν δεν μπορεσουν να περασουν απο εκινα τα μερι θα μεταστρεψουν οπισο παλιν διωτι ηλθον διο τρις φορες να περνουσαν καί δε ημπορεσαν· ομος με τιν δυναμιν του παντοκρατορος σαβαοθ παμε καλα· εις οσες παταγες εκαμαν ολες τις φορες ετζακιςθισαν· διωτι οι Τούρκι δεν ινε εκινι οπου ησαν μονον [...] απο τον αγιον γεοργιον εμις περικαλομεν να μας φανεροσιν [...] απο μισολογγι· Ποσον καί εις αλιν αναγγι, τοσον καί μενομεν εις τας προσταγα σας

1825’
Αυγουστος

γιανακις· αντονις μακ ατζικος πας στεριος ατζίχολος
γουσιας ρουζος τιοτης [...]κο
σπιρος κρεκου τουρης
κιοτις

Τω πανεβγενεστατω κιριο μας
κιρ γεοργιο σισινι
εις γαστουνι

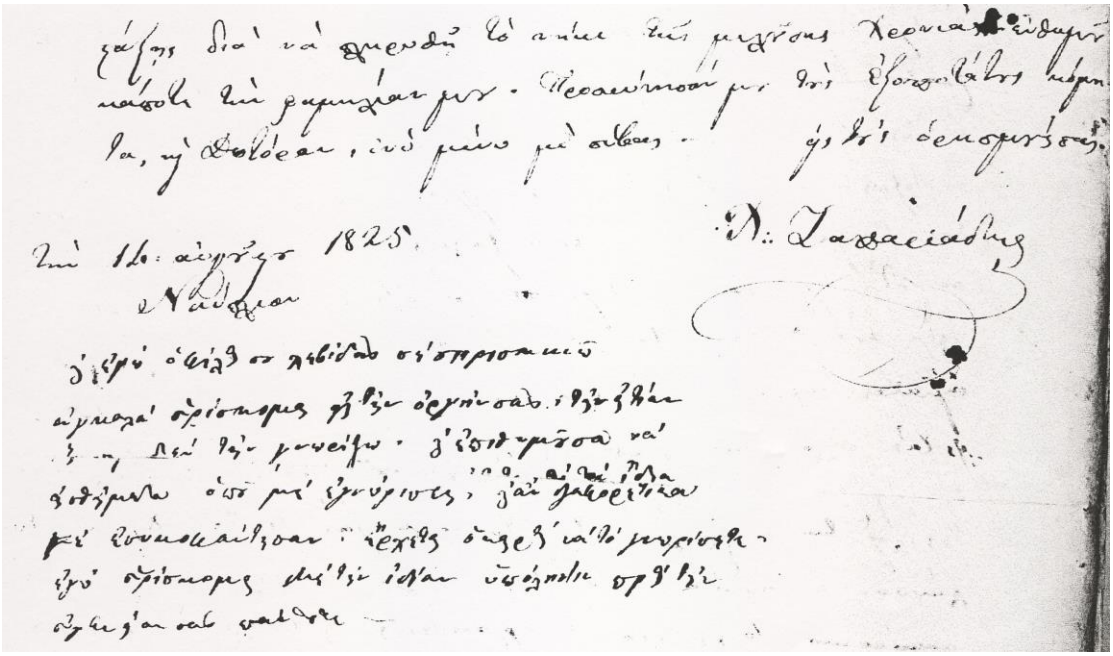
Φάκελ.3.2 – LXXI.

ΧΡ. ΖΑΧΑΡΙΑΔΗΣ ΠΡΟΣ **ΚΩΝ/ΝΟ ΔΡΑΓΩΝΑ**

φίλτατε κωνσταντάκι.

1825

Πρό ἕξη ἠμέρας ἔφθασα ἐνταῦθα ὅπου μένω ἀργός ἀπό τήν στρατιωτηκήν μου δοῦλευσιν ἐπειδή μοῦ ἔσκασεν τό ἄλογόν μου· οἰ ἕως τῶρα νηκημένοι Πελοπονήσιοι, ἀρχησαν πλέον νά νικούν ἐνδόξως. ἀκολοῦθως θέλει σᾶς γράψω ἀκρηβέστερα μίαν μάχην ὀποῦ ἔκαμαν, ἐπειδή ὀ γέρος ζαλισμένος είς ἐκείνην τήν περίστασιν δέν ἔγραψε ἐκτεταμένως, ἠμ ὅτι ἐνήκησαν σκοτώνοντας ὑπέρ τούς 500: ζωντανούς ὑπέρ τούς 200:, ἔλαβαν λάφηρα πολλά σημαίας, ταμπούρλα, καί ἄλα· κυνηγώντας τούς διασωθέντας ἕως είς τάς πίλας τῆς Τρηπολην̃ζάς ὅπου σήμερον τούς πολιορκούν! ἐλπίζομεν ἐντός ὀλήγων ἠμερῶν τόν παντελή ἐξολοθρευμόν τους, καί τήν ἐπιστροφήν τῆς Τριπολην̃ζάς είς τάς χεῖρας τῶν ἑλλήνων. Οἰ Κρήται λαβόνταις πάλιν τά ὅπλα, ἐκυρίευσαν τό φρούριον τῆς γραμποῦσης, καί τό ἄλο τῆς κησάμου, καί ἕνα καστέλο. ἠ μεγάλη ἔληψις τῶν ἀναγκαίων και τῶν ὅπλων τούς ἐμποδίζει ἠδ ἀλλέως ἤθελαν ἔχη καθαρησμένην ὅλην τήν κρήτην ἀπό τούς ἐχθρούς. Οἰ ἐκλαμπρότατοι κύριοι Κουντουριώτης, και Μαυροκορδάτος σᾶς ἀσπάζονται· πολλά λοιποῦνται καί παραπονοῦνται διατί ἠ αὐτοῦ ἐπιτροπή δέν γράφη καθαρά καί ἐκτεταμένα, καθῶς ἠ ἐκλαμπρότητά του προλαβόντος ἔγραψε είς αὐτήν μέ ὅλην τήν ἠληκρήνιαν. Τό δησάκι ὀποῦ εὑρίσκεται είς λαζαρέτο ἀφίσατέ το τοῦ γαμβροῦ μου· γράψετε είς τόν κύριον σισίνην νά σᾶς στήλη 60: τάλληρα ὀποῦ μοῦ χρεωστά και νά τά βα

στάξης διά νά πληρωθῆ τό νήκι τῆς μελοῦσης χρονιάς. ἐνθυμοῦ κάποτε τήν φαμηλίαν μου. Προσκύνησόν μου τούς ἐξοχοτάτους κόμητα, καί Δωτόρον, ἐνώ μένω μέ σέβας.

Εἰς τούς ὀρησμούς σας.

Τήν 14: αὐγοῦστου 1825 Χ:. Ζαχαριάδης
Ναύπλιον

καί ἐγώ ὁ φίλος σου λεβίδης σέ προσκυνῶ
ἀγκαλά εὐρίσκομαι εἰς τήν ὀργήν σας, τήν αἰτίαν
ὅμως δέν τήν γνωρίζω· καί ἐπιθυμοῦσα νά
τήν μάθω, ἔχεμε ὅμως πάντοτε εἰς τά ἴδια
αἰσθήματα ὀποῦ μέ ἐγνώρισες, καί ἄν διαφορετικά
μέ ἐσυκοφάντησαν, ἔρχεται ὁ καιρός νά τό γνωρίσετε'
ἐγώ εὐρίσκομαι μέ τήν ἰδίαν ὑπόληψιν πρός τήν
εὐγενεία σας πάντοτε –

Ἔπεται σχέδιον ἀπαντήσεως ἰταλιστί

7 7mbre [= settembre]

Oggi ho ricevuto la cara vostra delli 14 agosto passato stile vecchio scrittami da Napoli di Romania e tre giorni prima ricevei un'altra dal comune amico Peta scrittami pure da Napoli li 5 agosto. Mi sono tranquillizzato nel sentirvi a Napoli, non avendo avuto nessuna vostra notizia dopo la vostra partenza, molto più perchè l'amico Peta mi sollecitava di scrivervi dove vi trovate per ... alui.

Una poscritta nella vostra lettera dall'amico Levidi mi sorprende la maniera con cui è scritta. Lui s'imagina che io possa essere in colera con lui, e non capisco perchè! Jo ho sempre risposto ad ogni sua Lettera con quella cordialità ch'esige L'amicizia, [διαγρ.: Io non ho mai avuto nessun motivo particolare di lagnarmi di lui] dunque quella spiegazione che Lui desidera da me io la esigo per mezzo nostro da Lui a cui vi prego di Leggere il presente paragrafo.

Un' alltro vostro periodo mi recò molta sorpresa non solo a me ma pure agli altri due signori nostri amici. Voi dite che li signori Cundurioti e Maurocordato si dolgono o si lagnano perchè noi non abbiamo scritto chiaramente ed estesamente come codesti signori ci scrissero con tutta la sincerità.

Voi mio Caro amico siete Testimonio, se noi abbiamo mai lasciato senza la dovuta risposta nessuna Lettera di qualsisia Jindividuo che a noi abbia scritto. Voi più di ogni altro conoscete ed il nostro carrattere ed il nostro sistema e la nostra maniera di pensare e di aggire, dunque io credo che dovevate analogamente rispondere e voglio sperare che l'abbiate anche fatto. Noi siamo creditori di loro risposte fino dalla disgraziata epoca del Golfo Messeniaco con le quali ci dovevano essere accompagnati – alcuni documenti riguardanti il Generale Rosaroll il cui affare ci è noto, dunque qualunque lagno riesce ingiusto. Se poi vi siano cause a noi ignote e che la malvagità e la perfidia di qualche individuo ha saputto tessere, ci si farà un grandissimo favore da cottesti signori se verrà sotto tale silenzio che

aggita ogni cuore ben fatto, e bene educato. Non credo necessario di estendermi maggiormente ad un conoscitore, come voi siete, dell'individuale e franco nostro carrattere. Vi prego di dire al comune amico Peta che ricevei la sudetta sua Lettera e che il Conte Roma ed il signor Stefano corrispondono agli amichevoli e sinceri suoi saluti come fanno per voi in unione a me.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

7 Σεπτεμβρίου

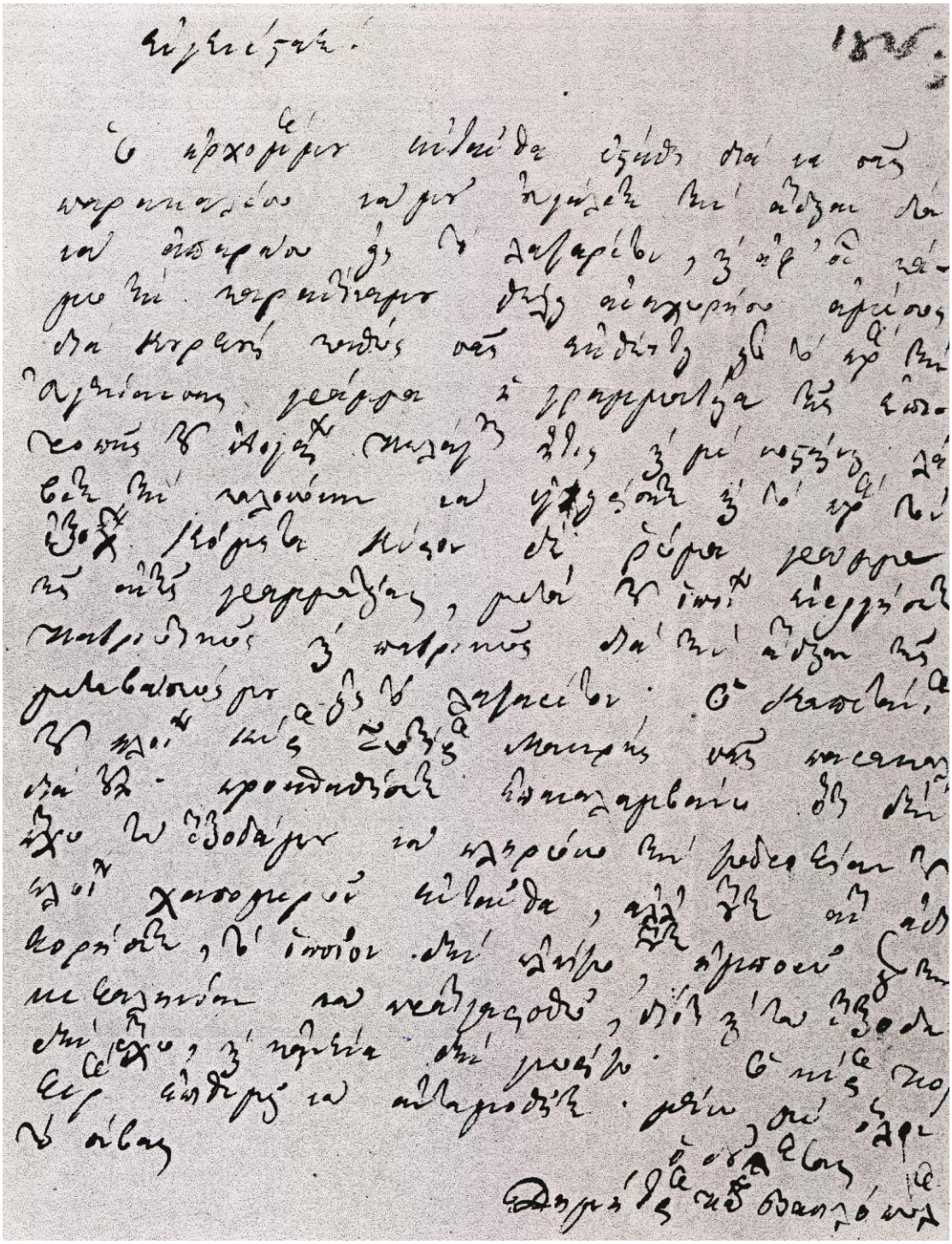
Σήμερα έλαβα την προσφιλή επιστολή σας της 14ης του περασμένου Αυγούστου, σε παλαιό ύφος γραφής συντεταγμένη, από το Ναύπλιο και τρεις μέρες νωρίτερα έλαβα μιαν άλλη από τον κοινό μας φίλο Πέτα η οποία επίσης είχε συνταχθεί στο Ναύπλιο την 5η Αυγούστου. Καθησύχασα μαθαίνοντας ότι βρίσκεστε στο Ναύπλιο, καθώς δεν είχα λάβει κανένα νέο σας μετά την αναχώρησή σας, και ακόμα περισσότερο διότι ο φίλος Πέτας με παρότρυνε να σας γράψω εκεί οπού βρίσκεστε για να ... σε αυτόν.

Ένα υστερόγραφο στην επιστολή σας από το φίλο Λεβίδη μου προκαλεί έκπληξη, ο τρόπος με τον οποίο έχει γραφτεί. Αυτός φαντάζεται ότι μπορεί εγώ να είμαι οργισμένος μαζί του, και δεν καταλαβαίνω γιατί. { διαγρ. εγώ δεν είχα ποτέ κανένα λόγο ιδιαίτερο να εκδηλώσω δυσαρέσκεια εις βάρος του } συνεπώς εκείνη την εξήγηση που αυτός επιθυμεί από εμένα την απαιτώ εγώ μέσω της αλληλογραφίας μας από αυτόν, στον οποίο σας παρακαλώ να διαβάσετε την παρούσα παράγραφο.

Μια άλλη περίοδος μου προκάλεσε ξάφνιασμα, όχι μόνο σε εμένα αλλά και στους άλλους δύο κυρίους φίλους μας. Εσείς λέτε ότι οι

κύριοι Κουντουριώτης και Μαυροκορδάτος θλίβονται ή εκφράζουν δυσαρέσκεια διότι εμείς δεν γράψαμε σε αυτούς με σαφήνεια και εμπεριστατωμένα όπως αυτοί οι κύριοι έγραψαν σε εμάς επιστρατεύοντας όλη τους την ειλικρίνεια.

Εσείς αγαπητέ μου φίλε είστε μάρτυρας, εάν εμείς αφήσαμε ποτέ δίχως την οφειλόμενη απάντηση καμία επιστολή οποιουδήποτε ατόμου που έγραψε σε εμάς. Εσείς περισσότερο από κάθε άλλον γνωρίζετε και το χαρακτήρα μας και το σύστημά μας και τον τρόπο σκέψης μας και δράσης μας, συνεπώς εγώ πιστεύω ότι οφείλατε να απαντήσετε αναλόγως και θέλω να ελπίζω ότι αυτό κάνατε. Εμείς είμαστε εκείνοι που αναμένουν οφειλόμενες απαντήσεις από αυτούς, από την άθλια εποχή του Μεσσηνιακού Κόλπου, μαζί με τις οποίες μας όφειλαν μερικά συνοδευτικά έγγραφα που αφορούν το Στρατηγό Ροζαρώλ του οποίου η υπόθεση μάς είναι γνωστή, επομένως οποιαδήποτε δυσφορία προκύπτει (είναι) άδικη. Αν έπειτα υπάρχουν αιτίες σε εμάς όχι γνωστές που η μοχθηρία και ο δόλος κάποιου ατόμου κατάφερε να εξυφάνει, θα μας γίνει μια πολύ μεγάλη χάρη από αυτούς τους κυρίους εάν έλθει υπό τη μορφή μιας τέτοιας σιωπής που ταράζει κάθε καρδιά που είναι καθώς πρέπει και διαθέτει καλή ανατροφή. Δεν θεωρώ αναγκαίο να επεκταθώ περισσότερο σε έναν γνώστη, όπως είστε εσείς, της ειλικρίνειας του προσωπικού μου χαρακτήρα. Σας παρακαλώ να πείτε στον κοινό μας φίλο Πέτα ότι έλαβα, όπως ανέφερα παραπάνω, την επιστολή του και ότι ο Κόμης δε Ρώμα και ο κύριος Στεφάνου ανταποδίδουν τους φιλικούς και ειλικρινείς χαιρετισμούς του όπως κάνουν για σας από κοινού με το άτομό μου.

ΣΤ) ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ (;) ΠΡΟΣ
ΚΩΝ/ΝΟ ΔΡΑΓΩΝΑ

Εὐγενέστατε 1825 ;

Ὁ ἐρχομός μου αὐτώθε ἐστάθη διά νά σᾶς παρακαλέσω νά μοῦ ηὐγάλετε τήν ἄδειαν διά νά ἀπεράσω εἰς τό λαζαρέτον, καί ἀφ'οὗ κάμω τήν περαντζία μου θέλει ἀναχωρήσω ἀμέσως διά Κουρφούς καθώς σᾶς ἐκθέτει εἰς τό πρός τήν εὐγενειάν σας γράμμα ἡ γραμματεία τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Αἰγαίου Πελάγους ἤτις μέ συστήνει. λάβετε τήν καλοσύνην νά ἐγχειρίσητε καί τό πρός τόν ἔξοχ(ότατον) Κόμητα Κύριον δέ ῥώμα γράμμα τῆς αυτῆς γραμματείας, μετά τοῦ ὀποίου ἐνεργήσετε πατριωτικῶς διά τήν ἄδειαν τῆς μεταβάσεως μου εἰς τό λαζαρέτον. Ὁ καπετάνιος τοῦ πλοίου κύριος Σωτήριος Μακρής σᾶς παρακαλεί διά τοῦτο. προσπαθήσετε ἐπαναλαμβάνω ὅτι δέν ἔχω τά ἔξοδά μου νά πληρώνω τήν ζωοτροφίαν τοῦ πλοίου χασομερῶν ενταῦθα, ἀλλ' οὔτε ἄν ἀδιαφορήσετε, τό ὀποίον δέν ἐλπίζω, οὔτε ἠμπορῶ εἰς τήν κεφαληνίαν νά [...], διότι καί τά ἔξοδα δέν ἔχω, καί κανένα δέν γνωρίζω. Ὁ κύριος Πορφυρός ἐπιθυμεί νά ἀνταμοθῆτε. μένω μέ ὅλον τό σέβας ὁ δοῦλος σας

Δημήτριος Βακαλόπουλος (;)

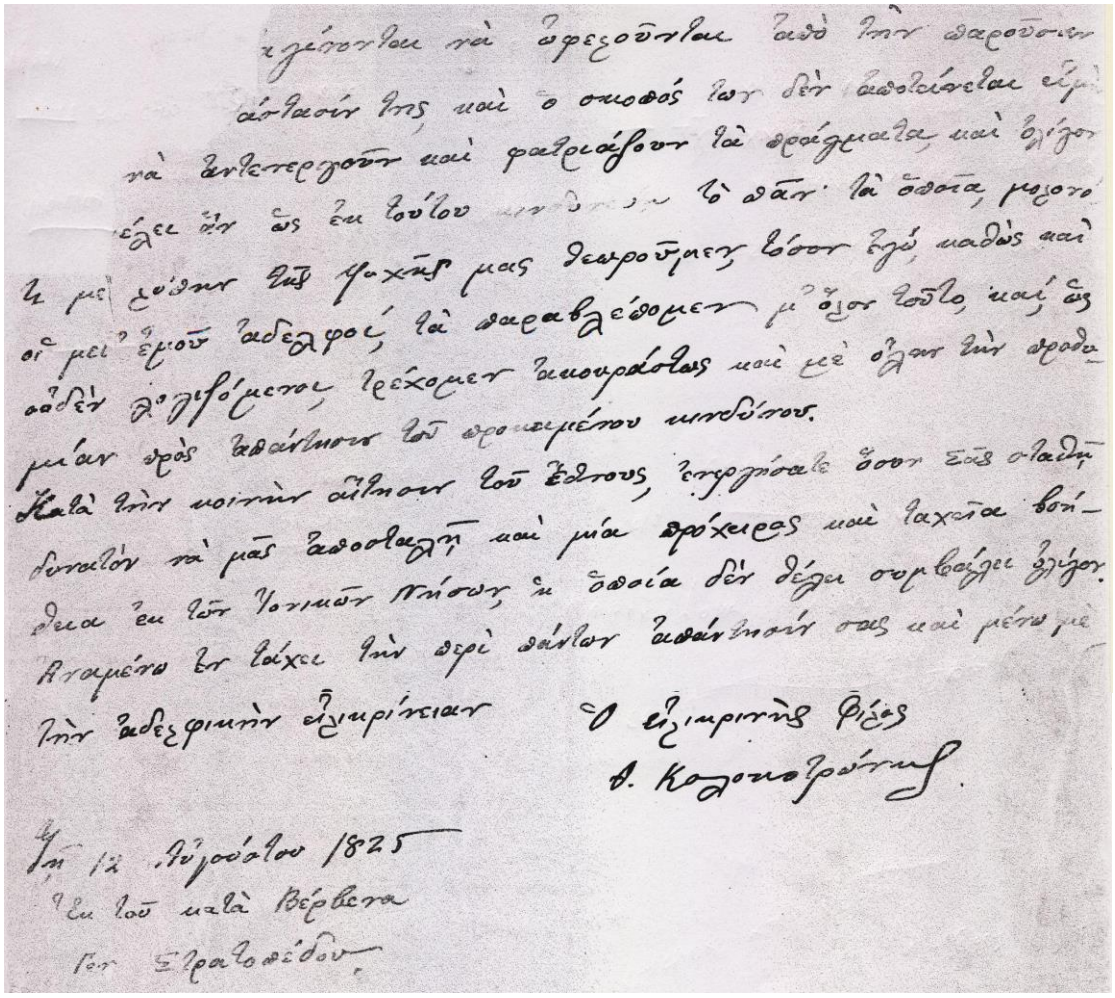
Ζ) ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ ΠΡΟΣ **ΔΙΟΝ. ΡΩΜΑ**

εὐγενέστατε καί φιλογενέστατε κύριε

Ὁ δοῦλος της δυστυχής ὁμογενής, ὅχι ἐκ τοῦ [...] τρόπου μου, αλλ' ἐκ τῶν κερικῶν ἀνωμαλιῶν, ἐκτραχιλισθείς εἰς τό βάραθρον τῆς ἀκλεοῦς πενίας, πληροφορηθείς περί τῆς καλοκάγαθίας καί ἐλευθεριότητος τῆς γενναίας ψυχῆς της, λαμβάνω τήν τόλμην εἰς τό νά ἐμφανισθῶ ἐνώπιον της εὐγενίας της διά τοῦδεμεν τοῦ δουλικοῦ, δι'οὗ, ἄν εἰς ἄλλον τά ἔγραφον, ἤθελον πασχίσῃ μέ δεήσεις καί προτροπάς νά ζητήσω συνδρομήν, ἀλλ' ἐπειδή γράφω εἰς ἄνδρα, τόν ὀποῖον ἡ φήμη ἁπανταχοῦ κηρύττει προστάτην τῶν δυστυχῶν , καί παραμυθίαν τοῦ ἀπεγνωσμένου, καί ἄνδρα, τόν ὅστις γνωρίζει κάλλιστα τά τῆς ἀνθρωπότητος, δέν ἐκτείνομαι εἰς παρακλήσεις, ἀλλά μόνον τῇ εἰδοποιῶ ὅτι τήν σήμερον μή ἔχων κανένα εισόδημα, στεροῦμαι καί αυτοῦ τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου μου καί ζητῶ νά δείξει καί εἰς εμέ τήν φύσει αὐθόρμητον εἰς τό εὐεργετεῖν τούς ἐνδεεῖς ἐπίῤῥοιάν της, συνδράμων καί ἐμὲ εἰς τό νά ἠμπορέσω νά ἀντιπαραταχθῶ εἰς τόν δεινόν ἀντίπαλόν μου τήν πενίαν, ἥτις, ὡς ἔρωτας, ὅλαις δυνάμεσι πασχίζει νά μέ κάμῃ θύμα της. οὕτω δέομαι θερμῶς, καί ὅπως ἡ ἐξ ὕψους πρόνοια ἤθελεν τήν ὀδηγήσῃ
τῆς ὑμετέρας εὐγενίας

ἐλάχιστος
δοῦλος
1825 (;) Γεώργιος βυζάν
τιος

Προς τον ευγενέστατον αρχοντα Κον-
τε κον κον Διονύσιον ῥώμαν
δουλικῶς

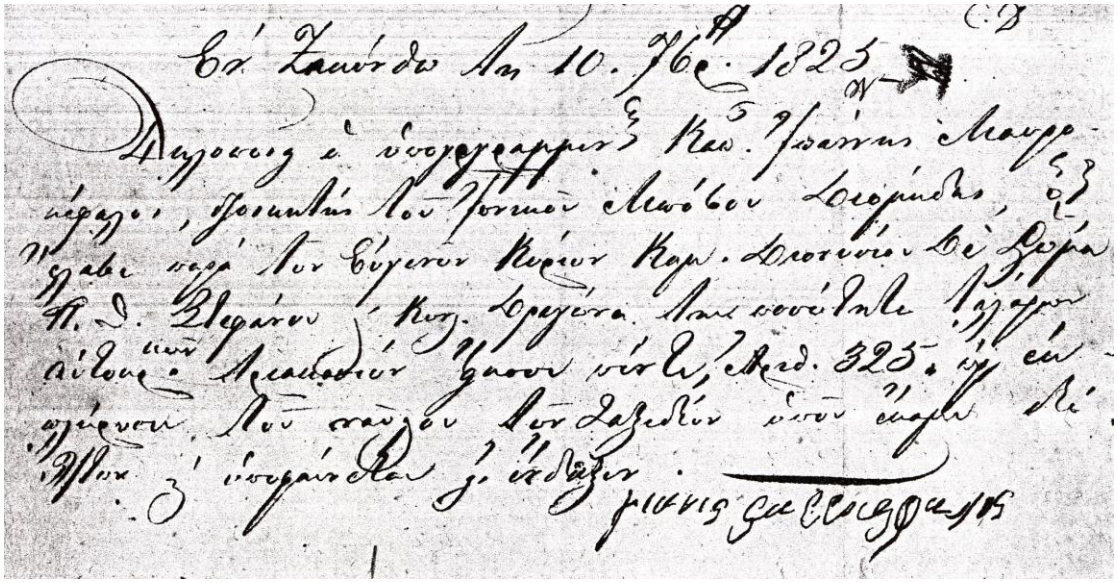

Ε) ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ

... γίνονται νά ὠφελοῦνται ἀπό τήν παροῦσαν κατάστασίν της, καί ὸ σκοπός των δέν ἀποτείνεται εἰμή νά ἀντενεργοῦν καί φατριάζουν τά πράγματα, καί ὀλίγον θέλει ἄν ὡς ἐκ τούτου κινδυνεύῃ τό πᾶν· τά ὀποῖα, μολονότι μέ λύπην τῆς ψυχῆς μας θεωροῦμεν, τόσον ἐγώ, καθώς καί οἱ μετ' εμοῦ ἀδελφοί, τά παραβλέπομεν μ' ὅλον τοῦτο, καί, ὡς οὐδέν λογιζόμενοι, τρέχομεν ἀκουράστως καί μέ ὅλην τήν προθυμίαν πρός ἀπάντησιν τοῦ προκειμένου κινδύνου.
Κατά τήν κοινήν αἴτησιν τοῦ ἔθνους, ἐνεργήσατε ὅσον Σᾶς σταθῇ δυνατόν νά μᾶς ἀποσταλῇ καί μία πρόχειρος καί ταχεῖα βοήθεια ἐκ τῶν Ἰονικῶν Νήσων, ἡ ὀποία δέν θέλει συμβάλει ὀλίγον. Ἀναμένω ἐν τάχει τήν περί πάντων ἀπάντησίν σας καί μένω μέ τήν ἀδελφικήν εἰλικρίνειαν
Ὁ εἰλικρινής φίλος

Θ. Κολοκοτρώνης

Τῇ 12 Αὐγούστου 1825
Ἐκ τοῦ κατά Βέρβενα
Γεν. Στρατοπέδου.

Η) ΑΠΟΔΕΙΞΗ Ι. ΜΑΥΡΟΚΕΦΑΛΟΥ

Ἐν Ζακύνθω τῇ 10. 7βρ. 1825

Δηλοποιεῖ ὁ ὑπογεγραμμενος Καπ. Ἰωάννης Μαυροκέφαλος, διοικητής τοῦ Ἰονικοῦ Μπόβου Διομήδης, ὅτι ἔλαβε παρά τῶν εὐγενῶν Κυρίων Κομ. Διονυσίου Δε Ρώμα Π.Θ. Στεφάνου καί Κων. Δραγώνα την ποσότητα ταλάρων αυτοκρ(ατορι).κων τριακοσίων εἴκοσι πέντε, Ἀριθ. 325. προς εκπλήρωσιν τοῦ ναῦλου τῶν ταξιδίων ὀποῦ ἔκαμε διά λ/των (λογιαριασμό των) καί ὑποφαίνεται εἰς ἔνδειξιν.

γιάνις μαβροκεφαλος

Ἀντίγραφον πρὸς ἐπιστολὴν τοῦ ἀξιοτ.ου Μελετίου Μητροπ.του, περὶ τοῦ εἰς. Κόμητα Διονύσιον Σολωμοῦ

Ν. 8.

Κερκύρα τῇ 3/15 Ὀκτωβρ.ου 1825.

Εὐγαριστότατε Κόμητα -

(αἰ ἀφιερώσεις τὰ ἑπόμενα)

Ἐπομένως δὲ σᾶς περισσὸν εἶδε καὶ ἓν γράμμα δὲ γνωστοῦ Λορφύρη, τὸ ὁποῖον μοὶ ἄφησεν ἐδῶ διὰ νὰ ἐγχειρίσω εἰς Εὐγαριστό-
τητάς -

(αἰ ἀφιερώσεις τὰ ἑπόμενα)

σᾶς παρακαλῶ ὅπου νὰ ἤθελα ζώσῃ χαρμοσύνως ἀκουμπισμένος σᾶς ὅπου γνωρίζει καλῶς ἐκείνη ποινὴ περίσσεον ἡ ἀγάπη μου

Deux paragraphes de Lettre de Mons.r l'archevêque de Metre Meletius, à Mr. le Pr. de Roma -

Corfou le 3/15 Octob.re 1825 -

(Traduction)

En conséquence je vous envoie ci-joint Lettre de Mr Porphyrios, que vous connaissez bien, me l'ayant-il laissée ici afin de vous la remettre en propres mains -

(Traduction)

Je vous prie de m'en accorder la réponse là, et les circonstances où la connaissance que vous avez de la chose commune -

Ἡ ὑποσημείωσις δὲ ἀρχαιολόγου βρεττανοῦ ἀνήκει εἰς χεῖρα τοῦ Κόμητος, Κυρ.ου Δ. Σολωμοῦ.
Ἐν Ζακύνθῳ τῇ 18/30 Μαΐου 1837

Ὁ ὑποσημείωσας ὑπὸ τὰ Μ. Τὰ Βασιλικὰ Ὑπὸ ἐπαρχίαν Ζακύνθου
Διονύσιος Φιλαρμόνος

Φάκελ.3.3 - LXXXII.

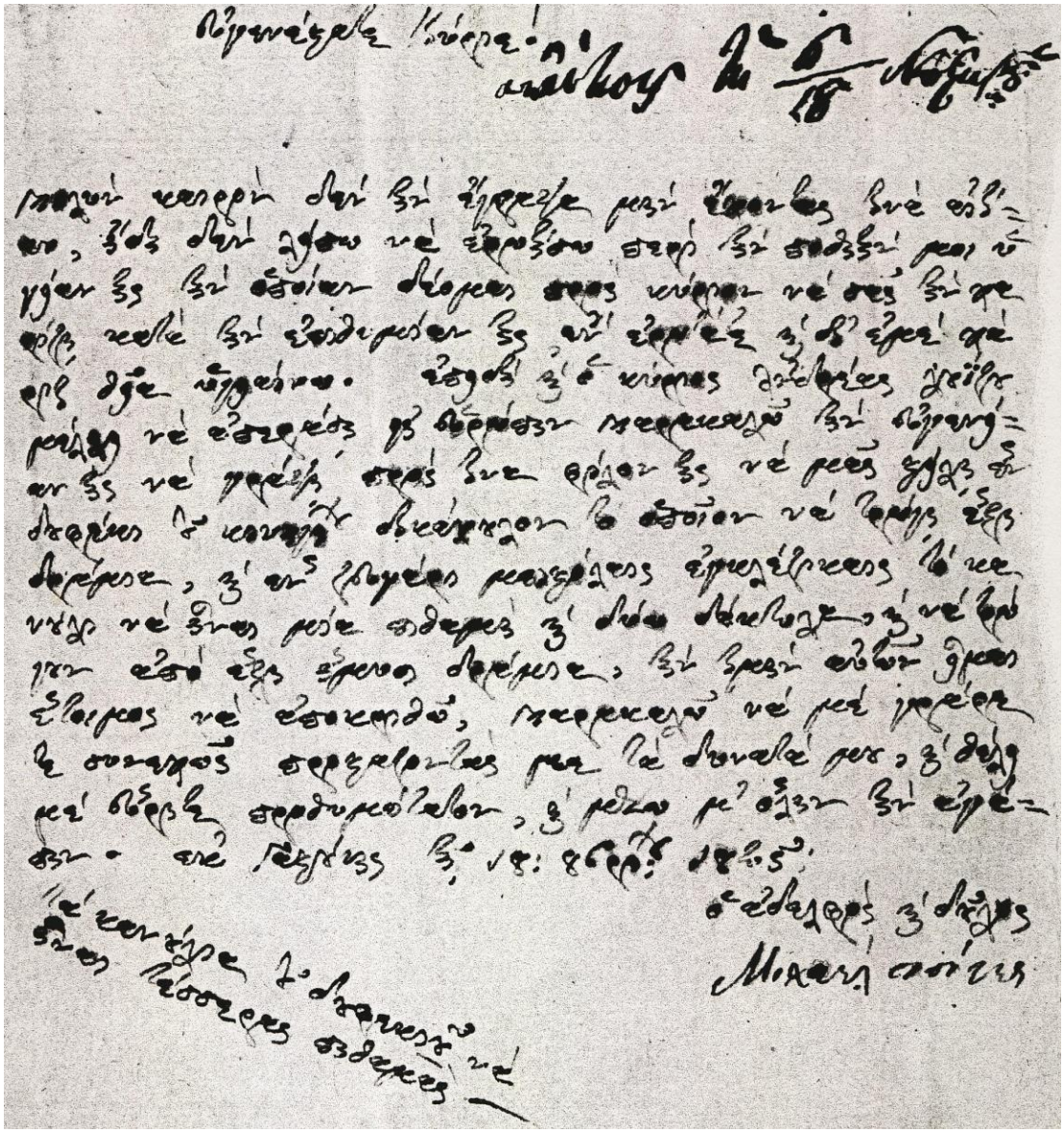
ΑΓΙΟΣ ΜΕΤΡΩΝ ΜΕΛΕΤΙΟΣ ΠΡΟΣ **ΔΙΟΝ. ΡΩΜΑ**

Ἀντίγραφον μέρους ἐπιστολῆς τοῦ ἁγίου Μετρῶν Μελετίου, πρός τόν
ἑκλ. Κόμητα Διονύσιον δε ῥώμαν.
No 8 Κερκύρα τῇ 3/15 ὀκτωμβ. 1825.

Ἐκλαμπρότατε Κόμητα.
(ἀπ᾽αφιμένα τά ἐπίλοιπα)
Ἐπομένως δέ σᾶς περικλείω ὦδε καί ἕν γράμμα τοῦ γνωστοῦ
Πορφύρου, τό ὀποῖον μοι ἄφησεν ἐδώ διά νά ἐγχειρίσω τῇ
ἐκλαμπροτητι σας.
(ἀπ᾽αφιμένα τά ἐπίλοιπα)
σᾶς παρακαλῶ ὀποῦ νά ἤθελα τύχη πραγματικῆς ἀποκρισεώς
σας, ὡσάν ὀποῦ γνωρίζετε καλῶς τήν κοινήν περίστασιν είς ταις *

Ἔπεται των ἀνωτέρω γαλλική μετάφρασις αὐτῶν.

* Ἴσον ἀπαράλλακτον τῶ προτοτύπῳ εὐρισκόμενον είς χείρας Τοῦ
Κόμητος Κυρίου Δ. ὀδε ῥώμα.
Εν Ζακύνθῳ τήν 18/30 Μαΐου 1837
ὸ ὑποπρόξενος της Α.Μ. Τοῦ
Βασιλέως Της Ἑλλάδος είς Ζάκυνθον
Τ.Σ. Ν. Καναλέτης

Φάκελ.3.3 - LXXXV.

ΜΙΧΑΗΛ ΣΙΣΙΝΗΣ ΠΡΟΣ **ΚΩΝ/ΝΟ ΔΡΑΓΩΝΑ**

Εὐγενέστατε κύριε!
ἀπάντισις τῆ 6/18 Νοεμβρίου

πολύν καιρόν δέν τήν ἔγραψα μήν ἔχοντας τινά αἰτίαν, ἤδη δέν λείπω νά ἐρωτήσω περί τήν ποθητήν μοι ὑγείαν της τήν ὀποίαν δέομαι πρός κύριον νά σᾶς χαρίζει κατά τήν ἐπιθυμίαν της, ἄν ἐρωτάτε καί δι'ἐμέ χάριτι θεῖα ὑγειαίνω. ἐπειδή καί ὁ κύριος ἀνδρέας λουΐζου μέλει νά ἀπεράσῃ εἰς εὐρώπην παρακαλῶ τήν εὐγενείαν της νά γράψῃ πρός τινα φίλον της νά μᾶς στείλῃ ἕν δουφέκι τοῦ κυνηγίου δικάνουλον τό ὀποῖον νά τρώγῃ ἔξη δράμια, καί ἔν ζευγάρι μαντσόλαις ἐγκλέζικαις τό κανούλι νά ἦναι μία πιθαμή καί δύω δάκτυλα, καί νά τρώγουν ἀπό ἔξη ἥμυσι δράμια, τήν τιμήν αὐτῶν εἶμαι ἕτοιμος νά ἀποκριθῶ, παρακαλῶ νά μέ γράφετε συνεχῶς προσταζοντάς με τά δυνατά μου, καί θέλει μέ εὕρητε προθυμότατον, καί μένω μ'ὅλην τήν ἀγάπην·

ἐκ Γαστούνης τῆ 18: 8βρίου 1825:
ὸ ἀδελφός καί δοῦλος
Μιχαήλ σισίνης

τά κανούλια τοῦ δουφεκιοῦ νά
ἦναι τέσσερας πηθαμᾶς -

Πρός Τόν Εὐγενέστατον Κύριον
Κωσταντίνον Δραγώναν-

εἰς ζάκυνθον

Φάκελ.3.3 - LXXXVI.

<u>ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΙΚΗ ΕΠΙ ΤΟΥ ΔΑΝΕΙΟΥ ΕΙΣ</u> <u>ΛΟΝΔΙΝΟΝ</u>
<u>Περίοδος Γ.</u> ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Αριθ. 206

Ἐθνικόν ΝΑΥΠΛΙΟΝ τῇ 26 ὀκτωμβρίου 1825 διά Λ. Ταμείον Στερ. 100

Μεθ' ἡμέρας εἰκοσιμίαν ἀφ' οὗ σᾶς παῤῥησιασθῇ ἡ παροῦσα πρώτη συναλλαγματική πληρώσατε είς τόν διορισμόν τοῦ εὐγενεστάτου κ. Γεωργίου Καναβοῦ

τάς ἀνωτέρω λίρας στερλίνας 100

Μετά δέ τήν πληρωμήν λάβετε τήν παροῦσαν ἐξοφλεισμένην, καί ταῦτα κατά τήν διαταγήν τοῦ Ὑπουργείου τῆς Οἰκονομίας ὑπ'Ἀρθ.3085, καθῶς εἰδοποιεῖσθε καί ἀπό τήν ἰδιαιτέραν ἐπιστολήν τοῦ Ταμείου.

Η ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΤΑΜΕΙΟΥ

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗΝ ΤΟΥ ΔΑΝΕΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ Γ.Μ.Ἀντωνόπουλος
Ἀναγνώστης Μοναρχίδης
Γ. Σπηλιόπουλος

ΕΙΣ ΛΟΝΔΙΝΟΝ

Ὁ Γενικός Γραμματεύς
Ἰωάννης Βιζόλας

<u>Παρατηρήσεις</u>.-

Φέρει τήν σφραγίδα του ταμείου καθῶς καί σφραγίδα τῆς ἀστυνομίας Ζακύνθου.

Ἐπί τῆς ὀπισθίας ὄψεως γράφει:

καί δι ἐμέ πληρώσατε είς τόν διορισμόν τῆς προσωρινῆς διοικούσης τά τῆς δυτικῆς ἐλλάδος ἐπιτροπῆς.

Ἀσόκουροι τῇ 5 Δεκ. 1825 Γεώργιος Καναβός

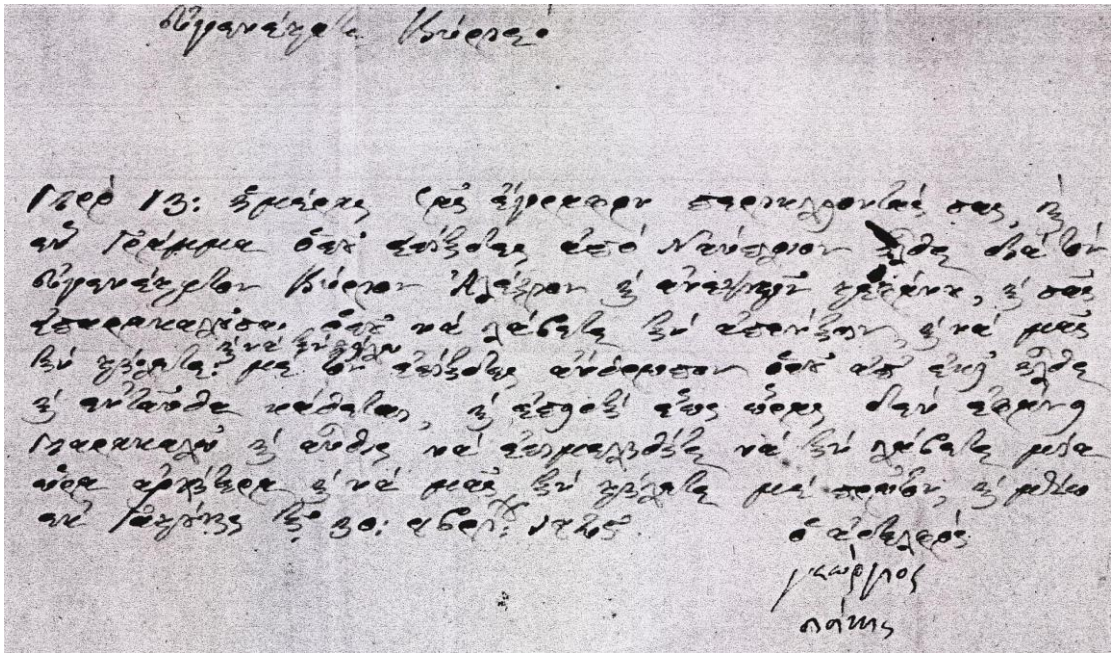
Καί είς ἡμᾶς θέλετε πληρώση είς τόν ὀρισμόν τοῦ κυρίου Κωνστ. Θεοδωροπούλου τήν τιμήν παρά τοῦ ἰδίου ἐλάβαμεν.

Ἡ προσωρινῶς διευθύνουσα τά τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος ἐπιτροπή.

Μεσολόγγιον τῇ 7 Δεκ. 1825 Ἰωάννης Παπαδιαμαντόπουλος
Δημήτριος Θεμελῆς
Ὁ Γέν. Γραμματεύς
Φ. Πλυτᾶς

καί δι'ἐμέ θέλετε πληρώση είς τήν ὁρδηνίαν τοῦ κυρίου Χαραλάμπου Θεοδωρόπουλου τήν τιμήν τῶν ὁποίων συνεννοήθην μετά τοῦ ἰδίου

Ζάκυνθος τῇ 16/28 Ἰανουαρίου 1826
Κωνστ. Θεοδωρόπουλος

Φάκελ.3.3 - ΧC.

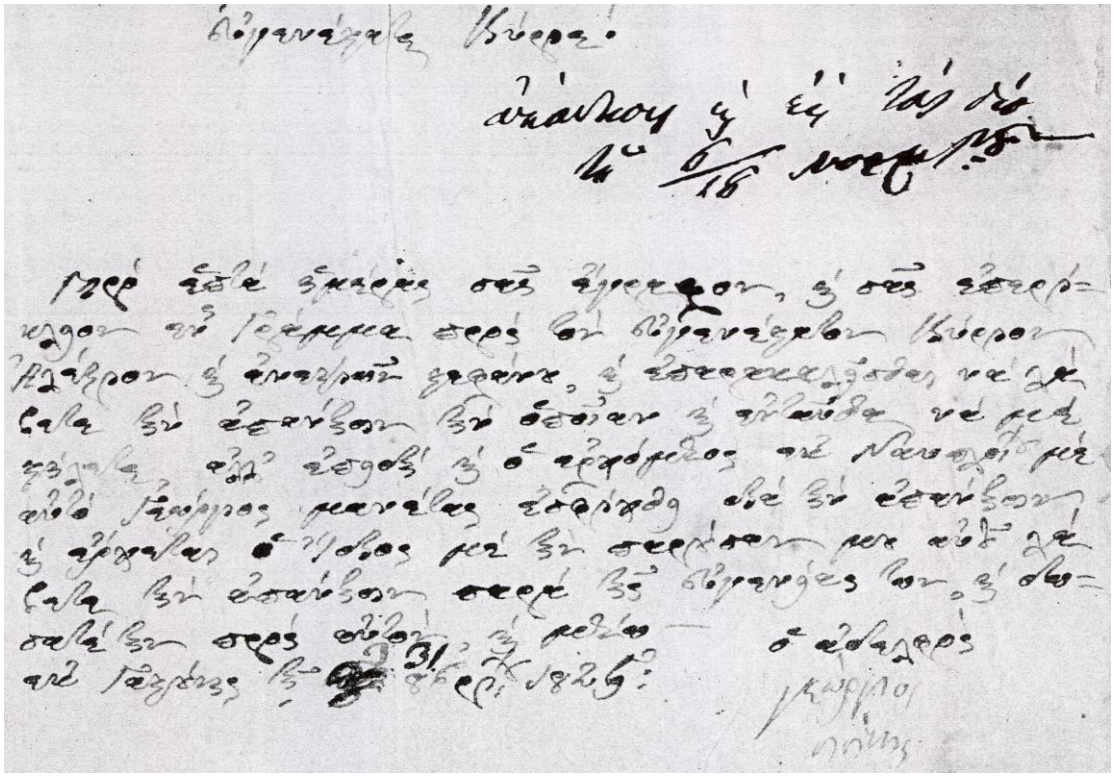
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΙΣΙΝΗΣ ΠΡΟΣ **ΚΩΝ/ΝΟ ΔΡΑΓΩΝΑ**

Εὐγενέστατε κύριε!

πρό 13: ἡμέρας σᾶς ἔγραφον περικλειοντάς σας, καί ἕν Γράμμα ὀποῦ ἐπίτηδες ἀπό Ναύπλιον ἦλθε διά τόν εὐγενέστατον Κύριον Ἀλέξιον καί ἀνεψιῶν στεφάνου, καί σᾶς ἐπαρακαλοῦσα ὀποῦ νά λάβετε τήν ἀπάντησιν, καί νά μᾶς τήν στήλετε: καί νά τήν στήλω μέ τόν ἐπίτηδες ἄνθρωπον ὀποῦ ἀπ'ἐκεῖ ἦλθε καί ἐνταῦθα κάθεται, καί ἐπειδή ἕως ὥρας δέν ἐφάνει παρακαλῶ καί αὖθις νά ἐπιμεληθήτε νά τήν λάβετε μία ὥρα ἀρχήτερα καί νά μᾶς τήν στήλετε μέ πρῶτον, καί μένω
ἐκ Γαστούνης τῇ 30: 8βρίου 1825 ὀ ἀδελφός
γεώργιος
σισίνης

Τῷ εὐγενεστάτῳ Κυρίῳ Κωνσταντίνῳ Δρα
γῶνα-

εἰς ζάκυνθον

Φάκελ.3.3 - XCI.

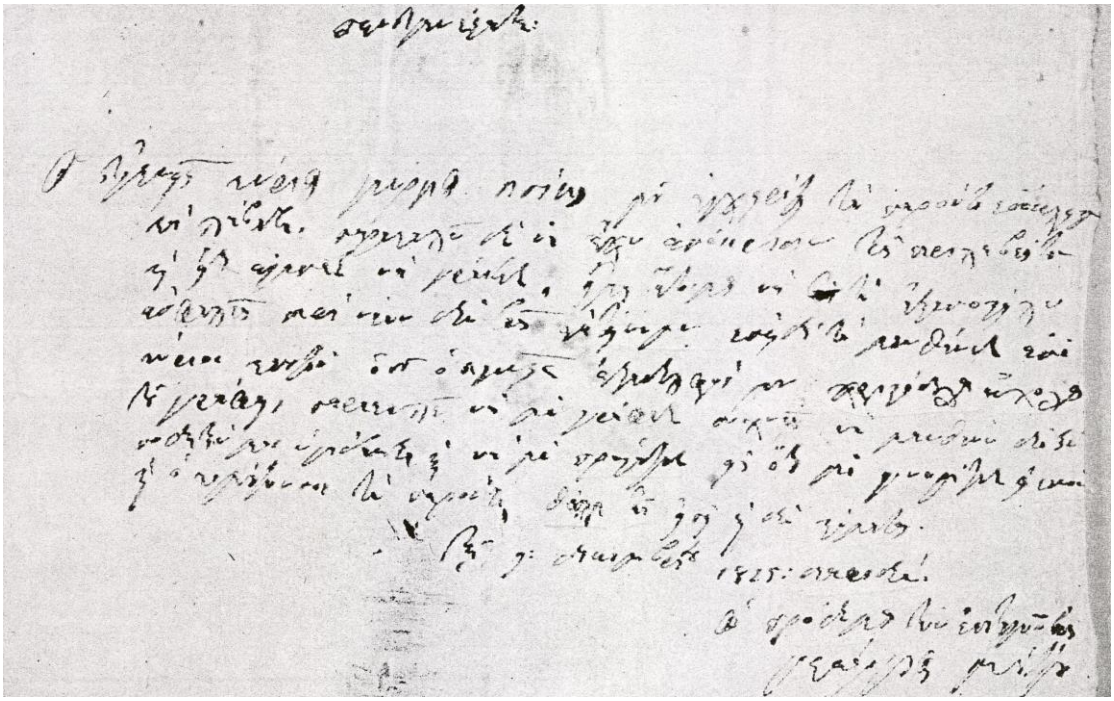
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΙΣΙΝΗΣ ΠΡΟΣ **ΚΩΝ/ΝΟ ΔΡΑΓΩΝΑ**

Εὐγενέστατε κύριε!
ἀπάντησις καί εἰς τούς δύο στό
τῇ 6/18 Νοεμβρίου

πρό ἑπτά ἡμέρας σᾶς ἔγραφον, καί σᾶς ἐπερίκλειον ἕν Γράμμα πρός τόν εὐγενέστατον Κύριον Ἀλέξιον καί ἀνεψιῶν στεφάνου, καί ἐπαρακαλεῖσθαι νά λάβετε τήν ἀπάντησιν τήν ὁποῖαν καί ἐνταῦθα νά μέ στήλετε, ἀλλ' ἐπειδή καί ὁ ἐρχόμενος ἐκ Ναυπλίου μέ αὐτό Γεώργιος μανέτας ἐσφίχθει διά τήν ἀπάντησιν καί ἔρχεται ὁ ἴδιος μέ τήν παρούσαν μου αὐτοῦ λάβετε τήν ἀπάντησιν παρά τῆς εὐγενείας των, καί δωσατέ την πρός αὐτόν, καί μένω - ὁ ἀδελφός
ἐκ Γαστούνης τῇ 31 8βρίου 1825: γεώργιος
σισίνης

Πρός Τόν Εὐγενέστατον Κύριον
Κωσταντίνον Δραγώναν

εἰς ζάκυνθον

Φάκελ.3.3 - C.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΗΤΖΟΣ ΠΡΟΣ **ΚΩΝ/ΝΟ ΔΡΑΓΩΝΑ**

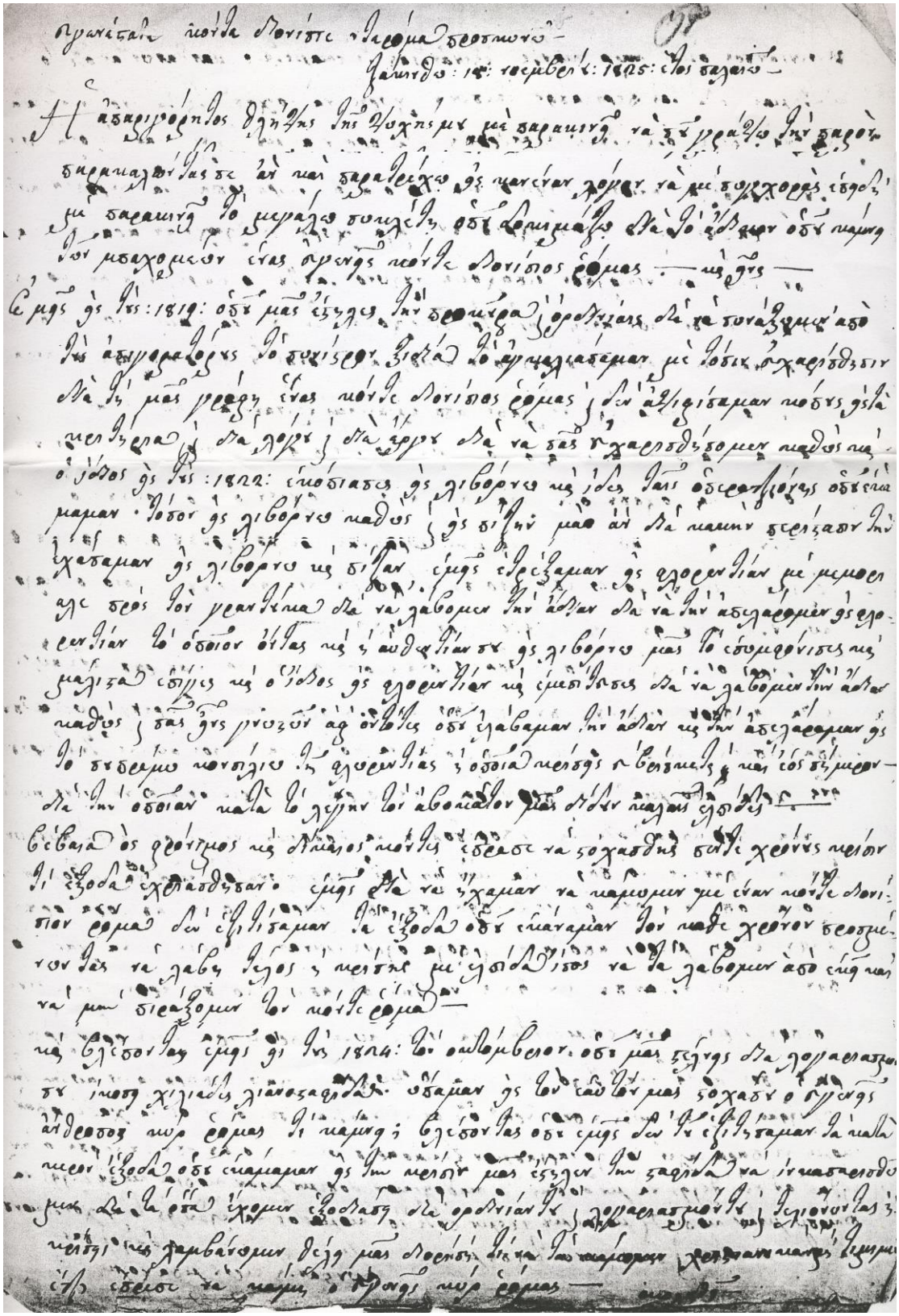
πανευγενέστατε:

Ὁ εὐγενῆς κύριος γεώργιος σισίνης μοῦ ἐγχειρίζη τῶ παρόντι ἐσώκληστον καί λάβετε. παρακαλῶ δέ νά ἔχω ἀπόκρισιν τῆς περιλαβής του καί οἵς ἀρέσει νά γράψετε, ἦμαι ἕτοιμος νά τά ἐξαποστήλω ἀσφαλῶς καί νέον δέν σᾶς ἀπαντήσαμε σαφώς τό μανθάνετε ἀπό κύριον μητζον· ὀπως ὸ πρῶτος ἐξαδελφός μου Χριστόδουλος εὐκόλως μοῦ γράφει, παρακαλῶ νά μοῦ γράφετε συχνᾶ νά μανθάνω στά ξένα ὅτι καί ἐσείς ὐγιαίνετε καί νά μέ προστάζετε είς ὅτι μέ γνωρίζετε ἱκανό καί ὸ ύγιαίνοντας τώ παρόντι θέλει ἦ καί είς σέ καί στό γέροντα.

τῆ 7: δεκεμβρίου 1825: σκαφιδιά.

ὸ πρόθυμος τῶν επιταγῶν σας
γεώργιος μήτζος

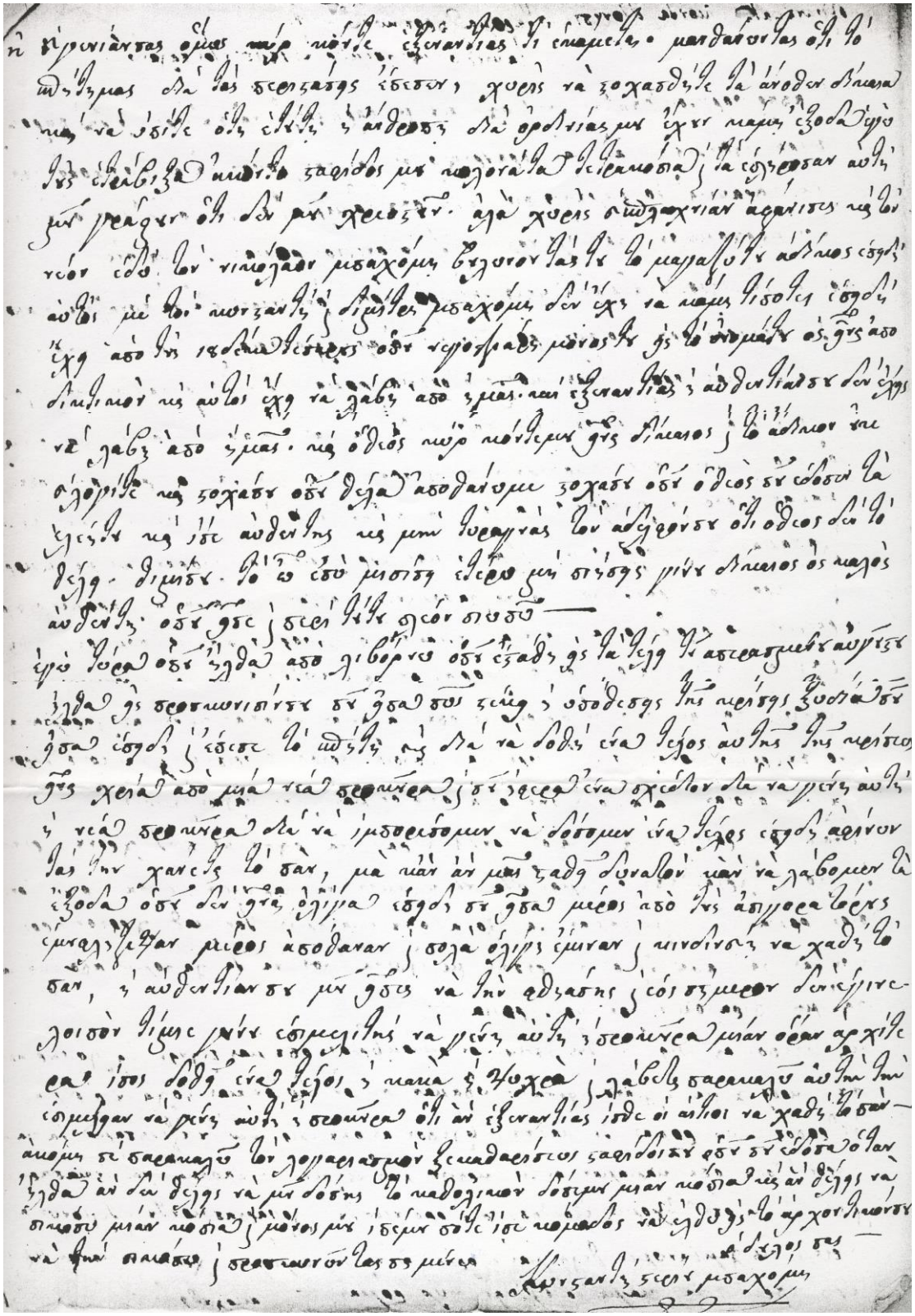
Πρός τόν εύγενέστατον, κύριον, Κωσταντίνον δρα
γόνα
είς Ζάκυνθον

Θ) ΚΩΝΣΤΑΝΤΗΣ ΜΠΑΧΟΜΙΣ ΠΡΟΣ **Δ. ΡΩΜΑ**

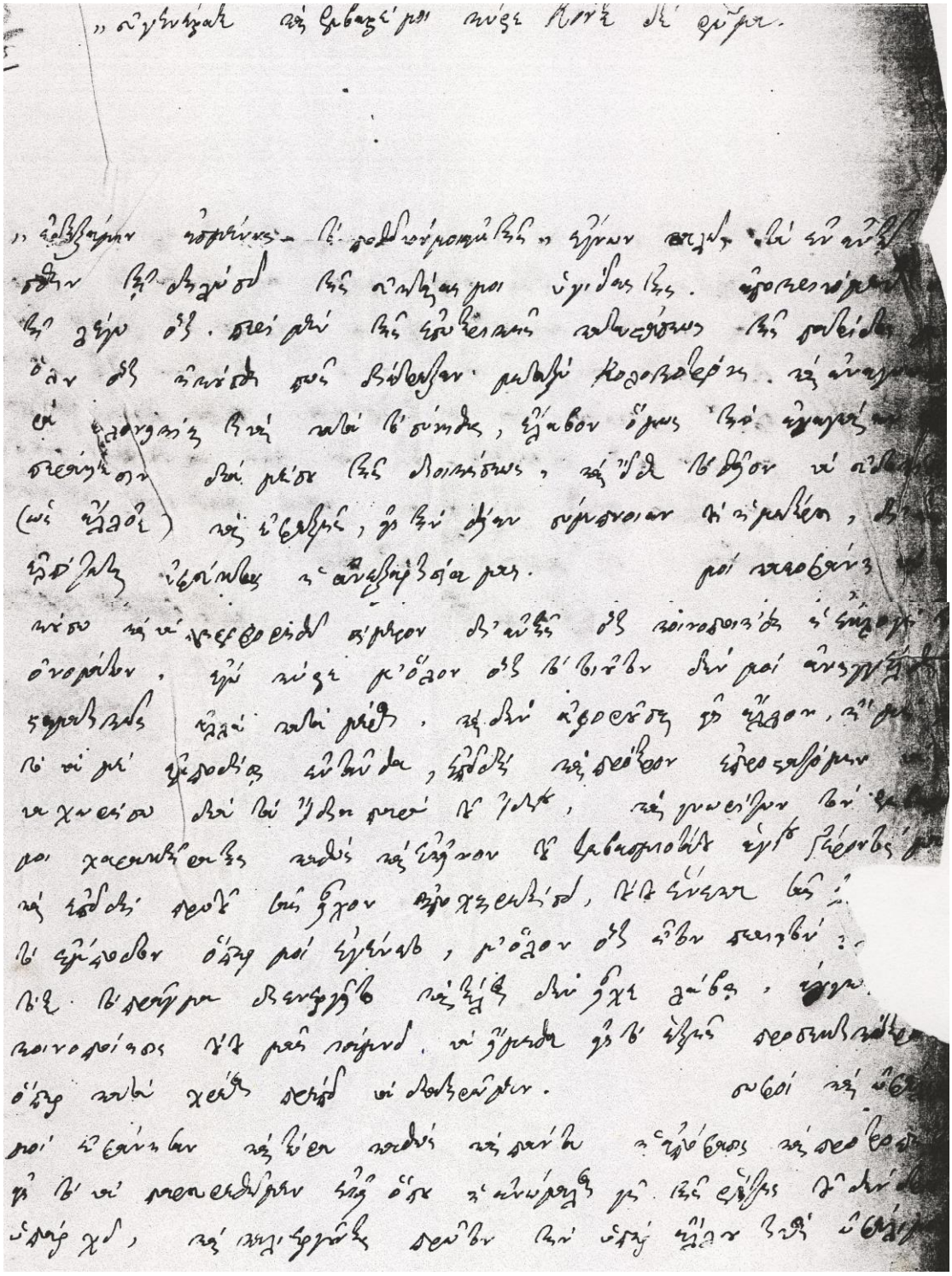
ευγενέστατε κόντε διονίσιε ντα ρόμα προσκυνῶ -
ζακίνθω 18 νοεμβρίου 1825 έτος παλαιῶ

Ἡ ἀπαριγόρητος θλήψης τῆς ψυχής μου μέ παρακινεῖ νά σοῦ γράψω τήν παρόν παρακαλώντας σε ἄν καί παρατρέχω είς κανέναν λόγον νά μέ συγχοράς ἐπειδή μέ παρακινεῖ τό μεγάλω συκλέτη ὀποῦ δοκιμάζω διά τό ἄδικον ὀποῦ κάμνει τῶν μπαχομέων ένας εύγενεῖς κόντε διονίσιος ῥόμας - ας εἶνε - Ἐμεῖς είς τούς 1819 ὀποῦ μᾶς ἔστηλες τήν προκοῦρα καί ὁρδινίαις διά νά συνάξωμεν ἀπό τούς ἀσιγορατόρους τό συνίστρον Ξιδιά τό ἀγκαλιάσαμεν μέ τόσιν εὐχαρίσθησιν διά τή μᾶς γράφη ἔνας κόντε διονίσιος ῥόμας καί δέν ἀψιφίσαμαν κόπους είς τά κριτήρια διά λόγου καί διά ἔργου διά νά σᾶς εὐχαρισθήσομεν καθώς καί ὸ ἴδιος είς τούς 1822 ἐκόπιασες είς λιβόρνω καί ίδες ταῖς ὀπερανζιόναις ὀποῦ ἑκάμαμαν. τόσον είς λιβόρνω καθώς καί είς πίζην μά ἄν διά κακήν περίστασιν τήν ἐχάσαμαν είς λιβόρνω καί πίζαν, ἐμεῖς ἐτρέξαμαν είς φλορεντίαν μέ μεμοριαλε πρός τόν γραντούκα διά νά λάβομεν τήν ἄδιαν διά νά τήν ἀσιλάρομεν είς φλορεντίαν τό ὀποῖον ὄντας καί ἠ αὐθεντίαν σου είς λιβόρνω μᾶς τό ἐσυμφόνισες καί μάλιστα ἐπίγες καί ὸ ἴδιος είς φλορεντίαν καί ἐμεσίτησες διά νά λάβομεν τήν ἄδιαν καθώς καί σᾶς εἶνε γνωστών ἄφ' ὄν τότες ὀποῦ ἐλάβαμαν τήν ἄδιαν καί τήν ἀσελάραμαν είς τό σουπρέμω κονσίλιω τῆς φλωρεντίας ἠ ὀποῖα κρίσης καί βρίσκετε καί ἑός σήμερον – διά τήν ὀποῖαν κατά τό λέγην τόν ἀβοκάτον μᾶς δίδουν καλαῖς ἐλπίδας – βέβαια ός φρόνιμος καί δίκαιος κόντες ἔπρεπε νά στοχασθῆς πέντε χρόνους κρίσιν τί ἔξοδα ἐχριάσθησαν. ἐμεῖς διά νά ἤχαμαν νά κάμομεν μέ έναν κόντε διονίσιον ῥόμα δέν ἐζιτίσαμαν τά ἔξοδα ὀποῦ ἐκάναμαν τόν κάθε χρόνον προσμένωντας νά λάβη τέλος ἠ κρίσης μέ ἐλπίδας νά τά λάβομεν ἀπό ἐκεῖ καί νά μήν πιράξομεν τόν κόντε ῥόμα –
καί βλέποντας ἐμεῖς είς τούς 1824 τόν οκτόμβριον ὀποῦ μᾶς στέλνης διά λογαριασμόν σου ἰκοσι χιλιάδες λιανοσταφίδας ὕπαμαν είς τόν ἐαυτόν μας στοχάσου ὸ εὐγενεῖς ἄνθροπος κύρ ῥόμας τί κάμνει; καί βλέποντας ὀποῦ ἐμεῖς δέν τοῦ ἐζιτήσαμαν τά κατά κερόν ἔξοδα ὀποῦ ἐκάμαμαν είς τήν κρίσιν μᾶς ἔστηλεν τήν σταφίδαν νά ἰνκασαρισθῶμεν διά τά □σα ἔχομεν ἐξοδιασει διά ὁρδινίαν του καί λογαριασμόν του καί τελιόνωντας ἠ κρίσεις καί λαμβάνωμεν θέλει μᾶς διορίση τί νά τάς κάμομεν χριστανικά καί τιμιμένα ετζι ἔπρεπε νά κάμη ὸ εὐγενεῖς κύρ ῥόμας –
[...]

ἡ εὐγενιάν σας ὅμως κύρ κόντε ἐξεναντίας τί ἐκάμεται· μανθάνωντας ὀτι τό σπήτη μας διά τάς περιστάσεις ἔπεσεν, χωρίς νά στοχασθήτε τά ἄνοθεν δίκαια καί νά είπίτε ὀτη ἐτούτη ἠ ἄνθροπη διά ὀρδινίας μου ἔχουν κάμη ἔξοδα ἐγώ τούς ἐτράβιξα ἀκόντο σταφίδος μου κολονάτα τετρακόσια καί τά ἐπλήροσαν αὐτή μοῦ γράφουν ὀτι δέν μοῦ χρεοστοῦν· ἀλά χωρίς σπλαχνίαν ἀφάνισες καί τόν νέον ἐδώ νικόλαον μπαχόμη βουλωνοντάς του τό μαγαζύ του ἀδίκος ἐπειδή αὐτός μέ τόν κονσταντή καί διμίτρη μπαχόμη δέν ἔχη νά κάμη τίποτες ἐπειδή ἔχη ἀπό τούς 18 δέκα τέσαρους ὀποῦ νεγοτζιάρη μόνος του είς τό ὀνομά του ὁς εἶνε ἀποδικτικόν καί αὐτός ἔχη νά λάβη ἀπό ἡμᾶς· καί ἐξεναντίας ἠ αὐθεντίαν σου δέν ἔχης νά λάβης ἀπό ἡμᾶς· καί ὀ θεός κύρ κόντε μου εἶνε δίκαιος καί τό ἄδικον οὐτε σιλογίτε καί στοχάσου ὀποῦ θέλα ἀποθάνωμε στοχάσου ὀποῦ ὀ θεός σοῦ ἐδοσε τά ἐλέη του καί ἴσε αὐθέντης καί μήν τυραγνάς τόν ἀδελφόν σου ὀτι ὀ θεος δέν τό θέλει· θιμήσου τό ὦ ἐσύ μισίση ἐτέρω μή πιήσης· γίνου δίκαιος ὁς καλός αὐθέντης ὀποῦ εἶσε καί περί τούτου πλέον σιωπῶ -
ἐγώ τώρα ὀποῦ ἤλθα ἀπό λιβόρνω ὀποῦ ἐστάθη είς τά τέλη τοῦ ἀπερασμένου αὐγοῦστου ἠλθα είς προσκυνισίν σου εἶπα πῶς στέκη ἠ ὑπόθεσεις τῆς κρίσεως Ξυδιά σοῦ εἶπα ἐπειδή καί ἔπεσε τό σπήτη καί διά νά δοθή ένα τέλος αὐτῆς τῆς κρίσεως εἶνε χρίαν ἀπό μιά νέα προκοῦρα καί σοῦ ἠφερα ἕνα σχέδιον διά νά γένη αὐτή ἠ νέα προκοῦρα διά νά ἰμπορέσομεν νά δόσομεν ἕνα τέλος ἐπειδή ἀφίνοντάς την χάνετε τό πᾶν, μά καί ἄν μᾶς σταθῆ δυνατόν καί νά λάβομεν τά ἔξοδα ὀποῦ δέν εἶνε ὀλίγα ἐπειδή σοῦ εἶπα μέρος ἀπό τούς ἀσιγορατόρους ἐμουαλήζεψαν μέρος ἀπόθαναν καί πολά ὀλίγη ἔμειναν καί κινδινεύη νά χαθή τό πᾶν, ἡ αὐθεντίαν σου μοῦ εἶπες νά τήν ἐθεάσης καί εός σήμερον δέν ἔγινε.
λοιπόν τίμιε γίνου ἐπιμελιτής νά γένη αὐτή ἠ προκοῦρα μίαν ὄραν ἀρχίτερα ίσος δοθῆ ένα τέλος ἡ κακά ἡ ψυχρά καί λάβετε παρακαλῶ αὐτήν τήν ἐπιμέλειαν νά γένη αὐτή ἠ προκοῦρα ὀτι ἄν ἐξεναντίας ίσθε οἰ αίτιοι νά χαθή το πάν –
ἀκόμη σέ παρακαλῶ τόν λογαριασμόν ξεκαθαρίσεως σταφίδος σου ὀποῦ σοῦ ἔδοσα ὀταν ἤλθα ἄν δέν θέλης νά μοῦ δόσης τό καθολικόν δόσε μου μιάν κόπιαν καί ἄν θέλης νά σικόσω μίαν κόπια καί μόνος μου ἰπέ μου πότε ἴσε [...] νά έλθω είς τό ἀρχοντικόν σου νά τήν σικόσω καί προσκυνῶντας σε μένω

ὀ δουλος σας -
Κωνσταντής στερίου μπαχόμις

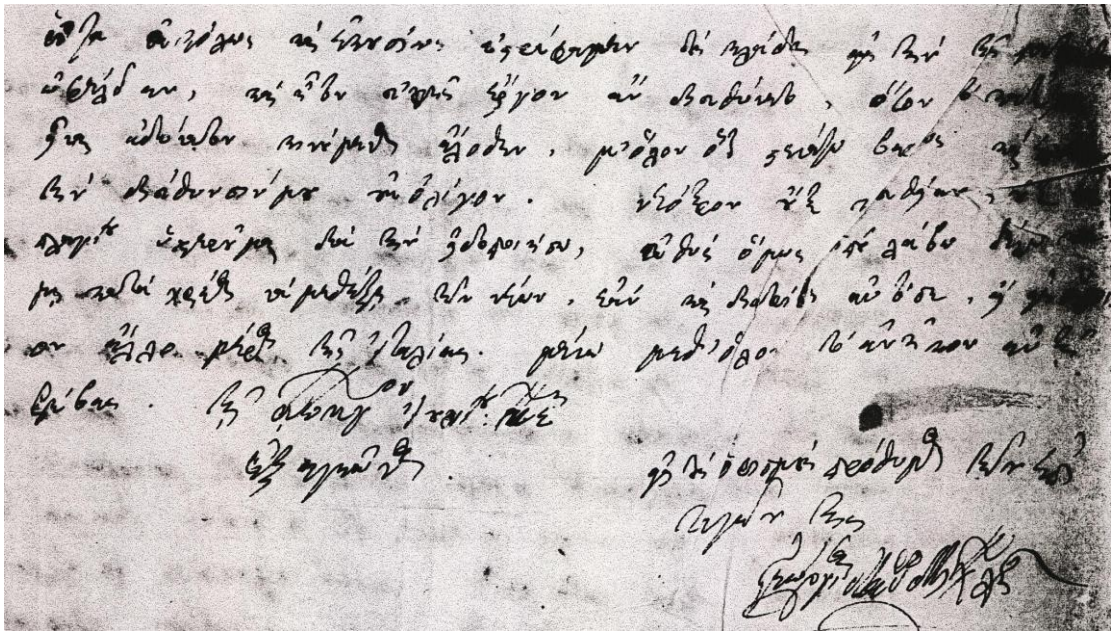

Ι) Γ.ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ ΠΡΟΣ **ΔΙΟΝ. ΡΩΜΑ**

ευγενέστατε καί σεβαστέ μοι κύριε Κόντε δέ ῥῶμα.

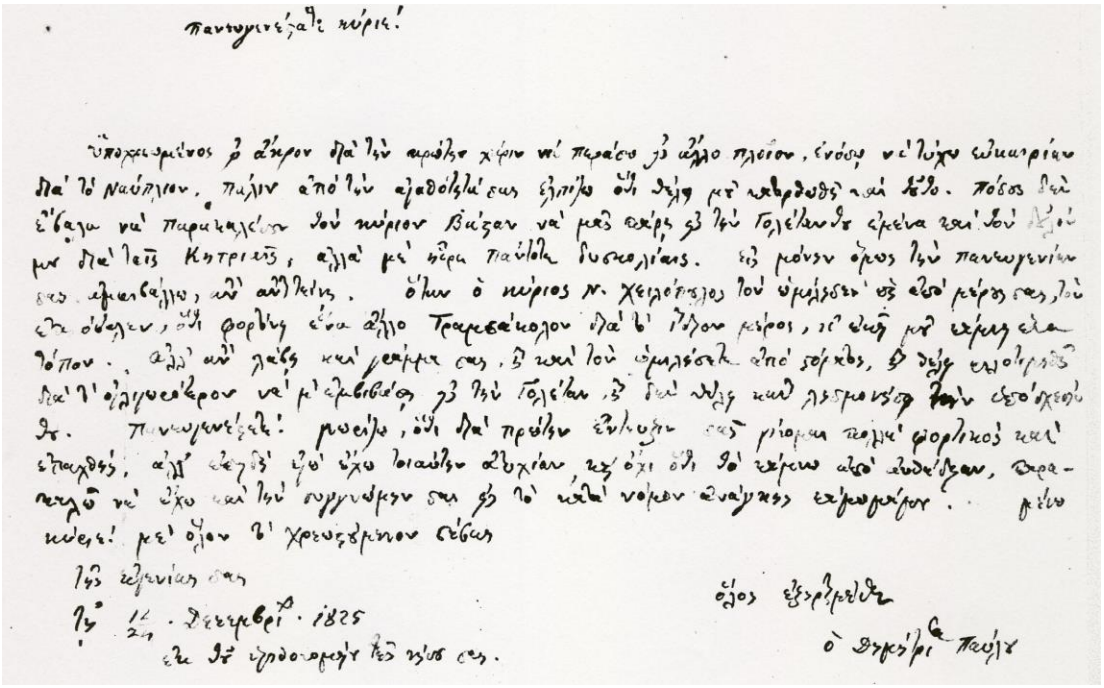
έδεξάμην ἀσμένως τό ποθεινόν μοι αὐτῆς. Ἔγνων καλώς τά ἐν αὐτῷ. (Ἡ)σθην τῇ δηλώσει τῆς εὐκταίας μοι ὑγίειας της. ἀποκρινόμενος τῇ λέγω ὅτι περί μέν τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τῆς πατρίδος μας μ' ὅλον ὅτι ἠκούσθη πῶς διέτρεξαν μεταξύ Κολοκοτρόνη καί ἀναγνωσταρά φιλονεικίαι τινές κατά τό σύνηθες, ἔλαβον ὅμως τήν ἀναγκαίαν ἀποπεράτωσιν διά μέσου τῆς διοικήσεως, καί εἴθε τό θεῖον νά εὐδοκίσει (ὡς ἄλλοτε) καί ἐφεξής, εἰς τήν θείαν σύμπνοια τούς ἠμετέρους, δι'ἧς ελπίζεται αφεύκτως ἡ ἀνεξαρτησία μας. μοί κακοφάνη νά ἀκούσω καί νά πληροφορηθῶ σήμερον δι'αὐτῆς ὅτι κοινοποιήθη ἡ ἐκλογή τῶν ὀνομάτων, ἐγώ κύριε μ'ὅλον ὅτι τό τοιοῦτον δέν μοί ἀναγγέλθη (συ)στηματικώς ἀλλά κατά μέρος, καί δέν ἀφοροῦσε εἰς ἄλλον, ἤ μή εις τό νά μέ ἐμποδίσῃ ἐνταῦθα, επειδή καί πρότερον ἐπροσταζόμην να ἀναχωρήσω διά τά ἴδια παρά τοῦ ἰδίου, καί γνωρίζων τόν σεβαστόν μοι χαρακτήρα της καθώς καί ἐκεῖνον τοῦ Σεβασμιοτάτου ἁγίου Γέροντος μας * καί ἐπειδή προτοῦ σᾶς εἶχον ἀποχαιρετήσει, τούτου ἕνεκα σᾶς [ἀνήγγειλα] τό ἐμπόδιον ὅπερ μοί ἐγένετο, μ'ὅλον ὅτι ἦτον περιττόν [αφού ἀκόμη] τότε τό πράγμα διενεργεῖτο καί τέλος δέν εἶχε λάβῃ, [...] κοινοποίησις τούτου μᾶς κάμνει νά εἴμεθα εἰς τό ἑξῆς προσεκτικότεροι ὅπερ κατά χρέος πρέπει νά διατηρῶμεν.
σωφοί καί ὠφέλιμοι μοί ἐφάνησαν καί τώρα καθώς καί πάντα ἡ ἀπόφασις καί προτροπήν (της) εἰς τό νά παρευρεθῶμεν εκεῖ ὅπου ἡ ἀνώμαλος γῆ τῆς ῥίζης τοῦ δένδρου ὑπάρχει, καί καλλιεργοῦντες πρῶτον τήν ὑπέρ ἄλλου τινός ὠφελίμου

* Π.Π.Γερμανού

ῥίζα εὐκόλως καί ἑκουσίως ἐστρέφωμεν τους κλάδους εἰς τήν τῆς πατρίδος ὠφέλειαν, καί ἦτον εὐχῆς ἔργον ἄν διευθύνετο ὅσον τό κατ᾽ ἐμέ εἶναι ἀδύνατον κινούμενοι ἄλοθεν, μ᾽ὅλον ὅτι στενάζω βαρέως καί ἐπόθουν τήν διεύθυνσίν μου οὐκ ὀλίγον. νεότερον οὔτε κατ᾽ ευθείαν οὔτε ἐκ πλαγίου ὑστεροῦμαι διά τήν εἰδοποιήσω, εὐθύς ὅμως ὀποῦ λάβω θέλω κάμῃ κατά χρέος νά μεθέξῃ τῶν νέων, ἐάν καί διατρίβη αὐτόσε, ἤ εἰς ὅποιον ἄλλο μέρος τῆς Ιταλίας. μένω μεθ᾽ ὅλον τό ἀνῆκον αὐτῇ σέβας. τῇ ϙωκγ Ἰουνίου κε

ἐξ αγκῶνος
εἰς τούς ὀρισμούς πρόθυμος τῶν ἐπι
ταγών της
Γεώργιος Μαυρομιχάλης

Φάκελ.3.3 - CI.

ΔΗΜ. ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΟΣ **ΚΩΝ/ΝΟ ΔΡΑΓΩΝΑ**

πανευγενέστατε κύριε!

ὑποχρεωμένος εἰς ἄκρον διά τήν πρώτην χάριν νά περάσω εἰς ἄλλο πλοῖον, ἑνόσῳ νά τύχω εὐκαιρίαν διά το Ναύπλιον, , πάλιν ἀπό τήν ἀγαθότητά σας ἐλπίζω ὅτι θέλει μοῦ κατορθωθῆ καί τοῦτο. Πόσους δέν ἔβαλα νά παρακαλέσουν τόν κύριον Βάσταν νά μᾶς πάρη εἰς τήν Γολέταν του ἐμένα καί τόν δοῦλον μου διά ταῖς Κητριαῖς, ἀλλά μέ ἤῦρα πάντοτε δυσκολίαις. Εἰς μόνην ὅμως τήν πανευγενίαν σας ἀμφιβάλλω, ἄν ἀντιτείνη. ὅταν ὁ κύριος Ν. Χειλόπουλος τόν ὠμίλησεν ὡς ἀπό μέρους σας, τόν ἐπρόβαλεν, ὅτι φορτόνη ἕνα ἄλλο Τραμβάκολον διά τό ἴδιον μέρος, καί ἐκεῖ μοῦ κάμει ἕναν τόπον. ἀλλ'ἄν λάβη καί γράμμα σας, ἤ καί τόν ωμιλήσετε ἀπό στόματος, ἤ θέλει φιλοτιμηθῆ διά τ'ὀγλιγωρότερον νά μ'ἐμβιβάση εἰς τήν Γολέταν, ἤ δέν θέλει καί λησμονήσει τήν ὑπόσχεσιν του. Πανευγενέστετε! γνωρίζω, ὅτι διά πρώτην ἔντευξιν σᾶς γίνομαι πολλά φορτικός καί ἐπαχθής, ἀλλ'ἐπειδή ἐγώ ἔχω τοιαύτην ἀτυχίαν, καί ὄχι ὅτι τό κάμω ἀπό αὐθάδειαν, παρακαλῶ νά ἔχω καί τήν συγγνώμην σας εἰς τό κατά νόμον ἀνάγκης κάμωμά μου. μένω κύριε! μέ ὅλον τό χρεωστούμενον σέβας

τῆς εὐγενίας σας ὅλος ἐξηρτημένος

τῆ 12/24· Δεκεμβρίου· 1825

ἐκ τοῦ ὑγειονομείου τῆς νήσου σας. ὁ Δημήτριος Παύλου

πρός τόν πανευγενέστατον κύριον Κωσταντίνον Δραγῶναν

εἰς το Λαζαρέτον

Φάκελ.3.3 - CIII.

ΔΗΜ. ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΟΣ **ΚΩΝ/ΝΟ ΔΡΑΓΩΝΑ**

πανευγενέστατε κύριε!

Καθυποχρεωμένος είς ἄκρον δι'ὅσα ἡ ἀγαθότης τοῦ εὐγενοῦς ὑποκειμένου σας ἐνήργησεν ὑπέρ ἐμοῦ καί μοῦ εὐκόλυνε πᾶσαν τυχοῦσαν δυσκολίαν είς τήν ἐνταῦθα διατριβήν μου ἕως τῆς εὑρέσεως τῆς διά Μωρέαν εὐκαιρίας, ἐπεθυμοῦσα ὄχι μέ λόγους καί φράσεις νά σᾶς δείξω τήν εὐγνωμοσύνην μου, ἀλλά καί πραγματικότερον, ἄν ἦτο τρόπος. ἐν τοσούτο ὅμως ἦμαι βέβαιος, ὅτι δεχόμενος τάς ἀπό μέσης ψυχῆς εὐχαριστήσεις μου δέν θέλετε προτιμήση ἄλλον ἀντ'ἐμοῦ είς καμμίαν σας εν Ναυπλίῳ ὑπόθεσιν νά σᾶς δουλεύσω μέ ὅλον τόν χρεωστούμενον ζῆλον μου. προθυμίαν καί εὐχαρίστησιν ν'ἀκούω τάς προσταγάς σας ἔχω, πιστεύσατέ με, ὄχι μικρά. ἐπειδή ἡ χαριτωμένη ἔντευξις σας ἠξεύρει νά κερδίζη καί τάς δύο ἀπ'ὅσους ἔφθασαν νά ἐκτιμήσουν ἄπαξ ὅλην της τήν ἀξίαν. τό δέ ν'ἀποτύχω είς καμμίαν σας ἐντολήν, κύριέ μου, θέλη θλίψη πολύ τήν ψυχήν μου, καί σᾶς τό προιδοποιῶ ἀπό τώρα, διά νά μή μέ φθάση χειροτέρα δυστυχία νά μ'ἐκλάβετε ἀπό τους ἀγνώμονας. ὅθεν μήν ἀποκάμετε παραγγέλοντάς μου τά ἀνάλογα τῶν δυνάμεών μου παραγγέλματα, κ'ἐλπίζω ὅτι τέλος θέλετε εὐχαριστηθῆ ἀπό καμμίαν μου δούλευσιν.

Χρεωστῶ ὄχι ὀλίγα καί είς τόν κύριον Ἰιοβάνε τόν φύλακα τοῦ ὑγειονομείου. ἐφιλοτημήθη νά μ'εὐχαριστήση ὅπως καλήτερα ἐδυνήθη, βέβαια διότι ἤξευρεν ὅτι τό καλόν του πρός ἐμέ φέρσιμον καί αἱ περιποιήσεις του ἀρέσουν τήν εὐγενίαν σας, ἤτις τόν προκατέλαβε νά τόν λαλήση ὑπέρ ὑμῶν. παρακαλῶ λοιπόν κ'ἐγώ νά τοῦ λογαριάσετε ὅλας του τάς πρός ἐμέ περιποιήσεις καί νά τόν ἀξιώσετε τῆς μερικωτέρας σας εὐνοίας, καί τόσον μᾶλλον, ὅσον ὁ ἄνθρωπος εἶναι πολύ ἐνθουσιασμένος διά τό χρυσοῦν ὑποκείμενόν σας. Μή λησμονήσετε οὐδέ τόν κύριον Διονύσιον δέ καπνίσην. καί θέλω σᾶς χρεωστῶ καί ταύτην ἀκόμη τήν χάριν.

ἔχετε ὑγείαν, κύριε, πολυχρόνιον, εὐθυμίσατε τάς ἑορτασίμους ἡμέρας ὅσον καλήτερα ἤθελεν ἄνθρωπος εὐχηθῆ, καί σᾶς εὔχομαι καί τό πλησιάζον νέον ἔτος αἴσιον καί πλῆρες καλῶν. μένω είς τούς ὁρισμούς

τῆς εὐγενίας σας ὅλος πρόθυμος
ὁ πατριώτης
τῆ 24: Δεκεμβρίου 1825 Δημήτριος Παύλου
ἐκ τοῦ λιμένος.

πρός τόν πανευγενέστατον κύριον Κωσταντίνον
Δραγῶναν είς τήν πόλιν

ΓΛΩΣΣΑΡΙ

αβυζοτίζω = χειρίζομαι (ίσως από το αβίζο = πολεμικό εύδρομο)

αγκαλά = αν και

αλπουρίζω = κυματίζω στο άλμπουρο (= ιστός πλοίου)

ασιλάρω = εξασφαλίζω

Αυρηλία = Ορλεάνη

βατσέλι = λεκάνη (συνήθως χάλκινη) # δίσκος # δοχείο για νερό # μέτρο χωρητικότητας δημητριακών # μέτρο έκτασης αγρών ίσο με 1.214 τ. μέτρα.

βλαδίκας = ηγεμόνας

γολέτα (ιταλ. goletta) = τύπος ιστιοφόρου πλοίου

γούμενα (ενετ. gumena) = καραβόσχοινο

δερβένι = στενή διάβαση σε βουνό, στενοπορία

δερβίσικος = θαρραλέος

εκδρομή = επιδρομή

εξικανώ = επαρκώ

ζωάρκεια = όσα επαρκούν για τη διατήρηση της ζωής

ζωγρώ = συλλαμβάνω

κανζελαρία (λατ. cancellarius) = η υπηρεσιακή εγκατάσταση της κοινότητας με προϊστάμενο τον αιρετό Καγκελάριο ή Κατζηλιέρη, ο οποίος – πέρα από τα την τρέχουσα υπηρεσία της κοινότητας – ασκούσε και τα καθήκοντα του γραμματέα του κοινοτικού δικαστηρίου

καντάρι = μονάδα βάρους ίση με 44 οκάδες (1 οκά = 1.282 γραμμάρια)

καπάκι = χωριστή ειρήνη

καπόνι = κόκορας

κάρικο (ιταλ. carico) = φορτίο

κεμέρι (δημ.) = δερματινη ζώνη φύλαξης χρημάτων, βαλάντιο

κολόνα (ιταλ.) = στρατιωτικό σώμα

κόπια (ιταλ.) = αντίγραφο

κριτήριο = δικαστήριο

Λόντρα = Λονδίνο

Μαλβασία = μεσαιωνική ονομασία της Μονεμβασιάς

μουντζουναριά = σκωπτ. το πρόσωπο

νεφέσι = πνοή

ορδηνία (ιταλ.) = διαταγή, παραγγελία

οπεντότοι = λαός της Ν. Αφρικής

παντιέρα (ιταλ.) = σημαία

πούντος = θάλασσα

πριώρος = προϊστάμενος

προκούρα (ιταλ.) = εξουσιοδότηση # πληρεξουσιότητα # επιτροπικό έγγραφο

Σαβαώθ = προσωνυμία του Θεού

σεκουιστράρω = διασφαλίζω, κατάσχω

σικλέτι (δημ.) = στενοχώρια, θλίψις

σουπρέμο κονσίλιο = ανώτατο συμβούλιο

τζεμπιχανές (τουρκ.) = μπαρουταποθήκη, πολεμοφόδια

τραμπάκουλο (ιταλ.) = είδος αργοκίνητου δαλματικού πλοίου με δύο πανιά, ιστιοφόρο που χρησιμοποιείτο σε μεταφορές και έμοιαζε με βρατσέρα

τρομπόνι (δημ.) = είδος φορητού όπλου

φορτσέρι (δημ.) = μπαούλο, κασέλα

acconto (ιταλ.) = μπροστάντζα # καπάρο # προκαταβολή # πληρωμή δόσης χρέους

assicuratore (ιταλ.) = ασφαλιστής, εγγυητής

attaccare (ιταλ.) = δίνω # καταστρέφω βαθμηδόν # κάνω γιουρούσι # προσάπτω # επιτίθεμαι # προσβάλλω # μολύνω # εφορμώ # μηνύω

attestato (ιταλ.) = πιστοποίηση # πιστοποιητικό # απόδειξη

avvocato (ιταλ.) = δικηγόρος

Cittadino = Πολίτης. Έτσι καλούνταν επί βενετοκρατίας όσοι ανήκαν στην τάξη των ευγενών. Μόνο αυτοί είχαν πολιτικά δικαιώματα και άρα μπορούσαν να διοριστούν σε αξιώματα

granduca (ιταλ.) = αρχιδούκας # μεγάλος Δούκας

incassare (ιταλ.) = εξαργυρώνω με μετρητά # εισπράπτω (οφειλές)

memoriale (ιταλ.) = αναφορά # επίσημη αίτηση # ικεσία # μνημόνιο

Napoli di Romania = Ναύπλιο

negoziare (ιταλ.) = συναλλάσσομαι # πουλώ # διακινώ αγαθά # εμπορεύομαι

operazione (ιταλ.) = εκμετάλλευση # επιχείρηση # εργασία # χειρισμός # δοσοληψία

raccomandazione (ιταλ.) = πρόταση # εισήγηση # υπόδειξη # ενθάρρυνση # σύσταση # αποστολή με συστημένο γράμμα ή δέμα # παραίνεση # προειδοποίηση # συμβουλή

risma (ιταλ.) = δεσμίδα χάρτου 500 φύλλων

sinistro = ατύχημα, αναποδιά

favore (ιταλ.) = δημοτικότητα # χάρη # καλοσύνη # εύνοια

Βιβλιογραφία

- **Αγαπητός Σ. Αγαπητός,** ***Οι ένδοξοι Έλληνες του 1821 ή Οι πρωταγωνισταί της Ελλάδος***, Πάτρα (τυπογραφείο Α. Σ. Αγαπητού) 1877
- **Ανδρεάδης Α. Μ.,** ***Ιστορία των εθνικών δανείων***, Αθήνα (Εστία) 1904
- **Ανωνύμου του Έλληνος,** ***Ελληνική Νομαρχία ήτοι Λόγος περί Ελευθερίας***, Αθήνα (Κάλβος) 1980
- **Αρχείο Διονυσίου Ρώμα – Επιτροπή Ζακύνθου, (Αλ. Βούλτζου)**, Ε.Λ.Ι.Α.
- **Αρχείο Ρώμα (οικογένεια Φιλήμονος)**, Τμήμα Χειρογράφων Εθνικής Βιβλιοθήκης, 6551 – 7050
- **Αρχείο Σισίνη**, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία Ελλάδος, αρ. 205060- 7
- **Ασπρέας Κ. Γ.,** ***Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος 1821 – 1921***, Αθήνα (Κ.Ε.ΙΝΕ) 1922
- **Βακαλόπουλος Απόστ.,** ***Η πορεία του Γένους : από το Βυζάντιο στον νέο Ελληνισμό***, Αθήνα (Οι Εκδόσεις των Φίλων) 1966
  - ***Ιστορία του Νέου Ελληνισμού***, Αθήνα^2 (Ηρόδοτος) 1980, τ. 7
  - ***Νέα ελληνική Ιστορία***, Θεσ/νίκη (Βάνιας) 1993
  - ***Τα ελληνικά στρατεύματα του 1821. Οργάνωση, ηγεσία, τακτική, ήθη, ψυχολογία***, Θεσσαλονίκη (εκδ. Καραγιάννη) 1970
  - **Ο Ελληνισμός της διασποράς**, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Αθήνα (Εκδοτική Αθηνών)*, 1975, τ. ΙΑ΄, 231 – 243
  - **Η Επανάσταση κατά το 1825**, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Αθήνα (Εκδοτική Αθηνών)*, 1975, τ. ΙΒ΄, 373 – 405
- **Βαλέτας Γ.,** ***Κοραής, Άπαντα τα πρωτότυπα έργα*** Αθήνα (Δωρικός) 1964/1965, τ. Α2 και Β2
- **Βάρδα Χριστίνα, Διεθνές Πρότυπο Αρχειακής Περιγραφής** (ΔΙ.Π.Α.Π, 27/6/2000) αρχείου Διον. Ρώμα στο Ε.Λ.Ι.Α. *http://www.elia.org.gr/EntryImages%5C1%5CPΩMA,%20OIK.rtf*
- **Βερύκιος Χρ. Σπ.,** ***Επτανησιακοί παλμοί κι αγώνες στο 1821***, Θεσσαλονίκη (τυπογραφείο Αστ. Συνάπαλου) 1971
- **Βουρνάς Τάσος,** ***Ιστορία της Νεώτερης και Σύγχρονης Ελλάδας***, Αθήνα (Πατάκης) 2003
  - **Το συμφωνητικό της πωλημένης Ελλάδος**, *εφημ. Η Αυγή, 23/3/1975*

- **Βροκίνης Λαυρέντιος,** ***Βιογραφικά Σχεδάρια των εν τις γράμμασι κλπ. διαλαμψάντων Κερκυραίων***, Κέρκυρα 1877 [=Κερκυραϊκά Χρονικά 16 (1972)]
- **Βυζάντιος Χ.,** ***Ιστορία των κατά την ελληνικήν Επανάστασιν εκστρατειών και μαχών***, Αθήνα (εκ του τυπογραφείου Κ. Αντωνιάδου) 1874
- **Γαζής Γ.,** ***Λεξικόν της Επαναστάσεως και άλλα έργα***, επιμ. Δ. Βρανούσης, Ιωάννινα (Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών)1971
- **Γενικά Αρχεία του Κράτους, Φάκελος Εκτελεστικού και Υπουργείου Οικονομίας (1825)**
- **Γούδας Ν. Α.,** ***Βίοι παράλληλοι των επί της αναγεννήσεως της Ελλάδος διαπρεψάντων ανδρών,*** τόμοι 8, Αθήνα (Εκ του τυπογραφείου Μ.Π. Περίδου) 1870-1875
- **Γρηγοριάδης Αθανάσιος,** ***Ιστορικαί Αλήθειαι: ήτοι η ιστορία του νομού Μεσσηνίας (1479 – 1834)***, Αθήνα (Γ. Κασίμης) 1934
- **Δεληγιάννης Κανέλλος,** ***Απομνημονεύματα***, εισαγωγή και σχόλια Γ. Τσουκαλά, πρόλογος Μ. Μιχαλοπούλου, Β. Τσαφάρα, Αθήνα (Βιβλιοθήκη) 1957, τόμοι 2 και 3
- **Δερτιλής Β. Παναγιώτης, -** ***Συμβολή εις την δημοσιονομικήν ιστορίαν του αγώνος του 1821***, Θεσσαλονίκη (χ.έ.) 1971
  - **Ο ελληνισμός της ομογένειας και η ελλαδική αστική τάξη** στο συλλογικό *τόμο Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας (18ος – 20ος αι.)*, Εισαγωγή και επιμέλεια Γ.Β.Δερτιλής – Κ.Κωστής, Αθήνα – Κομοτηνή (Εκδ. οίκος Αντ. Ν. Σάκκουλα) 1991
- **Δεσποτόπουλος Αλέξανδρος, Οι διωγμοί από τον Ιούνιο ως το Δεκέμβριο του 1821**, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Αθήνα (Εκδοτική Αθηνών)*, 1975, τ. ΙΒ΄, 199 – 211
- **Διαμαντούρος Π. Νικηφόρος, Προσπάθεια δημιουργίας δυτικού τύπου κράτους στην Επανάσταση και κοινωνικοπολιτικές συγκρούσεις** στο συλλογικό *τόμο Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας (18ος – 20ος αι.)*, Εισαγωγή και επιμέλεια Γ.Β.Δερτιλής – Κ.Κωστής, Αθήνα – Κομοτηνή (Εκδ. οίκος Αντ. Ν. Σάκκουλα) 1991
- **Δοκανάρης Στ. Ναπολέων,** ***Μιχαήλ Γεωργίου Σισίνης***, Θεσσαλονίκη, 1983
- **Δραγούμης Νικόλαος,** ***Ιστορικαί Αναμνήσεις***, Αθήνα (τυπογραφείο Λαζ. Βηλαρά) 1874

- **Ζακυθηνός Δ., Αι ιστορικαί τύχαι της Επτανήσου και η διαμόρφωσις του Επτανησιακού πολιτισμού**, Αθήνα (Ε.Κ.Π.Α.) 1965, 370 – 391 στον τόμο *Μεταβυζαντινά και Νέα Ελληνικά*, Αθήνα (χ.ε.), 1978
- **Ζώης Χ. Λεωνίδας, Λεξικόν *Ιστορικόν και Λαογραφικόν Ζακύνθου***, (Αθήνα (Εθνικό τυπογραφείο) 1963
- **Θεοδωρίδης Γ., Ο Ιμπραήμ, τα αδιέξοδα και η επέμβαση των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων**, *Ιστορία των Ελλήνων, Η Ελληνική Επανάσταση 1821 – 1827*, Αθήνα[2] (Δομή), χ.χ , τόμος 11
- **Θεοτόκης Μ. Σπύρος, *Ιωάννης Βαπτιστής Θεοτόκης και η δράσις αυτού κατά την επανάστασιν του 1821***, Κερκυραϊκά Χρονικά, 11, Κέρκυρα 1965
- **Καιροφύλας Κώστας, *Η Ζάκυνθος και η Ελληνική Επανάστασις*,** Κέρκυρα (Εταιρεία προς ενίσχυσιν των Επτανησιακών Μελετών) 1938
- **Κακάμπουρας Δ., *Η Βρετανική πολιτική, ο Μπάιρον και οι Έλληνες του '21***, Αθήνα (Ιστορητής) 1993
- **Καλογερόπουλος Π. Διονύσιος, *Οι θυσίες των Επτανησίων και ο Σταμάτιος Λεβίδης*,** Αθήνα (Εστία) 1931
  - **Καλογερόπουλος Π. Διονύσιος, Η Επτάνησος και ο Αγών του 21**, Αθήνα (χ.ε.) 1946
- **Καμπούρογλου Γ.Δ., *Ιστορικόν Αρχείον Διονυσίου Ρώμα,*** Τόμος Α΄, 1819 – 1825. Αθήνα (τυπογραφείο Κορίννης), 1901 και τόμος Β΄, 1826. Αθήνα (Εστία) 1906
- **Καραγεώργος Στ. Βασίλειος, *Ο Αδαμάντιος Κοραής και η Ευρώπη***, Αθήνα (Ιστορικές Εκδόσεις Στεφ. Βασιλόπουλος) 1984
- **Κατηφόρη Δέσποινα, Τα Πολιτικά Γεγονότα από τον Ιούλιο ως το Δεκέμβριο 1824**, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Αθήνα (Εκδοτική Αθηνών)*, 1975, τ. ΙΒ΄, *353 – 361*
- **Κατσούλης Δ. Γ., - *Οικονομική Ιστορία της Ελληνικής Επαναστάσεως***, Δίφρος, [χ.χ.], τόμος Β΄
  - ***Το κατεστημένο στη νεοελληνική ιστορία***, Αθήνα[2] (Νέα Σύνορα) 1975
- **Κιτρομηλίδης Πασχάλης, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός Οι πολιτικές και Κοινωνικές Ιδέες*** Αθήνα (Μ.Ι.Ε.Τ.) 1996, μετάφραση Στέλλα Νικολούδη
- **Κόκκινος Α. Διονύσιος, *Η Ελληνική Επανάστασις***, Αθήνα[3] (Μέλισσα) 1956 – 1960, τόμος 4 και 5

- **Κολοκοτρώνης Θ. Ιωάννης.,** ***Ελληνικά Υπομνήματα***, Αθήνα (Χ.Ν. Φιλαδελφέως) 1856
- **Κονόμος Ντ., -** ***Ο Δ. Ρώμας και η ελληνική εθνεγερσία,*** Αθήνα [χ.έ.] 1972
  - ***Ζακυνθινοί Φιλικοί***, Αθήνα [χ.έ.] 1966
- **Κοντογιάννης Μ. Π.,** ***Ιστορικά έγγραφα Ελληνικής Επαναστάσεως***, Ι.Ν. Σιδέρη, 1927
- **Κορδάτος Γιάνης, -** ***Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας***, Αθήνα[2] ('20ός Αιώνας'), 1956-1960, τόμος 10
  - ***Η κοινωνική σημασία της ελληνικής επαναστάσεως του 1821***, Αθήνα (Επικαιρότητα) 1983
  - ***Οι επεμβάσεις των Άγγλων στην Ελλάδα***, Αθήνα[3] (Επικαιρότητα) 1974
- **Κούκου Ελένη,** ***Ιστορία των Επτανήσων από το 1797 μέχρι την Αγγλοκρατία***, Αθήνα (Παπαδήμας) 1983
  - Τα πολεμικά Γεγονότα ως τον Ιούνιο *και* **Από τον Ιούλιο ως το Δεκέμβριο 1824**, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Αθήνα (Εκδοτική Αθηνών)*, 1975, τ. ΙΒ΄, 337 – 353 και 361 – 362
- **Κρεμμυδάς Βασίλης,** ***Εισαγωγή στην ιστορία της νεοελληνικής κοινωνίας 1700-1821***, Αθήνα[2] (Εξάντας) 1988
- **Κρητικός Γ. Παν., Συμβολή του τεκτονισμού των Ιονίων Νήσων εις την απελευθέρωσιν του έθνους**, *Πρακτικά 3ου Πανιονίου Συνεδρίου, Αθήνα, 1967*, 1, 175 – 209
- **Λιγνάδης Τάσος, Τα Οικονομικά της Επαναστάσεως από το 1821 ως το 1827**, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Αθήνα (Εκδοτική Αθηνών)*, 1975, τ. ΙΒ΄, 606 – 611
- **Λιγνός Α.,** ***Ιστορικόν Αρχείον Ύδρας***. Αρχεία Λαζάρου και Γεωργίου Κουντουριώτου 1821 – 1832, Πειραιάς (τύποις Ζαννείου Ορφανοτροφείου), τ. 4 (1926), τ. 5 (1927)
- **Λουκάτος Δ. Σπ.,** ***Σχέσεις Ελλήνων μετά Σέρβων και Μαυροβουνίων κατά την Ελληνικήν Επανάστασιν 1823 – 26***, Θεσσαλονίκη (Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου) 1970
- **Λούκος Χ., Οι τύχες του Αλ. Μαυροκορδάτου στη νεοελληνική συνείδηση** στο συλλογικό αφιέρωμα *Η Επανάσταση του 1821. Μελέτες στη μνήμη της Δέσποινας Θεμελή – Κατηφόρη*, Αθήνα (Ε.Μ.Ν.Ε.) 1994

- **Λούντζης Ερμάννος, *Περί της πολιτικής καταστάσεως της Επτανήσου επί Ενετών***, Αθήνα (Κάλβος) 1969
- **Μέξας Γ. Βαλέριος, *Οι φιλικοί: Κατάλογος των μελών της Φιλικής Εταιρείας εκ του αρχείου Σέκερη***, Αθήνα 1937
- **Μεταξάς Κων/νος, *Ιστορικά Απομνημονεύματα εκ της Ελληνικής Επαναστάσεως***, Αθήνα (Γ. Τσουκαλάς)1956
- **Μίχου Ν. Αρτέμιου, *Απομνημονεύματα της δευτέρας πολιορκίας του Μεσολογγίου (1825-1826) και τινές άλλαι σημειώσεις εις την ιστορίαν του μεγάλου Αγώνος αναγόμεναι***, επιμέλεια Σ.Π. Αραβαντινού, Αθήνα (Τυπογραφείο της Ενώσεως) 1883
- **Μοσκώφ Κ., Η διαλεκτική της Ανεξαρτησίας**, *περιοδικό ΑΝΤΙ, περίοδος Β΄, τεύχος 15, 22/3/1975*, 17 – 19
- **Μοσχονάς Νικόλαος, Τα Ιόνια νησιά κατά την περίοδο 1797 – 1821**, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Αθήνα (Εκδοτική Αθηνών)*, 1975, τ. ΙΑ΄, 382 – 402
- **Οικονόμου Μ., *Ιστορικά της ελληνικής παλιγγενεσίας ή Ο ιερός των Ελλήνων αγών,*** επιμέλεια Εμμ. Γ. Πρωτοψάλτης, Αθήνα (τυπογραφείο Θ. Παπαλεξανδρή) 1873
- **Παπαδόπουλος Κάρπος, *Απάνθισμα του ιστορικού αγώνος των Ελλήνων***, παρουσίαση – σχολιασμός Θαλής Διζέλος, Αθήνα (Παπαζήσης) 1976
- **Παπαρρηγόπουλος Κ., *Ιστορία του ελληνικού έθνους***, Αθήνα[6] (Ελευθερουδάκης), 1932. τόμος 6
- **Παπασωτηρίου Χαρ., *Ο αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία***, Αθήνα (Ι. Σιδέρης) 1996
- **Πετσάλης Νικόλαος, Η Θέση της Ελληνικής Επαναστάσεως στο Διπλωματικό Πεδίο κατά το 1825**, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Αθήνα (Εκδοτική Αθηνών), 1975*, τ. ΙΒ΄, 405 – 408
- **Πιζάνιας Πέτρος, Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος: «Σας προσφέρουμε διαρκή συμμαχία»**, *εφημ. Το Βήμα, Νέες Εποχές, 26/3/2000*
- **Πρωτοψάλτης Γ. Ε., *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος***, τεύχ. Β΄, Αθήνα (Χριστόφορος Κοσμαδάκης) 1970
- **Πρωτοψάλτης Εμμ., Ιστορικόν Αρχείον Ύδρας**. Αρχεία Λαζάρου και Γεωργίου Κουντουριώτου 1821 – 1832, Αθήνα (Εθνικό Τυπογραφείο) τ. 6 (1966)

- **Ροτζώκος Νίκος,** ***Επανάσταση και Εμφύλιος στο εικοσιένα***, Αθήνα (Πλέθρον/Δοκιμές) 1997
  - **Η πολιτική και θεσμική θεμελίωση του επαναστατημένου έθνους (1822 – 1825)**, *Ιστορία των Ελλήνων, Η Ελληνική Επανάσταση 1821 – 1827*, Αθήνα[2] (Δομή), χ.χ , τόμος 11
  - **Ο αφανισμός των 'προσκυνημένων'**, *εφημ. Το Βήμα, Νέες Εποχές, 26/3/2000*
- **Σαμπατάκης Δημ.,** ***Μεγάλες Ζακυνθινές Μορφές***, Ζάκυνθος [χ.ε.] 1952
- **Σβορώνος Γ. Νίκος,** - ***Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας***, [χ.τ.] Θεμέλιο 1999
  - ***Το ελληνικό έθνος : γένεση και διαμόρφωση του νέου ελληνισμού***, Αθήνα (Πόλις) 2004
- **Σιάτρας Δημ.,** ***Ο κοινοτικός πολιτισμός της τουρκοκρατούμενης νησιωτικής Ελλάδας***, Αθήνα (Επιστημονικές Εκδόσεις Παρισιάνου) 2007
- **Σπηλιάδης Ν.,** ***Απομνημονεύματα***, Αθήνα (Χ.Ν. Φιλαδελφεύς) 1851 – 1857, τόμοι 3
- **Σταματόπουλος Α. Τάκης,** ***Ο εσωτερικός αγώνας*** Αθήνα[3] (Κάλβος) 1979
- **Στασινόπουλος Χρήστος,** ***Λεξικό της ελληνικής Επαναστάσεως του 1821***, Αθήνα (Λεβεντιά) 1970 - 1972
- **Στρατηγού Μακρυγιάννη** ***Απομνημονεύματα***, Μπάυρον [χ.χ]
- **Τερτσέτης Γ.,** - ***Διήγησις συμβάντων της ελληνικής φυλής,*** ***Απομνημονεύματα Κολοκοτρώνη***, Αθήνα (Χ.Ν. Φιλαδελφέως) 1846
  - ***Απομνημονεύματα Αγωνιστών του 1821***, επιμελητής Ντίνος Κονόμος, Αθήνα (Διεθνή Βιβλία) 1970
- **Τρικούπης Σπ.,** ***Ιστορία της ελληνικής επαναστάσεως***, τόμοι 4, Αθήνα (Ι. Ν. Σιδέρης) 1925 – 26
- **Φιλήμων Ι.,** ***Δοκίμιον ιστορικόν περί της ελληνικής επαναστάσεως,*** τόμοι 4, Αθήνα (Εταιρεία ελληνικών εκδόσεων) 1859 – 61, 1969 ανατ.
  - **Δοκίμιον ιστορικόν περί της Φιλικής Εταιρείας** (τυπογραφείο Θ. Κονταξή – Ν. Λουλάκη) 1834
  - **Διονύσιος ο δε Ρώμας**, *εφημ. Αιών, αρ. 1555 (5/9/1857), έτος ΙΘ΄*
- **Φορνέζη Ερρίκος,** ***Εβδομάς εν Καταλόγω των Φιλελλήνων. Πλήρης καταγραφή των εν Ελλάδι αγωνισθέντων φιλελλήνων***, μετάφραση (από ανέκδοτο χειρόγραφο) Καλλιόπης Δ. Γρ. Καμπούρογλου, έτος Α΄, 1884

- **Φωτάκος, -** ***Βίοι Πελοποννησίων ανδρών***, Αθήνα 1888
  - ***Απομνημονεύματα περί της Ελληνικής Επαναστάσεως***, Αθήνα (Π.Δ. Σακελλαρίου) 1899, τόμος 2
- **Φωτιάδης Δ.,** ***Η Επανάσταση του Εικοσιένα,*** Αθήνα (Ν. Βότσης) [χ.χ.] τόμος 3
- **Χιώτης Π.,** ***Ιστορία του Ιονίου κράτους από της συστάσεως αυτού μέχρις Ενώσεως: έτη 1815-1864,*** Ζάκυνθος (Τυπογραφείο «*Η Επτάνησος* «Χρ.Σ. Χιώτου) μεταξύ 1874 και 1877, τόμος Α΄
  - ***Λόγος βιογραφικός περί του Διονυσίου Ρώμα εκφωνηθείς επί του νεκρού αυτού τη 27 Ιουλίου 1857***, Ζάκυνθος (Τυπογραφείο «*Ο Παρνασσός*»Σεργίου Χ. Ραφτάνη) 1857
- **Ψυρούκης Ν., Το 1821 και το Ανατολικό Ζήτημα**, *περιοδικό ΑΝΤΙ, περίοδος Β΄, τεύχος 15, 22/3/1975*, 14 – 16

- **Belle Henri,** ***Ταξίδι στην Ελλάδα : τρία χρόνια παραμονής και περιπλανήσεων***, Αθήνα (Ιστορητής) 1994
- **Clogg Richard,** ***Σύντομη ιστορία της νεότερης Ελλάδας : από την παρακμή και πτώση του Βυζαντίου μέχρι το 1985***, Αθήνα[5] (Καρδαμίτσα) 1999
- **Dakin D.,** ***Η Ενοποίηση της Ελλάδας 1770 – 1923***, Αθήνα (Μ.Ι.Ε.Τ) 1984
  - ***Ο Αγώνας των Ελλήνων για την Ανεξαρτησία 1821 – 1833***, Αθήνα (Μ.Ι.Ε.Τ) 1983
- **Durie Eveline,** ***Ο Επτανησιακός μυστικός εταιρισμός πριν και κατά τον αγώνα της ανεξαρτησίας,*** Διατριβή (διδακτορική) - Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Αθήνα 1999
- **Emerson James Ημερολόγιο**, Λονδίνο 1826, μετάφραση Γ. Γεωργαμλής, *εφημ. Ελευθεροτυπία, Ιστορικά, 1821 Οι Αθέατες Όψεις*
- **Finley George,** ***Ιστορία της Ελληνικής Επαναστάσεως***, (μετάφραση Αλ. Γεωργούλη) Αθήνα[2] (Αφοί Τολίδη) 1861
- **Hering Gunar,** ***Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821 – 1936***, μετάφραση Θεοδ. Παρασκευόπουλος, Αθήνα (Μ.Ι.Ε.Τ.) 2004, τ. Α΄
- **Holland H.,** ***Ταξίδια στα Ιόνια νησιά, Ήπειρο, Αλβανία 1812-1813,*** μετάφραση Χρήστου Ιωαννίδη, πρόλογος - επιμέλεια Τάσου Βουρνά, Αθήνα (Αφοί Τολίδη) 1989

- **Koumarianou Catherine,** ***The Contribution of the Inteligentsia towards the Greek Independence Movement, 1798 - 1821***, σε Richard Clogg (ed), The Struggle for Greek Independence (Archon Books) 1973
- **Mendelson – Bartholdy K.,** ***Ιστορία της Ελληνικής Επαναστάσεως*****,** μετάφραση Ηλίας Ι. Οικονομόπουλος, Αθήνα (Αναστ. Δ. Φέξης) 1894
- **Petropoulos John,** ***Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο (1833 – 1843)***, κεφ. Α΄ & Β΄, Αθήνα (M.I.E.T.) 1985-1986
- **Prokesch – Osten A.,** ***Ιστορία της Επαναστάσεως των Ελλήνων κατά του Οθωμανικού κράτους εν έτει 1821 και της ιδρύσεως του ελληνικού βασιλείου διπλωματικώς εξεταζομένη***, μετάφραση Γ.Εμμ. Αντωνιάδου, Αθήνα (τυπογραφείο Αθηνά) 1868
- **Stavrianos, L. S.,** ***The Balkans since 1453***, London (Hurst and Company) 2001
- **Stojianovic Miodrag, Ο σύμμαχος Σέρβος Πρίγκηπας**, *εφημ. Ελευθεροτυπία, Ιστορικά, 1821 Οι Αθέατες Όψεις*
- **Villeneuve Eugene Ημερολόγιο**, Βρυξέλλες 1827, μετάφραση Γ. Γεωργαμλής, *εφημ. Ελευθεροτυπία, Ιστορικά, 1821 Οι Αθέατες Όψεις*
- **Woodhouse C.M., 1821** ***Ο Πόλεμος της Ελληνικής Ανεξαρτησίας***, μετάφραση Α.Σ. Βλάχου, Αθήνα (Εστία) 1978

Ο Διονύσιος Ρώμας (Α. Ν. Γούδας, ό.π., *τόμος 4)*